

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Elif YILGIN

VAKİT GAZETESİ'NE GÖRE OSMANLI EĞİTİM SİSTEMİNDE YAŞANAN
GELİŞMELER (30 EKİM 1918-23 NİSAN 1920)

Tarih Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Elif YILGIN

VAKİT GAZETESİ'NE GÖRE OSMANLI EĞİTİM SİSTEMİNDE YAŞANAN
GELİŞMELER (30 EKİM 1918-23 NİSAN 1920)

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Aydın YİĞİT

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Elif YILGIN'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Tezli
Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Leyla DERVİŞ (İmza)

Üye (Danışmanı) : Aydın YİĞİT (İmza)

Üye : Alpaslan ÖZTÜRKÇİ (İmza)

Tez Başlığı: Vakıf Gazetesi'ne Göre Osmanlı Eğitim Sisteminde Yaşanan Gelişmeler (30 Ekim
1918-23 Nisan 1920)

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 08.02.2023

Mezuniyet Tarihi :

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Vakit Gazetesi’ne Göre Osmanlı Eğitim Sisteminde Yaşanan Gelişmeler (30 Ekim 1918-23 Nisan 1920)*” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir, bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Elif YILGIN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

.... / / 20...

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Talebe Bilgileri	
Adı-Soyadı	Elif YILGIN
Talebe Numarası	20195206006
Anabilim Dalı	Tarih
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Aydın YİĞİT
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Vakit Gazetesi'ne Göre Osmanlı Eğitim Sisteminde Yaşanan Gelişmeler (30 Ekim 1918-23 Nisan 1920)
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2030187746
Rapor Tarihi	16.01.2023
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: % 4 Alıntılar dahil: % 5
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,	
Yukarıda bilgileri bulunan talebeye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 323 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: ☒ (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. ☐ () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Danışman Öğretim Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Aydın YİĞİT İmza	

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR LİSTESİ	v
ÖZ	vi
ABSTRACT	vii
TEŞEKKÜR	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI EĞİTİM TEŞKİLATI

1.1. Mondros Mütarekesi Sonrası Kurulan Hükümetler ve Maarif Nazırları.....	17
1.1.1. Ahmet İzzet Paşa Hükümeti ve Maarif Nazırlığı	17
1.1.2. Birinci Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti ve Maarif Nazırlığı	18
1.1.3. İkinci Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti ve Maarif Nazırlığı.....	23
1.1.4. Üçüncü Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti.....	24
1.1.5. Birinci Damat Ferit Paşa Hükümeti ve Maarif Nazırlığı	25
1.1.6. İkinci Damat Ferit Paşa Hükümeti ve Maarif Nazırlığı	27
1.1.7. Üçüncü Damat Ferit Paşa Hükümeti ve Maarif Nazırlığı	28
1.1.8. Ali Rıza Paşa Hükümeti ve Maarif Nazırlığı	29
1.1.9. Salih Hulusi Paşa Hükümeti ve Maarif Nazırlığı.....	31
1.1.10. Dördüncü Damat Ferit Paşa Hükümeti ve Maarif Nazırlığı	33
1.2. Maarif Nezareti'nin Faaliyetleri	34
1.3. Maarif Bütçesi	38
1.4. Maarif Nezaretinin Yönetim Organları	40
1.4.1. Maarif Nezareti Müsteşarlığı	41
1.4.2. Meclis-i Kebir-i Maarif	41
1.4.3. Komisyon ve Encümenler	45

1.4.4. Tedrisat-ı Âliye, Tedrisat-ı Taliye ve Tedrisat-ı İbtidaiye Genel Müdürlüğü	48
1.4.5. Darülfünun Genel Müdürlüğü ve Teşkilatı	50
1.4.5. Heyet-i Teftişîye.....	59
1.6. Medrese Teşkilatı	60

İKİNCİ BÖLÜM

İBTİDAİ, TALİ VE ÂLİ MEKTEPLERDE EĞİTİM

2.1. İbtidai Mekteplerin Genel Durumu	67
2.1.1. İbtidai Mekteplerin Bina Sorunları	68
2.1.2. İbtidai Mekteplerde Akademik Takvim ve Tatiller.....	73
2.1.3. İbtidai Mekteplerde Tadilat ve Islahatlar	76
2.1.4. Açılan Özel Okullar	78
2.2. Tali Mekteplerin Genel Durumları	82
2.2.1. Görev Başındaki Tali Mektep Müdürleri	84
2.2.2. Tali Mekteplerin Bina Sorunları	85
2.2.3. Tali Mekteplerin Akademik Takvim ve Kayıt İşlemleri	94
2.2.4. Tali Mekteplerde Tadilat ve Islahatlar	99
2.2.5. Ders Görevlendirmeleri.....	110
2.2.6. Mektep Ücret ve Taksitleri.....	111
2.3. Âli Mekteplerin Genel Durumu.....	113
2.3.1. Görev Başındaki Âli Mektep Müdürleri	114
2.3.2. Âli Mekteplerde Bina Sorunları	116
2.3.3. Âli Mekteplerin Akademik Takvim ve Kayıt İşlemleri	131
2.3.4. Âli Mekteplerde Yapılan Düzenleme ve Görevlendirmeler	136
2.4. Okullarla İlgili Diğer Gelişmeler.....	142
2.4.1. Yeni Açılan veya Açılması Planlanan Okullar	142
2.4.2. Okulların Teftişi, Ziyaret ve Resmi Kabuller.....	144
2.4.3. Konferanslar	150
2.4.4. Müsamerele.....	151

2.4.5. Okulların Verdiği İlanlar	152
2.4.6. Dershaneler.....	154
2. 5. Darülfünun'un Genel Durumu	154
2.5.1. Darülfünun Şube Müdürleri ve İdari Kadro	155
2.5.2. Darülfünun'un Akademik Takvimi ve Kayıt İşlemleri	159
2.5.3. Darülfünun'da Yapılan Düzenleme ve Görevlendirmeler	165
2.6. Darülfünun'da Gerçekleşen Diğer Faaliyetler.....	177
2.6.1. Darülfünun'a Yapılan Ziyaretler	177
2.6.2. Konferans ve Darülmesailer	178
2.6.3. Müsamere ve Konserler	180
2.6.4. Darülfünun Tarafından Verilen İlanlar	181
2.7. Medreselerin Genel Durumu	181
2.7.1. Medrese Binaları	181
2.7.2. Medreselerin Akademik Takvimi.....	182
2.7.3. Medreselerin Faaliyetleri.....	182
2.7.4. Medreselerin Suistimali	183

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİM KADROSU VE ÖĞRENCİLER

3.1. Muallimlerin Genel Durumları	186
3.1.1. Muallimlerin Sorumlulukları	187
3.1.2. Muallimlerin Askerliği	187
3.1.3. Muallimlerin Ödüllendirilmesi	189
3.2. Muallimlerin Maaşları	191
3.2.1. Tedrisat-ı İbtidaiye Muallimlerinin Maaş Problemi.....	191
3.2.2. Muallimlere Yapılan Zam ve Yardımlar	206
3.3. Muallimlerle İlgili Diğer Gelişmeler	211
3.3.1. Vefat Eden Muallimler	211
3.3.2. Muallimlerin Kanuna Aykırı Hareketleri	214

3.4. Muallim Örgütlenmeleri	215
3.4.1. Muallimler Cemiyeti	215
3.4.2. Anadolu’da Muallim Örgütlenmeleri.....	221
3.5. Muallimlerin Toplumsal Konulara Bakışı.....	221
3.6. Talebelere İlişkin Gelişmeler.....	224
3.6.1. Yurtdışına Gönderilen Talebeler	224
3.6.2. Silah Altına Alınan Talebeler.....	248
3.6.3. Mezun Olan Talebeler	253
3.6.4. Vefat Eden Talebeler.....	257
3.7. Talebelere İlişkin Diğer Haberler	258
3.7.1. Okula Yönelik Şikayetler	258
3.7.2. Yol Ücretlerine Yönelik Şikayetler.....	260
3.7.3. Talebelerin Kanuna Aykırı Hareketleri.....	261
3.8. Talebe Örgütlenmeleri.....	262
3.8.1. Darülfünun Talebe Cemiyetleri.....	262
3.8.2. Âli Mekteplerin Talebe Cemiyetleri	264
S O N U Ç	268
KAYNAKÇA.....	271
Ö Z G E Ç M İ Ş	309

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	Adı geçen eser
C.	Cilt
ÇAKÜ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr.	Doktor
Ed.	Editör
G.Ü.	Gazi Üniversitesi
hızl.	Hazırlayan
kr.	kuruş
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
Öğr.	Öğretim
Prof.	Profesör
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
TUHED	Turkish History Education Journal
vd.	ve diğerleri
vs.	ve saire
yay.	yayın
yy.	yüzyıl

ÖZ

I. Dünya Savaşı ve onu takip eden Millî Mücadele yıllarında Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü topraklarda oldukça güç zamanlar yaşanmıştır. Bir taraftan cephede düşmanla savaşıırken diğer taraftan cephe gerisinde eğitim faaliyetleri yürütülmeye çalışılmıştır. Eğitime yönelik atılımları aksatan en temel problem ise okulların bina sorunu ve bütçe yetersizliği olmuştur. I. Dünya Savaşı sırasında hükümetin el koyduğu yabancılara ait binaların hemen hepsini Mondros Mütarekesi'nden sonra geri alan işgal kuvvetleri, bu binalara yerleşen pek çok okulun da açıkta kalmasına sebep olmuştur. Bu nedenle, Maarif idarecileri Mütarekeden itibaren neredeyse tüm mesailerini okulları bir binaya yerleştirmek için harcamışlardır. Birçok okul uzun bir süre açılmadığı gibi açılan okullar da farklı yerlere taşındığından, muallim ve talebeler de farklı zorluklarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu zorluklardan en önemlisi bütçe yetersizliği olmuş, okul binalarına gereken önem verilememiş hatta bir süre İspanyol Nezlesi ile kapalı kalan okullardan, yalnızca yakacak problemi olmayanların açılmasına karar verilmiştir. Ülkenin hemen her alanında var olan mali sıkıntılar ve hayat pahalılığı, genel bütçeden maaş alan memur ve muallimleri de zor şartlarda çalışmaya mecbur bırakmıştır. Ancak en büyük sefaleti vilayet bütçesinden maaş alan ibtidai mektep muallimleri yaşamıştır. Aylarca maaş alamayan muallimler, seslerini duyurabilmek adına bir süre vazifelerini terk ederek greve gitmek zorunda kalmışlardır. Ancak yaşanan tüm bu zorluklara rağmen, Millî Mücadele'nin en büyük destekçisi yine eğitimciler olmuş, özellikle İzmir'in işgalinden sonra yapılan miting, konferans ve yardım kampanyaları ile ülkenin içinde bulunduğu durumdan bir an önce kurtulması adına önemli bir toplumsal misyon üstlenmişlerdir. Bu çalışmada Mütareke'nin imzalanmasından, TBMM'nin açılışına kadarki süreçte eğitimde yaşanan bu zorlu mücadele ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu anlamda yaşanan süreci kronolojik olarak takip edebilmek adına Vakit Gazetesi'nden yararlanılmış ve yer alan haberler doğrultusunda ülkenin siyasi durumu ve eğitime yansımalarının yanında, ülkedeki eğitim kurumları, muallim ve talebelere dair bilgilere yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Eğitim, Millî Mücadele, Vakit Gazetesi, Osmanlı Devleti, İşgal, İtilaf Devletleri*

ABSTRACT

Education and Teaching News in Vakit Gazetesi (30 October 1918 and 23 April 1920)

During years of National Struggle after World War I, the lands where Ottoman Empire ruled face substantial difficulties. As battles were fought from one side, and education activities were tried to pursue from another side. The main problem that hindered the initiatives in the field of education was the lack of school buildings and necessary budget. Following the Armistice of Mudros, the Allied Powers claimed most of the buildings that previously belonged to foreigners and were later seized by the government during World War I. As a consequence, many schools situated in these buildings were forced out. In the wake of this, the education administrators spent almost all of their time after the Armistice striving to allocate a building to each school. Many schools could not start operating for a long time; both teachers and students had to struggle with various hardships as the schools were moved from location to location. The gravest of the hardships was the lack of budget: the school buildings could not be paid due attention. For example, it was decided that among the schools that were closed during the influenza pandemic, only those with enough fuel were to be reopened. The financial difficulties and the high cost of living showed themselves in most areas all country, and it forced the civil servants and teachers, who received salaries from the ministry budget, to work under difficult conditions whereas the primary school teachers, whose salaries were issued from the provincial budget, experienced even more misery. Teachers could not get a salary for months, and in order to make their voices heard, they had to neglect their posts to go on a strike. However, despite all these hardships, the biggest supporters of the National Struggle were the educators. Especially after the occupation of İzmir, they undertook an important social mission in order to eliminate the danger against the country as soon as possible, they organized rallies, conferences and aid campaigns. In this study, that struggle in education, between signing of the Armistice and the foundation of the Grand National Assembly of Türkiye was tried to be explained. In order to keep track of the timeline, “Vakit Gazetesi” was referred. Also, in the line with the news articles, information regarding the political atmosphere of the country and its reflections on education, as well as information about the educational institutions teachers and students was provided.

Keywords: Education, National Struggle, Vakit Gazetesi, Ottoman Empire, Invasion, Allied Powers

TEŞEKKÜR

Bilgi birikimi ve akademik çalışmalarıyla örnek aldığım, ayrıca zorlu tez çalışma sürecimde ilgi ve desteğini hiçbir zaman benden esirgemeyen değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Aydın YİĞİT'e, maddi ve manevi her zaman yanımda olan, Millî Mücadele dönemi kadar olmasa da ekonomik mücadelenin benzer özellikler gösterdiği şu dönemde hiçbir fedakarlığı benden esirgemeyen sevgili babam Şükrü, canım annem Nurten, biricik kız kardeşim Rumeysa ve değerli abim Tuncay YILGIN'a, Yüksek Lisans eğitiminin bana kazandırdığı sevgili meslektaşım Serap ŞAKAR'a, zorlandığım dönemlerde beni destekleyen sevgili Hatice YAVUZ ve Azra IŞIK'a, ayrıca destek veren ismini burada zikredemediğim tüm sevdiklerime teşekkürü bir borç bilirim.

Elif YILGIN

Şubat 2023

ÖNSÖZ

“Vakit Gazetesi’ne Göre Osmanlı Eğitim Sisteminde Yaşanan Gelişmeler” adlı araştırmamız; Mondros Mütarekesi’nin imzalandığı 30 Ekim 1918 ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin (TBMM) açıldığı 23 Nisan 1920 yılları arasında Vakit Gazetesi’nde yer alan eğitim-öğretime dair haberleri esas almaktadır. Bu dönemin seçilmesindeki en temel amaç, yapılan araştırmalarda incelenen dönemin yeterli düzeyde ele alınmadığının görülmüş olmasıdır. Birçok kaynakta konu, II. Meşrutiyet Dönemi içerisinde incelenmiş olup, Mütareke Dönemi’ne dair bilgilerin sınırlı olduğu görülmüştür. Yine bazı kaynaklarda Millî Mücadele Dönemi başlığıyla dönem incelense de tarihlendirme, TBMM’nin açılışı ya da 1921 Maarif Kongresi’nden itibaren başlatılmıştır. Söz konusu tarih aralığı bu nedenle boşlukta kalmıştır. Bu araştırmada ait olduğu dönemin siyasi ve sosyal panoramasını yansıtan basının tercih edilmesi de bu boşluğu doldurma çabasından ileri gelmektedir.

Araştırmamızda zaman sınırlaması dışındaki bir diğer sınırlama, içerik itibariyle Darüleytam ve Askeri okulların araştırmaya dahil edilmemesidir, sadece ilgili kısımlarda bu kurumlara değinilmiştir. Ayrıca bu araştırma bir eğitim tarihi çalışması da değildir. Araştırmamızda; Vakit Gazetesi’nin söz konusu tarih aralığında kalan ve 336-881 numaraları arasında yayımlanan nüshaları incelenmiş olup, gazetenin sansüre uğrayarak kapatıldığı zamanlarda farklı isimlerle basılan Evkat, Muvakkat¹ ve Mutevakkat² Gazeteleri de incelenmiştir. Araştırmamızda kullanılan tüm Vakit Gazetesi nüshalarına Hakkı Tarık Us Kütüphanesi kataloğundan, Milli Kütüphane ve Atatürk Kitaplığı’ndan ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmamıza katkı sağlaması adına Düstûr ve Başbakanlı Osmanlı Arşivi’nden de (BOA) yararlanılmıştır.

Araştırmamız giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Osmanlı Devleti’nde açılan ilk eğitim kurumu olan medreselerden itibaren; eğitim teşkilat ve sistemi ile açılan kurumlar ana hatlarıyla incelenmiş ve araştırmamızın başladığı 30 Ekim 1918 tarihine kadar eğitim alanında yaşanan gelişmeler kronolojik olarak verilmiştir. Birinci Bölüm, “Eğitim Teşkilatı” ana başlığı altında incelenmiş olup, dönemin siyasi atmosferinin eğitime olan yansımalarına değinilerek, bu anlamda kurulan hükümetler ve göreve getirilen Maarif Nazırları incelenmiştir. Maarif Nezareti’nin çalışmaları, çalışmalarını sağlıklı yürütebilmesi adına oluşturulan yönetim birimleri, idari yapısı ve kurumları hakkında detaylı bilgilere yer verilmiştir. İkinci Bölüm “İbtidai, Tali ve Âli Mekteplerde Eğitim” ana başlığı altında

¹ “Muvakkat’ın Tatili”, *Evkât*, 22 Ocak 1919.

² “Evkât Gazetesi’nin Tatili”, *Vakit*, 24 Aralık 1919.

incelenmiş olup, bu bölümde söz konusu tüm kademelerde yapılan eğitimin genel durumu, okul idarecileri, okulun akademik takvim ve giriş şartları, eğitimin aksamasına sebep olan haksız işgaller sonrasında yaşanan “mektepsizlik” sorunu ele alınmıştır. Çalışmamızın son bölümü olan “Eğitim Kadrosu ve Öğrenciler” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde muallimlerin yükümlülükleri, örgütlenmeleri, toplumsal konulara dair görüşleri ile muallimlere verilen maaş, yardım ve ödüllendirmelere değinilmiş, sonrasında talebelerle ilgili gelişmelere yer verilmiştir. Bu araştırmanın döneme bir nebze de olsa ışık tutacağını ve literatüre önemli katkı sağlayacağını ümit ediyorum.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin eğitim sistemi, kendinden önce kurulan Türk-İslam devletlerinin devamı niteliğinde olmuştur. 19. yy.'ın ortalarına gelinceye dek hayır işi ve dini görev olarak algılanan eğitim-öğretim faaliyetleri, hayırseverlerin kurdukları vakıflar yoluyla yürütülmüş, devlet bu faaliyeti görev alanı içerisinde görmeyerek, yalnızca askeri ve yönetimle ilgili kurumlarda müdahil olmuştur³. Osmanlı Devleti'nde yaygın eğitim kurumları; sıbyan mektepleri, Enderun mektebi ve medreselerden oluşmaktaydı. Sıbyan mektepleri; 5-6 yaşlarındaki çocukların eğitim aldıkları mektepler olmakla beraber, ekonomik ve mekânsal açıdan fazla külfetli olmaması, hemen her köy ve mahallede açılmasına olanak tanımıştır⁴. Osmanlı hanedanına mensup olanlar için ise saray mektepleri hizmet vermektedir. Bünyesinde bulunan Şehzadegân Mektebi'ne gidebilmek için şehzade ve hanedan mensubu olmak gerekirken; Meşkhâne ve Enderun Mektebi'ne gidebilmek için Balkanlardan devşirilen iç oğlan olma şartı aranılmaktaydı⁵.

Halkın sıbyan mektebinden sonra eğitimlerine devam ettiği en yaygın eğitim kurumu ise medreselerdi. İlk Osmanlı medresesi, İznik'in fethinin ardından (1330) Orhan Gazi tarafından ortaya çıktığı kabul edilse de bazı rivayetlere göre İzmit'te Süleyman Paşa tarafından kurulmuş, ancak İznik medresesinin daha fazla şöhret bulması geri planda kalmasına neden olmuştur⁶. İznik Medresesi'nin ilk müderrisi Davud-i Kayseri'dir. Bu görev ona, Osmanlı Devleti'nin ilk müderrisi unvanını da kazandırmıştır⁷. Fatih döneminde Sahn-ı Seman medreselerinde eğitim; edebiyat, hukuk, kamu yönetimi ve ilahiyat gibi ihtisaslaşmaya yönelik ve âli düzeyde verilmiştir⁸. Kanuni döneminde kurulan Süleymaniye medreselerinin önceki medreselerden en önemli farkı ise diğer ilimlerin yanında fen ve tıp gibi alanlarda da eğitim vermesi olmuştur. Medreseler, Fatih döneminden itibaren klasik bir form alarak olgunlaşmaya devam etse de 18. yy.'dan itibaren diğer kurumlarda olduğu gibi medreselerde de yenileşmeye ihtiyaç duyulmuştur⁹. Osmanlı Devleti'nde medrese eğitiminin sanılanın aksine yalnızca şer'i ilimlerden oluşmadığı, din eğitiminin yanında uzman niteliği kazandırabilecek birçok dalda eğitim verildiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme yıllarındaki siyasi, askeri ve idari başarısını vermiş olduğu bu çok yönlü eğitime dayandırmak mümkündür.

³ Arı, 2002: 182.

⁴ Sakaoğlu, 2003: 12-13.

⁵ Simit, 2019: 27.

⁶ Ulusoy, 2007: 20; Hızlı, 1987: 279; Halaçoğlu, 2014: 135-136.

⁷ Lekesiz, 2011: 927; Hızlı, 1987: 280.

⁸ Akgündüz, 1992: 92.

⁹ Doğan, 1997: 410; Simit, 2019: 23.

18. yy.'dan itibaren yenileşmeye duyulan ihtiyacı ortaya çıkaran en önemli unsur Batı'da yaşanan Rönesans ve Reform hareketleri gibi gelişmelerin yeterince fark edilememesi olmuştur. Ayrıca eğitim kurumlarının, ihtiyaçlara cevap veremeyecek durumda olmasına karşın, idarecilerin yenileşme ve değişime karşı aynı oranda istekli olmamaları gibi etmenler, Batı ile Osmanlı arasındaki uçurumun ciddi ölçüde açılmasına neden olmuştur. Kaybedilen savaşlar dolayısıyla yaşanan gerilemenin askeri alanda hissedilmesi, devlet büyüklerinin de geleneksel zihniyetlerini sorgulamaya sevk etmiştir¹⁰. Bu anlamda ilk kırılma III. Ahmet zamanında gerçekleşen Avrupa'ya elçi gönderme uygulaması olmuştur. Kont de Bonneval'e, verilen Humbaracı teşkilatını ıslah etme görevi (1734), Baron de Tott'un ise Topçu Mektebi'ni kurmakla görevlendirilmesi ve sonrasında modern anlamda ilk esaslı girişim olan, "Mühendishâne-i Bahri-i Hümayûn"un (1773) kuruluşu batılı tarzda düzenlenmek istenen ilk girişimler olmuştur¹¹. Bir diğer önemli girişim ise III. Selim döneminde "Mühendishâne-i Berri-i Hümayûn" (1795) adıyla eğitime başlayan kara mühendishanesidir¹². Elçi uygulaması sayesinde batıdaki gelişmeleri yerinde gözlemleme imkanına sahip olan Osmanlı Devleti, kendindeki eksiklikleri de fark etme olanağı bulmuştur. Ayrıca bu okulların açılmasında askeri mağlubiyetlerin etkisi de yadsınamaz bir gerçektir. Bunu gidermenin teknik donanımına sahip askerlerin yetiştirilmesi ile gerçekleşeceğine inanan idarecilerin, bu amaçla okullaşmaya gittiği görülmektedir.

II. Mahmut döneminde eğitime yönelik yeniliklere hız verilmiştir. "Tıbhâne-i Amire", "Mekteb-i Ulûm-u Harbiye" ve "Mızıka-i Hümayûn Mektebi" gibi batılı tarzda açılan askeri eğitim kurumlarının yanında¹³, ilk defa sivil alanda reformlar yapılmıştır. Bu anlamda sıbyan okullarının zorunlu hale getirilmesi ve eğitim konusunun "Meclis-i Umur-u Nafia" isimli planlama kurulunda ele alınması dönemin en önemli gelişmelerinden sayılabilir. 1838 yılında bu meclisin hazırladığı raporda, ikinci dereceli mekteplerin açılması talimatıyla rüşdiyelerin ortaya çıkması ve "Mekatib-i Rüşdiye Nezareti"nin kurulması ile birbirine tamamen zıt iki görüş doğmuş ve Cumhuriyet dönemine kadar devam eden medrese-mektep, dini-laik ve eski-yeni gibi ikiliklerin ortaya çıkmasının zeminini oluşturmıştır¹⁴. Planlanan rüşdiyeler o gün açılmasa da bu düzeyde eğitim veren "Mekteb-i Maarif-i Adliyye" ve "Mekteb-i Ulûm-i Edebiyye" adlı sivil memur yetiştirmeyi amaçlayan iki farklı kurum faaliyete geçmiştir (1839)¹⁵. Tercüme Odası'nın açılması ve Avrupa'nın çeşitli kentlerine talebelerin gönderilmesi

¹⁰ Taştekin, 2019: 1147.

¹¹ Özkan, 2008: 76-77; Bilim, 2002: 21; Demirkıran, 2020: 58; Beydilli, 2020: 513.

¹² Taştekin, 2019: 1148; Bilim, 2002: 35.

¹³ Sarı, 2004: 1; Taştekin, 2019: 1148; Akyüz, 2020: 145-147.

¹⁴ Agras, 2010: 91-99; Kodaman, 1999: 3-7.

¹⁵ Akyüz, 2020: 148.

gibi uygulamalarla nitelikli insan gücü sağlanmaya çalışılmıştır¹⁶. II. Mahmut'un var olan kurumları ıslah yerine, kaldırarak yeni kurumlar oluşturmaya geleneksel sistemden farklı bir değişim yaratmak istediğini gösterir niteliktedir. Ancak vakıflar kanalıyla yürütülen eğitim faaliyetleri, oluşturulan yeni teşkilatlanmayla birlikte çift başlı bir görünüme büründüğünden, yaratılmak istenen değişim için henüz şartların olgunlaşmadığı anlaşılmaktadır.

1839-1876 yılları arasındaki sürece adını veren Tanzimat, Batı'nın çeşitli alanlardaki gelişimine karşın, devletin kendini yenilemesi yolundaki gayretlerin bütünü olarak tanımlamak mümkündür. Tanzimat Fermanı'nda eğitime dair herhangi bir ifade yer almazken, idareciler, yeni okul açma ve bunları bir sisteme oturtma üzerinde yoğunlaşmışlardır. Genel olarak yenileşme hareketleri, eski kurumları yok etmeden bu kurumların üzerine inşa edilmiş veya bu kurumlarla yaşayacak biçimde oluşturulmuştur¹⁷. Bunun yanında Tanzimat yöneticileri eğitimde teşkilatlanma ve idari yapı üzerinde de durmuşlardır. Bu amaçla 1845'te "Muvakkat Meclis-i Maarif" (Geçici Eğitim Meclisi) oluşturulmuş ve bu meclisin önerisi ile daimî bir meclis olan "Meclis-i Maarif-i Umumiye" ve bu meclise bağlı olmak üzere "Mekatib-i Umumiye Nezareti" (1846) kurulmuştur¹⁸. Geçici Meclis, eğitimde ibtidai, tali ve âli kademeleri kabul ederek; sıbyan mekteplerini ıslah etme, rüşdiyeleri geliştirme ve âli mektep olarak Darülfünun'u açma kararı almıştır. Ayrıca uzmanlardan oluşan Encümen-i Daniş adlı kurum ile Darülfünunda okutulacak kitapların belirlenmesi amaçlanmıştır. Fakat beklenen gelişimin sağlanamaması, 1862'de varlığının son bulmasına neden olmuştur¹⁹.

Tanzimat Fermanı'nda eğitimle ilgili bir madde yer almamasına rağmen, 1856 tarihli Islahat Fermanı'nda eğitime dair bazı maddeler yer almıştır. İlgili bu maddeler Osmanlı tebaasına yeni bir şey getirmezken, Gayr-ı Müslim unsurlara birçok hak ve ayrıcalık vererek, ülkenin her yerinde milli ve dini okullar açmalarına olanak tanımıştır²⁰. Ayrıca bu mekteplerin öğretim yöntemleri ve muallim seçimini görüşmek amacıyla Müslim ve Gayr-ı Müslim tebaanın katılımıyla bir "Meclis-i Muhtelit" kurulmuştur²¹. Yabancı unsurların bu girişimleri Osmanlı idarecilerinin de modernleşme hareketlerini hızlandırmaya sevk ederek, okullaşmanın memleket çapında yayılmasında yetersiz kaldığı düşünülen "Mekatib-i Umumiye Nezareti"nin kaldırılarak, yerine 1857'de "Maarif-i Umumiye Nezareti"nin kurulmasına²², bu kurumdan da istenilen düzeyde verim alınamaması yeniden kaldırılarak, "Maarif-i Umumiye Heyeti"nin

¹⁶ Demirkıran, 2020: 65-69; Beydilli, 2003: 355.

¹⁷ Ürekli, 2002: 391-392; Taştekin, 2019: 1148; Baytal, 2000: 25.

¹⁸ Kodaman, 1999: 9-11; Akyıldız, 2003: 273; Akyüz, 2020: 191.

¹⁹ Bilim, 2002: 154-155; Özkan, 2008: 84; Karataş, 2003: 236.

²⁰ Özkan, 2008: 84.

²¹ Akyıldız, 2011: 1818.

²² Bilim, 2002: 158.

oluşturulmasına neden olmuştur. 1864 yılında kurulan heyet; “Mekاتب-i Sıbyan-ı Müslime Komisyonu” ve “Mekاتب-i Rüşdiye ve İlmiye Komisyonu”ndan oluşmuştur. Ayrıca 1865’te kurulan Tercüme Cemiyetinin de okulların ihtiyacı olan kitapların tercüme edilmesi konusundaki eksikliği gidermesi amaçlanmıştır²³.

Tanzimat döneminin ilk yıllarında okullarda hızlı bir gelişim kaydedilse de asıl sistemli ilerleme 1869’da çıkarılan “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi” ile sağlanmıştır²⁴. 198 madde ve 5 bölümden oluşan nizamname, eğitimle ilgili hemen her konuda yapılan düzenlemeleri içermektedir. Nizamnameye göre, Maarif teşkilatı; Maarif-i Umumiye Nezareti ve Meclis-i Kebir-i Maarif olarak iki kurumdan oluşmuştur. Meclis-i Kebir-i Maarif ise; Daire-i İlmiye, Daire-i İdare, Tahrirat ve Muhasebe kalemlerini bünyesinde barındırmıştır²⁵. Yenileşme döneminde önemi anlaşılan idari teşkilatlanmanın, Tanzimat yöneticilerince de öneminin korunduğu ve bu manada meclis, komisyon ve nezaret gibi organların oluşturularak eğitimdeki aksaklıkların giderilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle 1869 Maarif Nizamnamesiyle oluşturulan teşkilatlanma ve faaliyetlerin çeşitli organlarla sisteme oturtulmak istenmesi, nizamnamenin Türk Eğitim Tarihi’nde de bir dönüm noktası olarak kabul edilmesinde etkili olmuştur.

Tanzimat döneminde 1847’de çıkarılan talimatla sıbyan mekteplerinin süresinin 4 yıl, rüşdiyelerle birlikte 6 yıllık zorunlu eğitim uygulaması getirilmişti. Nizamnamenin yayınlanmasının ardından sıbyan mekteplerinin ıslahı yahut yeni usulde eğitim veren “ibtidai”lerin açılmasına karar verilmiştir²⁶. Tali eğitim ise aynı talimatla rüşdiye, idadiye ve sultaniye olarak şekillenmiş, 1861’de planlanan sultanilerin yaygınlaştırılamaması nedeniyle kaldırılarak, yerine mekاتب-i fûnûn-u mütenevvia kademesi oluşturulmuştur²⁷. Rüşdiyeler de büyük oranda artış yaşanmasına karşın, batı düzeyinde eğitim için yeterli olmayacağı görülmüştür. Islahat Fermanı’ndan sonra Osmanlı’nın vadettiği ıslahatların gerçekleşmesine yönelik yabancı devletlerden gelen istekler ve Şubat 1867’de Fransa tarafından gönderilen ilk nota yeni teşebbüslere sebep olmuş ve 1868’de “Mekteb-i Sultani” adıyla ilk sultani açılmıştır²⁸.

1869 Maarif Nizamnamesiyle mektepler iki kısma ayrılarak, genel mektepler; Nezaretin idaresine, özel mektepler ise; kişi ve cemaatlerin idaresine bırakılmıştır. Osmanlı eğitim sistemi ise; Sıbyan, Rüşdiye, İdadiye, Sultaniye ve Mekاتب-i Âliye olmak üzere beş kademedir.

²³ Akyıldız, 2003: 273.

²⁴ Akyüz, 2020: 167.

²⁵ Çağır ve Türk, 2017: 63-64; Ürekli, 2002: 398.

²⁶ Bilim, 2002: 220; Çağır ve Türk, 2017: 65.

²⁷ Akyüz, 2020: 164; Kodaman, 1999: 17.

²⁸ Akyüz, 2020: 167; Sakaoğlu, 2003: 74.

oluşturmuştur. Mekatib-i Âliyye'nin; Darülmuallimin, Darülmuallimat, Darülfünun ile Fünun ve Sanayi-i Muhtelif Mekteplerinden oluşmasına karar verilmiştir. Nizamnamede; tüm kademelerde verilecek eğitim-öğretimin özellikleri; okutulacak dersler, kayıt için gereken şartlar, kız-erkek ve Müslim-Gayr-ı Müslim çocuklarının öğrenim şekilleri, idari kadro ve hizmetlilerin maaşları gibi eğitim sistemini düzenleyen pek çok konuya dair düzenleme yapılmıştır²⁹.

Tanzimat'ın getirdiği yeniliklerden bir diğeri ise meslek okullarının gelişiminde yaşanmıştır. Askeri Baytar Mektebi (1842), Ziraat Mektebi (1847), Muallimhane-i Nüvvâb (1854), Orman Mektebi (1857), Telgraf Mektebi (1860), Ebe Mektebi (1862), Lisan Mektebi (1864), Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (1866), Sanayi Mektebi (1868), Kaptan ve Çarkçı Mektebi (1870), Maadin Mektebi (1874), ve Müze Mektebi (1874) gibi farklı alanlarda mektepler açılmıştır. Ayrıca kadınlar için 1870'te Yedikule'de 50 talebeden oluşan bir Kız Sanayi Mektebi hizmete girmiştir³⁰. Açılan mekteplerin çok farklı alanlarda olması, nitelikli insan gücüne çeşitli alanlarda ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bunun yanında reformların başarıya ulaşmasının ancak eğitimle mümkün olduğu, Tanzimat idarecilerince kabul edilmiş gibi gözükmektedir.

Tanzimat döneminde azınlıklardan olan Rum ve Yahudiler de okullarını yaygınlaştırma çabalarına girişmişlerdir. Tanzimat'ın sağladığı özgürlük ortamından en çok faydalanan ise Ermeniler olmuştur. 1871 yılında İstanbul'da toplam 48 Ermeni okulunun yarısına yakını kız talebe olmak üzere, toplam 5.822 talebe öğrenim görmüştür³¹. Yabancı mekteplerde ise 1850'den sonra hızlı bir artış yaşanmış ve 20.yy. ilk yıllarında sayıları 707'ye ulaşmıştır. Anadolu'da en fazla Amerikan mektepleri açılırken (465), İngiltere ve Fransa'nın 70-80 civarında, en az yabancı mektep ise İranlılar tarafından (2) faaliyet vermiştir³². Bu dönemde Amerika'nın Türkiye'ye ilgisinin hayli arttığı sadece açtıkları okul sayısından dahi rahatlıkla anlaşılabılır.

1876 yılında tahta çıkan II. Abdülhamit, Kanun-ı Esasi'yi ilan ederek, Meşrutiyet yönetimine geçmiştir. Ancak iki yıl sonra parlamentoyu süresiz kapatmasıyla, I. Meşrutiyet dönemine son verilmiş ve 30 yıl sürecek olan mutlakiyet dönemi başlamıştır. Kanun-ı Esasi'de eğitimle ilgili maddelerin yer alması devletin, eğitim konusunu kendi görevi olarak üstlendiğini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca tedrisat-ı ibtidaiye zorunluluğunun kız-erkek eşitliği

²⁹ Düstûr, 1869: 184-194

³⁰ Sakaoğlu, 2003: 76-79; Sarıkaya, 2017: 25; Ergin, 1977: 664-709; Bilim, 2002: 307-322; Akyüz, 2020: 171-172; Şendil, 2014: 3-5.

³¹ Akyüz, 2020: 174; Bilim, 2002: 385-387.

³² Şahin, 2015: 66; Tekeli ve İlkin, 1999: 112.

ilkesine uyularak düzenlenmesi sağlanmıştır³³. Kanun-ı Esasi’de belirlenen esaslar, Maarif teşkilatında yeni düzenlemelere gidilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Ancak Rusya ile birbiri ardı sıra yaşanan savaşlar ve parlamentonun süresiz tatil edilmesi, eğitime yönelik çalışmaların ertelenmesine sebep olmuştur³⁴.

Savaşların etkisinin biraz yatışması, eğitim teşkilatında düzenlemelerin başlamasına olanak tanımıştır. Maarif Nezareti’nin kendi bünyesinde yeni bir düzenlemeye gitmesiyle, 1879 yılında modern bir görünüme sokulmaya çalışılmıştır. Nezaret, muhasebe dairesi dışında, eğitim faaliyetleri ile doğrudan ilgili beş daireye bölünerek, her daire Maarif Meclisi üyelerinden birinin sorumluluğuna verilmiştir. Nazır ile Müsteşarın bulunduğu Nezarette, çeşitli müdürlükler oluşturulmuştur: Âliye, Rüşdiye ve Sıbyaniye Daireleri, Telif ve Tercüme Dairesi ile Matbaalar Dairesi kurulmuş, sonrasında bazı daireler kaldırılması ve yeni dairelerin oluşturulması gibi değişikliklere gidilmiştir. Eklenen yeni dairelerden bazıları; Milel-i Gayr-ı Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği, Mekatib-i İdadiye Müfettişliği ve İstatistik Dairesidir. Belirtilen son daire ile 1898 yılından itibaren “Salnâme-i Maarif” adı verilen istatistikler düzenlenmeye başlamıştır³⁵. Oluşturulan müfettişlikler bu kurumların sayılarında yaşanan artış dolayısıyla denetime duyulan ihtiyacı ve kurumların farklı amaçlara hizmet etmesinin önüne geçilmek istendiğini göstermektedir. Ayrıca İstatistik Dairesi ile de eğitime dair konuların rakamsal verilere göre düzenlenmek istenmesi hem idarecilerin zihniyetlerindeki değişimi hem de okul sayısındaki artış oranından kaynaklanan yeni bir takip mekanizmasına duyulan ihtiyacı göstermesi açısından dikkat çekmektedir.

II. Abdülhamit döneminde Evkaf Nezareti’ne bağlı olan “Sıbyan Mektepleri” varlıklarını sürdürürken, 1882’den sonra modern ibtidailere dönüştürülmeye başlanmıştır. Ayrıca Maarif Nezareti’ne bağlı olan “İbtidai Mektep” ya da “Usûl-i Cedide” mekteplerinin açılmasına ağırlık verilmiştir³⁶. Sıbyan mekteplerinin idaresini de kendi eline almaya çalışan Maarif Nezareti, 1891 yılında yayınladığı talimatla tüm ilk dereceli mekteplere “ibtidai” denmesine karar vermiştir. II. Meşrutiyet dönemine kadar İstanbul ibtidaileri bazı ufak değişiklikler dışında, bu talimatla idare edilmiştir³⁷.

II. Abdülhamit döneminde tali dereceli eğitim kurumları; rüşdiye, idadi ve sultanilerdir. 1879-1884 yıllarında 170 olan rüşdiye sayısı devrin sonlarında 619’a yükselmiştir. İdadiler ise 1882’den itibaren hükümetin ilgi konusu olmaya başlamış, idadi olmayan yerlerde rüşdiyeler

³³ Uyanık ve Kaya vd., 2021: 166-167; Akyüz, 2020: 119.

³⁴ Akyüz, 2020: 224-225.

³⁵ Ünal, 2008: 13-14; Kodaman, 1999: 29-35.

³⁶ Cihan, 2007: 56-57.

³⁷ Koçer, 1974: 128; Kodaman, 1999: 76-77.

kapatılarak idadilere dönüştürülmüştür³⁸. Sultanilerdeki gelişim ise yalnızca Mekteb-i Sultani’de yaşanmış ve 1877’de ilk defa bu mektebe Türk bir müdür atanmıştır³⁹.

II. Abdülhamit Dönemi’nde âli dereceli mekteplerden Darülmuallimin’de 1891-1892 yıllarında bazı değişikliklere gidilmiştir. Buna göre idadi şubesi kapatılarak; iptidaiye, rüşdiye ve âliye şubeleri şeklinde ve her şubenin öğrenim süresi 2 yıl olacak şekilde düzenlenmiştir. Bu sayede Darülmuallimin-i Âliye ilk yüksek öğretmen okulu olmuştur. Darülmuallimat ise ibtidai ve rüştiye mekteplerine öğretmen yetiştiren ve öğrenim süresi 3 yıl olan bir kurumdur. 1893 yılında yapılan düzenleme ile sıbyan ve rüşdiye düzeyinde 6 yıllık “ihtiyat kısmı” eklenmiştir. İhtiyat kısmını tamamlayan talebeler Darülmuallimat’a sınavsız olarak kabul edilmiştir⁴⁰.

Bu dönemde tali ve âli mektep düzeyinde, idari ve teknik alanlarda insan yetiştirmeye önem verilen 16 farklı kurum faaliyet göstermiştir. “Fenn-i Resim ve Mimari Mektebi ile Hukuk Mektebi” (1876) ve “Mekteb-i Mülkiye” (1877) âli mektep statüsüne çıkarılmıştır. Askeri Baytar Mektebi dışında sivil Mülkiye Baytar Mektebi (1887) kurulmuştur. Faaliyet gösteren diğer meslek okulları ise; Sanayi-i Nefise Mektebi (1882), Lisan Mektebi (1883), Tüccar Kaptan Mektepleri (1886), Bağ ve Aşı Ameliyat Mektebi ile Ameli Ziraat Mektepleri (1887), Gümrük Memurları Mektebi ve Aşiret Mektebi (1892), Çoban Mektebi (1898) olmuştur⁴¹. Açılan okulların hepsinin farklı alanlarda olması, ülke ihtiyaçlarının çeşitliliğinden ileri geliyordu. Farklı alanlardaki insan gücünün, okullaşmaya gidilerek karşılanmaya çalışıldığı görülmektedir.

Üniversite düzeyinde eğitim veren tek kurum olan Darülfünun’da da bazı gelişmeler yaşanmıştır. Bir dönem Galatasaray Sultanisi’nde faaliyet gösteren Darülfünun’un tekrar açılması konusu; yurtdışına eğitim için giden talebe akışına engel olma düşüncesi ve II. Abdülhamit’in 25. cülus kutlamalarına gösterişli icraatlar sergilemesi niyetiyle tekrar gündeme gelmiştir. “Ulum-ı Âliye-i Diniye”, “Ulum-ı Riyaziye” ve “Edebiyat” olmak üzere üç şubeden oluşan “Darülfünun-ı Şahane”, 15 Ağustos 1900’de açılmıştır. Daha önceden eğitimine devam eden “Mekteb-i Hukuk” ve “Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye” de 4. ve 5. şubeleri olarak sayılmıştır. Ulum-ı Âliye-i Diniye’nin öğrenim süresi 4 yıl, talebe sayısı 30 iken, Ulum-ı Riyaziye ve Edebiyat şubelerinin öğrenim süresi 3 yıl ve talebe sayısı da 25 olarak belirlenmiştir⁴². Aynî ise öğrenim süresinin 2 yıl, talebe sayısının ise her bölüm için 20 ile sınırlı tutulduğunu

³⁸ Tekin, 2022: 19; Kodaman, 1999: 105; Akyüz, 2020: 232.

³⁹ Şişman, 1996: 325; Kodaman, 1999: 136.

⁴⁰ Akyüz, 2012: 121-122; Aksoy, 2017: 62.

⁴¹ Gündüz, 2020: 94; Akyüz, 2020: 238-239.

⁴² Dölen, 2009: 270-280.

söylemektedir. 1902’de değişikliğe gidilerek, Edebiyat şubesinin öğrenim süresini 2 yıla indirmiştir⁴³.

Kanun-ı Esasi’nin 15 ve 16. maddeleri yabancı ve azınlıklara ait okulların, devlet denetimi altında eğitim yapmalarına olanak tanımıştır. Ancak 1887’den itibaren oluşturulan müfettişliklerle denetlemeye gidilse de bu okullar, hızlı bir şekilde ve devletin müdahalesine tabi olmadan gelişim göstermişlerdir⁴⁴. Sonuç olarak Rum, Ermeni ve Yahudilerin kurdukları azınlık okullarında önemli bir artış yaşanmıştır. Bu okullar, devletin “Osmanlılık” temelli eğitim politikasını benimsemedikleri gibi, kendi ayrılıkçı düşüncelerini güçlendirebilecekleri okullar olmuş ve bunların sayılarını hızla artırmaya çalışmışlardır⁴⁵. Yurtdışına talebe gönderme uygulamasına ise II. Abdülhamit döneminde de devam edilmiş, 1890’lardan itibaren sayıda artış yaşanmıştır. Bu dönemde yurtdışına gönderilen talebe sayısı 315 civarında olmuştur⁴⁶.

Osmanlı Devleti’nin Batı’ya açılma süreci yavaş yavaş ilerlerken, temel eğitim politikası; geleneksel medrese sistemine dokunmadan, yeni bir eğitim sisteminin oluşturulması yönünde olmuştur. Bu dönemde, medreselerde modernizasyondan ziyade genellikle binaların tamirine yönelik faaliyetler yürütülmüştür. Bununla birlikte 1900 yılında tekrar eğitime başlayan Darülfünun’da “Ulûm-ı Âliyye-i Diniyye Şubesi”nin açılması neticesinde din konusu; ulema ve medreselerin elinden çıkarılarak, devletin kontrolüne geçmiştir. Medrese talebelerinin askerlikleri de aynı süreçte tartışılan bir başka konu olmuştur. Adeta asker kaçağı talebelerin akınına uğrayan medreselere, kamuoyu baskısı ve medresenin otoritesinden çekinildiği için herhangi bir müdahale söz konusu olamamıştır⁴⁷. Din konusunun devletin kontrolüne alınmak istenmesini, Tanzimat’tan beri süregelen medreselerin ıslahı konusunda, ulemanın yetersiz kaldığı şeklinde yorumlamakta mümkündür.

Bilindiği üzere II. Abdülhamit döneminde gelişim gösteren eğitim kurumları, kendisine muhalif bir zümrenin oluşumuna zemin hazırlamış ve bu zümre siyaset ve toplumu dizayn edebilecek gücü kendinde görmüştür. 1908 yılında II. Abdülhamit’in rafa kaldırdığı “Kanun-ı Esasi” tekrar yürürlüğe girmiş ve anayasal sisteme yeniden geçilmiştir. “Jön Türk İnkılâbı” olarak da bilinen bu gelişmenin sonrasında hayli karmaşık bir dönem başlamıştır. Tanzimat’tan beri süregelen “Bu devlet nasıl kurtulur” sorunsalına, II. Meşrutiyet döneminde getirilen çözüm önerisi “eğitim ve eğitimciler” olarak tanımlanınca, iyileştirmede izlenilmesi gereken metotlar

⁴³ 1927: 31-32.

⁴⁴ Eren, 1994: 73-74; Koçak, 1985: 487-488.

⁴⁵ Akyüz, 2020: 241

⁴⁶ Gündüz, 2020: 100; Akyüz, 2020: 241.

⁴⁷ Tekeli ve İlkin, 1999: 93; Gündüz, 2020: 99.

konusunda da pek çok fikir ortaya atılmıştır. O yüzden kimileri bu dönemi “bocalama ve duraklama yılları” olarak, kimileri ise “arayışların zenginliği” olarak tanımlamıştır⁴⁸.

II. Meşrutiyet döneminde eğitim konusunda ortaya atılan fikirlerden en tartışmalısı şüphesiz Emrullah Efendi’nin “Tuba Ağacı Nazariyesi” olmuştur. Eğitimde ıslahatlara Darülfünundan başlanması gerektiğini savunan Emrullah Efendi, ibtidailerden başlanıldığı taktirde en az üç neslin ziyan olacağını öne sürmüştür. Darülmuallimin müdürü Sâtı Bey ise ibtidaileri ve diğer kademeleri sağlam olmayan bir ülkede Darülfünunun sağlıklı oluşturulamayacağı görüşüyle, Emrullah Efendi’ye şiddetle karşı çıkmıştır. İşin aslı tartışmaların temelinde, yürürlüğe girdiğinden beri tam olarak uygulanamayan 1869 Maarif Nizamnamesinin, ne olacağına karar verilememesi yatmaktaydı⁴⁹. Emrullah Efendi, her ne kadar işe Darülfünun’dan başlanması gerektiğini savunsa da yapılan icraatlardan, ibtidailere öncelik verdiği anlaşılmaktadır.

II. Meşrutiyet’in ilanının hemen ardından hem dairelerdeki memur sayısını azaltmak hem de II. Abdülhamit döneminin idarecilerinden kurtulmak amacıyla hızlı bir düzenlemeye gidilmiştir. Maarif Nezareti; “Tedrisat-ı Taliye, Tedrisat-ı İbtidaiye, Mekatib-i Hususiye, Tahrirat, Muhasebat, Sicil, İstatistik, Levazım ve Evrak” olarak 9 daireden oluşmaktaydı. 1910 yılında yapılan değişiklikle “Tedrisat-ı Âliye Dairesi” ile “Kütüphaneler Müfettişliği” kurularak, Maarif Nezareti müfettişleri de “Meclis-i Kebir-i Maarif”in yönetimine girmiştir. 2 yıl sonra yapılan değişiklikle de Meclis-i Kebir-i Maarif, “daimî” ve “senevî” olarak iki kısma ayrılmıştır. Bu düzenlemeye göre öğretim daireleri; “Âliye”, “Taliye” ve “İbtidaiye” şeklinde düzenlenerek sayısı üçe indirilmiştir. Ancak 1914’te Meclis-i Kebir-i Maarif kaldırılmış ve daha sonra Telif ve Tercüme Heyeti kurulmuştur⁵⁰.

Eğitimde ıslahatlara ilk dereceli okullardan başlamaya karar verildiğinden, bu amaçla 1913’te “Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkat” çıkarılmıştır. Buna göre; ibtidailer zorunlu ve ücretsiz olacak ve rüşdiyeler birleştirilerek, “Mekatib-i İbtidaiye-i Umumiye” adını almıştır. Her kademesi üç sınıfa ayrılan ilk dereceli okullarda; 7-8 yaş grubu “devre-i ulâ”, 9-10 yaş grubu “devre-i mutavassıta” ve 11-12 yaş grubu “devre-i âliye” olarak adlandırılmış ve her devrenin öğrenim süresi 2 yıl olarak belirlenmiştir. Açılmasına karar verilen bu ibtidailerin yönetimi ve masraflarının karşılanması ise vilayetlere bırakılmıştır. Ancak sultanilere eklenen ibtidailer, bu sistemin dışında bırakılarak 5 yıllık eğitim vermişlerdir⁵¹. Karmaşalardan bir diğeri ise 1912’de rüşdiyelerin ibtidai mekteplerle birleştirilmesi ve bazı okullarda rüşdiyelerin

⁴⁸ Uyanık, 2009: 69-72; Gündüz, 2020: 103; Baskın, 2007: 94

⁴⁹ Keklik, 2020: 84; Koçer, 1974: 170-171; Sakaoğlu, 2003: 125-126.

⁵⁰ Koçer, 1974: 186-187; Akyüz, 2020: 286; Şahin ve Tokdemir, 2011: 858

⁵¹ Uyanık ve Kaya vd., 2021: 171-174; Akyüz, 2020: 268; Tekeli ve İlkin, 1999: 86.

idadilere eklenmesiyle ortaya çıkmıştır⁵². Ayrıca “numune rüşdiyeleri”⁵³ adlı ayrı okullar da bulunmaktadır. Bu karışıklıklar Cumhuriyet dönemine kadar maalesef ortadan kaldırılamamıştır⁵⁴. 1908 Eylül’ünden önce tüm imparatorlukta toplam 1.270 ibtidai mektep bulunmaktadır. Bu sayı 1913-14 yıllarında 4.522’ye ulaşmıştır⁵⁵. Bu veriler ışığında mekteplerde hayli artış yaşandığı görülmekle birlikte, yeni açılan iptidailere ek olarak dört farklı kurumda da ibtidai derecesinde eğitim verilmesi, bu mekteplerin ne kadarının yeni açıldığı konusunda net bir bilgi ortaya koymamıştır.

1913’te çıkarılan geçici kanunla, okul öncesi eğitimin verileceği “ana mektep” veya “çocuk bahçesi” adıyla kurumlar oluşturulmuştur. Bu okulların muallim ihtiyacını karşılamak için ise Darülmuallimat’ta özel bir sınıf açılmıştır. 1915’te çıkarılan “Ana Mektepleri Nizamnamesi”nden sonra ise büyük kentlerde ana mektepleri hızla çoğalmaya başlamıştır⁵⁶.

II. Meşrutiyet döneminde tali mekteplerde de gelişim yaşanmıştır. İdadiler, dönemin başlarında rüşdiyeleri kapsar biçimde olup, 5 ve 7 yıllık idadilerde rüşdiye sınıfları da bulunmaktaydı. 1913’te çıkarılan geçici kanunla ilk 3 yılı rüşdiye, son 4 yılı idadi olan 7 yıllık idadilerin “sultani”ye dönüştürülmesi kararı alınmıştır. Bu kararla rüşdiyeler iptidailerle birleştirilerek, tali dereceli bir kurum olmaktan çıkarılmıştır. 5 yıllık idadiler ise 3 yıla indirilerek tali dereceli bir kurum olarak devam ettirilmek istenmiştir. Buna göre; 3 yıllık eğitimin son 2 yılının, ziraat, ticaret ve sanayi gibi birbirinden farklı iş kollarına ayrılması planlanmıştır. Ancak savaş şartlarından dolayı bu uygulamaya gidilememiş, yalnızca Mersin idadisinde bir ticaret şubesi açılabilmiştir. 1918 yılında tüm imparatorlukta açılan idadi sayısı 69’dur. İstanbul’da ise 7 adet idadi bulunmaktadır. Bunlar: “Dersaadet İnas, Mercan, Vefa, Kabataş, Gelenbevi, Üsküdar ve Davutpaşa idadileridir”. İlk kız idadisi ise 1911’de Darülmuallimat binasının yanmasıyla burada açılmış, ancak 1913’te “İstanbul İnas Sultanisi”ne dönüştürülmüştür⁵⁷.

II. Meşrutiyet’e kadar hiçbir gelişme göstermeyen sultaniler konusunda da bazı girişimler gerçekleşmiştir. Buna göre sultanilerin, rüşdiye sınıfının haricinde, 2 devreden oluşması ve her devresinin 3 yıllık eğitim vermesi tasarlanmıştır. Bu amaçla 1910 yılında sultaniye dönüştürülen 12 idadinin öğrenim süresi 6 yıla düşürülmüş, ancak tam uygulanamadığından yine 7 yıla çıkarılmıştır. Sultanilerdeki bir diğer gelişme, 1913’te Nazır

⁵² Gündüz, 2020: 105.

⁵³ Numune mektepleri yabancı dil ağırlıklı, diğer ibtidai ve rüştiyelere göre programı daha gelişmiş bir okul olarak tasarlanmıştır. Bu mekteplerin açılmasının temel amacı dil eğitimi almak isteyen talebelerin yabancı mekteplere olan talebini azaltmak olmuştur. Erdem, 2013: 151-152.

⁵⁴ Şahin, 2018: 54.

⁵⁵ Erdem, 2013: 101-104; Sakaoğlu, 2003: 137.

⁵⁶ Uyanık, 2016: 292.

⁵⁷ Koçer, 1974: 195; Tekeli ve İlkin, 1999: 87; Akyüz, 2020: 270-273. Türkan, 2018: 117; Erdem, 2013: 233.

Şükrü Bey'in tüm idadileri sultanilere dönüştürme kararından sonra yaşanmıştır. Bu kararın alınmasında idadi-sultani okul sürelerindeki eşitsizliğin ortadan kaldırılması düşüncesinin yanında, Osmanlı'nın yabancı okullarla giriştiği rekabetin de önemli bir payı olmuştur. 1913'te idadiden sultaniye 23 okul dönüştürülmüştür⁵⁸. Bu sayıya, Galatasaray Mekteb-i Sultanisi ve daha önce dönüştürülen 12 sultani de eklenince toplam 36 sultaninin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Kızların sultani derecesinde eğitimi ise 1913'te idadilerin sultaniye çevrilmesi ile gerçekleşmiştir. Bu anlamda ilk sultani, tek kız idadisinin "İstanbul İnas Sultanisi" adını almasıyla ortaya çıkmış, daha sonra adı "Bezm-i Âlem İnas Sultanisi" olarak değiştirilmiştir. 1915'te "Çamlıca İnas Sultanisi" ve "Selçuk Hatun İnas Sultanisi", 1916'da "Erenköy İnas Sultanisi" ve Adile Sultan İnas Sultanisi açılmıştır⁵⁹. Sonuç olarak I. Dünya Savaşı yıllarında toplam 5 kız sultanisi bulunduğu söylenebilir.

Âli dereceli en önemli kurum olan "Darülfünun-ı Şahane", II. Meşrutiyet'in ilanının ardından isim değişikliği yaşayarak "Darülfünun-ı Osmani" adını almıştır. Bu dönemde bir diğer gelişme ise sınırlı tutulan talebe sayısı uygulamasından vazgeçilmesidir. Bu kararın ardından okula olan talebin yoğunlaşması üzerine Darülfünun, Mülkiye Mektebi binasından Zeynep Hanım Konağı'na nakledilmiştir. 1908'de Tıbbiye-i Mülkiye, bir yıl sonra ise Hukuk Mektebi, Tıp ve Hukuk Fakültesi adlarını alarak Darülfünuna bağlanmıştır⁶⁰. 1912'de Darülfünun 5 şubeden oluşmuştur. Bu şubeler: Ulum-u Şer'îye, Ulum-u Hukukiye, Ulum-u Tıbbiye, Fünun ve Ulum-u Edebiye Şubeleridir. Ayrıca Eczacı Mekteb-i Âliyesi ile Dişçilik Mekteb-i Âliyesi Ulum-u Tıbbiye Şubesine; Vilayat-ı Tıbbiye ve Hukuk Mektepleri ise Darülfünun'a bağlı olmuştur. 1914 yılında Ulum-u Şer'îye Şubesi, "Medreset-ül Mütetassisin"ın kurulmasından dolayı, Darülfünun'da bulunmasına gerek kalmadığı gerekçesiyle kaldırılmıştır⁶¹.

İttihat ve Terakki idarecilerinin Darülfünun'un modern bir görünüm kazanması adına izledikleri temel politika; kadroları yeniden düzenlemek, yeni kürsüler oluşturmak, gençlerin de bulunduğu bir öğretim kadrosu kurmak, yurtdışına talebe göndermek ve yabancı müderrisler getirmek, ayrıca ders kitabı ve Fakülte dergileri çıkarmak gibi uygulamalar olmuştur⁶². Bu dönemde yabancı müderrislerin gelmesiyle Avrupa'da yürütülen bilim ve araştırma teknikleri hakkında bilgi transferi gerçekleşirken, gelen müderrislerin Darülmesai, kütüphane ve laboratuvarların oluşturulmasında büyük katkıları olmuştur. Bu sayede kürsü ve araştırma

⁵⁸ Demirel, 2012: 342-345

⁵⁹ Erdem, 2013: 243-244; Koçer, 1974: 197-198.

⁶⁰ Olgun, 2002: 188

⁶¹ Aynî, 1927: 34-48.

⁶² Dölen, 2009: 296.

enstitüleri kurulmaya başlamıştır⁶³. Ayrıca Darülfünun hocalarına “müderres”, şubelerine “Fakülte” denilmesi de bu dönemde uygulanmıştır. Tüm bu çabalara rağmen Darülfünun’un öğretim düzeyinde pek bir başarı yakalanamamış, ders kitapları tali dereceli okul seviyesinde kalmıştır. Kuşkusuz Darülfünunda görülen başarısızlıklarda savaş durumunda olmanın etkisi büyük olmuştur. Bunun yanında 1915 yılında talebelerinin cephelerde olması nedeniyle talebe bulunamadığından eğitim-öğretimde yapılamamıştır⁶⁴. İttihat ve Terakki idarecilerinin Darülfünun’un gelişimi konusunda hassas olduğu, fakat savaş şartlarının yanında ülke ekonomisinin de yetersizliği nedeniyle istenen gelişimin sağlanamadığı görülmektedir.

I. Dünya Savaşı şartlarına rağmen, Darülfünun da kız talebelerin eğitimi konusunda olumlu gelişmeler de yaşanmıştır. 1914’te, Darülfünun’un bulunduğu Zeynep Hanım Konağı’nda yapılan halka açık konferansların verilmesiyle, ilk dersler de başlamıştır. Katılımcıların sayısının 600-700’ü bulduğu konferansların gerçekleşmesi, kızlar için bir Darülfünun açma düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Ayrıca Darülmuaallimat’a olan talebin artmasına paralel olarak, kadın muallim ihtiyacının da bu yolla karşılanması, bu düşüncüyü destekleyen bir diğer unsurdur⁶⁵. Aslında okulun açılmasında en önemli etken, âli düzeyde öğrenim görmek isteyen kız talebelerin başvuruları olmuş ve ekim 1914’te kabul edilen 22 kız talebeyle “İnas Darülfünunu” faaliyete geçmiştir⁶⁶. 1916 yılında kız ve erkek talebelerin aynı binada öğrenim görmeleri sakıncalı görülerek, inas kısmı Cağaloğlu’nda bulunan Hukuk Mektebi binasına taşınmış ve ilk mezunlarını 1917’de vermiştir⁶⁷.

II. Meşrutiyet döneminde Âli düzeyde eğitim veren kurumlardan Darülmuaallimin de “Tatbikat Mektepleri”nin açılması bazı düzenlemelere tabi olmuştur. Kurumun en önemli başarısı, muallim adaylarının öğrendikleri bilgileri uygulayabildikleri “Tatbikat Mektepleri”ni açılmasıyla kazanılmıştır. Darülmuaallimin’den mezun olanların taşralarda görev almasıyla, yeni görüş ve yöntemlerin buralarda da yayılması sağlanmış ve herhangi bir yasaklamaya gidilmeksizin “mahalle mektepleri” ortadan kalkarak, yerlerini “yeni mektep” hareketi mektepleri almıştır⁶⁸. 1914’ten itibaren Darülmuaallimat’ta da gelişmeler yaşanmış ve Derviş Paşa Konağı’na taşınan kurumun içinde aynı yıl içerisinde bir ibtidai “Tatbikat Mektebi”, bir yıl sonra “Ana Muallime Mektebi” açılmıştır. Okul teşkilatı ve programı Darülmuaallimin’le aynı olan kurum 1915 yılında derece olarak da âli dereceli mektep olarak kabul edilmiştir. Âli

⁶³ Güven, 2018: 164-165.

⁶⁴ Akyüz, 2020: 274-275.

⁶⁵ Arslan ve Akpınar, 2005: 227; Akyüz, 2020: 275.

⁶⁶ Baskın, 2007: 126.

⁶⁷ Arslan ve Akpınar, 2005: 231-234

⁶⁸ Ünal ve Birbudak, 2013: 48-49; Akyüz, 2012: 270.

sınıfı “İnas Darülfünunu” adını alarak tüm şubeleriyle beraber Darülfünuna taşınmıştır⁶⁹. Darülfünun’un henüz kız öğrenci kabul etmediği bu tarihlerde, bu kurumun taşınması sayesinde, kızların da Darülfünun’a kabul edilmelerinin yolu açılmış gibi gözükmektedir.

II. Meşrutiyet döneminde diğer mesleklere yönelik tali ve âli düzeyli okullar şunlardır: II. Abdülhamit döneminde âli dereceye yükseltilen Mekteb-i Mülkiye⁷⁰ ile askeri idareden ayrılan Mühendis Mekteb-i Âlisi dönemin önemli kurumlarından olmuştur⁷¹, Ayrıca mühendislere yardımcı teknik eleman yetiştirilmesi amacıyla kurulan “Kondüktör Mektebi” başta tali dereceli iken, talebelerin askerliklerini erteleyebilmeleri için, âli dereceli okula dönüştürülmüştür⁷². Şehbenderlik, Bankacılık ve Sanayi olmak üzere üç bölümden oluşan Ticaret Mekteb-i Âlisi ve 1911 yılında açılan Kadastro Memurları Mektebi, bir yıl sonra Kadastro Mekteb-i Âlisi adıyla faaliyet etmiştir. Daha önce Tıp ve Ziraat mekteplerinde yapılan baytarlık öğrenimi, II. Meşrutiyet’te ayrılarak Mülkiye ve Askeri Baytar Mekteb-i Âlisi olarak eğitim vermiştir⁷³. 1903 yılında Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mekteb-i Âlisi olarak faaliyet gösteren diğer bir kurum, 1910 yılında birbirinden ayrılarak iki ayrı âli mektep olarak eğitim faaliyetlerini yürütmüştür⁷⁴. Maliye Memurları Mektebi, Polis Mektebi (1909), Evkaf Memurları Mektebi, Belediye Memurları Mektebi (1911), Sıhhiye Memurları Mektebi (1912), Ameli Ticaret Mektepleri (1913’ten sonra vilayetlerde), Darülbedayi (1914), Orman Ameliyat Mektebi, Şimendifer Memurları Mektebi (1915) ve Darülelhan (1916) gibi birçok mektep bu dönemde faaliyet göstermiştir⁷⁵. Maarif Nezareti dışındaki diğer Nezaretlerin de nitelikli ve yetişmiş insan gücünü karşılamada okullaşmanın önemini kavradığını, ayrıca alınan eğitimin iş hayatına atılmada oldukça büyük faydalar sağladığını düşündürmektedir.

Bu dönemde yabancı ve azınlık okullarında da büyük artış yaşanmıştır. 1914 yılında Osmanlı toprakları dahilinde 530 Fransız, 273 Amerikan, 126 İngiliz, 105 Rus, 67 İtalyan, 23 Alman mektebi bulunmaktaydı. Gayr-ı Müslim talebelerin gittiği bu okullarda bulunan talebe sayısı 100 bini aşkın bir sayıya ulaşmıştı. 1915 yılında yayınlanan özel okullar talimatnamesi ile bu okullar kontrol altına alınarak, bazı derslerin Türk muallimlerce verilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca Hükümet; savaşa girilen devletlere tanıdığı ayrıcalıkları kaldırarak, onlara ait binalara el koymuştur⁷⁶.

⁶⁹ Erdem, 2013: 288-300.

⁷⁰ Toprak, 2021: 16; Tekeli ve İlkin, 1999: 91.

⁷¹ Kılınç, 2020: 138; Kafescioğlu, 2010: 115.

⁷² Güven, 2018: 202; Kılınç, 2020: 137.

⁷³ Şahin ve Tokdemir, 2011: 866-868.

⁷⁴ Kılınç, 2020: 156; Akagündüz ve Nizamoğlu, 2021: 10.

⁷⁵ Akyüz, 2020: 275; Güven, 2018: 198;

⁷⁶ Gündüz, 2020:109-110.

II. Meşrutiyet döneminde yurtdışı eğitimlerine de önem verilmiş, birçok mektep, özellikle Fransa ve Almanya'ya talebelerini göndermiştir. 1912 yılında gönderilen talebelerle ilgilenilmek adına “Avrupa Talebe Müfettişliği”, 1914'te ise gönderilecek talebelere dair hususlarda sistem sağlamak adına “Memalik-i Ecnebiye'ye Gönderilecek Talebe Hakkında Nizamname” oluşturulmuştur. Bu sayede işleyiş kontrol altına alınmıştır. 1918 yılında Avrupa'da bulunan talebe sayısının 1.000'i aştığı bilgileri yer alsa da savaş yıllarının etkisi de göz önüne alındığında bu bilginin doğruluğu net değildir⁷⁷.

II. Meşrutiyet dönemi öncesinde eğitim alanında Batılılaşma çabaları yürütülürken, medreseler bu yeniliklerin dışında kalarak eski düzenlerini korumaya devam etmiştir. II. Meşrutiyetle beraber, yaşanan değişime ayak uyduramaması, talebelerin askerlik muafiyeti nedeniyle medreselerin öğrenci akınına uğraması ve vakıfların yönetiminin değişik kişilere ait olması gibi nedenler gerekçe gösterilerek ıslah edilmesi düşünülmüştür⁷⁸. Bu amaçla Medaris-i İlmiye Nizamnamesi (1910) ve Islah-ı Medaris Nizamnamesiyle (1914) medreseler düzene sokulmak istenmiştir. Ders programlarına hendese, coğrafya, hesap, fizik vs. gibi kültür derslerinin konulması, “medreselerin mektepleşmesi” olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca tüm medreseler “Dar-ül Hilafet-ül Âliye Medresesi”nin çatısı altında birleşerek, bu medreseye bağlı birer şube haline getirilmiştir⁷⁹.

II. Meşrutiyet dönemini, şartların siyasi ve ekonomik elverişsizliğine rağmen, eğitim konusunun üzerinde önemle durulduğu bir dönem olarak değerlendirmek mümkündür. Özellikle hürriyet ortamının getirdiği düşünce özgürlüğü, kültürel alanda da olumlu yansımalar yaratmıştır. Eğitime yönelik tartışmalar, dergi ve gazetelere taşınarak kültür hayatının zenginleşmesini sağlamıştır⁸⁰. Basının kamuoyu oluşturma aracı olarak fark edilmesiyle birlikte iktidar-muhalefet polemiklerinin yaşandığı bir mecra olma misyonu da yüklenen basın, II. Abdülhamit döneminde, iktidara yönelik tehlike arz ettiği düşüncesiyle susturulmuştur. Bu dönem; dış dünyadan haberlerin alınamadığı, yalnızca iktidarın istediği bilgilerin basına yansıdığı bir dönem olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde ise yayın hayatına pek çok gazete girmiştir. Ancak iktidar-muhalefet çatışmalarının hız kesmemesi, her iki gurubun basın kuruluşlarının kapatılmasına sebep olmuş ve I. Dünya Savaşı süresince basın, yine iktidarın açıklamaları dışına çıkamamıştır⁸¹.

Millî Mücadele dönemi ise Türk Basın Tarihi açısından tam bir sınav dönemi olmuştur. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından yaşanan birbiri ardı sıra işgaller, basını da

⁷⁷ Aslan, 2014: 30-36.

⁷⁸ Akyüz, 2020: 284-285.

⁷⁹ Tekeli ve İlkin, 1999: 94.

⁸⁰ Şahin ve Tokdemir, 2011: 872.

⁸¹ Güngörmez, 2002: 6-7.

önemli ölçüde etkilemiştir. Bu yıllarda basın; Millî Mücadele’yi destekleyen ve İstanbul hükümetini destekleyen olarak ikiye ayrılmıştır. Millî Mücadele’yi destekleyen gazeteler, 19 Mayıs 1919’dan itibaren zor şartlar altında çalışmışlardır. Gazeteler hem İstanbul hükümetinin hem de işgal kuvvetlerinin sansürüne maruz kalmıştır. Öyle ki gazetelerde; başlatılan direnişine dair en ufak bir destekleyici haber, düşünce ve imaya izin verilmemiş, bu yüzden de sansüre maruz kalan kısımlar gazete sütunlarından çıkarılarak boş bırakılmış veya gazetelere basım yasağı getirilmiştir. Millî Mücadele önderi Mustafa Kemal ve yürüttüğü harekete dair basında yer alan aleyhte her haber desteklenirken, en ufak bir olumlu ima büyük yaptırımları beraberinde getirmiştir. Bu anlamda 5 Şubat 1919’da basına dair kararların da yer aldığı bir kararname ile yaptırımlar hükme bağlanmıştır⁸².

Kurtuluş Savaşı yıllarında İstanbul’da çıkan gazeteler; Tasvir, Tanin, Sabah, İkdam, Tercüman ve Vakit Gazeteleridir. Millî Mücadele’ye öncülük eden gazeteler; İrade-i Milliye, Hâkimiyet-i Milliye, Hukuk-u Beşer, İzmir’de çıkarılan Ahenk ve Afyonda çıkarılan Öğüt gazeteleriyken⁸³. Millî Mücadeleyi destekleyen başlıca gazeteler ise; İleri, Akşam, Yeni Gün ve araştırmamızın da ana kaynağı olan Vakit Gazetesi olmuştur⁸⁴. Ayrıca başta Vakit ve Tasvir olmak üzere bu gazetelerin birçoğu; Ankara’ya silah, insan ve haber götürme işlerini fiilen üstlenmiş; kazanılan zaferler, yaptırımlara rağmen gazete sütunlarında yer almıştır.⁸⁵

Çalışmamızın ana kaynağı olan “Vakit Gazetesi” ilk olarak 1875 yılında Filip Efendi tarafından çıkarılmış ve 1884 yılına kadar yayımlanmıştır. Bu tarihten sonra yayımlanmayan gazete Ahmet Emin Yalman ve Mehmet Asım Us’un ortaklığı ile tekrar yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin imtiyaz alma hakkının bu dönemde çok kolay elde edilemediğini belirten Yalman; kendisine, Ziya Gökalp’in; Mehmet Asım’a ise Hüseyin Cahit’in verdiği destek sayesinde, gazetenin imtiyazını elde edebildiklerini belirtmiştir. 22 Ekim 1917 Pazartesi günü “Vakit Gazetesi”nin ilk nüshasının girişinde Yalman şu ifadelerle yer vermiştir:

“Amerika’da tahsilimi bitirmeden evvel Teksas’a bir seyahat yaptım. Orada Wichita Falls adlı bir petrol merkezine uğradım. Bu gelişme halinde bir petrol diyarıydı, mucize havası içinde yaşıyordu. İmkânsız sayılan şeylerin imkân halinde geldiği orada, her gün görülüyordu. Halkın ağzında bir söz vardı: ‘Bir adam gelmiş, bir şeyin yapılamayacağını bilmiyormuş, teşebbüse geçmiş ve o işi başarmış.’ Biz de bu gazete teşebbüsüne arkadaşım Mehmed Asım’la beraber bu manada bir cüretle başlıyoruz. Yeni bir gazete çıkarmaya epeyce zaman evvel karar vermiştik, fakat gazetelerin on paraya satılması cesaretimizi kırıyordu. Şimdi gazete fiyatının yirmi paraya çıkmasıyla bizim için yeni bir kapı açıldı. Biz de bu kapıdan içeri giriyoruz. Adı eski, fakat kendi yeni olan gazetemiz bugünkü sahiplerinin elinde bulundukça, temiz

⁸² Güz, 2000: 56; Ayten, 2011: 24-25.

⁸³ Yalçınkaya, 2019: 20-22

⁸⁴ İnuğur, 1982: 337-341.

⁸⁵ Koloğlu, 2020: 116; Toruk, 2008: 98; Yalman, 1997: 355.

ve lekesiz kalacak, memleket menfaatlerinin ve gazetecilik sevgisinin aydınlığı içinde saf ve samimi yayınlar yapacaktır”.

Aynı nüshada Mehmed Asım da “Artık İstanbul halkını büyü tutmaz, herkes eskisinin tersini giyiyor. Biz de yeni bir isim alıp eskitmektense, ‘Vakit’ diye eski bir isim almayı, harbin iktisadi havasına daha uygun bulduk” demiştir⁸⁶. Her iki gazetecinin de birbirine yakın ifadelerde bulunmaları dönemin ekonomik şartlarının basına olan etkisini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Vakit Gazetesi’nin Yazı İşleri Sorumlusu önce Ali Naci Karacan daha sonra ise Enis Tahsin Til olmuştur. Gazetede Ahmet Emin ve Mehmet Asım’ın dışında; Ahmet Rasim, Necmeddin Sadak, Halide Edip, Ziya Gökalp, Hakkı Tarık Us, Reşat Nuri, Ömer Seyfettin, Kazım Şinasi, Hüseyin Cahit, Ruşen Eşref, Selim Sırrı, Doktor Adnan ve Satı Bey gibi dönemin önde gelen yazar, düşünür ve eğitimcileri de yer almıştır. Bu kişiler kaleme aldıkları yazılarla halkın yoğun ilgisini çekmiştir⁸⁷.

Mütarekeden bir yıl önce yayımlanmaya başlayan gazete bu dönemde hayatta kalabilmek adına fikirlerine ters düşse de bazı tavizkar tutumlar sergilemek zorunda kalmıştır⁸⁸. Gazetenin bazı günler baskı dolayısıyla kapatıldığı ve o günlerde farklı isimlerle de olsa gazetelerini yayınladıkları görülmektedir. İncelenen dönem içerisinde bu gazeteler; Evkat, Muvakkat ve Mutevakkat olarak tespit edilmiştir. Vakit Gazetesi yerine çıkarılan Evkat, Muvakkat’ın sansüre uğrayan kısmının yeniden yazılması dolayısıyla Meclis-i Vükela tarafından süresiz tatil edildiğini⁸⁹, Mutevakkat gazetesi ise; Yeni Gün, Tasvir-i Efkâr, Alemdar, Proodos, Spectator gibi gazetelerle beraber Evkat gazetesinin de bir günlüğüne tatil edildiğini yazmıştır⁹⁰. Sansürün dışında gazete bayram ve yılbaşı münasebetiyle yayımlanmamıştır. Ayrıca gazete, ilk yıllar 2 sayfa ve 6 sütundan oluşurken, Mayıs 1919’dan itibaren kısmen, Ekim 1919’dan itibaren ise tamamen 4 sayfa 6 sütun basılmaya başlamıştır.

⁸⁶ Yalman, 1997: 353-356.

⁸⁷ Yalçınkaya, 2019: 26-27; İnüç, 1982: 249-250.

⁸⁸ “Hükümetin Beyannamesi”, *Vakit*, 8 Ekim 1919.

⁸⁹ “Muvakkat’ın Tatili”, *Vakit*, 22 Ocak 1919.

⁹⁰ “Evkat Gazetesinin Tatili”, *Vakit*, 24 Aralık 1919.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI EĞİTİM TEŞKİLATI

1.1. Mondros Mütarekesi Sonrası Kurulan Hükümetler ve Maarif Nazırları

Mondros Mütarekesi ile başlayıp Mudanya Mütarekesiyle sona eren Millî Mücadele döneminde, TBMM'nin açılmasına kadar geçen süreçte İstanbul'da "Meclis-i Vükela" veya "Kabine" olarak adlandırılan 10⁹¹ hükümet kurulmuş ve bu hükümetlerde sadrazam olarak Ahmet İzzet Paşa, Ahmet Tevfik Paşa (3 kez), Damat Ferit Paşa (4 kez), Ali Rıza Paşa ve Salih Hulusi Paşa görevlendirilmiştir. 18 ayda 10 hükümetin kurulmuş olması, Osmanlı Devleti'nde yaşanan istikrarsızlığın başlıca göstergesidir. Bununla birlikte kurulan hükümetlerin kısa ömürlü olmasında dış baskı unsuru olarak İtilaf devletleri, iç baskı unsuru olarak ise İttihat ve Terakki Cemiyeti, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Millî Mücadele önderi Mustafa Kemal Paşa'nın büyük etkisinin olduğu söylenebilir. Kurulan her hükümet, zaman içerisinde değişen bu baskı gruplarını farklı yöntemlerle dengeleme politikasını takip etmiştir⁹². Hükümetlerde görev sürelerinin kısalığı; devlet işlerinin istikrarlı yürütülemediğini ve otorite boşluğunun yaşandığını gösterir niteliktedir. Yaşanan bu istikrarsızlık askeri ve siyasi gelişmeleri etkilediği gibi eğitim sisteminin de gelişiminde en önemli engellerden biri olmuştur. Kısa sürede yıkılan hükümetler nedeniyle tasarıların gerçekleşmesi mümkün olamamıştır.

1.1.1. Ahmet İzzet Paşa Hükümeti ve Maarif Nazırlığı

Birinci Dünya Savaşı yıllarında ülke yönetimi, İttihat ve Terakki tarafından idare edilmekteydi. Mondros Mütarekesi imzalanmadan on beş gün önce Talat Paşa hükümeti istifa etmiş ve yerine 14 Ekim 1918'de mütarekeyi imzalama görevini de üstlenen, Ahmet İzzet Paşa hükümeti kurulmuş, Maarif Nazırlığı görevine ise Sait Bey getirilmiştir⁹³.

Ahmet İzzet Paşa hükümeti, belirlediği eğitim politikasını ve yapacağı uygulamaları şu maddelerle özetlemiştir; ibtidai mekteplerinde din esaslarının korunması, kişilerin çeşitli derecelerde özel okul açabilmesi, resmi dilin mecburi olması, muallimliğin özel meslek olarak kabul edilmesi, eğitimde fikir birliğinin korunması, Darülfünun'un özerk olması, Tıp Fakültesi'nin dönemin şartlarına uygun hale getirilmesi, memleketin ihtiyacını karşılayacak doktorlar yetişinceye kadar küçük sıhhiye memurları mekteplerinin açılması⁹⁴ gibi birçok alanı

⁹¹ Ahmet Tevfik Paşa'nın son kabine değişikliği yeni bir hükümet olarak sayılmıştır.

⁹² Yaman, 2021: 1-2.

⁹³ Sarıhan, 2019a: 39.

⁹⁴ "Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkasının Programı", *Vakit*, 2 Kasım 1918.

kapsayan düzenlemeler planlanmıştır. Ancak kabinede yaşanan buhran, söz konusu planların hayata geçirilmesine imkân vermeden hükümetin dağılmasına yol açmıştır.

Maarif Nazırı Sait Bey'in 26 Ekim'den beri sağlık gerekçesiyle makamına gelmemesi⁹⁵, bir krizin habercisi midir bilinmez ama sonrasında yaşanan gelişmeler hükümet içerisinde ciddi bir sorun olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Nitekim İttihat ve Terakki'ye yakınlığı ile bilinen Maliye Nazırı Cavit Bey ile Adliye Nazırı Hayri Efendi hakkında, "Divan-ı Ali'ye sevk edilecek bu iki zatın kabinede ne işi var" söylemlerinin giderek dozunu şiddetlendirmesi ve İzzet Paşa'nın da bu iki kişiyi feda etmemesi üzerine⁹⁶, hükümet gerek Hürriyet ve İtilaf Fırkasına gerekse de İngilizlere karşı İttihatçı izlenimi vermiştir. Sonuçta baskılara dayanamayan Ahmet İzzet Paşa hükümeti 8 Kasım 1918'de istifa etmiştir⁹⁷. Hükümetin kurulduktan 25 gün sonra istifa etmiş olması

1.1.2. Birinci Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti ve Maarif Nazırlığı

Ahmet İzzet Paşa'nın istifası üzerine, yeni kabineyi kurma görevi İttihat ve Terakki'ye biraz daha mesafeli olan Ahmet Tevfik Paşa'ya verilmiştir. 10 Kasım'da Ayaspaşa Konağı'na davet ettiği kişilerle oluşturacağı kabine hakkında fikir alışverişinde bulunan Tevfik Paşa, yapılan görüşme sonunda kabinede yer alacak isimleri belirlemiştir. Ancak Tevfik Paşa'nın göreve başlamasından iki gün sonra İtilaf Devletleri İstanbul'u işgal etmişti⁹⁸. Dolayısıyla bu şartlar altında kurulan kabinenin; memleketin selameti için çalışacak uzlaştırıcı, aşırılıklardan uzak, ölçülü ve ciddi bir kabine olacağı umulmaktaydı, Tevfik Paşa gibi vatansever ve istiklal sevdalı bir kişinin göreve gelmesi, bu ümitleri arttıran bir gelişme olarak değerlendiriliyordu⁹⁹.

Yeni kabinede Maarif Nazırlığı Ali Kemal Bey'e teklif olunmuşsa da gazetecilik mesleğini bırakmak istememesinden dolayı teklifi reddettiği belirtilmektedir¹⁰⁰. Bu nedenle kurulan kabinenin Maarif Nazırlığına (Feylesof) Rıza Tevfik Bey getirilmiştir. Rıza Tevfik Bey hayatında böyle bir değişim yaşayacağını hiç tahmin etmediğini söylemiş ve göreve getirilmesini yabancı dillere olan hakimiyetine bağlayarak, kabinede bu anlamda "maşa hizmeti" göreceğini düşündüğünü ifade etmiştir. Rıza Tevfik Bey'in nazırlığa getirilmesi kendisinde olduğu kadar toplumda da bir şaşkınlık yaratmıştır. "Filozoftan Nazır olur mu?" sorusu halkın aklını kurcalayan en önemli soruların başında gelmekteydi. Ancak aynı

⁹⁵ "Maarif Nezareti'nin Rahatsızlığı", *Vakit*, 30 Ekim 1918.

⁹⁶ "İzzet Paşa Kabinesi'nin İstifası", *Vakit*, 10 Kasım 1918.

⁹⁷ Sarıhan, 2019a: 39.

⁹⁸ BOA., İ. DUİT., 9/42 (H. 09 S. 1337-M. 14.11.1918); "Yeni Kabinenin Tarz-ı Teşekkülü ve Mesleği", *Vakit*, 11 Kasım 1918; Beydilli, 1989: 140.

⁹⁹ "İzzet Paşa Kabinesi'nin İstifası", *Vakit*, 10 Kasım 1918.

¹⁰⁰ "İzzet Paşa Kabinesi'nin İstifası", *Vakit*, 10 Kasım 1918.

dönemlerde Almanya’da cumhurbaşkanlığına getirilen Friedrich Ebert’in de bir terzi olması bu tür sorulara Avrupa’dan gelen bir cevap niteliğinde olmuştur¹⁰¹. Rıza Tevfik Bey hakkında gazetenin tutumu destekleyici bir nitelik arz etmiştir. Özellikle birçok haber ve makalelerde kendisinden uzun uzadıya bahsedilmesi, beklenti ve ümitlerinde aynı oranda yüksek olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Rıza Tevfik Bey, *Vakit Gazetesi* tarafından halka şu sözlerle tanıtılmıştır: 1907’de girdiği İttihat ve Terakki Cemiyeti’nde üst mevkilerde görev almış, ilk şöhretini ise II. Meşrutiyet’in ilan edildiği günlerde Selim Sırrı (Tarcan)’la birlikte İstanbul’da mahalle mahalle gezerek, halka yaptığı meşrutiyet ve özgürlüğe dair konuşmalarla kazanmıştır. Hatta Fransızca, İngilizce, Musevice ve Rumca dillerine olan hakimiyeti sayesinde aynı konuşmaları Galata Sinagogu’nda Musevice, Patrikhane’de Rumca olarak tekrar etmiştir. Aynı yıl yapılan seçimlerde Edirne’den milletvekili seçilmiş ve 1909’da İngiliz Parlamentosu’nun davetlisi olarak Talat Paşa başkanlığındaki heyetle Avrupa’ya gitmiştir. Çeşitli Avrupa kentlerinde yaptığı konuşmalarda şöhretine şöhret katmasına karşın burada yaptığı bazı hoş karşılanmayan hareketleri, partili arkadaşları ile arasının açılmasına sebep olmuş, bu nedenle 1911’de kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkasına geçmiştir. 1912’de Büyükaada’da yaptığı bir konuşma seçim şartlarına aykırı bulunarak İstanbul Milletvekili Kozmide Efendi’yle birlikte bir ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Hapisten çıkar çıkmaz propaganda amacıyla gittiği Gümülcine’de İttihatçı görüşe sahip insanlar tarafından tartaklanmıştır¹⁰².

1913 yılından sonra politikadan uzaklaşarak tekrar Karantina İdaresi’nde çalışmaya başlayan Rıza Tevfik, bir yandan da “Rehber-i İttihâd-ı Osmanî” mektebinde felsefe dersleri vermiştir. Maarif Nazırlığı’na getirilmeden önce ise İstanbul Darülfünunu’nda felsefe ve estetik derslerine girmektedir. Yazdığı pek çok makale ve şiir, basın ve edebiyat camiasında da tanınmasını sağlamıştır. Yazdığı eserler; *Kamus-ı Felsefe*, *Felsefe Dersleri*, Abdülhak Hamid ve Felsefesi’dir. Kendisi özellikle “feylesof” lakabıyla meşhur olmuştur. Tanıştığı kişiler üzerinde derin bir etki bırakan mizacının yanında, günlük hayatında da dalgınlığıyla tanınan bir kişi olarak belirtilmiştir¹⁰³. Verilen bilgiler, hatta özgeçmişinde vurgulanan hususlar, Rıza Tevfik Bey’in göreve gelmesinden dolayı gazetenin duyduğu memnuniyeti bir kez daha ortaya koymuştur.

Rıza Tevfik Bey, ilk iş olarak Darülmuallimin Müdürü Servet Bey ile Fransız ve İngiliz memurlarını makamında kabul etmiş ve Darülmuallimin’in Fransız hastanesine dönüştürülmesi

¹⁰¹ “Vaktin Nazar Boncuğu”, *Vakit*, 25 Kasım 1918.

¹⁰² “Yeni Nazırlar Hakkında Bazı Malumat”, *Vakit*, 12 Kasım 1918; Uçman, 2008: 68.

¹⁰³ “Yeni Nazırlar Hakkında Bazı Malumat”, *Vakit*, 12 Kasım 1918; Uçman, 2008: 68.

meselesini ele almışlardır¹⁰⁴. Nazır Rıza Bey birkaç gün sonra da üzücü bir nedenden ötürü Padişahın huzuruna çıkmıştır. Savaşta yakınıni kaybeden yetimlerin yerleştirildiği Beyoğlu Yeni Postane sokağında bulunan Saint-Lui binasının, işgal kuvvetlerinin iki saat içinde boşaltılması talebi üzerine, yetimlere ait eşyalar binada kalmış ve çocuklar apar topar Bebek ve Kadıköy'e gönderilmiştir. Darüleytam idaresi büyük bir telaşla durumu Nazır Rıza Tevfik Bey'e bildirdiğinden o ve Selahattin Bey bu içler acısı durumu hemen çözmek amacıyla Padişah Vahdettin'in huzuruna çıkmışlardır. Padişah; "Kimsesiz yetimlerin, şehit çocuklarının terfiye-i hali benim boynumun borcudur" diyerek; Üsküdar Altunizade'de bulunan Validebağ Sarayı'nı, Ortaköy'de bulunan Hatice Sultan Sarayı ile müştemilatını, Balmumcu Çiftliğini, Kağıthane'deki İmrahor Köşkü'nü ve civarındaki binalar ile Darphane-i Amire bitişiğindeki eski Hazine-i Hassa Dairesi'ni, Darüleytamın kullanımına tahsis etmiştir. Bunlardan Validebağ Sarayı ile Balmumcu Çiftliği'nin eşyalı olması işleri kolaylaştırmış, yetim çocuklar bu sayede daha fazla vakit kaybetmeden sığınacak bir yer bulabilmiştir¹⁰⁵. Sonrasında Kağıthane'de bulunan Çağlayan Kasrı da bu amaçla Darüleytam'a bağışlanmıştır¹⁰⁶.

Eğitim konularına dair önemli hususları Nezaret erkanı ile tartışan Rıza Tevfik Bey¹⁰⁷, Meclis-i Mebusan toplantılarında da hararetli tartışmaların içerisinde bulunmaktan geri durmamıştır. Yeni kabinenin beyannamesinin okunacağı ve Meşrutiyet'in işleyişi dairesinde güven oyu isteyeceği olağan bir celsede, beyannamenin müdafaasını üstlenmiş görünen Rıza Tevfik Bey'in bir iki sözü bu celseye olağanüstü bir nitelik kazandırmıştır. Rıza Tevfik Bey yaptığı konuşmada; ortada gayet açık bir taraf olduğunu, savaştan sorumlu olunan ve mütarekeyi imzalayan bir Meclis olmadıklarını belirttikten sonra, karar verme hakkının her zaman kazanan tarafa ait olmasından ötürü Mütarekede var olan maddelerin çeşitli anlamlar taşıyabileceğine değinmiştir. Bunun için Almanya ve Avusturya'nın geldiği durumu örnek veren Tevfik Bey, Mütareke maddelerinde gerektiği takdirde askerî harekâtında gerçekleştirilebileceğini söylemiştir. Meclis'in niyetinin onur ve şerefimizin mümkün olduğunca korunması şartıyla, barışın sağlanması olduğunu ifade eden Tevfik Bey, ayrıca cemaatlerin hukukunu korumanın da yine bu Meclis'in görevi olduğunu, fakat dört senenin hata ve suçlarının beş gün içinde ülkeden silinip atılamayacağını belirtmiştir¹⁰⁸. Bu sözleriyle ülkenin aslında nasıl bir tehdit altında olduğunu vurgulayan Rıza Tevfik Bey, gerçekçi bir tutumla olaylara yaklaşılması gerektiğinin de altını çizmiştir. Rıza Tevfik Bey'in olayların gidişatına dair öngörülerinin maalesef zamanla haklılık kazandığı görülmüştür. Nitekim işgaller ve

¹⁰⁴ "Nezaretlerde" *Vakit*, 12 Kasım 1918.

¹⁰⁵ "Padişahımızın Ulüvv-i Cenabı", *Vakit*, 15 Kasım 1918.

¹⁰⁶ "Şefkat-i Hümayun", *Vakit*, 19 Kasım 1918.

¹⁰⁷ "Maarif Nezareti", *Vakit*, 18 Kasım 1918.

¹⁰⁸ "Meclis-i Mebusanda İtimat Müzakeresi", *Vakit*, 19 Kasım 1918.

İttihatçı temizliği konusundaki isabetli düşüncelerinin değer görmemesi, ağır bedelleri de beraberinde getirmiş gibi gözükmektedir.

Türk Ocağı'nda gerçekleşen Muallimler Cemiyeti kongresine de başkanlık eden Nazır Rıza Tevfik Bey kongre sonrasında gazeteye verdiği bir mülakatta gündeme dair soruları cevaplandırmıştır. Harbiye Nazırı Abdullah Paşa ile arasında geçen bir gerginlikten bahseden Rıza Tevfik Bey, gazın geldiğini bildiği halde Paşa'nın kendisine gazın olmadığını söylemesi üzerine gerginliğin arttığını söylemiştir. Bu tartışmayı, “gazı ben veririm” diyerek sonlandırmak isteyen Bahriye Nazırı Rıza Paşa'nın da Abdullah Paşa tarafından terslenmesi üzerine dayanamadığını ve okulların hakkını korumak adına tartışmayı sürdürdüğünü belirtmiştir. Yaşanan bu olay üzerine hem incitmemek hem de iş yapmak için buna bir prensip geliştirilmesi gerektiğini belirten Rıza Tevfik Bey, “Hükümetin açtığı bir harp bizi bu hale getirdi” söylemlerinin doğru olduğunu fakat, bugün hükümet konumunda kendilerinin bulunduğunu ve demokratik bir idare şekli ile bunun çözüleceğini ifade etmiştir. Kendisinin padişah tarafından bir konunun pragmatik bir şekilde çözümü için görevlendirilmesi halinde, işin idaresinde gereken sınırı çizeceğini ve geride kalanlara da eh ne yapalım! diyerek sınırını korumaya çalışacağını belirtmiştir. İdarenin temelini bu olduğunu ifade eden Rıza Tevfik Bey böyle bir durumda “administrasyondan” başka bir şeyin düşünülmemesi gerektiğini ve bunu kendi Nezareti'nde de uygulamaya çalıştığını söylemiştir. Konuşmanın devamında bazı paketleri işaret eden Rıza Tevfik Bey, içinde “Adil Bey İttihatçıdır”, “Selahattin Bey İttihatçıdır” gibi birçok isim hakkında bu tarz bilgileri içeren mektupların bulunduğunu, ancak bunların hiçbirini dikkate almadığını, önem verdiği asıl hususun memurların namuslu ve muktedir olmaları olduğunu belirtmiştir. Selahattin Bey'in İttihatçı olduğunu bilmesine rağmen, Darüleytam için ne kadar çaba sarfettiğine bizzat şahit olduğundan, esas dikkate aldığı hususun bu olduğunun altını çizmiştir.

Kabinede yaşanan buhran ve yapılması planlanan tasfiyeler hakkında da bilgi almak isteyen gazeteciye, konu hakkında bilgisinin olmadığını fakat kendisinin de tasfiye taraftarı olduğunu belirten Nazır Rıza Tevfik; kabinenin daha kuvvetli olması için bunun şart olduğunu söylemiştir. Ama hükümet istifa eder ve hükümeti kurma görevi tekrar Tevfik Paşa'ya verilirse yapılması gerekenin başta meclisi tatil etmek ve sonrasında ise kabinede tasfiyelere gitmek olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine bazı rivayetlere göre 1500-3500 kişilik bir tutuklama listesinin varlığından söz edildiğini, bunun hakkında bilgisinin olup olmadığı sorusuna ise hem içeriden hem dışarıdan yoğun bir baskı altına alınan hükümetin, faaliyetlerini yeterli görmeyenlerce “İttihatçısın” isnatlarına maruz kalmamak adına bazı tedbirlerin alınmasının gerekli bir karar olduğunu söyleyerek cevaplandırmıştır.

Darülfünunla ilgili yöneltilen başka bir soruya ise; Darülfünun konusunda öncelikli olarak ihtiyaçların ve bütçenin belirlenmesi gerektiğini belirten Rıza Tevfik Bey, açılan pek çok Darülmesai'nin 50 bin lira harcanarak oluşturulduğunu buna karşılık her talebenin Darülfünun'a 800 liraya mâl olduğunu söylemiştir. Adil Bey'e bi'l-imtihanı (sınavla), bila-imtihan (sınavsız) yazan talebelerin varlığından söz ettiğini, bu manada düzenlemelerin yapılmasıyla Darülfünun da en iyi şekilde eğitimin verilmesinin, hatta üstüne 500 lira da tasarruf edilmesinin mümkün olduğunu belirtmiştir. Diplomalı ve diplomasız ayrımı meselesine de değinen Rıza Tevfik Bey, iki durumunda bir meziyet olduğunu düşünmediğini ve bu konuda çalışmaların yapıldığını ancak incelemelerin bürokrasiye takılması dolayısıyla sürenin uzadığını ifade etmiştir¹⁰⁹. Bu dönemde bazı Darülfünun hocalarının âli dereceli bir okuldan mezun olmamalarına rağmen görevde bulunmaları bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Rıza Tevfik Bey bu konuya dair bakışını aslında iki durumu da meziyet olarak görmediğini söylemesiyle ortaya koymuştur. Bunun yanında açıklamalarında İttihatçı olarak bilinen insanların iş konusunda yeterli birikime sahip olmaları halinde bir sorun oluşturmayacağı söylemini, dönemin siyasetçilerinin genel politikalarına ters bir açıklama olarak değerlendirmek mümkündür. Bu nedenle Rıza Tevfik Bey'e olan tutumun değişeceği ihtimal dahilinde gibi gözükmektedir.

İaşe Nazırı Raşit Bey'in beş gün izin alması ve sonrasında oluşan tartışmalarda Rıza Tevfik Bey'in sarfettiği sözlerde dikkate değerdir. Rıza Tevfik Bey İaşe Nezareti'nde kontrol mekanizmasının işlememesinden ötürü herkesin çaldığını, bu işin ancak Nezaret'in lağvedilmesi ile çözüleceğini belirtmiştir. Bu söz üzerine Büyük Frederic'in sözünü alıntıl原因an gazete "filozoftan idare adamı olmaz" demesinde mutlaka bir bildiğinin olduğunu ifade ederek¹¹⁰, Nezareti topyekûn kaldırmak isteyen Rıza Tevfik Bey'e karşı tutumunu değiştirmiş olmalıdır.

Nazır Rıza Tevfik Bey'le yapılan bir başka mülakatta, Dahiliye Nazırı'nın istifası hakkında bilgi talep edilmiştir. Rıza Tevfik Bey, konuyla ilgili bilgisinin olmadığını fakat Mustafa Arif Bey'in çok sevdiği bir zat olmasına rağmen, en büyük kusurunun istifanamesini pasaport gibi cebinde taşıması olduğunu belirtmiştir. Eğer istifa gerçekse bunun kabine için büyük bir kayıp olduğunu, çünkü İttihat Terakki hükümeti zamanında bile namusunda ve fikri düşüncelerinde zerre kadar sapma yaşamadığını, ancak gazetelerin ona haksızlık ettiğini ifade etmiştir¹¹¹. Bu röportajdan 10 gün sonra istifa söylemleri ve beraberinde yaşanan gelişmelerden dolayı yıpranan hükümet, 13 Ocak 1919'da Ahmet Tevfik Paşa kabinesinin istifasıyla

¹⁰⁹ "Rıza Tevfik Bey'le Mülakat", *Vakit*, 21 Aralık 1918.

¹¹⁰ "İaşe Nazırı'nın Mezuniyeti", *Vakit*, 31 Aralık 1918.

¹¹¹ "Rıza Tevfik Bey'le Mülakat", *Muvakkat*, 3 Ocak 1919.

yıkılmıştır¹¹². Rıza Tevfik Bey'in gazetelere verdiği röportajların hemen hepsinde dönemin siyasi akımından aykırı açıklamalarda bulunduğu görülmektedir. Muhtemelen işinde başarılı insanların düşüncelerinden dolayı yaftalanmaması gerektiğine olan inancı ve haksızlıklara göz yummayan kişiliği, hükümet idarecilerinin gözüne batmış ve bir tehlike olarak addedilerek iki aylık Nazırlığına da bu nedenle son verilmiş gibi gözükmemektedir.

1.1.3. İkinci Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti ve Maarif Nazırlığı

Padişah Vahdettin, Ahmet Tevfik Paşa kabinesinin istifasını kabul etmiş, ancak yeni hükümeti kurma görevini tekrar Ahmet Tevfik Paşa'ya vermiştir. Ahmet Tevfik Paşa Nazırlıklarda esaslı değişikliğe gitmemesine rağmen, Rıza Tevfik Bey'i görevinden alarak yerine Yusuf Ziya Paşa'yı getirmiştir. Yeni Maarif Nazırı gazetede şu sözlerle tanıtılmıştır: Hariciye Nazırı Reşid Paşa'nın kardeşi olan Yusuf Ziya Paşa; 1889'da Roma büyükelçiliği atanmış, sonrasında aynı göreve Viyana, Paris ve Washington'da devam etmiştir. Mart 1901'de Defter-i Hakani de sonrasında Ticaret ve Sanayi de görev aldıktan sonra, nihayet Maarif Nazırlığı'na getirilmiştir. Ayrıca 1917'nin başlarında açılan Darülelhan'ın hem isim babası hem de ilk genel müdürü olan Yusuf Ziya Paşa, II. Meşrutiyet Dönemi'nin önemli devlet adamlarından biri olarak nitelendirilmiştir¹¹³.

Kurulan yeni kabine halk arasında hayret ve üzüntüye sebep olmuş ve gazetelerin hemen hepsi kabineyi eleştiri yağmuruna tutarak, tam bir hayal kırıklığı olarak değerlendirmiştir. Kabinede esaslı bir değişimin olacağı, değirmencilerle yaşanan gelişmelerden dolayı tahmin edilmiştir. Ancak yapılan tahmin bu olaya dahil olan Maliye, Nafia ve Evkaf Nazırlarının kabineden çekilmesi ve yeni bir kabinenin oluşturulması yönünde olmuştur. İşte hayal kırıklığının nedeni de tam olarak bu olmuş, adı geçen nazırlar kabinede bırakılarak; yerine sanki mukaveleyi imzalayanlar Rıza Tevfik ve Mustafa Arif Bey ile Cevat Paşaymış gibi, görevden alınmaları toplumda hayret uyandırmıştır¹¹⁴. Nitekim gazetede akıl almaz bu değişimin nedeninin “Değirmenciler Mukavelesi”nden kaynaklanmadığı, bu Nazırların zaten kabinenin çoğunluğu tarafından muhalif olarak görüldüğü ifade edilmiştir. Bu üç ismin her konuyu, hasta başında bulunan bir doktor gibi kendilerinin çaba ve gayretleriyle halledilmesi gerektiğini savunduğunu; oysaki kabinenin çoğunluğunun bu düşüncenin aksine, her konuyu Meclis-i Vükela'ya arz etme ve en ufak meselenin halledilmesi için bile ortaklaşa tartışmalar yapmayı adet edinen bir zihniyete sahip olduğu ifade edilmiştir¹¹⁵. Bu durum Mecliste eski ve yeni

¹¹² “Tevfik Paşa Kabinesi'nin İstifası- Yeni Kabine'nin Teşekkülü”, *Vakit*, 14 Ocak 1919.

¹¹³ Özcan, 2013: 479; “Tevfik Paşa Kabinesi'nin İstifası – Yeni Kabine'nin Teşekkülü”, *Vakit*, 14 Ocak 1919.

¹¹⁴ “Yeni Kabine Nasıl Telakki Edildi”, *Vakit*, 15 Ocak 1919.

¹¹⁵ “Son Tebeddül-ü Vükela'nın Hakiki Sebebi”, *Muvakkat*, 17 Ocak 1919.

zihniyet farkının, kabine düşürecek kadar etkili olduğunu ve bireysel çözüm arayışlarından ziyade, sorumluluğun Meclise yüklendiği çözüm yollarına gidilmesinin tercih edildiğini göstermektedir.

Bu yaşananlar sonrasında kabinede yine sular durulmamış, Şura-yı Devlet Başkanı Şerif Paşa, Adliye Nazırı Arif Hikmet Bey ile Posta ve Telgraf Nazırı Yusuf Franko Paşaların istifa etmeleri, sonrasında istifalarını geri almalarına rağmen Meclis-i Vükela da bulunmamaları, yeni bir kabine buhranının da ortaya çıktığını göstermiştir. Ahmet Tevfik Paşa'ya kabinede yaşananların sorulması üzerine; Yusuf Franko Paşa'nın zaten istifa etmediği, Şura-yı Devlet başkanlığı ile Adliye Nezareti'ne henüz kimsenin tayin edilmediği ancak Dahiliye ile Ziraat ve Ticaret Nezaretlerinin de birkaç gün vekaleten idare edileceğini söylemiştir. Maliye Nazırı Abdurrahman Bey ise bu konuyla ilgili olarak, kabine meselesinin bugün Meclis-i Vükela da halledileceğini ve Sadrazam Paşa'nın istifa etmek gibi bir niyeti olmadığını belirtmiştir¹¹⁶. Tüm bu açıklama ve tekziplere rağmen kabinede yaşanan kriz, Tevfik Paşa'nın 24 Şubat 1919'da kabinede büyük bir değişim yapmasıyla sonlandırılmak istenmiştir.

1.1.4. Üçüncü Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti

Tevfik Paşa istifaya gerek duymadan yeni bir kabine oluşturmuş ve önceki kabinede yer alan pek çok kişiyi tasfiye etmiştir. Bahriye Nazırı Ali Rıza Bey, Evkaf Nazırı İzzet Bey ve Maarif Nazırı Yusuf Ziya Bey dışında önceki kabineden hiçbir isme yer verilmemiştir¹¹⁷. A. Emin Yalman, değişime uğrayacağı düşünülürken, tamamen yeni bir kadroyla iş başına gelen kabinenin, ülkenin ihtiyacı olan icraatları gerçekleştirebileceğini düşünmemekle beraber bir önceki kabineye göre daha iyi bulmuştur. Başta Değirmenciler Mukavelesinden dolayı toplum gözünde suçlu görülen iki nazır kabineden çıkarılması, kamuoyunu bir nebze de olsa hoşnut etmiştir. Ayrıca Reşit Bey, Ata Bey ve Şevket Turgut Paşa gibi yeni isimlerin yer almasıyla kabinenin biraz daha güç kazandığını söylemiştir. Kabinenin kendisini esas itibarıyla tatmin etmediğini ifade eden Ahmet Emin Bey, ülkenin üç aydan beri girdiği bu çıkmaz sokaktan kurtulunması adına az çok ümit verdiğini de ilave etmiştir¹¹⁸. Toplumun tahmini bu kabinenin uzun ömürlü olmayacağı yönünde olmuş ve beklenen hareket bir hafta sonra Bahriye Nazırı Ali Rıza Paşa'nın istifasıyla gerçekleşmiştir¹¹⁹. İstifa eden Bahriye Nazırı'nın yerine Çürüksulu Mahmud Paşa'nın tayin edileceği ve Maliye Nazırı Ata Bey'in de istifa ettiğine dair söylentiler yayılmıştır¹²⁰. Hem bu söylentiler hem de birbiri ardına üç kez değişime uğrayan kabinenin

¹¹⁶ “Kabine Buhranı”, *Vakit*, 20 Şubat 1919.

¹¹⁷ “Kabine'nin Tebeddülü”, *Vakit*, 25 Şubat 1919.

¹¹⁸ “Kabine Tebeddülü”, *Vakit*, 26 Şubat 1919.

¹¹⁹ “Kabinede İlk İstifa”, *Vakit*, 1 Mart 1919.

¹²⁰ “Maliye Nazırı Ata Bey”, *Vakit*, 1 Mart 1919; “Bahriye Nezareti”, *Vakit*, 1 Mart 1919.

yıpranması neticesinde, Ahmet Tevfik Paşa kabinesi 3 Mart 1919’de istifa etmiştir. Yusuf Ziya Paşa’nın Nazırlığı da iki defa kabinede görev almasına rağmen, toplam 56 gün sürmüş ve eğitim camiası içerisinde iz bırakamadan son bulmuştur¹²¹. Ahmet Tevfik Paşa’nın kurduğu üç kabinenin, esaslı yenilikler getirememesini; toplamda dört ay gibi kısa bir süre iktidarda kalmasına bağlamak mümkündür. Nitekim kurulan her hükümet sorunlara çözüm getirmek bir yana henüz sorunu bile tespit edemeden yıkılmak zorunda kalmıştır.

1.1.5. Birinci Damat Ferit Paşa Hükümeti ve Maarif Nazırlığı

Birbiri ardına değişime uğrayan Tevfik Paşa kabinesinin 3 Mart 1919’da istifa etmesiyle, 4 Mart’ta yerine Damat Ferit Paşa hükümeti kurulmuştur. Kabine daha çok Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensuplarından oluşmuştur. Savaşın sonlarına doğru İttihatçıların iktidardan uzaklaştırılması konusunda, nüfuzunu artırma girişimlerinde bulunan Damat Ferid Paşa, Mondros’a Padişah tarafından baş temsilci olarak gönderilmek istenmiş, ancak İzzet Paşa hükümeti tarafından reddedilmiştir. Bu nedenle İzzet Paşa hükümetini İttihatçıların uzantısı olmakla suçlayan Ferit Paşa’nın isteği doğrultusunda, Padişah’ta kabinedeki İttihatçıların istifasını istemiştir. Bu uygulamayı anayasaya aykırı bulan İzzet Paşa kabinesi topluca istifa etmeyi tercih etmiştir.

Damat Ferit Paşa İstanbul’un işgalinden sonra İttihatçılara olan tutumunu daha da şiddetlendirerek, yargılanmaları için mahkemelerin kurulmasını istemiştir. Önceki hükümet bazı isimleri yargılamış olsa da tatmin olmayan İngilizler, bu işi ancak Ferit Paşa’nın başarabileceğini ileri sürmüştür. Bunun da etkisiyle Padişah, Damat Ferit’i İngiliz Yüksek Komiserliği’ne göndermiş ve aralarında İttihatçıları yargılayacak yeni bir hükümetin kurulması konusunda, İngilizlerin desteğinin talep edildiği bir konuşma gerçekleşmiştir. İngiltere’den desteğin geleceğinden emin olunduğunda da zaten, İttihatçılar konusunda gevşek davrandığı gerekçesiyle Ahmet Tevfik Paşa hükümeti istifaya mecbur bırakılmıştır. Hükümetin ilk icraatı da bu yüzden İttihatçıları cezalandırmak olmuş, bunda özellikle İngilizleri kazanma isteği, şiddetin dozunun artmasına yol açmıştır¹²².

Damat Ferit Paşa yeni kurduğu hükümette Maarif Nazırlığı görevine Ali Kemal Bey’i tayin etmiştir. Nazır Bey’in tayininden dolayı birçok vali, mutasarrıf, mülki amir, muallim ve memur tebriklerini sunmuştur¹²³. Ali Kemal Bey gazetede şu şekilde halka tanıtılmıştır: Çankırı’nın Kara Pazar nahiyesinin Halfet köyünden İstanbul’a yerleşen Balmumcu Ahmet Efendi’nin oğlu olarak, 1870’te dünyaya gelen Ali Kemal Bey sırasıyla; Süleymaniye mahalle

¹²¹ “Damat Ferit Paşa Kabinesi’nin Teşekkülü”, *Vakit*, 5 Mart 1919; Sarıhan, 2019a: 40.

¹²² Küçük, 1993: 436-437.

¹²³ BOA., MF. MKT., 1237/90, (H. 13 C. 1337-M. 16.03.1919).

mektebi, Gülhane rüşdiyesi ve Mekteb-i Mülkiye’de öğrenim görmüştür. Mülkiyenin dördüncü sınıfında 1887’de Aşıkzâde Süleyman Bey’in teşvikiyle Paris’e oradan Cenova’ya gitmiş, 9 ay sonra İstanbul’a dönerek öğrenimine devam etmiştir. 1889’da siyasi suç gerekçesiyle tutuklanmış ve uygun bir memuriyete tayin edilerek Halep’e gönderilmiştir. Halep’te 6 yıl kaldıktan sonra, orada vali maiyetinde ve muallimlikte bulunmuştur. Buradan Paris’e giden Ali Kemal Bey, Brüksel elçiliği katipliğine tayin edilmiştir. Bu görevde bulunduğu sırada Mısır’a gelerek önce Ahmet Celaleddin Paşa’nın, ardından Mahmut Muhtar Paşa’nın çiftlik işlerini idare etmiştir. Meşrutiyet’in ilanından önce irade-i seniyye ile İstanbul’a gelmiş olan Ali Kemal Bey, Meşrutiyet’in ilanının ardından Paris muhabirliğinde bulunmuş ve İkdâm gazetesinin başyazarı olmuştur. 31 Mart 1909 hadisesinden sonra İstanbul’dan ayrılmış, izin alarak döndüğü İstanbul’da bir süre Peyam Gazetesi’ni çıkarmış, sonrasında ise Sabah Gazetesi’nin başyazarı olmuştur. Ali Kemal Bey İttihat ve Terakki’nin başlıca muhaliflerinden olmuştur¹²⁴. Nazırlık süresi boyunca bu muhalefetini eğitim kurumlarında görmek mümkündür. Birçok muallim, müderris ve yardımcılarını tasfiye edilmiş, hatta Vakit Gazetesi’nin başyazarı A. Emin Yalman’da Ali Kemal Bey’in tasfiyesine uğrayan isimlerden olmuştur.

Damat Ferit Paşa hükümetinin ilk icraatı çıkardığı bir kararname ile çok sayıda devlet adamı ve yüksek rütbeye sahip subayları tutuklamak olmuştur. İngilizlerin gözüne girebilmek için büyük çaba sarf edilmesine rağmen, Osmanlı’ya karşı yürüttükleri politikada bir değişim yaşanmamıştır. Bu sıralarda İngiliz basını Ege ve Trakya’nın Yunanlılara verilmesi için propaganda yaparken, Fransa’da Aydın ve çevresinde Türklerin Rumlara karşı katliam yaptığını ve bunun sorumlusunun hükümet olduğuna dair Osmanlı Devleti’ne bir nota göndermiştir. Bunun üzerine Ferit Paşa, Mütareke’nin 7. maddesine dayanarak, İtilaf kuvvetlerinden önemli yerlere karakol kurmasını istemiştir. Bu istek neticesinde, İtilaf kuvvetleri gerekli gördüğü yerleri işgal etme hakkını elde etmiştir. Ayrıca yine İngilizlerin gözüne girmek adına bunu yeterli görmemiş ve İttihatçılara karşı şiddetin dozunu da artırmıştır. Özellikle Ermeni tehciri sırasında Boğazlıyan Kaymakamı olan Kemal Bey’i, alelacele kurulan bir mahkemeye idam ettirmesi ülkede infial uyandırmıştır. 14 Mayıs 1919’da İngiliz Yüksek Komiserliği’nden Bab-ı Ali’ye gönderilen notada İzmir’deki karışıklıklar yüzünden Mütareke’nin 7. maddesine dayanarak, buranın İtilaf kuvvetlerine teslim edilmesi istenmiştir. Ancak notaya cevap bile beklenmeden ertesi gün İzmir Yunanlılarca işgal edilmiştir. Yunan işgalini kabul etmeyen Ferit Paşa, İngilizlerden olumlu cevap alamayınca istifa etmek zorunda

¹²⁴ Gazetede 31 Mart 1919’dan sonra Ali Kemal Bey’in yurtdışına gittiği yazılmış, ancak bu tarih henüz yaşanmadığı için, basım hatası olarak düşünülerek 31 Mart 1909 olarak kaydedilmiştir. “Yeni Heyet-i Vükela”, *Vakit*, 5 Mart 1919 ; Sarıhan, 2019a: 40.

kalmıştır¹²⁵. Damat Ferit Paşa'nın verdiği birçok tavize rağmen dikkate alınmaması, işgalcilerin askeri stratejilerinde hedeflerine kitlendiklerini ve ikili ilişkilerdeki gelişmelerin bu hedeflerinde bir şaşma meydana getirmediğini göstermektedir.

İstifanın ardından yaklaşık iki buçuk aylık çalışmanın sonunda Ali Kemal Bey'in Nazırlığı da son bulmuştur. Ali Kemal Bey ülkenin içinde bulunduğu durumu şu sözlerle özetlemiştir: İzmir hakkında bizim düşüncemiz dinlenilmeden işgal kararının alınmasını ümit etmediğini ve böyle bir muameleye maruz kalanların yalnızca Türkler olduğunu söylemiştir. İzmir'de ne olup bittiğine dair telgraf iletişiminin kesilmesinden dolayı net bir bilgisinin olmadığını söyleyen Ali Kemal Bey, valinin alı konması ve memurların işten çıkarılmasına dair bazı duyurular aldığını belirtmiştir¹²⁶. Sanırım bu duruma en şaşkın olanlardan birisi de Ali Kemal Bey'dir. Ülkenin kurtuluş ümidini İttihatçılardan kurtulmaya dayandırarak, göreve gelir gelmez başlattığı tasfiyelerin, işgalleri durdurmada bir fayda sağlamadığını görmek zorunda kalmıştır.

1.1.6. İkinci Damat Ferit Paşa Hükümeti ve Maarif Nazırlığı

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, Anadolu'da büyük bir heyecana sebep olmuş, her taraftan protesto telgrafları gelmeye başlamıştır. İşgal üzerine Damat Ferit Paşa istifanamesini padişaha sunmuş ve yeni hükümeti oluşturma görevi yine Ferit Paşa'ya verilmiştir¹²⁷. 19 Mayıs 1919'da açıklanan yeni kabinede Maarif Nezaretinin başına Ali Kemal Bey'in yerine Gelenbevizâde Sait Bey getirilmiştir¹²⁸. İzmir'in işgalinden sonra oluşan tepkilerin hükümeti düşürecek mahiyette olduğu gözükmemektedir. Özellikle Mustafa Kemal'in Samsun'a ilk ayak bastığı tarihte istifa etmiş olmasını, İstanbul hükümetlerinde yaşanan ilk deprem olarak değerlendirmek yanlış olmasa gerektir.

Gazete bu kabinenin de uzun ömürlü olmayacağı tahmininde bulunmuştur. Bunu düşündüren gelişme ise yaşanan istifaların dışında, Damat Ferit Paşa Paris'te iken, Şeyhülislam ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası Başkanı Sadık Bey'in arasında yaşanan anlaşmazlık olduğu belirtilmiştir¹²⁹. İki arasında yaşanan tartışmalar son zamanlarda bir kabine buhranı meselesini ortaya çıkarmıştır. Kimileri İzzet Paşa'nın Mustafa Sabri Efendi ile ortaklaşa çalışarak bir kabine oluşturacaklarını, kimileri ise kabineyi eleştiri yağmuruna tutan Sadık Bey'in başkanlığında yeni bir kabinenin oluşturulacağı rivayetlerini öne sürmüştür. Bu anlaşmazlığın ise ancak Sadrazam Ferit Paşa'nın gelişi ile çözüme kavuşacak bir problem olduğu kabul

¹²⁵ Küçük, 1993: 436-437.

¹²⁶ "Ali Kemal Bey'in Beyanâtı", *Vakit*, 18 Mayıs 1919.

¹²⁷ "Yeni Kabine – Hükümet'in Notası", *Vakit*, 18 Mayıs 1919.

¹²⁸ "Yeni Kabine'nin Teşekkülü – Hattı Hümayun", *Vakit*, 20 Mayıs 1919.

¹²⁹ "Buhran Alameti Yok", *Vakit*, 18 Temmuz 1919.

edilmiş ve İstanbul'a dönmesi beklenmiştir. Konu hakkında Maarif Nazırı Sait Bey'e de fikri sorulmuş ve şu cevap alınmıştır: Şimdilik kabinede bir fikir ayrılığını olmadığını belirten Sait Bey, zaten bir fırkaya mensup olanların sınırlı olduğunu ve Sadık Bey'in de kabine üzerinde hiçbir etkisinin olamayacağını söylemiştir. Padişahın da kabineye güveninin tam olduğunu belirten Sait Bey, durumun Ferit Paşa'nın dönüşünden sonra açıklığa kavuşacağını ifade etmiştir¹³⁰.

Ancak kulisler de konuşulanlar bu ifadelerin tam aksine, hükümetin bir buhran yaşadığı ancak ne istifa ne de bir değişikliğin gerçekleşmediği yönündedir. Damat Ferit Paşa, Monitör Oryantal gazetesi muhabirinin "Kabinede bir istifa ya da değişim olacak mı?" sorusuna; Kabinenin istifası için hiçbir sebep bulunmadığı ve gerekmedikçe de bir değişim olmayacağı yanıtını vermiştir¹³¹. Ancak aynı gün yer alan diğer bir haberde Şeyhülislam Efendi ile Sadık Bey'in arasının düzeldiğine dair haberlerin teyit edilmediği bildirilmiştir¹³². İstifanın gerçekleşmesine iki gün kalana dek, yapılan tüm açıklamaların dedikoduları yalanlar nitelikte olması, aslında halledilemeyecek bir sorunun olmadığı izlenimini uyandırmıştır. Ancak yaşanan istifanın ardından dedikoduların gerçek olduğu ortaya çıkmıştır.

1.1.7. Üçüncü Damat Ferit Paşa Hükümeti ve Maarif Nazırlığı

Hükümeti kurma görevinin Tevfik Paşa'ya verileceğine dair rivayetler dolaşsa da Padişah, 21 Temmuz 1919'da hükümetin istifasını kabul etmiş ve hükümeti kurma görevini yine Damat Ferit Paşa'ya vermiştir. Maarif Nazırlığı görevine ise yeniden Sait Bey getirilmiştir¹³³. Kurulan hükümet hakkında genel kabul, yeni kabinenin eskisinden bir farkı olmadığı yönünde olmuştur. Sulh ve Selamet Fırkası ve Milli Ahrar Fırkası kabinede hiçbir değişim ve dönüşüm olmadığı kanaatine sahipken, Sosyalist Fırka ise eskisinde olduğu gibi yeni kabinenin de karşıtı olduğunu ifade etmiştir¹³⁴.

Sait Bey, bu Nazırlık döneminde mülki bir terfi olan "rütbe-i balâ"ya yükseltilmiştir¹³⁵. Ancak 23 Eylül 1919'da Darülfünun'un açılmak üzere olmasını ve işlerinin yoğunluğundan dolayı derslerine devam etmesinin güçleştiğini öne sürerek istifa etmiştir. Yerine; Babanzâde Naim Bey, Türkçe İstanbul gazetesi sahibi Sait Molla Bey, eski Adliye Nazırı Vasfi Efendi ve eski Dahiliye Nazırı Raşit Bey gibi isimlerin tayin edilmesi ihtimali söz konusu olmuştur¹³⁶.

¹³⁰ "Kabine Meselesi", *Vakit*, 8 Temmuz 1919.

¹³¹ "Ne İstifa Var Ne Ta'dilat", *Vakit*, 19 Temmuz 1919.

¹³² "Fırka İhtilafı", *Vakit*, 19 Temmuz 1919.

¹³³ "Kabine'nin İstifası – Yeni Kabine Teşkili Yine Ferid Paşa'ya Tevdi' Olundu", *Vakit*, 21 Temmuz 1919.

¹³⁴ "Fırkaların Kabineye Karşı Vaziyeti", *Vakit*, 22 Temmuz 1919.

¹³⁵ "Rütbelere, Nişanlar", *Vakit*, 10 Eylül 1919.

¹³⁶ "Sait Bey'in İstifası", *Vakit*, 24 Eylül 1919.

Ancak Bab-1 Ali istifasını uygun bulmadığından reddetmiş¹³⁷ ve Sait Bey istifasını geri almak zorunda kalmıştır¹³⁸.

Damat Ferit Paşa, Anadolu’da yaşanan gelişmeler dolayısıyla kabine üyeleri ile anlaşmazlığa düştüğünden, kabine yine bir krize sürüklenmiştir. Ayrıca Maarif Nazırı Sait Bey’in istifa etmesi ve ısrarlar sonunda istifasını geri alması, sonrasında ise Nafia Nazırı Abuk Paşa’nın istifa etmesi, zaten içeride bir krizin varlığını hissettirmiştir¹³⁹. Bununla beraber Abuk Paşa’nın Anadolu’da yaşanan millî direnişe taraftar olması ve diğer Nazırların da Ferit Paşa’ya karşı bazı tavır ve hareketlerde bulunması¹⁴⁰, ayrıca Anadolu’da yaşanan askeri ve sivil direniş sonucunda müttefiklerin de tercihinin Ferit Paşa’nın istifasından yana olması gibi gelişmeler iyice yıpranan hükümetin 2 Ekim 1919’de istifa etmesine neden olmuştur¹⁴¹. İlk kabinesini mart ayında oluşturan Damat Ferit Paşa, üç hükümet kurmasına rağmen hepsi kısa ömürlü olmuş ve toplamda 7 ay görev yapabilmıştır. Her ne kadar İtilaf Devletleri’ni memnun etmeye yönelik bir siyaset takip etmiş olsa da yapılan tüm tavizlerin, Osmanlı Devleti’ni zor duruma düşüren ve daha fazla işgale açık hale getiren sonuçlar doğurduğu görülmektedir.

1.1.8. Ali Rıza Paşa Hükümeti ve Maarif Nazırlığı

Vakit Gazetesi’ne göre aslında Bab-1 Âli tarafından bir kabine buhranı ihtimaline yer verilmemekteydi. Damat Ferit Paşa istifa etse bile, dördüncü bir Damat Ferit Paşa kabinesinin kurulacağı veya Dahiliye Nazırı Adil Bey’e hükümeti kurma görevi verileceği ihtimalleri üzerinde durulmaktaydı. Ancak bu tahminler tutmamış ve Damat Ferit Paşa’nın istifası kabul edilerek, kabineyi oluşturma görevi eski Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa’ya verilmiştir. Ali Rıza Paşa kabinede büyük değişikliklere gitmeyerek, Maarif Nazırı Sait Bey gibi pek çok isim yerinde bırakılmıştır¹⁴². Hükümeti kuma görevine getirilen Ali Rıza Paşa yaptığı açıklamada bir beyanname hazırlığında olduklarını, böyle zor bir dönemde memlekete hayırlı olabilmek ümidiyle yeni bir kabine oluşturulduğunu ve bu kabinenin tamamen tarafsız ve homojen isimlerden oluştuğunu söylemiştir. Amacının milleti tamamıyla temsil eden bir Meclis-i Mebusan oluşturmak olduğunu belirten Ali Rıza Paşa, bir ay kadar önce de Akşam gazetesi muhabiriyle bir röportaj gerçekleştirmiştir. Bu röportajda çok acele bir şekilde yeniden seçimlerin yapılması ve milletin gelip kendi kaderini eline alması gerektiğini belirten Ali Rıza Paşa, bütün dünya demokrasiyi temel alırken, artık aristokrasiden çıkmamız gerektiğini,

¹³⁷ “Sait Bey’in İstifası Kabul Edilmedi”, *Vakit*, 25 Eylül 1919.

¹³⁸ “Maarif Nazırı Sait Bey”, *Vakit*, 26 Eylül 1919.

¹³⁹ “Damat Ferid Paşa Kabinesi İstifa Etti – Yeni Kabinenin Teşekkülü”, *Vakit*, 3 Ekim 1919.

¹⁴⁰ “Yeni Kabine Beyannamesini Hazırlamaya Başladı”, *Vakit*, 4 Ekim 1919.

¹⁴¹ Sarıhan, 2019a: 41.

¹⁴² “Damat Ferid Paşa Kabinesi İstifa Etti – Yeni Kabinenin Teşekkülü”, *Vakit*, 3 Ekim 1919.

bununda ancak Meclis-i Mebusanın toplanması ve milletin güvenine layık bir hükümetin iş başına geçmesiyle mümkün olduğunu belirtmiştir¹⁴³. Ali Rıza Paşa'nın bu demokrat yapısı, önceki kabinelerden çok farklı bir politika izleyeceğinin de habercisi olmuştur.

Nitekim Ali Rıza Paşa hükümetinin kurulmasından bir gün sonra, Anadolu ile bağlantıya geçilmiş ve telgraflaşmalar neticesinde iki taraf arasında uzlaşma sağlanmıştır. Bu gelişme gazetede “ülkenin muhtaç olduğu birlik zemininin oluştuğu” şeklinde yansıtılmıştır¹⁴⁴. Aynı gün yer alan bir diğer haber ise Sivas Kongresi'nde alınan kararlarla ilgilidir. Kongrenin millete hitaben yayınladığı beyannamede Milli harekâtın hedefi açıklanmıştır: “İstiklal-i Milliyemizin temini, müdahale ve işgale karşı çıkma, anâsır-ı gayr-ı Müslime'nin hukukuna riâyet, İrâde-i Milliye'nin hakimiyeti, kongrenin istila emeli besleyen herhangi devletin fennî, sînâ'î ve iktisâdî muavenetinin memnuniyetle karşılanabileceği¹⁴⁵” belirtilmiştir. Kongre kararlarının, *Vakit Gazetesi*'nin manşetinden duyurulması çok önemli bir dönüşümün yaşandığının da habercisidir. Nitekim bu tarihe kadar Anadolu'nun direniş hareketine dair en ufak bir ima dahi İstanbul gazetelerinin sütunlarında yer bulamazken, Ali Rıza Hükümeti'nin tutumu neticesinde, Millî Mücadele'ye olan desteğin açıktan verilmeye başlandığı görülmektedir.

Ali Rıza Paşa'nın Anadolu'da başlayan milli harekete olan desteği gazete tarafından da memnuniyetle karşılanmıştır. Vatanını seven herkesin Anadolu'da başlayan milli harekâttan memnuniyet duyduğunu ifade eden Yalman, ülkenin durumundaki belirsizlik ve ümitsizliğe neden olan sıkıntılar ile hükümetin kısmen olumsuz sayılabilecek zararlarına rağmen, ülkenin bu şekilde bir hayat belirtisi göstermesinden olağanüstü derecede gurur duyduğunu ifade etmiştir. Vatanın kaderinde Millî mücadele önderlerinin iyi niyet ve azmi ile milletteki uyanışının dışında, etkili olan diğer faktörler konusunda da uyarı yapan Yalman, ülkenin uyum ve düzen içerisinde olmasını istemeyen bu faktörlerin etkisini yok etmek için güçlü ve halkın güvenini kazanmış bir hükümetten başka çarenin olmadığını da belirtmiştir¹⁴⁶.

Hükümetin hazırladığı beyanname birkaç gün içerisinde tamamlanmış ve olumlu karşılanmıştır. Yalman, beyannameyi mütareke zamanından beri bütün samimi vatanseverlerin kalbinde olan ama bir türlü gerçekleşmeyen isteklerin bir karşılığı olarak değerlendirmiştir. Yeni kabinenin namuslu ve muhterem kişilerden oluşması aylardan beri süren tahrip edici devrin kapandığının ispatı ve bir sistem değişimi olarak görülmüştür. Geçmiş hesapların daha sakin günlere ertelenmesi gerektiğini söyleyen Yalman, beyannamede yer alan basın ülkeye

¹⁴³ “Yeni Kabine Beyannamesini Hazırlamaya Başladı”, *Vakit*, 4 Ekim 1919.

¹⁴⁴ “Hareket-i Milliye ile İtilaf”, *Vakit*, 5 Ekim 1919.

¹⁴⁵ “Anadolu'daki Harekât-ı Milliye'nin Esbabı – Sivas Kongresi'nin Mukarreratı”, *Vakit*, 5 Ekim 1919.

¹⁴⁶ “Harekât-ı Milliye”, *Vakit*, 7 Ekim 1919.

yapabileceği hizmetlere değinilmesi karşısında müteşekkik olduğunu ifade etmiştir. Zaten basında yer alan samimi ve namuslu yazarların ülkeye hizmet arzusunu hiçbir şeye feda etmediğini, ancak bu hizmeti dalkavukluk olarak anlayan bazı kişilerinde kölesi olamaya razı olunamayacağı için buhranlı günlerde muhalif çizgide yazılar kaleme almaya mecbur kaldığını söyleyerek, şu an bu konuda hükümetin basına güvenmesini istemiştir. Böyle bir beyannameyi hazırlayan hükümete karşı söylenebilecek tek şeyin takdir ve tebrik olduğunu belirten Yalman, özellikle kabinenin sandalyeye değil vatanın menfaatlerine düşkün olmasını en güven verici nokta olarak yorumlamıştır¹⁴⁷. Yalman'ın yeni kabineden duyduğu memnuniyet açıkça görülmektedir. Daha önce yazmış oldukları muhalif yazıların mecburiyetten ileri geldiğini açıklayan Yalman, bundan sonra hükümete açıktan desteklemenin de sözünü vermiş gibidir. Yayın politikasına bu düşüncelerle bir süre daha devam eden gazete, sansüre ve yayın yasalarına maruz kalmaktan da kaçamamıştır.

Milli hareket önderiyle uzlaşan Ali Rıza Paşa hükümetinin ömrü ancak 5 ay kadar sürmüş, İngilizlerin Kuvayı Millîye'yi suçlaması isteğini yerine getirmemekte direnmesi üzerine, baskılara dayanamayarak 4 Mart 1920'de istifa etmiştir¹⁴⁸.

1.1.9. Salih Hulusi Paşa Hükümeti ve Maarif Nazırlığı

Hükümetin istifasından sonra yeni kabineyi kimin oluşturacağına dair öne atılan isimler Tevfik ve İzzet Paşalar olmuştur¹⁴⁹. Belirsizlikle geçen birkaç günün ardından eski Bahriye Nazırı Salih Hulusi Paşa'nın ismi zikredilmeye başlamış ve kendisi kabineyi oluşturmakla görevlendirilmiştir.

Yalman, Salih Paşa'nın kuracağı kabineye şu tavsiyelerde bulunmuştur: Kabine oluşturmanın, namusuna güvenilen birtakım kişilerin isimlerinden ibaret bir liste olarak görülmemesi, yapılacak işleri iyi bir asker bakışıyla iyice tahmin etmesi ve bu işleri yapacak kuvvetleri oluşturmasını beklediğini ifade etmiştir. İcraatların gerçekleştirilebilmesi için kabinede mutlaka şimdiki gibi tedbirli, dengeli, dikkatli ve tecrübe sahibi devlet adamların yanında; iş yapan, uzmanlığı olan, batılı tarzda çalışmayı ve zihniyeti iyice kavramış kişilere de şiddetle ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Böyle kritik dakikalarda şahıs, hatır ve gönül meselelerinin bir rolünün olmadığını söyleyen Yalman, adaylar arasında güç ve iktidara kim sahipse, ait olduğu grup göz ardı edilerek, yalnızca üstün özelliklerinden ve gücünden yararlanma amacıyla iş başına getirilmesini önermiştir¹⁵⁰. Yalman sözlerinde ülke

¹⁴⁷ "Hükümetin Beyannamesi", *Vakit*, 8 Ekim 1919.

¹⁴⁸ Sarihan, 2019a: 41; "Kabine İstifa Etti", *Vakit*, 4 Mart 1920.

¹⁴⁹ "Kabine İstifa Etti", *Vakit*, 4 Mart 1920.

¹⁵⁰ "Yeni Kabine", *Vakit*, 7 Mart 1920.

menfaatlerini her şeyin üstünde tutan bir kabine hayalini tanımlamıştır. Ne yazık ki günümüz halklarının da hala umduğu bir hayal olarak bekleyişini sürdürmektedir.

Günlerce devam eden hararetli toplantıların sonucunda oluşturulan yeni kabinenin Maarif Nazırlığına Abdurrahman Şeref Bey getirilmiştir. Salih Hulusi Paşa'nın kurduğu kabinenin, Ali Rıza Paşa kabinesinden pek farkı bulunmadığını söyleyen Yalman, yine de buhranın sonlanmış olmasından dolayı duyduğu memnuniyeti dile getirmiş, ancak beklediği kabinenin bu olmadığını da ifade etmiştir. Yeni kabinede genç kanın ve batılı tarzda çalışmayı bilen kişilerin biraz daha fazla olması gerektiğini, ancak bu dönemde herkese düşen görevin hoşnutsuzluk ve tenkitten daha çok, kurulan hükümetin zeminini sağlamlaştırmak ve her yönüyle ülkeyi temsil eden bu heyetin güç ve yetkiye sahip olarak söz söyleyebilmesini sağlamaya çalışmak¹⁵¹ olduğunu ifade ederek ülkenin artık istikrar kazanmaya ne kadar muhtaç olduğunu ortaya koymuştur.

Kurulan yeni kabinenin programı ve mesleği hakkında gazetecilerin sorularını cevaplayan Maarif Nazırı Abdurrahman Şeref Bey, kurulan kabineyi tarafsızlığa sahip, siyasi fırkaların dışında ve barışın imzalanmasına kadar ülkeyi iyi idare etme arzusunda olan bir kabine olarak tanımlamıştır. Bu noktada Ali Rıza Paşa kabinesinden farklı olmayacaklarını söyleyen Şeref Bey, bu noktaları yakında hazırladıkları beyannameyle açıklayacaklarını belirtmiştir¹⁵².

16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgal edilmesi, hükümeti de sarsmış ve hükümet ancak 5 Nisan'a kadar ayakta kalabilmiştir. İngilizlerin hazırlamakta olduğu Sevr Anlaşması'nı Kuvva-yı Milliye ile uzlaşan İstanbul hükümetine imzalatamayacaklarının anlaşılması üzerine tutumlarını sertleştirmesi, kabinenin istifasıyla sonuçlanmıştır¹⁵³. Bu durum istifanın hemen öncesinde Maarif Nazırı Abdurrahman Şeref Bey ile yapılan konuşmadan da anlaşılmaktadır. Hükümetin mesleğini terk ettiği düşüncesine dair yöneltilen soruya; hükümetin iktidara geldiği günden beri takip ettiği çizgiden hiç sapmadığını belirterek cevap vermiştir. Hükümetin namus ve hamiyetinden kuvvet kazanarak vazifesine devam ettiğini ve mesleği değiştirmeyi gerektirecek bir hareketin gerçekleşmediğini vurgulayan Şeref Bey; daha önce de tekrar ettiği gibi hükümetin, Kuvayı Milliye'nin aşırı harekâtını desteklemediğini, ancak ülkenin Yunanlılar tarafından işgal edilmesine engel olması için savaş veren kuvvetlerin Wilson prensiplerine dayanarak, hakkımızı savunmadaki girişimlerini de her zaman uygun bulduğunu söylemiştir. Meşru müdafaa için yapılan hareketlerde şüphe duyulmadığını ifade eden Şeref Bey, bunun dışındaki zararlı hareketlere de hükümetin hiçbir zaman ortak olmadığını, aksine kınadığını

¹⁵¹ “Kabine'nin Teşekkülü”, *Vakit*, 8 Mart 1920.

¹⁵² “Maarif Nazırı'nın Beyanatı”, *Vakit*, 12 Mart 1920.

¹⁵³ Sarıhan, 2019a: 41.

ifade ettikten sonra hukukumuzun silahla değil mantıklı delillerle savunulmasını istediklerini belirtmiştir¹⁵⁴. Şeref Bey bu sözleriyle yaşanan gerginliği gözler önüne sermekte ve biraz da olsa baskıları azaltma çabasında olduğu görülmektedir. Ancak çabalar yeterli gelmemiş ve Salih Paşa kabinesi 29 gün sonunda istifa etmek zorunda kalmıştır.

1.1.10. Dördüncü Damat Ferit Paşa Hükümeti ve Maarif Nazırlığı

Salih Hulusi Paşa'nın 5 Nisan 1920'de istifasının ardından hükümeti kurma görevi Damat Ferit Paşa'ya teklif edilmiş ve kabul etmesiyle, Ferit Paşa dördüncü kez hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Yeni kabinenin tamamen Hürriyet ve İtilaf fırkasının siyaseti dışında oluşturulacağı öne sürülmüştür¹⁵⁵. İlk vazifesini her tarafta merkezi hükümetin nüfuzunu hissettirme ve sulhun bir an önce gerçekleşmesi için çalışmalarda bulunma olarak belirleyen kabinenin, Maarif Nazırı ise Fahreddin Bey olmuştur. Fahreddin Bey gazetede şu sözlerle tanıtılmıştır:

Rumbeyoğulları namıyla bilinen, Eski sadrazamlardan Rum Mehmed Paşa'nın ailesinden geldiği ve babasının yüksek rütbeli kadı Mehmet Reşad Efendi olduğu belirtilmiştir. Fahreddin Bey, Mekteb-i Mülkiye'den mezun olduktan sonra Hariciye kalemine girmiş ve Bab-ı Ali'de çeşitli memuriyetlerde görev aldıktan sonra Roma ve Viyana elçiliği üçüncü katipliğine tayin edilmiştir. Daha sonra Atina elçiliği ikinci katipliğine terfi etmiş ve bir müddet sonra Petersburg elçiliği başkatipliği ve konsolosluğuna, Viyana ve Londra başkatipliğine oradan Petersburg elçiliği müsteşarlığına tayin olmuştur. 1911'de Peşte başkonsolosu, 1912'de geçici olarak Viyana elçiliği vekilliği, 1913'te Petrograd büyükelçi vekilliği vazifelerinde bulunmuş ve I. Dünya Savaşı dolayısıyla İstanbul'a geldikten sonra, Mütareke Komisyonu Başkanlığı'na tayin edilmiştir. Maarif Nazırlığı'na gelmeden birkaç ay önce ise Hariciye Müsteşarlığı görevine tayin edilmiştir¹⁵⁶.

Yalman yeni kabinenin, şimdiye kadar siyaset sahasında isimleri duyulmamış birçok kişiden oluştuğunu, bu isimler arasında en fazla dikkat çeken kişilerin ise Dahiliye Nazırı Reşid Bey, Nafia Nazırı Cemil Paşa ve Maarif Nazırı Fahreddin Bey olduğunu ifade etmiştir. Fahreddin Bey'in yeni neslin en zeki diplomatlarından biri olarak görülmesi ve Meclis-i Vükela da görüşülecek konularda siyasi fikirlerinden fazlaca istifade edilebilmesi bakımından beğenisini dile getirmiştir¹⁵⁷. Ancak kurulan bu hükümette yalnızca dört ay iktidarda kalabilmiş ve istifanın ardından 31 Temmuz 1920'de beşinci defa hükümeti kurma görevi yine Damat Ferit

¹⁵⁴ "Maarif Nazırı'nın Beyanatı", *Vakit*, 2 Nisan 1920.

¹⁵⁵ "Salih Paşa Kabinesi'nin İstifası", *Vakit*, 4 Nisan 1920.

¹⁵⁶ "Dördüncü Damat Ferid Paşa Kabinesi – Hatt-ı Hümayun'un Kıraati", *Vakit*, 6 Nisan 1920.

¹⁵⁷ "Yeni Kabine", *Vakit*, 6 Nisan 1920.

Paşa'ya verilmiştir¹⁵⁸. Bu hükümetin iş başında olduğu tarihlerde TBMM'nin (23 Nisan 1920) açılmasıyla birlikte ülkede iki başlı bir yönetim sistemi oluşmuştur. Bu çift başlılığa Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasından sonra ilan edilen Cumhuriyet rejimi ile son verilecektir.

1.2. Maarif Nezareti'nin Faaliyetleri

1917-1918 yıllarında Maarif teşkilatı 7 daireden oluşturulmuştur. Bunlar; Tedrisat-ı Âliye, Tedrisat-ı Taliye, Tedrisat-ı İbtidaiye, Te'lif ve Tercüme, Teftiş Heyeti, Muhasebe, Hıfzıssıhha-i Mekatib daireleridir. Bu dairelerin genel müdürleri sırasıyla; Hüsnü Bey, Müslihiddin Adil Bey, Şefik Bey, Cevdet Bey, Hacı Rakım Bey, Sıdkı Bey ve Veliş Efendi'dir. 1918 yılında Telif ve Tercüme Dairesinin kaldırılması ile bir yıl önce kaldırılmış olan Meclis-i Kebir-i Maarif yeniden kurulmuş ve 1922 yılına dek çekirdek bir kadroyla hizmetlerini yürütmüştür¹⁵⁹.

Ali Kemal Bey'in Nazırlığı döneminde, Maarif Nezareti uzun zamandan beri dışarıda kiralık bir binada hizmet veren; Telif ve Tercüme, Hıfzıssıhha ve İstatistik dairelerinin tekrar Nezaret binası içerisinde hazırlanan odalara nakline karar vermiştir¹⁶⁰. Telif ve Tercüme Dairesi, Müşavirlik Kalemine; Hıfzıssıhha şubesi, Tedrisat-ı İbtidaiye Evrak Kalemine; İstatistik Dairesi ise özel kaleme nakledilmiştir¹⁶¹. Yine bu dönemde Maarif Meclisi yaptığı toplantıda rüşdiye mektepleri ve askeri idadiler ile idadi mektepleri arasındaki ilişki ve denklik konusu üzerinde durmuş ve meseleyi incelemek üzere üç kişiden oluşan tali bir komisyon oluşturmuştur¹⁶².

Sait Bey'in Nazırlığı döneminde, Maarif Nezareti tarafından okullar için yeni kadroların oluşturulmasına başlandığı söylenmiş, ancak yapılan araştırma neticesinde aslında boş kalan muallimliklere ders senesinin gelmesi münasebetiyle, tayinlerin gerçekleşmesinden ibaret bir uygulama olduğu anlaşılmış ve yeni bir kadro düzenlenmesinin söz konusu olmadığı ortaya çıkmıştır. Tedrisat-ı Taliye müdüriyeti kendi idaresindeki tayinler için bir takım özellik ve esaslar kabul etmiştir. Bu esaslardan biri de sultani müdürü olabilmek için en az 11, müdür yardımcılığı için en az 7 sene eğitim hizmetinde bulunmuş olma şartıdır¹⁶³. Getirilen bu yeni şartla okullarda yaşanan aksaklıklarda, müdürlerin tecrübesizliğinin söz konusu olduğu ve bu yolla aksaklıkların giderilmek istendiği anlaşılmaktadır.

¹⁵⁸ “Kabinenin İstifası – Yeni Kabine'nin Teşekkülü”, *Vakit*, 1 Ağustos 1920.

¹⁵⁹ Ünal, 2008: 55-56.

¹⁶⁰ “Maarif Devairi”, *Vakit*, 22 Nisan 1919.

¹⁶¹ “Maarif Nezareti'ne Nakil”, *Vakit*, 4 Mayıs 1919.

¹⁶² “Meclis-i Maarif”, *Vakit*, 27 Mayıs 1919.

¹⁶³ “Maarifte Kadro”, *Vakit*, 24 Ağustos 1919.

Ahmet Şükrü Bey'in Nazırlığı döneminde 1914'te Nezaret hakkında bir nizamname yayınlanarak haftada bir kez bir araya gelmesine karar verilen Meclis, tek bir çatı altında toplanmıştır. Maarif Meclisi'nin görev ve yetkileri konusunda ise, 1912 Nizamnamesi'nin daimî kısmı için belirlenen maddelerinin aynen uygulanmasına, ayrıca Meclis'in iş yükünü azaltması düşünülerek çeşitli encümenlerin kurulmasına karar verilmiştir. Encümenlerin başlıca görevi, yapılması istenilen hizmetleri araştırmak ve incelediği konuyu genel toplantıda görüşmek üzere tutanağı başkanlığa sunmak olarak belirlenmiştir¹⁶⁴.

18 Ağustos 1919'da yayınlanan “Maarif-i Umumiyye Nezareti Teşkilatı'na Dair 7 Ramazan 1332 (31 Temmuz 1914) Tarihli Nizamnamenin 20, 21, 22, ve 23. Mevadd-ı Kaimesi Hakkında Nizamname” ile az önce bahsettiğimiz nizamnamenin bazı maddelerinde değişikliğe gidilmiştir. Bu değişiklik genel olarak Meclis-i Kebir-i Maarif'e dair olduğundan burada yer vermeyip, ilgili kısımda değinilecek¹⁶⁵ ve bu dönemde Maarif Meclisi'nde konuşulan konulara devam edilecektir.

İstanbul'da gerçekleşen çeşitli yangınlar nedeniyle hayır kurumları ve vakıf okulları arsalarının durumu hakkında, Şehremaneti ile Evkaf ve Maarif Nezaretleri arasında bir uyuşmazlık ortaya çıkmıştır. Yangın yerlerinin haritaları yapıldığı zamanlarda bu gibi kurumların bulundukları yerler haritada gösterildiğinden bu uyuşmazlığı halletmek üzere Maarif Nezareti'nden iki, Evkaf, Nafia ve Dahiliye Nezaretlerinden birer memurdan oluşan bir komisyonun oluşturulması Meclis-i Vükela tarafından kararlaştırılmıştır. Bu komisyona Maarif Nezareti'nden Tedrisat-ı İbtidaiye müdürü Halit Bey ve Maarif Meclisi üyelerinden Ziya Bey'in tayin edildiği bilgisine yer verilmiştir¹⁶⁶.

Bazı mekteplerin bağlı olduğu Nezaretlerde de değişiklikler yaşanmıştır. Bu manada açıldığı ilk zamandan beri Maarif Nezareti'ne bağlı olan Ticaret Mektepleri yeniden yapılandırılacak bir teşkilatlanma ile Ziraat ve Ticaret Nezareti'ne bağlı Ticaret Genel Müdürlüğü'ne verilmesi kararı alınmıştır. Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin bu konuda düzenlediği layiha ile bir kanun maddesi Meclis-i Vükela da görüşüldükten sonra incelenmesi için Maarif Nezareti'ne gönderildiği bilgisine yer verilmiştir¹⁶⁷. Diğer bir Nezaret değişikliği de Mülkiye Mektebi'nde yaşanmıştır. Mülkiye Mektebi'nin Maarif Nezareti'ne geri verilmesine dair Maarif Nezareti tarafından düzenlenen kanun layihası Bab-ı Âli'ye gönderildiği bilgisine yer verilmiştir¹⁶⁸.

¹⁶⁴ Ünal, 2008: 104.

¹⁶⁵ “Meclis-i Kebir-i Maarif”, *Vakit*, 26 Ağustos 1919; *Düstür*, 1928: 351-352.

¹⁶⁶ “Müessesat-ı Hayriye ve Vakıf Mektepler Arsaları”, *Vakit*, 11 Ocak 1920.

¹⁶⁷ “Ticaret Mektepleri”, *Vakit*, 26 Ocak 1920.

¹⁶⁸ “Mekteb-i Mülkiye'nin Maarif Nezareti'ne Rabtı”, *Vakit*, 17 Şubat 1920.

Sanayi hayatındaki eğitime eksiksiz bir şekil verilmek üzere düzenlenen Sanayi Tedrisat Kanunu için Ticaret ve Ziraat Nezareti, Sanayi Müdüriyeti'nde bir komisyon oluşturmuştur¹⁶⁹. Ticaret Mektepleri'nin Ticaret Nezareti'ne bağlanması konusunda Maarif Nezareti'ne gönderilen layiha esas itibarıyla kabul edilse de Nazır Sait Paşa'yı zamanlaması meselesi düşündürdüğünden bir karara varılamamıştır¹⁷⁰. Nazır Bey'in bu kararsızlığında, savaş ekonomisi nedeniyle yaşanan bütçe yetersizliğinin büyük bir payı olduğu muhakkaktır.

Bir diğer gelişme ise Matbaa-i Amire de yaşanmıştır. Maarif Nezareti adına Matabaa-i Amire'de basılan ibtidai, tali ve âli öğretime ait kitapların ucuz bir fiyat karşılığında talebelere ve halka, üzerlerindeki fiyat ile Maarif Nezareti'nin denetiminde olmak üzere satışa çıkarılmasına karar verilmiştir. Bunun için Maarif Nezareti binası altında bir kütüphane açılacak ve kitaplar Nezaret Levazım Müdürü aracılığı ile satılacaktır. Gazete bu gelişmeyi; kâğıt ve diğer masrafların aşırı pahalı olduğu bu dönemde, talebelere karşı gösterilen bu kolaylığın büyük bir ihtiyacı karşılayacağını vurgulayarak, önemli bir uygulama olarak değerlendirilmiştir¹⁷¹.

Darülfünun Konferans salonunun kullanımı konusunda da bazı kararlar alınmıştır. Buna göre bu salonun yalnızca Darülfünun hocaları tarafından verilen serbest dersler ve yapılacak konferanslar için kullanılmasına, ayrıca ilim erbabı ve bilgi sahibi kişiler tarafından ilmi veya edebi konferansların yapılmasına karar verilmiş ve bunların haricinde hiçbir konferans ve toplantının yapılmasına kesinlikle izin verilmeyeceği duyurulmuştur¹⁷². Bu kararın alınmasında muhtemelen konferans salonunun hemen her konunun müzakeresinde bir üs gibi kullanılması ve yapılan konferansların kitleleri etkileyen bir nitelik arz etmesinin önemi büyük olmuştur.

Abdurrahman Şeref Bey'in Nazırlığı döneminde, ibtidailer konusunda bazı düzenlemelere gidilmiştir. Bu amaçla; Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu'nda değişiklik yapılmasına karar verilmiş ve bundan önceki Mebusan Meclisi'ne bırakılmış olan Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu'nun, aynı Meclisin Maarif Encümeni tarafından incelenmesine başlanmıştır¹⁷³. Ayrıca ibtidai sanayi mekteplerinde de düzenlemeler yapılmış ve bu okullara girecek talebenin dört yıllık ibtidai eğitimi almış olması, 13-15 yaşlarında olması ve yapı itibarıyla sanatla uğraşmaya müsait olması aranan şartlar arasında olmuştur. Ayrıca buradan mezun olan talebelerin, 18 yaşına kadar belirli bir ücret karşılığında okul imalathanelerinde çalışmasına da olanak sağlanmıştır¹⁷⁴. İbtidailerle ilgili çalışmalara devam edilmiş ve Maarif Nazırı'nın

¹⁶⁹ "Tedrisat-ı Sanaiye Kanunu", *Vakit*, 28 Ocak 1920.

¹⁷⁰ "Ticaret Mekteplerinin Ticaret Nezareti'ne Rabtı", *Vakit*, 28 Ocak 1920.

¹⁷¹ "Mekatib Talebesine Ucuz Kitap", *Vakit*, 27 Ocak 1920.

¹⁷² "Maarif Nezareti'nden", *Vakit*, 2 Şubat 1920.

¹⁷³ "Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu", *Vakit*, 1 Mart 1920.

¹⁷⁴ "Tedrisat-ı Sanaiye Kanunu", *Vakit*, 9 Mart 1920.

başkanlığında; Maarif Müsteşarı, Tedrisat-ı Âliye, Tedrisat-ı Taliye ve Tedrisat-ı İbtidaiye Müdürleri, Darülmuallimin Müdürü ve Müdür Yardımcısı ve Tatbikat Mektebi Müdürü Beylerden oluşan bir Komisyon, tedrisat-ı ibtidaiye'in yeniden düzenlenmesi konusunu incelemeye başlamışlardır¹⁷⁵.

Maarif Nezareti, yayımladığı bir tamim ile “Maarif memurlarından bir kısmının hala İttihat ve Terakki gibi uğursuz bir grup için çalışma gayretinde olduğunu, bu zihniyeti yaşamaya ve yaşatmaya çalışma fikrinde ısrar edenlerin de derhal istifa etmelerini, aksi takdirde bu hareketleri ortaya çıkar çıkmaz azledilmelerine karar vermiştir¹⁷⁶. Bu kararın birkaç gün sonrasında tüm Maarif ve mektep idarelerine, bir tamim gönderilmiştir. Bu tamimde; okulların yetiştirmekle sorumlu olduğu vatan evlatlarını ortak bir gayeye yönlendirebilmek için eğitim ve öğretimde birliğin lüzumuna değinilmiştir. Eğitim-öğretim görevini yerine getiren kadın, erkek tüm muallimlerin ayrı görüşte olmaları ve kendi fikirlerine göre hareket etmeleri nedeniyle ortaya çıkan zararların ülke için pek acı sonuçlar doğurduğu vurgulanmıştır. Bu sonuçları azaltmak ve vatan evlatlarının korunmasını sağlayabilmek adına, Maarif-i Umumiye Nezareti bazı eğitim esasları belirleyerek ilgililere göndermiştir. Bu esaslar şunlardır:

- 1- “Mekatib ve Müessesat-ı Maarifte münakaşat-ı diniye memnûdur. Gençlerin dine hürmetkar, taassuptan ari ve akidesi sağlam olmaları matlubtur.
- 2-Darülfünun ve mekatib-i umumiye talebesinin siyasiyat ile iştigali ve müesseseler dahilinde her ne şekilde olur ise olsun kulüp teşkil eylemeleri ve hariçteki kulüplere intisap eylemeleri suret-i kat’iyede memnudur. Binaenaleyh mekatib-i umumiye muallim ve muallimelerinin siyasi cereyanlardan uzak kalmaları ve bir fırka-i siyasiyeye intisap eyledikleri takdirde muallimlikten çekilmeleri iktiza eder.
- 3-Devletimiz Osmanlı devleti olarak tesis etmiştir. Milletimiz Millet-i Osmaniyedir. Talebenin dinine, padişahına, milletine ve an’anesine sadık ve muhabbetli olarak yetiştirilmesi lazımdır. Ancak muallim ve muallimler bu merbutiyetle anasır-ı saireyi buğz ve adaveti istilzam etmeyeceğini ve hakiki milliyetperverliğin inhisar ve tecavüzden azade ve makasid-ı mahsusaya alet olmaktan münezzeh olduğunu takdir ederek turancılık gibi birtakım hayali ve gayr-ı tabi cereyanların husul-u devamına meydan vermeyeceklerdir. Ve edyan-ı saireye mensup bütün vatandaşlarımız ile hüsn-ü ... teşvik ve tergib eyleyecektir.
- 4-Bilcümle mürebbiyelerin en ehemmiyetli vazifesi evlad-ı vatanı dindar, sağlam, halûk, faal, ilim ve irfanla mücehhez ve memleketin menafini müdrik ve istiklal-i hayatiye hazırlanmış temin-i meslek ve maişete muktedir olarak yetiştirmektir.
- 5-Bunun hilafında hareket edenler nizamât-ı meriye mücibince layık oldukları cezaya düçar edileceklerdir”¹⁷⁷.

Eğitim kurumlarında dini tartışmaların yasaklanması ile gençlerin belirlenen kalıpların dışına çıkmalarının önüne geçilmek istenmiştir. Dine hürmetkar, yobazlıktan uzak ve inanç

¹⁷⁵ “Tedrisat-ı İbtidaiye Islahı”, *Vakit*, 12 Nisan 1920.

¹⁷⁶ “İttihat ve Terakki ve Maarif Memurları”, *Vakit*, 15 Nisan 1919.

¹⁷⁷ “Maarif’in Tamimi”, *Vakit*, 20 Nisan 1920.

sahibi olarak belirlenen bu kalıpların, ikinci maddede kapsamı biraz daha genişletilerek, siyaset ve kulüp gibi diğer sosyal düşünce alanlarını da içine almıştır. Bu kalıba sokulmak istenenler yalnızca talebelerle sınırlı kalmamış, eğitimcilerden de aynı kalıpta olmaları istenmiştir. Öyle ki kalıbın dışına çıkan eğitimcilerin meslekten ihraçları dahi söz konusu olmuştur. Talebe ve eğitimcilerin ülkenin dört bir yanında meydana gelen işgallere karşı sessiz kalmayarak, bu amaçla giriştikleri faaliyetlerde hedeflerine ulaştıklarını, çıkarılan tamimle görmek mümkündür. Nitekim büyük kitleleri de harekete geçirme gücüne sahip olan bu faaliyetlerin etkisinin, siyasi otorite tarafından yayımlanan tamimle sindirilmek istendiği görülmektedir.

Maarif Nezareti tamimin yayınlanmasından iki gün sonra, Darülfünun müderris ve muallimlerinin isimlerinin listesini istemiş¹⁷⁸, bir gün sonra da diğer mektep muallimleri, Maarif Nezareti çalışanları ve memurlarının isimlerini içeren bir liste daha istenmiştir. Ayrıca listede daha önce muallimlerin ne işle uğraştıkları, hangi memuriyetlerde bulunduklarına dair bilgilerin de yer alması talep edilmiştir¹⁷⁹.

1.3. Maarif Bütçesi

Osmanlı'da bütçe kavramına 1876 Anayasası ile rastlanmaktadır. Kabul edilen ilk bütçe ise 1909 yılına dair olmuştur¹⁸⁰. Vakıf Gazetesi'nde yer alan Maarif bütçesine ait bilgiler şunlardan oluşmaktadır: Yusuf Ziya Paşa'nın Maarif Nazırlığı döneminde, 24 Şubat 1919'da çıkarılan bir irade ile çalışanlara verilmek üzere Maarif bütçesine 2.000 lira ilave edilmiştir¹⁸¹. Sait Bey'in Nazırlığı döneminde, 1918 senesi zarfında Harbiye Nezareti bütçesi kapalı ödeneğinden Maarif Nezareti'ne verilmiş olan 13.000 liranın nerelere sarf edilmiş olduğu hakkında incelemenin yapılması için tebligat gönderildiği yer almıştır¹⁸². Ayrıca çeşitli okulların ders yılı başında açılması için gereken ödeneğin Maarif Nezareti'nce Maliye Nezareti'nden talep edildiği bilgisine yer verilmiştir¹⁸³. Galatasaray Sultanisi, Mısır vilayeti sultani mektepleri ve idadilerinin masrafları için kullanılmak üzere bütçeye 35 bin lira olağanüstü ödeneğin ilave edildiği bildirilmiştir¹⁸⁴.

Maarif Nezareti açılmayan mektepler konusunda harekete geçmiş ve Halkalı Ziraat Mektebi'nin açılması için istenen 21 bin lira ödeneğin verilmesine karar vermiştir¹⁸⁵. Ayrıca 18 Ekim 1919'da çıkarılan bir irade-i seniyye ile Maarif bütçesine 5.739 lira olağanüstü ödenek

¹⁷⁸ "Darülfünun Müderrisleri", *Vakit*, 22 Nisan 1920.

¹⁷⁹ "Muallimler ve Maarif Memurlarının Esamisi", *Vakit*, 23 Nisan 1920.

¹⁸⁰ Akın, 2013: 3.

¹⁸¹ Düstûr, 1928: 133.

¹⁸² "Maarif'e Verilen Tahsisat-ı Mesture", *Vakit*, 7 Temmuz 1919.

¹⁸³ "Mekteplerin Tahsisatı", *Vakit* 18 Temmuz 1919.

¹⁸⁴ "Sultani Mektepleri Ücretleri", *Vakit*, 22 Ağustos 1919.

¹⁸⁵ "Halkalı Ziraat Mektebi Hakkında Tahkikat", *Vakit*, 13 Ekim 1919.

ilave edilmiştir. Bu paranın 5.500'ü Galatasaray Sultanisinde bulunan muallimlerin maaşlarının ödenmesi, 239'u İnas ve Zükur Sanayi-i Nefise Mektepleri'nin masraflarının karşılanması için verilmiştir¹⁸⁶. 10 Aralık 1919'da Galatasaray Sultanisi'nin masrafları için 21.000 lira daha ilave edilmiştir¹⁸⁷. Ayrıca Maliye Nezareti, 20 Ekim'de Sanayi Mektebi için 11 bin ve Baytar Mektebi içinde 15 bin lira vererek bu okulların da açılmasını sağlamıştır¹⁸⁸. Tüm okullar içerisinde Galatasaray Sultanisi'ne sağlanan maddi olanakların genişliği, Maarif idarecilerinin bu okula ayrı bir önem atfettiğini gösterir niteliktedir.

Bu dönemde en çok sıkıntıyı vilayet bütçesinden maaş alan ibtidai muallimleri yaşamıştır. Vilayet kaynaklarının yetersizliği, bu maaşların farklı kaynaklara başvurularak ödenmesi çabasına sevk etmiştir. Bu amaçla, Maarif Nezareti'nde ibtidai mekteplere para kaynağını sağlamak için bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon'un Nezaret'e sunduğu tutanağa göre: Maliye Nezareti tarafından vergi alımına zarar verdiği iddiasıyla bir süredir toplanılmayan “Tedrisat-ı İbtidaiye Vergisi”nin yeniden alınmasına, bu sayede elde edilecek kaynakların ibtidai idare etmekte yetersiz kalması halinde, Dahiliye Nezareti'nin nakit yardımında bulunmasına karar verilmiştir¹⁸⁹. İbtidai öğretmenlerinin maaşları konusunda her maaş döneminde farklı komisyonlar aracılığı ile çözüm yolları geliştirilmiştir. Yine İstanbul Vilayeti'nde yaşanan kaynak yetersizliği maaşların ödenmesi konusunda sıkıntı meydana getirmiş ve ibtidai eğitimini sekteye uğratmamak için 40.000 lira borç bulmak amacıyla bir Komisyon'un oluşturulduğu bilgisine yer verilmiştir. Bu Komisyon'un alınacak borca karşılık Tedrisat-ı İbtidaiye Vergisi'nin teminat olarak göstereceği açıklanmıştır¹⁹⁰. Öğretmenlerin maaş sorununun toplanılacak vergi ile sağlanmak istenmesi önemli bir adımdır. Ancak dönemin ekonomik şartları göz önüne alındığında, kesin bir sonuç elde etmek için yeterli bir çaba değil gibi gözükmektedir.

Fahrettin Bey'in Nazırlığı döneminde emlak ve akar vergilerinden alınmakta olan Tedrisat-ı İbtidaiye Vergisi'nin memurların maaşlarından da alınması, İstanbul vilayetinden teklif edilmiş ise de Şura-yı Devlet tarafından kabul edilmemiştir¹⁹¹. Bu fikrin Şura-yı Devlet tarafından kabul edilmemesi, memurların bu vergiyi ödeyebilecek maddi güce sahip olmadığının bilinmesinden ileri gelmiş olmalıdır. Vilayet bütçesinden maaş alan memur ve ibtidai öğretmenlerinin maaş sorunu geçici çözümlerle halledilmek istendiğinden, uzun bir süre çözüme kavuşturulamamıştır.

¹⁸⁶ Düstûr, 1928: 418.

¹⁸⁷ Düstûr, 1928: 487.

¹⁸⁸ “Sanayi ve Baytar Mektepleri”, *Vakit*, 20 Ekim 1919.

¹⁸⁹ “İbtidai Mektepler”, *Vakit*, 23 Eylül 1919.

¹⁹⁰ “Bir Komisyon”, *Vakit*, 23 Aralık 1919.

¹⁹¹ “Tedrisat-ı İbtidaiye Vergisi”, *Vakit*, 21 Nisan 1920.

11 Ocak 1920'de Matbaa-i Amire'nin masrafları içerisinde olan; kâğıt, mukavva, meşin, bez gibi çeşitli malzemeler ve ciltleme masrafları için Maarif bütçesine 10.000 lira ilave edilmesine karar verilmiştir¹⁹². Bu kararın alındığı toplantıyı haber içeriğine taşıyan gazete, Meclis'in genel itibarıyla geçen seneki bütçeyi kabul ettiğini belirtmiştir¹⁹³. Nazır Sait Bey ise bütçenin düzenlendiğini ancak rakamların henüz kararlaştırılmadığını söylemiştir. Aynı şekilde bu seneki bütçenin geçen seneye nazaran büyük bir değişime uğramadığını ifade eden Nazır Bey, bunun gerekçesi olarak, bugünlerde eğitim konusunda önemli tasarılarla bulunmanın mümkün olamayacağını ve böyle kriz zamanlarında yeni icraatların yapılamayacağını ifade etmiştir¹⁹⁴. Nazırın bu açıklaması işgaller dolayısıyla savaş ekonomisi ile yönetilen ülkenin, savunma harcaması dışındaki eğitimi de kapsayan tüm harcamalarda kısıtlamaya gidildiğini göstermektedir.

Maarif Nezareti 1920 yılı bütçesini düzenleyerek Maliye Nezareti'ne göndermiştir. Yeni bütçenin toplamı 1919 yılının aynısı olduğu ve memurlara verilmekte olan olağanüstü ödenek hariç olarak toplamda 1 milyon küsur lira olduğu belirtilmiştir. Maarif Nezareti yeni bütçeyi, önemli icraatlar için mali gücün yetersizliğini dikkate alarak, olan kurumları iyi bir şekilde idare etmekle beraber, yapılması ileri gelen bazı zaruri giderler için kullanacaklarını belirtmiştir. Ayrıca yangından kısmen harp olmuş olan Darülmuallimat ve Gelenbevi Sultani mektepleri binalarının tamiri, Beyazıt kütüphanesi mevcut kitapları almaya yeterli gelmediğinden, yanındaki imaretin bir kısmının kütüphaneye ilavesi ile genişletilmesi ve Matbaa-i Amire tarafından basımına başlanan bazı önemli eserlerin basımının tamamlanması için bütçeye gereken miktarın da verildiği bilgisi de yer almıştır¹⁹⁵.

1.4. Maarif Nezaretinin Yönetim Organları

Eğitim konusunda siyasi kararlar Nazırlar tarafından alınmakla birlikte, üst düzey yönetiminde yer alan kişilerin de etkisi yadsınamaz. Dönemin en ünlü eğitimcilerinin bu mevkileri doldurduklarını görmekteyiz. Maarif Nezareti'nin yönetim birimleri Müsteşarlık, Meclis-i Kebir-i Maarif, Komisyon ve Encümenler, Tedrisat-ı İbtidaiye, Taliye ve Âliye Genel Müdürlükleri, Darülfünun Genel Müdürlüğü, ve Teftiş Heyeti'nden oluşmaktadır.

¹⁹² Düstür, 1928: 567.

¹⁹³ "Maarif Bütçesi", *Vakit*, 12 Ocak 1920.

¹⁹⁴ "Maarif Bütçesi ve Tedrisat-ı Âliye Müdüriyeti", *Vakit*, 19 Ocak 1920.

¹⁹⁵ "Maarif Bütçesi", *Vakit*, 21 Ocak 1920.

1.4.1. Maarif Nezareti Müsteşarlığı

Maarif Nezareti Müsteşarlığı görevine, Mondros Mütarekesi'nden iki ay önce Adil Bey atanmıştır¹⁹⁶. Müsteşarlık görevinde bir değişikliğe gidileceğine dair söylemlerin artması üzerine dönemin Maarif Nazırı Rıza Tevfik Bey; “Adil Bey’in hizmet ve yardımlarından yararlanmayı arzu ettiğini ve haberlerin asılsız olduğunu ifade etmiştir¹⁹⁷. Ancak kısa süre sonra görevde değişime gidilerek, Adil Bey’in yerine Müslihiddin Adil Bey geçmiştir¹⁹⁸. Göreve başlamasından hemen sonra Müslihiddin Adil Bey’in de istifa edeceği ya da azledileceğine dair haberlerin yazılması üzerine gazeteye açıklama yapan Müslihiddin Adil Bey, “istifa etmedim, istifa niyetinde değilim, istifa için hiçbir sebep görmüyorum” diyerek çıkan haberleri yalanlamıştır¹⁹⁹. Bu açıklamadan birkaç ay sonra göreve Reşat Halis Bey getirilmiştir²⁰⁰. Bern elçiliğine tayin edilene kadar görevine devam eden Reşat Halis Bey, yerini Tedrisat-ı Âliye Genel Müdürlüğü görevinde olan Ali Reşat Bey’e bırakmıştır²⁰¹.

1.4.2. Meclis-i Kebir-i Maarif

Osmanlı Devleti’nde eğitim programlarının geliştirilmesi ile kitapların hazırlık ve kontrolünü üstlenen, bugünkü manasıyla “Talim ve Terbiye Kurulu”nun misyonunu yürüten tek bir kurum bulunmamaktadır. Bu görev ve yetkileri Meclis-i Umur-ı Nafia, Meclis-i Maarif-i Muvakkat, Meclis-i Maarif-i Umumiye, Encümeni-i Dâniş ve Tercüme Cemiyeti üstlense de Tanzimat dönemi boyunca süregelen systemsizlik, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle çözümlenmiştir. Bu nizamname ile dünyadaki eğitim gelişmelerinden uzak kalmadan eğitim-öğretime dair kararların alındığı ve okulların ihtiyaç duyduğu eserlerin temin edildiği bir kurum olan Meclis-i Kebir-i Maarif ortaya çıkmıştır²⁰².

Meclis-i Kebir-i Maarif’te en geniş atamalar Sait Bey’in Nazırlığı döneminde yapılmış ve Telif ve Tercüme dairesine ait vazifenin Meclis-i Kebir-i Maarife devri ile burada görevli olan Cevdet Bey, Ziya Bey, Mail el-Hafız Efendi ve Tedrisat-ı İbtidaiye Genel Müdürü Şefik Bey, Meclis-i Kebir-i Maarif üyeliğine; Heyet-i Teftiş-iye Müdürü Hacı Rakım Bey ise bu Meclis’in başkanlığına tayin edilmiştir²⁰³. 18 Ağustos 1919’da yayınlanan “Maarif-i Umumiyye Nezareti Teşkilatı’na Dair 7 Ramazan 1332 (31 Temmuz 1914) Tarihli Nizamnamenin 20, 21, 22, ve 23 Mevadd-ı Kaimesi Hakkında Nizamname” ile 1914

¹⁹⁶ Sarıhan, 2019a: 46.

¹⁹⁷ “Maarif Müsteşarlığı”, *Vakit*, 14 Kasım 1918.

¹⁹⁸ “Meclis-i Kebir-i Maarif”, *Vakit*, 1 Aralık 1918.

¹⁹⁹ “Maarif Nezareti’nde”, *Vakit*, 17 Aralık 1918.

²⁰⁰ “Maarif Müsteşarlığı”, *Vakit*, 22 Mart 1919.

²⁰¹ “Maarif Nezareti’nde”, *Vakit*, 9 Haziran 1919.

²⁰² Ünal, 2008: 1-4.

²⁰³ “Maarifte Tebeddülât”, *Vakit*, 28 Ağustos 1919.

Nizamnamesinde yer alan Meclis-i Kebir-i Maarif'e dair bazı maddeler değiştirilmiştir. Nizamnamede yapılan değişiklikler şunlardır:

20. madde ile Meclis-i Kebir-i Maarif Nezareti'ne ait olan ilmi ve idari konuların yetkili tek mercii olduğu ve üyelerinin bir başkan, dört daimî üye, Teftiş Heyeti Genel Müdürü, Daireler Genel Müdürleri ve Hıfzıssıhha-i Mekatib İdaresi Müfettişlerinden oluştuğu belirtilmiştir. Bu üyelerin dışında Darülfünun ile ilgili konularda, Fakültelerin müderris meclisleri başkanları, Darüleytamlarla ilgili konularda ise Darüleytamlar Genel Müdürlerinin hazır bulunarak görüşlerini beyan etmelerine karar verilmiştir.

21. madde ile Meclis-i Kebir-i Maarif'in yetki ve sorumluluklarına dair konular ele alınmıştır. Buna göre; her sene muhasebe ve eğitim-öğretim dairelerinde belirlenen esaslar çerçevesinde, Maarife ayrılacak bütçe görüşmelerini yaparak, tertip ve düzenleme görevini üstlenmiştir. Eğitim-öğretim idareleri tarafından verilecek talimat, ders programları ve kitaplarını belirlemenin yanında, okul ve eğitime dair her türlü nizam ve kanun layihaları konusunda da yetki sahibi olacaktır. Maarif müdürleri, âli mektep ve sultaniye müdür ve muallimleri ile Nezaret memurlarının görevden alınma ve tayinlerinden de sorumlu olacak, ayrıca Nezaretten havale edilen konularda, gereken inceleme yapıldıktan sonra fikir ve düşüncelerini beyan etme hakkına sahip olacaktır. Muallim ve memurlar aleyhinde güvenlikleri konusunda her türlü istek ve şikayetleri birinci ve ikinci derecede inceleyerek, bu konuda gereken kararı alma ve görevlendirme yetkisine sahip olacaktır. Bütün okullarda eğitim-öğretimin gelişmesi için gereken kitapların uzman kişiler tarafından telif ve tercüme ettirilmesinin yanında; dönemin gelişmiş ülkelerinde basılan yararlı kitaplarında takip edilmesi ile sorumlu tutulmuştur.

22. madde ile meclisin toplanma zamanları karara bağlanmıştır. Buna göre; daimî azaların her gün başkanın idaresinde toplanmasına ve burada meclise sunulan işleri inceleme ve genel toplantıda sunulacak konuları maddelendirmelerine karar verilmiştir. Ayrıca genel heyetin, başkanın davetiyle haftada bir ve lüzum görüldükçe olağanüstü olarak toplanmasına karar verilmiştir.

23. madde ile başkan ve üye seçimlerinde dikkat edilecek vasıflar üzerinde durulmuştur. Buna göre; başkan ile daimî azasının Darülfünun veya âli mekteplerden mezun olması, Maarif Nezareti'nin idari ya da ilmi kadrosunda en az 15 yıl hizmette bulunması ve padişahın onayından geçmesi neticesinde tayinin yapılabileceği belirtilmiştir. Ayrıca Nizamnamenin 2. maddesi ile önceki nizamnamenin 10 maddesi kaldırılmıştır²⁰⁴. Nizamname ile idari yapıda

²⁰⁴ "Meclis-i Kebir-i Maarif", *Vakit*, 26 Ağustos 1919; *Düstür*, 1928: 351-352.

inisiyatifin kime ait olduğu bir karara bağlanarak, eğitim faaliyetlerinin işleyişine düzen sağlanmak istenmiştir.

Mütareke Dönemi'nin başlarında, Darülfünun ile ilgili alınan ilk önemli karar I. Dünya savaşına katılarak geri dönen ve öğrenimini tamamlamak isteyen yedek subaylar konusunda olmuştur. Yükseköğretim tarihinde ilk talebe affı olarak nitelendirebileceğimiz bu karar; Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından 10 Aralık 1918'de alınan 124 numaralı kararın 11-12. maddelerin yeniden düzenlenmesi ile ortaya çıkmıştır. 11. maddeye göre; Sultani mektebinin 11 ve 12. sınıflarında okurken savaşa giden ya da 7 yıllık idadi ve tali dereceli hususi mekteplerden mezun olanların, yalnızca bu seneye mahsus olarak Darülfünun'a sınavsız olarak kabul edilmelerine karar verilmiştir. 12. madde ile Darülfünun da talebe iken savaşa giden talebelerin durumlarında da düzenlemeye gidilmiştir. Buna göre; bu talebelerin bütünleme imtihanlarına, önceki dönemde belirlenen şartlar ve devam süreleri dikkate alınmadan girmelerine ve sonradan eklenen derslerden muaf olmalarının yanında, yeni teşkilat ve düzenlemelere de tabi tutulmadan, bir senelik süre zarfında iki senenin imtihanının yapılması kararlaştırılmıştır²⁰⁵.

Yurtdışına gönderilen talebelerle ilgili de yeni kararlar alınmıştır. Maarif Nezareti tali müfettişlerinden Ali Haydar, Zeki Mesut, Bedri ve Hami Beylerden oluşan bir komisyon Tedrisatı-ı Âliye Genel Müdürü Selahattin Bey'in de katılımıyla Avrupa'ya gönderilecek talebelerimizin tabii olacağı kayıt ve şartları içeren nizamnameyi düzenleyerek, gerekçeleri Meclis-i Kebir-i Maarife bildirmiştir. Yeniden düzenlenen nizamname gereğince:

1. Maddi gücü yeterli olan kişilerin eğitim masraflarını Nezaret karşılamayacaktır.
2. Amaçsız talebe gönderilmeyecektir.
3. Talebeler öncesinde bir yarışmaya ve yeterlilik sınavına girecektir.
4. Gönderilecek talebe kendisini idare edebilecek bir yaşta olacaktır.
5. Kendi olanaklarıyla eğitime gidenlere Nezaret para yardımında bulunmayacaktır.
6. Tali ve Âli öğrenimini tamamlayıp bakalorya veya nisâniye diploması almış olanlar gönderilecektir.
7. Talebeler yurtdışından döndükten sonra Osmanlı Devleti'nin herhangi bir noktasına gitmekle sorumlu tutulacaktır.
8. Eğitimini tamamlayanlar bir göreve tayin edilmedikleri takdirde eskiden olduğu gibi Avrupa'daki ödeneğini üç ay kadar alacaktır.
9. Avrupa'da eğitimini takip etmeyen, kaydı silinen, belirlenen sürede eğitimini tamamlayamayan talebeler eğitim harcamalarını ödemeye mecbur tutulacaktır.

²⁰⁵ Dölen, 2009: 516-517.

10. Talebeler daha çok doktorluk, fen gibi teknik bilimlerde öğrenim görecektir²⁰⁶. Alınan bu kararlarda yurtdışı öğrenimi masraflarının idarecilere fazla geldiği ve bu nedenle daha seçici davranılacağı, ayrıca hem eğitim süreci hem de eğitim sonrasının bir planlamaya tabi tutulduğu görülmektedir.

Avrupa'ya gönderilecek talebe hakkında Maarif Nezareti'nce kaleme alınmış olan Nizamname'nin, Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından incelenmesi bitirilmiş ve Şura-yı Devlet'e gönderilmesine karar verilmiştir²⁰⁷. Birkaç gün sonra yer alan haberde bazı ilave şartlar getirildiği yazılmıştır. Buna göre; Darülfünun şubelerine devam edecek olan talebe mezuniyet veya icazet ru'usu kazanmakla yükümlü tutulurken; ilmi kurumlara ve sınaiye devam eden talebenin de mütalaa ikmal diplomasını alma şartı getirilmiştir. Ayrıca özel olarak yurtdışına gidenlere verilen aylık kaldırılmış ve bu şartların dışında talebe gönderilmesi ve ödenek verilmesi halinde, masrafların buna sebep olanlardan alınmasına karar verilmiştir²⁰⁸. Ancak birkaç ay sonra Nizamnamenin, Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından uygulamadan kaldırıldığı haberi yayımlanmıştır²⁰⁹.

Maarif Nezareti tarafından yapılan inceleme sonucunda şimdiye dek eğitim için Avrupa'ya gönderilmiş olan talebelerin, ülkenin hukuki ihtiyaçları dikkate alınmadan ve bir ayrıma tabi tutulmadan gönderildikleri anlaşılmış, gönderilen talebeden hakkıyla yararlanılamadığı gibi, eğitimde bulundukları süre zarfında aylık verilerek masraflar da artmıştır. Ayrıca talebe nizamnamesi gereğince Maarif Nezareti'nden yardım alarak gönderilen talebeye, asıl talebe ödeneğinin yarısı verilmesi gerekirken, bazılarında bu miktarın çok daha fazlası verilmiştir. 10 sene önce eğitim amacıyla yurtdışına giderek oraya yerleşen ve eğitimini tamamladıktan sonra bulundukları yerlerde geçimini karşılamaya gücü yetenlere bile, ödeneğin verilmesine devam edildiği görülmüş ve bu kişilerin ödeneği kesilmiştir. Ayrıca şimdiye kadar eğitim için yurtdışına gönderilenlerden bazılarının, bambaşka bilim ve tekniklerde eğitim aldıkları ve hatta eğitim yerlerini değiştirdikleri görülmüştür.

Sayılan sebeplerden ötürü bu ders yılı sonunda Avrupa'da Maarif Nezareti adına veya yardım alarak öğrenim gören talebelerin, tatil zamanında İstanbul'a çağrılmaları ve öğrenim dereceleri ile bilgi birikimlerinin incelenmesine karar verilmiştir. Ancak Maarif Nezareti'nin eğitim için gönderdiklerinin dışında, diğer Nezaretler tarafından da Avrupa'ya birçok talebe gönderilmiş olduğundan, bunlar hakkında da gereken incelemelerin yapılması amacıyla ilgili Nezaret memurlarından oluşan karma bir komisyonun oluşturulması teklif edilmiştir²¹⁰. Bu

²⁰⁶ "Talebe Nizamnamesi", *Vakit*, 5 Aralık 1919.

²⁰⁷ "Avrupa'ya Gönderilecek Talebe", *Vakit*, 22 Aralık 1919.

²⁰⁸ "Memalik-i Ecnebiye'ye Gönderilecek Talebe Nizamnamesi", *Vakit*, 26 Aralık 1919.

²⁰⁹ "Avrupa'ya Gönderilecek Talebe Nizamnamesi", *Vakit*, 29 Mart 1920.

²¹⁰ "Avrupa'da Talebemiz", *Vakit*, 1 Nisan 1920.

komisyona Ziraat Nezareti'nden Maden Müdürü Cemal Bey ile Nafia Nezareti'nden Memurin Müdürü görevlendirilmiş ve Maarif Müsteşarı Reşat Bey'in başkanlığında toplanarak, talebelere dair konularla ilgilenmesi amaçlanmıştır²¹¹. Sonrasında bu komisyona, Harbiye Nezareti'nin de bir delege göndermesine karar verilmiş ve Bab-ı Âli'den bildirilmiştir²¹². Ancak Harbiye Nezareti, Nezaret adına Avrupa'da talebe bulunmadığından, bir yetkili göndermeye gerek olmadığı bildirmiştir²¹³. Anlaşılan o ki; Avrupa'ya eğitim maksadıyla gönderilen öğrencilerin denetimden uzak kalması, elde olan sınırlı gücün boşa harcanmasına ve yetişmiş eleman ihtiyaç eksikliğinin de giderilememesine neden olmuş ve bunu fark eden yöneticiler konuyla ilgili daha sıkı tedbirlere ve denetimlere girişmişlerdir.

Meclis-i Kebir-i Maarif de yapılan başka bir toplantıda, bazı eserlerin incelenmesi ile meşgul olunmuştur. Kenan ve Hamparsum Efendiler tarafından kaleme alınmış olan bir eser kabul edilerek basılmasına ve kendilerine 50'şer lira ödül verilmesine karar verilmiştir. Darülfünun hocalarından Mithat Bey tarafından (Emile Durkheim'e ait olan) İctima'ı Âmalin Taksimi adlı bir eser düzenlenmiş ve Meclis-i Kebir Maarif'e sunulmuştur. Meclis bir sonraki toplantısında bu eserin incelenmesine ve şu an mevcut olmayan eski eserlerden bir kısmının Matbaa-i Amire'de yeniden basılmasına karar vermiştir²¹⁴.

1.4.3. Komisyon ve Encümenler

1914'te oluşturulan Encümen ve Komisyonlar bu dönemde de Maarif Nezareti'nin önemli bir iş yükünü üzerine almıştır²¹⁵. Ancak Encümen ve Darülmesaiir'in kaldırılması veya devam ettirilmesi konularında bazı farklı rivayetler ortaya atılmıştır. Müslühiddin Adil Bey'e bu konu hakkındaki görüşleri sorulmuş ve şu cevabı vermiştir: Sarf ve İmla, Lügat ile Edebiyat için Tetkikat-ı Lisaniye unvanı adı altında üç, Sanayi-i Nefise, Tarih-i Osmani, Tetkikat-ı İklimiye, Muhafaza-i Asâr-ı Atika, Asar-ı İslamiye ve Milliye Tetkiki, Fenn-i Terbiye, Istilahât-ı İlmiye unvanlarıyla da birer encümen oluşturulduğunu belirten Adil Bey, şimdiye kadar Sarf ve İmla Encümeninin, imla kurallarını belirleyip yayınladığını; dil bilgisi ve grameri de kitap haline getirmeye çalıştıklarını ifade etmiştir. Lügat Encümeni'nin, bir sözlük hazırlığında olduğu, Asar-ı İslamiye ve Milliye Tetkik Encümeni'nin ise, Millî Tettebbûlar adıyla bir mecmua yayınlamaya başladığını belirtmiştir. Istilahât-ı İlmiye Encümeni'nin felsefe ve sanayi nefise ile ilgili terimleri birer risale halinde topladığını, Terbiye Encümeni'nin ise bir süreli yayın mecmuası yayınladığını söyleyen Adil Bey, bütçe bakımından bunların bir kısmının

²¹¹ "Avrupa'daki Talebemiz", *Vakit*, 2 Nisan 1920.

²¹² "Talebenin Teftişi", *Vakit*, 7 Nisan 1920.

²¹³ "Talebenin Teftişi", *Vakit*, 9 Nisan 1920.

²¹⁴ "Meclis-i Kebir-i Maarif", *Vakit*, 2 Şubat 1920.

²¹⁵ Ünal, 2008: 104.

faaliyetlerini mart ayından itibaren kurumlara nakletme düşüncesinde olduğunu belirtmiştir. Bu düşünceye göre Tarih-i Osmani ve Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümenleri devam edecek; Sanay-i Nefise Encümeni, Sanay-i Nefise Mektebine; Tetkikat-ı İklimiyye Encümeni, Darülfünun Fen Fakültesi'ne; Fenn-i Terbiye, Istilahât-ı İlmiye ve Tetkikat-ı Lisaniye Encümenleri ise Edebiyat Fakültesi'ne katılacak ve bu Encümenler için ayrıca ödenek verilmeyecektir. Bu Encümenlerden Asar-ı İlmiye ve Tetkikat Encümenleri için 1918 bütçesinde 2.160 lira ücret, masrafların da eklenmesiyle 6.350 lirayı bulan bir ödenek ayrılmış olduğunu ve bunun şu an için ne kadarının kaldığının bilinmediğini belirttikten sonra, Encümenlerde yaşanan nakillerin temelinde ekonomik sıkıntıların yattığını söylemiştir²¹⁶.

Maarif Nezareti nisan 1919'da okul kitaplarında reform gerçekleştirmek amacıyla birçok Encümen oluşturmuştur. Oluşturulan bu yeni Encümenlerle var olan diğer Encümen ve Komisyonlar şunlardan oluşmaktadır:

Sarf Komisyonu; okullarda eğitim-öğretimin bir esasta gerçekleşmesini sağlamakla görevlidir. Bu encümenin üyeleri; Galatasaray Sultanisi muallimlerinden Emin, Darüşşafaka muallimlerinden Muhiddin, Darülmuallimin muallimlerinden Cevdet ve Ali Ulvi Beyler ve Maarif İstatistik Müdürü Cemil Bey'dir²¹⁷. Yeni bir eser yazma kararı alan Encümen, bunun için üyelerinden olan Darüşşafaka muallimi Muhiddin Bey'i, mazbata muharriri olarak görevlendirmiştir. Encümen, Muhiddin Bey'in hazırladığı konuları inceleyerek ilerlemektedir. Yapılan toplantının konusunun kelime ve kelamın tarifi hakkında olduğu²¹⁸, başka bir toplantı da ise Sarf Encümeni'ne ait olan tabirlerin tespit edilmesi ve Türkçe'nin düzenli bir tarzda yazılması için incelemelerde bulunulduğu belirtilmiştir²¹⁹.

İmla Encümeni, önceki İmla Encümeni'nin düzenlediği risaleye yapılan itirazları incelemek, tartışmak ve imla konusunda bir karar almak işleriyle görevli olacaktır. Bu encümenin üyeleri; Darüşşafaka muallimlerinden Muhittin, Galatasaray muallimlerinden Emin, İstanbul Sultanisi muallimlerinden Hakkı Tarık, Yeni Mektep muallimlerinden Ahmet Cevat ve Lisan Mektebi müdürü Mahmut Beylerdir²²⁰. Encümen; şimdiye kadar harflerimize yeni bir şekil verilmesinin gerektiği konusunu, kelime olarak harf ve hareke terimlerine karşılık sesli ve sessiz harf terimlerinin tercih edilip edilemeyeceğini, ekler, fiil çekimi, yapım ekleri, zait harf ve ek kelimelerinin kullanılıp kullanılmaması konularını tartışmış olup, eski Encümenler tarafından da fikir alarak, Usûl-i İmla Risalesinin incelenmesine başlanmıştır²²¹.

²¹⁶ "Maarif Nezareti'nde", *Vakit*, 17 Aralık 1918.

²¹⁷ "Maarifte Encümenler", *Vakit*, 22 Nisan 1919.

²¹⁸ "Lisan Encümenleri", *Vakit*, 13 Mayıs 1919.

²¹⁹ "Sarf Encümeni", *Vakit*, 26 Mayıs 1919.

²²⁰ "Maarifte Encümenler", *Vakit*, 22 Nisan 1919.

²²¹ "Lisan Encümenleri", *Vakit*, 13 Mayıs 1919.

Bu eserin çalışmalarına aslında 1917’de başlanmış olup, 1919 yılında tamamlanmıştır²²². Yapılan bazı düzeltmelerle “Meclis-i Kebir-i Maarifce Kabul Olunan Usul-i İmla” adıyla 1922-1924 tarihleri arasında tekrar basılması²²³ imla sorunlarına dair önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir.

Maarif Nezareti Tetkikat-ı Lisaniye Komisyonu, Sarf ve İmla Encümeni tarafından hazırlanan risalenin basılan nüshalarından birer adedini Maarif Nezareti’ne göndermiş, sonrasında araştırma uzmanı olan birçok kişiye de gönderilerek onların düşünceleri alınmak istenmiştir. Risalenin ilk baskısı bu şekilde dağıtılmış ve bunun üzerine gelen yorum ve görüşler sonunda tekrar incelenerek uygun olan düzenlemeler yapılmıştır. Nezaret ikinci defa gelecek olan yorum ve görüşleri de inceledikten sonra risalenin okullara ve gereken yerlere kabulünü emrederek, imla dağınıklığını engellemeyi ve ilmi bir belge ortaya çıkarmayı amaçlamıştır²²⁴.

Edebiyat Encümeni, Edebiyatın öğretim tarzı hakkında bir karar almak ve kitap yazmak gibi işlerle görevlidir. Bu encümenin üyeleri; Galatasaray muallimlerinden Ferit, İbrahim Necmi ve Emin Beyler, Mercan Sultanisi muallimlerinden Şevket ve Tahir’ül Mevlevi Beyler, Darülfünun müderrislerinden Şekip Bey ve yazarlardan Reşat Nuri Bey’dir²²⁵. Naim Bey’in başkanlığında toplanan Lisan Encümenleri’nden Edebiyat Encümeni mevcut kitaplardan hiçbirini istenilene yakın bulmamış ve yeni bir Edebiyat kitabı yazmaya karar vermiştir. Yapılan toplantıda Encümenin, bu kitabın ana konusunu belirlemeye çalıştığı bilgisi yer almıştır²²⁶.

Alfabe ve Kıraat Encümeni, okullarda ders olarak okutulan kıraat ve imla kitapların inceleyecektir. Encümen mevcut kitaplardan şimdilik okutulması için birer tane seçecektir. Bu Encümene üye olarak; Darümuallimin Tatbikat Müdürü İhsan Bey, Darümuallimin muallimlerinden Cevdet ve Ali Ulvi Beyler ve Maarif İstatistik müdürü Cemil Bey’dir. Ayrıca bu Encümende İstanbul Maarif Müdürü ve Tedrisat-ı İbtidaiye Genel Müdürü’nün de bulunmasına karar verilmiştir.

Ulum-u Diniye ve Arabi ve Farsi Encümeni; programları ve kitapları incelemekle görevlidir. Encümenin üyeleri; Darümuallimin Tatbikat Mektebi müdürü İhsan, Lisan Mektebi Arabi muallimi Şevket, muallimlerden Celali, Muhiddin, Mahmut, Kemal Beyler ve eski İlahiyat Fakültesi hocalarından Sadreddin Efendidir.

Tarih ve Coğrafya Encümeni; programlar hakkında görüş sunmak ve kitap seçmekle görevlidir. Encümenin azaları; Darülfünun Edebiyat Fakültesi müderrislerinden Behçet,

²²² Gümüş, 2008: 289.

²²³ Aksoy, 2021: 206.

²²⁴ “İmla Meselesi”, *Muvakkat*, 10 Şubat 1919.

²²⁵ “Maarifte Encümenler”, *Vakit*, 22 Nisan 1919.

²²⁶ “Lisan Encümenleri”, *Vakit*, 13 Mayıs 1919.

Galatasaray muallimlerinden Muzaffer, Darülfünun Coğrafya müderrisi Faik Sabri ve Mülkiye Mektebi müdür yardımcısı Hamit Beylerdir.

Ulum-u Tabiiye ve Hikemiye ve Kimyeviye Encümeni; okullarda okutulacak kitapları seçmek ve programlar hakkında görüş sunmakla görevlidir. Üyeleri; Darülfünun fizik müderrisi Tevfik, Darülfünun Hayvanat müderrisi İsmail Hakkı, Eczacı Âli Mektebi Hayvanat muallimi Hulusi Bey, Orman, Maden Tahlilathanesi müdürü Arif ile İstanbul Sultanisi Kimya muallimi Çakıryan Bey'dir.

Ulum-u Riyaziye Komisyonu; Darülfünun hocalarından Şükrü, Ticaret Mektebi muallimlerinden Serkis Nihat, Darülmualimin Riyaziye muallimi Pedros, Mercan muallimlerinden Hasan Fehmi ve Telif Tercüme azasından Agop Boyacıyan Beylerden oluşan Encümen, okullarda uygulanacak kitapları inceleme ve okutulacak kitapları seçmekle görevlendirilmişlerdir²²⁷.

Tetkikat-ı Lisaniye Heyeti adıyla oluşturulan heyet imla, sarf ve nahv kaidelerini tespit ederek düzgün bir şekil vererek, bunun dışında dilimizin ihtiyaçlarını tatmin edecek bir lügat kitabını hazırlığına girmiş ve bundan dolayı çeşitli encümenlere ayrılmıştı. Tüm encümenlerin bir buçuk yıllık çalışmaları neticelerini vermeye başladığı sırada bütçe meselesi ortaya çıktığından, çalışmalara son verilmişti. Maarif Nezareti Tedrisat-ı Lisaniye Encümenleri tarafından yapılan araştırmaların sonuçsuz kalmaması için encümenlerin yeniden açılması için girişimde bulunmuştur. Ancak Encümen üyelerine verilecek ödenek meselesi henüz halledilmemiştir. Bunun dışında encümen üyesine her toplantı için bir ücretin mi verilmesi, yoksa yazılacak eserler tamamlandıktan sonra ücretin ödenmesinin mi uygun olacağı, ya da her iki şikkı da içeren ortalama bir usulün mü tercih edileceği düşünülmektedir²²⁸.

1.4.4. Tedrisat-ı Âliye, Tedrisat-ı Taliye ve Tedrisat-ı İbtidaiye Genel Müdürlüğü

Mondros Mütarekesi'nin hemen öncesinde İsmail Hakkı Bey Tedrisat-ı Taliye Genel Müdürlüğü görevine atanmıştır²²⁹. Ancak Sarıhan, İsmail Hakkı Bey'in Tedrisat-ı Âliye Genel Müdürlüğü'ne atandığını söylemiştir²³⁰. Tedrisat-ı Âliye Genel Müdürlüğü görevinde bulunan Selahaddin Bey'in Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin kurulmasından birkaç gün önce istifa etmesi üzerine, yerine Tedrisat-ı Taliye Genel Müdürü İsmail Hakkı getirilmiştir. İsmail Hakkı Bey'den boşalan Tedrisat-ı Taliye Genel Müdürlüğü'ne; Tedrisat-ı İbtidaiye Genel Müdürü

²²⁷ "Maarifte Encümenler", *Vakit*, 22 Nisan 1919.

²²⁸ "Tetkikat-ı Lisaniye Encümeni'nin İhyası", *Vakit*, 17 Kasım 1919.

²²⁹ "Maarif Nezareti'nde", *Vakit*, 13 Eylül 1918.

²³⁰ 2019a: 46.

Şefik Bey, Şefik Bey'den boşalan Tedrisat-ı İbtidaiye Genel Müdürlüğü'ne ise Sabir Bey tayin edilmiştir²³¹.

Damat Ferit Paşa, birinci hükümetini kurduğunda, Maarif Nezareti'nde değişikliğe gideceği ve tasfiyelerde bulunacağına dair çıkan haberler üzerine, Maarif Nazırı Ali Kemal Bey bu haberlerin asılsız olduğunu beyan etmiştir²³². Ancak birkaç gün sonra Tedrisat-ı Âliye Genel Müdürlüğüne, Darülfünun müderrislerinden Ali Reşat Bey tayin edilmiştir²³³. Maarif Nezareti Müsteşarı olan Reşat Halis Bey'in Bern sefaretine tayin edilmesiyle, Ali Reşat Bey müsteşarlık görevine tayin edilmiş ve ondan boşalan Tedrisat-ı Âliye Genel Müdürlüğüne, İsmail Hakkı Bey; Tedrisat-ı Taliye Genel Müdürlüğüne, Fuat Şemsi Bey ve Tedrisat-ı İbtidaiye Genel Müdürlüğüne Şefik Bey tayin edilmiştir²³⁴. Maarif Nezareti Tedrisat-ı Âliye mümeyyizliğine ise Telif ve Tercüme mümeyyizi Rükneddin Bey tayin edilmiştir²³⁵.

Meclis-i Kebir-i Maarife yönelik çıkarılan Nizamname ile Telif ve Tercüme dairesine ait görevin, Meclis-i Kebir-i Maarif'e verilmesi üzerine, daire kaldırılmış ve Telif ve Tercüme azalığında bulunan Cevdet ve Ziya Beyler ile Mail el-Hafız Efendi ve Tedrisat-ı İbtidaiye Genel Müdürü Şefik Bey Meclis-i Kebir-i Maarif üyeliğine ve Heyet-i Teftişîye Müdürü Hacı Rakım Bey de adı geçen meclisin başkanlığına tayin edilmiştir. Tedrisat-ı Âliye Genel Müdürlüğünde bulunan İsmail Hakkı Bey, Hacı Rakım Bey'in boş bıraktığı Heyet-i Teftişîye müdüriyetine nakledilmiş ve Tedrisat-ı Âliye Genel Müdürlüğü'ne de dağıtılan Telif ve Tercüme Dairesi üyelerinden Ahmet Naim Bey tayin olmuştur. Ayrıca Şefik Bey'den boşalan Tedrisat-ı İbtidaiye Genel Müdürlüğüne dağıtılan Telif ve Tercüme Dairesi üyelerinden Faik Bey tayin edilmiştir²³⁶. Ancak bu haber bir gün sonra düzeltilerek Tedrisat-ı İbtidaiye Genel Müdürlüğü görevine tayin olan kişinin Faik Bey olmayıp, Tedrisat-ı İbtidaiye birinci şube müdürü Halit Bey olduğu belirtilmiştir²³⁷. Tedrisat-ı İbtidaiye meclis üyeliğine ise Mirliva Tevfik Paşa ile Nesip Bey tayin edilmiştir²³⁸.

Bir ay sonra, Tedrisat-ı Âliye Genel Müdürlüğüne, yayınlanan irade-i seniyye ile Darülfünun Hukuk Fakültesi müderrislerinden Selahattin Bey tayin edilmiştir²³⁹. Selahattin Bey İstanbul milletvekilliğine seçilince bu görevi bırakmak zorunda kalmış, yerine o sırada Heyet-i Teftişîye Müdürü olan İsmail Hakkı Bey'in getirildiği yazılmıştır²⁴⁰, ancak birkaç gün

²³¹ "Maarif Nezareti'nde Tebeddüller", *Vakit*, 5 Mart 1919.

²³² "Maarif Nezareti'nde", *Vakit*, 13 Mart 1919.

²³³ "Ali Reşat Bey", *Vakit*, 17 Mart 1919.

²³⁴ "Maarif Nezareti'nde", *Vakit*, 9 Haziran 1919.

²³⁵ "Yükseköğretim Mümeyyizliği", *Vakit*, 1 Haziran 1919.

²³⁶ "Maarifte Tebeddülât", *Vakit*, 28 Ağustos 1919.

²³⁷ "Tedrisat-ı İbtidaiye Müdür-i Umumisi", *Vakit*, 29 Ağustos 1919.

²³⁸ "Tedrisat-ı İbtidaiye Azalığı", *Vakit*, 17 Kasım 1919.

²³⁹ "Tedrisat-ı Âliyye Müdürü", *Vakit*, 24 Eylül 1919.

²⁴⁰ "Tedrisat-ı Âliyye Müdüriyeti", *Vakit*, 13 Ocak 1920.

sonra ise Hayri Bey'in tayin edildiği yazılmıştır²⁴¹. Bu karışıklık üzerine bir muhabir, dönemin Maarif Nazırı Sait Bey'e, Tedrisat-ı Âliye Genel Müdürlüğüne kimin tayin edileceğini sormuştur. Nazır; henüz karar verilmediğini ancak, İsmail Hakkı Bey'den eğitim alanında büyük öneme sahip olan müfettiş-i umumi görevinde yararlanmayı arzu ettiklerini belirtmiştir²⁴². Bu karışıklık; kurumun bir süre vekaletle idare edilmesine yol açmış, 25 Ocak'ta Fen Fakültesi Fizik muallimlerinden Refik Bey'in göreve tayini ile son bulmuştur²⁴³.

1.4.5. Darülfünun Genel Müdürlüğü ve Teşkilatı

Bu dönemde Darülfünun teşkilatı hakkında yeni düşünceler bulunmaktadır. Bu konu hakkında Müsteşar Müslihiddin Adil Bey'den bilgi almak isteyen gazeteci şu cevapları almıştır: Konu hakkında Tedrisat-ı İbtidaiye, Tedrisat-ı Taliye ve Tedrisat-ı Âliye Genel Müdürleri, Heyet-i Teftiş-iye Müdürü ve kendisinden oluşan bir komisyonun oluşturulduğunu ve toplantılara başlandığını, Darülfünun müderrislerinden de bir kişinin katılımıyla haftaya görüşmelere devam edileceğini belirtmiştir. Darülfünun'da bazı müderris ve muallimlerin diplomaları olmadığı için istifa etmelerinin istendiği konuşulan konulardan olduğundan, işin aslını Müslihiddin Bey'e soran gazeteciye cevap olarak; şimdiye kadar bir istifanın gerçekleşmediğini, Darülfünun'un birçok şubeleri içermesinden dolayı, diplomasızlık diye bir konu ortaya atıldığında, zihinleri yanıltmamak adına kapsam ve sınırının çizilmesi gerektiğinin şart olduğunu belirtmiştir. Örnek vererek; Tıp Fakültesi, Hukuk Fakültesi, Fünun Fakültesi müderris ve muallimleri genel olarak Darülfünun'dan ve Âli Mekteplerden mezun olduğunu söyleyen Müslihiddin Bey, yalnız Alman hocaların yanlarına dil bilmeleri dolayısıyla verilen yardımcılarının bulunduğunu, bunların da Almanların ülkeden ayrılmaları nedeniyle vazifelerini bıraktıklarını söylemiştir. Edebiyat Fakültesi müderris ve muallimlerinden ise Âli mektep mezunu olmayan 7 kişi olduğunu bunlardan birinin de Halit Ziya Bey olduğunu ve onun edebi kişilik ve ilmini açıklamaya bile gerek duymadığını söylemiştir²⁴⁴.

Darülfünun'un özerkliğinin korunup korunmayacağına dair yöneltilen soruya ise; buna dair olan kanun layihasını, Nazır Bey tarafından Meclis-i Mebusan'da tekrar incelenmesi için geri alındığını ve kendisinin özerklik taraftarı olduğunu, fakat bunun uygulanmasına planlanan tasfiyeden sonra gidileceğini belirtmiştir. Darülmescailerin kaldırılacağına dair rivayetler de sorulmuş, Müslihiddin Bey cevap olarak; Darülfünun dışındaki Darülmescailerden kimyanın

²⁴¹ "Tedrisat-ı Âliyye Müdüriyeti", *Vakit*, 16 Ocak 1920.

²⁴² "Maarif İşleri", *Vakit*, 19 Ocak 1920.

²⁴³ "Tedrisat-ı Âliyye Müdüriyeti", *Vakit*, 25 Ocak 1920.

²⁴⁴ "Maarif Nezareti'nde", *Vakit*, 17 Aralık 1918.

devam edeceğini, coğrafya ve tarihin ise Darülfünun'a nakledileceğini ve biraz daha sade bir şekle sokulacağı yanıtını vermiştir²⁴⁵.

Darülfünun'a yönelik çalışmalara devam edilmiş ve Maarif Müsteşarı Adil Bey'in Darülfünuna düzgün bir şekil verilmesi amacıyla bir layiha kaleme alması ve Tedrisat-ı Âliye Genel Müdürü Selahattin Bey'le beraber üzerinde çalışması ile kararname haline getirilmiştir. Bu kararnameye göre Darülfünun eskiden olduğu gibi tıp, hukuk, fen ve edebiyat şubelerinden oluşacak, ancak her şube medrese unvanını alacaktır. Kararnamede her medreseye ilmi bir özerklik verilmiş, yani kürsülere aday gösterilmesi, kürsülerin açılması veya kaldırılması, programların düzenlenmesi, konferans tertibi vs. her medresenin müderris meclisinin sorumluluğuna verilmiştir. Ayrıca Darülfünun'un ilmi heyeti; müderris, mukarrer ve müderris muavinlerinden oluşacaktır. Her kısım için aranılacak şartların tespitinin yanında, hukuki vazifeleri ve mukarrerlerin sınavla kabul şartı gibi konular belirlenmiştir²⁴⁶.

Yeni layihaya göre Maarif Nazırı aynı zamanda Darülfünun'un da başkanı olacaktır. Ancak Darülfünun'un sorumluluğu, müderrislerinden iki sene süreyle seçilen Darülfünun eminine (rektör) ait olacaktır. Böylece bu medreselerden her birinin iki sene müddetle seçilmiş bir başkanı olacak ve başkan medreseyi temsil edecektir. Darülfünun müdürlerinin ve medreseler müderris meclislerinin; ilmi, yargısal ve idari vazifeleri belirtildiği gibi, talebenin de hukuki durumları hakkında gereken esaslar tespit edilmiştir²⁴⁷. Hazırlanan bu layiha ile Darülfünun'a ayrı bir statü verilmek istendiği ve kendi bünyesinde bir idari mekanizma kurulmak istendiği anlaşılmaktadır.

Darülfünun Genel Müdürü Salih Zeki Bey'in sağlık sorunlarından dolayı görevinden izin alması üzerine, bu göreve uygun bir kişi tayin edilinceye kadar yapılacak işlere Nezaretin bakmasına karar verilmiştir²⁴⁸. Ancak kısa süre içerisinde boş kalan müdürlük görevine felsefe hocalarından Naim Bey'in tayin edileceği ve Salih Zeki Bey'in azledildiği haberi duyulmuştur²⁴⁹. Hastalığından dolayı üç ay izin alan Salih Zeki Bey'in, görevden alınması "Çirkin Bir Kadirşinaslık" olarak görülmüş, bunca eserler kaleme alan ve Darülfünunda ders veren bu güzide insana emeklilik vermek yerine, azli çok büyük bir değer bilmezlik olarak değerlendirilmiştir²⁵⁰. Gazetenin başyazarı Yalman ise Salih Zeki Bey meselesini hem insani hem hukuki açıdan değerlendirmiş ve bu uygulamanın yanlışlarını birkaç maddeyle ortaya koymuştur. Başta eskiye dönük bazı düşmanca rivayetlerin, kendini savunamayacağı bir

²⁴⁵ "Maarif Nezareti'nde", *Vakit*, 17 Aralık 1918.

²⁴⁶ "Darülfünun'a Verilecek Şekil", *Vakit*, 15 Ocak 1919.

²⁴⁷ "Darülfünun'a Verilecek Şekil", *Vakit*, 15 Ocak 1919.

²⁴⁸ "Darülfünun Müdüriyet-i Umumiye Vekaleti", *Muvakkat*, 3 Şubat 1919

²⁴⁹ "Darülfünun Müdür-i Umumiliği", *Vakit*, 20 Şubat 1919.

²⁵⁰ "Çirkin Bir Kadirşinaslık", *Vakit*, 21 Şubat 1919.

dönemde ortaya atılmasını nefsi müdafaa ilkesine aykırı bulmuştur. İkinci olarak Darülfünuna ait bir tayinin, Tedrisat-ı Âliye Genel Müdürüne bile haber vermeden Nazır tarafından yapılmış olmasını eleştirerek; eğer nezarete ait işlerde bir uzman bakışına ihtiyaç yoksa devlet bütçesinden birçok masraflar yaparak Tedrisat-ı Âliye, Tedrisat-ı Taliye ve Tedrisat-ı İbtidaiye Genel Müdürlüğü adıyla ayrı ayrı üç dairenin oluşturulmasına neden gerek duyulduğu, bütün Nezaretin, Nezaret makamı ve özel kaleminden oluşması yeterli olacağını söyleyerek eleştirmiş ve Nazır'ın hatasından dönmesini istemiştir²⁵¹. Okuyucularda Salih Zeki Bey'e yapılan bu haksız azle yeterli ses çıkarılmamasını “acaba kanımız mı dondu? sözleriyle eleştirmiştir²⁵². Salih Zeki Bey'in azline karşı en büyük tepkilerden biri Tedrisat-ı Âliye genel müdürü Selahattin Bey'den gelmiş ve görevinden istifa etmiştir. Vermiş olduğu bu tepkiden dolayı İttihatçıdır, Türk değil Selaniklidir, Alman taraftarıdır gibi çeşitli iftiralara maruz kalmış ve iftiraları tümüyle reddettiği bir mektubu gazetelere göndererek kendini ifade etmiştir²⁵³. Gazetede Salih Zeki Bey meselesi üzerinde çok fazla durulduğu, okuyucularında bu konuda sesiz kalmadığı görülmektedir.

Damat Ferit Paşa hükümetinin kurulmasından sonra göreve getirilen Maarif Nazırı Ali Kemal Bey, ilk girişim olarak Darülfünun'da ıslahat yapmaya karar vermiştir. Bu hususta gerekenlerin yapılması amacıyla; Darülfünun Rektörü Ahmet Naim, eski Maarif Nazırlarından Rıza Tevfik, Ahmet Refik, Ali Ekrem, Mehmet Ferit ve Faik Sabri Beylerden oluşan bir komisyon oluşturulmuştur. Ali Kemal Bey'in başkanlığında gerçekleşecek olan ilk toplantıda Darülfünun'da mevcut olan fazla derslerin kaldırılması ve Darülfünun teşkilatının düzgün bir görünüme kavuşturulması konularının ele alınacağı belirtilmiştir²⁵⁴. 7 Mart'ta Darülfünun Edebiyat ve Hukuk Fakültesi yöneticileri “çok mühim bir maddenin acilen müzakeresi” için tüm müderris ve muallimlerin toplanması çağrısında bulunmuştur²⁵⁵. Görünen o ki bu mühim ve acil toplantının konusu, ıslahat tasarısı ile ilgili olmuştur. 3 Mart'ta Maarif Nazırı olan Ali Kemal Bey'in, göreve gelir gelmez Darülfünun da ıslahat yapma kararını alması, Darülfünun'u “İttihatçı” düşüncelerden temizleme arzusundan ileri gelmiş olmalıdır.

Darülfünun ıslahına yönelik oluşturulan Komisyonun, Darülfünun da verilmeye devam eden fazla derslerin kaldırılmasının yanında²⁵⁶, Darülfünun teşkilatında planlanan yapılandırma hazırlığını da yürüteceği açıklanmıştır²⁵⁷. Yaşanan bu gelişme, öyle olacak ki Nezaret

²⁵¹ “Salih Zeki Bey”, *Vakit*, 24 Şubat 1919.

²⁵² “Acaba Kanımız mı Dondu?”, *Vakit*, 25 Şubat 1919.

²⁵³ “Selahattin Bey'in Cevabı”, *Vakit*, 26 Şubat 1919.

²⁵⁴ “Darülfünun Islahatı”, *Vakit*, 8 Mart 1919.

²⁵⁵ “Darülfünun Edebiyat ve Hukuk Fakültesi Meclis-i Müderrisin Riyaseti'nden”, *Vakit*, 7 Mart 1919.

²⁵⁶ “Darülfünun Islahatı”, *Vakit*, 8 Mart 1919.

²⁵⁷ “Darülfünunda Tadilat”, *Vakit*, 14 Mart 1919.

alışanlarını da tedirgin etmiş ve bazı değişikliklerin yaşanacağına dair haberler yayılmıştır. Ancak Nazır Ali Kemal Bey bu haberlerin asılsız olduğunu aıklamıřtır²⁵⁸. Ancak birkaç gün sonra Darülfünunda yaşanan ilk değişim derslerde ve görevlendirmelerde olmuştur. Gereksiz görülen dersler kaldırıldığı gibi dersi veren hocalarında işine son verilmiřtir²⁵⁹.

Tedrisatı-ı liye Genel Müdürü Reşat Bey'in bir gazeteci ile gerçekleştirdiği mülakatta, Darülfünunun teşkilatında yapılması planlanan değişikliklerden şu şekilde bahsedilmektedir: Edebiyat Fakültesi'nde verilen bazı derslerin düşük düzeydeyken, bazılarının da bir o kadar yüksek düzeyde olmasının yanında, kimi derslerin Fakültede bir kürsü oluşturacak kadar bilgi bütünlüğünden yoksun oluşunun, bu derslerin tamamen kaldırılmasını gerekli kıldığını ifade etmiştir. İnas Darülfünunun da programının lise derecesinde olduğu, hatta tarih dersinin baştan sona Sultani Mektepleri'nde okunduğu gibi okutulduğu ve diğer derslerinde buna benzer olduğu dikkate alınarak, şimdiki değişiklik ile Darülfünunun talebelerinin gördüğü derslerin İnas Darülfünunun'unda da verilmesine karar verilmiştir. Dershanelerin ayrı olduğunu ve yalnız Fen ve Edebiyat şubelerinin olduğun belirten Reşat Bey, Hukuk kısmının ise başvuru yapıldığı takdirde aılabileceğini belirtmiştir. Darülfünunun teşkilatında yapılan düzenlemelerin Fen ve Hukuk Fakülteleri'nde henüz bitmediği, Edebiyat Fakültesi'nde ise tamamlandığını belirten Reşat Bey, Edebiyat Fakültesi'nin Edebiyat, Felsefe, Tarih ve Coğrafya şubesi olmak üzere dört şubeye ayrıldığını belirtmiřtir²⁶⁰.

Hukuk Fakültesi'nin teşkilatında yapılacak düzenleme ile görevlendirilen Temyiz Mahkemesi yelerinden Kazım Bey ve İstepan Karayan Bey, şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi başkanı Celal Bey, Hukuk Fakültesi müderrislerinden Selahattin Bey, Tedrisatı-ı liye Genel Müdürü Ali Reşat Bey ve Müsteşar Reşat Halis Beylerden oluşan bir Komisyon, Maarif Nazır Ali Kemal Bey'in başkanlığında toplanarak teşkilatla ilgili konuları görüşmüş, ayrıca Darülfünunun kadrosundaki değişimlerden dolayı İnas şubesinin kaldırılması ve şube muallimlerinin derslere devam edememesi dolayısıyla, şubenin cumartesi gününe kadar tatil edilmesine karar verilmiřtir²⁶¹.

Bu arada Darülfünunun da tasfiye edilen hocaları ilgilendiren güzel bir gelişme yaşanmış ve Darülfünunun müderris meclisi, muallim ve müderrislerin unvanlarının korunması kararını almıřtır²⁶². Tasfiye edilen bu hocaların unvanlarının korunmasıyla bir nebze de olsa haksızlığı giderme çabası içinde olunduğu ifade edilebilir.

²⁵⁸ "Maarif Nezareti'nde", *Vakit*, 13 Mart 1919.

²⁵⁹ "Darülfünunda Tebeddlat", *Vakit*, 23 Mart 1919.

²⁶⁰ "Darülfünunun Teşkilatı", *Vakit*, 24 Mart 1919.

²⁶¹ "Hukuk Fakültesi Teşkilatı", *Vakit*, 2 Nisan 1919.

²⁶² "Müderrislik ve Muallimlik Unvanı", *Vakit*, 4 Nisan 1919.

Komisyondun toplantısından birkaç gün sonra Hukuk Fakültesi teşkilatında yapılan değışiklikler tamamlanmıştır. Ders görevlendirmeleri yapılmış, bazı derslerin ise kapasitesi dikkate alınarak müderrisin dışında bir de muallimin tayini gerekli görülmüştür. Sonradan yapılan teşkilatta Hukuk Fakültesi'nde muallim veya müderris yardımcılığı şimdilik kaldırılarak, bu unvanların yarışma ve tez usulü ile verilmesine karar verilmiştir. Maarif Nezareti'ne göre bu şekilde hem hak eden muallimlerin tayini gerçekleşmiş hem de muallim yetiştirmek için bir yolun açılması sağlanmış olacaktır²⁶³. Günümüzde “Doktora Yeterlilik Sınavı” olarak adlandırılan bu karar sayesinde, liyakat ve başarı temelli bir sistem sağlanarak akademik kadroda kalite artırılmaya çalışılmıştır.

Bu dönemde tartışılan konulardan birisi de aynı binada öğrenim gören kız-erkek Darülfünun talebelerinin derslerini de bir arada görebilmeleri olmuştur. Darülfünun Genel Müdürü Ahmet Naim Bey bu konuda diğer müderrislerle yaşadığı anlaşmazlık sonucunda Rektörlük görevinden alınarak, Telif ve Tercüme üyeliğine nakledilmiştir. Ayrıca Fakültelerin doğrudan doğruya Tedrisatı-ı Âliyye'ye bağlanmasına karar verilmiştir²⁶⁴.

Darülfünun hakkında bir Nizamname Layihası kaleme almak üzere Fen Fakültesi başkanı müderris Sait Bey'in başkanlığında, Edebiyat Fakültesi'nden Rıza Tevfik Bey ve Emin Bey, Hukuk Fakültesi'nden Müslihiddin Adil Bey, Selahattin Bey ve Mişon Efendi, Fen Fakültesi'nden ise Tevfik Bey'den oluşan bir Komisyonun toplandığı ve ikinci toplantının çarşamba günü yapılacağı belirtilmiştir²⁶⁵. Bir süre üzerinde çalışılan Darülfünun Nizamnamesi Darülfünun müderrisleri tarafından incelendikten sonra Şura-yı Devlet'e gönderilmiştir²⁶⁶. Şura-yı Devlet muhtemelen bazı eksikler gördüğünden tekrar düzenlenmesini isteyerek geri göndermiş ve layihayı hazırlayan komisyon gereken düzenlemeyi yaptıktan sonra Maarif Nezareti'ne sunarak²⁶⁷, özel bir komisyon tarafından incelenmeye başladığı haber verilmiştir²⁶⁸.

Darülfünun müderrislerinden Selahattin, Müslihiddin Adil, Veli ve Mehmet Emin Beylerin düzenlediği layihaya göre; Fakülte ve Darülfünun müdüriyetleri kaldırılacak, Fakülte müdüriyeti yerine “Darülfünun Genel Sekreterlikleri” ve Darülfünun müdüriyeti yerine de “Darülfünun Eminliği” oluşturulacaktır. Fakülte müderrisliği için her Fakülte iki aday gösterecek ve bu adayların kabul veya reddedilmesi hakkına da Maarif Nezareti sahip olacaktır. Müderrislerin yalnızca tayin ve azledilmesine karar verilmiştir. Müderris istifa etmedikçe ve kanuni bir sebep oluşmadıkça azledilmesi de mümkün olmayacaktır. Darülfünun bilimsel

²⁶³ “Hukuk Fakültesi Meclis-i Müderrisini”, *Vakit*, 18 Nisan 1919.

²⁶⁴ “Darülfünun Müdüriyet-i Umumiyesi ve Naim Bey”, *Vakit*, 15 Nisan 1919.

²⁶⁵ “Darülfünun Nizamnamesi”, *Vakit*, 30 Nisan 1919.

²⁶⁶ “Darülfünun Nizamnamesi”, *Vakit*, 23 Haziran 1919.

²⁶⁷ “Darülfünun Nizamnamesi Layihası”, *Vakit*, 7 Temmuz 1919.

²⁶⁸ “Darülfünun Nizamnamesi”, *Vakit*, 15 Temmuz 1919.

eğitim konusunda tamamıyla bağımsız olacak ve Nezaret hiçbir şekilde buna müdahale edemeyecektir²⁶⁹. Azl meselesinde Salih Zeki Bey'den ders alındığı ve müderrislerin çalışma haklarını korumaya yönelik düzenlemelerin yapılmak istendiği anlaşılmaktadır.

5 Ağustos'ta Darülfünun şubelerine kayıt şartlarında bazı değişikliklerin olacağına ve ayın on beşine kadar konunun neticeleneceği belirtilmiştir. İncelenen tekliflere karar verildiği takdirde Darülfünun medreselerine yalnızca sultani mezunlarının imtihansız kabul edileceği, bunun haricinde gerek 7 yıllık idadi mezunları ve gerekse özel eğitimde bulunduklarını ispat edenler sultani programları dairesinde ve Darülfünun'un imtihan heyetinin huzurunda bir sınava tabi tutulacaktır. Fen Medreselerine girecekler Edebiyat programlarından, Edebiyat ve Felsefe Medresesi'ne gireceklerin de Fen derslerinden hafifletilmiş bir imtihana girmesine karar verilmiş²⁷⁰ ve Darülfünun fen Fakültesi'ne kayıt şartlarının yürürlüğe girdiği ve sultani mekteplerini tamamlayanların imtihansız, 7 yıllık idadi mezunları ile yaşları 18'den büyük olmamak koşuluna sahip olup tali eğitimini tamamladığını beyan edenlerin imtihanla alınacakları ve lazım olan evraklarla beraber Fakülte Sekreterliğine müracaat etmeleri ilan edilmiştir²⁷¹.

Darülfünun Nizamnamesiyle Darülfünun'a ilmi ve idari özerklik verileceği ve muallim heyeti tarafından seçilen yeni Rektörlerin tayini ile Darülfünun'un tamamen ayrı bir bilim kurumu görünümüne kavuşacağı belirtilmiştir²⁷². Darülfünun Nizamnamesi hakkında İrade-i Seniyye'nin²⁷³ çıkması ile yürürlüğe giren Darülfünun Nizamnamesi 56 hükümden oluşmuştur. Bu 56 hükmün tamamına Vakit Gazetesi yer vermiş ancak buraya yalnızca başlıcaları şöyle kaydedilmiştir:

Darülfünun Hukuk, Tıp, Edebiyat ve Fen Medreseleri'nden oluşan bir bilim kurumudur ve ilmi özerkliğe sahiptir. Hukuk, Edebiyat ve Fen Medreseleri'nde eğitim, ilk basamak olan mertebe-i evvel ile başlamakta ve mezuniyet (lisans) diplomasının verilmesiyle sona ermektedir. Mezunlar arasından isteyenler doktora diploması alabilirler. Ders döneminde sömestr usulü uygulanmaktadır. Müderris Meclislerinin isteğine göre ders verme vazifesi, kürsü ve derslere ayrılabilir. Her Medrese'nin önemli meslek dersleri kürsü olarak adlandırılmaktadır. Hukuk, Edebiyat ve Fen Medreselerinin bilim heyeti, müderris ve muallimlerden oluşmaktadır. Bir Medresede kürsü veya ders boşaldığında, önce Medrese müderris meclisi, aday olması için gereken özelliklere sahip kişilerden, divan üyelerinin çoğunluğunun onayını alarak iki aday belirler ve Darülfünun divanının onayına sunar. Bu

²⁶⁹ "Darülfünunun İstiklali", *Vakit*, 9 Temmuz 1919.

²⁷⁰ "Darülfünuna Talebe Kaydı", *Vakit*, 5 Ağustos 1919.

²⁷¹ "Darülfünun Fen Fakültesi'ne Duhul Şeraiti", *Vakit*, 1 Eylül 1919.

²⁷² "Darülfünun Nizamnamesi", *Vakit*, 11 Eylül 1919.

²⁷³ "Darülfünun Nizamnamesi", *Vakit*, 13 Ekim 1919.

şartlara sahip kişi bulunmadığı takdirde boş kalan ders için sınav düzenlenir. Müderris Meclisi tarafından gösterilen müderris adayları, Divan üyelerinin çoğunluğu tarafından uygun görüldükten sonra, Maarif Nezareti bunlardan birini müderrisliğe seçer veya her ikisini de reddederek, Müderris Meclisi'nden adayların yeniden belirlenmesini ister. Neticede boş kalan derse seçilecek adaylardan göreve getirilen kişi Bab-ı Âli'ye sunulur ve irade-i seniyye ile memuriyetine başlar²⁷⁴.

Maarif Nazırı aynı zamanda Darülfünun'un da başkanıdır. Nazır, Darülfünun emini vasıtasıyla Darülfünun'a nezaret eder. Darülfünun Emini, Darülfünun'un bütün müderris ve muallimler tarafından iki sene müddetle seçilir. Müddeti sona eren Emin'in tekrar seçilme hakkı vardır. Müderrisler tarafından en çok oy alan iki kişi tutanaklarıyla Maarif Nezareti'ne sunulur ve Nezaret bu kişilerden birini Bab-ı Âli'ye arz eder, çıkan İrade-i Seniyye ile memuriyeti başlanmış olur. Darülfünun Emini'ne müderrislik maaşının dışında, aylık 5.000 kr. maaş verilir. Darülfünun Eminliği ile Medrese başkanlığı görevi aynı kişiye verilemez. Darülfünun Emini'nin vazifesi, Darülfünun şubeleri ve bölümlerinin iyi idare edilmesini sağlamak, Divan kararlarını uygulamak, Medreseler tarafından verilen diplomaları imzalamak ve ilmi kurumlar ile Darülfünun adına gelen heyetleri kabul etmek ve merasim protokollerinde Darülfünun'u temsil etmektir²⁷⁵.

Darülfünun'un bir Divanı vardır. Divan, Darülfünun Emini'nin başkanlığında toplanır ve doğal üye ve seçilen azalardan oluşur. Doğal üye; Medrese başkanları ve seçilen aza tarafından her Medresenin müderris meclisi tarafından ikişer sene için oy çokluğu ile seçilen iki müderristen oluşur. Maarif Nazırı, Divan toplantılarına başkanlık edebilir. Divanın vazifeleri ilmi, yargısal ve idari olmak üzere üç kısımdır. Her Medrese'nin idaresi bir başkana aittir. Başkan Medreseyi temsil eder ve Medrese'nin çeşitli işlerinden sorumludur. Müderris Meclisi ilk toplantısında üyelerin çoğunluğu ile müderrisler arasında iki aday seçer ve Darülfünun Emini'ne gösterir. Divan, adaylar hakkında kendi görüşlerini ilave ederek, Maarif Nazırı'na arz eder ve Nazır bunlardan birini başkanlığa seçer. Müderris Meclisi'nin vazifesi ilmi, yargısal ve idari olmak üzere üç kısımdır²⁷⁶.

Medreselerden birine girebilmek için resmi ve hususi Sultani Mektepleri'nden mezun olmak gerekmektedir. Darülfünun Medreseleri'nden diploması olanlarla, Âli Mektep mezunları ve Darül-Hilafeti'l-Âliyye Medresesinin Âli (sahn) kısmından gelenler istedikleri Medreselere sınavsız olarak alınırlar. Gereken şartlara sahip olan yabancı talebelerde ait olduğu Medrese müderrisinin yazılı talebi ve Darülfünun Emini'nin izniyle kayıt ve kabul olunur. Darülfünun'a

²⁷⁴ "Darülfünun Nizamnamesi", *Vakit*, 22 Ekim 1919; *Düstûr*, 1928: 401-409.

²⁷⁵ "Darülfünun Nizamnamesi", *Vakit*, 22 Ekim 1919; *Düstûr*, 1928: 401-409.

²⁷⁶ "Darülfünun Nizamnamesi", *Vakit*, 22 Ekim 1919; *Düstûr*, 1928: 401-409.

devam etmek için kaydolanlardan girişte yarım, üç ayda bir de kayıt yenileme ücreti olmak üzere bir çeyrek Osmanlı lirası alınacaktır. Kayıt ücreti, okuyan talebelerin Darülfünun'a dahil oldukları tarihten itibaren ilk üç ayında alınmaz. Derslere devam eden talebelerden her imtihan döneminde, imtihandan önce yarım, mezuniyet ve icazet diplomalarının verilmesinde ikişer Osmanlı lirası alınır. Öğrenimini tamamlamadan ayrılanlardan tasdikname harcı olarak yarım Osmanlı lirası alınır. İmtihanlar her Medrese'nin usul ve talimatına göre yapılır. Sözlü imtihanların, bir kurulun önünde yapılması gerekmektedir. Bu kurul dersin imtihanında o dersin ait olduğu bölümde ders veren müderrislerden en az iki kişinin huzurunda yapılır²⁷⁷.

Yeni Nizamnamenin belirlediği esaslar amacıyla Darülfünunun Fen medresesi müderrisleri toplanarak aralarından iki kişiyi divan üyesi olarak seçmiş ve Müderris Meclisi başkanlığı adaylığı olmak üzere, Nezarete arz edilecek diğer iki kişiyi de belirlemişlerdir. Başkan adaylığına gösterilen iki kişi Maarif Nazırı Sait Bey'le Salih Zeki Bey olmuştur. Ancak Sait Bey'in Nezaretten ayrılmaması halinde, Salih Zeki Bey'in başkan olması söz konusu olmuştur. Üyeliğe seçilen isimler de Salim Bey ve Fatin Efendi'dir. Edebiyat Fakültesi'nde seçimin yarın yapılacağı, Tıp Fakültesi müderrislerinin ise pazar günü toplanacağı ve ilk önce Darülfünun Nizamnamesi'nin yayımlanması üzerine çözümlenmesi gereken konuların üzerinde durmayı planladıkları belirtilmiştir. Hukuk Fakültesi'nin ise seçimi, Darülfünun Emmini'nin belirlenmesinden sonraya ertelemeyi daha uygun gördüğü belirtilmiştir²⁷⁸.

Yaklaşık bir hafta sonra Darülfünun müderrisleri Darülfünun Eminliği'ne aday seçimi için toplantılara başlamıştır. Fen Fakültesi Müderris Meclisi toplanarak bu meselenin hazırlığı ile meşgul olmuştur. İlk olarak Darülfünun Emmini'nin Avrupa'da olduğu gibi her seçimin yenilenmesinde, yani iki senede bir, başka Fakülte'den seçilmesi ve bu şekilde Emin'in her seçimde aynı Fakülteye münhasır kalmamasının daha uygun olacağı düşünülmüş ve bu hususun diğer Fakülteler Müderris Meclisi'nin de katılımıyla gerçekleşecek olan genel toplantıda teklif edilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Fen Fakültesi bu hususa karar verildikten sonra, gösterilecek adaylar için oy kullanacağını açıklamıştır²⁷⁹.

Darülfünun Fakülteleri müderrislerinin Darülfünun Emmini seçimi için yaptığı genel toplantı; Tıp Fakültesi'nin 22, Hukuk Fakültesi'nin 22, Edebiyat Fakültesi'nin 25, Fen Fakültesi'nin 21 müderrisi ile toplam 72 muallimin katılımıyla gerçekleşmiştir. Darülfünunun eski müderrislerinden olmasından dolayı toplantıya, Tıp Fakültesi Teşrih müderrisi Mazhar Paşa başkanlık etmiştir. Seçimden önce Hukuk Fakültesi Hukuk-u Düvel müderrisi Selahaddin

²⁷⁷ "Darülfünun Nizamnamesi", *Vakit*, 22 Ekim 1919; *Düstür*, 1928: 401-409.

²⁷⁸ "Darülfünunda", *Vakit*, 24 Ekim 1919.

²⁷⁹ "Darülfünun Eminliği", *Vakit*, 31 Ekim 1919.

Bey bir konuşma yaparak, Darülfünun Nizamnamesi'nin yedi senelik tarihçesinden bahsetmiş ardından, mevcut Nizamname'nin, kanun şeklinde çıkarılmasına henüz imkân olmadığı için yalnız ilmi özerkliği ve bir dereceye kadar idari özerkliği sağladığını ve bunun mali özerkliğe doğru atılmış bir adım olduğunu belirtmiştir. Konuşmanın tamamlanmasının ardından Emin seçimine başlanmış ve Tıp Fakültesi Besim Ömer Paşa'yı, Hukuk Fakültesi Müslihiddin Adil Bey'i, Edebiyat Fakültesi Ali Reşat Bey'i, Fen Fakültesi de Cevat Mazhar Bey'i Emin aday olarak göstermiştir. Seçimde Besim Ömer Paşa 65, Ali Reşat Bey 36 oy alarak Nezarete arz edilecek adaylığı kazanmışlardır. Müslihiddin Adil Bey ise 22 oy almıştır²⁸⁰.

Fen Fakültesi, Darülfünun Emmini'nin her sene aynı Medreseden çıkmaması için dönüşümlü olmasını teklif etmişse de Nizamnamede Eminin tekrar seçilebilme hükmünün açık olmasından dolayı, bu teklifin kabulü mümkün olmamıştır. Genel toplantıda aday olarak seçilen Ali Reşat Bey'in, Maarif Müsteşarlığı görevinde kalacağı ve en çok oy alan Besim Ömer Paşa'nın Eminlik görevine tayin edileceği düşünülmüştür²⁸¹. 65 oy ile Darülfünun Eminliği'ne seçilen Besim Ömer Paşa'nın seçim durumu Maarif Nezareti'ne bildirilmiş ve uygun görülmesi üzerine Bab-ı Âli'ye takdim edildikten sonra²⁸², çıkan irade-i seniyye ile Eminliğe tayini gerçekleşmiştir²⁸³.

Takvim-i Vakayi'de yayımlanan bir Nizamnameye göre Sultani Mektepleri mezunları 1919-1920 ve 1920-1921 ve 1921-1922 ders senelerine mahsus olmak üzere sınavsız olarak Darülfünun şubelerine kabul edileceklerdir. Darülfünun'a girme şartları ise, Sultani Mektepleri'nden mezun olmak, 18 yaşından küçük olmamak, “bakalorya” imtihanına tabi olmaksızın, ancak bir giriş sınavına girilerek, Darülfünun'a kabul edilecekleri belirtilmiştir. Giriş sınavının hangi derslerden ve ne şekilde yapılacağının ise Darülfünun'un öğretim heyeti tarafından belirleneceği söylenmiştir. Yeni Nizamnamenin hükmü 1921-1922 ders yılı için talebe kabulü işlemlerinin tamamlanmasına kadar geçerli olacak ve onun sonrasında mülazemet ru'usu “bakalorya” imtihanlarına ilişkin 26 Mayıs 1913 tarihli Nizamname hükümlerinin eskiden olduğu gibi uygulanmasına dönüleceği belirtilmiştir²⁸⁴. Darülfünun Divanı, Doktor Besim Ömer Paşa'nın başkanlığında toplanarak çeşitli medreseler Müderris Meclisi başkanlıklarına seçilen adaylar hakkında geç saatlere kadar görüşme yaptığı bilgisine yer verilmiştir²⁸⁵.

²⁸⁰ Gazetede, Besim Ömer Paşa'ya verilen oy 65 olmasına rağmen, basım hatası nedeniyle 56 olarak kaydedildiği görülmüştür. “Darülfünun Eminliği”, *Vakit*, 2 Kasım 1919.

²⁸¹ “Darülfünun Eminliği”, *Vakit*, 2 Kasım 1919.

²⁸² “Darülfünun Emmini Besim Ömer Paşa”, *Vakit*, 3 Kasım 1919.

²⁸³ “Darülfünun Eminliği” *Vakit*, 10 Kasım 1919.

²⁸⁴ “Darülfünuna Talebe Kabulü Hakkında”, *Vakit*, 25 Kasım 1919.

²⁸⁵ “Darülfünun Divanı”, *Vakit*, 1 Aralık 1919.

1.4.5. Heyet-i Teftişiye

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile teftiş konusunda yeni düzenlemeler getirilerek, bu konunun Maarif Nezareti'nin sorumluluğu ve kontrolü altına alınması sağlanmıştır. Meclis-i Vükela mazbatasında özellikle eğitimde yaşanan aksaklıklardan bahsedilmek üzere teftiş görevinin önemi üzerinde durulmuş ve bu manada; "... ve halkı tahsîl-i ma'rifete icbar edecek bir kâidenin ve ale'l-umum mekâtibi, nezaret-i mütemâdiye altında bulunduracak bir heyet-i teftîşiyenin fıkdanı dahî envâ-ı mehâzir-i mülkiyeyi tevliid eylediği" dile getirilerek teftiş heyetine olan ihtiyacın önemi vurgulanmıştır. Nizamnameye göre Meclis-i Kebir-i Maarif'in idari dairesinin oluşumunda, ikisi Müslüman diğer ikisi ise Gayr-i Müslim olmak üzere 4 kişi görevlendirilmiştir. 1881 yılında merkezi teşkilatın taşralardan uzak ve habersiz olduğunun anlaşılması üzerine, Nezarette bulunan müfettiş sayısı artırılmış ve bu müfettişlerin yetki ve görev sahaları birbirinden ayrılmıştır²⁸⁶.

Teftiş konusuna II. Meşrutiyet döneminden sonra da önem verilmiş ve 30 Temmuz 1914 tarihli Nizamname ile Maarif teşkilatı yeniden düzenlenmiştir. Bu Nizamname'nin 15. maddesinde geçen "Heyet-i Teftişiye Dairesi" adlı birim, Maarif Nezareti'nin bir organı olarak oluşturulmuştur. Bu birim; tüm mektepleri, eğitim-öğretimi, memur, muallim, Maarif müdürleri ile vilayet müfettişlerini kontrol etmek ve denetlemek amacıyla kurulmuştur. 1916 yılında Heyet-i Teftişiye Dairesi müfettişleri; Halid, Selim Sırrı, İhsan ve Hamaz Eseb Efendi'dir. Bu isimler İstanbul'daki Sultaniler, Darülmuallimin ve Darülmuallimat'ın teftişi ile görevlendirilmiştir²⁸⁷. 1918 yılında bu isimlere Salih Fuat ve Faik Beylerin eklenmesiyle müfettiş sayısı 5'e yükselmiştir²⁸⁸.

Vakit Gazetesi'nde Heyet-i Teftişiye Başkanlığı görevinde bulunduğu belirtilen ilk isim Hacı Rakım Bey'dir. Hacı Rakım Bey'in Meclis-i Kebir-i Maarif başkanlığına getirilmesinden sonra boş kalan Heyet-i Teftişiye başkanlığına, Tedrisat-ı Aliye Genel Müdürü İsmail Hakkı Bey getirilmiştir²⁸⁹. Bir ara eski görevine geri döneceğine dair söylentiler çıkmış²⁹⁰, ancak dönemin Maarif Nazırı Sait Bey'in kendisinden genel müfettişlik görevinde yararlanma arzusunda olduğunu belirtmesi üzerine, görevine devam etmiştir²⁹¹.

1920 yılında Maarif Nezareti, Heyet-i Teftişiye'nin görev ve yetkilerine dair düzenlemeye giderek, yeni bir nizamname hazırlamıştır. Buna göre; Maarif Heyet-i Teftişiyesi'nin muallimlikte tecrübe kazanmış uzman kişilerden oluşması ve teftişlerde ilmi

²⁸⁶ Yıldız, 2014: 267-268.

²⁸⁷ Erdem, 2011: 74-75.

²⁸⁸ "Maarifte Muhtelit Komisyonlar", *Vakit*, 10 Aralık 1918.

²⁸⁹ "Maarifte Tebeddülât", *Vakit*, 28 Ağustos 1919.

²⁹⁰ "Tedrisat-ı Âliyye Müdüriyeti", *Vakit*, 13 Ocak 1920.

²⁹¹ "Maarif İşleri", *Vakit*, 19 Ocak 1920.

esaslara uyulmasına karar verilmiştir. Nizamnamede müfettiş ve müfettiş müdürlerinin görevleri açıkça belirtilmekle birlikte, “Müfettiş Genel Müdürlüğü Yardımcılığı” adlı bir birim oluşturulmuş ve müfettişlerin seçilmesi ile yükselmesine dair hükümler getirilmiştir. Heyet-i Teftişîye’nin görevi yalnız teftişle sınırlı tutulmayarak, okul programların düzenlenmesi ve geliştirilmesiyle de sorumlu tutulmuşlardır²⁹². Teftiş Heyetinin görev ve yetkilerinin genişletilmesinin sebebi, sorunu yerinde tespit edenlerin, çözüme de en hızlı yoldan ulaşabileceği düşüncesi olmalıdır.

1.6. Medrese Teşkilatı

Osmanlı Devleti’nde ilmiye sınıfı ve medreselerdeki bozulma tartışmaları, 16. yy.’dan itibaren dile getirilen ve çözüm yolları aranan konulardan olmuştur. Islah girişimlerinin uygulamaya döküldüğü dönem ise II. Meşrutiyet ve sonrasını bulmuştur. Nitekim, 1913’te çıkarılan “Tevcih-i Cihat Nizamnamesi”nde din adamı yetiştirilmesine yönelik maddeler yer almıştır. Bu Nizamnameye göre; bu görev babanın vefat etmesi durumunda, çocukları arasında en ehliyetli olana geçebilmektedir. Aynı zamanda müderrislik, hatiplik ve imamlik gibi görevlere sınavla alım yapılırken; kayyum ve faraşlık gibi görevlere vücutça uygun olanların alınacağı belirtilmiştir. Bu nizamname sonrasında hâkim yetiştirmek için “Medresetü’l-Kudât”; vaiz yetiştirmek için, “Medrestü’l-vaizin”, imam ve hatip yetiştirmek için ise “Medresetü’l-eimmeve’l-huteba” açılmıştır. Ayrıca 1914’te “Medresetü’l-mütehassısın” kurulmuştur²⁹³.

1914’te “Medaris-i İlmiye Nizamnamesi”yle belli bir süresi olmayan ve ders geçmeye dayanan sistem bırakılarak, süresi 12 yıl olan bir eğitim sistemine geçilmiştir. Hazırlanan müfredatıyla, mekteplere yakın bir görünüme kavuşan medreselerde alınan kararlar, uygulamaya geçirilememiş olsa da medreselerin ıslahına yönelik tartışmaları başlatması bakımından önemli bir adım olmuştur. Medreselerin ıslahı ile ilgili en önemli gelişme Ekim 1914’te Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi’nin gayretleriyle “Islah-ı Medaris Nizamnamesi” çıkarılmasıdır. Başta İstanbul medreselerinin teşkilatını düzenlemeye yönelik çıkarılan bu nizamname sonuçta tüm medreseleri tek bir sistem içerisinde toplamayı öngörmekteydi. Bu kararlar eğitim yapılabilen 81 medrese “Darü’l-Hilafeti’l-Aliyye Medreseleri” çatısı altında birleşmiştir²⁹⁴. Ancak savaşların birbiri ardınca yaşanması medreselerde bulunan yetişkin talebelerin, sonraki dönemlerde ise çocuk yaşta olanların cephelere gönderilmesi neticesinde, talebe bulamayan medreseler eğitim faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır. Boş kalan bu binalar, okullarda olduğu gibi askeri hizmetler ve muhacirlerin barınması ihtiyaçlarına yönelik

²⁹² “Maarif Heyet-i Teftişîyesi”, *Vakit*, 11 Mart 1920.

²⁹³ Bayır ve Uyanık, 2017: 502; İpşirli, 2003a: 332; Yanardağ, 2016: 527.

²⁹⁴ Yılmaz, 2016: 82; Bayır ve Uyanık, 2017: 501.

kullanılmıştır²⁹⁵. Bu nedenle 1914 yılından itibaren yeni bir şekil verilmek istense de Darü'l-Hilafeti'l-Âliyye medresesi adı altında toplanan İstanbul medreselerinden istenilen sonuç alınamamıştır²⁹⁶. Ancak tüm olumsuzluklara rağmen Elmalılı M. Hamdi Yazır, Ö. Nasuhi Bilmen ve A. Hamdi Akseki gibi önemli din alimlerinin yetiştirmiş olması da bir başarı olarak kaydedilebilir²⁹⁷.

Medresetü'l-Kudât Şer'i mahkemelere hâkim yetiştirmesi için açılmış olan bir medresedir. Mekteb-i Nüvvâb'ın 1908 yılında dönüştürülmesiyle Medresetü'l-Kudât ortaya çıkmıştır. Ocak 1914'te çıkarılan Nizamnamesi ile; medresenin bir müdürün idaresinde yönetileceği, hocaların meşihata bağlı ilmiye komisyonunca seçileceği ayrıca talebe ve okutulacak derslerde yapılacak yeni düzenlemelere dair kararlar belirtilmiştir. Eylül ayında 10 madde daha ilave edilerek mahkemelerin tahrirat ve idari vazifelerinde görev alacak eleman yetiştirmek üzere gündüz eğitim verecek bir sınıfın açılmasına da karar verilmiştir²⁹⁸.

Medresetü'l-Vaizin'in görevi ise nitelikli din görevlilerinin yetiştirilmesi olarak belirlenmiş ve Nizamnamesi 1914 yılında hazırlansa da kuruluşu 1909'da gerçekleşmiştir. Aralık 1912 yılında ise Evkaf Nezareti'ne bağlı olarak açılmış ve eğitim süresi 3 yıl olarak belirlenmiştir. 1914'te Evkaf Nazırlığı'na atanan Mustafa Hayri Efendi'nin hazırladığı Nizamname ile bu süre 4 yıla çıkarılarak âli dereceli bir medrese olarak düzenlemiştir²⁹⁹. Medreseden mezun olanlar, askeri birlik imamlığı ve vaizliğe doğrudan atandığı gibi Selatin camilerindeki vaizliğe de atanma imkanına sahip olmuşlardır. Ancak yeterli talebe bulunamaması ve istenilen düzeyde eğitim verilememesi nedenleriyle bu medresenin de başarıyı yakalayamadığı görülmüştür³⁰⁰.

Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba ise 1913 yılında imam, hatip ve müezzin yetiştirmek amacıyla açılmıştır. İmamların görevi yalnızca namaz kıldırarakla sınırlı tutulmayıp, aynı zamanda günümüz muhtarlarının görevlerine ek olarak, nikah, boşanma, nüfus ve tapu kaydı tutma gibi görevleri de üstlenmişlerdir³⁰¹. Medresetü'l-vaizin ve Medresetü'l-eimme ve'l-huteba medreselerine halkın ilgisi yeterli olmadığından bu iki medresenin birleştirilmesine karar verilmiş ve 1919 yılında iki medresenin birleştirilmesiyle Medresetü'l İrşad kurulmuştur. İki şube olarak açılan bu medresede vaiz olmak için 3 yıl, imam-hatip olmak için ise 2 yıl öğrenim görülmüştür³⁰². Ağustos 1919'da medresenin başına Yenişehirli Ahmet Şakir Efendi

²⁹⁵ Sakaoğlu, 2003: 148.

²⁹⁶ Kütükoğlu, 1993: 507-508.

²⁹⁷ Ölmez, 2014: 137.

²⁹⁸ İpşirli, 2003b: 343-344.

²⁹⁹ Zengin, 2016: 40-42.

³⁰⁰ a.g.e.: 49-55.

³⁰¹ Öcal, 2014: 136.

³⁰² Bayır ve Uyanık, 2017: 502-503.

getirilmiştir. Kurulmasından kısa süre sonra Evkaf Nezareti'nin bütçesinden alınan ödeneğin, başka medreseler varken, böyle bir medreseye ihtiyaç duyulmadığı ve yarattığı mali yük sebebiyle Haziran 1921'de kesildiği belirtilmiştir. Konu Meclis-i Vükela'ya taşınmış ve alınan kararlar diğer medreselerde okutulan derslerin çıkarılması gibi bazı mali tedbirler alınarak medresenin faaliyetine devam etmesine karar verilmiştir³⁰³.

Medreseler devlet eliyle ıslah edilmeye çalışılsa da bu girişimlerde başarı sağlanamamış, ancak 1921 yılından sonra yayımlanan nizamname ile din adamı açığını kapatmak amacıyla İlmiye medreselerinin canlandırılmasına çalışılmıştır. Eski medreseler Meşihat makamı tarafından yönetilirken, II. Meşrutiyet döneminde açılan medreseler Evkaf Nezareti'ne bağlanmıştır. Bu durumu eleştiren Ziya Gökalp, bu çift başlılığa son vermek amacıyla girişimlerde bulunmuş ve bütün medreseler Meşihat Makamı'na, Evkaf'ın yönetiminde olanlar da Maarif Nezareti'ne bağlanmıştır. Bu dönemde medreseler bir eğitim kurumu olmaktan ziyade, birbiri ardına yaşanan savaşılarından dolayı Anadolu'ya göç eden muhacirlerin barınma alanı haline gelmiştir. 1914'te İzmir'de bulunan 24 medresenin yalnızca 5'inde eğitim yapılabilmiştir. Durum 1920'lerde de değişmemiş İzmir'de Kurşunlu Medresesi'nde müderrislik yapan Fevzi Efendi, medreselere yerleşen muhacirlerden dolayı, medreselerin perişan olduğunu ve din adamı yetiştirilemediğini üzüntüyle ifade etmiştir³⁰⁴.

Medreselerle ilgili bir gelişme İttihat ve Terakki döneminde yaşanmıştır. 25 Şubat 1918 yılında Bilecik mebusu M. Şemsettin (Günaltay) ile Urfa mebusu Şeyh Saffet (Yetkin) tarafından, Darü'l-Hikmeti'l-İslamiye adlı kurum oluşturulmuştur. 5 Mart'ta 17 maddelik bir Nizamname yayımlayan kurum, Musa Kazım Efendi'nin Şeyhülislamlığı dönemine rastlayan 13 mayısta resmen yürürlüğe girmiştir. Musa Kazım Efendi Nizamnameye yeni maddeler ekleyerek 14 kısımda Nizamnameyi yayımlamıştır. Bu kurumun başlıca görevi halkın dini konulardaki sorularını ilmi yollarla cevaplandırmak üzere yayın yapmak, yabancıların sorduğu dini soruları komisyonlarda görüşerek cevaplandırmaktır. Ayrıca devletin içinde bulunduğu bu karışık dönemde, toplumun ahlak ve inancını zararlı etkilerden koruma misyonunu da yüklenmiştir. Darü'l-Hikmeti'l-İslamiyye'ye tayin edilen üyelerin başlıcaları şu isimlerden oluşmaktadır: Arapkirli Hüseyin Avni Efendi, Bergamalı Cevdet Efendi, Muhammed Hamdi Efendi, Şeyh Bedreddin Efendi, Mustafa Tevfik Efendi ve Sait Nursi Efendi'dir. Başkatipliğe Mehmet Akif tayin edilmiştir. Kurum başlıcalarını Elmalılı Hamdi ve Mehmet Akif 'un oluşturduğu bazı üyelerin Anadolu'ya geçerek Ankara'da görev aldıkları Ekim 1922'ye kadar ilmi toplantı ve faaliyetlerine devam etmiş, bu tarihten sonra da dağılmıştır³⁰⁵.

³⁰³ Zengin, 2016: 51-55.

³⁰⁴ Tutsak, 2003: 11-23.

³⁰⁵ Albayrak, 1993: 506-507.

Mütarekenin imzalandığı gün, Meşihatın yayınladığı bir tamimle izinsiz bir şekilde memuriyetlerine devam etmeyen müderris ve müftülerin azillerinin yapılacağı ilgililere duyurulmuştur³⁰⁶. Gazete de medrese teşkilatı ve medreselerle ilgili çok fazla haber yer almamaktadır. Bu nedenle teşkilat ve idari yapısıyla ilgili bilgiler şunlardan oluşmaktadır:

Darü'l-Hikmeti'l-İslamiye'de boş kalan üyeliğe eski Tokat Mebusu Mustafa Sabri Efendi tayin edildiği yazılmıştır³⁰⁷. “Meşihat müşteşarı, mektupçusu, ders vekili ve sicil müdürü na-mizaç bulunduklarından makamlarına teşrif edememektedirler”³⁰⁸ haberi hayli ilginçtir.

Darü'l Hilafeti'l Âliyye ibtida dahil medresesi genel müdürlüğüne 1750 kuruş maaşla dersiamdan İskilipli Mehmet Atıf ve ibtida-i hariç medresesi genel müdürlüğüne yine aynı maaşla dersiamdan Ayıntablı Halil Fevzi Efendiler tayin edildiği bilgisi verilmiştir³⁰⁹.

Bab-1 Fetva memurin kalemi müdürü Bahri Efendi'nin Medreset'ül Kudât müdüriyetine; Medreset'ül Kudât müdürü Hasan Efendi'nin ise evrak müdüriyetine ve evrak müdürü olan Cevat Bey'in ise memurin kalemi müdüriyetine tayin edildiği³¹⁰, ancak birkaç ay sonra Medreset'ül Kudât müdürü Bahri Efendi azl olunarak yerine Medreset'ül Kudât mezunlarından ve eski muallimlerinden Kilisli Münir Efendi'nin tayin edildiği yazılmıştır³¹¹.

Bazı gazetelerde yer alan Darü'l Hikmeti'l İslamiye'de toplanacak olan ahlak encümeninin, dün toplanacakları yazılmış ancak yapılan araştırma sonunda bu toplantının yapılmadığı gelecek çarşamba günü yapılmasına karar verildiği öğrenilmiştir. Encümene; Maarif Nezareti'nden Tedrisatı-ı Âliye Genel Müdürü Naim Bey, Harbiye Nezareti'nden Divan-ı Temyiz-i Askeri müşavirlerinden Ahmed Vefik Bey, Evkaf Nezareti'nden Heyet-i Teftişîye yardımcısı Şükrü Bey, Dahiliye Nezareti'nden Emniyet-i Umumiye müdürü Hüsameddin Bey, Ticaret ve Ziraat Nezareti'nden Umur-u Baytariye Genel Müdür Ali Rıza Bey, Nafia Nezareti'nden memurin müdürü Reşid Bey, Şehremanetinden Hukuk işleri müdürü Bedri Bey, Adliye Nezareti'nden Hukuk işleri müdürü Münib Bey görevlendirilmiştir. Encümenin ilk toplantısında Darü'l Hikmeti'l İslamiye'nin bütün üyelerinin hazır bulunması istenmiş, sonraki toplantıların ise ne şekilde yapılacağına daha sonra karar verileceği belirtilmiştir³¹².

³⁰⁶ “Meşihatın Bir Tamimi”, *Vakit*, 30 Ekim 1918.

³⁰⁷ “Tevcihat”, *Vakit*, 22 Kasım 1918.

³⁰⁸ “Meşihat Ru'esa-yı Memuriyeti”, *Vakit*, 5 Aralık 1918.

³⁰⁹ “Darü'l Hilafeti'l Âliyye”, *Muvakkat*, 5 Ocak 1919.

³¹⁰ “Tevcihat”, *Mütevakkat*, 26 Ocak 1919.

³¹¹ “Azl”, *Vakit*, 28 Mart 1919.

³¹² “Ahlak Encümeni”, *Vakit*, 12 Eylül 1919.

Ders vekili Mustafa Efendi'nin Darü'l Hikmeti'l İslamiye üyeliğine nakliyle yerine Fetvahane İ'lâmat-ı Şeriye müdürü Ahmed Efendi ve onun yerine Darü'l Hikmeti'l İslamiye üyelerinden Rebi Efendi tayin edilmiştir. Dar'ül Hilafet'il Âliye medresesi müfettiş umumilerinden olup fetvahaneye nakline karar verilen Harputi Mustafa Efendi'nin yerine Senedat-ı Hakani Şer' memuru Fehmi Efendi ve onun yerine Fetvahane müsevvidlerinden Sırrı Efendi'nin tayin edildiği bilgisi yer almıştır³¹³.

Muallimler Cemiyeti gibi bir örgütlenme müderrisler tarafından da oluşturulmak istenmiş ve bu amaçla Cemiyet-i Müderrisin adlı örgüt 19 Şubat 1919'da oluşturulmuştur³¹⁴. Gazetede yer alan habere göre Cemiyet-i Müderrisine mensup olan kişilere bilgilendirme yapılacağından salı ve cuma günleri Şehzadebaşı'nda İbrahim Paşa medresesinde bulunan merkeze uğramaları gerektiği bildirilmiştir. Bursa'da yılın sonlarına doğru kurulan derneklerden biri de merkezi İstanbul'da olan Teali-i İslam Cemiyeti'dir³¹⁵. Cemiyetin Nizamnamesinin basıldığı ilan edilerek mensuplarının nüshaları almak için Direkler arasında İbrahim Paşa medresesine gelmeleri duyurulmuştur³¹⁶. Teali-i İslam Cemiyeti yayımladığı bildirimle başta oluşturulan "Cemiyet-i Müderrisin"ın devamı olduğunu, bu cemiyetin ulvi İslam esaslarına inanan ve ilmi olayları esas alarak tüm Müslümanları kapsayan "Teali-i İslam Cemiyeti" ne dönüştürüldüğünü ilan etmiştir³¹⁷.

Cemiyet dindaşların ruhlarına dini hakikatleri uyarmak ve İslam hükümlerini gereken şekilde öğretmek asli amacıyla oluşturulduğunu ve bu amaçla faaliyetlerine başladığını duyurmuştur. Eğitimsiz memlekette musibetlerin müthiş kuvvetlendiğini, cehaletin vahşet ve zulmet olduğunu belirten cemiyet, bu felaketten kurtulmanın ilk çaresinin ilme yönelmek ve medeni inançlarımızı korumak olduğunu belirttikten sonra İslami hükümlere hakkıyla uyulması ve kalpten Allah korkusunun asla çıkarılmamasıyla sağlanacağını ifade etmiştir. Bu önemli konuyu dikkate alan cemiyet dini ilimler ve çeşitli bilimlerle donatılmış, peygamber ahlakına sahip din adamı yetiştirmeyi ve her Müslümanın bilmesi gereken temel dini ilim ve bilgilerin Müslümanlar arasında yayılmasını amaç edindiğini açıklamıştır. Tüm vilayetler ve ona bağlı olan üç, beş haneli köylere varıncaya kadar vatan evladının ilmin ışığından faydalanması, Müslümanların dini eğitim ile donanımlı hale getirilmesi ve İslam'ın gerçeklerinin yayılması için medrese ve mektepler açılmasına çalışacağını belirtmiştir. Bu amaçla cemiyetin tahrir ve tedris encümenlerince Kur'an-ı Kerim ve harekesiz yazıları kolaylıkla okutturabilecek bir şekilde hazırlanan elifba bastırıldığı ve nüshalarının matbaa şubelerine gönderildiği belirtilmiştir.

³¹³ "Tevcihat", *Vakit*, 14 Aralık 1919.

³¹⁴ Sarihan, 2019a: 284.

³¹⁵ "Cemiyet-i Müderrisin", *Vakit*, 15 Temmuz 1919; Sarihan, 2019a: 284.

³¹⁶ "Teali-i İslam Cemiyeti Merkez Umumiyesi'nden", *Vakit*, 30 Kasım 1919.

³¹⁷ "Teali-i İslam Cemiyeti", *Vakit*, 24 Aralık 1919.

Vatan evlatlarına ve köylülere ahlak ve dinin yüceliğini öğretmek için bir “İlmihal” bir de “İslam Tarihi” kitaplarının düzenlenerek basıldığı açıklanmıştır³¹⁸.

Teali İslam Cemiyeti’nin Tekfur Dağı, Isparta, İskilip, Kastamonu, Çal, Manisa, Eskişehir, Bursa, Çorum, Ödemiş, Konya, Uşak, Merzifon, Kangiri (Çankırı), Yenişehir, Karahisar-ı Sahib (Afyon), Kütahya ve Bolu’da birer şube açtığı ve faaliyete başladığı belirtilmiş olup amaçlarının Muğla, Sungurlu, Boyabat, Bandırma, Kirmasti (Bursa), Düzce, Beyşehir, Sinop, Sivas, Kayseri, Amasya, Nevşehir, Bolvadin, Maraş ile diğer taraflarda da şubeler açmak olduğu belirtilmiştir³¹⁹.

Cemiyetin faaliyetlerinin ayrıca İslam dininin ayetleri ve peygamberin sözleriyle yasaklanan içki, fuhuş, kumar gibi insanları çöküşe sürükleyen kötü fiillerin yasaklanmasının sebebini anlatmaya çalışmak, hidayet yolunda yürüyebilmek ve vatana hizmet edebilmek için dindaşlarının dini eğitim ve erdemli bir ahlaka kavuşmalarına çalışmak olarak belirlenmiştir³²⁰. Derneğin Bursa Şubesi idari heyeti 20 Aralık’ta toplanmış ve idari heyetini oluşturmuştur. Buna göre başkanı: Dersiam Abdülkadir Efendi, katib-i umumiliğe ulemadan Mustafa Asım Efendi, muhasebeye Şeyh Servet Efendi, veznedarlığa Bursa medresesi muallimlerinden Mehmet Naci, azalar ise Dersiam Abdurrahman Efendi, cami hatibi Şeyh Mehmet Ziya ve tüccarlardan Hacı Ethem Efendi’dir³²¹.

Teali-i İslam Cemiyeti Konya Şubesi’nce 19 Ocak 1919 tarihinde yapılan seçim neticesinde idare meclisi üyelerinin seçimini tamamlamış ve merkezden gönderilen elifbayı şehir ve köy mekteplerinden bazılarında okutmak ve Konya’ya bağlı köylerde teşkilat yapmak gibi faaliyetlerine başladığı ilan edilmiştir. Cemiyetin idari heyetinin şu isimlerden oluştuğu belirtilmiştir: Başkan: Mesud Mehmet Efendi, başkan vekili: ulemadan Bergamalı Hacı Hasan Efendi, kâtip: İbret Gazetesi sahibi Hacı Mehmet Emin Efendi, aza: ulemadan Hamizade İsa Ruhi Efendi, Muhaddiszade Hasan, eşraf ve tüccardan Hacı Kaymakzade Hacı Mahmut Efendi, Beşarelizade Mustafa Efendi’dir³²².

Cemiyet yaklaşık bir ay sonra uzunca bir beyanname hazırlamış ve gazetede yayımlamıştır. Beyannamede dönemin önemli tehlikelerinden görülen Bolşevizm’in tehlikeleri hakkında yapılan açıklamalardan sonra, İstanbul’da bulunan İtilaf temsilcilerine bir muhtıra verildiği bilgisine yer verilmiştir. Muhtırada İstanbul’un Müslümanların ellerinden alınması veya hilafetin saltanattan ayrılması hakkındaki dedikoduların İslam alemini üzdüğünden

³¹⁸ “Teali-i İslam Cemiyeti”, *Vakit*, 24 Aralık 1919.

³¹⁹ “Teali-i İslam Cemiyeti”, *Vakit*, 24 Aralık 1919.

³²⁰ “Teali-i İslam Cemiyeti”, *Vakit*, 24 Aralık 1919.

³²¹ Sarıhan, 2019a: 285.

³²² “Teali-i İslam Cemiyeti”, *Vakit*, 13 Ocak 1920.

bahsedildikten sonra hilafet ile saltanatın birbirinden ayrı olamayacağı belirtilmiştir³²³. Bir gün sonra cemiyetin hazırladığı layihada ise tiyatro ve sinemalarda ahlaksızlığa sebep olacak film ve piyeslerin gösterilmemesi teklif edilerek, Darü'l Hikmet'il İslamiye'de oluşturulan Ahlak Encümenine bildirilmiştir³²⁴.

Cemiyetin yayımladığı Bolşevizm hakkındaki beyanname bazı gazetelerce siyasi bir cemiyet olarak algılanmasına sebep olmuş ve Konya'da çıkan İbret gazetesinin taşralarda bazı siyasi oluşumlarla ilişkili olduğu öne sürülmüştür. Bunun üzerine cemiyet gerek İstanbul'da gerek taşralarda böyle bir fikir ve oluşumun olmadığını göstermek adına Nizamnamesinde belirlenen amaçlarını yinelemiştir. Gayelerinin tüm iman sahiplerinin mükellef olduğu iyiliği emredip kötülükten uzaklaştırmak olduğunu ve şer'i siyasetle ilgilenmeyi kendisine en önemli vazife olarak gördüğünü açıklamıştır. Ayrıca hiçbir fırkaya alet olmayı asla kabul etmediğini ilan etmiştir³²⁵.

Mustafa Kemal Paşa, 12. Kolordu Kumandanlığına, Konya Valiliğine ve Müdafaa-i Hukuk Konya merkez kuruluna 12 Şubat 1920 tarihinde gönderdiği bildiriye göre bu cemiyetin yok edilmesi gerektiğini, din ve siyaset perdesi altında kurulan bu tür cemiyetlere karşı durulması gerektiğini bildirmiştir. 21 Şubat'ta Rauf Bey'e çektiği bir telgrafta ise, Ali Rıza Paşa hükümetine bu dernekle ilgili bilgilerin iletilmesini istemiştir. İletilmesi istenen kısım şudur:

“Bir yandan Zeynelabidin, Hoca Sabri, Sait Molla gibi kişilerin Padişah'ın isteğine dayanarak ve yalnız Kuvvayı Milliye'yi ortadan kaldırmak amacıyla her yerde kurmaya çalıştıkları ‘Tealii İslam Cemiyeti’ adı altındaki kuruluşlar, ulusal örgütlere açıkça saldırılara başlamışlardır. Örneğin, Niğde, Nevşehir'de: ‘Bu ayın on dokuzuncu günü Millet Meclisi açıldı, ulusal örgütleri padişahımız istemiyor’ gibi sözlerle halkı açık toplantılar, gösteriler yapmaya sürüklemişlerdir. Bu tutumu Sadrazam Paşa'nın bildirisini alan kimi kişiler de desteklemişlerdir. Bu olayın Konya'ya ve her yere yayılması umulmaz değildir.”

25 Şubat'ta gönderilen genelgede ise Cemiyet-i Ahmediye, Teali-i İslam Cemiyeti ve Hürriyet ve İtilaf Fırkasının, Kiraz Hamdi veya Damat Ferit Paşalardan birinin başkanlığında oluşturulacak kabine kurulması adına yapılan çalışmalardan bahsetmiştir. Cemiyet, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının iktidardan düşmesiyle etkinliğini kaybetmiş ve 1920'den sonra tamamen kaybolmuştur³²⁶

³²³ “İslam ve Bolşeviklik”, *Vakit*, 17 Şubat 1920.

³²⁴ “Teali-i İslam Cemiyetinin Bir Layihası”, *Vakit*, 18 Şubat 1920.

³²⁵ “Teali-i İslam Cemiyetinin Bir İzahı”, *Vakit*, 22 Şubat 1920.

³²⁶ Sarıhan, 2019a: 286.

İKİNCİ BÖLÜM

İBTİDAİ, TALİ VE ÂLİ MEKTEPLERDE EĞİTİM

2.1. İbtidai Mekteplerin Genel Durumu

1913'te çıkarılan “Tedrisat-ı İbtidaiye Muvakkat Kanunu” ile tedrisat-ı ibtidaiye'nin zorunlu ve ücretsiz olmasına karar verilmiştir. İbtidailer ve rüşdiyeler “Mekatib-i İbtidaiye-i Umumiye” adı altında birleştirilerek, öğrenim süresinin 6 yıl olmasına karar verilmiştir. 7-8 yaş grubu devre-i ûla, 9-10 yaş grubu devre-i mutavâssıta ve 11-12 yaş grubu devre-i âliye adlarını alarak her devreye 2 yıllık bir eğitim programı yapılmıştır. Vilayetlere bağlı bu okulların dışında genel bütçeye bağlı olan sultanilerde de ibtidai düzeyinde eğitim verilmiştir. Öğrenim süresi 5 yıl olarak belirlenen bu ibtidai sınıflarında yukarıdaki üç sınıfa ayrılan devre sistemi uygulanmamıştır³²⁷. Bu mekteplerde; Kur'ân-ı Kerim, malumat-ı diniye, kıraat ve hat, Osmanlıca, hesap, hendese, coğrafya ve tarih (özellikle Osmanlı'ya ait kısım), durûs-i eşya, malumat-ı tabiiyye ve tatbikatı, hıfzıssıhha, malumat-ı medeniye ve ahlakiye ve iktisadiye, el işleri ve resim, gınâ (şiir ve müzik), beden eğitimi ve okul oyunları, erkek talebelere askeri eğitim, kız talebelere ise ev ekonomisi ve dikiş işleri dersleri verilmiştir³²⁸.

Maarif Nezareti'nin 1918'de yayınladığı istatistik kitabında İstanbul'da Mekatib-i İbtidaiye-i Umumiye kapsamında bulunan kız-erkek ibtidai mektepleri ve numune rüşdiyelerinin toplam sayısının 87 olduğu, bu sayının 62'sinin erkek, 23'ünün kız ve 2'sinin karma eğitim verdiği belirtilmiştir. Toplam 10.735 talebe öğrenim görürken bu sayının 3.936'sı kız talebelerden oluşmuştur. Ayrıca 285 erkek, 186 kadın muallimin görev yaptığı belirtilmiştir³²⁹. 1921 yılında ise ibtidai mektep sayısının 200 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Devlet olanaklarının sınırlılığı özel teşebbüslerde de artışa neden olmuş ve bu dönemde özel okul sayısı 33'e yükselmiştir. İbtidai mekteplerde öğrenim gören toplam talebe sayısı 30.000'dir. Mart 1920 tarihli Akşam gazetesine göre okulsuz kalan talebe sayısının 20.000 civarında olduğu belirtilmiştir. Ankara Hükümeti'ne bağlı 38 il ve sancakta 581'i kapalı olmak üzere toplam 2.345 ibtidai mektep bulunurken, bu mekteplerde görev yapan toplam 3.061 muallimin 677'ini kadın muallimler oluşturmuştur³³⁰.

Millî Mücadele dönemi boyunca ülke topraklarında 12.812 ilkokul ve bu okullarda 596.460 talebenin okuduğu tahmin edilmektedir. Bu dönemde birçok okulun başta hastane

³²⁷ Uyanık ve Kaya vd., 2021: 171-174; Akyüz, 2020: 268; Tekeli ve İlkin, 1999: 86.

³²⁸ Akyüz, 2020: 267-269; Erdem, 2013: 147.

³²⁹ Ergin, 1977: 1417.

³³⁰ Sarıhan, 2019a: 60-63.

olmak üzere farklı amaçlarla kullanıldığı da bilinmektedir³³¹. Mektep, talebe ve muallim sayıları incelendiğinde, oldukça yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Bunda yaşanan mekteplerin işgale uğraması ve farklı amaçlarla kullanılmak zorunda kalmasının etkisi çok açıktır. Bununla birlikte talebe ve muallimlerin silah altına alınmış olmaları da sayılarda yaşanan düşüşün nedeni olarak değerlendirilebilir.

Mondros Mütarekesi'nden sonra işgallere girişen İtilaf devletleri, 9 farklı komisyon kurarak işlerini organize etmiştir. Bu komisyonlar arasında eğitimle alakalı bir komisyonun varlığı söz konusu değildir. Ancak bu müdahale etmedikleri anlamına gelmemektedir. Nitekim okul, hastane, otel, kışla gibi beğendikleri yerleri zorla tahliye ettirerek kendi barınma ihtiyaçlarını karşılayacakları mekanlar olarak kullanmışlardır. İşgalcilerin varlıkları ve azınlıkların aşırılıkları; sokakları güvensiz hale getirmiş ve böyle bir ortamda eğitim faaliyetlerinin sağlıklı yürütülmesine imkân vermemiştir. Ayrıca bu dönemde yaşanan maddi imkansızlıklar, bulaşıcı hastalıklar, yangınlar, bina sıkıntısı ve güvenlik sorunları gibi bir dizi engeller, eğitimin gelişimini aksatan diğer unsurlardan olmuştur. Halkta hâkim olan en yoğun duygu korku ve ümitsizliktir. Özellikle farkındalığı yüksek olan eğitimli kesim, bu duyguyu hem en yoğun hisseden hem de bu durumdan kurtulma ümidine en sıkı sarılanlar arasında olmuştur³³².

2.1.1. İbtidai Mekteplerin Bina Sorunları

2.1.1.1. İşgal Edilen İbtidai Mektepler

I. Dünya Savaşı sırasında savaşılan milletlere ait olan binalara hükümet tarafından el konulmuştur. El konulan bu binalar genel olarak okul, hastane gibi resmî kurumlar şeklinde değerlendirilmiştir. Mondros Mütarekesi'nden sonra işgal kuvvetleri bu binaları işgal ederek hemen boşaltılmasını talep etmiş, ilk olarak Beyoğlu'nda ve Taksim'de bulunan Fransız ve İngiliz mekteplerinin ve çeşitli binaların tahliyelerine başlanılmış ve bir kısmının tahliye işleminin tamamlandığı belirtilmiştir. İstanbul Maarif müdüriyetine ait olan bir okul tahliye edilirken, Hasköy'de bir okul kapatılmış, altı okul ise farklı binalara yerleştirilmiştir. Moda'daki okul binası bir İngiliz ailesine ait olduğundan geri iade edileceği belirtilmiştir. Yalnızca Üsküdar'daki (Sultan Cem) mektebi kalmıştır, ki bunun için de bir bina arayışına girildiği ifade edilmiştir³³³. Maarif Nezareti bir yandan işgal altındaki binaların boşaltılması için Harbiye Nezareti'nden yardım isterken diğer yandan da Mütarekename'ye dayanarak, bir anda okulların

³³¹ Evsile, 2012: 222.

³³² Daştan, 2015: 114-116.

³³³ "Tahliye Edilen Mebani", *Vakit*, 15 Kasım 1918.

geri verileceği beklentisini taşımıştır. Fakat durum bunun aksine gerçekleşmiş ve büyük üzüntü yaratmıştır. İstanbul'da işgal edilen ibtidai mekteplerin durumları şu şekilde kaydedilmiştir:

Feriköy'ündeki Mahmut Adli Mektebi: Nişantaşı'ndaki Vakf-ı Zükûr İttihat ve Terakki Mektebi'ne nakledilmiştir. Teşvikiye Ana Mektebi: Nilüfer Hatun Mektebi'ne eklenmiştir. Alaaddin Paşa Mektebi: Cihangir'de eski Muhiddin Fenâri Mektebi'ne taşınmıştır. Hasköy'deki Mahpeyker Mektebi: kapatılmış ve açıkta kalan talebeler Halıcıoğlu'ndaki Sultan Mahmut Mektebi'ne katılmıştır. Mahmut Şevket Paşa Mektebi: Gedik Paşa'da; şu an içerisinde askerlerin bulunduğu bir evi kiralamıştır. Bir iki gün içinde yerleşerek, cumartesi günü derse başlamayı planladığı belirtilmiştir. Makri Köyü'nde Adile Sultan Mektebi: Şimdilik civardaki bir ana mektebine taşınmıştır ancak yeni bir ev aradığı kaydedilmiştir. Büyük Ada'da İnas Mektebi: Zükur Mektebi ile birleşerek eğitime devam etse de yeni bir bina bulduğu takdirde taşınmayı planlamıştır. Üsküdar Cem Sultan Mektebi: eşyasını Sokullu Mektebi'ne yerleştirmiştir, ancak o da yeni bir bina arayışındadır. Kadıköy Mevad-ı İnas Mektebi boşaltıldığından o civarda başka bir bina aranıldığı belirtilmiştir³³⁴. Ayrıca İbret Gazetesi'nde Seydişehir mekteplerinin kapandığına dair bir haber yayınlanmıştır³³⁵. Fatih'te bazı mekteplerin de yağmurdan dolayı akmaya başladığı ve eğitime devam edilmesine imkân olmadığı için tatile girmesine karar verildiği, ayrıca bazı okullarda hala devam eden İspanyol Nezlesi dolayısıyla kapalı olduğu kaydedilmiştir³³⁶. Nicelik bakımından zaten yetersiz kalan mekteplerin, işgale uğramasının yanında, binaların bakımsızlığı ve salgın hastalıkların baş göstermesi gibi etmenlere dair verilen bilgiler ışığında, ibtidai mekteplerde eğitimin büyük oranda verilemediği görülmektedir.

Boşaltılan mekteplerde, çıkarılmasına izin verilmeyen ve el konulan eşyalar iade edilmediğinden, Maarif Nezareti bu muameleye karşılık olarak bir protesto yayımlamıştır³³⁷. Sonrasında bu mesele Hariciye Nezareti'nde oluşturulan bir özel komisyon tarafından incelenmiş ve İngiliz-Fransız temsilcileri, bu şekilde okullarda kalan eşyaların iade edilmesi gerektiğini bildirmiştir. Temsilciler, 1. Dünya Savaşı'nın ilanının başlarında, mektep binalarına hükümet tarafından el konulduğu dönemde, içinde bulunan eşyanın kaybolduğunu söyleyerek bunların iadesini ve zararlarının karşılanması gerektiğini talep etmiştir. Bunun üzerine işgal edilmiş olan Fransız-İngiliz kurumları iddia edecekleri eşyanın bir envanterini düzenleyerek hükümete vermesine ve bu envanter defterlerinin incelenmesinden sonra gerçekten kaybolduğu anlaşılan eşyanın sahiplerine verilmesine karar verilmiştir³³⁸.

³³⁴ "Mektep Haberleri", *Vakit*, 25 Kasım 1918.

³³⁵ "Seydişehir Mektepleri", *Vakit*, 23 Aralık 1919.

³³⁶ "Tahliye Edilen Mektepler", *Vakit*, 21 Kasım 1918.

³³⁷ "Tahliye Edilen Mektepler", *Vakit*, 21 Kasım 1918.

³³⁸ "İşgal Edilen Mekteplerdeki Eşya", *Vakit*, 25 Kasım 1918.

Daha sonra Fransız ve İngilizler tarafından okulların işgali esnasında orada bulunan eşyayı deftere geçirmek ve iki tarafın zarar ve ziyanlarını belirlemek üzere Maarif Nezareti ile İngilizler-Fransızlar arasında karma komisyonlar oluşturulmuştur. Maarif Nezareti tarafından oluşturulan komisyona; Heyet-i Teftişîye üyelerinden Salih Fuat, Faik ve Hamaz Eseb Beyler ve işgal edilen her kurumun müdürünü katılmıştır. Bu komisyon işgal edilen kurumlardaki mevcudu tahmin ederek ortak bir tutanak tutmaktadır. Tutanakta okulların işgali esnasındaki eksikler kaydedildiği gibi, fazla yapılmış inşaatların bedeli de kaydedilmekte ve ortak tutanakların bir suretinin Osmanlı heyetine, bir suretinin de İngiliz-Fransız heyetine gönderildiği belirtilmiştir. Hesaplamaların bu tutanaklar üzerinden yapılmasından dolayı, sonradan alınan ve Osmanlı kurumlarına ait olan eşyaların kısmen geriye verilmeye başlandığı bildirilmiştir. Maarif Nezaretinin bu girişimi sayesinde Fransızların Kadıköy’ündeki Darüleytamı işgal ettikleri sırada aldıkları eşya ve araç-gereçleri iade etmek zorunda kaldıkları belirtilmiştir³³⁹.

Ortaköy’de Barbaros Hayrettin Numune Mektebi ile Makriköy’deki Ata Mektebi’ne de İtilaf devletleri temsilcileri tarafından el konulmuştur. Önceden İstanbul’a bildirilen bir muhtıra ile bu okulların hastane olarak kullanılmak üzere işgal edileceği haber verilmiş ve 4 gün süre tanınarak bu süre zarfında boşaltılması talep edilmiştir. İtilaf devletleri temsilcileri ayrıca tahliye ve eşyanın nakli konusunda da gereken yardımı kendilerinin yapacağını beyan etmişlerdir³⁴⁰. Genel olarak ibtidai mekteplerinde yaşanan gelişmelere bakıldığında; ilköğrenim çağındaki pek çok talebenin ders görebileceği bir binaya sahip olamaması veya var olan mektep binalarının bakımsızlığı ve işgal durumu dolayısıyla farklı amaçlarla kullanılması gibi nedenlerle, Millî Mücadele Dönemi’nde eğitim-öğretim faaliyetlerinin sağlıklı yürütülemediği değerlendirilmesini yapmak mümkündür.

2.1.1.2. İşgal Edilen Yabancı Mektepler

Akşam gazetesinde şimdiye dek savaştığımız devletlerin okullarının tahliye edileceği haberi yer almış ancak Vakit Gazetesi bunun doğru olmadığını ve Papalık makamının talebi üzerine yalnız bir mektebin ve başka bir karar ve girişimin bulunmadığını yazmıştır³⁴¹. Ancak birkaç gün sonra alıp verilecek mekteplerin bundan sonra kapalı zarflarla bildirileceği haber alınmış³⁴² ve çoğu okul olarak kullanılan bu binalar, işgal edilmeye başlanmıştır.

³³⁹ “Maarif’te Muhtelit Komisyonlar”, *Vakit*, 10 Aralık 1918.

³⁴⁰ “Vaz-ı Yed Edilen Mektepler”, *Muvakkat*, 7 Şubat 1919.

³⁴¹ “Ecnebi Mektepleri’nin Tahliyesi Meselesi”, *Vakit*, 30 Ekim 1918.

³⁴² “Mektepler”, *Vakit*, 4 Kasım 1918.

Rumca gazetelerde Adliye Nezareti'nin, Rum Patrikhanesi'ne bir tezkere gönderdiği, bu tezkerede Heybeliada'da önceden el konulan Rum Ruhban Mektebi'nin tahliye edilmiş olmasından dolayı patrikhaneyi, mektebi teslim etmeye davet ettiği haberi yer almıştır³⁴³. Savaşın başından beri işgal edilmiş olan Saint Louis Kilisesi ile Manastırı da iade edilmiş ve bir merasim düzenlenmiştir. Merasimde Marese Piez marşı çalınırken, katılımcılar arasında 48. Fırka askerlerinin de bulunduğu belirtilmiştir³⁴⁴. Harbiye Nazırı namına gönderilen belgede Büyükada'daki Rumlara ait Darüleytam Mektebinin de 1 Aralık'ta Rum Patrikhanesi'nden gelen memurlara devredileceğini Sadarete bildirmiştir³⁴⁵.

İstanbul muhafızı Fevzi Paşa Rum Patrikhanesi'ne giderek Rum Patrik kaymakamı ile bir süre görüşmüş ve Harbiye Nezareti adına Rum Ruhban Mektebi ile Darüleytamın İtilaf Devletleri'nin isteği üzerine Alman askerlerini yerleştirmek üzere geçici olarak boşaltılmasını istemiştir. Patrik kaymakamı, mektebin ve Darüleytamın millete daha yeni iade edildiğini ve tamir edildikten sonra buraya, açıkta kalan Rum muhacirlerin yerleştirileceği cevabını vermiş ve bu talebi üzümlere reddetmiştir³⁴⁶. Bunun üzerine Rum gazetelerinde yer alan habere göre; Almanların Heybeliada'daki Ruhban Mektebi'ni müdürün orada bulunmadığı bir sırada işgal ettiğini ve Büyükada'daki Rum yetimhanesinin de işgal edilmek üzere olduğunu haber vermiş, Rum patrikhanesinin bu hususta teşebbüste bulunacağını bildirmiştir³⁴⁷. Rumca gazeteler mektep ve yetimhanenin Almanlar tarafından işgal edildiğini ve işgal süresince kira bedeli verilerek burada kalacaklarını o yüzden yetimhanenin başka bir yere yerleştirilmesinin planlandığını yazmıştır³⁴⁸.

Rum patrikhanesinin toplantı yaptığı sinod meclisinde Heybeliada'da Ruhban Mektebi müdürü de bulunmuş ve mektep binasının Alman askerleri tarafından işgali meselesi görüşülmüştür. Toplantının sonunda mektep müdüründen, mektebin ne şekilde işgal edildiğine dair detaylı bir rapor istenmiştir. Bu raporda yer alan bilgilere göre protesto içeren bir muhtıranın kaleme alınması ve bu muhtıranın Meclis-i Ruhani ve Cismani azasından oluşan bir heyet tarafından İtilaf devletleri komiserlerine gönderilmesine karar verilmiştir³⁴⁹. Tahidromos Gazetesi, Heybeliada'daki Ruhban Mektebi ile Büyükada'daki yetimhane binasının Almanlar tarafından tahliye ve iade olunacağını yazarak bu mesele için dün sabah İngiliz generallerinden Fuller'in Yunan askeri delegesini ziyaret ettiğini söylemiştir³⁵⁰. Gerçekten de Almanlar

³⁴³ "Rum Ruhban Mektebi", *Vakit*, 9 Kasım 1918.

³⁴⁴ "Saint Louis Manastırı", *Vakit*, 14 Kasım 1918.

³⁴⁵ BOA., DH. EUM.5.Şb., 76/4 (H. 21 S. 1337-M. 26.11.1918).

³⁴⁶ "Büyükada'daki Rum Ruhban Mektebi", *Vakit*, 25 Aralık 1918.

³⁴⁷ "Adalar'daki Rum Mektepleri", *Vakit*, 30 Aralık 1918.

³⁴⁸ "Adalar Mektebi", *Muvakkat*, 2 Ocak 1919.

³⁴⁹ "Ruhban Mektebi Meselesi", *Muvakkat*, 4 Ocak 1919.

³⁵⁰ "Adalar'daki Mekteplerin İadesi", *Vakit*, 9 Ocak 1919.

Büyükkada'da bulunan Rum yetimhanesini tahliye etmişler ve 34 günlük kira bedeli ile verilen zarar karşılığında 6.450 lira ödemişlerdir. Rumca gazetelerin Heybeliada'daki Ruhban Mektebi'nin de aynı şekilde tahliye ve tazminat işlemlerinin uygulanması için çabaladıklarını yazdıkları belirtilmiştir³⁵¹.

Sivas'ta bulunan Fransız Cizvit Mektebi'nin tekrar açıldığı bildirilirken³⁵², Beyoğlu'nda Yazıcı sokağındaki Alman Mektebi'nin ise tahliye edildiği haberine yer verilmiş ve buranın da İngiliz ve Fransızlar tarafından işgal edileceği yazılmıştır³⁵³. 74. Fransız alayının ise Yüksek Kaldırım'daki Alman Mektebi'ni işgal ettiği bilgisine yer verilmiştir³⁵⁴. Vakit Gazetesi'nin yabancı okullarla ilgili gelişmeleri Rum ve Ermeni gazetelerinden takip ederek halkı bilgilendirdiği, özellikle Rumlarla ilgili konuların sıkı bir takipçisi olduğu görülmektedir.

2.1.1.3. Diğer Mektep Sorunları

Bu dönemde İstanbul'da çok sık yangın olaylarına rastlanmıştır. Bunlardan biri de Taksim'de Hacı Hristo Mektebi'nden ortaya çıkan yangın olmuştur. Alevlerin yayılmasıyla iki haneli okul tamamen, Bulgar elçiliği ise kısmen yanmış sonrasında güçlüklerle bastırıldığı haberi yer almıştır³⁵⁵. Okullarda yaşanan yangın vakalarına değinen bir talebe velisi gönderdiği mektupta Fatih yangınının ve Maarifin yaptığı son düzenlemenin İstanbul'da "mektepsizlik" sorununun büyük bir dert olduğunu belirtmiştir. Çarşamba'nın az ilerisinde bulunan Fethiye mahallesi ve civarında 4 okul bulunurken, Fatih yangınından sonra bu okulların hepsi yanmış ve yangından zarar görenler bu civardaki başka bir okula yerleştirilmiştir. Dragman, Çarşamba ve Mehmet Ağa camilerinin mektepleri de Hürriyet ve İtilaf kulübü olarak kullanılmıştır. Sonuçta bu civardaki çocukların tamamen okulsuz kaldığı ve okula gidebilmek için çocukların hepsinin bir saat mesafeli Balat Musevi mekteplerine gittiği belirtilmiştir. Veli bu konuda Maarif Nezareti'nin dikkatini çekmeye çalışarak sorunun giderilmesini talep etmiştir³⁵⁶.

Bazı okulların, yangından zarar görenlere ayrılması nedeniyle de açılmadığı görülmüştür. Şehzadebaşı'nda Çelebi Sultan Mehmet, Kasımpaşa erkek ve kız mektepleri ile Fethiye ve civarında bulunan bazı vakıf mekteplerinde eğitim verilemediğinden, Maarif idaresinin mahkeme yoluyla bu okulların boşaltılmasını talep ettiği belirtilmiştir³⁵⁷. Ayrıca bu dönemde yaşanan keyfi uygulamalar da eğitime ayrı bir darbe vurmuştur. İçerenköy'ünde

³⁵¹ "Büyükkada Eytamhanesi", *Muvakkat*, 8 Şubat 1919; BOA., HR. SYS., 2708/8, (H. 29 R. 1337-M. 01.02.1919).

³⁵² "Sivas'taki Fransız Cizvit Mektebi", *Vakit*, 27 Ağustos 1919.

³⁵³ "Alman Mekteplerinin Tahliyesi", *Vakit*, 1 Aralık 1918.

³⁵⁴ "Alman Mektebi'nin İşgali", *Vakit*, 12 Aralık 1918.

³⁵⁵ "Harik", *Vakit*, 12 Kasım 1918.

³⁵⁶ "Mektepsizlik Derdi", *Vakit*, 16 Ekim 1919.

³⁵⁷ "Kapalı Mektepler", *Vakit*, 9 Ocak 1920.

Turhan Sultan adıyla açılan okulun, bina sahibinin isteği ile 6 ay önce kapatıldığı ve çocukların sokaklarda gezmeye mecbur kaldığı belirtilmiştir³⁵⁸.

Hırsızlık vakaları da mekteplerin büyük sorunlarından biri olmuştur. 29 kasım çarşamba gecesı Üsküdar'da Namazgah civarında, polis karakoluna üç dakikalık uzaklıkta bulunan Selim-i Salis Numune Mektebine hırsız girerek okulun kırtasiye eşyalarını, öğretim ve demirbaş eşyasıyla, müdüriyete ait eşyanın büyük bir kısmını çaldığı bildirilmiş ve bu günlerde birkaç okulun da aynı durumu yaşadığı belirtilmiştir³⁵⁹. Bir diğer hırsızlık vakası ise daha önceden çalınan, Ticaret Mektebi'nin levhasının yerine, daha büyüünün yaptırılarak, bu kez eskiden olduğu gibi kapının yanına asılmayıp, üstüne asıldığı haberi olmuştur³⁶⁰. İlginç bir hırsızlık vakası da Sultanahmet'te Güngörmez mahallesinde bulunan Esmâ Han Kaya Sultan İnas Numune Mektebi'nde yaşanmıştır. Mektebe giren hırsızlar gerek mektebe gerekse muallimlere ait kıymetli eşyaları çalmış, bir süre mektepte kaldıktan sonra dışarı çıkarken sınıflardan birinin duvarına "Mektep olduğunu bilmedik, müsavat yapmak istedik. Affedersiniz müdire hanım, yanlış oldu boş gitmemek için karıştırdık" yazmışlardır³⁶¹.

2.1.2. İbtidai Mekteplerde Akademik Takvim ve Tatiller

Tüm işgallere rağmen eğitim aksatılmak istenmemiş ancak bu kez de ülkede hızlı bir yayılım gösteren İspanyol nezlesi nedeniyle sekteye uğramış ve Eylül ayında açılan mekteplerinin henüz Ekim ayındayken tatil edildikleri haberleri gelmeye başlamıştır³⁶². Bir hafta tatil edilen mektepler; İzmir ve çevre şehirlere³⁶³, İstanbul dışındaki Genboza (Gebze) Zükur Mektebi gibi çeşitli okullarda da yayılması nedeniyle, mektep tatilleri tüm yurt genelinde geçerli olmuş ve süresi 10 güne çıkarılmıştır³⁶⁴.

İspanyol Nezlesi'nin yeniden ülke genelinde yayılması hastalıkla ilgili tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Hastalığın üç farklı devreden oluştuğunu söyleyen sağlıkçılar; birinci devrenin hafif olduğu ve ölüme sebep vermediği, ölümlü vakalar gerçekleşse bile bunun çok az bir oranda olacağı belirtilmiştir. Birinci devrenin sonrasında hastalık aynı yerde tekrar ortaya çıktığında, yani ikinci devrede, hastalığın daha ağır ve iltihaplı geçtiği, özellikle nefes alıp vermeyi güçleştirdiğinden ölümlü vaka sayısında hayli artış olacağı tahmin edilmiştir. İkinci devrenin 6 haftada tamamlanmasından bir süre sonra üçüncü devreye girildiği söylenmiştir. Üçüncü devrenin de aynen birincisi gibi hafif ve tehlikesiz geçeceğinin tahmin edildiği

³⁵⁸ "Hatır İçin Kapatılan Mektep", *Vakit*, 2 Mart 1920.

³⁵⁹ "Mekteplere Hırsız Giriyor", *Vakit*, 13 Kasım 1918.

³⁶⁰ "Ticaret Mektebi'nin Levhası", *Vakit*, 4 Şubat 1920.

³⁶¹ "Mektebe Giren Hırsızlar", *Vakit*, 7 Nisan 1920.

³⁶² "Mekteplerin Tatili", *Vakit*, 1 Kasım 1918.

³⁶³ "İzmir'de İspanyol Nezlesi", *Vakit*, 9 Kasım 1918.

³⁶⁴ "Maarif Haberleri", *Vakit*, 17 Kasım 1918.

belirtilmiştir. Hastalığın ülkemizde de böyle bir seyirde ilerleyeceğini düşünenler, son haftalarda ikinci devrenin biteceğini ve hastalığın bir müddet duracağını ileri sürmüşlerdir. Ancak bu tahminler tutmamış ve daha hastalığın ikinci devresi bitmeden, hastalık tekrar patlama yaşamıştır. Hıfzıssıhha şubesi müdürü Ömer Bey hastalığın tüm şehirlere yayılmasının nedenini, terhis emrinin verilmesine dayandırmıştır. Sıhhiye Genel Müdürlüğü bu nedenle daha önce de tedbir amacıyla yapılan uygulamaları yeniden yürürlüğe sokmuştur. Bu amaçla; okul, tiyatro, sinema, gazino gibi halka açık yerlerin ikinci bir duyuruya kadar kapatılmasına karar verilmiştir³⁶⁵.

Tüm alınan tedbirlere rağmen hastalığın yayılma oranında ve ölüm vakalarında bir azalma gözlenmemiştir. Bu hastalığı durdurmak isteyen uzmanlardan bakteriyolojihane müdürü Refik Bey “İstrobto basil” adlı bir mikroptan aşı geliştirmiştir. Olumlu sonuçlar alındığı takdirde halka uygulanmasına karar verilmiştir. Mektep ve sinemalarda yapılan uygulamalar bir süre daha uzatılmış ancak Sıhhiye Genel Müdürlüğü; hastalığın talebeler arasında çok yayılım göstermediği yerlerde, odun ve kömürün tedarik edilmesi halinde, mekteplerin açılabilmesi düşünülmüş fakat bu konuda henüz bir karara varılamadığı belirtilmiştir³⁶⁶. İspanyol Nezlesinin son iki hafta içerisinde duraklama dönemine girmesi ve haftada 350 ölüm vakasının yaşanması özellikle İsviçre ve Amerika’ya oranla epey düşük kalsa da tedbirlerde hafifletilmeye gidilmesini gerektirecek şartlar henüz oluşmamıştır. Bu nedenle Sıhhiye Genel Müdürü haftalık olarak hastalığın vaka sayılarını takip etmekte ve Maarif Nezareti’nin konuyla ilgili bilgi alma isteğini de bu verilerle karşılamayı planlamaktadır³⁶⁷.

Sıhhiye Genel Müdürlüğü aralık ayının ilk haftalarında 400 ölüm vakası olduğunu, son haftalarda bu sayının 239’a düştüğünü ve ocak ayının bu ilk günlerinde sayıda önemli bir derecede düşüş yaşanması sayesinde mektep, sinema, tiyatro gibi halka açık yerlerin bazı şartlar çerçevesinde açılmasına karar vermiştir. Ancak açılmaya uygun olmayan mekteplerin kapalı kalmak üzere diğerlerinin açılmaları ve talebelerin sağlık durumlarını kontrol ederek talebelerinin %15’i hasta olan mekteplerin hemen kapatılmasına karar verilmiştir. Ayrıca dershanelerle yatakhanelerin uygun zamanlarda havalandırılması ve bazı temizlik kurallarına özen gösterilmesi konusunda kararlar alınmıştır. Sinemaların günde iki seans ile sınırlı olması, her iki seans arasında da iki saat ara bırakılması ve ortamın havalandırılarak, zeminin temizlenmesi, izdiham yaşanmaması ve sigara içilmemesi gibi kurallar da getirilmiştir. Alınan bu kararlar üzerine Maarif-i Umumiye Nezareti de mekteplere; İspanyol nezlesi’nden dolayı ölüm oranlarında düşüş yaşanması nedeniyle mekteplerin tatil edilmesi hakkındaki kararın sıhhi

³⁶⁵ “İspanyol Nezlesi Tekrar Başladı”, *Vakit*, 9 Aralık 1918.

³⁶⁶ “İspanyol Nezlesi ve Mektepler”, *Vakit*, 29 Aralık 1918.

³⁶⁷ “İspanyol Hastalığı ve Mektepler”, *Muvakkat*, 2 Ocak 1919.

tedbirlerin alınması halinde kaldırılabilceği, Sıhhiye Nezaret-i Celilesi'nden bildirilmiş olduğundan, yakacak sıkıntısı olmayan mekteplerin hemen açılıp eğitime başlaması kararı ilan edilmiştir³⁶⁸.

Ülke çapında yaşanan bu sevindirici gelişme, “yakacak sıkıntısı” olmayan okulları kapsamıştır. Ancak yakacak sıkıntısını en fazla çeken mektepler ibtidaileridir. Bu nedenle alınan kararın ibtidai mekteplere bakan yönünde pek bir değişiklik yaratmayacağı olası görülmüştür³⁶⁹. Bu kararın alınmasından bir gün sonra “Yeni Mektep” önümüzdeki cumartesi günü eğitime başlayacağını ilan etmiştir³⁷⁰. Üsküdar Mektebi ayın on birinci cumartesi günü eğitime başlanacağından muallimlerle talebelerin okula gelmelerini duyurmuştur³⁷¹. Akşemsettin Numune Mektebi de aynı gün açılacak okullar arasındadır³⁷². Makri Köy İnas Osmani Mektebi Nisan'ın yirmi altıncı cumartesi günü açılacağından tüm kadın-erkek muallimlerin yirmi üçüncü çarşamba günü öğleden sonra iki buçukta Bağlar'da bulunan merhum Ziya Bey'in köşküne davet etmiş ve yatılı gündüzlü tüm talebenin de cumartesi günü sabah saat sekizde aynı yere gelmelerini istemiştir³⁷³. Okulların ders başı yapmasının ardından padişahın doğum günü olması hasebiyle okullara bir günlük ara verilmiş³⁷⁴, bir ay kadar sonra da Beyazıt'ta Numune Mektebi, talebe arasında kızamık hastalığının ortaya çıkması üzerine bir hafta müddetle tatile gitmiştir³⁷⁵.

İbtidai mekteplerin sınavları haziran ayının birinde başlamış ve on gün boyunca devam etmiştir. 20 Ağustos'ta mekteplerin kayıt işlemlerinin, Eylül ayında ise eğitimin başlayacağı belirtilmiştir³⁷⁶. Yeni dönemde kayıt işlemlerine ilk başlayan askeri rüşdiyeler olmuştur. Edirne, Bursa ve Konya yatılı askeri rüşdiye talebesi olup da tatil için ailelerinin yanına dönen talebelerin, 16 Ağustos 1919 Cumartesi günü Mekatib-i Askeriye Müfettiş-i Umumiliğine müracaat etmeleri istenmiştir³⁷⁷.

Okulların ders yılına girdiği bu ilk günde, idadi derecesinde eğitim veren özel okullardan bazısının da kayıt işlemlerine başlamış olduğunu ilanlarından anlıyoruz; Fazlı Paşa'daki gündüzlü Aşiyân idadisi Kadıköy'ünde yatılı bir şube açmıştır. Aksaray'da Menba'ül İrfan İdadisi, Beşiktaş'ta Şemsi'l Mekatib de yatılı talebe kabul etmektedir. Bu üç mektepte okutulan yabancı dilin Fransızca olduğu, Beyazıt'taki Feyziye Mektebi'nde eğitime başlandığı

³⁶⁸ “İşpanyol Nezlesi”, *Vakit* 6 Ocak 1919.

³⁶⁹ “Mekteplerin Küşadı”, *Vakit*, 8 Ocak 1919.

³⁷⁰ “Yeni Mektep”, *Vakit*, 7 Ocak 1919.

³⁷¹ “Üsküdar Mekteb-i Sultanisi Müdüriyeti'nden”, *Vakit*, 9 Ocak 1919.

³⁷² “Akşemsettin Numune Mektebi”, *Vakit*, 21 Şubat 1919.

³⁷³ “Makri Köy İnas Mektebi Müdüriyeti'nden”, *Vakit*, 19-25 Nisan 1919.

³⁷⁴ “Veladet-i Padişahi”, *Vakit*, 21 Nisan 1919.

³⁷⁵ “Mektep Tatili”, *Vakit*, 19 Mayıs 1919.

³⁷⁶ “İbtidai Mektepleri'nin İmtihanları”, *Vakit*, 1-8 Mayıs 1919.

³⁷⁷ “Mekatib-i Askeriye Müfettiş Umumiliği'nden”, *Vakit*, 15 Ağustos 1919.

belirtilmiştir. Vilayetin resmi ibtidai mekteplerinin de 20 gün içerisinde kayıt işlemlerini gerçekleştireceği ve ardından eğitime başlayacağı duyurulmuştur³⁷⁸.

Okullar açılalı henüz bir ay olmasına rağmen İstanbul Maarif Müdüriyeti veba hastalığının hala devam etmesi nedeniyle, tedbir amaçlı olarak resmi ve gündüzlü eğitim veren mektepler ile hususi mektepleri bir sonraki duyuruya kadar tatil etmiştir³⁷⁹. Beklenen bir sonraki duyuru da ise veba çıkan yerlerdeki mektepler haricinde, bu civarın yüz metre mesafesi dışında kalan mekteplerin; muallim, talebe, mübsir ve hademelerinin aşılması şartıyla açılmasına karar verilmiştir. Aşı işlemlerinin Emraz-ı Sareye mücadele heyetince yapılması dolayısıyla mekteplerin cumartesi günü açılacağı bildirilmiştir³⁸⁰. Önceden kapatılan Darülaceze içerisindeki ibtidai mektebinin de tekrar açılmasına karar verilmiş, Maarif Nezareti tarafından mektebe bir muallim ve bir muallim yardımcısı tayin edilmiştir³⁸¹.

Mektepler eğitim-öğretim faaliyetlerine başlamalarından birkaç ay sonra bu kez de kızamık hastalığından dolayı aksaklık yaşamış ve İstanbul Sultanisi tedrisat-ı ibtidaiye kısmı 12 gün süreyle tatil edilmiştir³⁸². Bundan dolayı tüm ibtidailerin 10 gün süreyle tatil edileceği haberi ortaya atılmıştır³⁸³. Hastalığın ortaya çıkmadığı okullardan olan Fatih İnas Numune Mektebi tatil ilanına rağmen bir sonraki cumartesi günü okulun açılacağını duyurmuştur³⁸⁴. Aynı gün bu kararın nedeni ortaya çıkmış ve kızamık hastalığından dolayı okulların tatil edildiği haberi tekzip edilmiştir. Okulların eğitimini aksatacak derecede bir kızamık vakasının yaşanmaması dolayısıyla eğitime ara verilmediği duyurulmuştur³⁸⁵. Bu dönemde işgaller dolayısıyla mekteplerinden mahrum kalan talebeler bir de İspanyol nezlesi, veba ve kızamık gibi hastalıklar nedeniyle öğrenimlerine devam edememiştir. Hastalıktan dolayı kapatılan mekteplerden, yakacak sıkıntısı olmayanlarının açılabilceği kararı ise ülke ekonomisinin ne kadar zor durumda olduğunu gösterir niteliktedir.

2.1.3. İbtidai Mekteplerde Tadilat ve Islahatlar

Okulların teşkilat ve programlarına dair ilk değişim Fener yolu Sultan Murad-ı Hamis Numune Mektebi'nin kız okuluna çevrilerek, programına Fransızca ilave edilmesi olmuştur³⁸⁶. Ayrıca Rum mekteplerinde Türkçe ile Osmanlı tarih ve coğrafyası dersinin kaldırıldığına dair

³⁷⁸ "Ders Senesi Başladı", *Vakit*, 2 Eylül 1919.

³⁷⁹ "Resmi ve Hususi Bilumum Mekatib İdaresine", *Vakit*, 7 Kasım 1919.

³⁸⁰ "Mektepler Açılıyor", *Vakit*, 13 Kasım 1919.

³⁸¹ "Darülaceze İbtidai Mektebi", *Vakit*, 8 Şubat 1920.

³⁸² "Tatil", *Vakit*, 13 Nisan 1920.

³⁸³ "Mekteplerin Tatili", *Vakit*, 22 Nisan 1920.

³⁸⁴ "Fatih İnas Numune Mektebi Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 23 Nisan 1920.

³⁸⁵ "Mektepler Tatil Edilmiyor", *Vakit*, 23 Nisan 1920.

³⁸⁶ "Sultan Murad-ı Hamis Mektebi", *Muvakkat*, 3 Şubat 1919.

Rumca gazetelerde bir haber yayımlanmış, Maarif Nezareti bu haberin aslını öğrenmek için hem Rum mekteplerinin teftiş edilmesini emretmiş hem de Patrikhane'nin mercii olan Adliye ve Mezahib Nezareti'nin bu konuya dair bilgisinin olup olmadığı sorulmuştur³⁸⁷.

Numune Mektepleri konusunda bazı düzenlemelere gidilmiştir. Daha önce gelirleri yanlış esaslara dayandırılarak, gerçekte uyuşmayan miktarda gösterilmiş olduğu söylenen Numune Mekteplerinin, yıllık 400.000 bin lira masrafla oluşturulduğu belirtilmiştir. İstanbul vilayet bütçesinde yaşanan maddi sıkıntılar, ibtidai mekteplerini idare edemeyecek duruma getirmiştir. Maaş konusunda yaşanan sıkıntılar, çeşitli Nezaretler ve İtibar-ı Milli Bankası gibi yerlerden alınan borçlarla giderilmeye çalışılsa da bu sorunu ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Maaş sıkıntısını halledebilmek için çeşitli çözüm yolları arayışı sonunda, gelecek sene için ibtidai mektepler hakkında yeni bir proje düzenlenmesine karar verilmiştir. Buna göre talebesi az olan bazı Numune Mekteplerinin kapatılması, programlarında gereksiz görülen derslerin müfredattan kaldırılması ve ibtidai eğitim-öğretimi için ayrılan bütçede esaslı bir tasarrufa gidilerek her mektepte yüksek maaşlı fakat az sayıda muallimin görevlendirilmesi düşünülmüştür³⁸⁸.

Dönemin Maarif Müdürü Mustafa Bey, Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu'nun yeniden düzenlenilmesi için çalışmalara başlamış ve yakın bir zamanda sonuçlanacağını söylemiştir. Bu dönemde İstanbul vilayetinin Şehremaneti'ne bağlanmasına dair düşüncelerden dolayı okulların durumu sorulan Mustafa Bey, şehir içinde vergi toplama yetkisi kimdeyse ibtidai mekteplerin idaresinin de oraya verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bazı mekteplerin kapatılacağına dair çıkan söylentilere, böyle bir niyetlerinin olmadığı şeklinde cevap veren Mustafa Bey, mevcut olan mektepleri ıslah edeceklerini ve seyyar dersleri daimî muallimlere vererek bu sayede bütçede biraz eksiltmeye gidileceğini, yoğunluğun arttığı bazı mektepleri de uygun olan mekteplerle birleştirmeyi düşündüklerini söylemiştir³⁸⁹.

İstanbul vilayetince ibtidai mektepler hakkında yeni bir proje üzerinde çalışıldığı, İstanbul vilayeti gelirlerinin mevcut okulların idaresini ve muallimlerin maaşlarını düzenli olarak ödeyemeyecek halde olduğu dikkate alınarak, bundan böyle muallimlerin sayısında azaltmaya gidilmesine karar verildiği belirtilmiştir. Buna göre; gelecek seneden itibaren ibtidai mekteplerde daimî muallimler görev alırken, seyyar muallimlikler kaldırılacak, seyyar muallimler yalnızca yabancı dil dersleri için sınırlı bir sayıda tutularak görevlendirilecektir³⁹⁰.

³⁸⁷ "Rum Mektepleri'nde Türkçe", *Vakit*, 20 Şubat 1919.

³⁸⁸ "Numune Mektepleri", *Vakit*, 8 Haziran 1919.

³⁸⁹ "Mekatib-i İbtidaiye", *Vakit*, 18 Haziran 1919.

³⁹⁰ "İbtidai Mektepleri", *Vakit* 6 Temmuz 1919.

Bu sayede okul okul gezen muallimliklere son verilerek hem bir kadro oluşturulmaya hem de mali yönden rahatlama sağlanmaya çalışılmıştır.

Proje üzerinde yapılan çalışmalar ilerletilerek yeni kararlar da alınmıştır buna göre; İstanbul vilayeti dahilindeki ibtidai mekteplerin seyyar muallimlikleri kaldırılarak yalnızca yabancı dil ve güzel yazı derslerinde seyyar muallimler görevlendirilmiştir. Almanca derslerinin yerine de Fransızca dersinin getirilmesine karar verilmiřtir³⁹¹.

Daha önceden yeniden düzenlenmesi amacıyla çalışmalarına başlanılan ve Meclis-i Mebusan Encümeni'nin yaptığı görüşmeler sonunda incelenmesi tamamlanan “Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu” şu kararlardan oluşmuştur: 6 yıllık ibtidai mektep eğitiminin mecburi ve ücretsiz döneminde eksiltmeye gidilerek, 5 ve 6. yılların mecburiyeti kaldırılarak, ücretli olmasına karar verilmiştir. Bu değişime göre daha önce kaldırılan eğitim derecelerine ek olarak, önceden kaldırılan rüşdiye eğitimi yeniden başlayacak ve şu an altı sınıflı olan numune rüşdiyelerinin ilk dört senesi ibtidai mektep kabul edilerek bu kısımda eğitim mecburi ve ücretsiz olacaktır. Bu sınıfların üstünde olanlar ise tali eğitim için hazırlananlar olduğundan rüşdiye derecesinde kabul edilerek zorunlu olmaktan çıkarıldığından, talebelerinden uygun bir ücret alınmasına karar verilmiřtir³⁹². Öncesinde ortadan kaldırılan fakat numune rüşdiyeleri adıyla varlıklarını sürdüren rüşdiyelerin tekrar eğitim kademesine dahil edilmesiyle, mevcut olan tali eğitim kademelerinde yine bir karışıklığın başlayacağı muhakkaktır. Ayrıca zorunlu eğitimin düşürölmesi ve 4. sınıfın üstünde öğrenim gören talebelerin ücretli olması kararlarının alınmasında, maddi yetersizliklerin etkisi büyüktür. Nitekim, sayıca fazla olan numune rüşdiyelerinin tali dereceli olmasıyla, vilayet bütçesinden maaş alan muallim sayısında hayli düşüşün yaşanacak olması, ibtidai muallimlerinin maaşlarının ödenmesi konusunda da bir rahatlamanın yaşanacağını düşündürmektedir.

2.1.4. Açılan Özel Okullar

2.1.4.1. Aşıyan İdadisi

Aşıyan Mecmuası Müesseseleri kurucuları Namık ve Cevdet Beyler tarafından Aşıyan Neşriyat ve Tedrisat şirketi adıyla kurulan şirket, ilk teşebbüs olarak Cağaloğlu'da Aşıyan idadisi adıyla bir mektep açmıřtır³⁹³. Yatılı-gündüzlü, ibtidai-tali, erkek-kız eğitimi veren bir mekteptir. Cağaloğlu-Divan Muhasebatı yakınında bulunan mektep, ağustos ayından itibaren kayıt işlemlerine başlayacağını duyurmuřtur³⁹⁴. Kadıköy'ü mektepsizlikten kurtarmak için

³⁹¹ “İbtidai Mektepleri”, *Vakit*, 25 Temmuz 1919.

³⁹² “İbtidai Tahsili”, *Vakit*, 14 Mart 1920.

³⁹³ “Aşıyan İdadisi”, *Muvakkat*, 21 Ocak 1919.

³⁹⁴ “Aşıyan İdaadisi”, *Vakit*, 20 Ağustos 1919.

burada da bir özel Aşîyan şubesi açmaya karar verilmiş ve Yoğurtçu'daki Uhuvvet kulübünde bir toplantı yapılarak çalışmalara başlanmıştır³⁹⁵. Yapılan toplantı sonrasında şubenin açılmasına karar verilmiş ve eski Sadaret Müsteşarı Emin Bey'in Çarıkçı mahallesindeki büyük binasının kullanılması düşünülmüştür³⁹⁶. Fazıl Paşa'da gündüzlü şubesi bulunan Aşîyan İdadisi Kadıköy'ünde de yatılı bir şube daha açmıştır³⁹⁷. Genel programın haricinde Fransızca, İngilizce, Almanca dilleri ile ticaret ve fen şubelerini içeren okul, Osman Ağa mahallesinde Kazasker sokağında Emin Bey konağında eğitime başlamıştır (Eski Belediye Binasıdır)³⁹⁸.

2.1.4.2. Şemsi'l Mekatib

28 yıldan beri eğitim-öğretim yapan mektebin, Beşiktaş'ta merhum Hasan Paşa'nın "geniş" ve "havadar" binasına nakledilerek eğitim hayatına başladığı belirtilmiştir. Yatılı ve gündüzlü eğitim veren mektepte, Fransızca ve Almanca dillerinin "titizlikle" takip edildiği belirtilmiştir³⁹⁹. Mektebe altı yaşından itibaren yatılı-gündüzlü, erkek-kız talebeler kabul edilmektedir. Ancak yatılı kısmına sınırlı sayıda talebe kabul edebileceği duyurulmuştur⁴⁰⁰.

2.1.4.3. Halile-i Mahmudiye

Darülfünun ve Darümuallimin mezunlarından oluşan genç bir girişimci grubun açtığı bir mekteptir. Kuşdili'nde eğitim-öğretim faaliyetine başladığı belirtilmiştir⁴⁰¹.

2.1.4.4. Çerkes Numune İnas Mektebi

Birçok Çerkes hanımın katılımıyla Beşiktaş'ta açılan okulun resmi açılışı yapılmış ve bu münasebetle Mevlid-i Şerif okunduğu belirtilmiştir. Açılış merasiminde saraya mensup birçok hanımın katıldığı, Hayriye Malik tarafından bir konuşmanın gerçekleştirildiği ve sonrasında yardım için para toplandığı yazılmıştır. Merasimde okul müdürresi Seza Hanım'ın üzerinde ise milli Çerkes kıyafeti bulunduğu bilgisine yer verilmiştir⁴⁰².

2.1.4.5. Feyziye Mektebi

Gelecek ders senesi için kayıt işlemlerinin başladığını ilan eden Feyziye mektebi, çocuklarını yeniden kaydettirecek ya da yeni kaydolacak olanların Ağustos'un 25'ine kadar

³⁹⁵ "Kadıköyü'nde Evliya-ı Etfale", *Vakit*, 15 Ağustos 1919.

³⁹⁶ "Kadıköyü'nde Aşîyan İdadisi", *Vakit*, 16 Ağustos 1919.

³⁹⁷ "Ders Senesi Başladı", *Vakit*, 2 Eylül 1919.

³⁹⁸ "Kadıköylülere Tebşir Aşîyan İdadisi", *Vakit*, 6 Eylül 1919.

³⁹⁹ "Şems'il Mekatib Beşiktaş'ta", *Vakit*, 7 Nisan 1919.

⁴⁰⁰ "Şems'il Mekatib", *Vakit*, 5 Ağustos 1919.

⁴⁰¹ "Halile-i Mahmudiye Mektebi", *Vakit*, 18 Ağustos 1919.

⁴⁰² "Çerkez Numune İnas Mektepleri", *Vakit*, 14 Ekim 1919.

cumartesi, pazartesi ve perşembe günlerinde öğleden sonra bir ile beş arasında Beyazıt'ta bulunan okula müracaat etmelerini istemiştir⁴⁰³.

2.1.4.6. Menba'ül İrfan

Mualliminin Darülfünun ve Sultani mekteplerinin müderris ve muallimlerinden oluşması, idare ve eğitimin mükemmeliyeti ve talebelerinin çokluğu itibarıyla İstanbul'un yegâne büyük milli müessesesi olarak kendini tanıtan mektebin eğitim dilleri Türkçe ve Fransızcadır. İbtidai mektep sınıflarının kız kısmı da bulunmakta olup, mektebin Aksaray Valide Caminin bitişiğinde yer aldığı belirtilmiştir⁴⁰⁴. Mektebin kurucusu ve müdürü Mehmet Nureddin Bey, ders nazırı da Mahmut Ekrem Bey'dir. Nitelikli bir muallim kadrosuna sahip olan okulun muallimleri şu isimlerden oluşmuştur:

“Felsefe Muallimi, İsmail Hakkı Bey (Darülfünun Müderrislerinden)
 Hayvanat, Nebatat ve Tabakat Muallimi, Doktor Müştak Bey (Darülfünun Müderrislerinden)
 Hesap İlmi Muallimi, Mehmet Nadir Bey (Darülfünun Müderrislerinden)
 Kimya-yı Uzviye ve Gayr-ı Uzvi Muallimi, Suphi Bey (Müderris Muavinlerinden)
 Tarih-i Umumi ve Siyasi Muallimi, Hüsnü Bey (Ticaret Mekteb-i Âlisi Müdür Yardımcısı)
 Hikmet, Cebir Muallimi, Mahmut Ekrem Bey (İstanbul Sultanisi Muallimlerinden)
 Farsî, Arabî Muallimi, Tahir Nadi Efendi (İstanbul ve Vefa Sultanileri Muallimlerinden)
 Hendese, Münhaniyat Muallimi, Besim Bey (İstanbul Hendese Muallimi)
 Kozmografya Muallimi, Bedi Bey (İstanbul Sultanisi Kozmografya Muallimi)
 Ulum-u Diniye Muallimi, Tahir Efendi (İstanbul Sultanisi Muallimlerinden)
 Edebiyat-ı Osmaniye Muallimi, Refet Avni Bey (Galatasaray Sultanisi Eski Edebiyat Muallimi)
 Fransızca Muallimi, Esat Lami Bey (Kabataş Sultanisi Fransızca Muallimi)
 Coğrafya Muallimi, Refik Bey (Kabataş Sultanisi Coğrafya Muallimlerinden)
 Hıfzıssıhha Muallimi, Doktor Muallim Hafız Cemal Bey (Emraz-ı Dahiliye, Asabiye ve Etfal Mütchassısı)
 Hıfzıssıhha Muallimi, Doktor Mustafa İzzet Bey (Bakterilohane Doktorlarından)
 Mebadi-i Ulum-u Tabiiye Muallimi, Doktor Şevket Bey (Hasköy Nisa Hastanesi Doktorlarından)
 Resim Muallimi, Doktor Raif Bey (Gureba-yı Müsliminhanesi Doktorlarından)
 İktisat ve Malumat-ı Kanuniye Muallimi, İrfan Emin Bey (Vükela-yı Daviden ve Mekatib-i Sultaniye Muallimlerinden)
 Usul Defteri Muallimi, Sadullah Bey (Beyazıt Numune Mektebi Müdürü)
 Usul Tahrir ve Tarih Muallimi, Mustafa Salim Bey (Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Mezunlarından)
 Müsellesat, Mehanik Muallimi, Osman Felek Efendi (Posta ve Telgraf Müfettiş Muavinlerinden)
 Malumat-ı Medeniye Muallimi, Memduh Bey (Mualliminden ve Mahrurin-i Osmaniye'den)
 Hesap, Hendese Muallimi, Ali Hikmet Bey (Darülfünun Riyaziyat Şubesi Mezunlarından)
 Türkçe ve Arabî Muallimi, Abdürrezzak Bey (Darülmualimin-i Âliye Mezunlarından)

⁴⁰³ “Feyziye Mektebi Müdüriyeti'nden”, *Vakit*, 19 Ağustos 1919.

⁴⁰⁴ “Menba'ül İrfan İdadisi”, *Vakit*, 25 Ağustos 1919.

Fransızca Muallimi, Mehmet Hilmi Efendi (Eski Bitlis Maarif Müdürü)

Fransızca Muallimi, Hüsnü Bey (Kabataş Sultanisi Eski Coğrafya Muallim)

Malumat-ı Diniye Muallimi, Hafız Osman Efendi (Davut Paşa Cami Şerifi Hatibi)⁴⁰⁵.

2.1.4.7. Asri Mektep

Türk Kadını Dershanesi sahibi Ahmet Halit Bey aynı derslane içerisinde açtığı bu mektep birer kız ve erkek ibtidai mektebidir. Eğitim-öğretimin ise Darülfünun ve Darülmuallimat mezunları tarafından verildiği belirtilmiştir⁴⁰⁶. Okulda Fransızca derslerinin Türkçe dersleri seviyesinde verildiği ve mektebin Şehzadebaşı'nda Millet tiyatrosunun arka sokağında bulunduğu duyurulmuştur⁴⁰⁷.

2.1.4.8. Şişli Mektebi

Nişantaşı'nda Celaleddin Paşa konağında Şişli Mektebi adıyla bir okulun açılacağı duyurulmuştur. Mektebin ciddi bir sultani mektebi olarak düzenlendiği, fakat şimdilik yalnızca ibtidai mektep kısmında eğitime başlamasına karar verildiği belirtilmiştir. Mektepte verilecek olan tüm eğitimin Fransızca olduğu, ayrıca dil eğitimi olarak İngilizce ve Türkçe'nin de verileceği duyurulmuştur. Çocuk yuvası da bulunan mektepte, çocukları birer İngiliz ve Müslüman hanımın idare edeceği yazılmıştır⁴⁰⁸.

2.1.4.10. Rehber İttihad-i Osmani Mektebi

Boğaziçi Vaniköy'de bulunan mektep ibtidai mektep ve idadi sınıflarına yatılı ve gündüzlü talebe kaydetmektedir. Ayrıca yakında İstanbul'da ayrı bir şube açmayı planladığını duyurmuştur⁴⁰⁹.

2.1.4.11. Makri Köy İnas İttihad-i Osmani Mektebi

Yoğun talep nedeniyle yatılı kısmında yerlerin dolmak üzere olduğunu duyuran mektep, eski talebelerin de kayıtlarını yenilemeleri için 20 Eylül'e kadar Sultan Hamam caddesinde Macit Mehmet Karakaş ticarethanesine müracaat etmelerini istemiştir. 4 Ekim cumartesi günü derslere başlanacağını, yatılı talebelerin ise cuma günü öğleden sonra saat dörtte okulda olmaları ilan edilmiştir⁴¹⁰.

⁴⁰⁵ "Menba'ül İrfan İdadisi", *Vakit*, 10 Ekim 1919.

⁴⁰⁶ "Asri Mektep", *Vakit*, 24 Temmuz 1919.

⁴⁰⁷ "Asri Mektep", *Vakit*, 26 Ağustos 1919.

⁴⁰⁸ "Nişantaşı'nda Yeni Bir Mektep", *Vakit*, 4 Eylül 1919.

⁴⁰⁹ "Rehber İttihad-ı Osmani Mektebi", *Vakit*, 14 Eylül 1919.

⁴¹⁰ "Makri Köy İnas İttihad-ı Osmani Mektebi", *Vakit*, 16 Eylül 1919.

2.1.4.12. Türk Varlığı Mektebi

Türk Varlığı Mektebi adıyla açılan ibtidai mektepte dikkate değerdir. Seyyit Beşir karargahında askerlerimiz okuma yazma öğrenmek amacıyla bir mektep açmıştır. Burada öğretilen dersler; Kur'an-ı Kerim, ulum-u diniye, kitabet, kıraat, imla, hesap, malumat-ı mütenevvi ve ahlak derslerinden oluşmaktadır. Bu okul 20. Alayın müftüsü Ali Fehmi tarafından kurularak idare edilmekte olup, kendisine Yüzbaşı İsmail Bey, Şevket Bey ve Saffet Beyler de yardımcı olmaktadır. Üç sınıf üzerine düzenlenen mektepte, son günlerde üçüncü sınıf düzeyinde eğitim görenlerin sayısının 20'yi aştığı belirtilmiştir.

Bu mektepten mezun olanlara verilecek diplomada “Beşikten mezara kadar tahsil-i ilim ediniz” hadis-i şerifi yazılmıştır. Bu dönemde tüm mahrumiyetlere rağmen Türk ve Ermeni mektebinden birçok asker diploma almış ve okuma-yazma bilmeden silah altına alınan bu gençlerimiz, memleketlerine ibtidai mektep mezunu olarak geri dönmüşlerdir. Hala Seyyit Beşir karargahında bulunan esirlerin hepsi dönmediğinden burada eğitime devam edildiği bildirilmiştir. İstanbul'a dönen Ali Fehmi Efendi burada bulunan zavallı ve gayretli esirlerin en çok ihtiyaç duyduğu kitapların elif-ba, kıraat, amme ve tebareke cüzleri olduğunu söylemiştir. Gazete bu konuya duyarsız kalmamış ve askerlerin ihtiyacı olan kitapların Maarif Nezareti'nde bulunduğunu düşünerek, Hilal-i Ahmer'in bu kitapları Seyyit Beşir 1. Üsera Karargahının S kısmı Efrad Mektebi Müdüriyeti'ne göndermelerinin pek kıymetli bir hizmet olacağını belirtmiştir⁴¹¹. Araştırmamızda da görüldüğü üzere savaş şartları dolayısıyla cephe gerisinde eğitim faaliyetlerine zor şartlara rağmen devam edildiği görülmekle beraber, bu mektep sayesinde cephenin içinde dahi eğitimin önemsendiği ortaya çıkmaktadır. En çok ihtiyaç duyulan kitapların cüzler olması da dikkat çeken ayrı bir unsurdur. Ölüm korkusunu her an yaşayan bu gençlerin maneviyata yönelerek ümitlerini artırmaya çalıştıkları muhakkaktır.

2.2. Tali Mekteplerin Genel Durumları

1913 yılında Tedrisat-ı İbtidaiye Muvakkat Kanunu'nun oluşturulmasının ardından rüşdiye mekteplerinin, ibtidai mekteplerle birleşmesiyle tedrisat-ı ibtidaiye, idadilerle sultanilerin birleşmesiyle tedrisat-ı taliye teşkilatının oluşturulduğundan önceki bölümlerde bahsetmiştik. Tedrisat-ı taliye derecesinde olan rüşdiye mekteplerinin bu tarihten itibaren ortadan kalktığı düşünülse de Numune Mektepleri adıyla Cumhuriyet yıllarına kadar varlığını korumuştur⁴¹². Aynı yıl belirlenen sultani ders programlarında ise eğitim süresi 12 yıl olup ilk 5 yılı ibtidai sınıf, 4 yılı tali sınıfın ilk devresi, son 3 yılı ise tali sınıfın ikinci devresi olarak

⁴¹¹ “Türk Varlığı Mektebi”, *Muvakkat*, 4 Şubat 1919.

⁴¹² Semiz, 2008: 29; Akyüz, 2020: 268; Tekeli ve İlkin, 1999: 86.

belirlenmiştir. 1919 yılında sultani müfredat programında değişikliğe gidilerek 11 yıla düşürülmüş ve eğitimin ilk 8 yılı ilk devre, son 3 yılı da ikinci devre olarak kabul edilmiştir. İnas sultanilerinin de programları 11 yıl olarak düzenlenmiş ilk 8 yılı devre-i ûla, son 3 yılı devre-i saniye olarak adlandırılmıştır. Devre-i ûla'yı bitirip, devre-i saniye'ye giremeyen kız ve erkek talebeler için özel sınıf oluşturulmuş, bu sınıf sayesinde erkek talebeler ticaret ve ziraat gibi alanlara, kız talebeler ev hanımlığı için gerekli olan eğitimin verilmesine yönlendirilmiştir. Mektep programlarında yer alan dersler: Kuran-ı Kerim, Seyr ve Malumat-ı Diniye, Lisan-ı Osmani, Hesap, Cebir, Hendese ve Resim Hattı, Tarih, Coğrafya, Mevalid-i Selase ve Malumat-ı Diniye, Fizik, Kimya, Malumat-ı Medeniye, Usul Defteri, Arabi, Farisi, Lisan-ı Ecnebi, Resim, Hat ve El işi olmuştur. Ayrıca beden eğitimi ve musiki dersleri de haftada dört gün öğle molalarında verilmiştir⁴¹³.

Sultanilerde ders yılı içerisinde üçer ay aralıklarla, ikisi yazılı biri sözlü olmak üzere üç sınav yapılmıştır. Bir hafta içerisinde sınavlar tamamlanırken, sınavlar dolayısıyla derslere ara verilmemiştir. Sözlü sınavlar dönem bittikten 5 gün sonra başlayarak, 1 ay içerisinde tamamlanmıştır. Sınıf geçebilmek için sınav ortalamalarının en az 5 olması şartı bulunmaktadır. Yazılı sınavlara girmeyenler sıfır alırken, mazeretten ötürü sözlü sınavlara katılamayanlara 25 ağustostan, eylül sonuna kadar sınav yapılmıştır. Bu süre zarfında da girememiş olanlara not olarak sıfır verilmiştir. Ayrıca ders yılının üçte birinden fazla devamsızlık yapan talebeler, mazeretlerine bakılmaksızın sınıfta bırakılmıştır. 1 Eylül'de açılan okullarda sınav süreleri dışında 9 aylık eğitim verilmiş olup, cuma, bayram, Mevlit Kandili ve padişahın doğum ve tahta çıkış günlerinde ise tatil edilmiştir. Hristiyan talebeler paskalya tatillerinde ikişer gün, yılbaşında bir gün, Musevi talebelere de bayramları için beş gün tatil verilmiştir. Ayrıca Hristiyan talebeler pazar, Musevi talebeler ise cumartesi günleri ikinci derse yetişmeleri şartıyla kilise ve sinagoga gitmelerine izin verilmiştir⁴¹⁴.

Sultani okulları yatılı-gündüzlü olarak eğitim vermektedir. Yatılı eğitim veren ve son dönemi kız talebelere ayrılan mektepler: Galatasaray, Kabataş, Bezm-i Âlem, Çamlıca, Erenköy, Adile Sultan Sultanileridir. Gündüzlü eğitim verenler ise Üsküdar, Gazi Osman Paşa, Nişantaşı, Davutpaşa, Kadıköy ve Mercan'dır. Şubat 1920 İkdâm gazetesinde yer alan habere göre, bu sultanilere devam eden talebelerin sayıları şöyledir: Yatılı eğitim verdiğini söylediğimiz 7 sultani de toplam 1.471 yatılı, 1.706 gündüzlü talebe öğrenim görmüştür. Gündüzlü eğitim veren 6 sultani de ise toplam 2.591 talebe öğrenim görmüştür. 1929-1930

⁴¹³ Ceylan, 2012: 114-116.

⁴¹⁴ Demirel, 2012: 352-353

Muallim Yıllığı'na göre 1920 yılında TBMM'ye bağlı olan yerlerde 12 yıllık eğitim veren 5 sultani, 9 yıllık eğitim veren 32 sultani ve idadi bulunmaktadır⁴¹⁵.

2.2.1. Görev Başındaki Tali Mektep Müdürleri

Vakit Gazetesi'nde yer alan tali mektep müdürleri hakkındaki bilgiler şunlardan oluşmaktadır: Beyazıt İnas Mektebi müdüriyetine Hasköy Mahpeyker Sultan Mektebi müdürü Ahmet Muhtar Bey tayin edilmiştir⁴¹⁶. Galatasaray Sultanisi müdürlüğünde 6 yıldır bulunan Salih Arif Bey⁴¹⁷, teşkilatının eski haline döndürülmesi ve müdür-ü saniliğin Mösyö Blanchong'a emanet edilmesine dair verilen karar kaydedilmiştir⁴¹⁸. Robert Kolej'inin müdürü 1903-1932 yılları arasında Caleb Gates'dir⁴¹⁹. Kastamonu Sultanisi müdüriyetine, Beyrut Sultanisi eski müdürü ve Ortaköy Darüleytam müdürü Mehmet Behçet Bey tayin edilmiştir⁴²⁰. Üsküdar Sultanisi müdürü Hami Bey'in Avrupa'daki talebe müfettişliğine tayininden dolayı yerine, Aydın Sultanisi müdürü Kazım Bey tayin edilmiştir⁴²¹. Çamlıca İnas Sultanisi'nde müdirelik mevkiinin dağıldığı, sadece müdürün okulda güvenliği ve düzeni sağlamada yeterli gelmediği ve talebeler arasında derslerle imkân bırakmayacak kadar fikri çatışmanın artması dolayısıyla Maarif Nezareti'nin bir an önce bu meseleyi dikkate alarak, mektebe iktidar sahibi bir müdirenin tayin edilmesi gerektiği yazılmıştır⁴²².

İstanbul Sultanisi müdüriyetine tayin olunan Edip Bey'in istifası üzerine eski Bolu Maarif Müdürü Sami Bey'in tayin edilmesine karar verilmiştir. Sami Bey'in polis müdüriyeti birinci şube müdür yardımcısı olduğu ve daha önce Bursa Sultanisi müdürlüğü ve Diyarbakır Maarif müdürlüğü görevlerinde de bulunduğu belirtilmiştir⁴²³. Ancak bir ay sonra bu atamanın gerçekleşmediği ve Edip Bey'in hala İstanbul sultanisi müdürü olduğu anlaşılmıştır. Fakat vazifesine devamsızlık yaptığı gerekçesiyle görevden alınarak yerine, Nişantaşı sultanisi müdürü Akil Bey; Nişantaşı Sultanisi müdüriyetine, Mercan Sultanisi müdürü Fuat Bey ve Mercan Sultanisi müdüriyetine, Basra eski mebus ve eski maarif memurlarından Hilmi Efendi tayin edildiği bildirilmiştir⁴²⁴. Trabzon Sultanisi müdüriyetine, Balıkesir Sultanisi müdür-i

⁴¹⁵ Sarıhan, 2019a: 60-63.

⁴¹⁶ "Tayin", *Vakit*, 25 Kasım 1918.

⁴¹⁷ Şişman, 1996: 326.

⁴¹⁸ "Galatasaray Sultanisi", *Vakit*, 20 Aralık 1918.

⁴¹⁹ Gürtunca, 2017: 123

⁴²⁰ "Kastamonu Sultanisi Müdürü", *Vakit*, 8 Mayıs 1919.

⁴²¹ "Tayin", *Vakit*, 2 Ekim 1919.

⁴²² "Çamlıca İnas Sultanisi", *Vakit*, 13 Aralık 1919.

⁴²³ "İstanbul Sultanisi Müdüriyeti", *Vakit*, 28 Kasım 1919.

⁴²⁴ "Sultani Müdüriyetlerinde Tebeddülât", *Vakit*, 25 Aralık 1919.

sanisi Şevki ve Balıkesir Sultanisi müdür-i saniliğine, Konya Darülmuallimin eski müdürü Şakir Beylerin tayin edildiği⁴²⁵ bilgilerine yer verilmiştir.

2.2.2. Tali Mekteplerin Bina Sorunları

2.2.2.1. Sultaniler

I. Dünya Savaşı sırasında, savaşılan devletlerin binalarına hükümet tarafından el konularak, bu binaların okul ve hastane gibi çeşitli kurumlara dönüştürüldüğünden daha önce bahsedilmişti. Bu binalar arasında bazı sultaniler de bulunmaktadır. Mondros Mütarekesi'nden sonra ilk olarak bu binaların işgal edilmesiyle birlikte bina sorunu ortaya çıkmıştır. Gazetede tali eğitim seviyesinde öğrenim veren kurumlarla ilgili şu bilgilere yer verilmiştir.

Galatasaray Sultanisine iki İngiliz subayın geldiği ve bu durumda sultaninin İngilizler tarafından işgale uğrayacağını düşünülüyor yazılmıştır. Bunun üzerine okul müdürü Salih Arif Bey'in hemen durumu Maarif Nezareti'ne bildirdiği, diğer taraftan da Fransız muallimler aracılığıyla Fransız elçiliğinde bulunan General Bono'ya müracaat ederek, işgal tasavvurlarını engellemelerini rica ettiği kaydedilmiştir. Galatasaray Sultanisi'nde çeşitli bilim ve teknik derslerinin Fransızca verildiği ve bu nedenle mektebin, Fransız medeniyetinin Türkiye'de yayılmasına eskiden beri hizmet etmiş, her iki millet arasında samimi ilişkilerin gelişmesini sağlayan kurumlardan biri olduğu belirtilmiştir. Sultanide Fransızca öğreten muallimlerin çoğunluğunun, Fransız tabiiyetinde bulunan kişilerden oluştuğu ve savaş süresince mektep idaresi ve muallimleri tarafından kendilerine mümkün olan en iyi muamelenin gösterildiği belirtilmiştir. Gazete bundan dolayı İngiliz subayları tarafından böyle bir kuruma karşı işgal düşüncesinde bulunulması infial uyandırdığını belirtmiştir. Şimdiye kadar okulların izinsiz işgal edildiğinin işitildiğini fakat bu şekilde işgal edilen kurumların Maarif Nezareti tarafından gereksiz olarak değerlendirilen yerlerden ibaret olduğunun düşünülüyor, Galatasaray'a yapılan bu girişimden sonra durumun böyle olmadığını anlaşıldığı belirtilmiştir⁴²⁶.

Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul Sultanisi Galata'daki Saint Benoit'ten, Saraçhane başındaki İnas Sanayi Mektebine taşınmıştır ancak binanın, mektebi tümüyle almaya yeterli olmaması dolayısıyla eğitime başlayamamıştır. Bundan dolayı İnas Sanayi Mektebi için başka bir binaya ihtiyaç duyulmuş, neticede Selçuk Hatun Sultanisi'nin henüz tamamı oluşturulamayan tali mektebin dört sınıfı kaldırılarak, iki mektebin Selçuk Hatun İnas Sanayi Mektebi adı altında birleştirilmesiyle mesele sonuçlandırılmıştır. Selçuk Hatun'un kaldırılan

⁴²⁵ "Sultani Tayinleri", *Vakit*, 4 Şubat 1920.

⁴²⁶ "Galatasaray Sultanisi", *Vakit*, 17 Kasım 1918.

dört sınıftaki talebelerin isterlerse orada eğitim görmelerine, isterlerse Bezm-i Âlem Sultanisine nakil olunabileceklerine karar verilmiştir⁴²⁷. Okulun nakil işlemleri bittikten sonra cumartesi gününden itibaren 1, 11 ve 12. sınıfların dışındaki sınıflarda gündüzlü olarak eğitime başlanılacağı duyurulmuştur⁴²⁸.

Maarif Müsteşarı Müslihiddin Adil Bey'e İstanbul Sultanisinin birinci sınıfının neden açılmadığı ve sultanilerde ilk iki ibtidai sınıfının lağvedileceğine dair duyumların doğru olup olmadığı sorulmuştur. Adil Bey, İstanbul Sultanisi'ndeki sınıfın açılmamasındaki sebebin maddi imkânsızlık olduğunu söyleyerek, lağvedilme konusunun ise düşünüldüğünü belirtmiştir⁴²⁹. Mektebe tahsis edilen Saraçhane başındaki Münir Paşa Konağı'nın yeterli gelmemesi yüzünden ilk senesiyle son iki sınıfı açamadığı gibi yatılı olan talebesinden daimî olmayanlarını da kabule imkân bulamayan İstanbul Sultanisi, mektebin karşısındaki Haşim Paşa Konağı'ndan da yararlanmayı sağlayabilmiş olduğundan yakında eksiklerini tamamlayacağını duyurmuştur. Eski yatılı talebenin tekrar kabulüne öncelikle en uzak ve en küçük olup da gitmesi mümkün olmayanlardan başlanılacağı ve okulun kapasitesine uygun miktarda talebe alınıncaya kadar bu sistemin uygulanacağı belirtilmiştir⁴³⁰.

İşgal edilen binaların tahliye ve iadesi yüzünden okulların eğitim hayatına engel olan bu durumun tamamlanmak üzere olduğu ve İstanbul Sultanisi'nin 488 kişilik yatılı kadrosunu 192'ye düşürülerek, Saraçhane başında bulunan iki ayrı binaya yerleştirildiği belirtilmiştir. Ayrıca ibtidai kısmı sınıflarına yabancı dile yatkınlık kazanılması dikkate alınarak gündüzlü talebe kaydedilmeye başlandığı yazılmıştır⁴³¹. Bu dönemde Galatasaray dışında yatılı ve iki devreli yani tam sınıflara sahip olan iki mektepten biri İstanbul Sultanisi olmuştur⁴³².

Ancak yaklaşık 4 ay sonra Maarif Nezareti Kabataş'ta bulunan Mülkiye Mektebi ile İstanbul Sultanisi'nin Bezm-i Âlem Valide Sultanisi'nde birleştirilmesine karar vermiştir. Bezm-i Âlem Valide Sultanisi'nin yatılı talebesinin fazla olmamasından dolayı, İstanbul Sultanisi yolunda bulunan Saraçhane başındaki binaya nakledileceği haber verilmiştir⁴³³. Fakat Bezm-i Âlem binasında eğitimine devam eden İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'ne, uygun bir bina bulunduğu takdirde mekteplerin naklinin gerçekleşeceği bildirilmiştir⁴³⁴. Dahiliye Nezareti, Mülkiye'nin Maarif Nezareti'ne bağlanması konusunda karşılıklı olarak anlaşmış olduğundan Mülkiye Mektebi ile İstanbul Sultanisi'nin, Sultan Mahmut türbesindeki eski binalarında

⁴²⁷ "Tahliye Edilen Mektepler", *Vakit*, 21 Kasım 1918.

⁴²⁸ "İstanbul Sultanisi", *Vakit*, 29 Kasım 1918.

⁴²⁹ "Maarif Nezareti'nde", *Vakit*, 17 Aralık 1918.

⁴³⁰ "İstanbul Sultanisi", *Mütevakkat*, 27 Ocak 1919.

⁴³¹ "İstanbul ve Kadıköy Sultanileri", *Vakit*, 2 Mart 1919.

⁴³² "Sultaniler", *Vakit*, 22 Ağustos 1919.

⁴³³ "Mekteb-i Mülkiye ve İstanbul Sultanisi", *Vakit*, 11 Aralık 1919.

⁴³⁴ "Mülkiye Mektebi – İstanbul Sultanisi", *Vakit*, 18 Aralık 1919.

birleştirilmesi düşüncesinin mart ayında büyük ihtimalle gerçekleşeceğini söylemiştir. Şu durumda yalnızca Bezm-i Âlem binasındaki İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'nin bina sorunu kalmış ancak ona da gayet güzel ve gösterişli bir bina bulunduğu ve geriye halledilmesi gereken tek konunun para olduğu belirtilmiştir. İstanbul Sultanisi'nin ibtidai mektep kısmı talebelerinden de isteyenler yeni binaya gelebileceği gibi bugün Bezm-i Âlem'in eski Ticaret Mektebi kısmında bulunan ibtidai mektep talebelerinin de orada kalacağı söylenmiştir. Mülkiye Mektebi ile İstanbul Sultanisi'nin bir bina içinde birleşmesinin yanlış anlaşıldığı, İstanbul Sultanisi'nin bir Mülkiye idadisine dönüştüğü yanlışlığına düştüğü belirtilmiştir. Çünkü buradan mezun olan talebelerin de diğer mektep talebeleri gibi giriş sınavlarına tabi olacağı belirtilmiştir⁴³⁵. Birleşen iki okulun aslında binasızlıktan kaynaklanan bir birleşim yaşandığı, mektebin statüsünde herhangi bir değişikliğin bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Münir Paşa Konağı'nda bulunan İstanbul Sultanisi'ne bağlı Haşim Paşa Konağı'nda bulunan ibtidai sınıfının o binada kalmasına ve Mekteb-i Mülkiye ile Bezm-i Âlem Valide Sultanisi binasına nakledilecek olan İstanbul Sultanisi için burada da ayrıca ibtidai sınıfın açılmasına karar verilmiştir. Bu sayede İstanbul Sultanisi'nin yatılı talebe sayısının 400'e ulaştığı belirtilmiştir. Bugüne kadar İstanbul'da dört yatılı İnas Sultanisi'ne karşılık iki Zükur Sultanisi bulunmaktadır. Bunların yatılı talebesi 300 iken, Kabataş Sultanisi'nin de dahil olmasıyla Zükur Sultanilerinin yatılı talebe sayısının 550'ye ulaşacağı belirtilmiştir. Ayrıca yine bu sayede Mülkiye Mektebi de şimdiye kadar yerleştirilmiş olduğu mektep olmaya hiç elverişli olmayan binadan kurtarılmış olacak, Donanma cemiyeti binasına nakledilecek olan İnas Sanayi-i Nefise Mektebi de bu sayede müstakil bir binaya yerleştirileceğinden mektebe gösterilen isteğin bir kat daha artmasının sağlanacağı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra İstanbul Sultanisi ile Bezm-i Âlem Valide Sultanisi için ayrıca ibtidai kısımları açılacağından şehrimizde ayrıca erkek ve kıza mahsus olmak üzere iki ibtidai mektebinin daha açılması sağlanacaktır. Diğer bir faydası ise Nezaretin, bütçe sıkıntısı yaşayan İstanbul vilayetinin yükünün bir kısmını hafiflettiği gibi, son zamanlarda bazı numune mekteplerinin kapatılmasından dolayı oluşan eksikliğini de gidermesi bakımından yarar sağladığı ifade edilmiştir⁴³⁶.

İşgal dolayısıyla taşınmak zorunda kalan Kadıköy Sultanisi ise eşyasını o civardaki Osman Gazi mektebine nakletmiştir⁴³⁷. Ancak civarda yeni bir bina arayışına girildiği belirtilmiştir⁴³⁸. Mektebin gündüzlü olarak açılması kararlaştırılmış olduğundan, yatılı olup da

⁴³⁵ "Mekteb-i Mülkiye – İstanbul Sultanisi", *Vakit*, 3 Ocak 1920.

⁴³⁶ "Mekteb-i Mülkiye", *Vakit*, 8 Şubat 1920.

⁴³⁷ "Tahliye Olunan Mektepler", *Vakit*, 14 Kasım 1918.

⁴³⁸ "Tahliye Edilen Mektepler", *Vakit*, 21 Kasım 1918.

henüz yataklarını almayan talebelerin Osmangazi Numune Mektebine gelerek yataklarını almaları istenmiştir. Okulun nerede ve ne zaman açılacağı ise henüz belli olmadığından ayrıca ilan edileceği duyurulmuştur⁴³⁹. Maarif Müsteşarı Müslihiddin Adil Bey, Kadıköy Sultanisi için ya Darüleytam hastanesi yapılan eski İttihat ve Terakki Mektebi binasına yahut Kadıköy Numune Mektebi'ne yerleştirileceğini söylemiştir⁴⁴⁰. Aradan geçen yaklaşık 4 aya rağmen hala mektep için uygun bir bina bulunamadığından, Tıp Fakültesi civarında Darüleytam hastanesi olarak kullanılmakta olan bir binanın Kadıköy Sultanisine verilmesi için çalışılmış ancak bir sonuç alınamamıştır⁴⁴¹. 5 aya varan arayışın sonunda, Kadıköy Sultanisi için Kuşdili civarında bir bina bulunmuş ve boşaltılarak eşyasından bir kısmı naklettirilmiş ise de bu bina ancak dört sınıfın sığmasına imkân tanıdığından, o civarda birbirine yakın olmak üzere başka bir binanın daha araştırıldığı ve bulunduğu takdirde mektebin gündüzlü olarak açılarak eğitim-öğretime başlamasının planlandığı yazılmıştır⁴⁴². Kadıköy Sultanisi'nin tamamen kapatılacağı haberi yazılmış ancak böyle bir durumun olmadığı sonradan anlaşıldığı belirtilmiştir. Mektebin gündüzlü ibtidai ve tali devre-i evveli sınıflarından oluşarak eğitim faaliyetlerine devam edeceği bilgisine yer verilmiştir⁴⁴³.

Tüm sultanilerin eğitime başladığı duyurulurken, bina bulamadığı için geçen yıldan beri kapalı olan Kadıköy Sultanisi'nin de gündüzlü olarak açıldığı duyurulmuştur⁴⁴⁴. Kadıköy Sultanisi'nin ibtidai kısmının, Kadıköy Aziziye Numune Mektebi'ne nakledilmesi düşünülmüş⁴⁴⁵ ve muallim heyetiyle beraber Kadıköy Sultanisi'ne katılmıştır. Kadıköy Sultanisi bundan dolayı yatılı olduğu halde bütçenin darlığı dolayısıyla gündüzlüye çevrilmiştir. Kadıköy civarında yatılı bir mektebin bulunması birçok talebenin yabancı dil eğitimi almaları sağlamıştır. Maarif Nezareti tarafından yatılı okul ihtiyacı dikkate alınarak Kadıköy Sultanisi'nin tekrar yatılıya çevrilmesinin düşünüldüğü, özellikle Kadıköy civarında bu yönde ihtiyacın fazla olması dolayısıyla bu konudaki girişimlerin olumlu sonuçlanmasının ümit edildiği yazılmış⁴⁴⁶, ancak mesele tekrar gündeme gelse de kesin bir sonuç alınamamıştır⁴⁴⁷.

İtilaf ordusu tarafından işgale uğrayan diğer bir sultani ise Nişantaşı Sultanisi olmuştur. İngiliz Mektebi binasında faaliyet gösteren sultani, Mütareke'den sonra tahliye edilmek zorunda kalmıştır. Boşaltılan okulun Fehim Paşa konağına yerleştirilmesine karar verilmiş ve

⁴³⁹ “Kadıköy Sultanisi Müdüriyeti'nden”, *Vakit*, 25 Kasım 1918.

⁴⁴⁰ “Maarif Nezareti'nde”, *Vakit*, 17 Aralık 1918.

⁴⁴¹ “İstanbul ve Kadıköy Sultanileri”, *Vakit*, 2 Mart 1919.

⁴⁴² “Sultani Mektepleri”, *Vakit*, 7 Nisan 1919.

⁴⁴³ “Sultaniler”, *Vakit*, 22 Ağustos 1919.

⁴⁴⁴ “Sultani Mektepleri”, *Vakit*, 21 Eylül 1919.

⁴⁴⁵ “Kadıköy Sultani Mektebi”, *Vakit*, 23 Kasım 1919.

⁴⁴⁶ “Kadıköy Sultanisi”, *Vakit*, 15 Aralık 1919.

⁴⁴⁷ “Kadıköy Sultanisi”, *Vakit*, 18 Aralık 1919.

okulun cumartesi günü teslim edilmesi istenmiştir⁴⁴⁸. Nişantaşı Sultanisi bir taraftan İngiliz Mektebini diğer taraftan Fehim ve İsmail Paşa konağını kullanmaktaydı. İngiliz Mektebi'nin tahliyesi üzerine bu dairenin müstemilatı diğer iki binaya dağıtılmış ve okul eğitim-öğretime başlamıştır⁴⁴⁹. Okul binası konusunda çekilen sıkıntıları ortadan kaldırmak için bazı okulların birleştirilmesi söz konusu olunca, Kabataş Sultanisi binasının yatılı bir mektebi idare etmek için yeterli görülmesi üzerine, Nişantaşı Sultanisi'nin oraya nakledilmesi ve Kabataş Sultanisi için başka bir binanın araştırılmasına karar verilmiştir⁴⁵⁰. Nişantaşı'nın yatılı olarak kalması düşünülmüş⁴⁵¹, verilen ilanda yatılı ve gündüzlü kayıt ve kabul müddetinin 20 Eylül 1919 Cumartesi'ye kadar süreceğini duyurmasıyla yatılı olarak eğitim verdiği anlaşılmıştır⁴⁵².

Kandilli Sultanisi, Saraçhane başında Kız Sanayi Mektebi binasına nakledilerek bu cumartesi gününden itibaren 1, 11 ve 12. sınıflardan başka sınıflarda gündüzlü olarak eğitime başlayacağını duyurmuştur⁴⁵³. Darülmualimin-i Âliyye ile ibtidai kısmının birbirinden ayrılmasıyla, ibtidai kısmının Kandilli Sultanisine nakledilmesi düşünülmüş ve bu konu hakkında Maarif Nezareti tarafından bazı girişimlerde bulunulmuş ancak imkansızlığı anlaşıldığından bundan vazgeçilmiştir. Gazetelerden biri bu meseleden bahisle uzun bir yazı yazmış ve Darülmualimin-i ibtidai kısmının Kandilli'ye naklinin, eğitimsel açıdan pek çok faydaları olabileceğini ileri sürdükten sonra imkansızlığı konusuna değinerek, Kandilli Sultanisi binasının yapılacak bazı tadilatlarla 300 kişilik kapasiteye sahip olabileceğinin, Kandilli Sultanisi müdürü tarafından söylendiğini yazmıştır⁴⁵⁴.

Ancak Vakit Gazetesi konuya hiç eğitimsel açıdan bakmadan, Darülmualimin ibtidai kısmının âliyyeden ayrılmasıyla Kandilli'ye naklinin maddi olarak mümkün olmadığını belirtmiştir. Kandilli Sultanisinin ancak 120 talebeyi alabilecek kapasitede olduğunu belirten gazete, yaptığı araştırmaya göre bu okulun 300 talebe alabileceğini iddia edenlerin olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Maarif Nazırı Sait Bey, Kandilli Sultanisi müdürünü yanına davet etmiş ve aralarında şu konuşma geçmiştir: Kandilli Sultanisinin kaç talebe alabileceği sorusu üzerine, Müdür Bey okulda 100 talebe olduğunu fakat 120 talebeyi de alabileceğini söylemiştir. Nazır Bey'in 300 talebe alamaz mı sorusu üzerine ise; eğer okulun bodrum katı hariç olmak üzere tüm odaları yatakhane yapılırsa alabileceğini söylemiştir. Gazete, müdürün mektep sıfatıyla olmayıp yatakhane olarak 300 talebe alabileceğini söylediğini ve iddia ettiği gibi maddi

⁴⁴⁸ "Tahliye Olunan Mektepler", *Vakit*, 14 Kasım 1918.

⁴⁴⁹ "Tahliye Edilen Mektepler", *Vakit*, 21 Kasım 1918.

⁴⁵⁰ "Sultani Mektepleri", *Vakit*, 8 Temmuz 1919.

⁴⁵¹ "Ders Senesi Başladı", *Vakit*, 2 Eylül 1919.

⁴⁵² "Nişantaşı Sultanisi Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 16 Eylül 1919.

⁴⁵³ "İstanbul Sultanisi", *Vakit*, 29 Kasım 1918.

⁴⁵⁴ "Darülmualimin Meselesi", *Vakit*, 28 Temmuz 1919.

imkansızlığının bu sözlerle kanıtlandığını söylemiştir. Ayrıca Nezaretin alelacele aldığı ibtidai mektepten vazgeçme kararının da bunu kanıtlar nitelikte olduğunu ifade etmiştir⁴⁵⁵.

Bu haber üzerine, Kandilli İnas Sultanisi eski müdürü ve şu an ki Darülmuallimat-ı Âliyye müdürü Edip Bey konuya itirazını içeren bir mektubu gazeteye göndermiştir. Edip Bey mektupta: Mektebin kaç yatılı talebe alabileceği hakkında Nazır Bey tarafından yapılan soruya cevabın anlatıldığı gibi verilmediğini ve haberin tamamen uydurma olduğunu söylemiştir. Gazete cevap olarak; yazılanın ağızdan ağıza geçerken bazı değişime uğrama ihtimali olsa da esas konunun Kandilli Sultanisinin 300 talebeli bir okul yapılıp yapılamayacağı olduğunu ve Edip Bey'in de buna dair bir şey söylememesi dolayısıyla haberi tekzip edecek bir durumun olmadığını yazmıştır⁴⁵⁶.

Gazetelerden biri Maarif Nezareti'nin, Darülmualliminin Kandilli'ye naklinden vazgeçildiğini ve Kandilli Sultanisi'nin eski yerinde bırakılmasına karar verildiğini yazmıştır. Gazete yaptığı araştırma sonucunda Kandilli İnas Sultanisinin önceden kararlaştırıldığı gibi yalnız gündüzlü kısmının eski yerinde bırakılacağı açıklamıştır. Kandilli de dahil edildiğinde, İstanbul'da bulunan 4 kız sultanisinde toplam 600 yatılı talebe bulunduğu, Halbuki Bezm-i Âlem Sultanisinin 350, Çamlıca Sultanisinin 220 ve Erenköy Sultanisinin 150 toplam 720 talebe alabileceği belirtilmiştir. Bu sene yapılacak müracaatlarında geriye kalan 120 kişinin alınamayacağını söyleyen gazete, devlete bir dördüncü kız sultanisinin yatılılık masrafını gereksizce yüklenmektense, Kandilli'deki yatılı talebeyi daha iyi koşullara sahip olan diğer üç okula nakletmenin tercih edildiğini yazmıştır. Ayrıca Kandilli Sultanisine devam eden 100 gündüzlü talebenin de o okulda kalmaya ve okumaya haklarının olduğunu söyleyen gazete, gelecek sene yatılı sayısında yaşanacak artıştan dolayı, Kandilli İnas Sultanisinin tekrar yatılı olarak faaliyete geçeceğini öne sürmüştür⁴⁵⁷. Ancak bir ay sonra yer alan haberde Maarif Nezareti'nin yatılı ve gündüzlü 225 talebesi olan Kandilli Sultanisinin, İstanbul Sultanisine nakledilmesinin mümkün olmadığına karar verdiği ve okulun Kandilli'de devam etmesi için Meclis-i Vükela'da girişimlerde bulunulduğu kaydedilmiştir⁴⁵⁸.

Bir diğer tali okul olan Kabataş Sultanisi binasının yatılı bir okul için uygun olmasından dolayı, Nişantaşı Sultanisi'nin buraya nakli söz konusu olmuş ve Kabataş için başka bir binanın araştırılmasına karar verilmiştir⁴⁵⁹. Nişantaşı Sultanisinin nakliyle beraber İstanbul'da yatılı ve iki devreli yani tam sınıflara sahip olan iki okuldan birinin açılacağı ve yatılı ücretli talebinin artması halinde Nezaretin Nişantaşı'nda iadeten yatılı teşkilat oluşturmalarının ihtimali olduğu

⁴⁵⁵ "Darülmuallimin Meselesi", *Vakit*, 28 Temmuz 1919.

⁴⁵⁶ "Darülmuallimin Meselesi", *Vakit*, 29 Temmuz 1919.

⁴⁵⁷ "Kandilli İnas Sultanisi Nehari Olarak Kalıyor", *Vakit*, 29 Temmuz 1919.

⁴⁵⁸ "Kandilli Sultanisi", *Vakit*, 14 Ağustos 1919.

⁴⁵⁹ "Sultani Mektepleri", *Vakit*, 8 Temmuz 1919.

belirtilmiştir⁴⁶⁰. Ancak Kabataş Sultanisinin yatılılık teşkilatını tamamlayamadığından gündüzlü eğitim verdiği kaydedilmiştir⁴⁶¹.

Maarif Nezareti tarafından bu sene için sultani mekteplerine ayrılan 150 bin liralık ödeneğin, henüz tamamı alınmadığı için yatılı mekteplerin, henüz talebe kabul edecek durumda olmadığı belirtilmiş ve Maarif Nezareti'nin, birkaç güne kadar ödeneği vereceği düşünüldüğünden yatılı talebelerin de 7-10 güne kadar okullara kabul edilmeleri ümit edildiği haberine yer verilmiştir⁴⁶².

Bütçe ve bina sıkıntısı nedeniyle yatılı talebe kabul edebilecek yalnız iki sultaniden biri olduğu söylenen Çamlıca Sultanisi'nin⁴⁶³, derslere başlayacağı duyurulmuştur⁴⁶⁴. Ders yılının başlaması dolayısıyla açılan kız sultanilerinden Bezm-i Âlem ise yatılı talebelerinin sayısını 100'e ulaştıracağını ve yeniden kabul edilecek ücretli talebeleri 11-15 Eylül arasında kabul edeceğini duyurmuştur⁴⁶⁵. Bezm-i Âlem Sultanisi bütçe ve bina sıkıntısı nedeniyle yatılı talebe kabul edebilecek bir diğer sultani olduğu belirtilmiştir⁴⁶⁶. Birkaç ay sonra Bezm-i Âlem binasında Mülkiye ve İstanbul Sultanisinin birleştirilmesi ve Bezm-i Âlemin de İstanbul Sultanisi binasına nakledileceği bildirilmiş, bunun için de Bezm-i Âlem binasındaki İnas Sanayi-i Nefise Mektebine uygun bir yer bulunduğu anda okulların nakillerinin gerçekleşmesine karar verildiği belirtilmiştir⁴⁶⁷.

Kızları Bezm-i Âlem Sultanisine devam eden talebelerin velilerinden bazıları matbaayı ziyarete gelerek, okulda 500'den fazla talebe bulunduğunu, bunların büyük bir çoğunluğunun Boğaziçi'nden ve şehrin diğer uzak yerlerinden geldiğini, şimdiki binanın merkezi bir konumda olması nedeniyle bu kadar rağbet edildiğini, Saraçhane başına taşınırsa bu rağbetin olmayacağını söyleyerek bu konunun dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir⁴⁶⁸. Mülkiye ile İstanbul Sultanisinin, Sultan Mahmut türbesindeki eski binası olan Münir Paşa konağında birleştirilmesinin mart ayında büyük ihtimal gerçekleşeceği yazılmıştır⁴⁶⁹.

Okulların bir an önce birleştirilmesi için bu konuda düzenlenen kanun layihasının yakında Meclis-i Mebusan'a gönderilerek nakil işlemlerinin gerçekleşeceği belirtilmiştir. Bezm-i Âlem Valide Sultanisi'nin Münir Paşa konağına nakledilmesi ile ibtidai sınıflarındaki talebelerinden gündüzlü olanların isterlerse bu binanın arkasında Mahmudiye caddesinde

⁴⁶⁰ "Sultaniler", *Vakit*, 22 Ağustos 1919.

⁴⁶¹ "Ders Senesi Başladı", *Vakit*, 2 Eylül 1919.

⁴⁶² "Sultani Mektepleri", *Vakit*, 21 Eylül 1919.

⁴⁶³ "Sultani Mektepleri", *Vakit*, 8 Temmuz 1919.

⁴⁶⁴ "Sultani Mektepleri", *Vakit*, 21 Eylül 1919.

⁴⁶⁵ "Ders Senesi Başladı", *Vakit*, 2 Eylül 1919.

⁴⁶⁶ "Sultani Mektepleri", *Vakit*, 8 Temmuz 1919.

⁴⁶⁷ "Mülkiye Mektebi – İstanbul Sultanisi", *Vakit*, 18 Aralık 1919.

⁴⁶⁸ "Bezm-i Âlem Sultanisi", *Vakit*, 19 Aralık 1919.

⁴⁶⁹ "Mekteb-i Mülkiye – İstanbul Sultanisi", *Vakit*, 3 Ocak 1920.

bulunan eski Ticaret Mektebi binasında da eğitim görebilecekleri isterlerse de yatılı ve ibtidai talebeler ile o civarda oturan talebelerin konaktaki ibtidai sınıfına devam edebileceği açıklanmıştır. İstanbul Sultanisi'nin Haşim Paşa konağında bulunan ibtidai sınıfları o binada kalırken, Mülkiye ile Bezm-i Âlem binasına nakledilecek olan İstanbul Sultanisi için burada da ayrıca ibtidai sınıflarının açılacağı ve bu sayede iki ibtidai mektebin kurulmuş olacağı ifade edilmiştir⁴⁷⁰.

2.2.2.2. Sanayi Mektepleri

İstanbul Sultanisinin İngiliz işgali altına girmesinden sonra bu okulun Dersaadet İnas Sanayi Mektebi'nin tali kısmının içinde bulunduğu Münir Paşa Konağı'na nakledilmesi düşünüldüğünden⁴⁷¹, Dersaadet İnas Sanayi Mektebi, Aksaray Sinekli Bakkal'da bulunan Selçuk Hatun İnas Sultanisi⁴⁷² ile birleşmiş ve "Selçuk Hatun Kız Sanayi Mektebi" adını almıştır⁴⁷³. Ancak okulun 8. sınıf talebeleri sultani talebesi olarak kabul edildiğinden Bezm-i Âlem Sultanisine nakledilmiştir. Cumhuriyet'in ilan edilmesine kadar eğitimine devam eden tek Sanayi Mektebi Selçuk Hatun İnas Sanayi Mektebi olmuştur. 1920 yılında Mithat Paşa İnas Sanayi Mektebi, Üsküdar İnas Sultanisi'ne dönüştürülse de mesleki eğitim ve öğretimine devam ettiğinden bu okulu da kız sanayi mektebi olarak saymak mümkündür⁴⁷⁴.

Beykoz'da bulunan Sanayi ve Ziraat Mektebi'ni Karadeniz boğazı mevki-i müstahkem kumandanlığı adına Binbaşı Ahmet Efendi isimli kişi işgal etmek istemiştir. Ahmet Efendi itirazlara, şiddetle karşılık vereceğini söyleyerek işgalinde ısrarcı olmuştur. İstanbul vilayeti okulun işgalini Harbiye Nezareti nezdinde protesto etmiş ve bu işgal yüzünden okulun bahçelerinde ve çevredeki ormanda birkaç binlik zararın meydana geldiği belirtilmiştir⁴⁷⁵.

2.2.2.3. Ziraat Mektepleri

Beykoz Sanayi-i Ziraiye Mektebi'nin üç seneden beri tamamlanamayan ödeneğinin vilayetin bu seneki bütçesinde de yaşanan sıkıntı nedeniyle verilemeyeceği anlaşıldığından okulun kapatılmasına ve arazinin de satılncaya kadar çiftlik olarak işlettilmesine Meclis-i Umumi-i Vilayet tarafından karar verilmiştir. Bu okula 3 yıldan beri 30 bin lira harcanmasına rağmen okulun tamamlanmasından vazgeçilmesi gazete tarafından üzüntü verici bir karar olarak değerlendirilmiştir⁴⁷⁶. Okulun kapatılmasından sonra geride kalan alet ve edevatın

⁴⁷⁰ "Mekteb-i Mülkiye", *Vakit*, 8 Şubat 1920.

⁴⁷¹ Erdem, 2013: 201.

⁴⁷² "Kız Sanayi Mektebi Müdürlüğü'nden", *Vakit*, 12 Aralık 1918.

⁴⁷³ "Kız Sanayi Mektebi Müdürlüğü'nden", *Vakit*, 11 Aralık 1918.

⁴⁷⁴ Erdem, 2013: 200-201.

⁴⁷⁵ "Sanayi ve Ziraiye Mektebi", *Vakit*, 9 Ocak 1919.

⁴⁷⁶ "Beykoz Sanayi-i Ziraiye Mektebi", *Vakit*, 20 Mart 1919.

bazılarının Halkalı Ziraat Mektebi'ne verilmesine karar verilmiştir⁴⁷⁷. Ayrıca Bursa ve Aydın Ziraat Mektepleri de işgal altında bulunduğundan eğitimine ara verilen okullar arasında olmuştur⁴⁷⁸.

2.2.2.4. Orman Mektepleri

Islahiye Orman Ameliyat Mektebi talebeleri, mütareke sonrasında önce Adana'ya getirilerek Ziraat Mektebi binasına yerleştirilmiş daha sonra ise Beykoz Orman Ameliyat Mektebi'ne nakledilerek kapatılmış, okul 1919'da ancak 8 talebe mezun verebilmiştir⁴⁷⁹. Bir süre Islahiye Orman Ameliyat Mektebi talebeleriyle sayısı artsa da hala çok az bir talebeye sahip olmasından dolayı açık olmasından bir fayda sağlanamayan Adana Orman Mektebi'nin ormanları yönüyle öneme sahip olan bir vilayete nakledilmesi düşünülmüştür. Mektebin nerede açılacağı henüz kesinleşmese de Muğla civarına nakledileceği tahmin edilmiştir. Ayrıca Ticaret ve Ziraat Nezareti memleketimizin Çangal, Zindan ormanları gibi en büyük ve bakir ormanlarına sahip olan Kastamonu vilayetinin uygun yerlerinde iki Orman Ameliyat Mektebi açmayı düşündüğü yazılmıştır⁴⁸⁰.

Ziraat ve Ticaret Nezareti bu sene Orman mektebinin açılmaması ve Halkalı Ziraat Mektebi bütçesine bir miktar ek ödenek ile yetinilmesini düşünmüş, bunu duyan Orman Mektebi talebeleri Nezarete gelerek bu kararın verilmemesini ve iki senelik eğitimlerinin boşa gitmemesini rica etmişlerdir⁴⁸¹.

Arpacı Çiftliği'nin Orman Ameliyat Mektebi olarak kullanılmak üzere kamulaştırılmasına karar verilmiştir⁴⁸². Hendek'te açılmış olan Orman Ameliyat Mektebi'nin bulunduğu bölgeye Ermenilerin kilise kurma girişimi nedeniyle okul 1918 yılında Adapazarı'na taşınmak zorunda kalmıştır. Geçici bir süre burada kaldıktan sonra Beykoz'daki çiftlikte yeni açılacak olan Orman Mektebi'ne nakledilmesi düşünülmüştür⁴⁸³. Bu sebeple Beykoz Orman Mektebi'ne gereken eşyanın Adapazarı'ndan getirilmesine karar verilmiş ve okul Beykoz'a taşınmıştır. Ancak Tuzla civarındaki köprünün bozulmasından dolayı eşyanın gelişi ertelenmiş ve tamiratın bir haftaya kadar tamamlanıp, yolun açılmasından sonra getirilmesine mecbur

⁴⁷⁷ "Sanayi-i Ziraaiyye Mektebi", *Vakit*, 16 Mayıs 1919.

⁴⁷⁸ "Ziraat Mektepleri", *Vakit*, 22 Eylül 1919.

⁴⁷⁹ Akagündüz ve Nizamoğlu, 2021: 19

⁴⁸⁰ "Kastamonu'da Orman Mektepleri", *Vakit*, 23 Nisan 1919.

⁴⁸¹ "Orman Mektebi", *Vakit*, 29 Eylül 1919.

⁴⁸² "Orman Ameliyat Mektebi", *Vakit*, 16 Temmuz 1919.

⁴⁸³ Akagündüz ve Nizamoğlu, 2021: 14-18.

kalınmıştır⁴⁸⁴. Açılan bu yeni okula hem Adapazarı'ndaki bu talebeler hem de İslâhiye'deki okulun kapanması dolayısıyla açıkta kalan talebelerin nakledileceği kaydedilmiştir⁴⁸⁵.

2.2.3. Tali Mekteplerin Akademik Takvim ve Kayıt İşlemleri

Yaşanan savaşılar dolayısıyla türlü sıkıntılara katlanılarak devamı sağlanmaya çalışılan eğitim, bu kez de tüm dünyayı etkisi altına alan İspanyol hastalığı yüzünden aksaklıklar yaşamıştır. İstanbul Vilayeti Maarif Müdüriyeti'nden yapılan açıklama üzerine, okulların İspanyol hastalığı dolayısıyla bir hafta süreyle kapatılmasına karar verilmiş⁴⁸⁶ 8 Aralık 1918 tarihli tezkerede bulaşıcı hastalığa yakalanan öğrenci sayısının % 15'i bulunduğu Selçuk Hatun İnas, Mercan ve Galatasaray Sultanilerinin ibtidai kısmının tatil edilmesi ve bu tarz durumlarda gerekli tedbirlerin alınması için bürokratik işlemlerin hızlandırılması gerektiği bildirilmiştir⁴⁸⁷. Bu tezkerenin ardından hastalığın ortaya çıktığı ilk zamanlarda alınan tedbirlerin tekrar yürürlüğe sokulması talimatı verilmiştir. Buna göre okul, tiyatro, sinema, gazino gibi halka açık yerler geçici olarak kapatılmıştır⁴⁸⁸.

Hastalık münasebetiyle tatil edilmiş olan Kandilli Saray İnas Sultanisi⁴⁸⁹ ve İstanbul sultanisi ayın 30'unda cumartesi günü eğitime başlayacağını duyurmuştur⁴⁹⁰. Ancak hastalığın hız kesmemesi üzerine alınan tedbir amaçlı uygulamalarda ikinci bir duyuruya kadar değişikliğin gerçekleşmeyeceğine yönelik bir karar alınmıştır⁴⁹¹. Eğitimin sağlık gerekçelerinden ötürü aksaması nedeniyle sultani okullarının açılmasından sonra üçüncü ayında yaptığı ilk yazılı sınav iptal edilerek bu seneye mahsus olarak 6. ayda yapılacak yazılı ve 9. ayda yapılacak olan sözlü sınavla sınıf geçilmesine karar verilmiştir⁴⁹².

Sıhhiye Genel Müdürlüğü'nün yaptığı açıklamaya göre İspanyol nezlesinden kaynaklanan ölüm vakalarında hayli düşüş yaşanmış ve bu nedenle halka açık yerlerin bazı şartlar dairesinde açılmasına karar verilmiştir⁴⁹³. Bu bilgi üzerine Maarif-i Umumiye Nezareti okullara gönderdiği tebliğde yakacak sıkıntısı olmayan okulların hemen açılması gerektiği talimatını vermiştir⁴⁹⁴. Bu talimattan sonra yatılı sultanilerden bazıları ayın 11'i olan cumartesi

⁴⁸⁴ “Orman Mektepleri Bu Hafta Açılacakmış”, *Vakit*, 24 Aralık 1919.

⁴⁸⁵ Akagündüz ve Nizamoğlu, 2021: 19.

⁴⁸⁶ “Mekteplerin Tatili”, *Vakit*, 1 Kasım 1918.

⁴⁸⁷ BOA., MF.MKT., 1237/4 (H. 10 Ra. 1337-M. 14.12.1918).

⁴⁸⁸ “İspanyol Nezlesi Tekrar Başladı”, *Vakit*, 9 Aralık 1918.

⁴⁸⁹ “Kandilli İnas Sultanisi”, *Vakit*, 29 Kasım 1918.

⁴⁹⁰ “İstanbul Sultanisi”, *Vakit*, 29 Kasım 1918.

⁴⁹¹ “Mekteplerin Tatili”, *Vakit*, 10 Aralık 1918.

⁴⁹² “Tahriri İmtihanları”, *Vakit*, 15 Aralık 1918.

⁴⁹³ “İspanyol Nezlesi 6 Ocak 1919.

⁴⁹⁴ “İspanyol Nezlesi”, *Vakit* 6 Ocak 1919.

günü eğitime başlama kararı almıştır⁴⁹⁵. İstanbul Sultanisi⁴⁹⁶, Kandilli Saray Sultanisi derhal açılma kararı alarak ayın 11'inde açılmıştır⁴⁹⁷. Galatasaray Sultanisi ise ayın 13'ü pazartesi günü açılacağını, yer kalmadığından dolayı bir an önce kayıt kabul için müracaatların yapılması gerektiğini duyurmuştur⁴⁹⁸. İnas Sanayi Mektebi ayın 20'sinde pazartesi günü eğitime başlayacağını⁴⁹⁹, Sanayi Mektebi ise okulun açılmasından dolayı İstanbul'da bulunan talebelerin hemen ve taşrada bulunanların da en kısa zamanda okula gelmeleri ilan etmiştir⁵⁰⁰. Ancak durum pek iç açıcı değildir. Gazeteye ulaşan bir belgeye göre Fatih ve civarındaki okullarda talebelerin %25'i bu hastalıktan yakınmaktadır. Bu amaçla hastalığın daha fazla yayılmaması adına bir çare aranması gerektiği ve bu konuda sağlık bakanlığının harekete geçmesi gerektiği ifade edilse de⁵⁰¹ şimdilik bir önlem alınmadığı ve eğitime bir süre daha devam edildiği anlaşılmaktadır.

İstanbul Sultanisi ibtidai birinci sınıfa kayıtlı eski talebeler için bir şube açıldığı, bu sınıfın dışındaki ilk sınıflar ile bazı orta sınıflarına da yabancı dilden sınav yapılmasına karar vermiştir. Müracaat tarihi sırasıyla yeniden sınırlı miktarda gündüzlü talebenin de alınacağı ve eski yatılı talebelerden evlerinin uzaklığı dolayısıyla hiç okula devam edemeyenlerle, devam etmede nispeten daha fazla zorluk yaşayanların mart ayından itibaren sırayla ve istisnasız olarak yatılı olarak alınmalarına karar verilmiştir⁵⁰². Eğitime bir günlük ara padişahın doğum günü münasebetiyle yaşanmış ve o gün okullar tatil edilmiştir⁵⁰³.

Ders yılında belli aksaklıklar yaşansa da bitmiş ve yeni dönem için okul kayıtları başlamıştır. Robert Kolej, kolej ve mühendislik şubelerinin kayıt işlemlerine 24 hazirandan itibaren başlayacağını duyurmuştur. Kayıt işlemleri için çiçek aşısı olunduğuna dair rapor, tezkere-i Osmaniye yahut pasaport, tahsil derecesi ve hüsn-ü hal şehadetnamelerinin getirilmesi talep edilmiştir⁵⁰⁴. İstanbul Sultani okulları eylül ayının birinden itibaren yeni kayıt ve kayıt yenileme işlemlerine başlanacağını, bütünleme sınavlarının ise bayramdan sonra yapılacağı ve eylül ayının yirmisine denk gelen cumartesi günü de yeni eğitim-öğretim yılının başlayacağı ilan edilmiştir⁵⁰⁵.

⁴⁹⁵ "Mekteplerin Küşadı", *Vakit*, 8 Ocak 1919.

⁴⁹⁶ "İstanbul Sultanisi Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 8 Ocak 1919.

⁴⁹⁷ "Kandilli Saray İnas Sultanisi'nden", *Vakit*, 10 Ocak 1919.

⁴⁹⁸ "Galatasaray Mekteb-i Sultanisi Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 10 Ocak 1919.

⁴⁹⁹ "Selçuk Hatun Kız Sanayi Mektebi Müdireliğinden", *Muvakkat*, 19 Ocak 1919.

⁵⁰⁰ "Mekteb-i Sanayi Müdüriyeti'nden", *Mütevakkat*, 24 Ocak 1919.

⁵⁰¹ "İspanyol Nezlesi ve Mektepler", *Mütevakkat*, 30 Ocak 1919.

⁵⁰² "İstanbul Sultanisi Müdüriyeti'nden", *Mütevakkat*, 14 Şubat 1919.

⁵⁰³ "Veladet-i Padişahi", *Vakit*, 21 Nisan 1919.

⁵⁰⁴ "Robert Kolej", *Vakit*, 13 Haziran 1919.

⁵⁰⁵ "Sultanilerin Küşadı", *Vakit*, 22 Ağustos 1919.

Maarif Nezareti'nin resmi ilanı da aynı yönde olmuş gerek İstanbul'un gerek taşranın kız ve erkek, yatılı ve gündüzlü tüm sultani mektepleri bugünden itibaren talebe kayıt ve kabulü işlemlerine başlayacakları ve 15 eylülde kayıt işlemlerini ve bütünleme sınavlarını tamamlayacakları duyurmuştur. Eski kayıtlı yatılı ve gündüzlü talebelerin de bu süre içerisinde kayıtlarını yenilemelerini, aksi taktirde kayıtlarının iptal edileceği belirtilmiştir. Sultaniler bu sene ücretsiz yatılı talebe kabul etmeyerek, ücretli yatılı talebe almaya karar vermiştir. İstanbul sultanileri okul ücretlerini 110 lira, taşralar ise 90 lira olarak belirlemiştir. İstanbul Sultanisi yatılı talebe kabulüne imkân olup olmadığının ancak 15 eylülde sonra belirlenebileceğini, şimdilik ibtidai birinci sınıfın iki şubeye bölünmüş olduğu şubelerden birine 60, diğerine 45 kadar ondan sonraki sınıflara da sınırlı sayıda gündüzlü talebe kabul edeceğini, ancak ikinci devre için kayıt sayısında bir sınırın olmadığını duyurmuştur. Ayrıca Almanca derslerinin bu sene ibtidai 3. sınıftan başlayacağını, bundan dolayı bu sınıftan itibaren kabul edilecek talebe için Almanca bilme şartı aranacağı ilan edilmiştir⁵⁰⁶.

Galatasaray Sultanisi ayın 20'sinde açılarak derslere başlayacağını duyurmuştur. Kayıt işlemlerine ayın 14'ünde başlanacağı ve ay sonuna kadar devam edeceğini ve bu tarihe kadar müracaat etmeyen asli talebelerin yerine, yenilerini alacağını ilan etmiştir. İbtidai ve tali sınıf mevcutlarının hemen hemen dolduğu bu nedenle kayıt işlemleri için belirlenen tarih içerisinde cuma hariç olmak üzere her gün idareye müracaat edilmesi istenmiştir⁵⁰⁷. Selçuk Hatun Kız Sanayi Mektebi 15 eylüle kadar; tali, ibtidai ve ana sınıfı talebelerinden kayıtlarını yenilemeyenlerin kayıtlarının silineceği duyurmuştur⁵⁰⁸. Bezm-i Âlem Sultanisi yatılı ve gündüzlü talebelerin kayıt yenileme ve yeni kayıt işlemlerinin Eylül'ün 15'ine kadar tamamlanmasını, aksi takdirde talebelerin kabul edilemeyeceğini⁵⁰⁹ ve ayın 20'sinden itibaren derslere başlayacaklarını duyurmuştur⁵¹⁰. İstanbul Sultanisi yeni talebe kaydına ve eski talebelerin kayıtlarının yenilenme işlemleri ile ikmal imtihanlarının yapılmasına başlamış ve bu işlemlerin 15 Eylül 1919 Pazartesi günü sonlandırılmasına karar vermiştir. Bu sene yeni yatılı talebe almayacağını açıklayan okul, birinci ve ikinci sınıflara yabancı dil bilmesi şartı aranmadan ve diğer sınıfları yabancı dil sınavına tabi olma şartıyla gündüzlü talebe kabul etmiştir⁵¹¹.

Kadıköy Sultanisi 20 Eylül 1919 Cumartesi günü ders başı yapacaklarını duyurmuştur. İlk 3, 4 ve 5. sınıflarla; tali 6, 7, 8. ve 9. sınıflara yeniden talebe kayıt ve kayıt yenileme

⁵⁰⁶ “Ders Senesi Başladı”, *Vakit* 2 Eylül 1919.

⁵⁰⁷ “Galatasaray Mekteb-i Sultanisi Müdüriyeti'nden”, *Vakit*, 6 Eylül 1919.

⁵⁰⁸ “Selçuk Hatun Mekteb-i Müdüriyeti'nden”, *Vakit*, 6 Eylül 1919.

⁵⁰⁹ “Bezm-i Âlem Vâlîde Sultanisi Müdüriyeti'nden”, *Vakit*, 1 Eylül 1919.

⁵¹⁰ “Bezm-i Âlem Vâlîde Sultanisi Müdüriyeti'nden”, *Vakit*, 19 Eylül 1919.

⁵¹¹ “İstanbul Sultanisi Müdüriyeti'nden”, *Vakit*, 11 Eylül 1919.

işlemlerine başlanılmıştır. Bütünleme sınavlarının ise 13 Eylül 1919 Cumartesi gününden itibaren bir hafta içerisinde yapılacağı ilan edilmiştir⁵¹². Darülelhan'a kaydolmak isteyenlerin salı ve perşembe günleri tezkire-i Osmaniyelerini yanlarına alarak Şehzadebaşı'ndaki Fevziye caddesinde bulunan erkek kısmına ve Cağaloğlu'nda kapalı fırın civarında bulunan inas kısmı müdüriyetlerine müracaat etmeleri ilan edilmiştir⁵¹³. Üsküdar Sultanisi kayıtların ayın 20'sine kadar devam ettiğini, ibtidai sınıfları dolduğundan yalnız tali kısma talebelerin kabul edeceği bildirilmiştir⁵¹⁴. Nişantaşı Sultanisi yatılı ve gündüzlü olarak kayıt ve kabul işlemlerine başlanıldığını ve sürenin 20 Eylül 1919 Cumartesi gününe kadar süreceğini duyurmuştur⁵¹⁵. Davutpaşa Sultanisi de aynı tarihe kadar kayıt işlemlerine devam edeceklerini ancak ibtidai üçüncü sınıf dışında diğer gündüzlü talebelerin kabul edilebileceğini duyurmuştur⁵¹⁶. Erenköy İnas Sultanisi, yatılı ve gündüzlü talebe kabul etiklerini ilan etmiştir⁵¹⁷. Vefa Sultanisi, 7 ve 9. sınıflara talebelerin kabul edileceğini, ancak 6. sınıf adaylarının müracaat sırasına göre kaydedileceklerini duyurmuştur⁵¹⁸.

Galatasaray Sultanisi yeni kayıt için müracaat edenlerden yaşları uygun olmayanları ayırarak geri kalan 500 talebenin giriş imtihanlarını yapmıştır. Çeşitli sınıflardaki mevcut sayısı baz alınarak yapılan yarışmalarda kazananlar, birinci sınıftan başlanarak adım adım kabul edilmiştir. Yarışmaya girenlerin kendilerine verilen numaraların kaybetmeleri halinde mektebe kabul edilmeyeceği duyurulmuştur. Bu yarışma imtihanı yalnızca talebelerin birbirinden ayrılması için olduğundan, daha sonra yapılacak esas sınavda da yarışma imtihanında olduğu gibi yaşları girilmek istenen sınıfa yeterli gelmeyenlerin kayıtlarının yapılmayacağı, asli talebelerin ise ay sonuna kadar kayıtlarını yenilemeleri gerektiği aksi halde yarışmada başarı göstererek boş yer kalmadığından reddedilenlerin kabul edilecekleri ilan edilmiştir⁵¹⁹.

Maarif Nezareti tarafından bu sene için sultani mekteplerine ayrılan 150 bin liralık ödeneğin, henüz tamamının alınamaması dolayısıyla yatılı mekteplerin, henüz talebe kabul edecek durumda olmadığı belirtilmiştir. Maarif Nezareti'nin, birkaç güne kadar ödeneği vereceği düşünüldüğünden yatılı talebelerin de 7-10 güne kadar okullara kabul edilmeleri ümit edilmiştir. Dünden itibaren Kadıköy Sultanisi derslere başlamış, Çamlıca İnas Sultanisi ise pazartesi günü derslere başlayacağını duyurmuştur⁵²⁰. İstanbul Sanayi Mektebi tesviyecilik,

⁵¹² "Kadıköy Sultanisi Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 13 Eylül 1919.

⁵¹³ "Darülelhan'a Talebat ve Talebe Kabulü", *Vakit*, 14 Eylül 1919.

⁵¹⁴ "Üsküdar Sultanisi Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 16 Eylül 1919.

⁵¹⁵ "Nişantaşı Sultanisi Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 16 Eylül 1919.

⁵¹⁶ "Davutpaşa Sultanisi Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 17 Eylül 1919.

⁵¹⁷ "Erenköy İnas Sultanisi'nden", *Vakit*, 18 Eylül 1919.

⁵¹⁸ "Vefa Sultanisi Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 18 Eylül 1919.

⁵¹⁹ "Galatasaray Sultanisi Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 18 Eylül 1919.

⁵²⁰ "Sultani Mektepleri", *Vakit*, 21 Eylül 1919.

dökümcülük, demircilik, modelcilik, elektrikçilik ile marangozluk sanayi şubelerine ve Ziraat Mektebi'nden nakil olan Sanayi Mektebi'nde bulunan ziraat makinistliği için talebe kaydına 2 Ekim perşembe günü başlanacağı ve ayın 11'ine kadar işlemlere devam edileceği bildirilmiştir. Kaydolmak isteyenler cumartesi, pazartesi ve perşembe günleri okula müracaat etmeleri duyurulmuş ve müracaatta bulunacakların, tezkere-i Osmaniye ile şهادetname ve tasdiknamelerini yanlarında getirmelerinin gerektiği bildirilmiştir. Okula kayıt şartları şunlardır: Yaşın 13-16 arasında olması, numune mektebinden şهادetnameli veya o derecede bilgiye sahip olmak, bünyesi sanatla uğraşmaya müsait olmak, kabul için yapılacak yarışma sınavında başarılı olmak olarak belirlenmiştir⁵²¹.

Gazetede sultanilerin ücretsiz yatılı talebe kabul edememe haberinin yayınlanmasından bir ay sonra Maarif Nezareti bu acıklı durumu dikkate alarak, mekteplere ücretsiz yatılı talebenin kabul edilmesi talimatını vermiştir⁵²². İstanbul Sultanisi yatılı ve ücretsiz talebelerden bu sene eğitime başlama tarihinden beri devam etmeyen talebelerin üç güne kadar derslere başlamadıkları veya devamsızlıklarının sebebini bildirmediikleri takdirde kayıtlarının silineceği bildirilmiştir⁵²³.

Kabataş Sultanisi altıncı sınıf talebelerinden birinin veba belirtisi göstermesi ve okul binasının hastalığın kaynağı sayılabilecek Arap camii civarında bulunması dolayısıyla tedbir olarak sıhhiyeye müracaat edilmiş ve okul temizlenip, talebe ve görevlilere aşı yapılmıştır. Talebe ve muallimler mektepte bırakılarak, istirahat etmeleri sağlanmıştır⁵²⁴. Ancak bu yalnızca Kabataş Sultanisi ile sınırlı kalmadığından mekteplere bu kez de Veba hastalığı dolayısıyla ara verildiği bildirilmiştir. Tedbir amacıyla bütün resmi ve özel gündüzlü mektepleri Sıhhiye Genel Müdürlüğü'nün duyurusu üzerine, Maarif Nezareti tarafından tatil edildiği bildirilmiştir⁵²⁵. İstanbul Maarif Müdüriyeti; veba çıkan yerlerdeki okullar hariç olmak üzere bu mıntıkların yüz metre mesafesi dışında bulunan okulların; muallim, talebe, mübsir ve hademelerinin aşılınması şartıyla açılmasına karar vermiştir. Aşı işlemi Emraz-ı Sareye Mücadele Heyeti tarafından yapılacağından, okulların cumartesi günü açılmasına karar verilmiştir⁵²⁶.

Bu karar üzerine Sultani Mektepleri ayın 15'inde açılma kararı almıştır⁵²⁷. Amerikan Koleji ikinci dönemi ocak ayının 21'inde başlatma kararı almıştır. Ayrıca İngilizce bilmeyenler için bir hazırlık sınıfının açılmasına da karar verildiği bilgisi yer almıştır⁵²⁸. Okullar eğitime

⁵²¹ "İstanbul Sanayi Mektebi Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 2 Ekim 1919.

⁵²² "Sultanilerin Leyliliği", *Vakit*, 3 Ekim 1919.

⁵²³ "İstanbul Sultanisi Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 27 Ekim 1919.

⁵²⁴ "Kabataş Sultanisi'nde Şüpheli Bir Vaka", *Vakit*, 5 Kasım 1919.

⁵²⁵ "Resmi ve Hususi Bilumum Mekatib İdaresine", *Vakit*, 7 Kasım 1919.

⁵²⁶ "Mektepler Açılıyor", *Vakit*, 13 Kasım 1919.

⁵²⁷ "Ortaöğretim Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 13 Kasım 1919.

⁵²⁸ "Kız Velilerine", *Vakit*, 12 Aralık 1919.

başlarken İhlamur kasrında bulunan Şehzadegân Mektebi İspanyol hastalığı dolayısıyla 10 gün süreyle tatil edilmiştir⁵²⁹. Birkaç ay sonra Çamlıca ve Galatasaray Sultanileri talebeleri arasında ortaya çıkan kızamık vakasından dolayı bu iki okul bir hafta süreyle tatil edilmiştir⁵³⁰.

Diğer okullar eğitim-öğretimine devam ederken bu kez de mali sıkıntılar baş göstermiş ve masraflarda tasarrufa gidilmesi amacıyla sultani mekteplerinde mayısın başından itibaren derslere son verilmiştir. İmtihanların Ramazan ayından önce yapılması planlanırken, mekteplerin bayrama kadar tatil edileceği açıklanmıştır⁵³¹. Sultani mektep imtihanlarının ne zaman başlayacağı konusunda çeşitli rivayetler ortaya atılmış, ancak Maarif Nazırı'nın mayıs ayının 18'inde derslere son verileceği ve ayın 22'sinde imtihanların başlayacağı duyurusundan sonra kesin bilgi elde edilmiştir. Mektepler eylül ayının birine kadar tatil edilerek, yeni eğitim-öğretim yılı bu tarihten itibaren başlamıştır⁵³².

2.2.4. Tali Mekteplerde Tadilat ve Islahatlar

2.2.4.1. Sultaniler

İstanbul Sultani mektepleri eylül ayının birinde yeni kayıt ve kayıt yenileme işlemlerine, bayramdan sonra ikmal sınavlarına, 20 Eylül'de ise eğitime başlama kararı almıştır. Bu sene okullarda önemli bir düzenlemenin ise yapılmayacağı belirtilmiştir⁵³³. Ancak daha sonra Darülfünun programında yapılacak düzenlemeyle beraber sultani mekteplerinde de düzenlemeye gidilmesine karar verdiği haberi yayınlanmıştır⁵³⁴.

Bu günlerde bazı gazetelerin birbirinden farklı birtakım yeni teşkilat hazırlıklarından bahsetmeye başladıklarını dikkate alan Vakit Gazetesi, işin aslını öğrenmek için Maarif Müsteşarı Müslihiddin Adil Bey'i ziyaret ederek, sultanilerde yapılacak düzenlemelerle ilgi bilgi almıştır. Adil Bey, Balkan savaşıdan sonra sultanilerde bazı teşkilatların oluşturulduğu ve beş seneden beri edinilen tecrübe ve savaşın eğitim alanında yarattığı değişikliklerden ötürü tedrisat-ı taliye teşkilatında bazı değişikliklerin yapılmasının artık bir ihtiyaç olduğunu söylemiştir. Tedrisat-ı taliye'nin iki safhasından söz eden Adil Bey bu safhaların amacının, idadide gençleri çalışma hayatına bir an önce hazırlamak, sultanide ise gençleri âli eğitime donanımlı hale getirmekten ibaret olduğunu belirtmiştir. İdadi eğitiminin ancak âli eğitimle beraber bir birlik oluşturduğunu söyleyen Adil Bey, bizde idadilerin layık olduğu konuma gelemediğini ve bunun da en büyük sebebinin halkın zihniyeti olduğunu belirtmiştir. Velilerin,

⁵²⁹ “Şehzadegân Mektebi'nin Tatili”, *Vakit*, 25 Aralık 1919.

⁵³⁰ “Çamlıca ve Galatasaray Sultanileri”, *Vakit*, 9 Şubat 1920.

⁵³¹ “Sultani İmtihanları”, *Vakit*, 7 Nisan 1920.

⁵³² “Sultani İmtihanları Başlıyor”, *Vakit*, 12 Nisan 1920.

⁵³³ “Sultaniler”, *Vakit*, 22 Ağustos 1919.

⁵³⁴ “Darülfünun ve Mekatib-i Sultaniye”, *Muvakkat*, 2 Ocak 1919.

çocuklarının hayatı için gereken eğitimin yeterli olacağını düşündükleri sultanilere gönderme gayreti içerisinde olduklarını belirterek hem bu zihniyeti yok etmek hem de bir yandan idadilere, diğer yandan sultanilere daha büyük bir kıymet kazandırmak için esaslı bir düzenleme lüzumu gördüklerini söylemiş, bu düzenlemenin detaylarını şu sözlerle açıklamıştır⁵³⁵:

Sultaniler için tali okul kısmın birinci devresini bir idadi eğitimini tamamen içine alan bir şekle koymayı ve ikinci devresini yüksek eğitimin bir hazırlayıcısı olarak düzenleyeceklerini ifade etmiştir. Bu düzenlemeyle; birinci kısmı tamamlayan bir genç isterse doğrudan iş hayatına atılacak, isterse âli mekteplere girebilmek için ikinci devreye devam edebilecektir. Bunun dışında ikinci devrenin üç yıllık eğitim süresini iki yıla indirmeyi düşündüklerini söyleyen Adil Bey, bu karara uzman muallimlerin fikir ve tecrübelerinden yararlanarak vardıklarını; ikinci devrede bazı dersleri kaldırarak, eğitim süresinin iki yıla indirmenin mümkün olduğunu belirtmiştir. Bu şekilde hem ilim adına bir şeyin kaybedilmediğini, hem de gençlere hayattan bir sene kazandırmış olduklarını söylemiştir. Bunun dışında sultanilerin, ibtidai kısmıyla beraber tam bir birlik oluşturabilmesi için küçük yaştaki çocukları, yani ibtidainin ilk iki senesini kaldırmayı düşündüklerini ifade etmiştir. Zaten uygar ülkelerde bu şekilde eğitim verildiğini söyleyen Adil Bey, liva idadisi adı verilen idadilerin de programlarını daha genel bir şekle kavuşturma düşüncesinde olduklarını, zaten bu okulların ibtidailerin âli düzeyinden başka bir şey olmadığını söylemiştir⁵³⁶.

İnas sultanileriyle ilgili de düzenleme yapmak istediklerini söyleyen Adil Bey, şu an kız sultanilerinde, erkek sultanilerine oranla iki sene eksik eğitim verildiğini, yapılacak düzenlemeyle hem bu sultanilerde Darülfünun'a talebeleri hazırlamayı, hem de kızları hayata hazırlayacak yetenekleri vermeyi istediklerini belirtmiştir. Bunun için de son sınıfları ev idaresi ve sultani kısımları ismiyle iki kısma ayırma düşüncesinde olduklarını bu nedenle bazı tadilatların yapılması gerektiğini belirtmiş, Meclis-i Kebir-i Maarif'in de teşkilat hakkındaki düzenlemeyi bu esaslara dayandırıldığını ve üzerinde hala çalışıldığını ifade etmiştir⁵³⁷.

Müslihiddin Adil Bey'in başkanlığında toplanan Meclis-i Kebir; tali okul eğitimin ıslahatı hakkındaki görüşmelerine devam etmiş ve yapılan müzakere neticesinde İnas Sultanilerine idare-i beytiyye ve muallime kısımlarının oluşturulmasına karar verilmiştir. Fakat sınıfların sayısı ve programların düzenlenmesi henüz belirlenmediğinden görüşmelere yine devam edileceği belirtilmiştir⁵³⁸.

⁵³⁵ "Maarifte Islahat Hazırlıkları", *Muvakkat*, 21 Ocak 1919.

⁵³⁶ "Maarifte Islahat Hazırlıkları", *Muvakkat*, 21 Ocak 1919.

⁵³⁷ "Maarifte Islahat Hazırlıkları", *Muvakkat*, 21 Ocak 1919.

⁵³⁸ "Meclis-i Kebir-i Maarif", *Mütevakkat*, 27 Ocak 1919.

Maarif Nezareti Tedrisat-ı Taliye Genel Müdürü İsmail Hakkı Bey, yapılacak eğitim düzenlemeleri ve sultaniler hakkında gazetecilerden birinin sorduğu soruları şöyle cevaplandırmıştır: İlk iş olarak sultanilerin kendi bütçelerini kendilerinin idare edebildiği, yani hukuki karakteri olan kurumlar haline getirilmesinin gerektiğini belirten Hakkı Bey, bunun için de bu karakteri iyi bir şekilde korumaya hazır olan müdürlerin hukuki yetkisini sağlamanın gerektiğini söylemiştir. Bugün okullarımızda hukuki karakter olmadığını belirten Hakkı Bey, yatılı talebelerinin onda dokuzunun ücretsiz olmasının, burayı bir eğitim kurumundan çok merhamet yuvası görünümüne soktuğunu söylemiştir. Programların yorucu olduğundan da bahseden Hakkı Bey, bunun birkaç sebepten ileri geldiğini, öncelikle derslerde gerekli-fazlalık ayırımının yapılmadığını, bunun da genel kabulümüzce sultanilerin amaç ve idealinin belirsiz olmasından kaynaklandığını ifade etmiştir⁵³⁹.

Programların eğitimin yalnız gelişimini gösterebilir bir ölçüt ve sonuçta bir çerçeve olduğunu söyleyen Hakkı Bey, bunun iyi kullanılması için muallimlere ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Ancak bu dönemde yalnız maddeten değil, manen de muallim buhranı yaşandığını belirten Hakkı Bey, muallimlerin; köken, meslek terbiyesi ve ideallerinin birbirinden farklı olmasını hem sultaniler hem de eğitim hizmetleri açısından zararlı görmektedir. Sultani muallimlerinin yetiştirilmesinin Darülfünun'un vazifesi olduğunu belirten Hakkı Bey, Edebiyat ve fen şubelerinin birleştirilmesinin de doğru bir karar olduğunu söylemiştir. Batı da şubelerin oluşumuna neden olan sebeplerin, biz de olmadığını ve sultanilerin Darülfünun gibi bir uzmanlık yeri olmadığını ve olmaması gerektiğini vurgulamıştır⁵⁴⁰. İsmail Hakkı Bey'in tespitleri çok yerinde olmuştur. Gerçekten de sultanilerin gelişimindeki aksaklıkların bu tespitlerden kaynaklandığı görülmektedir. Nitekim Sultaniler Darülfünun'a talebe yetiştirilmek maksadıyla oluşturulan kurumlar olmasına rağmen, bu amaç ve idealleri bir türlü sağlayamamasının yanında; hukuki, idari, eğitimsel ve bilimsel bir karakter kazanamaması da gelişimini aksatan eksikliklerden olmuştur. Eski Nazır Emrullah Efendi'nin Tuba Ağacı Nazariyesi'nde olduğu gibi, İsmail Hakkı Bey'in de Sultanilerdeki gelişimin ancak Darülfünun'a düşen iyi muallimler yetiştirme görevinin sağlanması halinde gerçekleşeceğini belirtmesi, geçen onca yıla rağmen iyileştirmeden çok, hala hata tespitiyle zaman kaybedildiğinin bir kanıtı gibi gözükmektedir. Zamanında Emrullah Efendi'nin tespitinin dikkate alınmaması, bugün İsmail Hakkı Bey'in de aynı noktada buluşmasının nedeni olmalıdır.

Meclis-i Kebir-i Maarif, İnas Sultanileri teşkilatında bazı düzenlemeler yapmıştır. Yapılan bu düzenlemelere göre tüm İnas Sultanileri 11 sınıf olacaktır. Bu sınıflardan ilk beşi

⁵³⁹ "Sultaniler", *Mütevakkat*, 1 Şubat 1919.

⁵⁴⁰ "Sultaniler", *Mütevakkat*, 1 Şubat 1919.

ibtidai, dördü idadi ve son ikisi de âli eğitim verecektir. Âli sınıflar seçilen mesleğe göre; Sultani, Darülmuallimat ve İdare-i Beytiyye kısımlarına ayrılmıştır. Ortak idadi eğitimini tamamlayan genç kızlar seçtikleri mesleğe göre bu kısımlardan birine devam edeceklerdir. Darülfünuna germek isteyenler sultani kısmına; muallim olmak isteyenler Darülmuallimat kısmına, aile kadını olarak yetişmek isteyenler de İdare-i Beytiyye kısmına gireceklerdir. İnas sultanilerine bir yıl ilave edilmesindeki amaç Darülfünuna devam edecek olan kızları Darülfünuna devam eden erkekler kadar bilgi sahibi olarak yetiştirmektir⁵⁴¹. Yapılan bu düzenlemeyle 10 yıl olan kız mekteplerinin süresi 11 yıla çıkarılarak eğitimde denge sağlanmaya çalışılmış ayrıca ayrılan mesleki kısımlarla talebelerin tercihleri doğrultusunda bir eğitim almalarına olanak tanınmıştır.

13 Şubat 1919 tarihli tezkerede leyli mekteplere ayrılan ödeneğin yeterli gelmemesi dolayısıyla yeni talebe kaydının mümkün olmadığı belirtilmiş ve bu konuda Dahiliye Nezareti'nden yardım talep edilmiştir⁵⁴². Ayrıca Sultani mekteplerinde yapılacak ıslahatlarda Galatasaray Sultanisi program ve teşkilatı esas alınarak ıslah edilecek iki mektep belirlenmiştir. Bunlardan birinin Nişantaşı Sultanisi olduğu diğerinin ise henüz belli olmadığı belirtilmiştir⁵⁴³. Kandilli Saray İnas Sultanisinde de verilmekte olan Almanca kaldırılarak yerine Fransızca ve İngilizce okutulacağı haber verilmiştir⁵⁴⁴.

Maarif Nezareti Darülfünun da uygulamayı planladığı ıslahatın ardından, sultanilerde de ıslahat yapmayı düşünmektedir. Bu ıslahata göre mevcut olan sultani mekteplerinin sayısı fazla olsa da istenilen düzeyde eğitimi veremediğinden, ıslahata ilk olarak yatılı sultanilerin sayıca sınırlandırılması ile başlanacağı bildirilmiştir. Şimdiye kadar sultanilerde eğitim süresi 12 yıldan oluşmakta, bu sürenin beş yılı ibtidai, dört yılı tali birinci devre, son üç senesi de tali ikinci devre olmak üzere ayrılmıştı. Yeni düzenlemeyle sultaniler de beş yıllık olan ibtidai kısmı üçe indirilecek, ilk iki yılı genel ibtidai mekteplerine ait olacaktır. Yabancı dil sultaninin ilk yılından itibaren verilmeye başlanacaktır. Birinci devre, eskiden olduğu gibi dört sene olarak devam edecektir. Eğitim devrelerinde bir bütünlük oluşturması bakımında bu devreyi tamamlayanlar, eski idadi mezunları gibi hemen hayata atılabilecektir. Bundan dolayı tali okul birinci devreyi tamamlayanlara idadi mezunları gibi bir şهادetname verilebilecektir. İkinci devre ise, önceden üç yıllık eğitim verildiği bu devrede bir yıllık azaltmaya gidilerek iki yıla indirilecektir. Ayrıca Darülfünun'a gidecekler için hazırlayıcı sınıflardan oluşacaktır. Her sultani tam devreli olmayacak, taşralardaki okulların bir kısmı bir devreli olacaktır. Bununla

⁵⁴¹ "İnas Sultanileri", *Muvakkat*, 3 Şubat 1919.

⁵⁴² BOA., MF. MKT., 1237/61 (H. 12 Ca. 1337- M. 13.02.1919).

⁵⁴³ "Maarif Islahatı", *Vakit*, 20 Mart 1919.

⁵⁴⁴ "Kandilli İnas Sultanisinde", *Vakit*, 19 Mart 1919.

birlikte müsait olan yerlerde iki devreye de sahip okullar açılabilir. Yeni açılacak sultanilerde Avrupa’da olduğu gibi Latince ve Yunanca gibi yabancı diller bulunmayacak, yalnız Fransızca ve İngilizce dil eğitim verilecektir. Bundan ötürü her talebe bu dillerin ikisini de öğrenmek mecburiyetinde tutulmayarak, ilk senede bu iki dilden birini seçmekte serbest olacaktır. Yabancı diller, Türkçe sınıflarına ek olarak verilecek, talebenin yapabilme derecesine göre kur usulüne uygun olarak sınıflandırma yapılacaktır⁵⁴⁵.

İnas Sultanilerinde birinci devrenin ilk üç senesini tamamlayanlar isterlerse ev idaresi ve muallimlik sınıflarına ayrılabilirlerdir. Okul muallimleri ise müsabaka imtihanıyla seçilecektir. Sanayi ve ziraat idadileri, ticaret idadilerine veya sultani birinci devreye döndürülecektir. Sultani mektepleri muallimleri daimî olacak, yani bir muallimin çeşitli okullarda dersi olmayacağı gibi idari işleri de daimî muallimlere bırakılacaktır. Bir muallim en fazla 20 saat ders verecek, bundan fazla ders verilmeyecektir. Düşünce halinde olan bu ıslahatların, şu an için kesin bir karar alınmadığı takdirde, gelecek ders yılı başından itibaren uygulanmaya başlayacağı belirtilmiştir⁵⁴⁶. Yapılması planlanan düzenlemelerin, sultanilerde köklü bir değişim yaratmayı amaçlamadığı görülmekle birlikte, genel olarak sınıf kademelerinde yaşanan değişimlerden ibaret kalmıştır. Bunun yanında yabancı diller konusundaki düzenlemelerde kur usulüne geçilmesi, dil öğrenimi konusunda önemli bir adım olarak nitelendirilebilir.

Sultanilerde şimdiye kadar yabancı diller, Türkçe sınıflarına tabii olarak diğer derslerle birlikte aynı sınıfta okutulmaktaydı. Halbuki dil konusunda zayıf olup da diğer derslerde üstünlük göstermiş olan bir talebe, bu usul uygulandığı müddetçe sınıf geçmekte zorluk yaşamaktaydı. Bu sakınca Nezaret tarafından dikkate alınarak bundan sonra sultani mekteplerinde yabancı dil eğitiminin kur usulüne göre Türkçe sınıflarına tabii olmayarak talebenin güç ve başarısına göre ayrı ayrı sınıflarda verilmesi kararlaştırılmıştır⁵⁴⁷.

Sultani mekteplerinde eğitim süresinin azaltılması için Maarif Nezareti’nde Nazır Ali Kemal Bey’in başkanlığında oluşan komisyon toplanarak, okul müdürleri tarafından kaleme alınan layihaları incelemiştir. Gazetenin aldığı istihbarata göre sultani mekteplerinin eğitim süresinin 12’den 9 yıla indirilmesinin planlandığı kaydedilmiştir. Ayrıca Galatasaray Sultanisi’nde yeni bir teşkilatlanmaya gidilmiş ve şimdiye kadar verilmekte olan malumat-ı medeniyye ve usul-ü tercüme gibi dersler kaldırılmıştır. Fransa’dan getirilmesi planlanan yeni muallimlerin, dil ile ilgili veya agreje (kalifiye muallim veya doçent) rütbesine sahip olanların

⁵⁴⁵ “Sultanilerin Islahı”, *Vakit*, 27 Mart 1919.

⁵⁴⁶ “Sultanilerin Islahı”, *Vakit*, 27 Mart 1919.

⁵⁴⁷ “Mekteb-i Sultaniye’de Lisan-ı Ecnebi Tedrisatı”, *Vakit*, 7 Nisan 1919.

tercih edileceği bildirilmiştir⁵⁴⁸. 24 Eylül 1918'e kadar tedrisat-ı âliyye idaresine bağlı bulunan Galatasaray Sultanisi bu tarihten itibaren tedrisat-ı taliye idaresine bağlanmıştır. Sonradan toplanan birçok komisyonun yaptığı incelemeler sonunda okulun tedrisat-ı âliyye idaresine bağlanmasına karar verilmiştir⁵⁴⁹. Galatasaray sultanisi her dönemde diğer sultanilerden farklı konumlandırılmıştır. Özellikle ilk açılan sultani olması bakımından da ayrı bir öneme sahip olmuştur. Ayrıca verilen eğitiminin Fransız mekteplerinden geri kalmayacak düzeyde verilmesi bu okulun âli dereceli mekteplerden sayılmasına imkân veren diğer bir unsur olmuştur.

Maarif Nezareti'nde sultani teşkilatı ile meşgul olan komisyon, Maarif Nazırı Ali Kemal Bey'in başkanlığındaki ikinci toplantısında mektep sınıflarının bölünmesi ve programlarının düzenlenmesi ve dağıtılmasıyla ilgili bazı kararlar almış⁵⁵⁰ ve son bir toplantı daha düzenleyerek programların ıslahı hakkındaki incelemesini tamamlayacağını belirtmiştir⁵⁵¹. Komisyon öğleye kadar Ali Kemal Bey'in, sonrasında Rıza Tevfik Bey'in başkanlığında toplanmış ve alınan kararlar tabiiyyat, riyaziyyat ve edebiyat programlarının eski ve yeni şekillerini karşılaştırmışlardır⁵⁵². Ancak tüm çalışmalara rağmen, Maarif Nezareti'nin sultaniler hakkındaki ıslah düzenlemelerinin ödenek yetersizliğinden gerçekleştirilemeyeceği anlaşılmıştır. Konuyla ilgili bilgisi alınmak istenen Maarif Nazırı Sait Bey, sultani mekteplerinin ıslahı meselesine, ülkenin selamete kavuştuğu günlerde girişileceğini, şimdilik eğitim konusunda esaslı biri icraat için ne halin ne de mali gücün müsait olmadığını ve bugün ülkenin kurtuluşu konusuyla uğraşarak, tüm mesainin bu nokta etrafında birleşmesi gerektiğini söylemiştir. Ancak bazı uygun olmayan teşkilatlarda düzenleme ve değişime gidileceğini de beyan etmiştir⁵⁵³. Zaten ülkenin içinde bulunduğu durum, sultani gibi geniş bir alana yayılan kurumlarda düzenlemeye gidilmesine imkân tanımayacak boyuttayken, özellikle Darülfünun'un kalitesini artırma girişimlerinden doğan bir ihtiyaç olarak konu gündeme gelmiş ve söz konusu imkânsızlık nedeniyle geri plana atıldığı görülmüştür.

Maarif Nazırı Sait Bey'in dediği gibi büyük bir ıslahat gerçekleştirilemese de bazı düzenlemelere gidilmesi gerekli görülmüş ve bu amaçla Tedrisat-ı Taliye müdürü İsmail Hakkı Bey tarafından Sultani Mekteplerine özel bir Nizamname kaleme alınmıştır. Bu Nizamname'nin Maarif Meclisi'nde görüşüldükten sonra gelecek ders yılından itibaren uygulanabileceği düşünülmüştür. Hazırlanan Nizamnamede yatılı sultani mektebi açabilmek için verilecek ücretin, yatılı masrafları karşılaması şartı kabul edilmiştir. Tali okul eğitimi iki

⁵⁴⁸ "Mekatib-i Sultaniye'de Müddet-i Tahsilin Tenkisi", *Vakit*, 6 Mayıs 1919.

⁵⁴⁹ "Mekteb-i Sultani", *Vakit*, 6 Mayıs 1919.

⁵⁵⁰ "Sultani Teşkilatı", *Vakit*, 12 Mayıs 1919.

⁵⁵¹ "Mekteb-i Sultaniye Programlarının Tadili", *Vakit*, 14 Mayıs 1919.

⁵⁵² "Sultaniler", *Vakit*, 15 Mayıs 1919.

⁵⁵³ "Sultani Mektepleri", *Vakit*, 28 Mayıs 1919.

devreye bölünmüş; birinci eğitim devresini tamamlayanlara birinci devre, ikinci eğitim devresini tamamlayanlara ikinci devre diplomalarını almalarına karar verilmiştir. İkinci devre diplomasına sahip olanlar, mülazemet ru'us imtihanlarına girme hakkına sahip olacakları gibi, birinci eğitim devresini tamamlayıp da iş hayatına hazırlanmak isteyenler için erkek mekteplerinde ticaret, kız mekteplerinde de idare-i beytiyye sınıflarının açılması uygun bulunmuştur⁵⁵⁴.

İdari heyet ve muallimlerle ilgili de bazı düzenlemeler yapılmış ve sultani mektepleri idari heyeti, müdür ve müdür-ü sani ile muavinlerinden oluşacak ve bunun dışında her okulda müdür, müdür-ü sani, muavinler ve muallimlerden oluşan bir terbiye-i taliye heyetinin bulunması planlanmıştır. Muallimlerin, daimî veya seyyar olarak iki kategoride olması ve Darülmualimin-i Âliye ile Darülfünun şubeleri mezunlarından seçileceği belirtilmiştir. Muallimlere staj usulü getirilerek bir senelik süre sonunda başarılı olanların muallim olmaya hak kazandığı ve staj müddeti süresince muallim yardımcısı unvanıyla görev alacakları bildirilmiştir. Muallimler, terbiye, psikoloji, felsefe ve ahlaki bilgilerden oluşan birer sınava girmeye mecbur tutulacaklardır. Müdürler haftada 6, müdür-ü saniler ise 12 saatlik ders yapabileceklerdir. Öğrenim ücretleri ise biri ders yılı başında, diğerleri de aralık ve mart aylarında verilmek üzere üç taksitle ödeneceği belirtilmiştir⁵⁵⁵.

Sultanilerin teşkilatında ve programlarında yapılacak düzenlemeye dair bir süreden beri ortada dolaşan haberler hakkında bilgi almak amacıyla Tedrisat-ı Taliye Genel Müdürü Fuat Şemsi Bey ile görüşülmüş ve kendisi şu açıklamalarda bulunmuştur: Sultanilerin teşkilatında ve programlarında bazı düzenlemelerin yapılacağını çünkü; mevcut olan 36 sultaninin, hem ihtiyaca hem de mevcut talebe ve muallime göre gerekenin üstünde olduğunu belirten Şemsi Bey, bunların devam etmesinin lüzumsuz olduğu gibi mümkün de olmadığını söylemiştir. Bundan ötürü taşrada liva merkezlerinde açılmış olan ve pek çoğu yalnız isimleri itibarıyla tam devreli bulunan sultaniler, oldukları gibi birinci devreli gündüzlü sultani halinde devam ettirilecek, yatılı talebenin ise Edirne, Bursa, İzmir, Kastamonu, Ankara, Sivas ve Trabzon gibi merkezlerde birleştirilmesinin düşünüldüğünü söylemiştir. Mevcut olan ve bu sene müracaat edecek olan talebe sayısına göre, bu yatılı sultanilerin ihtiyacı fazlasıyla karşılayacağını düşünüldüğünü söyleyen Şemsi Bey, ikinci devrelerin de bu okullarda oluşturulmasından dolayı talebelerin sultani eğitimini daha yüksek sosyal hayata sahip bir şehirde tamamlayabileceğini belirtmiştir⁵⁵⁶.

⁵⁵⁴ "Sultani Mektepleri Nizamnamesi", *Vakit*, 5 Haziran 1919.

⁵⁵⁵ "Sultani Mektepleri Nizamnamesi", *Vakit*, 5 Haziran 1919.

⁵⁵⁶ "Sultani Teşkilatı", *Vakit*, 19 Temmuz 1919.

İstanbul’da yatılı erkek sultanisinin 2, kız sultanisinin ise 4 adet olduğunu ve bunun talebe sayısına göre 3’e indirilebileceğini söyleyen Şemsi Bey, aynı şekilde talebin olması halinde 4’e çıkarılabileceğini de söylemiştir. İkinci devrelerin işgal durumu ve diğer çeşitli sebepler yüzünden talebelerinde yaşanan düşüş dolayısıyla, -ki bu sayı 29’a düşmüş, bazı sınıflarda bir, bazılarında ise hiç talebe bulunmadığı hesaba katılırsa- eğitimin bu şekilde sürdürülmesinin hem talebe hem de muallim için uygun olmamasından dolayı ikinci devrelerin bir veya iki okulda birleştirileceğini ve sayı arttıkça yenilerini oluşturacaklarını söylemiştir⁵⁵⁷. Yapılan düzenlemelerin eğitim bağlamında ele alınmaktan ziyade, ekonomik nedenlerle ve tasarruf sağlama amacıyla yapıldığı görülmektedir. Bu anlamda sultanilerde herhangi bir gelişmenin yaşanmamasını, eğitime yönelik düzenlemelere yine ekonomik nedenlerle gidilememesine dayandırmak doğru bir tespit olacaktır.

Sultani mekteplerinde yapılacak düzenlemeyi belirlemek için Tedrisat-ı Taliye Genel Müdürü Fuat Bey’in başkanlığı altında tüm sultani müdürlerinden oluşan komisyonun İstanbul Sultanisinde toplandığı ve toplantıda yatılı ve ikinci devreli okul olarak İstanbul ve Kabataş Sultanisinin seçileceğinin tahmin edildiği yazılmıştır. Ayrıca Nişantaşı Sultanisinin gündüzlü olması, yatılı talebesinin ise Kabataş’a nakledilmesi düşünüldüğü bilgisine yer verilmiştir. Bu iki erkek sultanisi dışındakilerin 9 yıllık olarak kalacağı, İstanbul Sultanisinde yabancı dil olarak Almanca dersinin devam edeceği, ancak şimdiye kadar günde 6’şar saat ders verilmekte iken komisyonun 5 saate indirme kararı aldığı belirtilmiştir⁵⁵⁸.

Yeni ders yılında okullarda önemli bir düzenlemeye gidilmeyeceği bilgisine yer veren gazete; Tedrisat-ı Taliye Genel Müdürlüğü’nün ders saati, program ve eğitimin 12 veya daha az yılda olması gibi üç esasta toplanacak düzenlemelerin, mekteplerle ilgili olanların fikirleriyle şekillenmesi gerektiğini düşündüğünden dolayı, şu an için talimatname ve ders programlarında bir değişikliğin yaşanmayacağı belirtilmiştir. Ayrıca İstanbul’da Galatasaray Sultanisi’nden başka yatılı ve ikinci devreli yani tam sınıflara sahip iki okul olacağından daha önce bahsedilmiş, tahmin edildiği gibi biri İstanbul Sultanisi, diğeri de karşıda bulunan Nişantaşı Sultanisinin nakledilmesiyle beraber Kabataş Sultanisi olduğu açıklanmıştır. Eğer yatılı ücretli sayısında artış olursa Nezaretin Nişantaşı’nda da yatılı teşkilatının oluşturulabileceği ihtimaline de yer verilmiştir. Ayrıca Kadıköy Sultanisinin kaldırılacağı haberi yazılmış ancak sultaninin gündüzlü olarak ibtidai, tali ve birinci devreli sınıflarından oluşarak eğitime devam edeceği anlaşılmıştır. Diğer alınan karar ise 12 yıllık sultanilerin yalnız son sınıflarına verilen

⁵⁵⁷ “Sultani Teşkilatı”, *Vakit*, 19 Temmuz 1919.

⁵⁵⁸ “Sultani Mektepleri”, *Vakit*, 28 Temmuz 1919.

diplomaların, bundan sonra ikinci kısmın birinci devresinde de yani 9. sınıfında da alınabileceği olmuştur⁵⁵⁹.

Gazeteye gelen okuyucular tarafından gönderilen bir mektupta; Numunelerden çıkarak Sultani mekteplerine girmek isteyen talebelerden bazılarının, bu mekteplerde, zaten gördüğü dilin Fransızca veya İngilizce olması dikkate alınmayarak, şubeye ayırma işinin tek çift gibi bir numara düzeniyle şansa bırakıldığı şikayetinde bulunulmuştur. Çocukların eski bilgilerinden faydalanmaları gerektiğini belirten gazete, konuyu Maarif Nezareti'nin dikkatine sunmuştur⁵⁶⁰.

Maarif Nezareti sultani mekteplerinin bugünkü teşkilatında düzenlenmesi ve değiştirilmesi gereken noktalar hakkında bir araştırma yapmaya karar vermiştir. Sultani mekteplerinin âli mekteplere talebe yetiştirmek amacıyla kurulmasının, şu anki teşkilatın amacına ve ülkenin ihtiyacına uygun olup olmadığının araştırılmasına gerek duyularak bu maksatla Sultani muallimlerine bir tamim göndererek beş temel nokta hakkında düşüncelerini sormuştur. Bu beş nokta şunlardır:

- 1- "Sultani mekteplerinde devre usulünün uygulanması uygun mudur, değil midir?
- 2- Sultaniler kaç sene olmalıdır?
- 3- Ders programları yeterli midir, yoksa fazla veya eksik midir?
- 4- Fen ve Edebiyat şubelerinin ayırımına gerek var mıdır, yok mudur?
- 5- Öğrenimin günde kaç saat olması uygundur"⁵⁶¹?

Bu soruları yönelten Nezaretin, teşkilat düzenlemesi için gereken planlamayı, ihtiyaçları en iyi bilen kesime yani muallimlere danışarak tespit etmesi, eğitime yönelik kalitenin artırılması çabalarından ileri gelmiş olmalıdır. Bu sayede eksiklikler giderilerek talebelere gereken eğitimin verilmesi amaçlanmıştır. İdarecilerin eğitime dair düzenlemelerinde muallimlerinin de görüşlerini alması çok da rastlanan bir durum olmaması bakımında dikkat çeken bir uygulama olmuştur.

Ayrıca Nezaret gazeteye gönderilen yabancı dil konusundaki şikâyet mektubunu da dikkate almış ve Sultani mekteplerinde aynı sınıfta bulunan talebelerin yabancı dil düzeylerinin farklı olması dolayısıyla, bu yıldan itibaren geçerli olmak üzere kur usulünün kabulüne karar verilmiştir⁵⁶².

Sultani mektepleri talimatnamesinin yeniden düzenlenmesiyle yapılacakların üç noktaya indirgendiği belirtilmiştir. Eski talimatnamenin bazı maddeleri bundan önce gereken değişiklikler yapıldığı halde nizamnameye girmediğinden bunların da nizamnameye alınması ve yeniden basılması planlanmıştır. Talimatnamede bugün Sultanilerde bulunmayan

⁵⁵⁹ "Sultanilerin Küşadı", *Vakit*, 22 Ağustos 1919.

⁵⁶⁰ "Sultanilerde Ecnebi Lisani", *Vakit*, 22 Eylül 1919.

⁵⁶¹ "Muallimlerin Mütalaa Talebi", *Vakit*, 26 Kasım 1919.

⁵⁶² "Sultani Mekteplerinde Ecnebi Lisani", *Vakit*, 22 Aralık 1919.

mübsirlerin vazifelerine dair gereksiz ayrıntılı açıklama olduğundan bunların tümüyle kaldırılacağı belirtilmiştir. Ayrıca geçerli olan Nizamnamede, Sultani muallim heyetinin eğitim vazifelerine dair hiçbir kayıttın bulunmadığı da belirtilmiştir⁵⁶³.

Maarif Nezareti'nce Sultani muallimlerinin eskiden olduğu gibi talebenin eğitimi ile meşgul olması esas kabul edilmiş olduğundan, Sultanilerde muavinlik usulünün yeniden oluşturulmasına karar verilmiştir. Her okula; riyaziye, tabiiye, sosyal ilimler ve dil alanında uzman olmak üzere 4 muavinin görevlendirilmesi ve bu kişilerin aynı zamanda uzmanlığı olan derslere de girmeleri düşünülmüştür. Muavinlerin, muallim sıfatını taşımaları dolayısıyla, talebenin hal ve tavrı üzerinde söz sahibi olma hakkı da verilmiştir. Sultani mekteplerinde, talebelerin eğitimi ile meşgul olan mu'idler (asistan) muallim sıfatını almadıklarından talebeler üzerinde tamamen söz sahibi olmayı başaramadığını ve bunun sakıncaları dikkate alınarak yeni teşkilatta mu'idler uzmanlık derecelerine göre muavin olarak değiştirilmelerinin düşünüldüğü belirtilmiştir. Sultani okulları talimatnamesinde yapılacak düzenlemede bu temel noktalar dikkate alınarak, talimatnamenin eksiklerinin tamamlanmasına çalışılacağı açıklanmıştır⁵⁶⁴. Bu dönemde tali düzeyde eğitim konusunda genel olarak yüzeysel düzenlemeler yapılmıştır. Dönemin idareci ve eğitimcilerinin sorun ve çözümleri tespit etme gayretinde oldukları görülse de özellikle maddi imkansızlıklar tali eğitime yönelik düzenlemelerin geri planda bırakılmasına neden olmuştur.

2.2.4.2. Meslek Okulları

Meslek okullarına yönelik ufak çaplıda olsa iyileştirmelerde bulunulduğu gözlemlenmektedir. Bu iyileştirmeler genelde ders ve program düzenlemeleri olarak dikkat çekmektedir. İlk olarak yer alan haber Sanayi Mektebi ile ilgilidir. Mondros Mütarekesi'nden önce mektebe yurtdışından getirilmiş olan uzmanların ülkelerine geri dönmek zorunda kalması dolayısıyla, Sanayi Genel Müdürlüğü yeni bir Nizamname hazırlamak zorunda kalmıştır. Yeni Nizamnameyle marangozluk şubesinin ileri tarihlerde bir sanat okulu açılıncaya dek, geçici olarak kapatıldığı belirtilmiştir. Talebenin belirli bir sanat dalına yönelmeden önce çeşitli sanat dallarında gördükleri temel hazırlık eğitiminin süresinin ise 1 yıldan 2 yıla çıkarılmasına karar verildiği kaydedilmiştir. Ayrıca son sınıftaki talebelerin teorik dersleri kaldırılarak, uygulamalı eğitim almaları için tüm derslerini atölyede görmelerine karar verilmiştir. Bu Nizamnameye göre okulda verilen dersler şunlardır: Tesviye-makinecilik, elektrikçilik, dökümcülük, modelcilik, demircilik, demir tornacılığı ve ziraat makinistliğidir. Mesleki eğitimin yanında

⁵⁶³ "Sultani Talimatnamesi", *Vakit*, 13 Şubat 1920.

⁵⁶⁴ "Sultani Talimatnamesi", *Vakit*, 13 Şubat 1920.

diğer derslere de yer verilmiştir. Buna göre İstanbul Sanayi Mektebi'nin ders programında şu dersler yer almıştır. Genel dersler: Malumat-ı diniye, Malumat-ı diniye ve ahlakiye, Türkçe, yabancı dil, tarih-coğrafya, hesap-cebir, resim, usul defteri ve sağlık dersleri olmak üzere toplam 24 saat eğitim verilmiştir. Meslek dersleri ise: Tedrisat-ı fenniye, makine ve tatbikatı, elektrik tatbikatı, hikmet ve kimya-yı sınavi, teknoloji, resmi sınavi, ziraat makineleri, iktisat ve kavanin olmak üzere 20 saat dersten oluşmuştur⁵⁶⁵.

Yeni Nizamname ile rüşdiye eğitimi tamamlayan talebelerin de okula kabul edilmesine karar verilmiştir. Şimdiye kadar okula kayıt için gelen fakir ve yetim talebelerin sayısının 200'ü geçtiği, ancak ödenek yetersizliğinden dolayı hala okulun açılmadığı belirtilmiştir. Okulun ek ödenek verildiği takdirde Ekim'in 15'ine doğru açılması söz konusu olmuştur⁵⁶⁶. 153 maddeden oluşan bu Nizamnameyle Sanayi Mektebi, demire dair ustalığın kazanıldığı orta dereceli bir kurum olarak anılmaya başlamıştır. Nizamname 1921 yılına kadar uygulanmış olmakla beraber bu süreç içerisinde Marangozluk bölümünün kaldırılması ve Ziraat Makinistliği bölümünün açılması düşünülse de uygulanamamıştır⁵⁶⁷. Genel olarak nizamname ile mesleki teknik ve pratik bilgi eksikliklerine vurgu yapılarak bu alanda düzenlemelere gidildiği görülmektedir.

Kız sanayi mekteplerinde de bazı düzenlemelere gidilmiştir. Buna göre; Dersaadet Kız Sanayi Mektebi ile birleştikten sonra Selçuk Hatun Kız Sanayi Mektebi adını alan okulun programı yeniden düzenlenmiştir. Kadın ve çocuklar için elbise ve çamaşır üretimi olarak her birinin öğrenim süresi 3 yıl olarak belirlenen iki farklı bölüm eklenmiştir⁵⁶⁸. Genel dersler: Kur'an-ı Kerim, Malumat-ı medeniye, Türkçe, yabancı dil, tarih, coğrafya, malumat-ı tabiiye, hesap ve usul defteri, hendese, malumat-ı hukukiye, hıfzıssıhha ve teşrih, fenn-i terbiye iken, meslek dersleri; idare-i beytiye ve malumat-ı iktisadiye, tabahat, çamaşır yıkama ve ütü, nakış, tamir, elbisenin biçki ve dikişi, çamaşır takımlarının biçki ve dikişi, moda, resim, terbiye-i bedeniye ve piyanodur⁵⁶⁹. Selçuk Hatun Kız Sanayi Mektebi'nin dışında faaliyet gösteren İstanbul Mithat Paşa Kız Sanayi Mektebi'nin de ders saatleri cetvelinde bazı düzenlemeler yapıldığı belirtilmiştir⁵⁷⁰. Bu dönemde kadınların sanayi adı altında geliştirdikleri mesleki uzmanlığın genel olarak ev idaresi ve dikiş-nakıştan ibaret olduğu görülmektedir.

1919 yılında Beykoz Orman Ameliyat Mektebi'nde birleşen Adapazarı ve Islahiye Ameliyat Mektebi talebelerinin alımı, Orman Mektepleri Nizamnamesi gereğince gerçekleşmiş

⁵⁶⁵ Kılınç, 2020: 86-88.

⁵⁶⁶ "Sanayi Mektebi ve Yeni Nizamname", *Vakit*, 2 Ekim 1919.

⁵⁶⁷ Günay, 2016: 64.

⁵⁶⁸ Erdem, 2013: 229.

⁵⁶⁹ a.g.e: 452.

⁵⁷⁰ "Mektep Haberleri", *Vakit*, 13 Kasım 1919.

ve eğitim süresi 2 yıl olarak belirlenmiştir. Bu mektebin Orman Mekteb-i Âlisi'ne yakın olması ve binanın konumunun uygulamalı eğitime elverişli olması, eğitim-öğretim bakımından yararlı görülmüştür. Dersler teorik ve pratik olarak verilmiş, okulun birinci senesinde “silvikültür, geometri, aritmetik, botanik, resim, maden kimyası, resmi yazı, fizik, sağlık bilgisi, avcılık balıkçılık ve böcekler, jeoloji ve Almanca”, ikinci senesinde ise “topoğrafya, resmi muamele, botanik II, resim II, fizik II, ağaçların tavsifi, inşaat, cebir, trigonometri, mineraloji, organik kimya, teknoloji ve ormancılık” dersleri verilmiştir. Ancak yaşanan mali sıkıntı, çetecilik ve yangınlardaki artış bu mektebin 1920’de kapatılmasının nedenleri arasında olmuştur⁵⁷¹. Meslek okullarına yönelik bu düzenlemelerin genel olarak 1919 yılı sonlarına doğru gerçekleştiği göz önüne alındığında önceliğin bu okullardan yana olmadığı anlaşılmaktadır.

2.2.5. Ders Görevlendirmeleri

Tali düzeyde eğitim veren okullarda, ders görevlendirmeleri yani; tayin, azl ve nakillere de yer veren gazetede bazı bilgilere rastlanmıştır. Bu bilgiler kısaca şunlardan oluşmaktadır. İstanbul Sultanisi Edebiyat muallimi Şehabettin Süleyman Bey’in vefatı üzerine boş kalan göreve, genç şairlerden Fahri Bey’in tayin edildiği belirtilmiştir⁵⁷². İstanbul Sultani Mektebi Edebiyat muallimi Halit Fahri Bey, Üsküdar Sultanisi muallimliğine nakledilirken, Nişantaşı Sultanisi’nden nakledilen İstanbul Sultani Mektebi Riyaziye muallimliğine tayin edilmiş olan Yahya Vahit Bey’in görevden alındığı bildirilmiştir⁵⁷³.

Galatasaray Sultanisi’nde yeni düzenlenen kadronun, mektep müdürü Salih Arif Bey tarafından Tedrisatı-ı Âliye Müdüriyetine takdim edildiği ve yeni kadroda riyaziyat, tarih, coğrafya, Fransız edebiyatı, felsefe ve beden eğitimi derslerinin Fransa’dan gelecek olan 10 Fransız muallime verildiği kaydedilmiştir. Bu muallimlerin gelmeleri için Maarif Nezareti ile Fransız siyasi temsilcileri arasında yapılan görüşmelerin sona erdiği, muallimlere aylık 3.000 kuruş maaşın ayrıldığı ve yakında şehre gelmelerinin beklendiği belirtilmiştir. Ayrıca yeni kadroda 10 yıl hizmet etmiş olan muallimlerin maaşına 250, 15 sene hizmet etmiş olanların maaşına 500 kuruş zam yapıldığı ve okul bütçesine bu sene için 124 bin kuruş daha fazla ödeneğin ilave edildiği kaydedilmiştir⁵⁷⁴. Birkaç gün sonra yer alan haberde ise; Edebiyat, felsefe, riyaziye derslerini Fransızca olarak öğretmek üzere 5 Fransız muallimin, Fransız temsilciliği tarafından seçildikten sonra gönderilmelerine karar verildiği, ancak hükümetin her

⁵⁷¹ Akagündüz ve Nizamoğlu, 2021: 19-20.

⁵⁷² “Tayin”, *Vakit*, 15 Haziran 1919.

⁵⁷³ “Tayin ve Azl”, *Vakit*, 11 Eylül 1919.

⁵⁷⁴ “Galatasaray Sultanisi”, *Vakit*, 29 Ekim 1919.

ne kadar bu muallimlere maaş olarak 3.000 kuruş verileceğini söylese de temsilciliğin ilave olarak 7.000 kuruş daha vereceği yazılmıştır⁵⁷⁵.

Maarif Nezareti tarafından İstanbul Sultanisi tarih muallimliğine Necip Hamade? Bey'in⁵⁷⁶, Galatasaray Sultanisi muallimlerinden Yusuf Hikmet Bey'in ise Nişantaşı Sultanisi Hikmet muallimliğine tayin edildiği kaydedilmiştir⁵⁷⁷. Ayrıca Galatasaray Sultanisi'nde gelecek ders yılından itibaren Fransızca kısmı muallimleri arasında eksiltmeye gidileceği ve Fransa'dan yeni muallimlerin geleceği de belirtilmiştir⁵⁷⁸.

Yabancı uyruklu muallimlere de devlet kurumlarında çalışma olanağı tanınmıştır. Nitekim Romanyalı Elen Kradel Hanım Adile Sultan İnas Sultanisi ser maideliği görevini getirilirken⁵⁷⁹, Fransızların da Karahisar-ı Sahip idadisine Fransızca öğretmesi için bir Fransız muallim verdikleri haberi yer almıştır⁵⁸⁰.

2.2.6. Mektep Ücret ve Taksitleri

Yabancılarla ait binalarda bulunan mektep binalarının iadesi nedeniyle tatil ve tahliye edilen veya yeme, içme, barınma gibi ihtiyaçlarının karşılanamamasından ötürü mecburen gündüzlüye çevrilen mekteplerdeki yatılı talebeden, bir taksit süresi olan 90 gün içerisinde, hastalık nedeniyle mekteplerin tatil edildiği günlerde dahil edilerek hesaplanmak üzere, kayıt tarihlerinden gündüzlüye çevrilmelerine kadar okulda geçirdikleri süreye denk gelen miktarın, durdurulan bakiyesinden gündüzlü taksitinin hesaplanmış miktarı ile geri kalan bakiyesinin kabul edilmemesi veya sonradan yatılı olacakların taksitlerinde hesaplanması hakkında Maarif Nezareti tarafından Maliye Nezareti nezdinde yapılan girişim kabul edilmiş⁵⁸¹ ve Nezaret yatılı mekteplerde parasız kalan talebenin çıkarılmasına ve bundan sonra ücretsiz talebe alınmamasına karar vermiştir. 3.000 kuruştan az maaş alan memur çocuklarıyla, fakir ve ihtiyaç sahibi olduğu, yapılan araştırmayla tespit edilenlerin dışındaki her talebenin, bu ders yılının sonunda gündüzlü olarak kabul edileceği, yatılı talebelerin ise ücret vererek kalabileceğine karar verilmiştir⁵⁸². Bu nedenle Dersaadet, Edirne, Kayseri, Sivas, Amasya, Tokat, Samsun, Zile'de açılmış olan Küçük Zabit İhtiyat Mektepleri talebelerinden isteyenlerin eğitim

⁵⁷⁵ "Galatasaray Sultanisi'nde Fransız Muallimler", *Vakit*, 31 Ekim 1919.

⁵⁷⁶ "Tayin", *Vakit*, 2 Kasım 1919.

⁵⁷⁷ "Nişantaşı Sultanisi Hikmet Muallimliği", *Vakit*, 1 Aralık 1919.

⁵⁷⁸ "Galatasaray Sultanisi'nin Muallimleri", *Vakit*, 10 Mart 1920.

⁵⁷⁹ "Adile Sultan İnas Sultanisi Ser Maideliği", *Vakit*, 16 Aralık 1919.

⁵⁸⁰ "Karahisar İdadisi'nde Bir Fransız Muallim", *Vakit*, 27 Aralık 1919.

⁵⁸¹ "Nehariye Kalb Edilen Mektep Taksitleri", *Vakit*, 21 Şubat 1919.

⁵⁸² "Leyli Mekteplerin Tasfiyesi", *Vakit*, 22 Mart 1919.

ücretlerini ödememelerine ve alınan paraların iade edilmesine karar verilmiştir⁵⁸³. Ayrıca mekteplerden alacağı olanların iade işlemlerinin Maliye Nezareti'nce yapıldığı bildirilmiştir⁵⁸⁴.

Robert Kolej'de yıllık ücret gündüzlüler için 50, yatılılar için ise 300 lira olarak belirlenmiştir⁵⁸⁵. Galatasaray Sultanisi eğitim ücreti olarak alınan 80 liranın bu sene 120 liraya, Genel sultanilerin eğitim ücretlerinin ise 40 liradan 100 liraya yükseltildiği açıklanmıştır⁵⁸⁶. Sultani mektepleri ve idadilere yatılı ve gündüzlü talebelerinden alınacak ücretler hakkında düzenlenen kararname layihası padişahın onayına sunulmuştur⁵⁸⁷. Takvim-i Vakayi'de yayımlanan bir kararname gereğince sultani mektepleri ve idadiye yatılı ve gündüzlü talebelerinden alınan ücretlerin her ders senesinden önce o ders yılı süresinde değişmemek üzere Maarif ve Maliye Nezaretleri tarafından belirleneceği bildirilmiştir. Sultani mektepleri ve idadiye kabul edilecek yatılı ücretsiz talebenin idadi ücreti, talebe sayısının %20'sini aşmayacak ve mevcut ücretsiz talebenin sayısı bu oranı buluncaya kadar yeniden ücretsiz talebe kabul edilmeyecektir. Kararname yeni yayımlandığı için yeni ücretin ne kadar olacağı henüz belli olmadığı ancak Galatasaray Sultanisinde 120 lira, diğer yatılı sultanilerde 80 lira senelik ücretin alınacağı rivayetler arasında olduğu belirtilmiştir⁵⁸⁸.

Sultani mektepleri yatılı ve gündüzlü ücretlerinde yaşanacak değişim konusunda Maarif ve Maliye Nezaretleri arasında yapılan görüşmeler neticesinde karara varılmış ve Galatasaray sultanisi için yatılı ücreti yıllık 130, nısf-ı dahili 90, harici talebenin 60 lira ödeyeceği, gündüzlü talebe ücretinin ise 12 lira olarak belirlendiği kaydedilmiştir. Diğer İstanbul erkek ve kız sultanilerinin yatılı talebe ücreti 110 lira olarak açıklanırken, tüm sultanilerin gündüzlü talebeden alacağı eğitim ücreti ise 6 lira olarak belirlenmiştir⁵⁸⁹. Daha sonra açıklanan ücrette ise; Galatasaray Sultanisinde yatılı 130, yarı ücretli 90, yemekli gündüzlü 50, yemeksiz gündüzlülerden 12 lira ücret alınmasına karar verildiği belirtilmiştir⁵⁹⁰. Daha önce gazetede yer alan haberde Galatasaray Sultanisi'nin yemekli-gündüzlü öğrenci ücretinin 60 lira olduğu belirtilirken, daha sonra yapılan haberde 10 lira indirimin yaşandığı görülmektedir.

Gazete bu konu üzerinde durarak günün en acınacak meselesinin mektepler, özellikle mekteplerin yatılılığı meselesi olduğunu belirtmiş ve gerekçe olarak şunları söylemiştir: Geçen ders yılı sonuna kadar maarif bütçesi 100 ücretli talebeye karşılık 1.000 ücretsiz talebenin bulunması altında ezildiğinden, Maarif Nezareti'nin ücretsiz talebe konusunda orantısız ve

⁵⁸³ “Küçük Zabit Talebesi İade Olunuyor”, *Vakit*, 22 Mart 1919.

⁵⁸⁴ “Mesdud Mekteplere Verilen Ücretler”, *Vakit*, 18 Temmuz 1919.

⁵⁸⁵ “Robert Kolej”, *Vakit*, 13 Haziran 1919.

⁵⁸⁶ “Mekatib-i Sultaniye Ücretleri”, *Vakit*, 7 Ağustos 1919.

⁵⁸⁷ “Mekatib-i Sultaniye Talebesinin Ücüratı”, *Vakit*, 21 Ağustos 1919.

⁵⁸⁸ “Sultani Mektepleri Ücretleri”, *Vakit*, 22 Ağustos 1919.

⁵⁸⁹ “Mekatib-i Sultaniye Ücretleri”, *Vakit*, 28 Ağustos 1919.

⁵⁹⁰ “Galatasaray Mekteb-i Sultanisi Müdüriyeti'nden”, *Vakit*, 12 Eylül 1919.

haksız olan bu yanlıştan döndüğünü fakat bu defa da Ekim'in ikisinde yani okulların ilk taksitinden tam bir ay geçmişken, bir türlü ücretli talebenin elde ettiği hakkın yerine getirilemediğini söylemiştir. İstanbul'un yatılı sultanilerinde azımsanmayacak sayıda daimî talebe, memur ve müstahdeminde bulunduğunu belirten gazete, hükümetin ücretsiz talebeyi barındırma ve doyurma imkanına sahip olmadığı bir dönemde elinde parasıyla gelmiş çocukları Adalar'dan, Sarıyer'den, Eyüp'ten, Saraçhanebaşı'na kadar gidip gelmeye mecbur bırakılmasının yanlış olduğunu vurgulamıştır. Bütün çocuk velilerinin haklı olarak sızlandığını söyleyen gazete, velilerin; “senelik ücretin 11 liraya çıkarılmasını siz uygun gördüğünüz, bununla siz yetindiniz. İsteddiğiniz parayı işte peşin veriyoruz, niçin çocuklarımızı süründürüyorsunuz” dediklerini belirtmiştir. Gazete böyle diyebilenlerin aralarında en şanslıları olduğunu çünkü kendilerini korumak için yaptıkları sızlanmaları duyurabildiklerini, halbuki bunların içinde öyle ender zekaya sahip olan çocukların milletin elini uzatmasını bekleyerek söndüklerini söylemiştir. 100 çocuğu yedirecek kişilerin bir o kadarını da karşılayabileceğini, üstelik yeni gelen bu kişilerin parayla gelenler olduğu göz önüne alındığında rahatlıkla yatılı alınabileceği yazılmıştır⁵⁹¹. Okulların dikkatini bu konuya çekmek isteyen bir okuyucu “Yeni zamlar yüzünden iki oğlu mektepsiz kalan İsmail Sait” imzalı mektubunda:

“Savaşın en şiddetli olduğu her tarafı yakıp kavurduğu o en sıkıntılı günlerde dahi resmi ve özel okulların eğitim ücreti artmamış, en azından eğitimde vurgun yapmaya kalkışılmamıştı. Bu sene ne yazık ki bir gaddar vurgun ona da isabet etti. Resmi ve özel okullar ücretlerini artırma cesareti buldular ki, ülke çocuklarını tamamıyla mahvedecek bir büyük cinayettir. Şüphesiz savaş yıllarında hayat daha pahalı idi. Sade yağ 300, gaz 300, pirinç, 80-100, şeker 300, fasulye 60-70, nohut-bakla 40-50, odun 500, sabun 140 lira fiyatlarındaydı, bugün fiyatlar yarıya indi, yalnız bir ekmeğin fiyatı yükseldi diye okulların ücretlerine zam yapması geçerli bir sebep değildir”⁵⁹².

Savaş yıllarında bile yapılmayan zamların, o döneme göre daha iyi bir ekonomiye sahip olunan şu günlerde yaşanan artışın gerçek sebebini öğrenmek istediği anlaşılmaktadır.

Amerikan kolejinin dönemlik ücretinin ise yatılı 145, gündüzlü ise 35 lira olarak belirlendiği bilgisine yer verilmiştir⁵⁹³. Bu bilgilere göre; gazetede yer alan yatılı okullar içerisinde, öğrencilerden en fazla ücret talep eden okulun Amerikan Koleji olduğu, en uygun bütçeli eğitimin ise ancak resmi sultanilerden alınabildiği görülmektedir.

2.3. Âli Mekteplerin Genel Durumu

İlk âli mekteplerden olan olan Darülfünun; Edebiyat, Fen, Tıp, Eczacı ve Dişçilik ile Hukuk olmak üzere beş şubeden oluşmuştur. Ancak bu kurumun önemine binaen ayrı bir

⁵⁹¹ “Acınacak Bir Hal!”, *Vakit*, 2 Ekim 1919.

⁵⁹² “Hususi Mekteplerde Ücretler”, *Vakit*, 10 Ekim 1919.

⁵⁹³ “Kız Velilerine”, *Vakit*, 12 Aralık 1919.

başlıkta değinileceğinden, burada âli mektep seviyesinde bulunan ve Nezaretlere bağlı olan mekteplere yer verilecektir. Darülfünun dışında farklı nezaretlere bağlı ve çeşitli mesleklere yönelik âli düzeyde eğitimin verildiği kurumlar da bulunmaktadır. Bunlardan; Darülmuallimin, Darülmuallimat, Ticaret Mekteb-i Âlisi ve Sanayi-i Nefise Maarif Nezareti'ne bağlıyken; Mülkiye, Mühendis Mektebi, Orman Mektebi, Sanayi Mektebi, Harbiye Mektebi, Bahriye Mektebi ve Jandarma Mektebi gibi okullar, ilgili Nazırlıklar tarafından açılan âli mekteplerden olmuşlardır⁵⁹⁴.

Şubat 1920 tarihli İkdam gazetesinde Sanayi-i Nefise'de 160 kız, 165 erkek olmak üzere toplam 325, Ticaret Mektebi'nde 6 kız, 248 erkek olmak üzere toplam 254, Darülmuallimat'ta 438 kız, Darülmuallimin'de 142 erkek, Mühendis Mektebi'nde 102 erkek, Mülkiye Baytar Mektebi'nde 38 erkek, Asker Baytar Mektebi'nde 90 erkek, Halkalı Ziraat Mektebi'nde 51 erkek, Orman Mektebi'nde 77 erkek, Sanayi Mektebi'nde 207 erkek, Bahriye Mektebi'nde 350 erkek olmak üzere toplam 604 kız, 1470 erkek talebenin öğrenim gördüğü belirtilmiştir. Ayrıca 1929-1930 Muallim Yıllığı'na göre 1920 yılında TBMM'ye bağlı yerlerde 4 yıllık eğitim veren 13 muallim okulu ve 5 yıllık 4 kız muallim okulu bulunduğu kaydedilmiştir⁵⁹⁵.

2.3.1. Görev Başındaki Âli Mektep Müdürleri

Vakit Gazetesi'nde, âli mektep müdürleri hakkında da bazı bilgilere rastlanmıştır. Buna göre; Darülmuallimin-i Âliye müdürlüğüne Selim Sırrı Bey'in tayin edileceği haberini, memnuniyetle karşıladıklarını belirten gazete⁵⁹⁶, kendisinin bu teklifi kabul ettiğini ve eskiden beri eğitim konularıyla ilgilenen en değerli muallimlerden biri olduğu kaydedilmiştir⁵⁹⁷. Okulun müdür muavinliğine ise Ruhiyat ve Fenn-i Terbiye muallimi Alaaddin Bey tayin edilmiştir⁵⁹⁸. Birkaç ay sonra Selim Sırrı Bey'in yaklaşık yirmi gündür siyatik hastalığından dolayı evinde dinlendiği,⁵⁹⁹ sonrasında tedavi amacıyla 15 gün önce Bursa'ya gittiğini ancak fazla kalamayarak evine döndüğü yazılmıştır⁶⁰⁰.

1914'te Darülmuallimat-ı Âliye müdürlüğü Hilmi Bey'e verilmiş ve 1919'a kadar bu görevi sürdürmüştür. Temmuz 1919'da müdürlük görevine Kandilli İnas Sultanisi müdürü Ahmet Edip Bey getirilmiştir⁶⁰¹. Darülmuallimat'ın, bu dönemde talebeler arasında yaşanan bazı olaylar dolayısıyla karışık olduğu görülmektedir. Bu karışıklık yüzden okul müdürü Edip

⁵⁹⁴ Sarıhan, 2019a: 61.

⁵⁹⁵ Sarıhan, 2019a: 62-63.

⁵⁹⁶ "Darülmuallimin Müdürlüğü, *Muvakkat*, 2 Ocak 1919.

⁵⁹⁷ "Darülmuallimin-i Âliye Müdüriyeti", *Muvakkat*, 5 Ocak 1919.

⁵⁹⁸ "Darülmuallimin Müdür Yardımcısı", *Vakit*, 7 Ocak 1919.

⁵⁹⁹ "Selim Sırrı Bey'in Hastalığı", *Vakit*, 18 Mart 1919.

⁶⁰⁰ "Selim Sırrı Bey", *Vakit*, 23 Mayıs 1919.

⁶⁰¹ Erdem, 2013: 307.

Bey işten el çektilirilmiş, meselenin araştırılması için de Maarif Nezareti müfettiş Faik Bey'i görevlendirmiştir. Edip Bey'den boşalan göreve ise vekaleten Riyaziye muallimi Rahmi Bey tayin edilmiştir⁶⁰².

Nezaret konuyla ilgili yaptığı araştırmada bir sonuca ulaşamamış, ancak müdür Edip Bey'in güvenlik ve düzeni sağlamaya yetkin olmadığı gerekçesiyle görevine son vermiştir. Okulda yaşanan karışıklığın sebebi ise bir kız talebe hakkında yapılan şikâyet üzerin kaydının silinmesi olmuştur. Kaydı silinen öğrenciyi başka bir okul kabul etmeyince Darülmuallimat'a geri dönmek istemiş ancak buradan da reddedilince Maarif Nezareti'ne şikâyetle bulunmuştur. Nezaret'in yaptığı inceleme sonunda, genç kızın kaydının silinmesi için geçerli bir sebebin olmadığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine Maarif Nezareti verilen cezayı, geçici ihraç cezasına döndürerek, talebenin okula kabul edilmesi hakkında okul müdürlüğüne emir vermiştir. Müdür Edip Bey ise, kaydı silinen bir talebenin tekrar kabulünün doğru olamayacağını beyan ederek, emri yerine getirmek istememiştir⁶⁰³.

Maarif Nezareti, okula tebliğ ettiği ikinci bir emirde, üstten gelen bu emrin uygulanması gerektiğini belirtilmiş ise de bu emri kendi görüş ve düşüncesine göre uygun görmeyen Edip Bey, eski kararında ısrar ederek talebeyi okula kabul etmemiştir. Maarif Nezareti'ne okul öğrencileri tarafından Edip Bey'in haklılığını savunan bir mektup gönderilmiştir. Konunun öğrencilere kadar sirayet etmesinden şüphelenen Nezaret, hemen bir inceleme başlatmış ve Edip Bey'in muallim yardımcılara "talebelerin durumlarıyla meşgul olmayınız" emirini verdikten sonra kendi amacını kabul ettirmek üzere kışkırttığı ve teşvik ettiği ortaya çıkmıştır. Müdür Edip Bey'in okula ait satın alma işlerinde de bazı yolsuzlukları olduğu iddia edilmekte olduğundan bu konu hakkında da araştırmalara başlanmıştır⁶⁰⁴. Edip Bey'in yerine atanan isim 18 Kasım'da kapatılan İnas Darülfünunu'nun eski müdürü, Ali Nazima Bey olmuş ve 1921'e kadar müdürlük görevinde kalmıştır⁶⁰⁵.

Halkalı Ziraat Mektebi Müdürlüğü'nde bulunan Muhtar Bey'in de usule ve kanuna aykırı bir şekilde azledildiği ve yerine yapılan tayinin yine usulsüz bir şekilde yapıldığı iddia edilmiştir. Yapılan kanunsuzluğu birkaç maddeyle izah eden gazete, öncelikle Ziraat Nizamnamesinin 24. ve 88. Maddelerinde geçen okul müdürlüğüne tayin edilebilmek için Ziraat Mekteb-i Âlisi'nden mezun bir uzman olmak ve tayinin gerçekleşebilmesi için Ziraat Müdür-ü Umumisi'nin uygun bulması şartlarının ihmal edildiğini ve son olarak Muhtar Bey'in hasta olduğundan resmi izinli olduğu dönemde azlin gerçekleşmesi dolayısıyla usule uygun

⁶⁰² "Darülmuallimat Müdürü İşten El Çektirildi", *Vakit*, 13 Kasım 1919.

⁶⁰³ "Darülmuallimat Tahkikati", *Vakit*, 17 Kasım 1919.

⁶⁰⁴ "Darülmuallimat Tahkikati", *Vakit*, 17 Kasım 1919.

⁶⁰⁵ Erdem, 2013: 307-308.

olmadığı belirtilmiştir. Bu haksızlığa sessiz kalmak istemeyen okulun muallimleri istifaya kalkışmış, fakat bu sırada nezarete yaşanan değişimden dolayı Ziraat Genel Müdürü Nesib Bey durumu bir taraftan tayin olunan müdür Mecdi Bey’e bildirirken, diğer taraftan da yeni Nazır Abdullah Bey’in, bu konuda vereceği karara kadar muallimlere görevlerinden ayrılmamalarını rica etmiştir⁶⁰⁶. Bir hafta kadar sonra da okula yeni bir müdür tayin edilmiş ve tüm muallimler görevlerine devam etmiştir. Ancak konuyu bir kere de Nazır Bey’in inceleyeceği yazılmıştır⁶⁰⁷.

Beykoz’da Paşa Mandıra Çiftliği ve Mektep müdürlüğüne, eski Dahiliye müdürü Kemal Bey’in tayin edildiği ayrıca kendisinin, yirmi yıldan beri çeşitli okullarda görev yaparak vatanımıza kıymetli gençler yetiştiren bir kişi olduğu bilgisine yer verilmiştir⁶⁰⁸.

Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi müdür-ü saniliğine Cevat Rüştü Bey tayin edildiği bildirilmiştir⁶⁰⁹. Eski Nazır Ethem Bey zamanında Halkalı Ziraat Mektebi’nin bağlı olduğu Ziraat Müdüriyeti’nden alınmış ve idaresi doğrudan doğruya Nezaret makamına verilmişti. Bu şekilde idarenin ortaya çıkardığı düzensizlik anlaşıldığından mektebin bağlı olduğu kurum eskiden olduğu gibi yine Ziraat müdüriyetine bağlandığı açıklanmıştır⁶¹⁰. Ayrıca Halkalı Ziraat Mektebi müdüriyetine vekaleten ziraat müfettişlerinden Kalfeyan Efendi’nin tayin edildiği duyurulmuştur⁶¹¹. Adapazarı Orman Ameliyat Mektebi müdür-ü sanisi Aram Abdülehad Efendi’nin yirmi günden beri ortadan kaybolduğu yazılmıştır. Sanılana göre ticaret amacıyla Avrupa’ya gitmiş ancak bu konuda Ziraat ve Ticaret Nezareti’ne hiçbir bilgi vermemiştir⁶¹².

Askeri okulların idari kısmı ile de haberlere rastlanmıştır. Buna göre; Gülhane Tatbikat Mektebi ve Seririyat Müdüriyetine, Sıhhiye Dairesi Reis-i Sabıkı Süleyman Paşa tayin olunmuştur⁶¹³. Ayrıca Muamelat-ı Zatiye başkanlığına tayin edilen Basri Paşa’nın yerine Askeri Mektepler Genel Müdürlüğü Erkan-ı Harp mirlivalarından Pertev Paşa tayin edilmiş ve tayininin irade-i seniyye takdim edildiği yazılmıştır⁶¹⁴.

2.3.2. Âli Mekteplerde Bina Sorunları

2.3.2.1. Sanayi-i Nefise Mektebi

Müze müdürü Ressam Osman Hamdi Bey’in girişimleri neticesinde açılan Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi, 1882 yılının ilk gününde; resim, heykel, mimarlık ve hakkaklık

⁶⁰⁶ “Kanunsuz Bir Azil Daha”, *Vakit*, 27 Şubat 1919.

⁶⁰⁷ “Halkalı Ziraat Mektebi”, *Vakit*, 8 Mart 1919.

⁶⁰⁸ “Tayin”, *Vakit*, 1 Kasım 1918.

⁶⁰⁹ “Tayin”, *Vakit*, 6 Nisan 1919.

⁶¹⁰ “Halkalı Mektebi”, *Vakit*, 21 Ağustos 1919.

⁶¹¹ “Halkalı Ziraat Mektebi Müdürlüğü”, *Vakit*, 1 Aralık 1919.

⁶¹² “Gaip Mektep Müdür-ü Sanisi”, *Vakit*, 1 Aralık, 1919.

⁶¹³ “Tayin”, *Mütevakkat*, 30 Ocak 1919.

⁶¹⁴ “Mekatib-i Askeriye Müdüriyet-i Umumiyesi”, *Vakit*, 31 Ekim 1919.

bölümleriyle eğitime başlamıştır⁶¹⁵. 1914'te “Sanayi-i Nefise Mektebi İnas Şubesi'ne Mahsus Talimatname”, yayınlanmış ve okul Kasım 1914'te Zeynep Hanım Konağı'nda ilk derslerine başlamıştır. Nisan ayında Bezm-i Âlem İnas Sultanisi binasına taşınan okul açılmasından bir yıl sonra resim dersi dışında heykelticilik eğitimi de vermeye başlamıştır⁶¹⁶.

1917-1918 öğretim senesinde Sanayi-i Nefise Mektebi binasına kız bölümü de nakledilmiş ve birbirleriyle karşılaşmalarını engellemesi için tahta bir perdeyle iki kısmın birbirinden ayrılması sağlanmıştı. Mütareke sonrasında yabancılara ait binaların tahliye edilmesi dengeleri bozmuş ve yöneticiler okulları yerleştirebilecekleri bina arayışlarına girişmişlerdir. Bu anlamda Sanayi-i Nefise mektepleri de yer değişimi yaşayan okullardan olmuştur⁶¹⁷. Sanayi Nefise Mektebi'nin Cağaloğlu'ndaki binasından taşınarak altı odalı küçük bir eve nakledilmesine karar verilmiştir. Ülkenin en büyük kurumu olması gereken bir okulun, bu şekilde bir köşeye atılmasını zaten geride kalan okulun büsbütün öldürülmesi anlamına geldiğini belirten gazete, Maarif Nezareti'nin bu düşünceden vazgeçmesini isteyerek okulun ilerleyişini sağlayacak tedbirler almasını talep etmiştir⁶¹⁸.

Sanayi-i Nefise Mektebi binasına Darülmuallimin'in bir kısmı nakledilmesiyle⁶¹⁹; dar, karanlık ve sağlıksız bir ortamda bulunan okul için yeni bir bina arayışına girilmiştir. 23 şubat tarihli gönderide Darülmuallimin için Sanayi-i Nefise Mekteplerinin tahsis edilmesinden dolayı Sanayi-i Nefise talebelerinin açıkta kaldıkları belirtilmiş ve erkek talebeler için Emniyet-i Umumiye Dairesi'nin, kız talebeler için ise Müdafaa-i Milliye Dairesi'nin boşaltılması istenmiştir. Ancak Müdafaa-i Milliye Dairesinin boşaltılamayacağı anlaşıldığından başka bir binanın temin edilmesi talep edilmiştir⁶²⁰. Anlaşılan o ki yeni bir bina bulunamadığından kızların bulunduğu bölüm, Bezm-i Âlem binasına nakledilmiş, uygun binanın bulunması halinde buradan taşınacağı bildirilmiştir. Ancak okulda yalnızca 2 salonda eğitim verilmesi ve pek çok imkansızlıklar okulun yeni bir bina arayışına daha sebep olmuştur⁶²¹. Okulun Donanma cemiyeti binasına nakledileceği haber alınmış ve İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'nin bu sayede müstakil bir binaya yerleşecek olmasıyla okula gösterilen rağbetin artacağı umulmuştur⁶²².

Sanayi-i Nefise Mektebinin taşınma süreci devam ederken okulun bir süre tatil edildiği haberi alınmıştır. Mektebin eğitim öğretime devam edebilmesi için gereken ödeneğin olmaması

⁶¹⁵ Ürekli, 2009: 93-95.

⁶¹⁶ Erdem, 2013: 409-411.

⁶¹⁷ Erdem, 2013: 418.

⁶¹⁸ “Sanayi-i Nefise Mektebi”, *Vakit*, 14 Ocak 1919.

⁶¹⁹ “Darülmuallimin Açılıyor”, *Muvakkat*, 21 Ocak 1919.

⁶²⁰ BOA. DH.İ.UM.EK., 113/20, (H. 23 B. 1337-M. 24.04.1919).

⁶²¹ “Mülkiye Mektebi – İstanbul Sultanisi”, *Vakit*, 18 Aralık 1919; Erdem, 2013: 419.

⁶²² “Mekteb-i Mülkiye”, *Vakit*, 8 Şubat 1920.

ve bazı canlı model gibi çeşitli ihtiyaçların karşılanamaması dolayısıyla tatile gidildiği açıklanırken, bütçede ödeneğin verilmek üzere olduğu ve para gelir gelmez okulun da açılacağı duyurulmuştur⁶²³. Maarif Nezareti gereken ihtiyaçlar için ödeneğin ayrıldığını bildirmesiyle birlikte Mart 1920’de okul açılmıştır. Ancak binanın eğitim için elverişli olmaması, Binbirdirek’teki Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti binasına nakledilmesini düşündürmüştür⁶²⁴. Ayrıca mektebin bu şekilde sürekli taşınması nedeniyle öğretim araç-gereçlerinin zarar gördüğü, değerli resim koleksiyonları başta Müze-i Hümayun olmak üzere korumaya alınsa da üst üste yığılı bir şekilde depolara kaldırıldığından zarar gördüğü ve model alçıların ise kırıldığı bildirilmiştir⁶²⁵.

2.3.2.2. Darülmualimin-i Âliye

Darülmualimin bina konusunda en çok sıkıntı yaşayan okullardan olmuştur. 1912’den itibaren devam eden bina sorununu gidermek için, Çapa’da Derviş Paşa Konağı’nın yanında bulunan bir arsada okul inşaatına başlanmış, tamamlanmasına rağmen buraya taşınamamıştır. Çünkü bina Ağustos 1914 yılından itibaren İhtiyat hastanesi olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu yüzden okul bir süre eğitimine ara verse de I. Dünya Savaşı sırasında hükümetin yabancılara ait binaları kamulaştırması sayesinde Fransız okulu Saint Joseph’e yerleşmiştir⁶²⁶.

Mondros Mütarekesi’nden sonra Kadıköy’ünde bulunan Saint Joseph binasının işgal edilmesi üzerine Darülmualimin tahliye edilmek zorunda kalmış, talepleri ise Galatasaray Sultanisinde barındırılmıştır. Okul ise geçici olarak Kadıköy Numune Mekteplerinden birine yerleştirilmiştir. Darülmualimin için Çengelköy’ündeki Kuleli askeri idadisinin tahsis edilmesi, Kuleli’nin de Pangaltı’daki Harbiye Mektebi’ne nakledilmesi düşünülmüş ancak Nazır Abdullah Paşa bu konuya dair bir karara varamamıştır⁶²⁷. Aradan geçen yaklaşık bir aya rağmen hala bir binaya yerleşemeyen okul konusunda açıklamada bulunan Rıza Tevfik Bey, İnas Darülfünunu binasının boşaltılacağını ve okulu bir haftaya kadar açacaklarını söylemiştir⁶²⁸. Ancak yaşanan gelişmeler hala açıklamadığını göstermiştir.

Şubat’ın birinci günü Darülmualim’in, Sanayi-i Nefise Mektebi ile İnas Darülfünunun birleştiği binada açılmasına ve eğitime başlamasına karar verilmiş fakat bu iki binanın da yeterli gelemeyeceği düşünülerek başka bir binanın arayışına girilmiştir⁶²⁹. Darülmualimin’in ne zaman açılacağı konusunda birbirine zıt haberler verilmiş olduğu için okulun yeni müdürü

⁶²³ “Tevhid-i Tedrisat Tasavvuru”, *Vakit*, 14 Mart 1920.

⁶²⁴ “Sanayi-i Nefise Mektebi Açıldı”, *Vakit*, 21 Mart 1920.

⁶²⁵ Ürekli, 2009: 96.

⁶²⁶ Ünal ve Birbudak, 2013: 144.

⁶²⁷ “Tahliye Edilen Mektepler”, *Vakit*, 21 Kasım 1918.

⁶²⁸ “Rıza Tevfik Bey’in Beyanatı”, *Vakit*, 14 Aralık 1918.

⁶²⁹ “Darülmualimin Açılıyor”, *Muvakkat*, 21 Ocak 1919.

Selim Sırrı Bey’e müracaat edilerek, yeni hazırlıklar hakkında bilgi istenmiştir. Selim Sırrı Bey şu bilgileri vermiştir:

“Savaşın ilanının önce Darülmuallimin Cağaloğlu’ndaki binada bulunuyordu ve o zamanki talebesi ancak 200, 250 kadardı. Savaşın ilanından sonra hükümet yabancı müesseselere el koyunca Maarif Nezareti de okullara yerleşti. Darülmuallimin de bu sebeple Kadıköy’ündeki muazzam Saint Joseph binasına yerleşti. Memleketin muallime olan ihtiyacını dikkate alan o dönemin Maarif Nazırı, talebe sayısını 1’den 600’e çıkardı. Bir sene sonra da mevcudu 1.000’e ulaştırmak istiyordu; ancak şans yaver gitmedi ve mal sahipleri İstanbul’a gelince bizi kapı dışarı ettiler. Bir müddet yersiz, yurtsuz kaldık; okul müdüriyetine geleli henüz bir ay olmadı, bu süre zarfında ilgili her yere başvuruldu ve nihayet Darülmuallimin eski binası olan İnas Darülfünunu’na ve Sanayi-i Nefise Mektebine tekrar dönme mecburiyetinde kaldık. Bu iki küçük bina mevcut talebenin sığabileceği kapasitede olmadığından, civarda yatakhane olarak kullanılmak üzere bir yer bulma arayışındayız. Bununla birlikte bulunsan bile yine yeterli gelmeyecektir. Gerek mali durumumuz gerek binaların yetersizliği, bizi mevcut talebelerimizin bir kısmını gündüzlü yapmaya mecbur bırakmaktadır⁶³⁰” demiştir.

Ayrıca Sultani mekteplerinde olduğu gibi, geçen ders senesi süresinde imtihanlarda başarılı olamayarak sınıf tekrarına kalan talebeleri ile okula yakın yerlerde İstanbul civarında ikamet eden talebeleri gündüzlü olarak kabul edeceklerini belirtmiştir. Selim Sırrı Bey, okulda bazı noksanların kısmen tamamlandığını ve şubat ayının 15. cumartesi günü eğitime başlanılacağını, bundan ötürü de bu sene talebeleri yalnızca 6 ay okutabileceklerini, Âliyye kısmına yeni talebenin alınması mümkün gözükmezken, ibtidai kısmına ise yalnız gündüzlü talebenin kabul edilebileceğini ifade etmiştir⁶³¹. Taşınılan bu bina aslında Darülmuallimin’in eskiden eğitim-öğretim yaptığı Cağaloğlu’ndaki Lisan Mektebi binasıdır. 15 Şubat’ta açılan okul yeni talebe alamayıp âli kısmına 32 yatılı, ibtidai kısmına 211 yatılı ve 169 gündüzlü talebenin eğitim görmesine olanak sağlayabilmiştir. Darülmuallimin’e bağlı olan Tatbikat Mektebi ise Nur-u Osmaniye kulübünün bir bölümüne taşınarak burada eğitim-öğretim yapmıştır⁶³².

Maarif Nezareti, Darülmuallimin-i Âliyye ile ibtidai kısmını birbirinden ayırarak ibtidai kısmı kaldırılan Kandilli Sultanisi binasına nakletmeyi düşünmüştür. Bu karara bir anlam veremediğini belirten gazete, Bundan 6 ay öncesine kadar Kadıköy’ünde perişan bir halde kalan okulun pek çok masraflarla şimdiki binasına yerleştirilmesinin ve eksiklerinin tamamlanmasının birçok fedakarlıklarla mümkün olabildiğini, yeniden Boğaziçi’ne yapılacak bu göçün devleti, bu en sıkıntılı zamanlarında yeni masraflarla uğraşmak zorunda bırakacağını ifade ederek şu soruları yöneltmiştir⁶³³:

⁶³⁰ “Darülmuallimin Açılıyor Mu?”, *Muvakkat*, 10 Şubat 1919.

⁶³¹ “Darülmuallimin Açılıyor Mu?”, *Muvakkat*, 10 Şubat 1919.

⁶³² Ünal ve Birbudak, 2013: 145

⁶³³ “Darülmuallimin Meselesi”, *Vakit*, 23 Temmuz 1919.

“Kandilli binası yatılı bir Darümuallimin yapılmaya müsait midir?

Darümuallimin-i ibtidaiye oraya nakledilince yeniden bir tatbikat mektebi yaptırma ihtiyacı karşısında kalınmayacak mıdır?

Tatbikat mektebi lazım gelince ve böyle bir mektebi Kandilli de yaptırmak mümkün olmayınca tatbikat dersi görmeleri için okul talebesi haftanın üç dört gününde İstanbul’a mı getirilip götürülecektir?

İkinci derecede muallimler meselesi gelir. İstanbul’da okula devam edebilen muallimler okulu Kandilliye nakledilince derslerine devam edebilecekler midir?

Bina sıkıntıları bilindiği halde ve hiçbir kimsenin oturduğu yerden başka bir yere evini taşımaya imkân bulamayacağı bu dönemde bin türlü sıkıntı ile hayatlarını okulun İstanbul’da bulunmasına göre düzenleyen muallimler ne yapacaklardır?

İmkânsızlık karşısında istifa edecek olan uzman muallimlerin yerleri nasıl doldurulacaktır?

Üçüncü derecede talebenin hepsi de yatılı olduğuna göre Fındıklı Sultanisi binası ancak 200 talebe alabilecektir. Okulun mevcudu 300 talebe olduğuna göre bu 100 talebe yeniden bir tasfiye yapılarak sokağa mı atılacaktır?

Darümuallimin’in âli kısmına gelince; laboratuvarlar, kütüphaneler gibi ihtiyaçları temin edecek bir okulun yeniden oluşturulması en az 15 bin liraya mal olacaktır. Ortak eğitim verecek olan ibtidai kısmı Kandilliye nakledilince âli kısım talebeleri için ayrıca Darülmesailer oluşturulmasına bugün imkân var mıdır”?

Bu soruları yönelterek Kandilli sultanisine yapılması düşünülen naklin olası sakıncaları mantık çerçevesinde sunulmuştur. Bu ayırma teşebbüsünü iyi niyetli bulmasına rağmen uygun bulmadığını da ifade ederek, Darümuallimin maruz kalacağı bu duruma kalben acıdıklarını ifade edilmiştir⁶³⁴. Zaten birkaç gün içinde yöneltilen bu soruların ne kadar yerinde olduğu anlaşılmış ve Kandilli mektebi binasının ancak 120 talebeyi alabilecek kapasitede bulunduğu halde, Darümuallimin-i ibtidaiyenin talebe sayısının en az 300’ü bulduğu ortaya çıkmıştır. Yalnızca sıkıntı bundan da ibaret kalmamış, bütçede yaşanan sıkıntı da her iki kurumun ayrılmasına güçlü bir engel oluşturmıştır. Maarif Nezareti bu yüzden kesin bir karar almaktan çekinse de idareciler tüm bu güçlüklerle rağmen Darümuallimin’in her iki kısmının ayrılması kararını almışlardır. Sonuç olarak gerçeklerle yüzleşmek zorunda kalan idareciler hem kapasite sorunu hem de bütçe sıkıntılarının bu kararı almaya imkân tanımaması nedeniyle vazgeçmek zorunda kalmışlardır⁶³⁵.

2.3.2.3. Darümuallimat-ı Âliye

1911-1912 yıllarında Kız Sanayi Mektebi ile Darümuallimat Çapa’da bulunan Derviş Paşa Konağı’na taşınmış ancak binanın yeterli gelmemesi nedeniyle okulun avlusuna derslane, yatakhane gibi ihtiyaçların karşılanması amacıyla iki kattan oluşan bir bina yapımına

⁶³⁴ “Darümuallimin Meselesi”, *Vakit*, 23 Temmuz 1919.

⁶³⁵ “Darümuallimin-i Âliye ve İptidaiye”, *Vakit*, 25 Temmuz 1919.

başlanmıştır. Bu nedenle okul bir süre Ali Saib Paşa Konağı'na taşınmış, inşaatın bitmesinden sonra binaya geri dönmüştür. 1914 ve 1917'de yine yetersiz bulunduğu için ilave tamiratlarda yapılmıştır. 1918 yılında çıkan bir yangın okulun büyük bir kısmının yanmasına neden olmuştur⁶³⁶. Maarif Nazırı Darülmuallimat'ın Mekteb-i Tıbbiye ve Tıbbiye'nin de Gümüşsuyu kışlasına nakledilmesini düşünmüşse de daha sonra bundan vazgeçilmiş ve buraya Darülmualliminin getirilmesi konuşulmaya başlamıştır⁶³⁷. Bunun üzerine Darülmuallimat, Darülmuallimin için Çapa'da yaptırılan ancak savaş dolayısıyla bir dönem hastane olarak kullanılan binasına taşınmıştır. Ders yılında açılabilmek için binanın mutfak ve çamaşırhanesine sınıf düzeni sağlanmaya çalışılmış, okulun bahçe sınırında bulunan Evkaf-ı Hümayun'a ait binanın ek bina olarak satın alınması uygun bulunmuştur. Çapa'daki Darülmuallimat-ı Âliye'nin 1919 yılına mahsus yeni kadrosu tamamlanarak okula bildirildiği haber verilmiştir⁶³⁸.

Okulun tamir işleri bu yıl da devam etmiş bina içinde bulunan bulaşıkhanenin bina dışına alınması, yine burada bir mutfak, çamaşırhane, tuvalet ve hamam yapılması için Nezaret'e ihtiyaçlar bildirilmiş ancak ödenek olmaması nedeniyle karşılanamamıştır⁶³⁹. Gazetede bu ihtiyaçlardan sayılan hamamın tamirâtı için 73.844 kuruş tutarında bir ihale yapıldığı yazılmıştır⁶⁴⁰ öyle olacak ki okulu düzene koyma gayretlerinden hala vazgeçilmemiştir.

Ayrıca Maarif Nezareti 1920 bütçesinde ek ödeneğin dışındaki memurlara verilen maaşlarla birlikte 1 milyon küsur bin liranın Maarif Nezareti'ne ayrıldığını ve bu parayı maaşların dışında, mali durumunda göz önünde tutularak önemli icraatlarda kullanılmasına ve şu an mevcut olan okulların iyileştirilmesiyle birlikte ihtiyaç olan zaruri masraflar için kullanılmasına karar vermiştir. Bu bağlamda yangınlardan dolayı zarar gören Darülmuallimat ve Gelenbevi Sultani Mekteplerinin tamiri için de bu ödenekten harcama yapıldığı kaydedilmiştir⁶⁴¹.

2.3.2.4. Ticaret Mektepleri

Mondros Mütarekesi'nden iki hafta sonra İngilizlerden oluşan bir heyet Beyoğlu'ndaki Ticaret Mektebi'ne giderek, binanın iki saat içerisinde kendilerine teslim edilmesini istemiştir.

⁶³⁶ Erdem, 2013: 357-358.

⁶³⁷ "Darülmuallimin ve Darülmuallimat", *Vakit*, 25 Nisan 1919.

⁶³⁸ "Darülmuallimin'in Yeni Kadrosu", *Vakit*, 8 Ekim 1919.

⁶³⁹ Erdem, 2013: 359.

⁶⁴⁰ Sarıhan; 1919 başlarında ihalenin yapıldığını söylese de ihale aralık ayında gerçekleşmiştir ayrıca tamirat bedeli için 23.844 lira demiştir. Doğrusu çalışmamızda yazıldığı gibidir. Sarıhan, 2019a: 133. "Darülmuallimat-ı Âliye Hamamının Tamiri", *Vakit*, 30 Aralık 1919.

⁶⁴¹ "Maarif Bütçesi", *Vakit*, 21 Ocak 1920.

Daha önceden İngiliz sefarethanesi olarak kullanılan bu bina, savaşın henüz başlarındayken hükümet tarafından el konularak, Ticaret Mektebi olarak kullanılmıştır. Okul müdürü iki saat içerisinde tahliye etmenin imkânsız olduğunu söylese de üstleriyle haberleşen İngiliz subay süreyi ancak 48 saate çıkarabilmiştir. Ticaret Mektebi bu süre içerisinde kendine ait eşyayı kız kısmına taşımış ve okul akşam altıda İngilizlere teslim edilmiştir⁶⁴². Ticaret Mektebi'nin önceki binası Bezm-i Âlem Sultanisi'nin ibtidai kısmı olarak kullanıldığı ve bunun geri verilmesi mümkün olmadığı için Ticaret Mektebi'nin kız kısmı, İnas Darülfünunu'na taşınmıştır⁶⁴³. Bir süre bina bulmakta zorlanan Ticaret Mekteb-i Âlisi, Sultanahmet parkı karşısındaki bir binaya nakledilmiş ve 6 Ocak 1919 Pazartesi günü açılacağını duyurmuştur⁶⁴⁴.

27 Mart'ta mektebin Cağaloğlu'na taşınmasına dair işlemlerin sürdüğü belirtilmiştir. Anlaşılan o ki okul hala tam olarak bir yere yerleşememiştir. Ayrıca aynı belgede Beyoğlu'nda bulunduğu binanın İngiltere Fevkalade Komiserliği'ne iadesi için hazırlanan rapor sunulmuştur. Bu vesikada “İngiliz İnas Mektebi iken işgal edilip Ticaret Mekteb-i Âlisi olarak kullanılan...” ibaresi dikkat çekicidir. Çünkü gazete bu binanın Sefarethane olarak kullanıldığını ve yine o amaçla kullanılmasına devam edileceğini yazmıştır. Ancak İngilizlerin geri aldığı bina İnas Mektebi olarak 1920'den itibaren faaliyete geçmiştir. Sonuç olarak Ticaret Mekteb-i Âlisi daha önce İnas Darülfünunu için düşünülen Taş Mektep binasına yerleştirilmiştir. Ancak Taş Mektep binasında bulunan Telif ve Tercüme Dairesi odalarını boşaltmadığından, okulun eşyalarının kimisi Beyoğlu'ndaki İngiliz Mektebi'nde bir kısmı da İnas Darülfünununda bırakılmak zorunda kalmıştır⁶⁴⁵.

Ticaret Mekteb-i Âlisi'nde Almanca, İngilizce ve Fransızca derslerinin Darülfünunda kurulan Lisan Mektebi'nde verilmesine karar verilmiş ancak sonradan Lisan Mektebi kaldırıldığından bu derslerin yine Ticaret Mektebi'nde verilmesi kararlaştırılmıştır⁶⁴⁶.

2.3.2.5. Ziraat Mektepleri

Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi'ne mensup yedek subayların ocak ayı başında okula gelmeleri ilan edilmişse de bazı mali sıkıntı sebebinden ötürü hazırlıklar tamamlanamadığından bu kişilerin bir sonraki ilana kadar okula gelmemeleri ilan edilmiştir⁶⁴⁷.

Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi'nin daha uygun bir yere nakli konusuyla ilgilenmek üzere Ziraat Nezareti'nde bir komisyon oluşturulmuştur⁶⁴⁸. Ziraat için uygun olmayan ve kireç

⁶⁴² “Tahliye Olunun Mektepler”, *Vakit*, 14 Kasım 1918.

⁶⁴³ “Tahliye Edilen Mektepler”, *Vakit*, 21 Kasım 1918.

⁶⁴⁴ “Ticaret Mektebi Açılıyor”, *Muvakkat*, 5 Ocak 1919.

⁶⁴⁵ Erdoğan, 2016: 131-133; “Tahliye Olunun Mektepler”, *Vakit*, 14 Kasım 1918.

⁶⁴⁶ “Ticaret Mekteb-i Âlisinde Lisan Dersleri”, *Vakit*, 13 Şubat 1920.

⁶⁴⁷ “Halkalı Ziraat Mektebi Müdüriyeti'nden”, *Vakit*, 13 Ocak 1919.

⁶⁴⁸ “Halkalı Mektebi Nakledilecek Mi”, *Vakit*, 20 Ağustos 1919.

tabakalarından oluşmuş bir arazide ve merkezden uzak ve nakliye yolunun olmadığı bir yerde zamanında kurulmuş olan mektep şimdiye kadar kendisinden beklenen zirai amacı yerine getirememiştir. Bu nedenle Halkalı Ziraat Mektebi'nin başka bir yere nakline Ziraat Nezareti'nce kesin bir şekilde karar verilmiştir. Ancak nereye nakledileceği konusunda henüz bir karara varılamadığı belirtilmiştir⁶⁴⁹. Oluşturulan komisyon mektebin Büyükdere'de Bilezikçi Çiftliği'ne naklinin uygun olacağına dair düzenlediği mazbatayı Nezaret makamına teslim etmiştir⁶⁵⁰.

Ancak Halkalı Ziraat Mektebi ödenek yetersizliğinden açılamamıştır. Ödenek verilmediği takdirde okulun açılmasının mümkün gözükmeyeceğini belirten gazete; Adana mektebinin askeri işgal nedeniyle geçen seneden beri eğitimine ara verildiğini, Ankara Ziraat Mektebi'nin açılmadığını, Bursa Mektebi'ne de gereken 1.300 lira gönderilmediği için açılmadığını söyleyen gazete, Halkalı Mektebi'nde de eğitim başlamazsa bugün Türkiye'de hiçbir Ziraat Mektebi faaliyet halinde bulunmamış olacağını belirtmiştir⁶⁵¹.

Ders yılının gelmesiyle tüm okullar eğitime başlamış ancak Halkalı Ziraat Mektebi henüz açılamamıştır. Vilayette bulunan bazı Ziraat Mektepleri de eğitime başlayamamıştır. Ziraat eğitimi konusunda bu sıkıntıların temel nedeni ödenek yetersizliği olarak açıklanmıştır. Bu nedenle Halkalı Ziraat Mektebi için Maliye Nezareti'nden 21 bin lira ödenek talep edilmiş, verildiği zaman bu sene için derslere başlanabileceği ümit edilmiştir. Ayrıca Halkalı Ziraat Mektebi'nin Büyükdere'de Bilezikçi çiftliğine nakledilmesi planı da nakliye işlemlerinin çok masraflı olması dolayısıyla suya düşmüştür⁶⁵².

Bu konuya ve Nezarete dair sorulara yanıt veren Ziraat ve Ticaret Nazırı şu sözleri söylemiştir: Halkalı Ziraat Mektebinin ve diğer ziraat mekteplerinin sorununun ancak ödenekle halledilebileceğini söyleyen Nazır Bey, Halkalı Ziraat Mektebi'nin naklinden şimdilik vazgeçildiğini, diğer mektepler için de yeniden Maliye Nezareti'ne müracaat edildiğini, ödenek alındığı takdirde okulların açılabilirliğini belirtmiştir. Nezarete ait yeni projelerinin olduğunu fakat bu projelerin ancak sulhun imzalanmasından sonra hayata geçirilebileceği ifade edilmiştir⁶⁵³.

2.3.2.6. Orman Mektepleri

Mondros Mütarekesi'nden sonra okulların işgal edilerek, tahliye edilmek zorunda bırakılması Orman Mekteplerinin de etkilenmesine yol açmıştır. Bu etki doğrudan İngilizlerin

⁶⁴⁹ "Halkalı Ziraat Mektebi", *Vakit*, 1 Eylül 1919.

⁶⁵⁰ "Halkalı Ziraat Mektebinin Nakli", *Vakit*, 4 Eylül 1919.

⁶⁵¹ "Halkalı Ziraat Mektebi", *Vakit*, 14 Eylül 1919.

⁶⁵² "Halkalı Ziraat Mektebi", *Vakit*, 22 Eylül 1919.

⁶⁵³ "İktisadi Meseleler", *Vakit*, 25 Eylül 1919.

işgaliyle söz konusu olmasa da İngilizlerin desteğiyle gerçekleşmiştir. Şöyle ki; Mütareke'den 4 ay sonra yaşadıkları yere dönen Bahçeköy Rumları evlerinin yıkıldığını ve kalacak yerlerinin olmadığını İngiliz yetkililere bildirmiş ve yetkililer Orman Mekteb-i Âlisi'nin tahliye edilmesini isteyerek Rumları burayı yerleştirmeye karar vermiştir. Ticaret ve Ziraat Nezareti bir dilekçe göndererek bu okul için çok masraflar yapıldığını, şu an okulda eğitim-öğretimin devam ettiğini ve okulun hemen boşaltılmasına imkân olmadığını belirtmiştir. Bu dilekçe sayesinde itiraz kabul edilmiş ve geçici de olsa okulun tahliyesinden vazgeçilmiştir⁶⁵⁴.

Hükümetin evlerini tamir edeceğini düşünen Rumlar, herhangi bir tamiratın gerçekleşmemesi üzerine 11 Temmuz'da içerisinde asker kıyafetli kişilerin de bulunduğu kalabalık bir grupla okulun önüne toplanmışlardır. O sırada okulda görevli olarak bulunan Necmettin Efendi ile Fransız askerleri arasında geçen konuşmada, evsiz kalan Rumların okula yerleştirilmesi gerektiği söylenmiştir. Necmettin Bey müdürün okulda bulunmadığını en azından ona iletmek için 1 gün verilmesini istemiştir. Bu konuşmanın ardından kalabalık okulun önünden ayrılrsa da hemen sonrasında okulun bahçesine girilerek ağaçlara zarar verilmiş ve okula yakın bir konumdan silah sesleri duyulmuştur. Kalabalık topluluk bir gün sonra okula yerleşmek için gelse de ikna edilerek çıkarılmıştır. Konu jandarma kumandanlığına da bildirilmiştir. Ancak hem bu huzursuzluklar hem de İngiliz temsilciliğinin de baskısıyla okul taşınmak zorunda kalmıştır⁶⁵⁵.

Okulun Naciye Sultan'ın Yıldız Bekçi Çiftliği'nin hizmetli dairesine nakline başlandığı haber verilmiştir. Naciye Sultan yaşanan bu durumdan çok etkilenmiş ve yaşanan işgallerin kanuna aykırı olduğunu söyleyerek, bu durumu kabullenemediğini ifade etmiştir⁶⁵⁶. Şendil ise, okulun Bilezikçi Çiftliği'ne taşındığını, okulun müdürü Süreyya Özek tarafından yazılan bir yazıya göre de bir süre de Sultanahmet'te yanan Baytar Mektebi binasında faaliyette bulunduğu kaydedilmiştir⁶⁵⁷. Birkaç ay sonra Orman Mekteb-i Âlisi'nin Sarıyer'de Hasan Paşa'ya ait konakta açılacağı haberi duyulmuştur. Eşyasının bulunduğu Enver Paşa çiftliğinden birkaç gün içerisinde taşınacağı bildirilen okulun yıllık kirasının 600 lira olduğu ve iki yıllığına kiralandığı belirtilmiştir⁶⁵⁸.

2.3.2.7. Baytar Mektepleri

1911 yılında Mülkiye Baytar Mektebi binasının bir bölümünün İshak Paşa yangınında kullanılamaz hale gelmesi, özellikle tüm laboratuvar ve ameliyathanelerin yanması nedeniyle,

⁶⁵⁴ BOA., DH.EUM.AYŞ., 17/1, (H. 01 Za. 1337-M. 29.07.1919); Şendil, 2014: 109-111

⁶⁵⁵ BOA., DH.EUM.AYŞ., 17/1, (H. 01 Za. 1337-M. 29.07.1919); Şendil, 2014: 109-111

⁶⁵⁶ "Orman Mektebi", *Vakit*, 26 Eylül 1919.

⁶⁵⁷ Şendil, 2014: 111-112.

⁶⁵⁸ "Orman Mektepleri Bu Hafta Açılacakmış", 24 Aralık 1919.

okul gereken düzeyde eğitime devam edememişti. Ayrıca bir kısım arazisine de Şehremaneti tarafından yol olarak kullanılmak amacıyla el konulmuştu. Yanan yerlerin yeniden inşa edilmesi, daralan arsa yüzünden uygun görülmemiş ve Avrupa'daki örnekleriyle yarışır bir bina inşa etmek için, mevcut okul ve arazisinin satışa çıkarılması ve ele geçen para ile yeni mektebin inşa edilmesi düşünülmüştür. Maliye Nezareti yeni okul için öncelikle ödeneğin belirlenmesi gerektiğini ve bu hazırlıklar bitene kadar geçen sürede eğer bir talimli çıkarsa pazarlık yapılabileceği söylenmiştir. Yangından dolayı zor şartlar altında eğitimine devam etmek zorunda kalan okul, Tıbbiye-i Askeriye ile Tıbbiye-i Mülkiye'nin birleştirilerek Fakülte haline getirilmesi model alınarak, Askeri Baytar Mektebi ile birleştirilebileceği düşünülmüştür⁶⁵⁹. Birleştirilme çalışmalarına hazırlık için Ziraat Nezareti'nde Müessesat-ı Baytariye Şubesi Müdürü Simon, Mülkiye Baytar Mektebi Müdürü Ali Rıza ve muallimlerden Fazlı Beylerden oluşan bir komisyon oluşturulmuştur⁶⁶⁰.

Tabip Baytar Doktor Suat Bey gazeteye gönderdiği mektupta iki okulun birleştirilmesine dair şu sözleri söylemiştir: Topraklarımızın yeryüzündeki coğrafi konumuna işaret ederek, milletlerin giriştiği bu iktisadi mücadele savaşında, bizim servet ve mali sermayemizin toprak ve hayvancılık olduğunu belirtmiştir. Bugünkü asli vazifenin, bu kaynağı imar etmek olduğunu söyleyen Suat Bey, hayvancılığın ilerlemesinin ancak tıp ve baytar eğitimin gelişimiyle mümkün olduğunu, hayvan denince onun her türlü mikrobik hastalık ve sağlığı için mücadele eden, tedavi ve çoğaltılması ile uğraşanların yani baytarların; milletlerin sıhhi, hayati ve iktisadi kaderleriyle en fazla ilgili olan bir insan zümresini oluşturduğunu belirtmiştir⁶⁶¹.

Bu çağın medeniyetlerinden çok daha geride kalmış olan bu mesleğin ilerlemesi için çareler aranması gerektiğini belirterek, bu gayeler için kurulan yalnızca iki baytar mektebinin olduğunu, bundan 5-10 yıl önce bu iki mektebin de birleştirilmesiyle bir Baytar Fakültesi'nin oluşturulması iki defa gerçekleştirilmek istense de o dönemin musibetli ortamının bu hayırlı icraatın gerçekleşmesini geciktirdiğini söylemiştir. Ülkemizde tıp baytarı, tıp umumu ve tecrübi Fakültesi ihtiyacının en üst seviyede hissedildiğini belirten Suat Bey, bu nedenle yapılması öncelikli olan ilk işin Fakülte kelimesini içine alacak şekilde iki mektebin birleştirilmesi ve muallim ile talebenin bir çatı altında toplanması olduğunu vurgulamıştır. Bu sayede Avrupa'da olduğu gibi bizde de fen ilminde ilerleme yaşanacak ve bir merak uyandırarak ilgi görecektir. Oluşan rağbet yeni yeni Darülmesailer açma ihtiyacını gün gün artıracak ve ülke gençliğinin

⁶⁵⁹ Polat, 2013: 26-27

⁶⁶⁰ "Askeri ve Mülkiye Baytar Mekteplerinin Tevhidi", *Vakit*, 2 Mayıs 1919; BOA., BEO., 4612/345859 (H. 30 R. 1338-M. 22.01.1920).

⁶⁶¹ "İki Baytar Mektebinin Tevhidi Lazımdır", *Vakit*, 17 Ocak 1920.

büyük bir kolu bu bereketli ve verimli iş sahasına yönelecektir⁶⁶² diyerek hem baytarlığa gösterilecek ilginin ülke menfaatlerine hizmette çok önemli bir araç olduğunu hem de bu iki mektebin Fakülte çatısı altında birleştirilmesinin, dönemin önemli bir ihtiyacını karşılamadaki önemini vurgulamıştır.

Maliye Nezareti tarafından Baytar Mektebi için 15 bin lira ödenek verilmiştir⁶⁶³. Bu haber üzerine gazetede okuyuculara ayrılan köşeye gönderilen yazıda şu sözlere yer verilmiştir: Okulun yanmasından dolayı çocukların her gün Nezaret'ten müdüriyete, müdüriyetten konu komşuya, eşe dosta gidip geldikleri ve başlarını sokabilecekleri, hayatlarını ziyan olmaktan kurtaracak bir çare aradıkları dile getirilmiştir. Bu konuyla ilgili vazifeli olanların ne iş yaptığını sorgulayan okuyucu, öğrendiği bilgiye göre Nezaretin verdiği ödeneğin müdür ve muhasebecinin odalarının döşenmesine harcandığını üzümlere ifade etmiştir. Okulun 85 talebesinin -ki 60'ının uzak yerden geldiği belirtilmiştir- Sanayi Mektebi'ne götürülerek ve üstündeki elbiselerle adeta çıplak bir şekilde, bizzat müdürün itirafıyla soğuk yataklara terk edildiğini söylemiştir. Dershane diye gösterilen yerlerin pencerelerinde cam olmadığı içeride ısınmak için bir sobanın dahi bulunmadığı rivayetlerine karşı müdüriyetin öne süreceği hiçbir mazeretin geçerli bir özür olarak kabul edilemeyeceğini belirtmiştir⁶⁶⁴. Ayrıca yakın zamanda yine bir yangın yaşayan Mülkiye Baytar Mektebi'nin yapılan araştırma sonucunda kazayla yandığı ortaya çıktığı anlaşılmıştır⁶⁶⁵.

Mülkiye Baytar Mektebi ile Askeri Baytar Mektebi'nin birleşmesi için Baytar Müdüriyeti'nden girişimlere başlanmış ve iki okul arasında müzakerelere devam edildiği bildirilmiştir⁶⁶⁶. Bu haberi diğer gazeteler de sevinçle karşılamış ve Tasvir-i Efkâr gazetesi pazar günü sayısında Ziraat ve Ticaret Umur-u Baytariye Müdürü olan Ali Rıza Bey'in iki Baytar Mektebi'nin birleştirilmesine dair beyanatına yer vermiştir. Bu yazıyı okuyarak büyük sevinç duyduğunu belirten Baytar Doktor Suat Bey, askeri baytarlar olarak bu meselinin gündeme gelmesini uzun zamandır beklediklerini ancak belirtildiği gibi âli mektep olarak değil, Fakülte çatısı altında birleştirmelerini istediklerini ifade etmiştir. Bu mekteplerin şimdiye kadar olduğu gibi devlet hazinesine el avuç açan, beş on baytar yetiştiren bir fabrikadan ibaret olduğunu belirten Suat Bey, ülkenin irfan seviyesinin yükseltecek ve servetini artıracak tıbbi baytarların böyle mekteplerden değil, geniş teşkilata sahip Fakültelerden yetiştirilebileceğini vurgulamıştır. Ali Rıza Bey'in kuracağı âli mektepten duyduğu korkuyu ifade eden Suat Bey, konuya çağın gereklerine uygun bir zihniyetle başlanması gerektiğini söyleyerek, memleketin

⁶⁶² “İki Baytar Mektebinin Tevhidi Lazımdır”, *Vakit*, 17 Ocak 1920.

⁶⁶³ “Sanayi ve Baytar Mektepleri”, *Vakit*, 20 Ekim 1919.

⁶⁶⁴ “Baytar Mektebi Ne Olacak”, *Vakit*, 17 Ocak 1920.

⁶⁶⁵ “Baytar Mektebi Yangını”, *Vakit*, 18 Ocak 1920.

⁶⁶⁶ “Baytar Mektepleri”, *Vakit*, 22 Ocak 1920.

Avrupa'daki gibi laboratuvarlarıyla, kurumlarıyla, ilmi bir teşkilata sahip bir Tıp Baytar Fakültesine duyduğu ihtiyacı yinelemiş ve böylelerini birleştirmenin yeterli geleceğini belirtmiştir⁶⁶⁷. Suat Bey aslında ülkede asıl ihtiyacın uzman eksikliği olduğunu belirterek, bu eksikliğin de ancak bir Fakülte ile giderilebileceğine dikkat çekmek istemiştir.

Mülki ve Askeri Baytar Mektepleri'nin birleştirilmesi için oluşturulan komisyon yakında tekrar toplanacağından her iki okulun muallimleri kendi aralarında toplanmış ve kendilerine ait olan konuları görüşerek fikirlerini sunmuşlardır. Bazı muallimlerin açıkta kalması meselesinin emeklilik ve memur olanların işten ayrılmaları formülleriyle kolayca halledileceğine karar vermişlerdir. Ayrıca birleşme neticesinde her iki tarafın alet ve araçlarının, satın alınmış olan diğer aletlerle tamamlanacağı belirtilmiştir. Mektebin Fakülte şeklinin uygun görülmemesi üzerine, Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne bağlı âli bir okul olarak kalmasına karar verilmiştir. Bu kararda en büyük etken hem okulun yatılı olması hem de talebe bulmada yaşanacak sıkıntılar olmuştur. Gazetenin tahminlerine göre ülkede 2.000 baytara ihtiyaç duyulduğunu ancak mevcut baytarın bu sayıya kesinlikle ulaşamadığını belirtmiştir⁶⁶⁸.

Yaşanan son yangından sonra son sınıfların dışındaki Mülkiye Baytar Mektebi'nin diğer talebeleri geçici süreliğine Sanayi Mektebi binasına yerleştirilmişti. Ayın başında genel imtihanları başlayan mektebin mart sonunda son sınıf talebelerine diploma verileceğinden, Sanayi Mektebi'nde öğrenim gören talebelerin asıl mektep binasında barınmalarına imkân sağlandığı duyurulmuştur⁶⁶⁹.

İki buçuk ay önce yanan Mülkiye Baytar Mektebi'ne uygun bir bina bulunamadığından iki okulun birleştirilmesine karar verilmiştir. Buna göre; her iki okulun talebeleri aynı binada öğrenim görecektir ve talebeler iki ayrı forma giyerek birbirlerinden ayrılacaktır. Ayrıca talebelerin yeme, içme ve barınma ihtiyaçları da mektepten karşılanacaktır. Okuldan diploma aldıktan sonra ise askeri olarak çalışmalarına karar verilmiştir. Birleştirme işinde ilk adım olarak Ticaret ve Ziraat Nezareti Umur-u Baytariye müdürü Ali Rıza Bey'in başkanlığında, Harbiye Nezareti Umur-u Baytariye Dairesi'nden gönderilen Umera-yı Baytariye'den gönderilen iki kişi ile iki mülkiye baytarından oluşan bir komisyon oluşturulmuş ve daha sonra çalışmaları Harbiye Nezareti Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi 7. Kavanin Şubesi Müdürü Miralay Behçet Bey'in başkanlığında diğer ilgili baytarlardan oluşan başka bir komisyona devredilmiştir. Bugün bu meselenin Harbiye Nezareti'nde görüşüldüğü ve gereken nizamnamenin hazırlıkları için çalışıldığı bildirilmiştir⁶⁷⁰. Behçet Bey'in başkanlığındaki

⁶⁶⁷ "Mekteb-i Âli Mi, Yoksa Fakülte Mi", *Vakit* 1 Şubat 1920.

⁶⁶⁸ "Baytar Mekteplerinin Tevhidi", *Vakit*, 22 Şubat 1920.

⁶⁶⁹ "Mülkiye Baytar Mektebi Talebesi", *Vakit*, 20 Mart 1920.

⁶⁷⁰ "Askeri ve Mülki Baytar Mektepleri", *Vakit*, 28 Mart 1920.

komisyon birleşen okulların “Baytar Mekteb-i Âlisi” ismi altında Ticaret ve Ziraat Nezareti’ne bağlanmasını karara bağlanmıştır. Eğitim heyetinden 6 kişi tarafından seçim yapılmasına karar verilmiş ve komisyon karar aldığı maddeleri Bab-ı Âli’ye takdim etmiştir⁶⁷¹.

Mülki ve Askeri Baytar Mekteplerini birleştirme amacıyla oluşturulan komisyon görüşmelerini tamamlamış ve şu kararları almıştır. Mektep, Ticaret ve Ziraat Nezareti’ne bağlı âli bir okul olacaktır. Askeri okul eğitim araçları, alet ve edevatı, eczane ve kütüphanesiyle birlikte Mülki Mektebe devredilecektir. Bir kısmın talebesi mektepten mezun olunca askeriye tarafından çalıştırılacak ve bundan sonra Harbiye Nezareti kendi adına belirlenmiş sayıda talebeye eğitim verecektir. Her iki okulun muallimlerinin ayrımı için yine askeriye ve mülkiye tarafından üçer kişinin toplanacağı bir komisyon oluşturulacaktır. Bu komisyon aracılığıyla seçilecek kişi her iki Nezarete bildirilecektir. Eğer Askeri Baytar Mektebi binası eğitim için yeterli gelmezse, Harbiye Nezareti yeni bir bina gösterecektir. Komisyonun aldığı kararlar Bab-ı Âli’ye iletilmiş, Sadaret kararı kabul ederse bu ortak eğitime ders yılının başında başlanması planlanmıştır⁶⁷². İki okulun birleşmesinden sonra Ziraat Nezareti’ne bağlanmasına karar verildiği bildirilmiştir⁶⁷³. İki okulun birleştirilme kararında en etkin faktörlerin bina sıkıntısı ve maddi tasarruf sağlama düşüncesi olduğu çok açıktır.

2.3.2.8. Mekteb-i Mülkiye

Mekteb-i Mülkiye savaş yıllarında düzenli eğitim yapamamış ve 3 yıl kapalı kaldıktan sonra 5 Kasım 1918’de Mekteb-i Mülkiye sınavla aldığı 45 talebe ile Yıldız Sarayı Yaveran Dairesi’nde eğitime başlamıştır⁶⁷⁴. Maarif Müsteşarı Müslihiddin Adil Bey’e yöneltilen Hukuk Fakültesinin Adliye’ye bağlanacağı sorusunu Adil Bey, bunun hiçbir zaman olamayacağını, Tıbbiye-i Mülkiye mektebinde olduğunu fakat orada bile mektebin Dahiliye’ye bağlanmasını sağlayan okulun müdüründen ibaret olduğu⁶⁷⁵ şeklinde cevaplandırmıştır. Ancak bu cümlelerin yanlış anlaşılacak şekilde yazıldığı, konuşmanın aslında şu şekilde geçtiği yazılmıştır. Adil Bey, Hukuk Fakültesi’nin her memlekette Darülfünun kısmında kabul edildiğini söyledikten sonra “Mekteb-i Mülkiye’nin Dahiliye’ye merbut olması gayr-ı tabiidir. Bu vaziyete rağmen okul halen muvaffakiyetle tedrisata devam etmesini Maarif’ten yetişmiş güzide müdürüne medyundur” olarak düzeltmiştir⁶⁷⁶. Okulun 1915’te olduğu gibi yeniden kapatılmasının önüne geçmek amacıyla, Dahiliye Nezareti’nden 9 Aralık 1918’de gönderilen bir belgede II.

⁶⁷¹ “Baytar Mekatibi Tevhid Edildi”, *Vakit*, 31 Mart 1920.

⁶⁷² “Askeri ve Mülki Baytar Mektepleri”, *Vakit*, 12 Nisan 1920.

⁶⁷³ “Baytar Mekteplerinin Tevhidi”, *Vakit*, 22 Nisan 1920.

⁶⁷⁴ Babaoğlu, 2017: 172-173; Baskıcı, 2009: 261.

⁶⁷⁵ “Maarif Nezareti’nde”, *Vakit*, 17 Aralık 1918.

⁶⁷⁶ “Tashih”, *Vakit*, 18 Aralık 1918.

Abdülhamit'in himayesinde olduğu için "Mekteb-i Mülkiye-i Şahane" adını alan okulun yine padişahın himayesine girmesi istenmiştir⁶⁷⁷. Bu talep kabul edilmiş ve Mekteb-i Mülkiye'nin, Padişahın koruması altına alınmasının kabulü konusundaki Padişah'ın izni, Sadaret makamından Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiştir⁶⁷⁸.

Mütareke esnasında Yıldız'da bulunan okula Saray Mızıka Takımı yerleştiği için Mekteb-i Mülkiye'nin Kabataş'ta bulunan Ethem Paşa Konağı'na taşınmasına karar verilmiştir. 2 Şubat 1919'da nakil işlemlerine başlanmış ancak senelik 1200 lira kira verilen binanın sonraki yıl üçüncü sınıflarla genişleyeceği endişesiyle yeniden bina arayışlarına girilmiştir⁶⁷⁹. Yirmi ve yirmiden fazla odalı ve okul olmaya elverişli olup da kiraya vermek isteyenlerin Yıldız'da bulunan Mülkiye Mektebi müdüriyetine rica etmeleri istenmiştir⁶⁸⁰.

Anlaşılan o ki yeni bir bina bulunamadığı için farklı çözüm yolları bulunmaya çalışılmış ve İstanbul Sultanisi ile birleştirilmesi düşünülmüştür. Maarif Nezareti Kabataş'ta bulunan Mülkiye Mektebi ile İstanbul Sultanisinin Bezm-i Âlem Valide Sultanisinde birleştirilmesine karar vermiş, ancak Bezm-i Âlem Valide Sultanisinin yatılı talebesi fazla olmadığı için İstanbul Sultanisi yolunda bulunan Saraçhanebaşı'ndaki binaya nakledilmesi uygun görülmüştür⁶⁸¹.

Dahiliye Nezareti, Mülkiye'nin Maarif Nezareti'ne bağlanması konusunda karşılıklı olarak anlaşmış olduğundan, Mülkiye ile İstanbul Sultanisinin, Sultan Mahmut türbesindeki eski binalarında birleştirilmesinin mart ayında gerçekleşeceği söylenmiştir. Aynı bina içerisinde bulunmalarının toplumu, sultaninin bir mülkiye idadisi olarak kabul edileceği yanılgısına düşürmüştü, fakat zannedildiği gibi olmadığı buradan mezun olan talebelerin de diğer talebeler gibi giriş sınavlarına gireceği belirtilmiştir. Gazete bu birleşimin yaratacağı tek sıkıntının iki okulun müdürlük vazifesinin tek bir kişiye verilmesi olduğunu söylemiştir⁶⁸².

İki okulun birleştirilmesine kesin olarak karar verilmiş ve bu konuda düzenlenen kanun layihasının Meclis-i Mebusan'a gönderilmesinden sonra nakil işlemlerine başlanacağı belirtilmiştir. Münir Paşa konağında bulunan İstanbul Sultanisine bağlı Haşim Paşa konağında bulunan ibtidai sınıfının o binada kalmasına ve Mekteb-i Mülkiye ile Bezm-i Âlem Valide Sultanisi binasına nakledilecek olan İstanbul Sultanisi için burada da ayrıca ibtidai sınıfların açılmasına karar verilmiştir. Bu nakil sayesinde Mülkiye Mektebi de şimdiye kadar yerleştirilmiş olduğu okul olmaya elverişli olmayan binadan kurtarılmıştır⁶⁸³.

⁶⁷⁷ Baskıcı, 2009: 261.

⁶⁷⁸ "Himaye-i Hazret-i Padişahi", *Vakit*, 19 Aralık 1918.

⁶⁷⁹ Babaoğlu, 2017: 173; Baskıcı, 2009: 261.

⁶⁸⁰ "Mekteb-i Mülkiye Müdüriyeti'nden", *Mütevakkat*, 28 Ocak 1919.

⁶⁸¹ "Mekteb-i Mülkiye ve İstanbul Sultanisi", *Vakit*, 11 Aralık 1919.

⁶⁸² "Mekteb-i Mülkiye – İstanbul Sultanisi", *Vakit*, 3 Ocak 1920.

⁶⁸³ "Mekteb-i Mülkiye", *Vakit*, 8 Şubat 1920.

2.3.2.9. Mühendis Mektebi

Balkan Savaşı sırasında okulun binası hastane yapılmış, sonrasında da çıkan salgın hastalık dolayısıyla okul bir süre kapalı kalmıştır. Daha sonra Fındıklı’da açılan okul savaş sırasında hükümetin el koyduğu binalardan “Notre Dame de Sion”’a bir kısmını taşıyarak, I. Dünya Savaşı bitene kadar burada eğitim-öğretim faaliyetine devam etmiştir⁶⁸⁴. Mondros Mütarekesi’nden sonra binanın İtilaf askerleri tarafından işgal edilmesi ile Mühendis Mektebi de tahliye edilmek zorunda kalan okullar arasında olmuştur⁶⁸⁵. Hastanede yatan talebeleri bile kaldırılarak sokaklara dökülmüş, Mühendis Mektebi talebeleri Harbiye Mektebi’nin arka tarafından sefalet içinde zor bir hayat yaşamıştır. Mühendis Mektebi’ne ait hiçbir teknik alet edevat kurtarılamadığı gibi talebelerde eşyalarını alamamışlardır⁶⁸⁶. Notre Dame de Sion binasında öğretim yapılırken, işgal dolayısıyla tahliyesi istenen ve yersiz kalan Mühendis Mektebi’nin Gümüşsuyu kışlasına yerleştirilmesine karar verilmiş⁶⁸⁷, geçici olarak Harbiye’ye yerleşen talebeler kışlanın Dolmabahçe Sarayı’na bakan cephesine yerleştirilmesi tamamlanmak üzereyken kışlaya gelen İngiliz askerleri, buranın da işgal edilmesi için emir aldıklarını ve okul için başka bir yeri aramalarını söylemiştir⁶⁸⁸.

Halıcıoğlu’ndaki Mühendis Mektebi bugün saat ikiye kadar tahliye olunacağı bildirilmiş ve mektebin nereye taşınacağına henüz karar verilmediğinden eşyalarının geçici olarak ambarhaneye taşınmasına karar verilmiştir. Mektebin Harbiye-i Hassa’ya ait kasırlardan birine nakledilmesinin planlandığı belirtilmiştir⁶⁸⁹. Ancak Mühendis Mektebi’nin yalnız son sınıfları için bir yer bulunabilmiş ve Çarşamba gününden itibaren eğitime başlanmasına karar verilmiştir. Halen okul için uygun bir bina bulunamadığı belirtilirken, Beylerbeyi’ndeki Zabitan Mektebi binasının Mühendis Mektebi’ne verilmesi düşünülmüşse de henüz bir netice alınamamıştır. Diğer taraftan Şehzadebaşı’ndaki Letafet apartmanının okul olması için çalışmaların başlatıldığı haber verilmiştir⁶⁹⁰.

Binasız kalan Mühendis mektebi talebeleri Halıcıoğlu civardaki camilerde yattıklarından bu talebeler için Nafia Nezareti’nin Yıldız’da bulunan eski 2. Fırka Kumandanı Şevket Paşa’nın konağının kiralandığı açıklanmıştır. Bu konağın altmışa yakın odası olduğundan iyi bir Mühendis Mektebi olacağı ve gereken sayıda laboratuvarların oluşturulabileceği belirtilmiştir⁶⁹¹. Yer alan tüm bu haberler okulun bina sıkıntısı yüzünden

⁶⁸⁴ Tekeli ve İlkin, 1999: 91; Kılınç, 2020: 139-141; Kafescioğlu, 2010: 115.

⁶⁸⁵ “Galatasaray Sultanisi”, *Vakit*, 17 Kasım 1918.

⁶⁸⁶ “Tahliye Edilen Mektepler”, *Vakit*, 21 Kasım 1918.

⁶⁸⁷ “Mühendis Mektebi”, *Vakit*, 30 Kasım 1918.

⁶⁸⁸ “Mühendis Mektebinin Başına Gelenler”, *Vakit*, 1 Aralık 1918.

⁶⁸⁹ “Mühendis Mekteb-i Âlisi”, *Vakit*, 12 Nisan 1920.

⁶⁹⁰ “Mühendis Mektebi”, *Vakit*, 20 Nisan 1920.

⁶⁹¹ “Mühendis Mektebi”, *Vakit*, 23 Nisan 1920.

düzenli bir eğitim veremediğini göstermektedir. 1909-1923 yılları toplam 7 kez taşınmak zorunda kalan okul, 1916'da yalnızca dört talebeyi mezun edebilirken, 1921 yılına kadar başka mezun verememiştir⁶⁹².

2.3.2.10. Kondüktör Mektebi

I. Dünya savaşı başlarında Çemberlitaş'ta bir konakta eğitimine devam eden Kondüktör mektebi⁶⁹³, Mütareke döneminde Bab-ı Âli caddesindeki Donanma Cemiyeti binasına taşınmıştır⁶⁹⁴. İşgal güçlerinin bu binayı tahliye etmelerini istemeleri ve okula ait eşyaları sokağa atmaları sebebiyle, eşyalar önce Kadırga'da bulunan Dişçi Mektebi'ne taşınmak istenmiştir. Ancak eşyayı koyabilecek yer olmayınca, Cağaloğlu'ndaki Nafia Nezareti'nin bodrumunda bulunan iki odaya taşınmıştır⁶⁹⁵. Anlaşılan o ki bu binada eğitim yapmak mümkün olmamış ve yeni bina arayışlarına başlanmıştır. Hicaz Demiryolu binasına nakledilerek yakında eğitime başlayacağı haber verilmiştir⁶⁹⁶.

2.3.3. Âli Mekteplerin Akademik Takvim ve Kayıt İşlemleri

Âli Mekteplerin akademik takviminde hastalık ve diğer unsurların etkilerinden ibtidai ve tali okul kısımlarında bahsedildiğinden burada değinilmeyecektir. Zaten Âli mekteplerin bu süreçte eğitimlerini aksatan en büyük sorun okullarını açabilecekleri bir bina bulamamaları olmuştur. O yüzden açılabilen okulların eğitim-öğretim takvimleri şu şekilde kaydedilmiştir.

Ticaret Mekteb-i Âlisi 6 Ocak'da birinci kısım ve ikinci kısım sınıflarıyla kız şubesi, ayın 9'u cumartesi günü ameli ticaret sınıflarıyla derslere başlayacağını duyurmuştur⁶⁹⁷. Mülkiye Baytar Âli Mektebi de açıldığını duyurmuş, muallim ve talebelerin hemen mektebe gelmelerini isteyerek⁶⁹⁸, İstanbul'da bulunan talebelerin 15 Şubat 1919 Cumartesi gününe ve taşrada bulunanların 1 Mart 1919'a kadar okula gelmemeleri halinde kayıtlarının silineceğini ilan etmiştir⁶⁹⁹.

Darülmualimin bina sıkıntısı yüzünden uzun bir süre açılmamış ve Şubat'ın 15. cumartesi günü eğitime başlayacağını ilan etmiştir. Âli kısma yeniden talebe alınmazken, ibtidai kısmının da yeniden yatılı talebeye kabul edilmesinin mümkün olmadığı ve eski talebelerin kayıtlarını yenileme işlemlerine yarından itibaren başlanabileceği duyurulmuştur.

⁶⁹² Dölen, 2015: 369.

⁶⁹³ Dölen, 2015: 369.

⁶⁹⁴ "Kondüktör Mektebi", *Vakit*, 30 Ocak 1920.

⁶⁹⁵ Dölen, 2015: 370.

⁶⁹⁶ "Kondüktör Mektebi", *Vakit*, 2 Şubat 1920.

⁶⁹⁷ "Ticaret Mektebi Açılıyor", *Muvakkat*, 5 Ocak 1919.

⁶⁹⁸ "Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi", *Mütevakkat*, 27 Ocak 1919.

⁶⁹⁹ "Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisinden", *Mütevakkat*, 14 Şubat 1919.

Okula kayıt için belirlenen şartların şunlar olduğu belirtilmiştir: tüm taşralı ve İstanbul'un uzak semtlerinde yaşayan kimsesiz talebelerin yatılı; İstanbul civarında yaşayanlarla, bir önceki yıl yapılan sınavda başarısız olup sınıf geçemeyen talebelerin, gündüzlü olmasına karar verilmiştir. İstanbul'da bulunup da cumartesi akşamına kadar kayıtlarını yenilemeyen talebeler ile memleketlerinde bulunup da mart ayının 5. gününe kadar müracaat etmeyen taşralı talebelerin kayıtlarının kapatılacağı ve sınıfını geçemeyen taşralı talebelerin de diğerleri gibi ancak gündüzlü olarak devam edebileceği ilan edilmiştir. Ayrıca birinci sınıfa yeniden gündüzlü talebenin kabul edilmesine karar verilmiştir⁷⁰⁰.

Darülmualimin'e bağlı Tatbikat Mektebi, Nur-u Osmaniye civarında 1 mart günü gündüzlü olarak açılacağından, okulun eski talebelerinden olup devam etmek isteyenlerin Cağaloğlu'ndaki Darülmualimin'e müracaat ederek kayıtlarını yenilemeleri istenmiştir. Ayrıca bu sene birinci sınıfa talebe alınmayacağı duyurulmuştur⁷⁰¹. Darülmualimin-i Âliye son sınıf talebelerinin, imtihanlarına devam edilerek, diğer sınıfların imtihanlarının ise ders yılının başına ertelenmesi ve son sınıf talebelerinin hepsinin ve diğer sınıflardan ailesi olmayan kimsesiz talebelerinin yeme ve barınma ihtiyaçlarının mektep tarafından karşılanması kararı alınmıştır. Bu mektepler; Galatasaray, Bezm-i Alem, İstanbul, Malçok Hatun, Nişantaşı, Vefa, Mercan, Davutpaşa, Gelenbevi, Kabataş, Üsküdar, Kandilli, Çatalca, Erenköy ve Kadıköy Sultanileri ile İttihat ve Terakki Mektebi'dir⁷⁰².

Tatbikat-ı Baytariye Mektebi eğitime 5 Nisan cumartesi günü başlanılacağı ve tüm talebelerin o gün okulda bulunmalarını duyurmuştur⁷⁰³. Mülkiye Mektebi'nin 21 Mayıs 1919 Çarşamba günü başlayacak olan imtihanları bir hafta sonraya yani 28 Mayıs 1919 Çarşamba gününe ertelenmiştir. Sınava giren muallim ve talebelerin gönderilmiş olan cetvelde belirlenen günlerde sırasıyla sınavlara devam edileceğinden, cetvelde yalnız tarihlerde bir hafta ilave edilmesi gerektiği belirtilmiştir⁷⁰⁴. Sınavlarını bir hafta erteleyen diğer bir okul Ticaret Mektebi-i Âlisi olmuştur. Erkek, kız ve ameli ticaret kısımları da dahil olmak üzere sınavların bir hafta ertelendiğini duyurmuştur⁷⁰⁵. Bursa Ziraat ve Ameliyat Mektebi, Kurban Bayramı münasebetiyle 15 Eylül 1919 tarihinde açılacağından, bu tarihten itibaren talebelerin dönmeleri gerektiği ve gelenlerin dışarıda kalmaya mecbur olacaklarını duyurmuştur⁷⁰⁶.

⁷⁰⁰ "Darülmualimin-i Âliye Müdüriyeti'nden", *Mütevakkat*, 14 Şubat 1919.

⁷⁰¹ "Darülmualimin Tatbikat Mektebi Açılıyor", *Vakit*, 26 Şubat 1919.

⁷⁰² BOA., MF. MKT., 1238/78, (H. 21 Ş 1337-M. 22.05.1919).

⁷⁰³ "Mülkiye Baytar Mektebinden", *Vakit*, 3 Nisan 1919.

⁷⁰⁴ "Mekteb-i Mülkiye Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 21 Mayıs 1919.

⁷⁰⁵ "Ticaret Mektebi Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 23 Mayıs 1919.

⁷⁰⁶ "Ticaret ve Ziraat Nezareti'nden", *Vakit*, 22 Temmuz 1919.

Mekteb-i Mülkiye'nin önümüzdeki ders yılında geçen sene olduğu gibi 30'u ücretsiz, 15'i yatılı ücretli olmak üzere 45 talebenin kabul edilmesi kararı, Dahiliye Nezareti tarafından uygun görülmüş ve ağustos başından itibaren kayıt işlemlerine başlanmasına karar vermiştir. Kaydolmak isteyenlerin Kabataş'ta bulunan mektep idaresine müracaatları ilan olunmuştur⁷⁰⁷. Tarihini kesinleştiren Mülkiye Mektebi 2 Ağustos 1919 Cumartesi günü kayıt-kabul işlemlerine başlayacaklarını ve 16 Ağustos'a kadar devam edeceğini belirterek, kaydolmak isteyenlerin yanında Tezkere-i Osmaniye, aşı şهادetnamesi, şهادetname veya tasdikname, hüsn-ü hal ilm-ü haberi, tabip raporu ve iki adet kartonsuz fotoğrafla birlikte cumartesi, pazartesi, perşembe günleri saat ondan dörde kadar Kabataş'ta bulunan mektep idaresine başvurmalarını duyurmuştur⁷⁰⁸. Cumartesi günü kayıt-kabulü biten ve dün de giriş imtihanlarının yapılmasına karar veren Mekteb-i Mülkiye, okula kabul edilecek 45 talebeye karşılık, 30 talebenin müracaatta bulunması ve taşralardan gelecek birçok talebenin henüz yolda bulunduğunun duyulması üzerine konuyu muallim meclisinde konuşmuş ve mağduriyet yaşatmamak adına, kayıt-kabul mühletinin bir hafta daha uzatılmasına ve giriş imtihanına gelecek pazar günü başlatılmasına karar vermiştir. Olağanüstü bir durum oluşmadığı takdirde okulun bayram ertesi açılarak derslere başlamasının planlandığı bilgisine yer verilmiştir⁷⁰⁹.

Mekteb-i Mülkiye'nin giriş sınavlarına başlanmış ve sınava 36 talebe girmiştir. Bir hafta sürmesi planlanan sınavlardan sonra kazananların sayısına göre müsabaka sınavının yapılmasına karar verileceği duyurulmuştur⁷¹⁰. Müracaat eden 40 talebeden, kabul edilen 23 talebenin isimleri şunlardır:

“İsmail Hakkı Efendi (Vefa), Süleyman Sakib (Halep), Emin Sait (Kastamonu), Abdullah Dilaver (Mercan), Mehmet Hayri (Edirne), Recep Remzi (Ankara), Ahmet İhsan (Vefa), Rauf Cavit (Bursa), Ali Namık (İzmir), Şerif (Halep), Ahmet Fahreddin (Vefa), Mehmet Zeki (Galatasaray), Mahmut Muzaffer (Kastamonu), Hüseyin Avni (Edirne), Hatıf (İzmir), Besim (Bursa), Abdülkadir (Kabataş Sultanisi'nden), Ali Nihat (Darülmuallimin-i İbtidaiyeden), İbrahim Aziz (Edirne), Mustafa Akif (Kastamonu Sultanisi'nden), Hasan Hüseyin (Konya Darülmuallimini'nden), Ebubekir Hamit (Vefa), Ahmet Numan Efendi (İmalat-ı Harbiye'den) mezunlardır”⁷¹¹.

Ticaret Mekteb-i Âlisi çeşitli sınıflarda talebe kayıt işlemlerine başladığını ve cumartesi, pazartesi ve perşembe günlerinde müracaatları kabul ettiklerini duyurmuştur⁷¹². Eğitim süresi “3 seneden ibaret” olan “yatılı ve ücretsiz” Orman Mekteb-i Âlisi de talebe kaydına başladığını duyuran okullardandır. Kayıt şartlarına sahip talebelerin 16 Ağustos 1919 Cumartesi gününe

⁷⁰⁷ “Mekteb-i Mülkiye Müdüriyeti'nden”, *Vakit*, 9 Temmuz 1919.

⁷⁰⁸ “Mekteb-i Mülkiye Müdüriyeti'nden”, *Vakit*, 1 Ağustos 1919.

⁷⁰⁹ “Mekteb-i Mülkiye-i Şahane”, *Vakit*, 18 Ağustos 1919.

⁷¹⁰ “Mekteb-i Mülkiye Duhul İmtihanları”, *Vakit*, 25 Ağustos 1919.

⁷¹¹ “Mekteb-i Mülkiye'ye Kabul Edilenler”, *Vakit*, 2 Eylül 1919.

⁷¹² “Ticaret Mekteb-i Âlisi”, *Vakit*, 16 Ağustos 1919.

kadar dilekçeleriyle Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne müracaat etmeleri istenmiş ve kayıt için şu şartlar belirlenmiştir: Tebaa-i Devlet-i Âliyye'den olmak, sakatlık ve hastalık sahibi olmadığı, yürümeye ve harekete dayanıklı olduğuna dair bir doktor tarafından verilecek rapor, küçük suç ve cinayetle sanık ve mahkum olmayarak, namus sahibi olduğu mahalle imamı ve ihtiyar heyeti tarafından verilecek şehadetname ile emniyetli bulunmak, 7 senelik idadi mezunu veya sultaninin üçüncü sınıfına geçmiş ya da bu derecede eğitim görmüş olmak, yaşı 18'den küçük olmamak veya askerlikle alakası bulunmamaktır. Müracaat için dilekçe, doktor raporu ve hüsn-ü hal ilmühaberi ile okul aşş şehadetnameleri ve ufak iki adet fotoğrafın gerektiği belirtilmiştir. Sınav günleri de açıklanmış buna göre: 19 Ağustos 1919 Salı; hesap, cebir, hendese, 20 Ağustos 1919 Çarşamba; nebatat, hayvanat, kitabet, 21 Ağustos 1919 Perşembe; hikmet, kimyadır. Sınavlar yazılı olup, sınav günü gelmeyenlerin dile getirecekleri mazeretlerin de kabul edilmeyeceği belirtilmiştir⁷¹³.

Eğitim süresi iki yıl olan İzmit sancağına bağlı Adapazarı yatılı ve ücretsiz Orman Ameliyat Mektebi de aynı şartlarla ağustosun 15'ine kadar talebe kaydına başlamıştır. Ancak okula kabul için rüşdiyeyi tamamlamış olmak yeterli olurken, yaşlarında 15-17 arasında olması gerektiği belirtilmiştir. Sınav günleri: 18 Ağustos; hesap, hendese, Türkçe, 21 Ağustos; tarih ve coğrafya-yı Osmani'dir. Sınavlar yazılı olup, sınav günü gelmeyenlerin söyleyecekleri hiçbir özrün de kabul edilmeyeceği duyurulmuştur⁷¹⁴.

Darülmualimin Tatbikat Mektebi birinci sınıfına talebe almayacağını, gündüzlü için alacağı talebe de 12-16 kişi arasında olacağı belirtilmiştir. Ayrıca Darülmualimin âli sınıfına kabul edilecek talebenin Darülfünun talebesi seviyesinde olması gerektiği belirtilmiştir. Darülmualimin ibtidai sınıfına yatılı 30 talebe alınacak ancak talebin fazla olması halinde sınavın yapılacağı söylenmiştir⁷¹⁵. İbtidai kısmına kaydedilen talebelerin sınavlarının eylülün 13. cumartesi günü sabah saat 10'da yapılmasına karar verilmiş, bayramın birinci günü saat ondan on ikiye kadar da mektepte bayramlaşma merasiminin gerçekleşeceği duyurulmuştur⁷¹⁶.

Darülmualimin ve Darülmualimat'ta bu sene belirli sayıda talebe alacağını ve okulların açılmasının Ekim ayının başında gerçekleşeceğini duyurmuştur⁷¹⁷. Ayrıca ibtidai kısmına kabul edilecek talebenin müracaat tarihi de 18 eylül perşembe gününe kadar uzatıldığı duyurulmuştur⁷¹⁸. Darülmualimin 4 ekim cumartesi günü açılacağı duyurmuş ve okula kayıt için eylülün 20'sinden itibaren müracaat edilebileceği ilan edilmiştir. Ayrıca Darülmualimin'e

⁷¹³ "Orman Mekteb-i Âlisi", *Vakit*, 7 Ağustos 1919.

⁷¹⁴ "Orman Mekteb-i Âlisi", *Vakit*, 20 Ağustos 1919.

⁷¹⁵ "Ders Senesi Başladı", *Vakit* 2 Eylül 1919.

⁷¹⁶ "Darülmualimin-i Âliye Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 6 Eylül 1919.

⁷¹⁷ "Darülmualimin ve Darülmualimat'a Talebe Kabulü", *Vakit*, 11 Eylül 1919.

⁷¹⁸ "Darülmualimin-i Âliye Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 15 Eylül 1919.

bağlı Tatbikat Mektebi de bu tarihte açılacağından eski talebenin kayıtlarının yenilemesi gerektiği⁷¹⁹, 2 ekim perşembe gününe kadar yenilemeyenlerin kayıtlarının silineceği duyurulmuştur⁷²⁰.

Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi sınıf-ı mahsus talebesinin 7 Ekim 1919 tarihinden itibaren ikmal sınavlarının yapılmasına karar verdiğinden talebelerin o gün Ziraat Genel Müdürlüğü'ne başvurmaları istenmiştir⁷²¹. Ticaret Mektebi tüm sınıflarında derslere başlayacağını duyurmuş⁷²² ve eğitime başlamıştır⁷²³. Bursa Ziraat Ameliyat Mektebi eğitime başladığı halde talebelerden bir kısmının okula gelmediğini ayın 18'ine kadar gelmeyenler hakkında disiplin kurallarının uygulanacağı ve bu süre içerisinde ikmal imtihanlarını vermeyenlerin sınıflarını tekrar edeceği duyurulmuştur⁷²⁴. Mühendis Mektebi 18 Ekim 1919 Cumartesi günü derslere başlanacağından yatılı talebenin 16 Ekim 1919 Perşembe günü öğleye kadar okula müracaatla kayıtlarını yenilemelerinin gerektiği duyurulmuştur⁷²⁵.

Darülmualimin 18 ekim cumartesi günü derslere başlayacağından yatılı ve gündüzlü tüm talebelerin o gün okula gelmelerini ve Darülmualimat birinci senesine yatılı olarak müsabakayla beş talebe daha alınacağından önceden müsabakaya girip kazanamayanlar ile yeniden girmek isteyenlerin cumartesi günü saat bire kadar okula müracaat etmeleri istenmiştir. Ayrıca birinci seneye gündüzlü olarak bir şube daha açılacağından önceden müracaat edip reddedilenler ile yeniden müracaat etmek isteyenlerin gereken evraklarla birlikte gelmeleri ilan edilmiştir⁷²⁶. Bunun yanı sıra Darülmualimat âliye kısmına 6 talebenin daha alınacağı duyurulmuştur⁷²⁷.

Sultanahmet'te bulunan Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi'ne yatılı ve ücretsiz olarak Sultani mektepleri mezunları arasında yapılacak müsabaka ile talebeler alınacağını ve kaydolmak isteyenlerin 15 kasım'a kadar okul idaresine gelmeleri gerektiği ilan etmiştir⁷²⁸. Aynı tarihte Darülmualimat-ı Âliye de gündüzlü talebelerini okula gelmeye başlamıştır⁷²⁹. Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi ayın 10'undan itibaren açılacak ve eğitime başlanacak olduğu için acele olarak talebelerin okula gelmelerini ilan etmiştir⁷³⁰.

⁷¹⁹ "Darülmualimin-i Âliye Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 19 Eylül 1919.

⁷²⁰ "Darülmualimin-i Âliye Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 28 Eylül 1919.

⁷²¹ "Ticaret ve Ziraat Nezareti'nden", *Vakit*, 28 Eylül 1919.

⁷²² "Fünun Fakültesi ve Ticaret Mektebi", *Vakit*, 1 Ekim 1919.

⁷²³ "Ticaret Mekteb-i Âlisinden", *Vakit*, 2 Ekim 1919.

⁷²⁴ "Bursa Ziraat Ameliyat Mektebi Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 10 Ekim 1919.

⁷²⁵ "Mühendis Mekteb-i Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 13 Ekim 1919.

⁷²⁶ "Darülmualimat-ı Âliye Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 14 Ekim 1919.

⁷²⁷ "Darülmualimat-ı Âliye Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 21 Ekim 1919.

⁷²⁸ "Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisinden", *Vakit*, 25 Ekim 1919.

⁷²⁹ "Darülmualimat-ı Âliye", *Vakit*, 14 Kasım 1919.

⁷³⁰ "Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi", *Vakit*, 15 Kasım 1919.

Halkalı Ziraat Mektebi'nde aslı bilinmeyen bir hastalık ortaya çıkmış ve araştırma yapması için Emraz-ı Sareye Mücadele Heyeti Ekrem Bey ile Doktor Tevfik Rüştü Beyler okula gitmişlerdir. Sıhhiye Genel Müdürü Arifi Paşa gazetecilerden birine hastalığın sıtma çeşidinden olduğundan önem arz eden bir durum olduğunu söylemiştir⁷³¹. Darülmualimin-i Âliye 22 Nisan'da dersleri tatil edeceğini ve 1 Mayıs'ta genel imtihanlarına başlayacağını duyurmuştur⁷³².

2.3.4. Âli Mekteplerde Yapılan Düzenleme ve Görevlendirmeler

2.3.4.1. Darülmualimin ve Darülmualimat

Vakit Gazetesi'nde Âli Mektep öğretmenlerinin tayin, nakil ve azl bilgilerine de yer verilmiştir. Bunun yanında okulda yapılan düzenlemelere dair bilgilere de rastlanmıştır. Buna göre yer alan haberler şunlardan oluşmuştur. Galatasaray Sultanisi mezunlarından ve muktedir muallimlerimlerden İbrahim Bey'in Darülmualimin Fransızca muallimliğine tayin edildiği yazılmıştır⁷³³. Tedrisatı-ı Âliye Genel Müdürlüğü'ne tayin edilen Refik Bey, tayin edildiği günden bugüne dek âliye mekteplerinden birçoğunu teftiş etmiş ve mekteplerin ihtiyaçlarına dair araştırmalar yapmıştır. Darülmualimin ve Darülmualimat'ı teftiş eden Refik Bey, tatbikat dersine girmiş ve bu kurumun gurur duyulacak insanlar yetiştirdiğini girdiği derslerde anladığını söylemiştir. Bu kurumdan yararlanabilmek için muallimliği hususi bir meslek olarak kabul etmenin ve muallimlerin meslek değiştirmelerinin önüne geçilmesinin gerektiğini de ifade etmiştir. Ayrıca mali durumun müsait olduğu nispette muallimlerin durumlarını da iyileştirmeye çalışacaklarını ilave etmiştir. Okulların ikisinde de fen derslerinin uygulanması için alet edevatın bulunmadığını gözlemleyen Refik Bey, Darülfünunda sandıkların içinde bulunanlardan bir kısmını buraya göndererek eksiklerin tamamlanacağını söylemiştir⁷³⁴.

Darülmualimin ve Darülmualimat Nizamnamesini düzenleyerek bir talimatname hazırlayacak ve bundan sonra ders programlarını düzenlemesi için oluşturulacak yeni bir komisyonu toplayacak olan komisyonun dün toplantı yaptığı bildirilmiş⁷³⁵, hemen hemen tamamlanan görüşmelerin sonunda şimdiye kadar alınan kararlar şu yönde olmuştur. Öncelikle İstanbul Darülmualimin ve Darülmualimatı ile taşra Darülmualimin ve Darülmualimatları esas itibarıyla ayrı değerlendirilmiştir. Ücretsiz talebelerden kız sultanilerinde 14, erkek sultanilerinde 17 yaşına gelen talebenin Darülmualiminlere nakledilmesi mecburiyeti kaldırılmıştır. Bu sayede Darülmualimin'e alınacak talebenin gereken vasıflara sahip olması

⁷³¹ "Ziraat Mektebi'ndeki Hastalık", *Vakit*, 30 Aralık 1919.

⁷³² "Darülmualimin-i Âliye'nin İmtihanları", *Vakit*, 12 Nisan 1920.

⁷³³ "Darülmualimin Fransızca Muallimi", *Vakit*, 7 Ocak 1919.

⁷³⁴ "Mekteb-i Âli'nin Islahı", *Vakit*, 20 Şubat 1920.

⁷³⁵ "Darülmualimin ve Darülmualimat Nizamnamesi", *Vakit*, 17 Nisan 1919.

amaçlanmıştır. Darümuallimin ihzari olarak adlandırılan hazırlık sınıfları tamamen kaldırılmış olup, alınacak talebenin mutlaka sınava ve müsabakaya girmesine karar verilmiştir. Gazete yapılan düzenlemenin gereken titizlikle yapıldığını söylemiş ve okulun asıl önemli meselesinin bina sıkıntısı olduğunu bununla da Nazır Bey'in özel olarak ilgilendiğini belirtmiştir. Nazır Bey Darümuallimin ve Darümuallimatın Tıbbiye Mektebi'ne ve Tıbbiyenin de Gümüşsuyu kışlasıyla Darümuallimata naklini düşünmüşlerse de daha sonra bundan vazgeçilmiş şimdi ise Darümuallimine verilmesi konuşulmaya başlamıştır⁷³⁶.

Maarif Nezareti Darümuallimin ders yılı süresinin azaltılması gerektiğini düşünerek ders programlarının buna göre düzenlenmesi hakkında okul müdüriyetine tebligat göndermiştir⁷³⁷. Darümuallimat Terbiye Muallimi Seniye Şevket Hanım gazeteye gönderdiği mektupta beden eğitimi derslerinin dört sene önce okulda başlamasıyla birlikte bu meslekte oldukça uzman muallimlerin yetiştirildiğini, ancak son düzenlemelerle birlikte seyyar derslerin kalması üzerine zaten üzerinde birçok ders yükü olan daimî muallimlerin üzerine bu dersin yıkıldığı belirtilmiştir. Bu muallimlerin çoğunluğunun Darümuallimat mezunu olmadığı veya bu dersin eğitimini almadığı için beden dersinin nasıl yapılacağını da bilmediğini belirtmiştir. Bu teşkilatı oluşturan heyete; "Milletin tamamı sıhhat ve hayatında en mühim amil olan beden eğitiminin; nakış, resim, el işleri kadar önemi yok muydu ki acemi ellere verilmesinde bir mahzur görülmedi. Sayısı 20'yi geçmeyen muallimlerin ödeneklerinden ayda en fazla 4.000 kuruş tasarruf etmek, çocukların sağlıklarına karşılık gelebilir mi?" sözleriyle bu hatanın düzeltilmesini, hiç olmazsa jimnastik dersi göremeyen muallimlere özel dersler açılmasını istemiştir⁷³⁸. II. Meşrutiyet'ten itibaren müfredata alınması için çaba sarfedilen beden eğitiminin hala bir ders olarak kabul edilmediği ve gereken önemin verilmediği anlaşılmaktadır.

Son olarak Darümuallimat-ı Âliye'nin 1919 yılı yeni kadrosunun tamamlanarak mektebe gönderildiği bilgisi yer almıştır⁷³⁹.

2.3.4.2. Sanayi-i Nefise

Maarif Nezaretince Sanayi-i Nefise Mektebi'nde yeni teşkilat oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu teşkilata göre Sanayi-i Nefise Mektebi; resim, mimari, hakkaklık ve hat bölümlerine ayrılacak ve her bölüm ibtdiai ve tali okul kısımlarını içerecektir. Ayrıca her sene müsabaka sınavının yapılması ve kazanlara ödül verilmesi düşünülmektedir. Meclis-i Maarif son toplantısında Sanayi-i Nefise Mektebi hakkında hazırlanan talimatnameyi inceleyerek

⁷³⁶ "Darümuallimin ve Darümuallimat", *Vakit*, 25 Nisan 1919.

⁷³⁷ "Darümuallimin Sen-i Tedrisiyesi", *Vakit*, 2 Mayıs 1919.

⁷³⁸ "Mekteplerde Terbiye-i Bedeniye Dersleri", *Vakit*, 19 Ağustos 1919.

⁷³⁹ "Darümuallimin Yeni Kadrosu", *Vakit*, 8 Ekim 1919.

üzerinde konuşmuş⁷⁴⁰, ihtiyaçlara göre düzenlenmesi için Sanayi-i Nefise encümeni tarafından hazırlanan talimatname Maarif Nezareti'ne gönderilmiştir. Bugün Meclis-i Kebir-i Maarifte incelenen bu talimatnamede başlıca şartlar kayıt-kabul ile resim, heykeltraş ve mimari bölümlerinin vermekte olduğu teorik ve uygulamalı dersler ile okulda açılacak olan resim ve heykeltraş yarışmalarına dair 80'i aşkın madde belirlenmiştir⁷⁴¹. Sanayi Nefise Encümeni hakkında düzenlenen talimatname sonrasında Meclis-i Maarife gönderilmiş ve incelemeye alınmıştır⁷⁴². Sanayi-i Nefise Mektebi'nde yeni düzenlemelerin yapılmasıyla hem eğitimin kalitesinde artış sağlanması hem de getirilen yarışma ve ödül sistemiyle talebelerin sanata olan ilgisi artırılmaya çalışılması amaçlanmış gibi gözükmektedir.

2.3.4.3. Ticaret Mektepleri

Ticaret Mekteb-i Âlisi Ulum-u İktisadiye ve Maliye muallimliğine önceden Hukuk Fakültesi'nde muallim olarak bulunan Fazıl Bey tayin edildiği bildirilmiştir⁷⁴³. Ayrıca İtalya hükümeti tarafından Dersaadet'te ticaret ve fen şubelerine sahip ücretsiz bir okul açılmıştır. Müslüman çocuklarına zorunlu İtalyanca dersi dışında, Türkçe, Fransızca ve İngilizce dersleri de vereceği belirtilen okulun ders yılı sonunda başarı gösterenlerin âliye sınıfına gidebileceği bildirilmiştir. Okul Beyoğlu Tomtom sokağında bulunmaktadır⁷⁴⁴.

Ticaret Mekteb-i Âlisi'nde Almanca, İngilizce ve Fransızca derslerinin Darülfünun da kurulan Lisan Mektebi'nde verilmesine karar verilmişti. Ancak sonradan kaldırılması nedeniyle yine eskisi gibi Ticaret Mektebi'nde derslerin verilmesine karar verilmiş ve İngilizce muallimliğine Hüseyin, Almanca muallimliğine ise Cemil Beyler tayin edildiği bilgisine yer verilmiştir⁷⁴⁵.

2.3.4.4. Ziraat Mektepleri

Halkalı Ziraat Mektebinin ana dersleri muallimleri haksız bir şekilde görevden azledilen müdür Muhtar Bey'in durumunu protesto ederek hep birlikte istifa etmişlerdir. İstifa eden muallimlerin girdikleri dersler şunlardır:

- 1-Ziraat umumiye ve hususiye muallimi,
- 2-İktisad-ı umumi ve zirai ve sütçülük muallimi,
- 3-Kimya-yı umumi (tahlili ve zirai) muallimi ve laboratuvar memuru,

⁷⁴⁰ "Sanay-i Nefise Mektebi", *Vakit*, 29 Ekim 1919.

⁷⁴¹ "Sanayi-i Nefise Mektebinin Islahı", *Vakit*, 17 Kasım 1919.

⁷⁴² "Sanayi-i Nefise Encümeni", *Vakit*, 7 Nisan 1920.

⁷⁴³ "Yeni Müderris ve Muavinler", *Vakit*, 29 Eylül 1919.

⁷⁴⁴ "İtalya Mektepleri", *Vakit*, 19 Ekim 1919.

⁷⁴⁵ "Ticaret Mekteb-i Âlisinde Lisan Dersleri", *Vakit*, 13 Şubat 1920.

- 4-Haşarat ve hayvanat-ı ziraiye muallimi ve laboratuvar memuru,
 5-İlm-i nebatat, fizyoloji ve emraz-ı nebatiye muallimi ve laboratuvar memuru,
 6-Bağcılık, eşcar-ı müsmire (meyve ağaçları) muallimi ve sanayi-i ziraiyye muallim yardımcısı,

7-Muhasebe-i ziraiyye muallimi ve ameliyat-ı ziraiye muallim yardımcısı ve çiftlik makinist mektebi malumat-ı ziraiye muallim yardımcısıdır⁷⁴⁶. Kabine değişikliğinden dolayı istifa etmeyin ricasının muallimler tarafından dikkate alınmadığı ve Muhtar Bey'in azledilmesinin hemen sonrasında diğer muallimlerinde istifa ettiği görülmektedir.

İstifa eden Nesib, Süreyya, Ali Rıza, Nurettin, Rahmi Beylerle Pinayot Efendi'nin istifalarının kabul edildiği belirtilmiştir. Bu arada Ziraat ve Ticaret Nezareti tarafından Halkalı Ziraat Mektebi'nde bazı düzenlemelere gidileceğine dair karar alınmıştır. Okul müdürlüğüne getirilen Nazım Bey'den okulun eksiklerini ve gerekli olan düzenlemelerin neler olduğunu içeren bir layiha kaleme alması istenmiştir⁷⁴⁷. Ayrıca mektebin Eşcar-ı Müsmire muallimliğine Lütfü Arif Bey⁷⁴⁸, İktisadi Zirai muallimliğine ise Ziraat mühendislerinden Fazıl Bey tayin edilmiştir⁷⁴⁹.

Halkalı Ziraat Mektebinin ıslahı için bağlı olduğu nezaretin değiştirilmesi düşünüldüğü, Ziraat Genel Müdürlüğüne bağlı olan kurumun Nazır Ethem Bey zamanında doğrudan Nezaret makamına bağlandığı ancak nizamname gereğince mektebin müdüriyette kalmasını gerektiren nizamname dikkate alınmayarak yapılan bu değişikliğin okul teşkilatının düzenlenmesinde engel oluşturduğu gerekçesiyle yine Ziraat Genel Müdürlüğüne bağlanmak istemektedir. Ancak bu kez müdüriyet iadesini kabul etmediğini belirtmiştir⁷⁵⁰.

Taşradaki muallimlerle ilgili haberlere de rastlanmaktadır. Buna göre Ordu kazası Ziraat muallimi olup şu an İstanbul'da bulunan Ömer Lütfü Efendi'nin bir haftaya kadar Ziraat Genel Müdürlüğü'ne gelmediği takdirde istifa etmiş sayılarak memurluk görevine son verileceği ilan edilmiştir⁷⁵¹.

Halkalı Ziraat Mektebi hakkında Ziraat Nezareti'nce yeni bir kadro oluşturulmuş ve bu ders yılı başından itibaren uygulanmasına karar verilmiştir. Bu kadroya göre: Ziraat-ı umumiye ve hususiye muallimliğine, Yaşar Bey; mevaşi ve malumat baytariye muallimliğine, Yorgi Efendi; nebatat, fizyoloji ve emraz-ı nebatiye muallimliğine, eski muallim Ali Rıza Bey; kimya-yı uzvi ve zirai ve madeni muallimliğine eski muallim Nureddin Bey; sebzecilik eşcar-ı

⁷⁴⁶ "Halkalı Ziraat Mektebi Muallimleri", *Vakit*, 28 Şubat 1919.

⁷⁴⁷ "Halkalı Ziraat Mektebi'nin Islahı", *Vakit* 20 Mart 1919.

⁷⁴⁸ "Tayin", *Vakit*, 6 Nisan 1919.

⁷⁴⁹ "Tayin", *Vakit*, 26 Mayıs 1919.

⁷⁵⁰ "Halkalı Ziraat Mektebi", *Vakit*, 29 Temmuz 1919.

⁷⁵¹ "Ziraat Müdüriyet-i Umumiyesi'nden", *Vakit*, 7 Ağustos 1919.

müsemmere, ormancılık, bağcılık muallimliğine, Pinayot Efendi; iktisat ve istatistik muallimliğine, vekaletinde bulunan Fazıl Bey; sanayi ziraiye muallimliğine, Muhlis Bey; resim, mihanik ve inşaat-ı ziraiye muallimliğine, Nazım Bey; mesaha-i arazi, sıkı erva ve teşcîr muallimliğine, Nafi Bey ile Hikmet Bey ve alaim-i cevviye, muallimliğine Hikmet Bey, hayvanat ve haşerat-ı muzır muallimliğine Süreyya Bey, riyaziyyat muallimliğine Halit Bey, tabakat ve madeniyyat muallimliğine Hasan Bey, Fransızca muallimliğine Kemal Bey, kavanin-i ziraiye muallimliğine Arif Bey, kitabet-i resmiye muallimliğine Akif Bey tayin edilmiştir. Bunların dışında Aropidi Efendi, ameliyat muallim refakatine; Kimon Efendi, kimya ve Zihni Bey’de Hikmet ve alaim-i cevviye muallim muavinliklerine tayin olmuşlardır⁷⁵². Daha önce istifa eden Ali Rıza, Nureddin ve Pinayot Efendi’nin okulda tekrar çalışmaya başladıkları görülmektedir.

Halkalı Ziraat mektebi ders programlarını düzenlemek için, Mülkiye Baytar Mektebi’nde toplanan muallimler, programlar hakkında konuştuktan sonra Halkalı Ziraat Mektebi’nin birinci senesini kaldırarak, okulun 3 yıla indirilmesini ve mezun olanların Zirai şube de bir sene staj görmelerini içeren layihanın Nezaret makamına verilmesine karar vermişlerdir⁷⁵³.

2.3.4.5. Sanayi Mektebi

Ziraat ve Ticaret Nezareti, Sanayi Mektepleri’nin düzenlenmesi gerektiğine karar vermiş ve özellikle bu konuda proje geliştiren komisyonun iyi bir program hazırlığında olduğu yazılmıştır⁷⁵⁴.

Taşralarda bulunan Sanayi Mektepleri ile ilgili habere de rastlanmıştır. Buna göre taşra mekteplerinin müdürleriyle, muallim heyetlerinin bundan sonra Sanayi Genel Müdürlüğü tarafından tayin ve değişimlerine karar verilmiştir. Bundan sonra bu kişilerin işe alım ve çıkarılmalarında vilayetin müdahale etmemesi ve okul kadrolarıyla, bütçelerinin birer tasdik suretlerinin gönderilmesi kararlarını içeren tamim, Ticaret ve Ziraat Nezareti’nin duyurusu üzerine tüm vilayetlere gönderilmiştir. Sanayi Genel Müdürlüğü birkaç sene önce yine bu şekilde bir teşebbüste bulunmuş ancak bütçeleri muvazene-i hususiyeye dahil olan bu okulların idaresine Sanayi Müdüriyeti’nin müdahalesini, İdare-i Hususiye-i Vilayet Kanunu’na aykırı bulan vilayet tarafından kabul edilmemişti. Gazete Dahiliye Nezareti’nin henüz kanunu düzenlemeden önce yaptığı bu tamimin uygulanamayacağını ve “keşmekeşin” yine devam edeceğini söylemiştir. Çünkü bugün Sanayi Mektepleri’nin Ankara, Bursa, Konya, Kastamonu,

⁷⁵² “Halkalı Ziraat Mektebi”, *Vakit*, 4 Aralık 1919.

⁷⁵³ “Halkalı Ziraat Mektebi Üç Sene”, *Vakit*, 31 Aralık 1919.

⁷⁵⁴ “Sanayi Mektebi”, *Vakit*, 24 Mart 1919.

Edirne ve Adana gibi yalnız birkaç vilayette mevcut olduğunu ve gerek eğitimi gerek idaresi bakımından ıslah edilmesi gereken bir halde bulunduğunu söylemiştir⁷⁵⁵.

2.3.4.6. Mülkiye Mektebi

Mülkiye Mektebi usul-ı kitabet muallimliğine Umur-u Mahalliye-i Vilayet Müdürü Süleyman Fehmi, hukuk-u düvel muallimliğine istişare odası müdürü Nusret Beylerin tayin edildiği bilgisine yer verilmiştir⁷⁵⁶.

Bir haftadır eğitime başlayan Mülkiye Mektebi'nde bazı tayinler gerçekleşmiştir. Kitabet-i resmiye muallimliğine Süleyman Fehmi Bey yerine eski valilerden Ali Seydi Bey, hukuk-u ticariyeye Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi başkanı Celal Bey, arazi ve evkaf derslerine İstanbul bidayet mahkemesi başkanı Cemal Bey, hukuk-u ceza dersine adliye umur-u cezaiye müdürü Tahir Bey, istatistik muallimliğine başyazarımız Ahmet Emin Bey, hukuk-u esasiyeye medhal hukuk muallimi Veliyüddin Bey, müdür muavinliğinden istifa eden Hamit Bey'in yerine de İzmir Maarif eski müdürü Salih Zeki Bey tayin olunmuştur⁷⁵⁷. A. Emin Yalman'ın Darülfünun'dan çıkarıldıktan sonra Mülkiye Mektebi'nde ders vermeye devam ettiği anlaşılmaktadır.

2.3.4.7. Orman Mektepleri

Tercüman-ı Hakikat gazetesinde Orman Mektebi muallimlerinden Tatbikat-ı Hariciye ve Hükümet muallimi Akil Bey'in devam etmemesinden dolayı muallimlikten kaydının silindiği yazılmışsa da kendisinin mesafenin uzaklığı ve ulaşımında yaşayacağı araç sıkıntısı dolayısıyla istifa ettiği bildirilmiştir⁷⁵⁸.

2.3.4.8. Yabancı Muallimler

İngiltere tebaasından Madam Thomson ile İsviçreli Madam Polin Tufman'ın ve⁷⁵⁹. Darülmualimin-i Âliye fizik-kimya şubesi mezunlarından ve Rusya tebaasından Kazanlı Kasım Şerif Efendi'nin resmi okulların muallimliklerinde çalışmak üzere devlet hizmetine kabulünün uygun bulunduğu bilgisine yer verilmiştir⁷⁶⁰.

⁷⁵⁵ “Taşra Sanayi Mektepleri”, *Vakit*, 22 Şubat 1920.

⁷⁵⁶ “Mekteb-i Mülkiye”, *Vakit*, 20 Şubat 1919.

⁷⁵⁷ “Mülkiye Muallimleri”, *Vakit*, 6 Ekim 1919.

⁷⁵⁸ “Bir İzah”, *Vakit*, 11 Aralık 1918.

⁷⁵⁹ “İngiliz ve İsviçreli Muallime”, *Vakit*, 23 Eylül 1919.

⁷⁶⁰ “Hizmet-i Devlet'e Kabul”, *Vakit*, 11 Kasım 1919.

2.4. Okullarla İlgili Diğer Gelişmeler

2.4.1. Yeni Açılan veya Açılması Planlanan Okullar

2.4.1.1. Türk Okulları

Türk-Alman Dostluk Yurdu arsasının Darülbedayi'ye terk edilerek bir tiyatro binası inşası Emanet tarafından uygun görülmüş ancak, emanetin bu binayı yapacak parası olmadığından Darülbedayi ancak kendi parası veya borç alabileceği parayla inşa edilebileceği söylenmiştir. İnşaat başlamadığı takdirde arsanın parka çevrileceği belirtilmiştir⁷⁶¹.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin de yeni bir okul açma teşebbüsü olmuştur. Son senelerde Avrupa'da ve Amerika'da ortaya çıkan hasta bakıcılığın özellikle bu son dünya savaşı esnasında önem kazanmasını dikkate alan Hilal-i Ahmer Cemiyeti, bu bilginin bir meslek halinde ülkemizde de oluşmasını isteyerek bir Hasta Bakıcı Mektebi açmaya karar vermiştir. Barındırma, elbise ve yeme içmeleri ve bir miktar cep harçlıkları okul idaresince karşılanacağı ve buraya kaydolmak isteyen kadınların 12 Ekim 1919 tarihinden itibaren 15 gün içerisinde başvurmaları istenmiştir. Kabul şartları; Osmanlı tebaası olmak, sağlıklı olmak, boy ve ağırlıkça elverişli bulunmak, iyi ahlak sahibi olduğuna dair şahadetname belgesi getirmek, yaşı 20'den aşağı ve 30'dan yukarı olmamak, okuma-yazma bilmek (orta tahsil bitirenlerin tercih edileceği belirtilmiştir), bekar olmak ve eğitim tamamlandıktan sonra 5 yıl süreyle savaş halinde ve felaket zamanlarında, Hilal-i Ahmer tarafından hizmet için çağrıldığı anda hemen gelmeye mecbur olduğuna dair şahsi kefalet vermektir⁷⁶².

Arabistan ve Suriye'nin istilasından sonra idare heyeti ve muallimleri İstanbul'a gelmiş olduğundan, karşılığı bütçeden henüz çıkarılmamış olan Şam ve Beyrut Tıp Mekteplerinin Trabzon'da açılması düşünülmüştür⁷⁶³. Ayrıca Askeri kaymakamlarından Osman Bey Üsküdar'da Tavaşi Hasan Ağa mahallesinin Selim Paşa caddesinde 14 büyük oda ve geniş bir bahçeden oluşan evini Maarif Nezareti'ne bağışlamış, Nezaretin de burayı okul olarak kullanmayı düşündüğü belirtilmiştir⁷⁶⁴.

2.4.1.2. Yabancı Okullar

Yunanlılar İstanbul ve İzmir'de okul açmak istemişlerdir. Bu amaçla toplantı yapan Sinod Meclisi'nde Rum patrik kaymakamı İstanbul'da bir Yunan Üniversitesi kurulması fikrini ileri sürmüş ve konu üzerinde konuşulması için Meclis-i Muhtelit'e havale edildiği bilgisi yer almıştır⁷⁶⁵. Rum basınının verdiği habere göre; Yunan askeriyesi İzmir'de bir Yunan Jandarma

⁷⁶¹ "Darülbedayi Yeni Tiyatrosu", *Vakit*, 14 Mayıs 1919.

⁷⁶² "Hasta Bakıcı Mektebi", *Vakit*, 12 Ekim 1919.

⁷⁶³ "Trabzon'da Tıbbiye Mektebi", *Vakit*, 3 Kasım 1919.

⁷⁶⁴ "Maarifte 14 Odalı Bir Ev Teberru", *Vakit*, 2 Aralık 1919.

⁷⁶⁵ "Şehrimizde Yunan Darülfünunu", *Mütevakkat*, 1 Şubat 1919.

Mektebi açmayı düşünmüş ve bu okula kabul edilecek gönüllülerin yaşının 19'dan aşağı ve 28'den yukarı olmayacağı belirtilmiştir. Buradan mezun olanlar İzmir'de jandarma kolları olarak bulunacak ve şimdiki jandarmalar ile bu talebelerin değiştirileceği yazılmıştır⁷⁶⁶. Rum gazeteleri, Atina'daki Asar-ı Atika Cemiyeti'nin, Atina'da bulunan okulu tarzında İstanbul'da da bir Asar-ı Atika Mektebi açılmasına karar verdiği yazmıştır⁷⁶⁷.

Proiya Gazetesi başyazısında İstanbul'da kurulmasına karar verilen Rum Üniversitesi'nden bahsedilerek, bu kurumun Amerika usulünde eğitim vermesini tavsiye ettiği yazılmıştır⁷⁶⁸. İzmir'de açılması planlanan İzmir Rum Üniversitesi'nin, Türkiye barışının başlamasının hemen ardından açılacağı Rumca gazetelerde yer aldığı yazılmıştır⁷⁶⁹. İzmir'de yayımlanan Ahenk gazetesinin verdiği bilgiye göre İzmir'de açılması planlanan Yunan Üniversitesi için Kayserili Kalaycı namında bir Rum tarafından bağış yapılmıştır. Bağış miktarı 2 milyon frank olup, inşaattan sonra idarede kullanılması için de 250 bin frank bağışlamış, ayrıca vefat ettikten sonra da tüm mirasını Yunanistan hükümetine bırakmıştır⁷⁷⁰. Yine Rum gazeteleri, Yunan hükümetinin İstanbul'da bir de Rum Hukuk Mektebi açılmasına karar verdiğini yazmıştır⁷⁷¹.

Fransa'nın da Türkiye'de yeni okullar açmak isteyen ülkeler arasındadır. İstanbul ve Beyrut'ta lise açmayı planlayan Fransa hükümeti ayrıca doğuda, Balkanlar'da ve Güney Afrika'da Fransız liseleri açmaya karar verdiğini açıklamıştır⁷⁷².

Bir diğer girişim Amerika Fevkalade Komiseri Amiral Bristol tarafından yapılmıştır. Bristol, Sıhhiye Müdüriyeti'nden İstanbul hastanelerinden birisinin Amerikalılar tarafından düzenlenerek idare edilmesini istemiştir. Amerikalıların bu isteği hakkında Sıhhiye Genel Müdürü Abdullah Cevdet Bey bir gazeteciye verdiği röportajda şu açıklamaları yapmıştır: Amerikalıların Şişli'deki Etfal hastanesini istediğini söyleyen Cevdet Bey, bu hastanenin tam teşekkül olan tek hastanemiz olduğunu, aynı zamanda vakıf olduğu için vermek istemediklerini söylemiştir. Maksatlarının fakir halkı ücretsiz tedavi etmek ve aynı zamanda bu kurumu Konstantinapol Koleji (Amerikan Koleji) talebeleri için bir okul haline getirmek olduğunu söyleyen Cevdet Bey, İstanbul tarafında bulunan bir hastanenin daha uygun olacağını belirterek onları Haseki ve Cerrahpaşa hastanelerine yönlendirmiştir. Amiral Bristol bunun üzerine Şişli Etfal'den vazgeçerek, diğer hastaneleri görmek istemiş ve bu amaçla Operatör Doktor Bauer

⁷⁶⁶ “İzmir'de Yunan Jandarma Mektebi”, *Vakit*, 14 Haziran 1919.

⁷⁶⁷ “İstanbul'da Asar-ı Atika Mektebi”, *Vakit*, 19 Aralık 1919.

⁷⁶⁸ “İstanbul'da Rum Darülfünunu”, *Vakit*, 26 Aralık 1919.

⁷⁶⁹ “İzmir Rum Darülfünunu”, *Vakit*, 30 Aralık 1919.

⁷⁷⁰ “İzmir'de Yunan Darülfünunu”, *Vakit*, 5 Ocak 1920.

⁷⁷¹ “İstanbul'da Rum Hukuk Mektebi”, *Vakit*, 11 Ocak 1920.

⁷⁷² “Fransız Liseleri”, *Vakit*, 20 Şubat 1919.

ve Felsefe Doktoru Mister Yet ile bu hastaneleri ziyaret etmişlerdir. Her ikisini de beğendiklerini söyleyen Cevdet Bey, ertesi gün Amiral Bristol'un onu arayarak, Amerikan Sefarethanesine davet ettiğini aynı zamanda, Haseki Hastanesi Operatör ve Sertabibi Nureddin Bey'in de aynı saatte davet ettiğini söylemiştir⁷⁷³.

Kendisinin Sefarethaneye gittiğini ancak Doktor Bey'in gelmemesi nedeniyle görüşmenin yapılamadığını bir gün sonra tekrar bir araya gelerek görüşüldüğünü söylemiştir. Nureddin Bey'in bu hastanenin istenmesindeki maksadın ne olduğunu sorması üzerine, Amiral, Amerikan İnas Mektebi olan Kostantinapol Kolej'e bağlı olan ve ameli doktor ve cerrah yetiştirmek için bir okul-hastane açmak istediklerini, inşaatın şu an için masraflı olması nedeniyle, şimdilik hazır olan bir hastaneyi bu amaçla düzenlemek istediklerini söylemiştir. Ayrıca bu hayırlı hizmetin İstanbul'un mezhep ve millet farkı gözetmeksizin tüm halkı için olduğunu belirtmiştir. Nureddin Bey, kendi hastanesinin muhtemelen bu amaçla kullanılmasını istemediğinden Beyoğlu'nda bulunan Erkek hastanesinin bu iş için yeterli ve uygun olacağını ve yapılması amaçlanan mektep-hastane inşası için de Emirgan üzerinde Mısır hıdivine aitken Şehremaneti'ne bağışlanan, hastane olarak da kullanılmış bir köşk olduğunu ve buranın, bu amaç için çok uygun olacağını söylemiştir. Hemen burayı görmek için birlikte sefarethaneden çıktıklarını, ilk önce Erkek hastanesine gittiklerini ve buranın beğenildiğini, Emirgan'daki arsaya ise saatin geç olması dolayısıyla gidilemediğini belirtmiştir⁷⁷⁴.

2.4.2. Okulların Teftişi, Ziyaret ve Resmi Kabuller

2.4.2.1. Galatasaray Mektebi

General D'esperey Galatasaray Sultanisini ziyaret etmiş, maiyetinde Fransız konsolosu ve *Matin* gazetesi muhabiri de bulunmuştur. Generalin gelişinden bir süre sonra okulun konferans salonuna geçilmiş ve burada okul müdürü Salih Arif Bey tarafından Fransızca bir konuşma yapılarak, okulun Fransız kültürüyle ilişkisi anılmıştır. Bu konuşmanın ardından talebelerden Rıza Efendi'nin yaptığı ikinci içten konuşma sonrasında General de her iki konuşmaya uzun bir mukabelede bulunmuştur. General konuşmasında okulun savaş yılları içinde, kendi ülkesindeymiş gibi, Fransız muallimlerine gösterilen kolaylığı memnuniyetle ifade etmiş ve okulun Fransızlar tarafından kurulduğunu hatırlatarak, buna yardım eden Abdülaziz Han'ın, Avrupa devletlerinden hangisiyle dostluğunu devam ettirmesi gerektiğine karar verdiğini söylemiştir. Bundan dolayı Kırım seferinde Alman, Avusturya ittifakını reddederek İngiliz ve Fransız yardımını kabul eden padişahın ne kadar isabetli olduğunu ifade

⁷⁷³ "Amerikalılar Ne İçin Hastane İstiyorlar", *Vakit*, 7 Ağustos 1919.

⁷⁷⁴ "Amerikalılar Ne İçin Hastane İstiyorlar", *Vakit*, 7 Ağustos 1919.

ederek Fransız ve İngilizlerin birtakım milletler gibi para için, nüfuz için değil, bunlardan uzak olan ülkeleri için nefeslerini feda ettiklerini anlatmış, son zamanlarda – isimlerini tanıdığı için zikretmek istemediği - bazılarının (boş) Almanların parasına satılarak, kendilerini Almanların kucağına atmakla bu yoldan ayrılmasını şiddetli bir dille kınamıştır. Sonra “şimdiki hükümdarınız takip etmesi gereken yolu tayin etmiştir. Memleketin gençliği padişahın izini takip ederse vazifesini ifa etmiş telakki olunacaktır.” demiştir. General sonra talebeye hitap ederek, “her talebe muallimini kızdırmaktan zevk alır, halbuki sizler savaş yıllarında Fransız muallimlerinize saygı göstermekle gerçek bir Müslüman, gerçek bir Osmanlı olduğunuzu ispat ettiniz. Bundan sonra “Fransa’ya döndüğümüz vakit Fransızlara gösterdiğiniz hürmeti hükümete tebliğ etmeyi vazife bilirim⁷⁷⁵” demiştir.

General ve konuşması alkışlanmış; giderken muallimler arasında tek sarıklı gördüğü Farisi muallimi Mehmet Efendi’nin elini sıkışmış, sonra okulun müzelerini, kütüphanelerini, çeşitli odalarını gezmiştir. General okulu çok beğenmiş, hatta “o kadar ki bana yine talebe olmayı istetiyor” demiştir. General, Türklerin içten duygularını hükümetine bildireceğini ayrılırken de tekrar etmiştir. Okulun “Altın Kitabı”na yazdığı ibarenin tercümesinde; “Galatasaray Mekteb-i Sultanisi müdürü Salih Arif Bey tarafından gerçekleşen iyi karşılamının hatırası olmak üzere: Savaş esir olmaktan iyidir Franchet D’esperey”⁷⁷⁶ cümlesini yazmıştır.

Hariciye Nezareti’nden emekli Mütareke Komisyonu üyesinden Miralay Depriyer ile Miralay Jobe yanlarında komisyonun başkanı ve Mekteb-i Sultani’nin eski mezunlarından Galip Kemali Bey’le birlikte Galatasaray Mekteb-i Sultanisine giderek Edebiyat-ı Fransviye, Tarih ve Tarih-i Tabii sınıflarını ziyaret etmişlerdir. Mösyö Şozel, Ohannesyan Efendi ve Doktor Refet Bey’in anlattıkları dersi dinlemiş ve talebelere sorulan sorulara verilen yanıtları beğendiklerini ifade etmişlerdir. Fransa Türkiye tarihi dostluğunun hayat boyu bir irfan abidesi olan bu müessesenin her tarafını gezdikten sonra okulda görülen düzen ve ilerleme dolayısıyla idari heyeti tebrik ederek, okulun hatıra defterine birtakım beğeni cümleleri yazarak ayrılmışlardır⁷⁷⁷.

Maarif Nazırı Ali Kemal Bey, refakatinde Paris Darülmualiminin müdür yardımcısı Mösyö Şemunar’la beraber Galatasaray Sultanisini teftiş etmiş⁷⁷⁸. Sadrazam Paşa’da Galatasaray Sultanisini ziyaret eden bir diğer isim olmuştur. Kendisine Maarif Nazırı ve Müsteşarı eşlik etmiş olup, konferans salonunda 513 Hamit tarafından talebe adına selamlanmıştır. Sadrazam Paşa, talebelere iltifatlarla bulunmuş sonrasında son sınıf Tarih

⁷⁷⁵ “General D’esperey Galatasaray Sultanisi’nde”, *Vakit*, 26 Kasım 1918.

⁷⁷⁶ “General D’esperey Galatasaray Sultanisi’nde”, *Vakit*, 26 Kasım 1918.

⁷⁷⁷ “Mekteb-i Sultaniye’yi Ziyaret”, *Mütevakkat*, 27 Ocak 1919.

⁷⁷⁸ “Maarif Nazırı’nın Ziyareti”, *Vakit*, 17 Mart 1919.

muallimi Mösyö Şozel'in dersinde bulunarak talebelerin sorulara verdiği cevaplarından memnun kalarak okuldan ayrıldığı yazılmıştır⁷⁷⁹. Bir hafta sonra tekrar ziyarete gelen Sadrazam Paşa bu kez yanında Şeyhülislam Efendi, vekiller ve yabancı devlet adamlarının da bulunduğu bir ziyafet amacıyla toplanmışlardır⁷⁸⁰.

Fransız siyasi temsilcilerinden Mösyö Defrance, Ateşe Naval Foruk ve Kolonal Granyy'le birlikte Galatasaray Sultanisi'ni ziyaret eden diğer isimler olmuştur. Ziyaretçiler okulu pek mükemmel bulmuşlar ve özel defterine: Fransa'da bile emsali nadir olduğundan bahsederek takdir içeren yazılar kaleme aldıkları belirtilmiştir⁷⁸¹.

Galatasaray Sultanisi hikmet ve kimya muallimi Mösyö İzovar'da okulda bir konferans vermiştir. Fransızca olarak yapmış olduğu konuşmanın konusu Fransa'nın doğuda oluşturduğu nüfuz ve etkisine dairdir. Mösyö İzovar öncelikle ülkedeki özel okulların ve eğitimin henüz başlangıç seviyesinde bulunduğunu ve bu ülkede ne kadar din ve dile ait öğretim kurumu olduğunu açıkladıktan sonra Fransa'nın doğudaki etkilerine dair tarihi bilgilere değindikten sonra bu etkileri temsil eden başlıca kurumlardan Mekteb-i Sultani'nin nasıl kurulup ortaya çıktığını anlatmıştır. Konuşmasını bitirdikten sonra kimya muallimi, Fransızca öğretim usulünün faydalarından bahsederek bunun gerek yabancı ülkelerde ve gerek doğu ülkelerinde çok iyi sonuçlar verdiğini söylemiştir. Bu açıklamadan sonra Almanlar savaş sırasında birçok çalışmalarına rağmen okul binasını nasıl ele geçiremedikleri ve her yere etki ettikleri halde yalnız bu kuruma bir şey yapamadıklarını ifade etmiştir. Konferansın sonlarına doğru Fransız elçisi kâtibi Mösyö Kozmik'in etkisiyle Mütareke'den beri yapılan çalışmaya dair bilgi verilmiştir. Konferansın sonunda Mösyö İzovar bu nüfuz sayesinde Fransız ticaretinin şarkta daha iyi ortaya çıkacağını ve burada olan Fransız subaylarının ülkelerine döndüklerinde Türkiye meselesi hakkında, Fransa'ya iyi bilgiler vereceklerini ümit ettiklerini beyan eylemiştir⁷⁸².

Şehirde bulunan Fransız subayların bilgilerini artırmak amacıyla haftada bir defa verilmekte olan konferans zincirine yine Galatasaray konferans salonunda devam edilmiştir. Konuşmayı bu kez okulun eski muallimlerinden Mösyö Şozel gerçekleştirmiş ve dinleyicilere Bizans hakkında değerli bilgiler vermiştir. Konusunu özellikle Ayasofya, At Meydanı ve Sarayıçı mevkilerinin tarihi bilgileri üzerinde toplamış, eski ve kıymetli şehitlerin hayatlarına dayandırarak sarayın bölünmesi, imparatorun dairesi ve elçilerin resmi ziyaretlerini uzun uzadıya anlatmıştır⁷⁸³.

⁷⁷⁹ "Sadrazam Paşa'nın Sultaniyi Ziyareti", *Vakit*, 24 Nisan 1919.

⁷⁸⁰ "Galatasaray Sultanisi'nde", *Vakit*, 1 Mayıs 1919.

⁷⁸¹ "Mekteb-i Sultaniye'de", *Vakit*, 15 Haziran 1919.

⁷⁸² "Galatasaray'da Bir Konferans", *Vakit*, 15 Kasım 1919.

⁷⁸³ "Galatasaray Konferansları", *Vakit*, 5 Aralık 1919.

Amerika gazeteleri muhabiri Misis Doryan Mekteb-i Sultaniyi ziyaret etmiş, sınıflara giderek bazı derslere girmiştir. Kendisine okulda bir ziyafet verilmiş ve yemekten sonra Türkçe derslerine de katılmıştır. Gelecek pazar günü ise Darülfünunu ziyaret edecektir⁷⁸⁴.

Birkaç günden beri şehrimizde bulunmakta olan Erivan piskoposu kardinal Dubva Mekteb-i Sultaniyi ziyaret etmiştir. Kardinal okul müdürü ve muallim heyeti tarafından karşılanarak konferans salonuna geçilmiştir. Salonda müdür-ü sani Mösyö Bilanşon bir konuşma yapmıştır. Sonrasında Kardinal ve okul heyeti cami, kütüphane, müze, laboratuvar, hamam dairesini ve birçok sınıflarını gezmiş ve gördüğü düzen ve mükemmeliyetten dolayı okul müdürü Salih Arif Bey'i tekrar tekrar tebrik etmiştir. Derslere de giren Kardinal Riyaziye muallimi Petros Efendi'nin sınıfından başlamış ve mualliminin Ermeni milletine mensup olduğunu öğrenince hayretini ifade etmiştir. Okul müdürü Salih Arif Bey cevaben: "Mektebimizin kürsüsünde böyle bir şey ilk defa görülmemiş olduğu gibi son defa da değildir." demiştir. Kardinal Dubva savaş yıllarında Fransız muallimlerinin korunması ve sahiplenmelerine şahit olmasından dolayı tebriklerine şükranlarını da ilave etmiştir. Daha sonra topluca fotoğraf çekildikten sonra müdüriyet dairesine gidilerek, kardinal ve yanındakilere kahve şekerlemeler ikram edilmiştir. Kardinal okulun hatıra defterine şu satırları yazmıştır: Gayet faydalı bir ziyaret ve şükran gerektiren bir karşılama hatırası olmak üzere: teşekkür ve tebriklerini içeren bir yazı yazmıştır⁷⁸⁵.

2.4.2.2. Sultani Mektepleri

Jurnalya Ditalya muhabiri Mösyö Laval'in, evvelki gün Çamlıca İnas Sultanisini, dün de Darümuallimat ile Bezm-i Âlem İnas Sultanisini ziyaret ettiği bilgisi yer almıştır. Mösyö Laval buralarda gördüğü temizlik ve düzenden çok memnun kalmış ve Türk dostu olduğundan çalıştığı gazeteye de buna dair özel olarak makaleler yazacağını söylemiştir⁷⁸⁶.

Maarif Nazırı Ali Kemal Bey İstanbul Sultanisine gitmiş ve okulu teftiş ile altıncı sınıfın musiki dersinde bulunmuştur⁷⁸⁷. Maarif Nazırı Ali Kemal Bey iki hafta sonra bu kez Tedrisat-ı Taliye Genel Müdürü İsmail Hakkı Bey'le beraber İstanbul Sultanisine gitmiş ve okulda teşkilatın şu an ki durumu ve geleceği hakkında bir süre müdür Şakir Bey'le karşılıklı konuşmuşlardır. Nazır Bey 6. sınıfın Almanca dersine girmiş ve talebede gördüğü faziletten memnun olmuştur. Nazır Bey daha sonra Gelenbevi Sultanisi binasıyla, Vefa sultanisini gördükten sonra tekrar okula gelmiş ve öğle yemeğini muallimlerle birlikte burada yediği

⁷⁸⁴ "Galatasaray'ı Ziyaret", *Vakit*, 21 Ocak 1920.

⁷⁸⁵ "Kardinal Dubva'nın Mekteb-i Sultaniyi Ziyareti", *Vakit*, 29 Şubat 1920.

⁷⁸⁶ "Mösyö Laval'in Mekteplerimizi Ziyareti", *Vakit*, 25 Şubat 1919.

⁷⁸⁷ "Teftiş", *Vakit*, 3 Nisan 1919.

kaydedilmiştir⁷⁸⁸. Maarif Nazırı'nın Kabataş ve Beşiktaş Sultanilerini de teftiş ettiği gazetede yer almıştır⁷⁸⁹.

2.4.2.3. Darülmualimin ve Darülmualimat

Mütareke Komisyonu başkanı Galip Kemal Bey'in eşliğinde, biri miralay olmak üzere birkaç Fransız subayıyla beraber Darülmualimat'a ziyaret gerçekleştirilmiştir. Fransız subayları; okulu, eğitim usulünü, işlerin sonuçlarını pek ilgili bir şekilde incelemiş ve görülen başarılarından fazlasıyla memnun kaldıklarını defalarca söylemişlerdir. Talebelerden birçoğuyla Fransızca konuşmuş ve piyanoyu ustalıkla çaldıkları birkaç parçayı da çok beğenmişlerdir. Ziyaretçiler mektepte öğleye kaldıktan sonra ayrılmışlardır. Ayrıca Paris'te yayımlanan "Revo de Monde" risalesi gazetecisi ve eşi de Darülmualimat'ı ziyaret etmiş ve memnun kaldıkları belirtilmiştir⁷⁹⁰.

Maarif Nazırı Ali Kemal Bey'de Darülmualimin'e gelmiş ve muallimler heyetinin toplantısına başkanlık etmiştir. Nazır Bey Darülmualimin'in geçirdiği buhranları öğrenince etkilenmiş ve "vücutsuz ruh olmaz" diyerek, Darülmualimin için müsait bir bina hazırlanmasını gerekli gördüğünü söyledikten sonra Darülmualimin-i Âliyye ve Darülmualimin teşkilatının ıslahı için kendinden önce göreve gelenlerin oluşturduğu komisyonda başlamış olan görüşmelere devam edilmesini istemiştir. Nazır Bey Darülmualimin'in güzide bir muallim heyeti oluşturmasından dolayı müdür Selim Sırrı Bey'i tebrik ederek okuldan ayrıldığı bilgisi yer almıştır⁷⁹¹.

Fransız askerî erkanından Mösyö Wilson'da Darülmualimin'i ziyaret eden isimler arasındadır. Mösyö Wilson bir müddet kimya dersinde bulunduktan ve talebelerin beden eğitimi hünelerinin gördükten sonra talebe yemekhanesinde idareci ve muallimlerle birlikte yemek yemiş, sonra konferans salonunda talebenin düzenlediği küçük bir konserde bulunmuştur. Mösyö Wilson ayrılmadan önce talebelere kısa bir konuşma yaparak, talebelerde gördüğü düzen ve disiplini takdir ederek, görüştüğü muallimlerin kendisinde pek derin bir memnuniyet bıraktığını söylediği kaydedilmiştir⁷⁹².

Darülmualimin, açılışının 74. yıldönümü yaklaşmış, bunun için bir anma töreni yapılması kararlaştırılmışken İspanyol hastalığı sebebiyle ertelenmişti. Törenin saat ikide Darülmualimin binasında yapılmasına karar verilmiş ve okul idaresinin hazırladığı program

⁷⁸⁸ "Maarif Nazırı İstanbul Sultanisi'nde", *Vakit*, 18 Nisan 1919.

⁷⁸⁹ "Maarif Nazırı'nın Teftişatı", *Vakit*, 21 Nisan 1919.

⁷⁹⁰ "Darülmualimat'ı Ziyaret", *Mütevakkat*, 11 Şubat 1919.

⁷⁹¹ "Maarif Nazırı Darülmualimin'de", *Vakit*, 16 Nisan 1919.

⁷⁹² "Darülmualimin'i Ziyaret", *Vakit*, 1 Mayıs 1919.

davetiyesini, Darümuallimin ile ilişkili kişilere gönderdiği bildirilmiştir⁷⁹³. 73. ders yılını tamamlayan Darümuallimin-i Âliye, hazırladığı törenle 74. senesini kutlamıştır. Okulun konferans salonuna davetliler, eğitim-öğretim heyeti ve talebeler toplanmış, Maarif Nazırı Sait Bey ile Nezaret ileri gelenleri de merasime katılmışlardır. Bayraklarla süslenen okul saat ikide Darümuallimin marşı ve sonrasında yapılan bir dua ile başlatılarak, müdür Selim Sırrı Bey tarafından gelenlere hoş geldin konuşması yapılmıştır⁷⁹⁴.

Müsamere programında muallim Süreyya Bey piyanoda güzel bir parça çalmış ve talebe tarafından behariye ve grup unvanlı parçalar okunmuştur. Son sınıf talebelerinden bir kişi arkadaşları adına bir konuşma yaparak atalarımızın ilim ve irfan alanındaki ilerlemesinden bahsetmiş ve kendilerinin gelecek için çalışmaya devam edeceğini söylemiştir. Sonrasında eski Mabeyn-i Hümayun katiplerinden ve Darümuallimin müdüriyeti görevinde de bulunmuş olan Cevdet Bey okuldaki eski ve yeni günlere ait ilerleyişte yaşanan farklılıklardan bahsetmiştir. Cevdet Bey'in ardından Maarif Nazırı gecenin önemine dair konuşma yapmıştır⁷⁹⁵.

Maarif Nazırı'nın konuşması alkışlarla sona ererken muallimlerden Cevdet Bey kürsüye gelerek Hz. Muhammed'in söylediği bir sözü söylemiştir. Küçük cihadın vatan düşmanına karşı savaş olduğunu, büyük cihadın ise cehalete karşı muallimlerin işi olduğunu belirttikten sonra, Darümualliminin başlangıcından bugünü kadar kaybettiği muallimleri rahmetle anmış, özellikle son zamanlarda birbiri ardınca vefat eden Darümuallimin'e büyük hizmetleri geçen Selim Sabit, Ali Nusret, Tevfik Fikret, Müverrih Murat, Suphi, Servet, Şehabeddin Süleyman, Müverrih Arif, Nüzhet Sabit, Hasan Ferit Beylerin isimlerini söyleyerek Cenab-ı Haktan rahmet dilemiştir. Sonrasında Taş Mektep ibtidaisi müdürü ve Darümuallimin mezunu olan Sadi Bey'in acı kaybını Kastamonu gazetesinde okuduğunu ve şimdiye kadar gerek irfan sahasında gerek savaş meydanlarında şehit olanlara Fatiha okunmasını rica etmiştir. Tören sona erdikten sonra gelenlere çay ve pasta ikram edilmiş ve mektebin müzesi ile resmi salonları ziyaret edilmiştir⁷⁹⁶.

2.4.4.4. Halkalı Ziraat Mektebi

Halkalı Ziraat Mektebi'nde görevin kötüye kullanıldığı gözlemlenmiş ve bunu incelemesi için müfettişler gönderilmiştir⁷⁹⁷. Okulun müdürü Nazım Bey'in bu suistimallerin kendisinden üç dört ay önce yaşandığını ve bunun araştırılmasını bizzat kendisinin talep ettiğini

⁷⁹³ “Darümuallimin İhtifali”, *Vakit*, 2 Şubat 1920.

⁷⁹⁴ “Darümuallimin'in 74. Sene-i Devriyesi”, *Vakit*, 3 Şubat 1920.

⁷⁹⁵ “Darümuallimin'in 74. Sene-i Devriyesi”, *Vakit*, 3 Şubat 1920.

⁷⁹⁶ “Darümuallimin'in 74. Sene-i Devriyesi”, *Vakit*, 3 Şubat 1920.

⁷⁹⁷ “Halkalı Ziraat Mektebi Teftiş Ediliyor”, *Vakit*, 16 Temmuz 1919.

açıklamıştır⁷⁹⁸. Ziraat ve Ticaret Nezaret konuyla ilgili olarak yapılan incelemenin sonunda suistimallerin okul idare heyetiyle ilgili olmadığını bildirmiştir⁷⁹⁹. Ancak suistimallerin hala devam ettiği anlaşılmıştır. Ziraat Mektebi mezunları tarafından Ziraat ve Ticaret Nezareti'ne verilen bir belgede okulda birçok idari yolsuzlukların yapıldığı iddiası üzerine Müfettiş Kalemyan Efendi, konuyu araştırması için görevlendirilmiştir⁸⁰⁰.

Gazetede Halkalı Ziraat Mektebi'nin de ziyaret edildiği bilgisine yer verilmiştir. 6 Mayıs Çifçilerin özel günü olması dolayısıyla okulu ziyaret eden Ziraat Nazırı, okulda düzenlenen yarışmaları izlemiş ve birinciye kendisi tarafından hediye takdim edildiği bilgisi verilmiştir⁸⁰¹.

2.4.4.5. Robert Kolej

Robert Kolej'i müdürü şehrimizde bulunan İngiliz kumandanlığı şerefine okulda bir resmi kabul düzenlemiş bu törene; General Wilson ve yanında görevli olan kişiler, şehirde bulunan 150'ye yakın diğer büyük İngiliz subayları, Amerika komiseri, Amerikan ve İngiliz vatandaşları ve itibarlı birçok kişi katılmıştır⁸⁰². Ayrıca Robert Kolej Mektebi'nin yıldönümü münasebetiyle bu okulun çalışmaları hakkında Doktor Wihite (Vayt) tarafından bir konferans verilmiştir. Sonra okul müdüriyeti tarafından bir ziyafet çekilmiş, Amiral Bristol ile Amerika fevkalade komiseri Mösyö Hayek, Amerika muavenet heyeti üyeleri gibi birçok ismin ziyafete katıldığı yazılmıştır⁸⁰³.

2.4.3. Konferanslar

Bezm-i Âlem Valide sultanisinde okul mezunlarından Nezahat Nizami Hanım tarafından, İzmir faciasına dair bir konferans verilmiştir. Nezahat Hanım konferansında İzmir'de yaşanan faciaları içi yanarcasına anlatıp tasvir ettikten sonra felaketzedelere yardım edilmesini istemiştir. Konferans katılımcılar üzerinde büyük bir etki yaratarak hemen yardım toplanmasına ve bu para ile malzeme alınarak kışlık çorap ve çamaşır üretilmesine teşvik etmiş ve hemen yardımın toplanarak, bu para ile muhacirine kışlık çorap ve fanila üretiminin başlanmasına karar verildiği yazılmıştır⁸⁰⁴.

Mahmut Şevket Paşa Numune Mektebi'nde eski ve yeni öğretim heyeti adına bir konferans verilmiştir. Celal Sahir Bey burada edebi bir konuşma yapmış ve sadelik akımının

⁷⁹⁸ "Halkalı Mektebine Dair", *Vakit*, 19 Temmuz 1919.

⁷⁹⁹ "Halkalı Ziraat Mektebi", *Vakit*, 22 Temmuz 1919.

⁸⁰⁰ "Halkalı Ziraat Mektebi Hakkında Tahkikat", *Vakit*, 13 Ekim 1919.

⁸⁰¹ "Ziraat Nazırı Halkalı Mektebi'nde", *Vakit*, 8 Mayıs 1919.

⁸⁰² "Robert Kolej'de Resmi Kabul", *Muvakkat*, 20 Ocak 1919.

⁸⁰³ "Robert Kolej'de", *Vakit*, 23 Mart 1919.

⁸⁰⁴ "Bezm-i Âlem Valide Sultanisi'nde Konferans", *Vakit*, 26 Kasım 1919.

nasıl doğup büyüdüğünü ve bizzat karşıtlarının da nasıl bu yürüyen hakikate katıldığını anlatarak hece vezniyle 6 sene önce yazdığı bir 10 Temmuz şiirini okumuştur. Celal Sahir Bey bu münasebetle 10 Temmuz'un bir ülkü olduğunu, şahısların kusurlarından bu ülkünün sorumlu olamamasının gerektiğini söylemiştir. Bundan sonra gençler tarafından bir yapılan musiki faslının ardından davetliler çay ve pasta ile ağırlandı. Maarif Meclisi üyelerinden Şefik Bey ile Maarif müdürü Mustafa Bey'in de katılanlar arasında olduğu belirtilmiştir⁸⁰⁵.

2.4.4. Müsamereleler

Bu sene Sultani Mektepleri geleneksel kır gezileri yerine, okulda ve talebeler arasında birer müsamere düzenleyerek ders yılına son vermeyi tercih etmişlerdir. Önceki günlerde İstanbul Sultanisi'nin yaptığı bayramda Maarif Nazırı Ali Kemal, Rıza Tevfik, müsteşar Beylerle, Nezaret çalışanları ve pek çok okulun müdür, muallim ve talebeleri bulunmuş ve çoğunlukla okulun hazırladıkları temsiller gösterilmiştir. Ertuğrul gemisi muzikasının da katıldığı bu bayramda talebelerin kendi saz grubu bir konser vermiş ve özellikle Mesut Ekrem Efendi'nin tamburisinin dikkat çektiği belirtilmiştir. Sonrasında “Zor Tabip” (Zoraki Tabip Moliere Ahmet Vefik çevirisi) yine talebeler tarafından temsil edildiği gibi 7. sınıf talebelerinden iki kişinin düzenlediği vatan ve aşk piyesinden de bir perdenin de büyük bir başarıyla temsil edildiği yazılmıştır. Her ne kadar fırtına bahçeye kurulan sahnenin ahengini bozmaya çalışmışsa da bayramın samimiyeti sonuna kadar korunmuş olduğu belirtilmiştir. İstanbul Sultanisinin İbtidai Mektep kısmı tarafından muallimler ve talebeler arasında bir bayram yapıldığı gibi, Erenköy Sultanisi de bir müsamere vermiştir. Kız talebeler tüm inceliklerini göstermiş, Nezihe ve Afife Hanımların şiir, küçük Muazzez ile Nimet adlı talebelerin ise monolog gösterisi çok başarılı bulunmuştur. Gösterilen tablolarla çok takdir toplamış ve davetlilere müsamere sonunda çay ve pasta ikram edildiği yazılmıştır⁸⁰⁶.

Darülmualimat'ın ibtidai ve son ihzari sınıfından diploma alan kız talebeler, müdür ve muallimleriyle vedalaşmak üzere bir müsamere düzenlemişlerdir. Bu müsamerede okulun idari heyeti ve muallimleri, talebelerin ailelerinden oluşan 150 kişiyi aşkın kişi katılmıştır. Müsamere, pek samimi bir aile toplantısı şeklinde, gayet güzel bir şekilde geçmiş, talebelerden Remziye Hanım'ın veda konuşmasının herkesi duygulandırarak, ağlattığı ifade edilmiştir⁸⁰⁷.

⁸⁰⁵ “Meslektaşlar Arasında”, *Vakit*, 30 Ağustos 1919.

⁸⁰⁶ “Mektep Müsamereleleri”, *Vakit*, 14 Mayıs 1919.

⁸⁰⁷ “Darülmualimat'ta Bir Müsamere”, *Vakit*, 16 Temmuz 1919.

Özel okullardan Aşîyan Mektebi de birinci açılış yılı münasebetiyle, Aşîyan mektepleri İstanbul merkezinde bir müsamere düzenlemiş, müsamere sonrasında mükellef bir çay ziyafeti yapılmıştır. Gazete 1.000'e yakın talebeyi irfanla donatan bu kuruma başarılar dilemiştir⁸⁰⁸.

“Robert Kolej”de idadi birinci sınıfın yıllık müsameresi verilmiştir. Müsamereye talebelerden bir grubun İngilizce konuşması sonrası piyano ve flüt çaldıktan sonra başlanmış ve güzel bir temsil ile sonlanmıştır. Ardından sütlü çay ve pastalar ikram edilmiştir⁸⁰⁹.

Yardım amacıyla okulların düzenlediği müsamereler de olmuştur. Üsküdar Kız Sanayi Mektebi’nde hanımlara mahsus olmak üzere İzmir şehit ailelerine yardım için düzenlenen müsamerenin tekrar yapılacağı yazılmıştır⁸¹⁰. Beyazıt Numunesi 1919 mezunlarının tali okul eğitimine devam edemeyecek olan talebeler yararına 23 temmuz’da gündüz hanımlara gece halka açık bir müsamere düzenlediği, bu müsamere de Üstat Fehim Efendi’nin vazifeli olduğu yazılmıştır⁸¹¹.

Cuma günü akşamı Mekteb-i Mülkiye de birinci tahriri imtihanların tamamlanması dolayısıyla mükellef bir müsamere tertip edilmiştir. Müsamereye Sultani marşıyla başlanmış, Kemal Turgut Bey tarafından Yahya Kemal Bey’in edebi kişiliği ve eserleri hakkında bir konferans verilmiş, kıymet-i mukaddereli mektup ve maaş zammıyatı ismindeki iki piyes temsil edilmiş, gelen konuklara şekerle, çay ikram edilmiştir. Talebelerden Haşim Cevdet Bey temsillerde bilhassa parlanmış ve musikinin parçaları arasında müsamereye son verildiği yazılmıştır⁸¹².

2.4.5. Okulların Verdiği İlanlar

Kadıköy leyli sultani için memur, motorcu, kapıcı, hademe ve bekçi alınacağı ilan edilmiştir⁸¹³. Sultanahmet’te bulunan yatılı Mülkiye Baytar Mektebi’nin ek ödeneği ile 750 kr. maaşlı mübaşirliği boş olduğu duyurulmuştur⁸¹⁴. Bezm-i Âlem Valide Sultan müdüriyeti bir hastane memuru ile tamir işlerinde çalışacak maaşlı bir marangoza ihtiyacı olduğunu duyurmuştur⁸¹⁵. İstanbul Sultanisi Münir Paşa Konağı’nın elektrik ışıklandırması için bir ihale düzenlemiştir⁸¹⁶. Halkalı Ziraat Mektebi ise 800 kuruş maaşla mübasir alacağını ve yaşının 30-45 yaş aralığında olmasını belirtmiştir. Ayrıca eğitim almış olan ve okullarda mubasirlik yapmış

⁸⁰⁸ “Aşîyan’ın Sene-i Devriyesi”, *Vakit*, 4 Şubat 1920.

⁸⁰⁹ “Robert Kolej’de Bir Müsamere”, *Vakit*, 11 Mart 1920.

⁸¹⁰ “Müsamereler”, *Vakit*, 19 Temmuz 1919.

⁸¹¹ “Müsamere”, *Vakit*, 19 Temmuz 1919.

⁸¹² “Mekteb-i Mülkiye’de Müsamere”, *Vakit*, 21 Aralık 1919.

⁸¹³ “Kadıköy Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 13 Kasım 1918.

⁸¹⁴ “Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisinden”, *Vakit*, 18 Aralık 1918.

⁸¹⁵ “Bezm-i Âlem Vâlide Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 24 Aralık 1918.

⁸¹⁶ “İstanbul Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 14 Ocak 1919.

olanlar ile okuldan mezun emekli zabitanların tercih edileceği bildirilmiştir⁸¹⁷. Bezm-i Âlem Sultanisi hala marangoz bulamadığından tekrar ilan vermiş⁸¹⁸, Şems'il Mekatib ise daimî kadrolu bir aşçı ile 4 hademeye ihtiyacı olduğunu ilan etmiştir⁸¹⁹. Son olarak Mülkiye Baytar Mektebi yaşadığı son yangından sonra elektrik tesisatının kısmen zarar gördüğü bundan dolayı tamir edilmesi için ihalenin yapılacağını duyurmuştur⁸²⁰.

Okulun satın almayla ilgili ilanları ise şunlardır: Mülkiye Baytar Mektebi pazarlık suretiyle sade ve zeytin yağı ile pirinç, fasulye, bulgur, şeker gibi 17 çeşit erzağa ihtiyacı olduğunu bildirerek talip olanların numune ürünlerle Ticaret ve Ziraat Nezaret mübayaat komisyonuna gelmelerini istemiştir⁸²¹. Yine aynı okul bu kez talebe ve hademelerine özel olarak numunelerine uygun olacak şekilde yeni dikilecek 110 kat elbisenin kumaşı için ihale düzenlemiş ve yine numunelerle Nezaretin mübayaat komisyonuna gelinmesi istenmiştir⁸²². Mühendis Mektebi ise kaliteli miktarda şeker, sabun, kuru üzüm, kuru fasulye, un, soğan, pirinç ve sade yağ⁸²³, Mülkiye mektebi ise 200 çeki meşe odunu ihtiyacını ihale ile alacağını duyurmuştur⁸²⁴.

Ticaret ve Ziraat satın alma komisyonunca Halkalı Ziraat mektebine bağlı çiftlik koyunlarının kırılması işi de ihaleye verilmiş ve kilosunun 18,5 kuruştan, derilerinin ise 19,5 kuruştan hesaplanacağı duyurulmuştur⁸²⁵. Göztepe Bağcılık Ameliyat mektebine bağlı Erenköy ve Kekboze (Gebze) numune bağlarının ürünlerinin satılmasına müzayede ile satılmasına karar verilmiştir⁸²⁶. Halkalı Ziraat Mektebi'nde de yetiştirilen 25 bin pırasa fidesinin ücretsiz olarak ziraatla uğraşanlara dağıtılacağı ilan edilmiştir⁸²⁷. Mektebi Sultani ihale ile 200 ton maden kömürü satın alacağını, Mülkiye Mektebi ise 50 çeki meşe odunu, çeşitli sebzeler, 150 kilo arpa ve 2.800 kilo samanı ihaleye vermiştir⁸²⁸. Bezm-i Âlem Valide Sultanisi ise toplanan ekmek kırıntılarını isteyenlerin gelip alabileceğini ilan etmiştir⁸²⁹. Mülkiye Baytar Mektebi de her çeşit hayvanın ücretsiz muayene edildiğini duyurmuş⁸³⁰, ayrıca okulun eczane ve kimyahane

⁸¹⁷ "Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Müdüriyeti'nden", *Mütevakkat*, 14 Şubat 1919.

⁸¹⁸ "Bezm-i Âlem Vâlîde Sultanisi Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 11 Eylül 1919.

⁸¹⁹ "Şems'il Mekatib Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 18 Kasım 1919.

⁸²⁰ "Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 5 Şubat 1920.

⁸²¹ "Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi", *Mütevakkat*, 30 Ocak 1919.

⁸²² "Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisinden", *Muvakkat*, 7 Şubat 1919.

⁸²³ "Mühendis Mektebi Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 23 Haziran 1919.

⁸²⁴ "Mekteb-i Mülkiye Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 25 Haziran 1919.

⁸²⁵ "Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisinden", *Vakit*, 24 Temmuz 1919.

⁸²⁶ "Göztepe Bağcılık Ameliyat Mektebi Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 24 Ağustos 1919.

⁸²⁷ "Pırasa Fidanı", *Vakit*, 11 Eylül 1919.

⁸²⁸ "Mekteb-i Mülkiye Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 12 Ekim 1919.

⁸²⁹ "Bezm-i Âlem Vâlîde Sultanisi Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 11 Kasım 1919.

⁸³⁰ "Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 30 Kasım 1919.

laboratuvarlarına gereken çeşitli ihtiyaçların ihaleyle alınacağı ilan edilmiştir⁸³¹. İstanbul Sultanisi ise ekmek kırıntıları ile yemek artıklarını ihaleye vereceğini duyurmuştur⁸³².

2.4.6. Dershaneler

Lisan Tedrışhanesi, Muallim Anjel adlı kişinin açmış olduğu bir dershanedir Yabancı dil eğitimi vermekte olup neredeyse hergün ilan verenlerdendir⁸³³. Diğer bir dershane ise Türk Kadın Mecmuası Müdürü muallim Ahmet Halit Bey'in kadınlara verilmek üzere dil, müzik, çeşitli derslere yönelik açtığı Türk Kadını Dershanedir. Öğretim heyeti Darülfünun ve Amerikan Kolejleri mezunlarındandır⁸³⁴. Şişli Lisan Mektebi ve Çocuk Yuvası, yabancı dil öğrenimi üzerine açılmış bir kursur. Aylığı 3 lira olarak duyurulmuştur⁸³⁵. Berliç Mektebi ise yine yabancı dil ağırlıklı bir kursur Fransızca, İngilizce ve İtalyancayı seri bir şekilde öğrettiğini iddia etmekte ve 3 aylık kurs ücretinin 15 lira olduğu belirtilmektedir⁸³⁶.

Bu dönemde ayrıca çok fazla özel ders ilanı verilmiştir. Sayısının fazla olmasından dolayı sadece verilen derslerin neler olduğunun belirtilmesi açısından birkaç ilana yer vereceğim. Aslen Fransız olan ve 30 yıldan beri muallimlik yapan bir kadın Fransızca dersi ilanı vermiştir⁸³⁷. Londralı bir İngiliz muallimin İngilizce dersi verdiği, her dersin ücretinin 30 kuruş olduğu ve 30 dersi tamamlayan talebelerin İngilizce konuşacağını taahhüt ettiği belirtilmiştir⁸³⁸. Küçük çocuklar için Türkçe, Almanca, Fransızca, piyano ve İbtidai Mektep dersleri veren bir kadın muallim de ilan vermiştir⁸³⁹. Genel olarak yabancı diller İngilizce, Fransızca, Almanca ve İtalyancadır. Pek çoğu yabancı muallim olup, genç mezunlarda ilan vermişlerdir. Bu ilanların sayıca fazla olması hem ailelerin özel derse taleplerinin göstergesi hem de işsiz muallimlerinde varlığını kanıtlar niteliktedir.

2. 5. Darülfünun'un Genel Durumu

Mütareke Dönemi'nde Darülfünun hem hükümetten hem de işgalcilerden yana çok sıkıntı yaşamış, tasfiye ve işgallerin yanında ekonomik sıkıntılarında varlığı, eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütülmesini zorlaştırmıştır⁸⁴⁰. Mondros Mütarekesi'nden sonra, Mütareke şartı olarak Almanya'dan gelen yabancı profesörlerin İstanbul'dan ayrılmaları, sonrasında ülkenin

⁸³¹ "Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisinden", *Vakit*, 24 Aralık 1919.

⁸³² "İstanbul Sultanisi Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 16 Ocak 1920.

⁸³³ "Lisan Tedrışhanesi", *Vakit*, 2 Kasım 1918.

⁸³⁴ "Türk Kadını Dershaneleri", *Vakit*, 8 Ocak 1919.

⁸³⁵ "Şişli Lisan Mektebi'nde Gençlere İngilizce", *Vakit*, 20 Ekim 1919.

⁸³⁶ "Berliç Mektebi", *Vakit*, 9 Şubat 1920.

⁸³⁷ "Fransızca Öğrenmek İsteyenlere", *Vakit*, 3 Ağustos 1919.

⁸³⁸ "İngilizce Ders Veriliyor", *Vakit*, 9 Ağustos 1919.

⁸³⁹ "Muallime Arayanlara", *Vakit*, 23 Nisan 1920.

⁸⁴⁰ Dölen, 2009: 515-516.

işgal edilmesi, Darülfünunu zor bir sürece sokmuştur. Özellikle Darülfünun da sosyoloji hocalarından Ziya Gökalp ile tarih hocalarından Ahmet Ağaoğlu'nun önce Bekir Ağa Bölüğü Koğuşu'na alınmaları ve oradan Malta'ya gönderilmeleri, Urdu Dili hocalarından Hintli Abdülcebbar'ın İngilizler tarafından öldürülmesi ve Tıp hocalarından Esat Paşa'nın tutuklanması gibi felaketler, Darülfünunun gelişimine imkân vermeyen sebepler olmuştur⁸⁴¹. Vakit Gazetesi'nde Darülfünun ile ilgili bilgilere çokça rastlanmıştır. Bu bilgilerin genel olarak teşkilatlanma ilgili olduğu değerlendirilebilir. Çünkü incelenen süreç içerisinde Darülfünun ile ilgili yaşanan en önemli gelişme bilimsel özerkliğin de tanındığı nizamnamesinin hazırlanması ve uygulanması süreci olmuştur. Gazetemiz konunun üzerinde hassasiyetle durmuş ve süreci yakından takip etmiştir.

2.5.1. Darülfünun Şube Müdürleri ve İdari Kadro

2.5.1.1. Edebiyat Fakültesi

Akşam Gazetesi, Edebiyat Fakültesi müdürü İzzet Bey'in istifa ettiğini söylemiş ve istifasına sebep olan durumu ise şöyle açıklamıştır: Şehzadebaşı'nda bulunan "Tarih Darülmesai"ne verilen binanın hemen boşaltılarak, "Hürriyet ve İtilaf Fırkası"na verilmesi konusunda Maarif Nazırı tarafından telefonla emir verildiği ve İzzet Bey'in söylediği tüm gerekçelere rağmen emirde ısrar edildiği olarak belirtilmiştir. Gazete, İzzet Bey'e bu durumu telefonla sorduğunu ve istifa ettiğini söylese de bu durumdan bahsetmediğini söylemiştir⁸⁴². Aynı haberin Zaman Gazetesi'nde de yer aldığını ve dikkat çeken bu konunun Rıza Tevfik Bey'in beyanıyla yayınlandığı belirtilmiştir. Rıza Tevfik Bey'in açıklamasına göre; Darülmesai adı altında önceden Maarif Nezareti tarafından kiralanıp döşenen binaların, bütçe olanaklarının üstünde olmasından dolayı kiraya verilmek istendiğini ve Tarih Darülmesai'nin de aynı sebepten dolayı, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na kiralanacağını söylemiştir. Vakit Gazetesi, Tarih Darülmesai'nin, Maarif Nezareti'nin mülkü olmadığını yalnızca kiraladığını, bundan dolayı boşalttırarak başkasına kiralamasının doğru olmadığını ve bina sahibinin rızasının alınmasının gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Maarif Nezareti'nin bu binaları kiralamaya bütçesi elverişli değilse kontorato şartları içerisinde binaları tahliye etmesinin gerektiğini de belirtmiştir⁸⁴³.

Gazete yaptığı araştırmaya göre; Edebiyat Fakültesi Müdürü İzzet Bey'in istifasının en önemli sebebinin Darülmesai binasının tahliye edilmesini isteyen kişilerin İzzet Bey'e kaba bir tarzda hareket etmeleri ve İzzet Bey'e "Hükümet bu binalara artık para veremez. Devlet size daha fazla maaş vermeyecektir." gibi terbiye adabı dışında sözler söylemeleri olduğu belirtilmiştir. Bunun üzerine İzzet Bey'in bu kişilerin yanından hemen çıkararak, Maarif

⁸⁴¹ Aynî, 1927: 57.

⁸⁴² "Edebiyat Fakültesi Müdürü'nün İstifası", *Vakit*, 8 Aralık 1918.

⁸⁴³ "Darülfünunda Bir İstifa", *Vakit*, 9 Aralık 1918.

Nezareti'ne istifasını verdiği yazılmıştır. Rıza Bey'in yaptığı beyanda önemli noktalar olduğunu belirten gazete, bunlardan birinin İzzet Bey'in şahsı hakkında söylediği "Belki İzzet Bey gazetelere o yazıyı İttihatçılık gayretiyle yazdırmıştır" cümlesidir. Gazete İzzet Bey'in bildikleri kadarıyla İttihatçı olmayıp aksine bağımsız fikre sahip olduğunu, İttihatçıların, İzzet Bey'in Avrupa'da eğitim görmesine rağmen, yakın zamana kadar memuriyet vermediğini belirtmiştir. Tarafsız olduğunu iddia eden bir Nazıra "Falan İttihatçıdır, falan İtilafçıdır" demesinin beklenmediğini belirterek, bir Nazır'ın yetkisi dahilinde memurlarını azl ve tayin edebileceği ancak bunun için devletin bir usul ve kanunu olduğunun unutulmaması gerektiği ifade edilmiştir⁸⁴⁴.

İlmi özerkliğin esası üzerine Darülfünun hakkında yeni yayımlanan Nizamname ile her Fakülte'nin seçeceği ikişer azadan oluşan bir divan ve bunların üstünde bir Darülfünun Eminliği oluşturulacaktır. Edebiyat Fakültesi'nde seçimin yarın yapılacağı Eminlik seçiminin ise kasım ayında gerçekleşeceği yazılmıştır⁸⁴⁵. Konuyla ilgili ilk olarak Medrese Eminliği için Edebiyat Fakültesi'nde, Rıza Tevfik Bey'den başka bir adayın seçimi için toplantı yapılmıştır⁸⁴⁶. Fakülte Divanı'na terbiye müderrisi İsmail Hakkı Bey'le Cenap Şehabettin Bey'in tayin olduğu bazı gazetelerde yer alsa da aslında Divan'a, Köprülüzade Fuat ve Faik Sabri Beyler seçilmiş, İsmail Hakkı Bey ile Cenap Şehabettin Bey'in fakülte başkanlığına adaylıkları ise konuşulan konular arasında olmuştur⁸⁴⁷. Sonraki gün, fakültenin müderris ve muallimleri, Meclis-i Müderrisin başkanı seçimi için toplanmıştır. Burada terbiye müderrisi İsmail Hakkı 16 oy ile kazanmış, ancak iki aday gösterilmesi gerektiğinden yeni bir seçim yapılırsa da hiç kimse üstünlüğü ele geçirememiştir. 3. ve 4. seçimin ardından Cenap Şehabettin, çoğunluğun oyunu alarak ikinci aday olmaya hak kazanmıştır⁸⁴⁸.

Ancak öyle anlaşıyor ki bu göreve Cenap Şehabettin'in adaylığından vazgeçilmiştir. Nitekim bir sonraki toplantıda; Meclis-i Müderrisin başkanlığına çoğunluğun oyuyla terbiye müderrisi ve Maarif Nezareti Heyet-i Teftişine Genel Müdürü İsmail Hakkı Bey'le, İngiliz Edebiyatı müderrisi Mahmut Bey'i aday göstermeye karar verildiği yazılmıştır⁸⁴⁹. Besim Ömer Paşa'nın başkanlığında toplanan Darülfünun Divanı'nda, Edebiyat Fakültesi başkanlığı için İsmail Hakkı ve Mahmut Bey'den oluşan adaylıkta, Mahmut Bey'in aday gösterilmesi kararı

⁸⁴⁴ "Darülfünunda Bir İstifa", *Vakit*, 9 Aralık 1918.

⁸⁴⁵ "Darülfünunda", *Vakit*, 24 Ekim 1919.

⁸⁴⁶ "Medrese Eminleri", *Vakit*, 5 Kasım 1919.

⁸⁴⁷ "Edebiyat Fakültesi Divanı", *Vakit*, 6 Kasım 1919.

⁸⁴⁸ "Darülfünunda", *Vakit*, 7 Kasım 1919.

⁸⁴⁹ "Edebiyat Medresesi Meclis-i Müderrisin Riyaseti", *Vakit*, 26 Kasım 1919.

verilerek, Maarif Nezareti'ne bildirilmiş⁸⁵⁰ ve adaylığı onaylanmak üzere üst mevkiye sunulmuştur⁸⁵¹.

Mehmet Emin Bey'in Niğde mebusluğuna seçilmesi üzerine boş kalan Edebiyat Fakültesi kâtib-i umumiliği görevine de bir kişinin seçilmesi için Fakülte Meclis-i Müderrisini toplanmış ve bu göreve Tarih muallimi Behçet Bey'in seçildiği kaydedilmiştir⁸⁵².

2.5.1.2. Hukuk Fakültesi

Yeni Nizamnameye göre oluşturulan teşkilat henüz oluşturulmadan önce Hukuk Fakültesi Meclis-i Müderrisini başkanlığında Celaleddin Arif Bey'in bulunduğu kaydedilmiştir⁸⁵³. Yeni Nizamnameyle birlikte teşkilatlanmada değişikliğe gidilecek olduğundan; Darülfünun Hukuk Fakültesi Meclis-i Müderrisini toplantı yapmışsa da seçim hakkında henüz hiçbir karar alınamadığı ve bu hafta içerisinde bir toplantı daha yapacağı kaydedilmiştir⁸⁵⁴. Ayrıca Darülfünun Eminliği seçimi yapıldıktan sonra kendi Fakülte Divanı seçimlerini yapmayı daha uygun gördükleri belirtilmiştir⁸⁵⁵.

Darülfünun Hukuk Fakültesi, Medrese Eminliği için 17 oy ile Selahaddin Bey'i aday gösterirmiştir⁸⁵⁶. Divan azası seçiminde; Ebu'l-Ûla, Müslihiddin Adil ve Hüseyin Tahsin Beyler eşit oy aldıklarından salı günü yapılacak toplantıda seçimin tekrar yapılacağı, Meclis-i Müderrisin başkanlığına ise oybirliği ile Salahattin Bey ve çoğunluğun oyuyla Seyyit Bey'in aday gösterildiği kaydedilmiştir⁸⁵⁷. Divan azalığı seçimini tekrar düzenleyen Meclis-i Müderrisin Ebu'l-Ûla Efendi ile Müslihiddin Adil Bey'i seçmeye karar verdiği yazılmıştır⁸⁵⁸.

Darülfünun Eminliğine Doktor Besim Ömer Paşa'nın seçilmesinden sonra, yine onun başkanlığında toplanan Darülfünun Divanı; Hukuk Fakültesi için de Seyyit ve Salahattin Beylerden, Salahattin Bey'in aday olarak gösterilmesine karar vermiş ve Maarif Nezareti'ne bildirilmiş ve⁸⁵⁹ adaylığının bir üst makama onaylanması için gönderildiği kaydedilmiştir⁸⁶⁰.

2.5.1.3. Fen Fakültesi

Darülfünun hakkında yeni yayımlanan Nizamname her fakültenin seçeceği ikişer azadan oluşan bir Divanı ve bunların üstünde bir Darülfünun Eminliği'nin oluşturulacağından

⁸⁵⁰ "Edebiyat ve Hukuk Fakülteleri Riyaseti", *Vakit*, 3 Aralık 1919.

⁸⁵¹ "Darülfünun Medreseleri Riyaseti", *Vakit*, 18 Aralık 1919.

⁸⁵² "Edebiyat Fakültesi Katib-i Umumiliği", *Vakit*, 29 Ocak 1920.

⁸⁵³ "Celaleddin Arif Bey", *Muvakkat*, 20 Ocak 1919.

⁸⁵⁴ "Darülfünun İntihabı", *Vakit*, 21 Ekim 1919.

⁸⁵⁵ "Darülfünunda", *Vakit*, 24 Ekim 1919.

⁸⁵⁶ "Medrese Eminleri", *Vakit*, 5 Kasım 1919.

⁸⁵⁷ "Darülfünunda", *Vakit*, 7 Kasım 1919.

⁸⁵⁸ "Hukuk Fakültesi Divan Azası", *Vakit*, 13 Kasım 1919.

⁸⁵⁹ "Edebiyat ve Hukuk Fakülteleri Riyaseti", *Vakit*, 3 Aralık 1919.

⁸⁶⁰ "Darülfünun Medreseleri Riyaseti", *Vakit*, 18 Aralık 1919.

bahsetmiştik. Darülfünun'un Fünun Medresesi müderrisleri yaptıkları toplantıda aralarından iki kişiyi Divan azalığına seçtikleri gibi Meclis-i Müderrisin başkanlığı adayı olmak üzere Nezarete sunacağı diğer iki kişiyi de belirleyerek, seçimi tamamlamışlardır. Başkanlığa aday gösterilen iki kişi Maarif Nazırı Sait Bey'le, Salih Zeki Bey olmuştur. Ancak Nezarete bulunmasından dolayı Sait Bey'in ayrılmaması durumunda, başkanın Salih Zeki Bey'in olabileceği kaydedilmiştir. Divan azalığına seçilen isimlerin ise Salim Bey ile Fatin Efendi olduğu yazılmıştır⁸⁶¹.

Darülfünun Medreselerinin, Eminlik için aday seçimini yapacağı duyurulmuştur. Bunun için Fen Fakültesi Meclis-i Müderrisini toplanarak bu meselenin hazırlığıyla ilgili görüşmüştür. Meclis-i Müderrisin, Darülfünun Emmini'nin Avrupa'da olduğu gibi her seçimde yenilenmesini, yani iki yılda bir, diğer bir fakülteden seçilmesini ve bu şekilde seçimin aynı fakültede kalmamasının daha uygun olacağına karar vererek, bu konunun diğer fakültelerin meclis-i müderrisinin de katılımıyla gerçekleşecek genel toplantıda teklif edilmesine karar vermiş ve bu konuda verilecek karardan sonra oy vereceklerini açıklamışlardır⁸⁶².

Medrese Eminliği için Fünun Fakültesi'nden Salih Zeki ve Sait Beylerin aday gösterildiği ve Salih Zeki Bey'in tayinine kesin gözüyle bakıldığı kaydedilirken⁸⁶³, Divan azası olarak Fatin Efendi, Mustafa Selim Bey ve Meclis-i Müderrisin başkanlığına ise Salih Zeki Bey ile Maarif Nazırı Sait Bey'in aday gösterildiği belirtilmiştir⁸⁶⁴.

Darülfünun Emmini Doktor Besim Ömer Paşa'nın başkanlığında toplanan Darülfünun Divanı'nda, Fen Fakültesi başkanlığına aday olarak gösterilecek kişi hakkında da konuşma gerçekleştirmiş ve seçimin usulü dairesinde yapılmadığı iddia edildiğinden, diğer toplantıda yeniden görüşülmesine karar verilmiştir⁸⁶⁵. Şimdiye kadar adaylarını göstermeyen Fen Medresesi heyet-i müderrisin ve muallimini, yapacağı toplantı sonrasında belirleyeceği iki adayın, Maarif Nezareti'ne bildirmesi istenmiştir⁸⁶⁶. Bir sonraki toplantıda eşit oy ile aday gösterilen Fen Medresesi adayları hakkındaki seçim iptal edilerek yeniden seçim yapılmıştır. Bu seçimde fizyoloji müderrisi Kemal Cenap Bey 14 oy, nazariye-i idadi müderrisi Nadir Bey 3 oy alarak seçim tamamlanmıştır⁸⁶⁷. Ancak Fen Fakültesi başkanı Nadir Bey'in istifası üzerine Meclis-i Müderrisinin yeniden toplantı yaparak iki fenni Fakülte başkanlığına aday gösterilmesine karar vermiştir⁸⁶⁸. Medrese başkanlığından istifa etmiş olan Ali Nadir Bey'in

⁸⁶¹ "Darülfünunda", *Vakit*, 24 Ekim 1919.

⁸⁶² "Darülfünun Eminliği", *Vakit*, 31 Ekim 1919.

⁸⁶³ "Medrese Eminleri", *Vakit*, 5 Kasım 1919.

⁸⁶⁴ "Darülfünunda", *Vakit*, 7 Kasım 1919.

⁸⁶⁵ "Edebiyat ve Hukuk Fakülteleri Riyaseti", *Vakit*, 3 Aralık 1919.

⁸⁶⁶ "Darülfünun Medreseleri Riyaseti", *Vakit*, 18 Aralık 1919.

⁸⁶⁷ "Fen Fakültesi Meclis-i Müderrisin Riyaseti", *Vakit*, 13 Ocak 1920.

⁸⁶⁸ "Fen Fakültesi Riyaseti", *Vakit*, 1 Mart 1920.

yerine iki aday seçilmiş bu isimlerden; Eski Maarif Nazırı Sait Bey 15 oy ve müderris Salim Bey 12 oy almışlardır⁸⁶⁹. Maarif Nezareti tarafından Fen Medresesi başkanlığına eski Maarif Nazırı Sait Bey'in tayin edilmesi uygun görülmüştür⁸⁷⁰.

2.5.1.4. Tıp Fakültesi

Yeni Nizamname ile her fakültenin bir divanı ve bu divanın üstünde oluşturulacak olan eminliğin seçimi konusunda Tıp Fakültesi müderrisleri de görüşme yapmaya karar vermiştir⁸⁷¹. Görüşme sonunda Tıp Fakültesi divan azalığına Doktor Kerim Sebati Bey ile Doktor Rıza Nuri Paşa aday gösterilmiştir. Meclis-i Müderrisin başkanlığına yalnız bir kişi seçilmiştir. O da Doktor Akil Muhtar Bey olmuştur⁸⁷², adaylığının onaylanmak üzere bir üst makama sunulduğu kaydedilmiştir⁸⁷³.

2.5.2. Darülfünun'un Akademik Takvimi ve Kayıt İşlemleri

2.5.2.1. Edebiyat Fakültesi

1919-1920 eğitim-öğretim yılında, Darümuallimin-i Âliye'ye kaydolmak isteyip de henüz yatılı hayatın başlamaması üzerine eğitime devam etmeyen veyahut Darülfünun'a kayıtlı olup askerlik vazifesinden terhis olundukları halde, henüz devam etmeye başlamamış olan talebelerin, ders yılını kaybetmemeleri için fakülte müdüriyetine müracaat ederek dersleri takip etmeleri duyurulmuştur⁸⁷⁴. Darülfünun şubelerine talebelerin kabulü hakkında yapılan değişikliklerin Şura-yı Devlette incelemesine devam edildiği ve ağustosun 15'ine doğru sonuçlanabileceği kaydedilmiştir. İncelenen teklifler karara bağlandığında; Darülfünun medreselerine yalnız sultani mezunu olanlar imtihansız alınabilecek, bunun dışında gerek yedi yıllık idadi mezunları gerek özel mekteplerde bulunduklarını ispat edenler, sultani programları dairesinde ve Darülfünun'un imtihan heyetinin huzurunda imtihana tabi tutulacaktır. Fen Medreselerine girecekler Edebiyat programlarından, Edebiyat ve Felsefe Medresesi'ne girecekler de Fen derslerinden daha hafif bir sınava tabi tutulacağı açıklanmıştır⁸⁷⁵. Darülfünun'a kaydolan öğrencilerin hem sayılarını artırmak istendiği hem de belirli bir eğitim seviyesinin üzerinde olmasının amaçlandığı görülmektedir.

Darülfünun Edebiyat Fakültesi kayıt ve kabul işlemlerine 20 eylüle kadar devam edileceği, sonrasında orta derecede özel okul eğitimi gördüğüne dair belgeye sahip olanlar için

⁸⁶⁹ "Darülfünun Fen Medresesi Riyaseti", *Vakit*, 11 Mart 1920.

⁸⁷⁰ "Darülfünun Fen Medresesi Riyaseti", *Vakit*, 16 Mart 1920.

⁸⁷¹ "Darülfünunda", *Vakit*, 24 Ekim 1919.

⁸⁷² "Darülfünunda", *Vakit*, 7 Kasım 1919.

⁸⁷³ "Darülfünun Medreseleri Riyaseti", *Vakit*, 18 Aralık 1919.

⁸⁷⁴ "Edebiyat Fakültesi Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 8 Ocak 1919.

⁸⁷⁵ "Darülfünun Talebe Kaydı", *Vakit*, 5 Ağustos 1919.

giriş sınavı yapılacağı duyurulmuştur. Ayrıca sınavla Darülfünuna girerek İnas sınıflarında devam etmek isteyen kız talebeler için Şehzadebaşı'ndaki Türk Kadını Dershanesi'nde bugünden itibaren 15 günlük bir özel sınıf açıldığı ve Darülfünun'un eğitime Ekim başında başlayacağını tahmin edildiği bilgisi yer almıştır⁸⁷⁶. Darülfünunun Hukuk, Fen ve Edebiyat Fakültelerine girmek için toplam 110 kişinin müracaat ettiği ve bu kişilerden; Edebiyat Fakültesi'ne imtihansız 8 erkek talebe kabul edilmiştir. Sınavla giren 24 erkek talebe ve 3 kız talebeden ise; 8 erkek ve 1 kız talebenin başarılı bulunarak kabul edildiği kaydedilmiştir⁸⁷⁷.

Veba hastalığı dolayısıyla tüm okullarla birlikte bir süre tatil edilmiş olan Darülfünun Edebiyat Medresesi'nin 11 kasımdan itibaren derse başlayacağı haber verilmiş⁸⁷⁸, ancak daha sonra 14 kasımdan itibaren derslere başlanacağı yazılmıştır⁸⁷⁹.

10 Ocak 1920 Cumartesi günü tekrar açılacağını duyuran Darülfünun, düzenlenmiş olan programlarıyla eğitime devam edeceğini ilan etmiştir⁸⁸⁰. Kısa bir süre sonra Şubat'ın 15'inden 1 Mart'a kadar birinci sömestre girmesi dolayısıyla Edebiyat Fakültesi'nde dersler tatil edilmiştir. Bu nedenle Edebiyat müderrisleri talebelerden birer tez araştırmalarını istemiş, tez araştırmasına uygun olmayan derslerden ise talebelerin yazılı sınava girmesine karar verilmiştir⁸⁸¹. Girilecek olan sınavların sözlü ve yazılı olacağı, muallimlerden ve talebelerden isteyenlerin sınav salonunda bulunabileceği belirtilmiştir⁸⁸². 1 Mart'ta başlayacak olan yeni ders yarıyılı için Darülfünun Edebiyat Fakültesi, talebeleri kabul edeceğini, isteyenlerin 15 şubata kadar eğitim belgesi, 3 adet (9X12) fotoğraf, nüfus tezkiresi, ikametgâh ve sıhhat ve aşılma haberleriyle beraber Fakülte kalemine müracaat etmeleri ilan edilmiştir⁸⁸³. Mart yarıyılı başında Edebiyat medresesi giriş sınavlarına girmek için kaydolan erkek ve kız talebelerin sınav günlerini öğrenmek üzere hemen medrese kalemine gelmeleri ilan edilmiştir⁸⁸⁴. Padişahın doğum günü dolayısıyla da Darülfünun şubelerinin tatil edileceği duyurulmuştur⁸⁸⁵.

2.5.2.2. Hukuk Fakültesi

Hukuk Fakültesi Mondros Mütarekesi'ne kadar Fransızlara ait binalardan Union Fransez'de eğitim vermiştir. Ancak sonrasında işgalcilerin binayı tahliye ettirmesi dolayısıyla, Vezneciler'deki Darülfünun binasına, yani eski yerine nakledilmiş ve üç gün önce de eğitime

⁸⁷⁶ "Ders Senesi Başladı", *Vakit*, 2 Eylül 1919.

⁸⁷⁷ "Darülfünun'a Girenler", *Vakit*, 8 Ekim 1919.

⁸⁷⁸ "Darülfünun'da Tedrisat Başlıyor", *Vakit*, 11 Kasım 1919.

⁸⁷⁹ "Darülfünun", *Vakit*, 14 Kasım 1919.

⁸⁸⁰ "Darülfünun'un Küşadı", *Vakit*, 9 Ocak 1920.

⁸⁸¹ "İlk Devre-i Dersiye", *Vakit*, 2 Şubat 1920.

⁸⁸² "Darülfünun İmtihanları", *Vakit*, 3 Şubat 1920.

⁸⁸³ "Darülfünun'a Talebe Kabulü", *Vakit*, 8 Şubat 1920.

⁸⁸⁴ "Edebiyat Medresesi Kâtip Umumiliği'nden", *Vakit*, 24 Şubat 1920.

⁸⁸⁵ "Darülfünun", *Vakit*, 9 Nisan 1920.

başladığı yazılmıştır⁸⁸⁶. Derslere başlayan Hukuk Fakültesi hastalık dolayısıyla sınavlarını ertelemek zorunda kalmış ve talebelerin sınav günlerini öğrenmeleri için okul idaresine gelmeleri duyurulmuştur⁸⁸⁷. Ancak 29 Mayıs'a ertelenen sınavların, yine ertelendiği ve süresinin henüz belli olmadığı belirtilmiştir⁸⁸⁸.

Hukuk Fakültesi'nde yeni ders yarıyılı için kayıt işlemlerinin başladığı, eğitime ise ekim ayının başında başlanılacağı tahmin edildiği bildirilmiştir⁸⁸⁹. Sultani mezunlarının dışındakilerin sınavla fakülteye kaydedileceğinden yukarıda bahsetmiştir. Buna göre kayıt için şu belgeler istenmiştir: Müdüriyete hitaben bir dilekçe, nüfus belgesi, diploma veya orta eğitim gördüğüne dair belge, aşı şahadetnamesi, ikametgâh ilm-ü haberi, sağlık raporu ve üç adet kartonsuz 9X12 boyutlarında fesli fotoğraftır. Eylülün 20'sinden sonra kayıt işlemlerine son verileceği ve sonrasında giriş imtihanlarına başlanacağı duyurulmuştur⁸⁹⁰. Fen Fakültelerine giriş için yapılacak sınavların tarihlerine de karar verilmiştir. Buna göre; 22 Eylül 1919 Pazartesi Tarih-i Tabiiyye, 24 Eylül 1919 Çarşamba Kimya, 27 Eylül 1919 Cumartesi Hikmet, 29 Eylül 1919 Pazartesi Ulum-u Riyaziye, 30 Eylül 1919 Salı Türkçe ve Lisan (Fransızca, İngilizce, Almanca dillerinden biri) derslerinden sınavlara gireceklerdir⁸⁹¹.

Cumartesi günü derslere başlanacağını duyuran⁸⁹² Darülfünun'un bu sene Hukuk, Fen ve Edebiyat Fakültelerine girmek için toplam 110 kişinin başvurduğu, Hukuk Fakültesi'ne bu kişilerden 27'sinin sınavsız kabul edildiği kaydedilmiştir. 30 talebenin sınavla girdiği ve bunlardan 8'inin sınavsız kabul edilirken, 22'sinin ise ikmal sınavına bırakıldığı belirtilmiştir. Ayrıca ikmal sınavlarının bu hafta sonuna kadar yapılacağı bildirilmiştir⁸⁹³.

Veba hastalığı dolayısıyla tüm okullarla birlikte tatil edilen Darülfünun Hukuk Medresesi'nin yarından itibaren derse başlayacağı duyurulmuştur⁸⁹⁴, ancak daha sonra 14 Kasım'dan itibaren derslerin başlayacağı ilan edilmiştir⁸⁹⁵. 10 Ocak 1920 Cumartesi günü tekrar açılacağını duyuran Darülfünun, düzenlenmiş olan programlarıyla eğitime devam edeceğini bildirmiştir⁸⁹⁶. Ders döneminin 5 Şubat'ta biteceği ve 15 Şubat Pazar gününe kadar sömestr tatiline girileceği duyurulmuştur⁸⁹⁷. Tatilden sonra Darülfünun Hukuk Medresesi'nin

⁸⁸⁶ "Tahliye Edilen Mektepler", *Vakit*, 21 Kasım 1918.

⁸⁸⁷ "Hukuk Fakültesi İmtihanları", *Vakit*, 19 Mayıs 1919.

⁸⁸⁸ "İmtihanların Tehiri", *Vakit*, 25 Mayıs 1919.

⁸⁸⁹ "Ders Senesi Başladı", *Vakit*, 2 Eylül 1919.

⁸⁹⁰ "Hukuk Fakültesi", *Vakit*, 3 Eylül 1919.

⁸⁹¹ "Darülfünun Hukuk ve Fen Fakültesi", *Vakit*, 6 Eylül 1919.

⁸⁹² "Darülfünun", *Vakit*, 3 Ekim 1919.

⁸⁹³ "Darülfünun'a Girenler", *Vakit*, 8 Ekim 1919.

⁸⁹⁴ "Darülfünun'da Tedrisat Başlıyor", *Vakit*, 11 Kasım 1919.

⁸⁹⁵ "Darülfünun", *Vakit*, 14 Kasım 1919.

⁸⁹⁶ "Darülfünun'un Küşadı", *Vakit*, 9 Ocak 1920.

⁸⁹⁷ "İlk Devre-i Dersiye", *Vakit*, 2 Şubat 1920.

şubat vize sınavlarına bu hafta içerisinde başlanacağı ilan edilmiş⁸⁹⁸, nisan ayında ise Padişahın doğum günü münasebetiyle tüm okullar gibi Darülfünun şubeleri de tatil edilmiştir⁸⁹⁹.

2.5.2.3. Fen Fakültesi

1919-1920 ders yılı için Darülfünun Fen Fakültesi'ne kayıt için belirlenen şartlar diğer şubelerle aynı olmuştur. Sultani mezunları sınavsız kabul edilirken, diğer tali düzeyde eğitimi tamamlayanlar sınavla kabul edilmiştir. Başvuru için istenen belgeler şunlar olmuştur: Tezkire-i Osmaniye ve aşı şahadetnamesi, Fakülte müdüriyetine hitaben dilekçe, mektep diploması, iki adet kartonsuz fotoğraf, mahalle ihtiyar heyetinden onaylı iyi hal belgesi ile sakatlık ve bulaşıcı hastalıktan korunmuş olduğuna dair onaylı doktor raporudur⁹⁰⁰. Eğitime ekim ayının başında başlanılacağı tahmin edilirken⁹⁰¹, Fen Fakültesi'ne girecek kişilere yapılacak sınavlar ve tarihleri şu şekilde belirlenmiştir: 22 Eylül 1919 Pazartesi Tarih-i Tabiiyye, 24 Eylül 1919 Çarşamba Kimya, 27 Eylül 1919 Cumartesi Hikmet, 29 Eylül 1919 Pazartesi Ulum-u Riyaziye, 30 Eylül 1919 Salı Türkçe ve Lisan (Fransızca, İngilizce, Almanca dillerinden biri) derslerinden sınavlara gireceklerdir⁹⁰².

Fen Fakültesi'nin bugün bütün sınıflarında derse başlayacağı duyurulurken⁹⁰³, Darülfünunun Hukuk, Fen ve Edebiyat Fakültelerine girmek için toplam 110 kişinin müracaatta bulunduğu kaydedilmiştir. Fen Fakültesi'ne 1 talebe sınavsız girerken 6 talebe sınavla kabul edilmiştir. 3 kız talebe ve 7 erkek talebe de ikmal sınavına bırakılmıştır. İkmal imtihanlarının bu hafta sonuna kadar yapılacağı haber verilmiştir⁹⁰⁴. Fen Fakültesi'ne olan talebin Edebiyat ve Hukuk Fakültelerinden daha az olduğu tespiti yapılabilir. Başvuran talebe sayısının oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Veba hastalığı nedeniyle tüm okullarla birlikte tatil edilen Darülfünun Fen Medresesi'nin yarından itibaren derse başlayacağı yazılmıştır⁹⁰⁵, ancak daha sonra 14 Kasım'dan itibaren derslerin başlayacağı ilan edilmiştir⁹⁰⁶. Ayın 10'unda açılan Darülfünun düzenlediği programlarla eğitimine devam edeceğini duyurmuştur⁹⁰⁷. 1 Şubat'ta ilk ders yılını tamamlayan Fen Fakültesi, 21 Şubat'a kadar sömestr tatiline çıkmıştır⁹⁰⁸. Darülfünun Fen

⁸⁹⁸ "Darülfünun İmtihanları", *Vakit*, 3 Şubat 1920.

⁸⁹⁹ "Darülfünun", *Vakit*, 9 Nisan 1920.

⁹⁰⁰ "Darülfünun Fen Fakültesine Duhul Şeraiti", *Vakit*, 1 Eylül 1919.

⁹⁰¹ "Ders Senesi Başladı", *Vakit*, 2 Eylül 1919.

⁹⁰² "Darülfünun Hukuk ve Fen Fakültesi", *Vakit*, 12 Eylül 1919.

⁹⁰³ "Fen Fakültesi ve Ticaret Mektebi", *Vakit*, 1 Ekim 1919.

⁹⁰⁴ "Darülfünuna Girenler", *Vakit*, 8 Ekim 1919.

⁹⁰⁵ "Darülfünun'da Tedrisat Başlıyor", *Vakit*, 11 Kasım 1919.

⁹⁰⁶ "Darülfünun", *Vakit*, 14 Kasım 1919.

⁹⁰⁷ "Darülfünun'un Küşadı", *Vakit*, 9 Ocak 1920.

⁹⁰⁸ "İlk Devre-i Dersiye", *Vakit*, 2 Şubat 1920.

Medreselerinin şubat vize sınavlarına ise bu hafta içerisinde başlanacağı duyurulmuştur⁹⁰⁹. Ayrıca Darülfünun şubelerinin Padişahın doğum günü olması dolayısıyla tatil edileceği ilanına rastlanmıştır⁹¹⁰.

2.5.2.4. Tıp Fakültesi

İspanyol Nezlesinden dolayı tatil edilmesi teklif edilen Tıp Fakültesi, Akil Muhtar Bey'in; fakültenin son sınıflarında hem az talebe olması hem de bu talebelerin doktor olacakları için, ölümden ve hastalıktan kaçmalarının uygun olmayacağını söylemesi üzerine derslerine devam etmiştir. Daha sonra ise talebe sayısı fazla olan ilk sınıfların tatil edilmesine⁹¹¹, sınavlarının ise bayramdan sonra yapılmasına karar verildiği duyurulmuştur⁹¹².

Tıp Fakültesi'ne bağlı olan Kadirga'da bulunan Eczacı Mektebi'nin Fransız askerleri tarafından işgal edilmesi üzerine, tüm mekteplerin sınav döneminde olması dolayısıyla zorluk yaşanmış ve binada talebelerin sınavlarına girmeleri için yalnızca bir odanın kullanılmasına izin verildiği yazılmıştır⁹¹³. Kabile (ebe) Mektebi'ne girmek isteyenlerin ise mektebe kabul şartlarını öğrenmeleri için ayın 15'inden itibaren Kadirga'da bulunan doğum kliniğine müracaat etmesi⁹¹⁴, Tıp Fakültesiyle, Eczacı ve Dişçi Mekteplerine girmek isteyenlerin ise Eylül'ün 20'sine kadar Fakülte kalemine müracaat etmeleri istenmiştir⁹¹⁵. Ayrıca Kadirga'da bulunan Dişçi Mekteb-i Âlisi'nin açıldığı ve kliniğin tüm eksiklerinin tamamlanarak muayene ve tedaviye başladığı duyurulmuştur⁹¹⁶.

Bu sene Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ye sınavsız talebe alınacağı duyurulmuştur. Talebelerde aranılacak şartların ise; Osmanlı vatandaşı olmak ve yaşı 21'den fazla olmamak, Sultani mekteplerinden diplomayla mezun olmak veya Maarif Nezareti'nin Fen mülazemet belgesine sahip olmak şartlarını taşıyanların başvurabileceği belirtilmiştir. Kaydolmak isteyenlerin sayısı, belirlenen sayıyı aştığı takdirde ise aralarında sınav yapılarak, alınacak isimlerin belirlenecektir. Bu şartlara sahip olanların; tezkire-i Osmaniye, hüsn-ü hal ve ahlak tasdiknamesi, üç kartonsuz fotoğraf ve mektep diplomasını yanlarına alarak 15 Ekim 1919 akşamına kadar cumanın dışında her gün Haydarpaşa'da bulunan okulun müdüriyetine müracaat etmeleri duyurulmuştur⁹¹⁷. Taşrada bulunup da Fakülte şubelerindeki özel giriş

⁹⁰⁹ "Darülfünun İmtihanları", *Vakit*, 3 Şubat 1920.

⁹¹⁰ "Darülfünun", *Vakit*, 9 Nisan 1920.

⁹¹¹ "Maarif Nezareti'nde", *Vakit*, 17 Aralık 1918.

⁹¹² "Tıp Fakültesi İmtihanları", *Vakit*, 5 Haziran 1919.

⁹¹³ "Eczacı Mektebi", *Vakit*, 10 Haziran 1919.

⁹¹⁴ "Darülfünun Tıp Fakültesi'nden", *Vakit*, 7 Ağustos 1919.

⁹¹⁵ "Tıp Fakültesi'nden", *Vakit*, 2 Eylül 1919.

⁹¹⁶ "Dişçi Mekteb-i Âlisi", *Vakit*, 12 Ekim 1919.

⁹¹⁷ "Mekteb-i Tıbbiye", *Vakit*, 2 Ekim 1919.

sınavlarına zamanında yetişemeyen talebelerin son defa olmak üzere kayıt sürelerinin 10 Kasım gününe kadar uzatıldığı, mazeretleri dolayısıyla geç kalan talebelerin mektep diplomaları veya tasdiknamelerini yanlarına alarak ayın 10'una kadar Fakülte dosya kalemine müracaat ederek isimlerini kaydettirmeleri istenmiş, bu tarihten sonra müracaat edeceklerin ise kabul edilmeyeceği bildirilmiştir⁹¹⁸.

Tıbbiye Mektebi talebe alımı için 11 maddelik bir kabul şartı belirlemiştir. Şartlar şunlardır:

- 1- 12 yıllık sultani mezunları sınavsız kabul edilecektir.
- 2- 12 yıllık sultani mezunu derecesinde eğitim gördüğü Maarif Nezaretince onaylı bulunanlar sınavsız kabul edilecektir.
- 3- Tıp Fakültesi'ne sınavsız kabul edilmiş olanlar Fakülte dosyasından getirecekleri belgeler ile sınavsız kabul edilecektir.
- 4- 12 yıllık sultaninin 9. sınıfında bulunup da üst sınıflarını sultani muallimlerinden biri tarafından özel ders alarak tamamladığına dair Maarif Nezaretince onaylı belge gösterenler, 7 yıllık idadiyi tamamlayanlar ile özel okullarda okuduğunu söylenen sınıflar derecesinde eğitim gördüğü Maarif Nezaretince onaylı bulunanlar sınava tabiidirler.
- 5- Sınav şu derslerden olacaktır: hikmet, kimya (organik ve inorganik) nebatat, hayvanat, riyaziye (hesab-ı cebir, hendese, müsellesat) lisan-ı ecnebi, Türkçe derslerinden yapılacaktır.
- 6- Talebeler tıbbiye-i askeri müdüriyetine bir dilekçe, gereken eğitim belgesi, mahalleden iyi ahlak belgesi, nüfus tezkiresi, üç adet kartonsuz fotoğraf, aşı şahadetnamesiyle kasımın 5.gününe kadar müracaatla kaydolunacaklardır.
- 7- Kasım'ın 5. günü kaydolanların vücutlarının muayenesi yapılarak asker olarak kayıt ve kabule uygun olup olmadığı incelenecektir. Yaşları 18'den aşağı ve 21'den yukarı olmayacaktır.
- 8- Kasım'ın 6. günü hikmet, riyaziye, lisan-ı ecnebi, derslerinden 8. günü nebatat, hayvanat, kimya, Türkçe derslerinden sınavları yapılacaktır.
- 9- Kabul edilenlere Kasım'ın 10. günü tebliğ edilecektir.
- 10- Bu sene tıp Fakültesine sınavla girmek istemiş ancak başarılı olamamış kişiler müsabaka sınavına da giremeyeceklerdir.
- 11- Kabule ait bildirilen günde gelmeyenlerin kayıtları silinecektir duyurusu yapılmıştır⁹¹⁹.

⁹¹⁸ "Tıp Fakültesi Riyaseti'nden", *Vakit*, 31 Ekim 1919.

⁹¹⁹ "Tıbbiye-i Askeriye'ye Duhul Şeraiti", *Vakit*, 30 Ekim 1919.

2.5.2.5. İnas Darülfünunu

9 Nisan 1918 tarihli “İnas Darülfünunu Talimatnamesi” ile talebelerin kayıt-kabul şartlarında düzenleme yapılmıştır. Bu talimatnameyle; başvuran talebelerin 17-30 yaş aralığında olması, Darülmuallimat-ı Âliye’nin ihzari kısmını bitirmesi, İnas Sultanisi’nden mezun olması veya bu seviyede bilgi edinebilmiş olduğunu yapılacak imtihanda kanıtlaması istenmiştir. 1918-1919 ders yılında yalnızca 10 kız talebe müracaat etmiştir⁹²⁰. Ayrıca erkek Darülfünunu’na nakledilmiş olan İnas Darülfünunu’nun derslerine 18 ocak cumartesi günü öğleden sonra bir buçukta tekrar başlanacağı ilan edilmiştir⁹²¹.

Ancak 1 Nisan 1919 tarihinden itibaren müdür ve muallimlerinin maaşlarının kesilmesine karar verilmiştir⁹²². Derslere devam edemeyen muallimler nedeniyle eğitimin cumartesi gününe kadar tatil edildiği yazılmıştır⁹²³. Kapatılan İnas Darülfünunu’nda talebelerin eğitimlerine devam edebilmeleri için bir formül geliştirilmiştir. Buna göre; kız talebeler Edebiyat ve Fen Fakülteleri muallimleri tarafından eğitim alacak, son sınıf talebeleri ise tercihlerine göre ya kendi talimatları gereğince sınavlara girerek başarı sağladıkları halde İnas Darülfünunu mezunu olacak, ya da Darülfünun erkek şubesinin gördüğü derslerden sınava girerek mezun olacaklardır. 1. sınıfta okuyanlar 5, 2. sınıfta okuyanlar 3 sönestr daha okula devam edebilecektir. Bu okuldan toplam 52 kız talebe mezun olmuş tek bir kişi Darülfünun’dan mezun olmayı tercih etmiştir. Şükufe Nihal bu okulun ilk mezunu olma unvanını almaya bu sayede hak kazanmıştır⁹²⁴.

2.5.3. Darülfünun da Yapılan Düzenleme ve Görevlendirmeler

2.5.3.1. Edebiyat Fakültesi

I. Dünya savaşının başlarındaiken Darülfünun’a getirilen birçok Alman profesörler Mütareke’nin imzalanmasından sonra okuldan ayrılarak ülkelerine dönmek zorunda kalmışlardır. Bu sebeple toplantı yapan Meclis-i Müderrisin, Darülfünun Edebiyat Medresesi’nin son şeklini belirlemiştir. Buna göre dört yıl önce kurulan kürsülerden bazıları kaldırılmış ve dağınık olan uzmanlık zümreleri, Fransa Darülfünunlarında olduğu gibi dört şubeye ayrılmıştır. Mecliste ilmi tartışmalardan sonra kaldırılan kürsüler:

Ural ve Altay Lisaniyatı, Elsine-i Samiye Mukayeseli Sarfı, Garp Tarih-i Edebiyatı, Tarih-i Medeniyet ve Sanayi-i Nefise Tarihi’dir. Profesör Yakubi tarafından verilen ma-ba’de’t-tabiyye Rıza Tevfik Bey’e, tarih-i felsefe kısmı Mehmet Emin Bey’in üzerine verilmiştir. Tüm

⁹²⁰ Erdem, 2013: 388-389.

⁹²¹ “İnas Darülfünunu”, *Vakit*, 15 Ocak 1919.

⁹²² Baskın, 2007: 163.

⁹²³ “İnas Darülfünunu”, *Vakit*, 2 Nisan 1919.

⁹²⁴ Baskın, 2007: 163-164.

eğitim dersleri İsmail Hakkı Bey'e verilmiş ve yalnız tecrubî terbiye ve ruhiyat kürsüsü ve laboratuvarı Amerikalı bir uzmanın gelmesine kadar boş bırakılmıştır. Akvam-ı kadime tarihi kürsüsü de boş bırakılmış ve şehrimizde bulunan Amerikalı profesör ile müze müdürü Halil Bey'in adaylıkları söz konusu olmuştur. Fransız Tarih ve Edebiyatı adlı kürsü Ziya Bey'e verilirken, Alman ve İngiliz Edebiyatları kürsülerinin şimdilik boş bırakıldığı kaydedilmiştir. Bir de Klasik Edebiyat kürsüsü kurularak müderris Yahya Kemal Bey'e verilmiştir. Bu sayede Edebiyat Medresesi; Edebiyat, Tarih, Coğrafya ve Felsefe olarak dört şubeye ayrılmıştır⁹²⁵.

Oluşturulan bu dört şubeden diploma almak isteyen talebeler, tüm derslerden zorunlu olmayıp, Fransa'da uygulanan usul kabul edilmiştir. Darülfünun'a alınacak hocaların kabul tarzının ise, Fransa'daki agregasyona karşılık gelen bir imtihanla gerçekleşeceği kaydedilmiştir. Diğer Alman profesörlerin dersleri ise Türk müderrislere bölünmüş ve bazıları da kaldırılmıştır. Ayrıca Darülfünun kütüphanelerinin birleştirilmesiyle talebe ve hocaların faydalanmalarını sağlayacak şekilde düzenlenmesi için bir komisyon oluşturulduğu kaydedilmiştir⁹²⁶. Darülfünun'un nitelikli eğitim vermesi konusunda bazı adımların atıldığı ve savaşılan devletlerden olan Fransa'nın eğitim usullerinin tatbik edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Darülfünun programında esaslı yeniliklerin yapılması düşünülmüş⁹²⁷, Maarif Nazırı Ali Kemal Bey göreve geldiği gibi bu düşünceden yola çıkarak Darülfünun'da ıslahat yapmaya karar vermiştir⁹²⁸. Kurulan komisyonun aldığı kararlar neticesinde, birçok ders kaldırarak, dersten sorumlu olan hocaların işine de son verilmiştir. Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde müderris Ali Ekrem ve muallim Necmi Beyler tarafından verilen Nazarariyat-ı Edebiye, Necip Asım Bey tarafından verilen Türk Lisanı Tarihi, Halim Sabit Bey tarafından verilen Asar-ı Edebiye Tetkikatı, Mehmet Emin Bey'in verdiği Tarih-i Felsefe ve Ahmet Emin Bey'in verdiği İhsaiyat (istatistiğe ait veri toplama ilmi) dersleri kaldırılmış ve bu kişiler açığa alınmıştır. Sosyoloji hocası Ziya Gökalp ve İslam tarihi hocası Ağaoğlu Ahmet Bey'ler ise görevden atılmıştır. Asr-ı Hazır Tarihi, Kurun-u Cedide (Yeni Çağlar) Tarihi dersine ilave edildiği için bu dersin hocası olan Ali Muzaffer Bey de açıkta bırakılan hocalar arasında yer alırken, Tarih-i Osmani dersi ise tamamıyla Ahmet Refik Bey'e bırakılmıştır. Garp Tarih-i Edebiyatı hocası Halit Ziya Bey'in yerine Yahya Kemal Bey tayin edilirken, Sosyoloji dersine ise Necmeddin Sadık Bey getirilmiştir. Diğer bazı derslerin de kaldırılması söz konusu olmakla birlikte, bu durumda açıkta kalan müderris ve muallimlerin Darülfünun da aldıkları maaşlarıyla Sultani

⁹²⁵ "Darülfünun Teşkilatı", *Vakit*, 30 Kasım 1918.

⁹²⁶ "Darülfünun Teşkilatı", *Vakit*, 30 Kasım 1918.

⁹²⁷ "Darülfünun ve Mekatib-i Sultaniye", *Muvakkat*, 2 Ocak 1919.

⁹²⁸ "Darülfünun Islahatı", *Vakit*, 8 Mart 1919

Mekteplerine tayin edilmeleri düşünülmüştür. Ayrıca Maarif Nezareti'nin Tetkikat-ı Lisaniye gibi bazı encümenlerinin de kaldırıldığı bildirilmiştir⁹²⁹.

Darülfünun da yapılmakta olan teşkilatın Edebiyat Fakültesi'ne ait kısmının tamamlanmasından sonra konuyla ilgili görüşleri sorulan Tedrisat-ı Âliyye Genel Müdürü Reşat Bey, şu açıklamalarda bulunmuştur. Edebiyat Fakültesi'nin durumunun yeni bir düzenlemeyi gerektirecek halde olduğunu söyleyen Reşat Bey bazı derslerin lise derecesinde olduğunu, bazı derslerin ise derecesinden çok yüksek bilgiler içerdiğini belirtmiştir. Ayrıca Fakülte de bir kürsü oluşturması için gereken bilgiye sahip olmayıp ancak bir şubenin dersi olabilecek seviyede olan derslerin bulunduğunu ve bu gibi derslerin kaldırılarak, Darülfünunda ihtiyaç hissedilen yeni kürsülerin oluşturulacağını söylemiştir. Bir de İnas Darülfünunu'na değinen Reşat Bey, talebelerin şimdiye kadar Darülfünun binası içerisinde olup farklı dersler takip ettiğini ve burada verilen eğitimin lise derecesinde olduğunu, hatta programının bile lise derecesinde verildiğini söylemiştir. Tarih ve diğer pek çok dersin baştan sona sultani mekteplerine benzer olduğunu söyleyen Reşat Bey, şimdiki teşkilat gereğince Darülfünun talebelerinin gördüğü derslerin aynılarını İnas kısmının da takip edeceğini belirtmiştir. Hukuk kısmında kız talebelerin olmadığını ancak müracaat olduğu takdirde o kısmında açılacağını söyleyen Reşat Bey, Fen ve Hukuk Fakülteleri'nde henüz teşkilatlanmanın tamamlanmadığını, Edebiyat Fakültesi'nin ise Edebiyat, Felsefe, Tarih, Coğrafya şubelerinden oluşturulduğunu söylemiştir. Edebiyat Fakültesi'nin bölüm ve bölüm hocaları şunlardır:

“Edebiyat Şubesi; Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi Köprülüzade Fuat Bey, Garp Edebiyatı Tarihi Müderrisi Fehmi Efendi, İran Edebiyatı Tarihi Müderrisi Hüseyin Daniş Bey, Garp Edebiyatı Tarihi Müderrisi Yahya Kemal Bey

Felsefe Şubesi; Ma'bade't-tabia ve Bediiyyat Müderrisi Rıza Tefvîk Bey, Mantık Müderrisi Ahmet Naim Bey, Terbiye Müderrisi İsmail Hakkı Bey, İctimaiyyat Muallimi Necmeddin Sadık Bey, Felsefe-i İslamiye Muallimi Hamdi Efendi, Tarih-i Felsefe Muallimi İzzet Bey, Ruhیات Muallimi Şekip Bey

Tarih Şubesi; Akvam-ı Kadime-i Şarkıyye Tarihi Müderrisi Mösyö Kavod, Akvam-ı Kadime-i Şarkıyye Tarihi Müderrisi Yardımcısı ve Muallim Unvanı ile Avram Galanti Efendi, Kurun-u Vusta'da (Orta çağ) Şark Kavmi Tarihi Muallimi Behçet Bey, 17, 18, 19. Asırlarda Avrupa ve Devlet-i Osmaniye Tarihi Müderrisi Alir Reşat Bey, Osmanlı Tarihi, Tarih-i İslam Müderrisi Ahmet Refik Bey

Coğrafya Şubesi; Tabii Coğrafya (Fransa'dan bir mütehasıs celb edilecektir), Memalik-i İslamiye ve Osmaniye ve Kıtat-ı Coğrafyası Müderrisi Faik Sabri Bey, Beşerî Coğrafya ve İktisadi Coğrafya Muallimi Macit Bey'dir⁹³⁰.

Vakit Gazetesi'nde Felsefe-i İslamiye muallimi olan Hamdi Efendi'nin unvanının müderrisliğe yükseltildiği ve maaşının 3.500 kuruşa çıkarıldığı yazılmıştır⁹³¹. Ayrıca

⁹²⁹ “Darülfünunda Tebeddülât”, *Vakit*, 23 Mart 1919.

⁹³⁰ “Darülfünun Teşkilatı”, *Vakit*, 24 Mart 1919.

⁹³¹ “Müderrislik Unvanı Tevcihi”, *Vakit*, 30 Mart 1919.

Darülfünun Nazariyat-ı Edebiye müderrisi Kemalzade Ali Ekrem Bey'in son teşkilat düzenlemesiyle dersi kaldırılmış, kendisi 3.000 kuruş maaş ile Galatasaray Sultanisi Tarih-i Edebiyat muallimliğine tayin edilmiş ancak bu görevi kabul etmeyerek istifa etmiştir⁹³². Açıkta bırakılmış olan muallimlerden Muzaffer Bey'in ise Galatasaray Sultanisi Tarih-i İslam ve Osmani muallimliğine tayin edildiği kaydedilmiştir⁹³³.

Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müderrisini son toplantısında 17, 18 ve 19. Asırlarda Devlet-i Osmaniye ve Avrupa Münasebatı Tarihi dersine, bu alanda uzmanlığından dolayı Maarif Nazırı Ali Kemal Bey'in getirilmesine oybirliği ile karar verildi ve daha önce bu derse tayin edilmiş olan Kurun-ı Cedide Tarihi müderrisi Ali Reşat Bey'e ise Avrupa Siyaset-i Umumisi Tarihi dersinin bırakıldığı yazılmıştır⁹³⁴. Ayrıca Ahlak dersi muallimi Mehmet Emin Bey, Tarih-i Felsefe ve Tarih-i Felsefe muallimi İzzet Bey'in de Ahlak dersi muallimliklerine tayin edildikleri belirtilmiştir⁹³⁵. Öncesinde boş kalan Şerh Metun müderrisliği için Darü'l Hikmeti'l İslamiyye üyesinden ve eski müderrislerden Ferit Bey ile Çelebi Efendi'nin aday gösterilmesine karar vermişti. Sonradan alınan haberlere göre Maarif Nezareti bu iki adaydan Ferit Bey'i müderrisliğe tayin ettiği öğrenilmiştir⁹³⁶.

Mekatib-i Âliye'de Ermenice dersinin verilmesi önceki idarelerin zamanında kaldırıldığı halde, yeni Nazır Ali Rıza Paşa tarafından Darülfünunda Ermenice dersinin yeniden gösterilmesine izin verilmiştir. Darülfünunda bundan üç sene öncesine kadar Ermenice muallimliğinde bulunan Simanişyan Efendi'nin de tekrar bu dersi vermek üzere göreve getirileceğini Jamanak Gazetesi'nin duyurduğu bilgisi yer almıştır⁹³⁷.

2.5.3.2. Fen Fakültesi

Halkalı Mekteb-i Âlisi Nebatat ve Emraz-ı Nebatiye muallimi Ali Rıza Bey'in Darülfünun Nebatat muallimliğine tayin edildiği kaydedilmiştir⁹³⁸.

Tedrisat-ı Aliye Genel Müdürlüğü'ne tayin edilmiş olan Refik Bey, tayininin başından bugüne dek âli mekteplerde birçok teftiş yaparak, okulların gerçek ihtiyaçlarına yönelik incelemelerde bulunmuştur. Refik Bey yapılan incelemelerin sonucunda elde ettiği bilgileri şöyle paylaşmıştır: Şimdiye kadar Darülfünun ve ona bağlı olan kurumları ziyaret ettiğini söyleyen Refik Bey Darülfünun'un bilimsel uygulamalarında eksiklik gördüğünü ve laboratuvarların mükemmel bir görünüme kavuşması adına, Darülfünun Emmini Besim Ömer

⁹³² "Ali Ekrem Bey", *Vakit*, 1 Nisan 1919.

⁹³³ "Galatasaray Sultanisi", *Vakit*, 7 Nisan 1919.

⁹³⁴ "Darülfünun Tarih Müderrisliği", *Vakit*, 20 Nisan 1919.

⁹³⁵ "Darülfünun Muallimleri Arasında Tebeddülât", *Vakit*, 11 Temmuz 1919.

⁹³⁶ "Şerh Metun Müderrisi", *Vakit*, 27 Ağustos 1919.

⁹³⁷ "Darülfünunda Ermenice Tedrisat", *Vakit*, 31 Ekim 1919.

⁹³⁸ "Darülfünun Nebatat Muallimliği", *Vakit*, 12 Ocak 1919.

Paşa ile görüşüğünü ifade etmiştir. Bu görüşmeler neticesinde eksiklerin tamamlanacağını ve talebelerin laboratuvarlarda alet ve edevat yokluğundan dolayı yaşanan sıkıntıların giderileceğini söylemiştir. Ayrıca Darülfünun kütüphanelerinin de birleştirilme kararının alındığını belirten Refik Bey, her Fakültede mevcut olan kütüphanelerin birleştirilerek büyük bir kütüphane oluşturulacağını belirtmiştir⁹³⁹. Âli Mekteplerin bazılarında alet ve edevatın olmaması dolayısıyla talebelerin gerektiği şekilde bilimsel uygulamalarda bulunmadıkları dikkate alınarak bundan sonra âli mektep talebesinin de Darülfünun Darülmesaiilerinden yararlanmalarının düşünüldüğü kaydedilmiştir⁹⁴⁰.

Refik Bey'in yapmış olduğu Darülfünun ziyaretinde Fen Fakültesi'nin gereksinim duyduğu düzenlemeleri belirlemiş ve bu düzenlemeler hakkında şu açıklamada bulunmuştur: Darülfünun'u ziyaret ettiğinde en fazla dikkat çeken noktanın, Fen Fakültesinde okuyan talebelerin sayısının azlığı olduğunu belirten Refik Bey bu sayının 30 kadar olduğunu üzülenek ifade etmiştir. Hem talebelerin fakülteye olan katılımını artırmak hem de verilen eğitimden en üst düzeyde yararlanılmasını sağlamak adına bir düzenleme yapmayı düşündüklerini ve konuyu açtığı Besim Ömer Paşa ile Doktor Akil Muhtar Bey'in de aynı fikirde olduğunu belirtmiştir. Şu anda Darülfünunda Fen Fakültesi Darülmesaiisinin altında yalnızca bir kimya laboratuvarı bulunduğunu söyleyen Refik Bey, halbuki diğer fen şubelerini de şekillendirerek hikmet, fizyoloji Darülmesaiisi gibi gerektiği kadar Darülmesaiilerin meydana getirilmesi düşüncesinde olduklarını ifade etmiştir. İlk olarak hikmet Darülmesaiisinin kurulacağını ve eğitime bağlı tüm âli mekteplerin fen mensuplarının bu Darülmesaiilerin alet ve edevatından yararlanabileceğini bu sayede Fen Fakültesi'nde eğitim birliğini sağlamasından dolayı bütçede de özel bir tasarruf yapılabileceğini belirtmiştir⁹⁴¹.

Fen Fakültesi'nde yapılan düzenlemeler de tamamlanmış ve yeni kadrolar Fakülte Genel Müdürlüğü'ne gönderilmiştir. Yeni teşkilatta Fen Fakültesi'nde ders verecek müderris, muallim ve muavinlerin şu isimlerden oluşmasına karar verilmiştir:

Hesab-ı İhtimali (Olasılık Hesabı) müderrisliği Salih Zeki Bey, Tahlil-i Riyazi (Matematiksel Analiz) müderrisliği Mehmet Burhaneddin Bey, Mıhanik (Mekanik) müderrisliği Hüsnü Hamit Bey, Heyet (Astronomi) müderrisliği Fatin Efendi, Hendese-i Tahliliye (Analitik Geometri) muallimliği Şükrü Bey, Tecrübi Fizik (Deneyysel Fizik) müderrisliği Sait Bey, Cebir-i Ala (Yüksek Cebir) müderrisliği Ali Yar Bey, Umumi Fizik (Genel Fizik) muallimliği Tefvîk Bey, Riyaziyat-ı Umumiye ve Nazariye-i Adad müderrisliği (Genel Matematik ve Sayılar Teorisi) Nadir Bey, Umumi Fizik (Deneyysel Fizik) Elektrik kısmı

⁹³⁹ "Mekteb-i Âli'nin Islahı", *Vakit*, 20 Şubat 1920.

⁹⁴⁰ "Darülfünun Darülmesaiileri", *Vakit*, 11 Mart 1920.

⁹⁴¹ "Tevhid-i Tedrisat Tasavvuru", *Vakit*, 14 Mart 1920.

muallimliğine Mühendis mektebi eski müdürlerinden Refik Bey, Kimya-yı Uzvi (Organik Kimya) muallimliği Ömer Şevket Bey, asistanlığına ise Suphi Bey, Kimya-yı Sınai ve Hayati (Sınai Kimya ve Biyokimya) müderrisliği Cevad Mazhar Bey, müderris muavinliğine ise Nazmi Asaf Bey, Fizyoloji ve Teşrih (Anatomi) müderrisliğine Doktor Kemal Cenap Bey, müderris muavinliğine ise Hüseyin Sabri Bey, İlm-i Arz (Jeoloji) asistanlığına ise Ahmet Malik Bey getirilmiştir. Kimya-yı Gayr-ı Uzvi (İnorganik ve Analitik Kimya) asistanlığı, İlm-i Hayvanat (Zooloji) müderrisliği, İlm-i Arz (Jeoloji) müderrisliği ve İlm-i Nebatat (Botanik) muallimliğinin ise boş kaldığı belirtilmiştir⁹⁴².

Açıkta kalan müderris, muallim ve muavinler ise şu isimlerden oluşmuştur:

Mıhanik (Mekanik) müderrisi Mustafa Salim Bey iki muallimin olması gerekçesiyle, Taksim-i Arazi (Topoğrafya) müderrisi Şevki Paşa dersine lüzum görülmemesi gerekçesiyle, Umumi Fizik (Genel Fizik) muallimi ve Riyazi Fizik (Matematiksel Fizik) yardımcısı Burhaneddin Bey üç adet genel fizik mualliminin bulunması gerekçesiyle, Kimya-yı Uzvi ve Tahlili (Organik ve Analitik Kimya) muallimi Fazlı Faik Bey bu ders için iki muallim olması gerekçesiyle, Kimya-yı Sınai (Sınai Kimya) muallimi Suzi Bey iki muallim bulunması gerekçesiyle, Kimya müderris yardımcısı Avni Refik Bey ve Kimya müderris yardımcısı Neyir Bey, Hayvanat (Zooloji) yardımcısı Siyon Efendi, İlm-i Arz (Jooloji) yardımcısı Hamit Nafiz Bey ve Nebatat (Botanik) yardımcısı Akif Bey muavinlere lüzum görülmemesi gerekçesiyle, Kimya-yı Gayr-ı Uzvi (İnorganik Kimya) asistanı Ali Galip Bey dışılık mesleğine dışarıda devam etmesi gerekçesiyle, Nebatat (Botanik) muallimi Ali Rıza Bey Halkalı Ziraat Mektebi muallimliğinde bulunmasından dolayı, Kimya-yı Müstahzırı Halid Bey ve Kimya Müstahzırı Zihni Efendi'ni esasen bu vazifeyi yapmayıp Darülfünun'un diğer idari işlerinde istihdam edilmesinden dolayı, Hıfzıssıhha muallimi Server Hilmi Bey Fen Fakültesinde derse ihtiyaç olmaması gerekçesiyle, Fizyoloji ve Teşrih (Anatomi) asistanı Yusuf Cavit Efendi bu dersin yardımcısının olması dolayısıyla, asistana gerek olmadığı gerekçesiyle, Hayvanat (Zooloji) muallimi İsmail Hakkı Bey istifa etmiş, Riyazi Fizik (Matematiksel Fizik) dersi ise görevden azledilmesine rağmen, bu dersi verecek bir başka uzmanın bulunmamasından dolayı Salih Zeki Bey'in uhdesinde bırakılmıştır. Ayrıca İnas Darülfünunu talebelerinin de Edebiyat Fakültesi'nde olduğu gibi aynı muallimler tarafından ders görmelerine karar verilmiştir⁹⁴³.

Darülfünun Meclis-i Müderrisini düzenlediği toplantıda bazı derslerin müderrislere verilmesine yönelik kararlar almışlardır. Darülfünun Hendese-i Tahliliye muallimi Şükrü Bey'in uhdesine ilave olarak Riyaziyat-ı Umumiye dersi verilmiş ve maaşına bin kuruş zam

⁹⁴² "Fünun Fakültesi'nde Teşkilat", *Vakit*, 31 Mart 1919.

⁹⁴³ "Fünun Fakültesinde Teşkilat", *Vakit*, 31 Mart 1919.

yapılmasıyla unvanı müderrisliğe çıkarılmıştır. Gazete, Şükrü Bey'in mesleğindeki uzmanlık ve ahlakındaki saflık ve faziletiyle ön plana çıkan bir kişi olması dolayısıyla ödüllendirilmesini memnuniyetle kaydettiklerini yazmıştır⁹⁴⁴. Müderrislerden Şükrü Bey uhdesinde bulunan Riyazat-ı Umumiye dersinden kendi isteğiyle ayrıldığından bu ders müderrislik unvanıyla birlikte Hüsnü Hamit Bey'e, Hüsnü Hamit Bey'in Mihanik (mekanik) dersi de eski müderris mühendis Salim Bey'e verildiği gibi, muallim Ahmet Malik Bey'de Tabakat müderrisi muavinliğine yükseltildiği kaydedilmiştir⁹⁴⁵.

Darülfünun Fen Medresesi İlm-i Arz kürsüsü müderris yardımcısı Lyon Üniversitesi mezunu Malik Bey'in önceden müderris vekaletinde sonrasında ve halen müderris muavinliğinde başarıyla eğitim vermesini ve kendisinin iktidarı, çalışmaları ve kabiliyeti takdir edilerek, İlm-i Arz kürsüsüne bağlı olarak İlm-i Mihver ve Müstehasat muallimliğine yükseltilmesine karar verildiği yazılmıştır⁹⁴⁶.

2.5.3.3. Hukuk Fakültesi

Hukuk Fakültesi Meclis-i Müderrisini toplantı yaparak programların düzenlenmesi hakkında birkaç haftadan beri devam eden görüşmeleri sonuçlandırmıştır. Şimdilik Fakültenin eğitim süresinin dört sene olmasına karar verilmiş olup, üçüncü sınıfı tamamlayan talebe bir sene de adli, siyasi veya iktisadi şubelerinden birine devam ederek mezun olabilecektir. Doktor olmak isteyenlerin ise bir inceleme eseri yazması ve savunması gerekmektedir⁹⁴⁷.

Hukuk Fakültesi teşkilatını düzenlemeyle ilgilenecek olan Mahkeme-i Temyiz azasından Kazım ve İstapan Karayan, Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi başkanı Celal, Hukuk Fakültesi müderrislerinden Selahattin, Tedrisat-ı Âliyye Genel Müdürü Ali Reşat ve Müsteşar Reşat Halis Beylerden oluşmak üzere kurulan komisyon, Nazır Ali Kemal Bey'in başkanlığında toplanarak Hukuk Fakültesi teşkilatı ile ilgili konularla meşgul olmuşlardır⁹⁴⁸.

Komisyon yapılması planlanan değişiklikleri şu şekilde belirlemiştir:

Usûl-u Fıkıh müderrisliğine Seyyit Mehmet Emin Bey, Hukuk-u Medeniye muallimliğine Şevket Efendi ve Adliye Müsteşarı Muammer Bey, Avrupa Hukuk-u Medeniyyesi muallimliğine Abdurrahman Münib Bey, Hukuk-u Tasarrufiye-i Arazi ve Ahkam-ı Evkaf müderrisliğine Ebu'l-Ulâ Bey, Roma hukuku ve Mukayese-i Kavanin ve Ticaret-i Bahriye müderrisliğine Mişon Ventura Efendi, Hukuk-u Esasiye müderrisliğine Veliyuddin Bey, Hukuk-u Hususiye-i Düvel muallimliğine Nusret Bey, Usul-u Muhakeme-i Hukukiye ve

⁹⁴⁴ "Şükrü Bey", *Vakit*, 9 Haziran 1919.

⁹⁴⁵ "Darülfünun Muallimleri Arasında Tebeddülât", *Vakit*, 11 Temmuz 1919.

⁹⁴⁶ "Darülfünun İlm-i Arz Kürsüsü", *Vakit*, 31 Ekim, 1919.

⁹⁴⁷ "Hukuk Fakültesi", *Muvakkat*, 3 Şubat 1919.

⁹⁴⁸ "Hukuk Fakültesi Teşkilatı", *Vakit*, 2 Nisan 1919.

İcra müderrisliğine Mahkeme-i Temyiz azalığından emekli İstefan Karayan Efendi, Usul-u Muhakeme-i Hukukiye ve İcra muallimliğine Mustafa Reşit Bey, Hukuk-u Ticaret-i Berriye muallimliğine Mehmet Celal Bey, Hukuk-u Ceza muallimliğine Tahir Bey, Hukuk-u Ceza muallimliğine Bahaddin Bey, Usul-u Muhakemât-ı Cezaîye muallimliğine Yusuf Ziya Bey, Tatbikât-ı Hukukiye-i Ticariye ve Cezaîye (bu ders yeni ilave edilmiştir) muallimliğine baş müdde-i umumi Kazım Bey ve Cevdet Bey (Avrupa mahkemeler teşkilatı hakkında araştırmalar yapmış ve Avrupa mahkemelerinde bizzat zabıt katipliğinde bulunmuştur), Kavanin-i Maliye müderrisliğine Mustafa Zühtü Bey, İktisat muallimliğine ise Münir Bey tayin edilmiştir. Bazı derslerin ise kapasitesi dikkate alınarak müderrisin dışında bir de muallimin tayini gerekli görülmüştür. Sonradan yapılan teşkilatta Hukuk Fakültesi'nde muallim veya müderris muavinlikleri şimdilik kaldırılmış olup bu unvanların müsabaka ve tez usulü ile verilmesine karar verilmiştir. Maarif Nezareti'ne göre bu şekilde hem hak eden muallimlerin tayini gerçekleşmiş hem de muallim yetiştirmek için de bir yol açılmış olacağı belirtilmiştir⁹⁴⁹.

Açıkta kalan muallimler ve kaldırılan dersler şunlardır: Hukuk Fakültesi'nde yapılan son teşkilat düzenlemesiyle hukuk ve tarih-i hukuk derslerinde toplam konuların bir sömestride bile yeterli gelmemesi ile Hukuk Fakültesi muallimin ve müderrislerinden her biri kendi derslerinde talebeye tarihi bilgilerde verdiklerinden bu derslerin ayrı bir kürsü olarak devam etmesine gerek görülmemiştir. Ayrıca istatistik dersi kaldırılarak, iktisat dersi muallimleri olan Münir ve Fazıl Beylerden ikisinin istihdamına gerek görülmeyerek, iktisat muallimliği yalnız Münir Bey'in uhdesinde bırakılmış ve Fazıl Bey açığa alınmıştır. Usul-ü Fıkıh müderrisliği Seyyid Mehmet Efendi ve Nesip Beylerden yalnız Seyyid Mehmet Emin Bey'in uhdesinde bırakılarak Nesip Bey açığa alınmıştır. Hukuk-u Esasiye muallimi Celaledin Arif Bey birkaç gün önce istifa ettiğinden yerine Medhal-i Hukuk (Hukuk'a Giriş) ve Tarih-i Hukuk muallimi Veliyuddin Bey tayin edilmiştir. Hukuk Fakültesi'nde Mukayese-i Kavanin dersi olduğundan Mukayese-i Kavanin-i Ticariye dersine gerek görülmeyerek kaldırılmış ve muallimi olan Ali Kemal Bey açıkta kalmıştır. Hukuk-u Hususiye-i Düvel muallimlerinden Muammer Raşit Bey ise iki muallime ihtiyaç duyulmaması gerekçesiyle açıkta kalan isimlerden olmuştur⁹⁵⁰. Hukuk Fakültesi Meclis-i Müderrisin başkanlığına Hukuk-u Düvel müderrisi Selahattin Bey, kitabete ise muallim Cevdet Bey getirilmiştir⁹⁵¹. Hukuk Fakültesi İlm-i İktisat müderrisliğine Yusuf Kenan Bey, İlm-i Mali ve Kavanin-i Maliye müderrisliğine ise Hasan Tahsin Bey'in tayin edildiği kaydedilmiştir⁹⁵².

⁹⁴⁹ "Hukuk Fakültesi Teşkilatı Hitam Buldu", *Vakit*, 6 Nisan 1919.

⁹⁵⁰ "Hukuk Fakültesi Teşkilatı Hitam Buldu", *Vakit*, 6 Nisan 1919.

⁹⁵¹ "Hukuk Fakültesi Meclis-i Müderrisini", *Vakit*, 18 Nisan 1919.

⁹⁵² "Yeni Müderris ve Muavinler", *Vakit*, 29 Eylül 1919.

Darülfünun Hukuk Meclis-i Müderrisini müderris muavinlerinin eğitim heyetine dahil olmalarına dair kararın açıklığı dolayısıyla, Dersaadet ve Paris Hukuk Fakülteleri'nden mezun olan Mithat ve Ahmet Samim Beylerin unvanının muallimliğe çevrilerek üzerlerine birer ders vazifesi verildiği de kaydedilen bilgiler arasındadır⁹⁵³.

2.5.3.4. Tıp Fakültesi

Uzun müddetten beri Tıp Fakültesi Emraz-ı Cihaz-ı Bevliye müderrisliğinde bulunan Doktor Papa'nın istifa ettiği haber alınmış, araştırma neticesinde doktorun istifasının, bir klinik meselesinden dolayı fakülte idarecileriyle yaşanan anlaşmazlıktan kaynaklandığını belirtilmiştir⁹⁵⁴.

Eczacı Mektebi'nde bölünen İспенçiyar müderrisliğine, Mustafa Münif Paşa'nın adaylığı Maarif Nezareti'nden Tıp Fakültesi'ne teklif edilmiştir⁹⁵⁵. Ayrıca Tıp Fakültesi Seririyat-ı Nisaiyye Muallimi Asaf ve Üzniye ve Hançeriye Muallimi Ziya Paşalar emekli edilmiştir⁹⁵⁶. Tıp Fakültesi'nde eğitimin Fransızca yapılmasına karar verildiği ve durumun Maarif Nezareti'nden Bab-ı Âli'ye tebliğ edildiği haberinin Proodos gazetesinde yer aldığı bilgisi verilmiştir⁹⁵⁷.

Tedrisat-ı Âliye Genel Müdürlüğü'ne tayin edilmiş olan Refik Bey, Darülfünun ve ona bağlı olan kurumları ziyaret ederek incelemelerde bulunmuştur. Darülfünun'un bilimsel uygulamalarında eksiklik gördüğünü ve laboratuvarların mükemmel bir görünüme kavuşması adına, Darülfünun Emmini Besim Ömer Paşa ile görüşüğünü ifade etmiştir. Bu görüşmeler neticesinde eksiklerin tamamlanacağını ve talebelerin laboratuvarlarda alet ve edevat yokluğundan dolayı yaşadıkları sıkıntının giderileceğini söylemiştir. Bu eksikliklerin en fazla Dişçi ve Eczacı Mekteplerinin laboratuvarlarında gördüğünü söyleyen Refik Bey, eksikleri gidermek için birkaç yıl önce alınan ancak bazı anlaşmazlıklar neticesinde sandıkların içine terk edilen alet ve edevatların kullanılacağını belirtmiştir. Bunun dışında her fakültede bulunan kütüphanelerin birleştirilmesiyle büyük bir kütüphanenin açılacağını da söylemiştir⁹⁵⁸.

Tıp Fakültesi'nde boş bulunan Seririyat-ı Turuk-u Bevliye, İnsac ve Mebhas'ür Rüşeym ile İlm-i Teşrih ikinci müderris muavinliklerine talip olan kişilerin 15 kasımda yapılacak imtihanın şartlarını öğrenmek için Fakülteye gelmeleri duyurulmuştur⁹⁵⁹. Tıp Fakültesi Seririyatlarında boş olan müderris muavinlikleri için yapılan müsabaka imtihanları neticesinde

⁹⁵³ “Darülfünun Muallimliği”, *Vakit*, 10 Kasım 1919.

⁹⁵⁴ “Doktor Papa'nın İstifası”, *Muvakkat*, 4 Ocak 1919.

⁹⁵⁵ “Eczacı Mektebi'nde”, *Muvakkat*, 10 Şubat 1919.

⁹⁵⁶ “Asaf ve Ziya Paşalar”, *Vakit*, 4 Mart 1919.

⁹⁵⁷ “Tıp Fakültesi'nde Fransızca Tedrisatı”, *Vakit*, 4 Nisan 1919.

⁹⁵⁸ “Mekteb-i Âli'nin Islahı”, *Vakit*, 20 Şubat 1920.

⁹⁵⁹ “Münhal Müderris Muavinlikleri”, *Vakit*, 13 Ağustos 1919.

Seririyat-1 Akliye ve Asabiye müderris muavinliğine Haydar Paşa Hastanesi Emraz-1 Asabiye ve Akliye Mütahassısı Doktor Rüştü Recep Bey, Teşrih müderris muavinliğine Tabip Kaymakamlığı'ndan emekli Tefvik Bey, Seririyat-1 Dahiliye müderris muavinliğine Doktor Necmeddin Bey'in tayin oldukları belirtilmiştir⁹⁶⁰.

Tıp Fakültesinde boş bulunan Hikmet müderris muavvinliğine talip olan kişilerin müsabaka imtihanlarının 1 Şubat 1920 tarihinde yapılacağı belirtilirken⁹⁶¹, boş kalan Kimya müderrisliğine Hadi Faik Bey'in tayin edilmesinin uygun bulunduğu kaydedilmiştir⁹⁶². Ayrıca Hariciye polikliniği için sınavla bir ders yardımcısı alınacağı da duyurulmuştur⁹⁶³.

2.5.3.5. İnas Darülfünunu

Mondros Mütarekesi'nin sonrasında yabancı okulların tahliyesi nedeniyle Saint Joseph'i boşaltan Darülmualimin ile English High School for Girls binasını boşaltmak zorunda kalan Ticaret Mektebi, İnas Darülfünun'u olarak kullanılan Cağaloğlu'ndaki binaya taşınmıştır. Bu nedenle İnas Darülfünun'u tekrar eski yerine Darülfünun'un bulunduğu Zeynep Hanım Konağı'na dönmek zorunda kalmıştır⁹⁶⁴. Eğitim erkeklerle aynı binada ancak farklı zamanlarda olmak üzere verilmeye başlamıştır. Kızlı-erkekli eğitim toplumca pek hoş karşılanmamış, başta Meşihat makamı olmak üzere birçok kişi ahlaka aykırı bularak, ayrı binalarda eğitimin verilmesini istemiştir⁹⁶⁵. Darülfünun'a yerleşmesiyle birlikte 1 Nisan 1919 tarihinde itibaren inas talebelerinin de Darülfünun Edebiyat ve Fen muallimleri tarafından ders görmelerine ve Müdür Ali Nazima Bey ve diğer İnas hocalarına artık maaş verilmemesine karar verilmiştir⁹⁶⁶. Darülfünun kadrosundaki düzenlemede İnas şubesi kapatılmış olduğundan, şubenin muallimleri okula devam edememektedir. Bu nedenle şubenin cumartesi gününe kadar tatil edildiği yazılmıştır⁹⁶⁷.

Darülfünun Genel Müdürü Ahmet Naim Bey; Darülfünunda kız ve erkek talebelerin birlikte eğitim görmesi konusunda diğer müderrislerle yaşadığı anlaşmazlık sonucunda rektörlük görevinden azledilerek Telif ve Tercüme azalığına nakledilmiş ve fakültelerin doğrudan doğruya Tedrisatı-ı Âliye'ye bağlanmasına karar verilmiştir⁹⁶⁸. Kız ve erkek talebelerin birlikte ders görmesi konusunda yaşanan tartışmadan Edebiyat Fakültesi talebeleri

⁹⁶⁰ "Tıp Fakültesi'nde", *Vakit*, 25 Ağustos 1919.

⁹⁶¹ "Tıp Fakültesi Riyaseti'nden", *Vakit*, 29 Ekim 1919.

⁹⁶² "Tıp Fakültesi Kimya Müderrisliği", *Vakit*, 7 Kasım 1919.

⁹⁶³ "Tıp Fakültesi Riyaseti'nden", *Vakit*, 28 Mart 1920.

⁹⁶⁴ "Darülmualimin Açılıyor", *Muvakkat*, 21 Ocak 1919; Dölen, 2009: 464.

⁹⁶⁵ Erdem, 2013: 370-371.

⁹⁶⁶ Baskın, 2007: 95.

⁹⁶⁷ "İnas Darülfünunu", *Vakit*, 2 Nisan 1919.

⁹⁶⁸ "Darülfünun Müdüriyet-i Umumiyesi ve Naim Bey", *Vakit*, 15 Nisan 1919.

de rahatsız olmuş ve “Darülfünun Gençliğinin Prensipleri” başlıklı mektupla kendilerini açıklama ihtiyacı hissetmişlerdir. Darülfünun Edebiyat Fakültesi gençliğine atılan suçlamalar, ahlak ve dinde olumsuz hükümlere sahip olunması ile açıklanmış ve maddeler halinde belirtilmiştir. Bu maddeler:

- 1- “Bu müşterek sa’y yoktur. Darülfünunda kadınlar ve erkekler ayrı ayrı zamanlarda ders okurlar.
- 2- Edebiyat Fakültesi şu kanaattedir: Kadınlar herhangi bir mesleğe intisab edebilirler. Bu babda kadın ile erkek arasında hiçbir fark kabul edilemez. Yani: işte birlik ve müsavâtı tanımak lazımdır. Hal-i hazırda kadınlar, erkekler kadar çalışma sahasına ve haklarına malik olmadıklarından dolayı bu müsavâtın tesis için ırkın kabul edebileceği nispette çalışmayı vazife bilir.
- 3- Edebiyat Fakültesi gençliği İslamiyet’i hürriyetperver, müsavatçı bir din olarak tanır ve iman eder.
- 4- Kadın ile erkek arasında ahlakta müsavâtı kabul eder. Yani bir kadından ne kadar iffet ve fazilet istenirse erkeklerden de aynı derecede bir kıymet-i maneviye talep eder. Bu iffet ve maneviyatı kendisinde de bulmuştur. Binaenaleyh amel-i ümmetin ve İslamiyet’in çalışma ve ahlak sahasındaki telakkisinden mühlhem olan bu düsturları, şiar ittihaz eden Edebiyat Fakültesi gençliği, önünde akacak olan her iftira ve tezvir cereyanından münezzehtir.”⁹⁶⁹.

Edebiyat Fakültesi talebeleri, tartışılan konuya kadın-erkek eşitliği ilkesiyle yaklaşmış ve bunun İslamiyet’teki yerini vurgulayarak tartışmaların ana kaynağını oluşturan zihniyetleri susturma kaygısını taşımış olmalıdır.

Sadrazam Damat Ferit Paşa’nın Darülfünun’a ziyareti dolayısıyla bir konuşma yapan Rıza Tevfik Bey de bu konuya değinerek, yalnızca yanlış anlamadan kaynaklanan bir durumda kalındığını belirtmiştir. İlmin hiçbir dinle alakası olmadığını belirten Rıza Tevfik Bey, salonun sağ ve solunda bulunan kız ve erkek talebeleri göstererek, bu talebelerin düzenli olarak derslerine katıldıklarını, okulun genel derslerle ilgili işlerle kendisinin ilgilendiğinden talebelerin farklı kapılardan girdiklerini söylemiştir. Bu iki kapı arasındaki mesafenin 12 adım olduğunu belirterek, tramvaylardaki mesafenin daha yakın olduğunu da eklemiştir. Ayrıca binanın haremlikli selamlıklı bir yer olduğunu ve erkeklerin sabahtan öğlene kadar, kızların ise öğleden sonra geldiklerini ifade etmiştir⁹⁷⁰. Rıza Tevfik Bey’in yaptığı bu konuşmayı böyle bir mecliste gerçekleştirmesi, gündemde olan bir konu olmasından ziyade, Sadrazam Paşa’nın desteğini de arkasına almak amacıyla gerçekleştirdiğini düşündürmektedir.

Bu durumdan rahatsız olan müderrislerden Kemal Cenap Bey, kız ve erkek talebelerin birlikte göreceği ortak ders talebinde bulunmuştur. Aynı dersin kız ve erkek sınıflarında yalnızca üçer talebe bulunmasına rağmen, ayrı zamanlarda ikişer defa tekrar etmenin zorluğundan bahseden Kemal Cenap Bey’e, Meclis-i Müderrisin de çeşitli noktalardan hak vermiş, kız ve erkeklerin aynı zamanda ders görmelerine karar verilmiştir⁹⁷¹. Alınan karar

⁹⁶⁹ “Darülfünun Gençliğinin Prensipleri”, *Vakit*, 21 Nisan 1919.

⁹⁷⁰ “Darülfünunda İlmi Bir Tezahür”, *Vakit*, 9 Mayıs 1919.

⁹⁷¹ “Müşterek Tedrisat”, *Vakit*, 10 Eylül 1919.

Maarif Nezareti'ne bildirilmiş ancak kabul edilmemiştir. Kız talebelerin öğleden sonra öğrenim görmeleri kararı sayesinde Hukuk Fakültesi'ne de kabul edilmeleri söz konusu olmuştur. Hukuk Fakültesi Meclis-i Müderrisini, ancak eğitim karma olursa sabahları eğitimin verilebileceğini, Maarif Nezareti ise diğer fakültelerde olduğu gibi öğleden sonra ders imkânı sağlanırsa talebelerin kabul edilebileceğini bildirmiştir. Sonuç olarak kızların kaydedilmesi mümkün olmamış ve ancak 1920-1921 ders yılında kabulü gerçekleştirilmiştir⁹⁷².

Aynı binada ayrı saatlerde eğitim yapmanın sıkıntıları, süreç içerisinde daha da artmış ve hocalar bu duruma kendilerince çözümler üretmişlerdir. Kuralları çiğneyen hocalar bazı derslerde talebeleri birleştirerek ders anlatmıştır. Tıp Fakültesi'ne girmek isteyen bir kız talebeye Besim Ömer Paşa'nın tıp eğitiminin zorluğu ve ikili eğitime uygun olmadığını söyledikten sonra, "ancak kız ve erkek talebe birlikte ders görürse bu imkân temin edilebilir" demiş ve bu sözün tüm fakültelere yayılmasıyla karma eğitime talep daha da artmıştır⁹⁷³.

Kız talebelerin Tıp Fakültesi'ne kabulü hakkında Meclis-i Kebir-i Sıhhiye de bir görüşme yapılmış ve kızların tıp derslerine girmeleri konusunda uzlaşma sağlanarak, olumlu karar verilmiştir. Ancak Tıp Fakültesi başkanı Doktor Akil Muhtar Bey, verilen karara karşı çıkmıştır. Meclis tarafından Tıp Fakültesi'ne gönderilen bir dilekçede, fakültenin artık Türk hanımlarına da kapısını açarak devam eden kararsızlığa bir son verilmesi isteği bildirilmiş ve bu dilekçenin Meclis-i Müderrisinde görüşüleceği söylenmiştir. Bu karar karşısında Vakit Gazetesi; "Hanımlarımızın Tıp Fakültesine kabulü kararını büyük bir memnuniyetle selamlarız"⁹⁷⁴ diyerek desteğini ortaya koymuştur.

Gazetelerde, Meclis-i Kebir-i Sıhhiye'de yapılan görüşmede, Doktor Akil Muhtar Bey'in dışında tüm üyelerin, kızların Tıp Fakültesine kabulünü uygun bulduğu yazılmıştır. Akil Muhtar Bey'in bu konuda neden bu kadar ısrar ettiğini merak eden gazete, bir gazetecisini görevlendirerek sebebini sormak üzere kendisinin yanına göndermiştir. Akil Muhtar Bey konuyla ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur: Meclis-i Kebir-i Sıhhiye'nin böyle bir meclisinde bulunmadığını ifade eden Muhtar Bey, yalnızca bundan yaklaşık 15 gün önce Sıhhiye Genel Müdürü Abdullah Cevdet Bey'le görüştüğünü ve kendisine bu konuya dair fikri sorulduğunda, hanımlarımızın güçlerinden emin olmakla birlikte şimdilik kabullerine taraftar olmadığını beyan ettiğini söylemiştir. Tıp Fakültesi'nin idaresinde yaşanan zorlukları açıklayan Akil Muhtar Bey, Fakülte hastanesinde günlük 250 hasta 150 hademe ve 70 asistanın bulunduğunu, bunların bir günlük masrafının kişi başına asgari bir hesaplama 40 kuruş olduğunu ve ayda 5.640 liraya ulaştığını, hastanenin aylık kazancının ise yalnızca 2.550 lira olduğunu söylemiştir.

⁹⁷² Erdem, 2013: 372.

⁹⁷³ Erdem, 2013: 373.

⁹⁷⁴ "Hanımlarımızın Tıp Fakültesi'ne Kabulü", *Vakit*, 7 Temmuz 1919.

Aradaki farkın bir kısmının Hilal-i Ahmer hastanelerinden alındığını, diğer taraftan fakültenin gerektiğinde Hilal-i Ahmer ve Sıhhiye-i Askeriye’den ucuz ilaç almaya çalıştığını söylemiştir. Son günlerde Hilal-i Ahmer’in kendi hastanesini kapatacağını söylemesi üzerine durumun daha da güçleştiğini ifade eden Akil Muhtar Bey bu durum Maarif Nazırlarına etraflıca anlatmasına rağmen siyasi istikrarsızlıktan dolayı bir netice elde edemediklerini belirtmiştir⁹⁷⁵.

2.6. Darülfünun’da Gerçekleşen Diğer Faaliyetler

2.6.1. Darülfünun’a Yapılan Ziyaretler

Maarif Nazırlarının en sık ziyaret ettiği yerlerden biri Darülfünun olmuştur. Doktor Rıza Tevfik Bey⁹⁷⁶, Yusuf Ziya Paşa⁹⁷⁷, Ali Kemal Bey⁹⁷⁸, Rıza Tevfik Bey⁹⁷⁹ hem ziyaret hem de teftiş için gelen başlıca Nazırlardan olmuşlardır.

Dönemin Sadrazamı Damat Ferit Paşa Veznecilerde bulunan Darülfünun’u ziyaret etmiş, müderrisler ve üç fakültenin öğretim heyetleri, Sadrazamı karşılamada hazır bulunmuşlardır. Bu ziyarete Müsteşar Reşad Halis Bey ve Maarif Nazırı Ali Kemal Bey’de katılmıştır. Damat Ferit Paşa kısa bir dinlenmenin ardından, Hukuk Fakültesi’nden Seyyid Bey’in sonrasında ise Rıza Tevfik Bey’in derslerine girmiş ve laboratuvarı ziyaret ederek memnuniyetini ifade etmiştir. Bu sırada hem müderris ve muallimler hem de talebeler konferans salonuna inmiş, Sadrazam Paşa’nın da gelmesinin ardından, Rıza Tevfik Bey kürsüye çıkarak bir konuşma yapmıştır. Sadrazam Paşa gördüğü güzel karşılamadan memnun kalmış ve dışarıda fotoğraf çektirilmesine izin verdikten sonra Darülfünundan ayrıldığı kaydedilmiştir⁹⁸⁰.

Amerika gazetelerinden Misis Doryan adlı gazeteci de Darülfünun’u ziyaret edenler arasında olmuştur. Kaldığı Tokatlıyan Otelinden araçla alınarak Darülfünun’a getirilmiş ve Hukuk talebeleri ile İnas Darülfünunu talebeleri tarafından karşılanmıştır. Darülfünun İnas Enstitüsünde bir süre oturduktan sonra, Darülfünun Emini Ömer Paşa ile görüşen Misis Doryan, daha sonra Hakkı isimindeki Hukuk talebesinden arkadaşları adına yaptığı İngilizce konuşmayı dinlemiştir. Talebe yaptığı konuşmada; Darülfünunun savaştan önceki ve şimdiki durumunu karşılaştırarak aradaki acı farkı ortaya koymuş, sonra Amerika’da Türkiye hakkında yayımlanan yanlış bilgileri düzelterek kanıtlar sıralamıştır. Talebe, Amerika’da yaşayanların Türklerin harem hayatı yaşadığını düşündüğünü, halbuki görüldüğü üzere kadın erkek hep beraber yaşayıp, beraber okuyup, beraber çalışıldığını ifade ettikten sonra ülkesine

⁹⁷⁵ “Hanımlarımızın Doktorluğu”, *Vakit*, 8 Temmuz 1919.

⁹⁷⁶ “Darülfünunda”, *Vakit*, 13 Aralık 1918.

⁹⁷⁷ “Darülfünunda”, *Vakit*, 27 Şubat 1919.

⁹⁷⁸ “Ali Kemal Bey Tıp Fakültesi’nde”, *Vakit*, 30 Nisan 1919.

⁹⁷⁹ “Darülfünun’u Ziyaret”, *Vakit*, 7 Mayıs 1919.

⁹⁸⁰ “Darülfünunda İlmi Bir Tezahür”, *Vakit*, 9 Mayıs 1919.

döndüğünde, Türklerden harem hayatının kalktığını söylemesini rica etmiştir. Bu konuşmadan duyulan Misis Doryan ise; coğrafi durum ve menfaatler dolayısıyla şimdiye kadar Türkiye’den uzak yaşadıklarını söyledikten sonra, ülkesinin ilim konusunda ilerlemiş olduğunu, onun için kendilerinin Türkleri ancak yaptıkları incelemeler sonunda tanıyabileceklerini ifade etmiştir. Ayrıca Türkler için yapılması gereken meselelerin başkaları tarafından yapıldığını, Türklerin özellikle ülke hakkındaki bilgilerini bizzat yazması gerektiğini ve Amerika’ya bu şekilde kendilerinin tanıtmasını dile getirmiştir⁹⁸¹.

Kendi ve kendisi gibi Türkler arasında bir süre kalanların, Türkler hakkındaki önceki bilgilerinin ne kadar yanlış olduğunu artık anladığını belirten Misis Doryan; bundan sonra Darülfünun laboratuvarlarını, enstitü ve kütüphanelerini gezmiş, kendisine Darülfünun büfesinde çay ikram edilmiş, ziyaret sonrasında özel deftere: “Darülfünun talebelerinin gösterdiği iyi karşılamaya minnettarım, Darülfünununuzu pek mükemmel ve ümidimizin üstünde buldum” şeklindeki düşüncelerini kaydetmiş ve Darülfünun’u nasıl bulduğunu soran bir Türk gazeteciye: pek güzel bulduğunu, Avrupa Darülfünunlarına benzediğini ve onlarla kıyas edilebilecek seviyede olduğunu, ayrıca göze çarpan bir eksiklikte görmediğini belirttiği kaydedilmiştir⁹⁸².

2.6.2. Konferans ve Darülmesailer

Darülfünun konferans salonu hem önemli toplantıların gerçekleştiği bir yer hem de konferans ve ilmi müzakerelerin yapıldığı bir mekân olmuştur. İncelenen dönem içerisinde yapılan konferanslar aşağıda belirtilen konular amacıyla düzenlenmiştir. Bunlardan ilki; Müderris İsmail Hakkı Bey’in, “Terbiyenin psikoloji, sosyoloji ve felsefe ile ilişkisi” adlı konferansı olmuştur⁹⁸³. Sonrasında Muallim Muzaffer Bey; “19. asırda millet cereyanları”⁹⁸⁴, Muallim Fazıleddin Bey; “Devlet-i Osmaniye’nin ilk günü”⁹⁸⁵ adlı konferansları düzenlenmişlerdir.

Ayrıca Darülfünunda iki buçuk ay devam etmek üzere bazı müderris ve muallimler tarafından İngilizce ve Fransızca konferanslar verilmesi kararlaştırılmıştır. Haftada iki defa verilecek olan bu konferansların verilmesindeki amacın; Avrupalılara edebiyatımız, dilimiz, tarihimiz ve sanatımız, çeşitli toplumsal müesseselerimiz hakkında, doğru ve ilmi fikirler vererek, memleketimizin hakikatini tanıttirmek olarak açıklanmıştır. Konferanslara bir hafta içerisinde başlanacağı ilan edilirken, diğer taraftan bazı İngiliz ve Fransızlar tarafından da

⁹⁸¹ “Misis Doryan’ın Darülfünun’u Ziyareti”, *Vakit*, 26 Ocak 1920.

⁹⁸² “Misis Doryan’ın Darülfünun’u Ziyareti”, *Vakit*, 26 Ocak 1920.

⁹⁸³ “Edebiyat Fakültesi Umumi Konferansları”, *Mütevakkat*, 17 Şubat 1919.

⁹⁸⁴ “Darülfünunda Serbest Dersler”, *Vakit*, 21 Şubat 1919.

⁹⁸⁵ “Edebiyat Fakültesi Umumi Konferansları”, *Vakit*, 27 Şubat 1919.

Darülfünunda, çağa ait meselelere dair ilmi konular hakkında konferansların düzenlenmesi için hazırlıklara girişmişlerdir⁹⁸⁶. Ahmet Emin Bey; “Tekamülât-ı ictimaiyenin ihsaiyat nokta-i nazarından tetkiki”⁹⁸⁷, Ali Macit Bey; “Coğrafya-yı beşerinin mahiyeti”⁹⁸⁸, İsmail Hakkı Bey; “Terbiyenin ruhiyat ile münasebeti”⁹⁸⁹ ve “18. Asırda Devlet-i Aliyye ve Fransa Münasebeti”⁹⁹⁰. Muallim Ali Muzaffer Bey; “Faik Sabri Bey; “Amerika ve Amerikalılar”⁹⁹¹ konulu konferansları tertiplemişlerdir.

Tıbbiye Mektebi 14 Mart’ta 92. yıldönümünü kutlamak için Darülfünun konferans salonunda bir tören düzenleyeceğini duyurmuştur⁹⁹².Yapılan kutlamaya; fakültenin talebe cemiyeti, mektebin eski ve yeni üstatlarıyla, yerli ve yabancı birçok önemli kişinin katıldığı ve konferans salonunu hınca hınç doldurduğu kaydedilmiştir. Törene talebelerden Cemal ve Necdet’in nutuklarıyla başlandığı, ikinci nutukta ise Tıbbiye’nin geçmiş bilgileri ve hizmetlerinin rakamsal olarak ifade edildiği kaydedilmiştir. Şimdiye kadar yetişen 5.000 doktor olduğu ve savaş sırasında ileri ve geri hatlarda, görevi uğruna ölen kişilerin sayılarına da değinildiği kısa bir konuşma yapılmıştır. Sonrasında Meclis-i Müderrisin başkanı Akil Muhtar Bey, Türkçe yapmak istemesine rağmen yabancı meslektaşlarında bulunmasından dolayı Fransızca bir konuşma yapmıştır. Konuşmanın ardından İnas Darülfünunu’ndan bir talebede kısa bir konuşma yapmış, bu konuşma üzerine Doktor Besim Ömer Paşa’da fakültenin kadınlığa yaptığı hizmetlerden ve eğitimin erkek-kadın herkes için olan gerekliliğinden bahsetmiştir. Konuşmaların ardından muallimlerin, İngiliz meslektaşlarıyla beraber resim çekildiği ve çay ziyafetine katıldıkları kaydedilmiştir⁹⁹³.

Darülfünun konferans salonunu yalnızca ilmi toplantılar ya da törenler için kullanılmamıştır. Avrupa’da bulunan öğrencilerle ilgili gelişmelerin velilere aktarılmasının yanında⁹⁹⁴, bazen “Hanımlara mühim bir mevzu üzerine konferans verilecektir” ilanıya herhangi bir konuyla ilgili Türk hanımlarının aydınlatılması amacıyla⁹⁹⁵ veya ibtidai muallimlerinin eğitim ve maaş gibi konularını da burada yaptıkları görülmüştür. Ancak planlanan toplantılara⁹⁹⁶, Maarif Nezareti’nin izin vermediği dönemlerde yaşanmıştır⁹⁹⁷. Şubat

⁹⁸⁶ “İngilizce ve Fransızca Konferanslar”, *Vakit*, 1 Mart 1919.

⁹⁸⁷ “Darülfünun Edebiyat Fakültesi Umumi Konferansları”, *Vakit*, 3 Mart 1919.

⁹⁸⁸ “Edebiyat Fakültesi Umumi Konferansları”, *Vakit*, 7 Mart 1919.

⁹⁸⁹ “Konferans”, *Vakit*, 11 Mart 1919.

⁹⁹⁰ “Darülfünun Konferansları”, *Vakit*, 22 Mart 1919.

⁹⁹¹ “Coğrafya Darülmesaii’nden”, *Vakit*, 6 Şubat 1920.

⁹⁹² “Tıbbiye’nin Sene-i Devriyesi”, *Vakit*, 13 Mart 1919.

⁹⁹³ “Tıbbiye’nin 92. Senesi”, *Vakit*, 15 Mart 1919.

⁹⁹⁴ “Almanya, Avusturya ve Macaristan ile İsviçre’deki Evliya-ı Etfal Vekilleri Heyeti’nden”, *Mütevakkat*, 27 Ocak 1919.

⁹⁹⁵ “Darülfünun’da Hanımlara Konferans”, *Vakit*, 19 Mayıs 1919.

⁹⁹⁶ “Muallime ve Muallimleri Davet”, *Vakit*, 20 Temmuz 1919.

⁹⁹⁷ “Muallime ve Muallimlerin İctima’ı”, *Vakit*, 23 Temmuz 1919.

1920'den itibaren salonun müderris ve talebelerin dışında yalnızca ilmi konferans ve serbest dersler için kullanılacağı bunun dışındaki toplantıların ise yasaklandığı bildirilmiştir⁹⁹⁸. Bu salonun farklı amaçlarda kullanılması sonucunda oluşan birlik atmosferi, hükümetin ve işgal güçlerinin dikkatinden kaçmamış olmalı ki böyle bir kısıtlama getirilmiştir.

2.6.3. Müsamere ve Konserler

Şehzadebaşı'nda açılan Türk Kadını Dershanesi'nde her hafta verilmesi planlanan konserlerin ilkinin Darülfünun mezunları ve talebeleri şerefine tertip edildiği ve Müfide Ferit Hanımefendi tarafından da bir konferans verileceği duyurulmuştur⁹⁹⁹. Yapılan konsere Darülfünun talebeleriyle birçok aydın kadının katıldığı ve konsere değerli keman sanatkarı Kevser Hanım ile Bestekar Vedia Sabri Bey'in icra ettiği marş-ı sultani (Mahmudiye Marşı) ile başlandığı kaydedilmiştir. Sonrasında ise Aydemir romanının yazarı Müfide Ferit Hanım tarafından verilen kadınların hakları konulu konferansta; insanlık tarihinde ilerleme ve yükselmenin kadınlarla aynı seviyede ilerlediğini söylemiş, kadınları esir olarak görmekten kurtarmanın gerekliliğinden bahsetmiştir. Müfide hanımın düşüncesine göre kadını esir edebilmek için toplumun zengin olması gerekmektedir¹⁰⁰⁰.

Gazete bu konuşmayı eleştirerek yapılması gerekenin kadını faaliyet sahasından çekerek esir etmenin olmadığını, aksine ona bir mesleğe yönelme hakkını vererek, yaptığı işin sonuçlarından mutlu olmasını sağlamak olduğunu söylemiştir. Kadın ve erkeğin tamamıyla denk tutulmasını, kadınlara iyi bir eğitim verilmesini öneren gazete, iyi eğitim alan kadının iyi bir anne olacağını belirtmiştir. Müfide hanımın alkışlarla biten konferansından sonra musiki faslı yapılmış ve misafirlere çay ve pasta ikram edildiği belirtilmiştir¹⁰⁰¹.

Mekteb-i Tıbbiye'nin aylık müsamerelerinden dördüncüsü üçüncü sınıf talebeleri tarafından mektebin müsamere salonda düzenlenmiştir. Müsamereye üçüncü sınıf talebelerinden Şehzade Ziyaeddin Efendi hazretleriyle diğer talebeler ve Hamdullah Suphi Bey katılmıştır. Program, Halit Fahri Bey'in (Baykuş) ünvanlı manzum piyesinin temsiliyle en güzel musiki parçalarının çalmasından oluşmuştur. Bedri Bey tarafından grup musikisinden bazı parçaların çalındığı müsamerenin gece on ikiye kadar sürdüğü kaydedilmiştir¹⁰⁰².

⁹⁹⁸ "Maarif Nezareti'nden", *Vakit*, 2 Şubat 1920.

⁹⁹⁹ "Darülfünunlu Hanımlar Şerefine Konser", *Vakit*, 2 Nisan 1919.

¹⁰⁰⁰ "Türk Kadını Dershanesi'nde", *Vakit*, 5 Nisan 1919.

¹⁰⁰¹ "Türk Kadını Dershanesi'nde", *Vakit*, 5 Nisan 1919.

¹⁰⁰² "Mekteb-i Tıbbiyede Bir Müsamere", *Vakit*, 6 Şubat 1920.

2.6.4. Darülfünun Tarafından Verilen İlanlar

Darülfünun'a ziyaret ve çeşitli sebeplerle gelen yabancıların, Darülfünun'u işgal edeceğine dair bazı düşünceler söz konusu olmuş ve bu sebeple Avrupa'da olduğu gibi kapıcılık mevki oluşturulduğu bildirilmiştir¹⁰⁰³. Ayrıca Mühendis Mektebi'nin boş kalan aşçıbaşılığına talip olanların Halıcıoğlu'ndaki okul idaresine gelmesi istenmiştir¹⁰⁰⁴.

Tamirat ve çeşitli hizmetlere yönelik verilen ilanlar ise şunlardır: Tıp Fakültesi için; Bostan kuyusunun kazılması ve yeniden örülmesi için ihale yapılmış ve uzmanlığı olanların %10 oranında teminat akçeleriyle beraber fakültenin dahiliye müdüriyetine gelmeleri istenmiştir¹⁰⁰⁵. Kış bastırmadan önce sobaların tamiri ve boruların temizlenmesi için de bir ihale yapıldığı kaydedilmiştir¹⁰⁰⁶.

Darülfünun'un satın almaya yönelik ilanları ise şunlardır: Tıp Fakültesi hastanesine 5.000 kıyye mangal kömürü ve yaş sebze¹⁰⁰⁷, 500 çeki gürgen odunu, süt, yoğurt, sabun, sade yağ, zeytin yağı vs. kuru sebze¹⁰⁰⁸ gibi ihale ilanları verilmiştir. 500 çeki gürgen odununun çekisinin 300, 6.000 meşe kömürünün kilosunun 5,5 ve 3 ay müddetle alınacak sütün kilosunun 22, yoğurtun ise 30 kuruştan alınmasına karar verilmiş ve 17 Ağustos 1919'da ilk ihalenin 27'sinde ise son ihalenin yapılacağı duyurulmuştur¹⁰⁰⁹. Bir başka ilanda 500 kilo sabun, 130 kilo zeytinyağı, 750 kilo Halep yağı ile 3 ay süreyle dağlıç koyun eti ihaleye verilmiştir¹⁰¹⁰. Dağlıç etinin 40 kuruşa alınmasına karar verildiğinden, eylülün 11'nde son ihalesinin yapılacağı duyurulmuştur¹⁰¹¹. Başka bir ilanda da 700 çeki odunun her çekisinin 420 kuruştan alınmasına karar verilmiş ve son ihalesinin 13 Eylül'de yapılacağı duyurulmuştur¹⁰¹². Burada dikkat çeken bir veri ise odunun çekisinin ağustos ayında 300 iken, eylül ayında 420 kuruştan alınması olmuştur. Olanda henüz bir ay bile dolmadan %40 zam yaşandığı görülmektedir.

2.7. Medreselerin Genel Durumu

2.7.1. Medrese Binaları

Yaşanan işgaller medreseleri de etkilemiştir, nitekim tahliye edilmek zorunda kalan medreselerden biri Harbiye Nezareti civarındaki Medresetü'l Kudât binasıdır¹⁰¹³. Binanın işgal

¹⁰⁰³ "Darülfünunda Kapıcılık İhdası", *Vakit*, 1 Mart 1920.

¹⁰⁰⁴ "Mühendis Mektebi Müdüriyeti'nden", *Vakit*, 8 Mart 1920.

¹⁰⁰⁵ "Tıp Fakültesi'nden", *Vakit*, 19 Haziran 1919.

¹⁰⁰⁶ "Darülfünun Mübayaat Komisyonu'ndan", *Vakit*, 20 Ekim 1919.

¹⁰⁰⁷ "Tıp Fakültesi'nde", *Vakit*, 30 Temmuz 1919.

¹⁰⁰⁸ "Tıp Fakültesi'nden", *Vakit*, 8 Ağustos 1919.

¹⁰⁰⁹ "Tıp Fakültesi'nden", *Vakit*, 19 Ağustos 1919.

¹⁰¹⁰ "Tıp Fakültesi'nden", *Vakit*, 25 Ağustos 1919.

¹⁰¹¹ "Tıp Fakültesi'nden", *Vakit*, 5 Eylül 1919.

¹⁰¹² "Darülfünun Mübayaat Komisyonu'ndan", *Vakit*, 11 Eylül 1919.

¹⁰¹³ "Medresetü'l Kudât'ın Tahliyesi", *Vakit*, 17 Mayıs 1919.

edilmesinden dolayı eğitime zamanında başlanabilmesi adına, Süleymaniye'deki eski Mekteb-i Nüvvab binasının boşaltılması söz konusu olmuş ancak, mümkün olmadığının anlaşılması üzerine başka bir çare bulunması istenmiştir¹⁰¹⁴. Medrese binaları bu dönemde çok çeşitli amaçlarla da kullanılmıştır. Şehremanetinden yapılan ilanda, medreselerde derslerin başlayacağı gerekçesiyle yangından zarar görenlerin yerleştirildiği 72 medreseden, 11'inin tahliye edileceği ve burada yaşayan kişilerin Harik Komisyonu'na müracaat etmeleri istenmiştir¹⁰¹⁵. Topkapı'da yangından zarar görenlere tahsis edilen Gazi Ahmed Paşa Medresesi'nde yangından zarar görenlerin bulunduğunu ilginç bir haberle öğrenmekteyiz. Bu medresede kalan harikzedelerin (1115) tarihine ait bir define buldukları kaydedilmiştir¹⁰¹⁶.

2.7.2. Medreselerin Akademik Takvimi

Medreset'ül Kudât giriş imtihanı için kayıt işlemlerine 1-15 Mart arasında yapılacağı, yaşı 20'den aşağı, 35'ten yukarı olmayan ve cinayet, mahal-i namus suçuyla hükümlü olmayanlardan isteyenlerin nüfus tezkereleriyle aşı ve hüsn-ü hal şهادetnameleriyle birlikte medrese müdüriyetine müracaat etmeleri ilan edilmiştir¹⁰¹⁷.

Diğer bir ilansa Dar'ül Hilafeti'l Âliye medresesindendir. Medrese 29 eylülde ibtidai mektep ve dahil kısmının eğitime başlayacağını ve müderrislerin ders saatlerinin belirlenmesi için 13 eylül cumartesi sabahı, Damat İbrahim Paşa medresesinde toplanmaları istenmiştir¹⁰¹⁸.

2.7.3. Medreselerin Faaliyetleri

Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'den İngilizlerin Dar'ül Hikmeti'l İslamiye'ye sorduğu sorular hakkında bilgi alınmak istenmiştir. Sabri Efendi bu soruların gazetede zaten yer aldığını belirttikten sonra, bu soruların cevapları şu an Dar'ül Hikme de bilgi ve yeterliliğine güvendiğim kalemler tarafından yazılmaktadır. Ancak iyi bir eserin de az bir sürede ortaya çıkamayacağını da takdir etmek lazımdır¹⁰¹⁹ sözleriyle cevaplandırmıştır. Bu dönemde ülkede bulunan yabancıların dinle ilgili veya farklı konulardaki sorularını cevaplandırmayı Dar'ül Hikme'nin üstlendiği anlaşılmakta ve bu sorularla ilgili eserlerin kaleme alınıyor olması konuya ciddi bir önem atfedildiğini göstermektedir.

Darülmualimin müdürü Selim Sırrı Bey'in girişimi üzerine Darül Hikmeti'l İslamiye azasından bir kişinin, haftada bir gün Darülmualimin talebelerine öğüt niteliğinde konuşmalar

¹⁰¹⁴ BOA., MF.MKT., 1238/120, (H. 27. N. 1337-M. 26.06.1919).

¹⁰¹⁵ "Medreselerde Oturan Harikzedeler", *Vakit*, 13 Ağustos 1919.

¹⁰¹⁶ "Medresede Bulunan Define", *Vakit*, 11 Aralık 1919.

¹⁰¹⁷ "Medresetü'l Kudât Duhul İmtihanları", *Vakit*, 26 Şubat 1919.

¹⁰¹⁸ "Darül Hilafeti'l Âliyye", *Vakit*, 12 Eylül 1919.

¹⁰¹⁹ "Şeyhülislam Efendi'nin İzahatı", *Vakit*, 5 Nisan 1919.

yapması istenmiştir¹⁰²⁰. Selim Sırrı Bey'in bu talebi, Darü'l Hikmeti'l İslamiye tarafından "kemal-i şükranla" değerlendirilmiş ve kabul edilmiştir. Talebelere verilecek olan vaz-ı nasihatlerin, 8 aralıktan itibaren başlayacağı ve on hafta süreceği belirtilirken, her pazartesi öğleden sonra düzenlenmesi planlanan bu toplantıları, Darü'l Hikme azasından İzmirli İsmail Hakkı Bey'in yapacağı kaydedilmiştir¹⁰²¹. Alınan bu kararda Selim Sırrı Bey'in muallimliğe verdiği özeni görmek mümkündür. Nitekim talebelerin mektepte ilmi ve akli konularda beslenirken, manevi ve ahlaki konularda eksik kaldığını görmüş olacak ki bu manada medrese hocalarından yararlanarak, talebelerin bu yönlerini de geliştirmeyi amaçlamıştır.

Bab-ı Meşihatta Darü'l Hikmeti'l İslamiye üyesi ile çeşitli dairelerden gönderilen kişilerden oluşan Ahlak Encümeni'nin, bu sıralar Osmanlı'da içkinin yasaklanmasına dair bazı girişimlerde bulunmak istediği belirtilmiştir. Ahlak Encümeni'nin son toplantısında; var olan kanun ve nizamnamelerde içki kullananlar ve sarhoş olarak düşenler hakkında, bazı ceza hükümlerinin varlığına rağmen, son zamanlarda bunların uygulanmadığına dikkat çekilmiştir. Polis Nizamnamesi'nde, Ceza Kanunu'nun 265. maddesine göre sarhoş olanlar hakkında birçok cezalar getirildiği halde uygulanmaması yüzünden, içkiyi alışkanlık etmiş olanlar da alışkanlıklarını müptelalık derecesine vardırılmışlardır. Bu sebeple Dar'ül Hikmet'il İslamiye tarafından, Dahiliye Nezareti'ne bir tezkere yazılarak, sarhoşluğun yasaklanmasına dair ceza hükümlerinin uygulanmasına önem verilerek sarhoş edici maddelerin yasaklanması ve kullanımını sınırlandırma talep ve tavsiye edilmiştir. Darü'l Hikmeti'l İslamiye ve Ahlak Encümeni azası; içkinin zararları ve mahzurları hakkında halkı bilinçlendirmek amacıyla konferanslar, eserler, öğütler yoluyla içki aleyhine toplantılar yaparak bir akım meydana getirmesi adına Darü'l Hikmeti'l İslamiye ve Ahlak Encümeni azalarından oluşan özel bir encümen oluşturma kararı almıştır. Encümen azasından her biri kendi uzmanlığı çerçevesinde eserler ve makaleler yayınlayacak, konferans ve öğütler ile içkinin toplumsal zararları ve İslam dininin içkiyi yasaklaması hususunda takip ettiği bakış açısı hakkında halkın fikirlerinin aydınlatılmasına hizmet edecekleri belirtilmiştir¹⁰²².

2.7.4. Medreselerin Suistimali

Fatih medreselerinin masrafını araştırmak üzere Evkaf Nezareti'nde bir komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyonda Maliye Nezareti'nden de bir memurun bulunmasına karar verildiği kaydedilmiştir¹⁰²³. Çapa'daki hastane ile Fatih'teki Tetimme Medresesi'nin tamirine

¹⁰²⁰ "Darülmualimin de Vaz-ı Nasihat", *Vakit*, 1 Aralık 1919.

¹⁰²¹ "Darülmualimin de Talebeye Vaz-u Nasihat", *Vakit*, 5 Aralık 1919.

¹⁰²² "Ahlak Encümeninin Mühim Bir Kararı", *Vakit*, 11 Aralık 1919.

¹⁰²³ "Medreselerin Tamir Masrafı", *Vakit*, 15 Aralık 1918.

harcanan 20 bin lira, içinde bir suistimal olduğuna dair Mülkiye Heyet-i Teftişiyesi tarafından bir rapor hazırlanmıştır. Bunun yanında Kartal kazasında muayyensiz maaşların ödenmesinde de suistimal olduğu ihbarı üzerine, yapılan incelemede zimmete para geçirme söz konusu olduğundan failleri hakkında kanuni işleme başlandığı belirtilmiştir¹⁰²⁴.

Medreselerde yaşanan bu suistimallerin yanında bir de gerekenden fazlaya kaçan harcamalar da medreseler için sorun olmuş ve halk bu duruma seyirci kalmamıştır. Müderrislerden “Aksaray’da Şekerci sokağında Feyzullah” imzasıyla gönderilen yazı medreselerde yaşanan gereksiz harcamaları da ortaya koymaktadır. Kendisi medreselerin durumunu şu şekilde ifade etmektedir: Meşrutiyet’in ilanının ardından birçok değişime uğrayan ilmi müesseselerden birisi de medrese-i ilmiyedir. Eski tarzda verilen eğitimin artık verimli bir başarı getirmeyeceğinden, zamanın şartlarına uygun, çeşitli tekniklerle donatılmış ilim erbapları yetiştirmek gibi bir samimi niyetle medreseler yeniden teşkilatlandı ve programları ona göre düzenlendi ve her sene görülen lüzum üzerine bir takım tadilat yapılarak eğitimin daha ciddi, daha faydalı bir surette olması için birçok emekler, fikirler, paralar sarf edildi ise de her gelen yeni heyet, kendi fikri bakışını yayma amacı taşıdığından 10 yıldan beri sabit ve makul bir program meydana gelemedi. Hayri Bey zamanında düzenlenen program, Musa Kazım Efendi tarafından kabule layık görülmediğinden yeniden bir nevi teşkilat yapıldığı gibi, bu teşkilat ve program dahi yine düzenlenerek aşağıdaki ıslahat yapılmış ve bu şekilde eğitimin mükemmeliyeti için önemli bir adım atılması istenilmiştir¹⁰²⁵.

“Darü’l Hilafe medresesi beş kısma ayrılarak ihzari, ibtidai hariç, ibtidai dahil, Sahn, Süleymaniye isimleriyle anılacak ve her biri üçer sene olup eğitim süresi on beş sene olacak ve bu müddeti tamamlayan her talebe her bir ulum ve fünunda uzman olarak yetişmiş bulunacaktır.

Bunlardan ihzari (hazırlayıcı) kısım 3 sınıftır. Haftada 18 saatten 54 saat derstir. 600 kuruş maaşlı 45 muallim ile üç sınıf müdürü ve dokuz hademe vardır ki toplam 47 kişi. Buna karşılık toplam talebe 75 olacaktır.

İbtidai hariç: Aynı şekilde bu da üç sınıf olup haftalık ders saati toplamı 72’dir. 1.000 kuruş maaşlı 42 muallim ve 2.500 kuruş maaşlı bir genel müdür ile 1000 kuruş maaşlı bir kâtip ve bir dahiliye müdürü ve ayrıca üç müdürü ile dokuz hademe vardır ki mecmu 57 kişi olup buna mukabil toplam talebe 60’tır.

İbtidai dahil: Üç sınıftır; haftalık ders saati 72 olup 1.500-1.000 kuruş maaşlı 36 muallim ile 2.750 kuruş maaşlı bir genel müdür ve sekizer yüz kuruş maaşlı bir katip bir dahiliye müdürü ve ayrıca üç sınıf müdürü ile yedi hadime vardır ki toplam 49 şahıstır, toplam talebesi de gereğince 50 adettir.

Sahn - Üç sınıf olup 2.500-2.000 kuruş maaşlı 55 muallim ile 3.000 kuruş maaşlı bir genel müdür ve biner kuruş maaşlı bir katip, bir dahiliye müdür ve ayrıca üç sınıf müdürü ile altı hademe vardır ki toplam 67 kişidir; toplam talebe deftere göre 45’tir.

¹⁰²⁴ “Suistimal İddiaları”, *Vakit*, 24 Aralık 1918.

¹⁰²⁵ “Dar’ül Hilafe Medresesi”, *Vakit*, 14 Eylül 1919.

Süleymaniye – 3.500-1.500 kuruş maaşlı 47 muallim ile 3.000 kuruş maaşlı bir genel müdür ve 1.000'er kuruş maaşlı bir kâtip ile bir dahiliye müdürü ve ayrıca yedi hademe ki toplam 57 şahıstır. Talebenin toplamı 35'tir¹⁰²⁶.

Bunlardan başka dört imaretin toplam hademesi 48 olup ayrıca bir de iaşe müdüriyeti vardır ki ketebe ve müfettişleri toplam 12 kişidir; bundan dolayı 265 talebeye karşılık; 215 muallim, 86 hademe, 4 genel müdür, 4 kâtip, 4 dahiliye müdürü, 12 sınıf müdürü ve 1 de iaşe müdüriyeti, 3 müfettiş umumi, 1.500 kuruş maaşlı 8 müfettiş yardımcısı görev yapmaktadır. Bu kadar özen ve fedakarlıkla beraber talebeyi iskân edecek medrese için başvuru yerine henüz sahip olmadığı gibi okutacağı kitabı da henüz belirlememiştir. Geçen sene hiç ders okutulmayan sınıflar olduğu gibi bu sene yeni tayin olunan muallimler henüz vazifeye başlamadığı ve başlama zamanının da belirlenmediği halde eylül birden itibaren maaş alacakları da ayrıca müjdelenmiştir. Vazifeye başlamadan maaş almak hangi dairede görülmüştür? Bu kadar bol para ile bu kadar iş için bu kadar adam istihdam etmek hangi memlekette vardır? Hal-i hazırda milletin serveti, hükümetin bütçesi buna dayanır mı ve müsait midir? Herhangi bir müesseseyi göz önüne getirmiş olsak iki saatlik bir vazife için bin kuruş, bin beş yüz kuruş verdiği görülememiştir ve dört saatten ibaret olan aynı bir fenni üç kişiye taksim ederek her biri için bin kuruş maaş vermek bilmem felsefenin, mantığın hangi düsturuyla açıklanıyor? Bugün herhangi bir ilmi müessesede bin kuruş maaş vermek için hafta da hiç olmazsa sekiz saat çalışmaya zorunlu olmak kuraldır¹⁰²⁷ sorularıyla medreselerde yaşanan durumu eleştirmektedir.

¹⁰²⁶ “Dar’ül Hilafe Medresesi”, *Vakit*, 14 Eylül 1919.

¹⁰²⁷ “Dar’ül Hilafe Medresesi”, *Vakit*, 14 Eylül 1919.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİM KADROSU VE ÖĞRENCİLER

3.1. Muallimlerin Genel Durumları

Muallimlerin bu dönemde sayılarına geçmeden önce 27 Aralık 1918 yılına ait yapılan nüfus istatistiğine değinmekte fayda görülmektedir. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda toplam 15.050.555 Müslüman, 1.729.738 Rum, 1.161.149 Ermeni, 18.707 Musevi'nin yaşadığı yazılmaktadır¹⁰²⁸. İstanbul'da ise; 560.434 Müslüman, 205.375 Rum, 74.962 Ermeni ve 52.126 Musevi'nin yaşadığı kaydedilmiştir¹⁰²⁹. Bu rakamlara göre İstanbul'da toplam nüfusun 892.897 olduğu ortaya çıkmaktadır.

Haftalık Gazete ise, 28 Ekim 1918 tarihli sayısında İstanbul nüfusunun 1.106.124 olduğu yazılmıştır. 1. Dünya savaşı öncesinde 1912 yılı Akşam gazetesine göre, ibtidai mektep muallimlerinin toplam sayısı 19.212'dir. Bu sayının 2.548'ini kadın muallimler oluşturmaktadır¹⁰³⁰. Kurtuluş Savaşı yılları tüm toplumda olduğu gibi eğitimde ve eğitimcilerde de derin yaralar açmıştır. Gazi Mustafa Kemal'in 1921 Maarif Kongresi'nde yaptığı konuşma Türk Eğitim Tarihi'nin en önemli belgelerinden biri olmuştur. Mustafa Kemal şu sözleri söylemiştir:

“Ülkemiz Dünya Savaşı'ndan yenik çıktı. Düşmanlarımız bunu vesile sayarak ulusumuzu bütünüyle imha etmek istediler. Buna karşı oluşan millî galeyana Ankara büyük bir sahne oldu. Bizi yaşatmak istemeyenlere karşı yaşamak hakkımızı savunmak amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi burada, Ankara'da toplandı. Bugün o Ankara, millî Türkiye'nin millî eğitimini kuracak olan Türkiye Bayan ve Bay Muallimler Kongresi'nin toplantısına da sahne olmaya kavuşmakla övünmektedir. Yüzyıllarca süren derin bir ihmalin devlet yapısında açtığı yaraları sarmak için sarf edilecek çabaların en büyüğünü hiç şüphesiz irfan yolunda esirgemenen göstermemiz gerekir”¹⁰³¹.

Kurtuluş savaşı döneminde muallim sayısında çok büyük düşüş yaşanmıştır. Maarif Vekili Vehbi Bey, bu kürsüden muallimlerin sayılarını söylemeye utandığını söyleyerek aslında durumu özetlemiştir. Hakimiyet-i Milliye'nin verdiği bilgilere göre, Aralık 1921'de Anadolu'da 2.627 erkek muallim, 689 kadın muallim ve toplam 3.316 muallim bulunmaktadır. Toplam muallim sayısının yarısından daha azının Darülmuallimin çıkışlı olduğu

¹⁰²⁸ Verilen rakamlar toplandığında gazetede yazılan rakamlarla uyuşmamıştır. Hesaplamada ortaya çıkan sayılar: 13.790.275 Müslüman, 2.421.603 Rum, 1.163.169 Ermeni ve 169.326 Musevi'dir. “Nüfus İstatistiği”, *Vakit*, 27 Aralık 1918.

¹⁰²⁹ “Nüfus İstatistiği”, *Vakit*, 27 Aralık 1918.

¹⁰³⁰ Sarıhan, 2019a: 57-59.

¹⁰³¹ Sarıhan, 2019b: 77.

kaydedilmiştir. Köylerin yalnızca %5’inde muallim bulunabildiği ifade edilmiştir. Ankara Hükümeti’nin Maarif Vekili Rıza Nur, ülkenin muallim eksiğinin 40.000 civarında olduğunu söylemektedir¹⁰³². 1918 yılında 17-18 milyon civarında bir nüfus olduğu varsayıldığında, ülkedeki muallim sayısının oldukça yetersiz kaldığı görülmektedir. Bunda savaşlarda yitirilenlerin ve hala silah altında olanların etkisini de yadsımamak gerekir.

3.1.1. Muallimlerin Sorumlulukları

Vazifeli olan tüm muallimlerden hastalananların, hastalığını okul idaresine haber vermesi ya da rahatsızlığının 3. gününde okula rapor göndermemeleri halinde, gelmedikleri günlere ait maaşlarının, sonradan raporla mazereti ispat edilse dahi verilmemesi kararının alındığı kaydedilmiştir¹⁰³³. Ayrıca muallimlerin okullarda siyasetten bahsetmeyerek yalnızca asli vazifeleri içerisinde hareket etmeleri hakkında bir tamim yayımlanmıştır¹⁰³⁴. Sonrasında Şura-yı Devlet tarafından, memur ve muallimlerin siyasi gazetelerin dışında dergilerde de yazı yazamayacağına da karar verildiği belirtilmiştir¹⁰³⁵.

3.1.2. Muallimlerin Askerliği

I. Dünya Savaşı döneminde muallimler, yedek subay olarak askere alınmışlar ve Mütareke sonrasında da yedek subay olarak devam etmişlerdir. Maarif Nezareti, kısa dönem hizmete tabi olan kişilerin 1897-1900 doğumlu olanlarından, Maarifçe yararlanmaya karar vererek seferberlik sebebiyle askerlik yaşından önce silah altına alındıkları dikkate almış ve haklarında bazı izin ve ruhsatta bulunma ayrıcalığı istemiştir. Maarif Nezareti’nce, 1897 doğumluların askerlik hizmetleri, “Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-ı Muvakkatı” gereğince, bu sene ekim ayından başladığı ve bundan sonraki doğumluların gelecek senelerin ekim aylarından başlayacağı hesap olunursa 1897 doğumluların daha bir sene daha askerlik yapmaları gerektiği gibi bundan sonraki doğumluların da tekrar askerlik hizmetine alınarak okul hayatlarının bir daha aksamaması zorunlu görülmüştür. Bunun için Maarif Nezareti, Harbiye Nezareti’ne bir tezkere göndermiş ve bunların birer senelik hizmetleriyle yetinilerek, 1897 doğumluların terhisini, 1898, 1899, 1900 doğumluların da bir sene hizmeti tamamlamış olanların tekrar silah altına alınmamalarını, tamamlamayanların da hizmet müddetlerini bir seneye tamamlamalarıyla yetinilmesinin istendiği gibi, yabancı ülkelerde eğitimde olup seferberlik sonuna kadar tecil olunan Osmanlı talebelerinin şimdi bulundukları okullardaki eğitimlerinin tamamlanmasına

¹⁰³² Akyüz, 2012: 291-292.

¹⁰³³ “Hastalanan Muallim ve Muallimeler”, *Vakit*, 31 Ekim 1918.

¹⁰³⁴ “Muallimler ve Siyaset”, *Vakit*, 19 Haziran 1919.

¹⁰³⁵ “Gazeteci Memur ve Muallimler”, *Vakit*, 29 Haziran 1919.

kadar askeri hizmetten istisna edilmelerini talep edilmiştir. Nezaret bu vesileyle, muallime olan ihtiyacını ileriye sürerek 1894-1897 doğumlu muallimlerden silah altına alınmayarak hala hizmetlerini yapmaya mecbur olanların, aynı tarihte doğumlu olanların terhisine kadar muallimlik yapmaları şartıyla askerliklerinin tecil edilmelerini de istemiştir. Harbiye Nezareti, Maarif Nezareti'nin bu yazılı isteğini uygun bulduğu takdirde bir kararname layihası düzenleyeceği ve usulüne göre üst makamın onayına sunulacağı belirtilmiştir¹⁰³⁶. Bu sayede hem askerde olan muallimlerin vazifelerine daha erken dönmeleri hem de görev başında olan muallimlerden daha fazla yararlanmak istenildiği görülmektedir. Bu sayede ülkedeki muallim eksikliğinin bir nebze olsa giderilmesi amaçlanmıştır.

Takvim-i Vakayi de yayımlandığı belirtilen bir kararnameye göre; savaş döneminde yedek subaylık görevinde olan âli mektep mezunları İçişleri Memurlar Tüzüğü'yle verilen hakları saklı kalmak üzere, yazı işleri müdürlüğüne veya bunun dengi veya altı diğer hizmet kalemine ve sultani mekteplerinin 10. sınıfında ve üstü sınıflarda eğitim almış olanlar yazı işleri müdürlüğünün altı hizmet kalemine talip olduklarında, yeterlikçe kendilerine denk olan diğer talebelere tercihen tayin edilecekleri duyurulmuştur. Ayrıca içişleri memurlarının silah altında geçirmiş oldukları müddet tamamen kademelerine eklenerek terfi ve yükselmeye dikkate alınacağı belirtilmiştir¹⁰³⁷. Vatani hizmetlerini büyük fedakarlıklarla eğitimlerine tercih eden gençlerin terhislerinden sonra iş kaygısı yaşamalarının önüne geçilmek istendiği ve bu amaçla yeni düzenlemeler yapıldığı görülmektedir.

İstanbul Hükümeti'nin 30 Nisan 1919'da yayınladığı bir kararnameye göre, Darülmualimin talebesiyken askere alınarak terhis olanlardan, okuldan ayrılmak ya da muallimlikten ayrı bir mesleğe yönelmek isteyenler, 22 Haziran 1915 tarihli "Darülmualimin ve Darülmualimat Nizamnamesi"nin 34 ve 35. maddelerinde yer alan sorumluluklarından muaf tutulmuşlardır¹⁰³⁸. Genç muallimlerin yaptıkları fedakarlıklar yine ödüllendirilmek istenmiş ve zorunlu uygulamadan vazgeçilerek, tercih hakkı verilmiştir.

Yine Takvim-i Vakayi'de yayımlanan bir kararname gereğince, Demiryolları Mektepleri muallim, talebe ve mezunlarının askerlik hizmetleri hakkında bazı izinleri kapsayan 22 Mart 1917 tarihli kanunun kaldırıldığı yazılmıştır. İzmir Şimendifer Mektebi mezunları ve muallimlerinden aynı doğumlu olanlar bugün terhis edilmiş olan 1866-1893 doğumlu uzun dönem ve 1887-1896 kısa dönemliler terhis olunacak ve aynı sene doğumlular şu an silah altında bulunan 1894-1897 doğumlu uzun dönem ve 1897 doğumlu kısa dönemliler emsalleriyle beraber terhis olunmak üzere asker alımı şubelerine teslim edileceği

¹⁰³⁶ "1313-1316 Tevellütü Hizmet-i Maksure Erbabı", *Vakit*, 27 Aralık 1918.

¹⁰³⁷ "İhtiyat Zabıtları Hakkında", *Vakit*, 15 Nisan 1919.

¹⁰³⁸ Sarıhan, 2019a: 335.

duyurulmuştur¹⁰³⁹. Alınan bu kararlar Maarif Nezareti'nin taleplerinin dikkate alındığı ve Harbiye Nezaretince uygulandığı görülmektedir.

3.1.3. Muallimlerin Ödüllendirilmesi

Mesleğinde başarı gösteren, mesleğe büyük emekleri olan ya da eser yazarak mesleğin gelişimini sağlayanlara hükümet tarafından bazı ödüllendirmeler yapılmıştır. Bu amaçla doktorlara Zambako Paşa mükafatı, muallimlere fazilet mükafatı ve yapılan araştırmaları teşvik amacıyla çeşitli ikramiyeler verilmiştir. Bu ödüllerden Zambako Paşa Mükafatı, geçen yıl savaş dolayısıyla verilmediği için mükafatın bu sene çift olarak verileceği açıklanmıştır. Tüm doktorların sene sonuna kadar eserlerini hazırlayıp Tıbbiye Cemiyeti'ne göndermesi gerektiği belirtilirken, Frengi hakkındaki en iyi eser için belirlenen sürenin de sonlanmak üzere olduğu duyurulmuştur¹⁰⁴⁰.

25 Şubat 1919'da Selim Sırrı Bey'in önerisiyle Darülmuallimin muallimlerinden Cevdet Bey'in Fazilet Mükafatı için aday olarak gösterildiği bilgisi yer almıştır¹⁰⁴¹. Ayrıca ibtidai, tali ve âli mektep muallimlerinden birine, her sene fazilet mükafatı verilmek üzere Maarif Nezareti'ne para bağışlanmış ancak ödül verilmemiştir. Bu nedenle paranın ne olduğunu Maarif Meclisi'ne soran bir gazeteci şöyle cevaplandırılmıştır: Bağışlanan paranın 4.000 liralık borcun içinde bulunan tahvilden ibaret olduğu ve bu tahvillerin 6 ayda bir ödenmesi gereken faizleri verilmedikten sonra, tahvillerin kendilerinin de değerinin düştüğü söylenmiş ve bu nedenle fazilet mükafatının şimdilik ödenmesine imkân olmadığı ifade edilmiştir. İmkân olduğu takdirde tüm vilayetlerinde içinde olduğu muallimler arasından, Meclis tarafından hak edenlerin belirleneceği ve ilan edileceği açıklanmıştır¹⁰⁴².

Servet sahibi bazı kişiler tarafından bağışlanmış olan tahvilat faizleri –ki 300 lirayı geçtiği belirtilmiştir- bağışlayanların istedikleri şartlara uyularak Meclis-i Kebir-i Maarif kararıyla her sene uygun bir şekilde dağıtıldığı yazılmıştır. Bu sene mükafatın Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından yapılan görüşmeler neticesinde ders yılı sonunda hak sahiplerine verilmesine karar verildiği belirtilmiştir. Ancak o zamana kadar tahvilatın daha ilk taksiti geleceğinden bu sene ibtidai, tali ve âli mektep muallimlerinden 3 kişiye verilecek olan fazilet mükafatının 600 lirayı aşacağı ifade edilmiştir¹⁰⁴³.

Maarif Meclisi Fazilet Mükafatı hakkında düzenlenen talimatnameyi görüşmüş ve kabul etmiştir. Buna göre Fazilet Mükafatı; Katibzade Sabri, Kibar Ali mahdumu Fazıl Kibar ve Milli

¹⁰³⁹ “Demiryolları Mekatib-i Muallimin ve Müdavimini”, *Vakit*, 24 Aralık 1919.

¹⁰⁴⁰ “Zambako Paşa Mükafatı”, *Vakit*, 15 Kasım 1918.

¹⁰⁴¹ Sarıhan, 2019a: 352.

¹⁰⁴² “Muallimlere Fazilet Mükafatı”, *Vakit*, 20 Ekim 1919.

¹⁰⁴³ “Fazilet Mükafatı”, *Mütevakkat*, 11 Şubat 1919.

Mensucat Şirketi muhasebecisi Namık Beyler tarafından, muallimler arasında ilim ve ahlak olarak olağanüstü örnek olanlara verilmek üzere Maarif Nezareti'ne bağışlanan 6 bin lira olduğu belirtilmiştir. Bu para Maarif Nezareti tarafından arttırılacak ve çoğalan miktardan muallimler arasında, her sene en fazla iyi hizmet verenlere uygun miktarda nakit, mükafat olarak verilecektir. Bu mükafatın dağıtılmasına dair kabul edilmiş olan talimatnameye göre Meclis-i Kebir-i Maarif, Fazilet Mükafatına bağışlanmış olan paranın ortaya çıktığı meclis makamının yerine geçecek ve alınan paranın gereken yerlerde kullanımını gözetecektir¹⁰⁴⁴. Yapılan düzenlemeyle birlikte gelen paranın denetim ve kullanım hakkının Nezaret'ten, Meclis-i Kebir-i Maarif'e geçtiği görülmektedir.

Fazilet Mükafatına hak kazanabilmek için Osmanlı tebaası olmak, en az 10 yıl muallimlik yapmak, resmi ibtidai, tali ve âli mekteplerde muallimlik yapmak, muallimlikten başka bir görev ve uğraşı olmamak, âli mektep müderris ve muallimleri için bir eser yazmak ve tercüme etmek olarak belirlenmiştir. Fazilet Mükafatının her sene ibtidai, tali ve âli mektep olmak üzere 3 kişiye verileceği belirtilmiştir. Mükafata layık görülen 4 muallimin ismi taşralarda, Maarif Encümenleri tarafından seçilerek bir tutanak ile sancak yöneticisi ve valilere; vilayet merkezlerinde Maarif müdürleri, sultani ve Darülmuallimin müdürleri ve ibtidai mektep müfettişlerinden oluşan bir komisyon tarafından incelendikten sonra doğum yerine gönderilecektir. Darülfünun'un adaylarını, Darülfünun Meclis-i Müderrisini; İstanbul tali öğretim muallimlerinin adaylarını, İstanbul mektepleri seçecek ve bütün adaylar Maarif Meclisi'nde görüşüldükten sonra Maarif Nazırı tarafından 3 kişiye mükafat verilecektir¹⁰⁴⁵.

Mükafatın verilme şekli de belirlenmiştir. Buna göre mükafat özel bir merasimle takdim edilecektir. Her sene ekim başında Darülfünun Emîni, Meclis-i Müderrisin üyeleri, Fakülte müdürleri, muallimler, tali ve âli mektep talebelerinden üçer kişi ile Darülmuallimin ve Darülmuallimat son sınıf talebelerinin katıldığı bir merasim düzenlenmesi planlanmıştır. Maarif Nazırı'nın konuşmasının ardından mükafatın takdimi gerçekleşecek ve tören aşr-ı şeriflerin okunmasıyla tamamlanacaktır. Bu merasimin taşralarda vali ve sancak yöneticileri tarafından yapılacağı bildirilmiştir. İbtidai, tali ve âli mektep derecelerinde çeşitli mekteplerde muallimlik yapanların ise bulunduğu en yüksek dereceli mektebin muallimleri arasında kabul edilerek mükafatlandırılmanın buna göre yapılacağı belirtilmiştir. Bir defa fazilet mükafatı alanların, en az 7 yıl sona ermeden önce, bir kere daha fazilet mükafatına aday olamayacağı da açıklanmıştır¹⁰⁴⁶.

¹⁰⁴⁴ "Fazilet Mükafatı", *Vakit*, 26 Şubat 1920.

¹⁰⁴⁵ "Fazilet Mükafatı", *Vakit*, 26 Şubat 1920.

¹⁰⁴⁶ "Fazilet Mükafatı", *Vakit*, 26 Şubat 1920.

3.2. Muallimlerin Maaşları

3.2.1. Tedrisat-ı İbtidaiye Muallimlerinin Maaş Problemi

Bu dönemde ibtidai mektep muallimleri iki farklı kaynaktan maaşlarını almışlardır. Özel mekteplerin dışındaki âli ve tali mekteplerdeki muallimler diğer devlet memurları gibi Nezaretin Muhasebe-i Umumiye (genel bütçe) biriminden maaşlarını alırken, ibtidai mektep muallimleri bağlı oldukları valiliğin Muhasebe-i Hususiye (özel bütçe) dairesinden maaşlarını almışlardır. Bu nedenle devlet bütçesinin savaşta büyük bir darboğaza girmesi, iki kaynağın da büyük sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur. Ancak bu süreçte genel bütçeden maaş alanlar daha şanslı olmuş, ibtidai mektep muallimleri ise tam bir sefalet çekmiştir¹⁰⁴⁷.

Maliye Nezareti'nce pazartesi gününden itibaren ekim maaşının ödenmesine başlandığı duyurulmuş¹⁰⁴⁸, ancak vilayete bağlı olan Beşiktaş İttihat ve Terakki Sultanisi muallimlerinin ekim ayı sonundan beri maaş alamadıkları ve büyük bir sefalet içinde bulundukları gazeteye haber verilmiştir. Ayrıca muallimlerin memurlara verilen gaz yardımını kapsamından da çıkarıldığı bilgisi yer almıştır¹⁰⁴⁹.

İstanbul vilayetinde yaşanan mali buhran bu günlerde daha da şiddetini artırmış ve son aylarda var olan kaynaklarda da büyük bir düşüş yaşanmıştır. 1917 senesi Ekim sonuna kadar %59 tahsilat yapılmış ancak 1918 senesi tahsilatı ekim sonuna kadar %49-50'yi aşamamıştır. Bu sebeple Muhasebe-i Hususiye-i Vilayetten maaş almakta olan memurlara maaş ödemesine başlanılmış ise de %50'den ibaret olan ek ödeneğin ödenmesine imkân sağlanamamıştır. İstanbul valisi Yusuf Ziya Bey, Dahiliye Nezareti'ne müracaatla genel bütçede mevcut olan muavenet tertibinden bir miktar almayı talep etmiş, fakat henüz bu konuda bir karar alınmamıştır. Ödeme yapılması mümkün olmadığı takdirde vilayetin gelecek seneki kaynakları karşılık gösterilerek bir borçlanmaya gidilmesi düşünülmüştür¹⁰⁵⁰. Ancak Maliye Nezareti'nden talep edilen ödenek, bütçede bunun için ayrılmış bir paranın kalmadığı açıklaması yapılarak reddedilmiştir. Bu nedenle Meclis-i Daimî-i Vilayet, İstanbul vilayeti Tedrisat-ı İbtidaiye kaynakları, Maliye Nezareti tarafından tahsil edilmekte bulunduğu 1919 senesi zarfında tahsil edilecek olan para, alacağa sayılarak şimdiden Maliye Nezareti'nden 40 bin liralık bir avans talebine karar vermiş ve Dahiliye Nezareti'ne tebliğ edildiği yazılmıştır¹⁰⁵¹. Dahiliye Nezareti ise muavenet tertibinde hiç para bulunmadığını, ancak mart ayının başından itibaren bu yardımın İstanbul vilayetine yapılabileceği cevabını vermiştir¹⁰⁵².

¹⁰⁴⁷ Sarıhan, 2019a: 366-367.

¹⁰⁴⁸ "Ekim Maaşı", *Vakit*, 30 Ekim 1918.

¹⁰⁴⁹ "Maarif Nezareti'nden Bir Temenni", *Vakit*, 15 Ocak 1919.

¹⁰⁵⁰ "İstanbul Vilayeti Bütçesi", *Vakit*, 14 Ocak 1919.

¹⁰⁵¹ "İstanbul Vilayeti Avansı", *Mütevakkat*, 27 Ocak 1919.

¹⁰⁵² "Mekatib-i İbtidaiye Muallimleri", *Mütevakkat*, 30 Ocak 1919.

Sonrasında düzenlenen kanunla memurların ek ödeneklerinin yalnız şubat sonuna kadar ödenmesine karar verilmiştir. Mart başından itibaren zaten hali acınacak olan memurların ek ödenekleri de kesildiği taktirde daha kötü bir duruma düşeceklerini göz önüne alan Maliye Nezareti de bu konuda bir kanun düzenlemeyi düşünmüştür. Bu kanun gereğince barış akdine kadar ek ödeneklerin ödenmesine ve maaşlara kademe kademe yapılmış olan zam yüzdeleri hakkında, önceden yayınlanan kanunda bir açıklık olmadığı takdirde, bu zammın bundan sonra ödenmesinin sağlanmasına karar verilmiştir¹⁰⁵³. Aynı gün İstanbul vilayeti, Muhasebe-i Hususiye de yaşanan maddi sıkıntı dolayısıyla bu ay içerisi için para bulunmadığından muallim ve memurlara ocak maaşlarını veremeyeceğini duyurmuştur¹⁰⁵⁴. Gazete ertesi gün bu kararı değerlendirerek, zaten zor durumda olan numune mektepleri muallimlerini büyük bir endişeye düşürdüğü, genel bütçeye dahil olanların düzenli olarak maaşlarını alabildiği halde hayatını ve tüm zamanını memleketin mini mini yavrularına adanmış olan muallimlerin bundan bir fayda görememelerinin büyük bir üzüntü yarattığını ifade etmiştir. Muallimlerin aldıkları maaşın, ülkenin içinde bulunduğu durum dolayısıyla ihtiyaçlarının karşılanmasında yeterli gelmemesi, son günlerde istifaların birbiri arkasına yaşanmasına neden olmuş, maaş meselesinin son aldığı şekil üzerine de yeniden birçok muallimin istifa edeceği haber alınmıştır. Hükümetin bu meseleyi gereken önemle değerlendirerek bir karara bağlaması ve muallimlerin hakkının korunması gerektiği dillendirilmiştir¹⁰⁵⁵. Gazete'nin maaş konusunda yaşanan sıkıntıları dile getirmesi, olası istifalarında önüne geçme gayesinden ileri gelmiş olmalıdır. Hükümetin bu konuya dikkatini çekmek istemede en temel etken zaten yeterli olmayan muallimlerin bir de maaş sorunundan dolayı eksilmesinin engelleme çabası olarak nitelendirilebilir.

İstanbul vilayeti Maarif Müdürü Mustafa Bey, Maliye Nazırı Abdurrahman Bey'le görüşerek yaşanan mali sıkıntıları anlatmış, Abdurrahman Bey'de ihtiyaçları dikkate alarak durumu Meclis-i Vükelaya arz edeceğini söylemiştir. Mustafa Bey aynı zamanda Maarif Nazırını ziyaret ederek hükümetin desteğini talep ederek; hükümetin, memleketin geleceğini hazırlayan muallimler hakkında herhalde insafı ve merhametli davranacağı ümidini taşıdığını dile getirmiştir¹⁰⁵⁶. Mustafa Bey'in ümitleri boşa çıkmamış ve Maliye Nezareti'nden istenen 40 bin liralık avansın İstanbul vilayetine verilmesine karar verilmiştir. Ayrıca İstanbul vilayetinden bütçe açığına dair talep edilen hesap pusulası da Maliye Nezareti'ne gönderilmiş ve bu meselenin de iyi bir sonuca bağlanacağını düşünülüşü ifade edilmiştir¹⁰⁵⁷.

¹⁰⁵³ “Memurinin Tahsisat-ı Manzumesi”, *Muvakkat*, 3 Şubat 1919.

¹⁰⁵⁴ “İstanbul Vilayeti Bütçesi ve Maaşlar”, *Muvakkat*, 3 Şubat 1919.

¹⁰⁵⁵ “Mekatib-i İbtidaiye Muallimleri”, *Muvakkat*, 4 Şubat 1919.

¹⁰⁵⁶ “İstanbul Vilayeti Bütçesi ve Maaşlar”, *Mütevakkat*, 11 Şubat 1919.

¹⁰⁵⁷ “İstanbul Vilayeti Bütçesi”, *Vakit*, 20 Şubat 1919.

Muallimler yaşadıkları bu zor durumdan kurtulmak için yetkili her merciye başvurmuştur. İl Genel Meclisi'nin yaptığı toplantıda önce birçok muallim adına gönderilen bir telgraf okunmuştur. Telgrafta maaş alamadıkları için muallimlerin maruz kaldıkları sefaletten kurtarılımları rica edilmiş ve meselenin önemine binaen mecliste uzun tartışmalar yaşanmıştır. Çocukların terbiyesi gibi ağır ve mesuliyetli bir görevi az bir maaşla üstüne alan muallimlerin bu hali, tüm üyelerce üzüntü verici görülmüş ve bu yaraya bir an evvel çare bulma amacıyla vilayetin teklifi ve Nezaretin izni ile uygun şartlar dairesinde ve beş taksitle ödenmek üzere İtibar-ı Milli Bankası'ndan 30 bin lira borç alınmasına karar verilmiştir¹⁰⁵⁸. Alınan bu borçla muallimlerin maaşlarına %30 zam yapılması ve genç derneklerine de 3.000 lira verilmesi kararlaştırılmıştır¹⁰⁵⁹. Milli Banka'dan alınan borç sayesinde maaş sorununa çözüm üretilmiş olsa da kalıcı bir çare getirilemediği görülmektedir.

Muhasebe-i hususiye avans olarak aldığı 30 bin liranın 16 bin lirasını şimdiye kadar kullanmış ve kalanını 1919 senesi bütçesine kaynak olarak kaydetmiştir. Ancak bu seneye devredilen paradan, içinde bulunulan senenin harcamalarının temini ile geçen seneden devredilmiş olan divanın kapadığı hesap, 1919 senesi varidat-ı hususiye bütçesinin Dahiliye Nezareti'nce kabulüne bağlı olduğundan, bu işlemin ancak bir ay içerisinde neticelenebileceği belirtilmiştir. Bu nedenle mart ayı bütçesine kesinlik kazanmış gözüyle bakılamayacağından, mart maaşı ve çeşitli masraflarının ödenmesi için İl Genel Meclisince geçici bir bütçe düzenlenmiştir. İl Genel Meclisi, memurların maaşları için karşılık tedarikini düşünmüş ve bazı teklifler öne sürmüştür. Mart ayı zarfında maaşlara yapılacak zamlar, bütçenin öngörülen diğer masraflarına ayrılan faslından kullanılacak ve varidat-ı hususiye bütçesinde bulunan bir fasıldan da ek ödemelerin yapılmasına, para yeterli geldiği takdirde maaş zamlarının da buradan ödenmesine karar verilmiştir¹⁰⁶⁰.

Alınan borçla mali krizin şimdilik önü alınmış, muallim ve memurların maaşları ödenebilmiştir. Maaşlarını alamadıklarından dolayı 17 şubatta şikâyetle bulunan Üsküdar Zükur ve İnas Mektebi muallimleri, Milli Banka'yla yapılan anlaşma sonucunda maaşlarını ancak mart ayının 15'inde alabilmişlerdir¹⁰⁶¹. Muvazene-i hususiyeden maaş alan tüm ibtidai muallimlerinin ocak ve şubat ayı maaşlarında aynı gün verilmesine başlandığı kaydedilmiştir¹⁰⁶². 15 Nisan'da maaşlarını zamsız olarak alabilen muallimlerin maaşları konusundaki mali sıkıntıların giderilmesi için vilayet tertibine ait fasıldan bir miktar paranın

¹⁰⁵⁸ "Muallimlerin Maaşatı", *Vakit*, 23 Şubat 1919.

¹⁰⁵⁹ "Muallimin Maaşlarına Zam", *Vakit*, 9 Mart 1919.

¹⁰⁶⁰ "İstanbul Vilayeti Bütçesi", *Vakit*, 10 Mart 1919.

¹⁰⁶¹ BOA., DH. UMVM., 67/65, (H. 12 C. 1337-M. 15.03.1919).

¹⁰⁶² BOA., DH. UMVM., 67/66, (H. 14 C. 1337-M. 17.03.1919).

Dahiliye Nezareti'nden istendiği kaydedilmiştir¹⁰⁶³. Dahiliye muavenet tertibi de elinde bulunan 100 bin liranın 12 bin lirasını, maaşların ödenebilmesi için İstanbul vilayetine vermiş¹⁰⁶⁴ ve muallimlerin maaşları bu sayede ödenebilmiştir¹⁰⁶⁵. Ancak mart ayına ait buğday zamlarını ve Nisan maaşlarını henüz alamayan Üsküdar'da bulunan ibtidai muallimleri maaşlarının ödenmesini talep etmişlerdir¹⁰⁶⁶. Bu arada yaşanan karışıklıkların da etkisiyle İstanbul vilayetinin lağvedilmesi gündeme gelmiş¹⁰⁶⁷ ve Şehremanetine bağlanması konuşulmaya başlamıştır. İstanbul vilayeti valisi Yusuf Ziya Bey istifa etmiş ve yerine vilayet umuru Şehremini Cemil Paşa görevlendirilmiştir¹⁰⁶⁸.

İl Genel İdaresi ve Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunları gereği özel gelirlerle idare olunan ibtidailerde maaşlarını alamayan muallimlerin görevlerini getiremeyecek hale gelmesi nedeniyle bu durumun çözülmesi amacıyla kurulmuş olan komisyon aldığı kararları Sadarete göndermiştir¹⁰⁶⁹. Ancak Nisan ayının ortalarında ancak mart maaşlarını alabilen muallimlerin bu kez de nisan ve mayıs maaşlarını alamamaları sorun yaratmıştır. Vilayete bağlı muallimlerin nisan ve mayıs maaşlarıyla, pahalılık zammının ödenmesi için Dâhiliyenin vilayetlere muavenet faslından 57 bin lira ödemesini kabul ettiği gibi, 7 bin lira kadar kalan bu tertibe 100 bin liralık ek ödenek talep edilmiştir¹⁰⁷⁰. İki aydır maaşını alamayan muallimlerin bu acı durumuna çare aramak için Maarif Müdürü Mustafa Bey, Dahiliye Nazırını ziyarete gittiği belirtilmiştir¹⁰⁷¹.

Sorumluluğu üstlenen Şehremini Cemil Paşa, ibtidai eğitimi ile doğrudan doğruya Şehremaneti'nin meşgul olması gerektiğini belirtmiş ve aslında İstanbul vilayeti maarif bütçesinin gereğinden fazla kabartıldığını söylemiştir. İbtidai muallimlerinin maaşı ayda 27 bin liraya ulaştığını ve bu masrafın bugün bütçede hemen hiç de karşılığının olmadığını belirten Cemil Paşa, bu yüzden muallimlerin maaşlarının düzenli verilememesinin yanında yapılan fedakârlığa oranla bir yararın da sağlanamadığı belirtmiştir. Cemil Paşa bu nedenle konuyla yakından ilgilenerek ibtidai mekteplerinin sağlam bir şekle oturması için çalışacağını ifade etmiştir¹⁰⁷². İki gün sonra, iki aydan beri maaş alamayan ibtidai muallimlerine maaşlarının ödenmeye başladığı haberi edilmiş¹⁰⁷³, ancak verilememiştir. Gazetede iki hafta sonra yine

¹⁰⁶³ “İstanbul Vilayeti Bütçesi”, *Vakit*, 17 Nisan 1919.

¹⁰⁶⁴ “Muallimler İçin 10 Bin Lira”, *Vakit*, 18 Nisan 1919.

¹⁰⁶⁵ “İbtidai Muallimlerinin Buğday Zammı”, *Vakit*, 21 Nisan 1919.

¹⁰⁶⁶ BOA., DH. UMVM., 67/73, (H. 11 Ş. 1337-M. 12.05.1919).

¹⁰⁶⁷ “İstanbul Vilayeti”, *Vakit*, 27 Nisan 1919.

¹⁰⁶⁸ “İstanbul Vilayeti”, *Vakit*, 22 Mayıs 1919.

¹⁰⁶⁹ BOA., MF. MKT., 1238/51, (H. 5 Ş. 1337-M. 6.05.1919).

¹⁰⁷⁰ “İbtidai Muallimleri Maaşı”, *Vakit*, 25 Mayıs 1919.

¹⁰⁷¹ “İbtidai Muallimlerinin Maaşatı”, *Vakit*, 30 Mayıs 1919.

¹⁰⁷² “Şehremini Cemil Paşa'nın Beyanatı”, *Vakit*, 1 Haziran 1919.

¹⁰⁷³ “İbtidai Muallimlerinin Maaşatı Bugün Veriliyor”, *Vakit*, 3 Haziran 1919.

maaşların verilmeye başlayacağına yönelik haber yapılmış fakat ödeme gerçekleşmemiştir¹⁰⁷⁴. Bir türlü verilemeyen bu maaşlarla ilgili hemen her gün gazeteye birkaç şikâyet içeren mektubun gelmesi üzerine, durumu araştırmak üzere bir gazeteci görevlendirilerek, Maarif Müdürü Mustafa Bey'in yanına gönderilmiştir. Konuyla ilgili Mustafa Bey son zamanlarda maaşların düzenli olarak verilemediğinin doğru olduğunu ama bu durum için kimseyi sorumlu tutmanın uygun olamayacağını söylemiştir. Kanun gereğince okulların masrafının halka ait olduğunu belirten Mustafa Bey, bu sıkıntıların halktan vergilerin toplanamamasından ötürü yaşandığını belirtmiştir. Bununla birlikte muallimlerin sefalet çekmemesi için maaşların ödenmesi adına birkaç tedbire başvurulduğunu belirten Mustafa Bey, şubat ayında İtibar-ı Milli Bankası'ndan 30 bin lira borçlanarak birikmiş olan ocak ve şubat maaşlarının ödenebilmiş olduğunu, mart ve nisan maaşlarının ise Dahiliye ve Maliye Nezaretlerinin yardımlarıyla verilebildiğini belirtmiştir. Mayıs maaşının ise bayram öncesinde verilmesinin planlandığını açıklamıştır¹⁰⁷⁵.

Bazı gazetelerde yer alan ibtidai mekteplerinin Nezarete mi yoksa Şehremanetine mi bağlanması gerektiğine dair yazılan yazılar hakkında kesin bir kararın olup olmadığı da sorulmuştur. Mustafa Bey, konuyla ilgili kesin bir kararın alınmadığını ancak İstanbul vilayetinin alacağı şekilden sonra belirlenebileceğini söylemiştir. Ancak kendi kanaatine göre vergi tahsil etme yetkisinin Şehremanetine verilmesi halinde ibtidailerin idaresinin de emanete verilmesinin gerekeceğini ifade etmiştir¹⁰⁷⁶.

İbtidai muallimlerinin beklediği maaş müjdesi gelmiş ve Ziraat Bankası'nın maaşları ödemeye başladığı haber alınmıştır¹⁰⁷⁷. Ancak birkaç ayda bir yaşanan bu maddi sıkıntıya bir son vermek gerektiğini düşünen İstanbul vilayeti, bunun için farklı tedbir arayışlarına girmiştir. Yeni bir proje geliştirilerek gelecek ders yılından itibaren uygulanmasına karar verilmiştir. Buna göre ibtidai mekteplerinde seyyar muallimlikler kaldırılarak yalnızca daimî muallimler görev alacaktır. İstisna olarak yabancı dil eğitimi için, sayısı az tutulmak üzere seyyar muallimlerin görevlendirilmesi planlanmıştır¹⁰⁷⁸. Muallim maaşlarının ödenebilmesine yönelik ilk kalıcı çözüm, yine muallimlerde tasarrufa gidilerek sağlanmak istenmiştir.

İbtidai mekteplerin kadın ve erkek tüm muallimlerine ekmek zammının verilmesinin imkanının olmadığı anlaşıldığından bunlara ait ekmeklerin aynen verilmesi gerektiği, Dahiliye Nezareti'nden İaşe Nezareti'ne bildirilmiştir¹⁰⁷⁹. Ayrıca muallimlerin haziran maaşının

¹⁰⁷⁴ "Muallimlerin Mayıs Maaşı", *Vakit*, 17 Haziran 1919.

¹⁰⁷⁵ "Mekatib-i İbtidaiye", *Vakit*, 18 Haziran 1919.

¹⁰⁷⁶ "Mekatib-i İbtidaiye", *Vakit*, 18 Haziran 1919.

¹⁰⁷⁷ "İbtidai Muallimleri Maaşatı", *Vakit*, 29 Haziran 1919.

¹⁰⁷⁸ "İbtidai Mektepleri", *Vakit* 6 Temmuz 1919.

¹⁰⁷⁹ "Muallimlerin Ekmek Zamaimi", *Vakit*, 13 Temmuz 1919.

pahalılık zammı daha sonra ödenmek üzere perşembe gününden itibaren ödenmeye başlayacağı duyurulmuştur¹⁰⁸⁰.

İstanbul vilayeti ibtidai muallimlerinin birikmiş maaşlarının ödenmesi için Maliye Bütçesi'nin 87. Vilayata yardım tertibinden fevkalade ödenek ilavesi olarak 83.681 lira istemiştir¹⁰⁸¹. Bir seneye yakın bir süreden beri maaşlarını almakta zorluk çeken ibtidai muallimlerinin maaşı hakkında toplantı yapan Meclis-i Vükela, muallimlerin biriken maaşlarının ödenmesi ile bu meselenin bir neticeye bağlanmasını kararlaştırmıştır. Maliye Nezareti'nden bu hafta para alınabildiği takdirde muallimlerin biriken maaşlarının bayramdan önce ödenebileceği belirtilmiştir. Ayrıca Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu'nun 15. maddesi gereğince "Tedrisat-ı İbtidaiye Vergisi" adıyla toplanması gereken vergi, bir süreden beri toplanamadığından Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu'nun 15. maddesine yapılacak düzenleme ile ibtidai muallimleri için gelir kaynağının temin edilmesi düşünülen konulardan olmuştur. Bu maksat ile Maarif Müsteşarı Reşat Bey'in başkanlığında Maliye Nezareti mamulat-ı nakdiye müdürü Raşit, Dahiliye Nezareti umur-u mahalliye-i vilayet müdür vekili Cevdet ve Tedrisat-ı İbtidaiye eski müdürü Hakkı Şefik ve Halit Beylerle, İstanbul vilayeti Maarif müdürü Mustafa Bey'den oluşan bir komisyon kurulmuştur¹⁰⁸². Muallimlerin maaşlarının ödenebilmesine kalıcı çözümün sağlanabilmesi adına gelirlerin artırılması gerektiği düşünülmüş ve bu yolda adımlar atıldığı görülmüştür.

Meclis-i Vükela tarafından alınan kararla maaşların ödenmesi için Dahiliye Nezareti tarafından, vilayete muavenet tertibinden 83 bin lira verilmiş ve dünden itibaren haziran ve pahalılık zamlarıyla temmuz maaşının ödemesine başlandığı bildirilmiştir. Ancak bundan sonra muavenet tertibinden para alarak muallimlerinin maaşlarının ödenmesi mümkün olamayacağından Tedrisat-ı İbtidaiye idaresi için bir karşılık aranmaya başlanmıştır. Ayrıca "Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu"na uyarak toplanması gereken "Tedrisat-ı İbtidaiye Vergisi"nin toplanmasının mümkün olmayacağı düşünülerek, Maarif Nezareti'nde ibtidai mekteplerine kaynak temin etmek amacıyla bir komisyon oluşturduğu kaydedilmiştir¹⁰⁸³.

İbtidai muallimlerinin temmuz zammıyla ağustos maaşlarının bugün verilmeye başlayacağı¹⁰⁸⁴, ibtidai mekteplerinin idaresi ve muallimlerin maaşlarına karşılık kaynak temini ile uğraşan komisyonun da dün görevini tamamlayarak, düzenlediği raporu Nezarete sunduğu yazılmıştır¹⁰⁸⁵. Bu rapora göre; Maliye Nezareti tarafından vergi tahsilatına zarar verdiği

¹⁰⁸⁰ "Muallimlerin Haziran Maaşı", *Vakit*, 23 Temmuz 1919.

¹⁰⁸¹ BOA., MV., 251/87, (H. 4 Z. 1337-M. 31.08. 1919).

¹⁰⁸² "İbtidai Muallimlerinin Maaşları", *Vakit*, 1 Eylül 1919.

¹⁰⁸³ "İbtidai Muallimlerinin Maaşı", *Vakit*, 5 Eylül 1919.

¹⁰⁸⁴ "Muallimlerin Maaşı", *Vakit*, 14 Eylül 1919.

¹⁰⁸⁵ "İbtidai Mektepleri", *Vakit*, 21 Eylül 1919.

iddiasıyla bir müddetten beri tahsilinden vazgeçilmiş olan Tedrisat-ı İbtidaiye Vergisinin, yeniden toplanmaya başlanmasına ve bu sayede elde edilecek kaynakların, ibtidai mekteplerini idareye yeterli gelmediği takdirde de Dahiliye Nezareti Muavenet Tertibinden para yardımında bulunulmasına karar verilmiştir¹⁰⁸⁶. Alınan bu kararla sorunun çözümü halktan toplanacak vergilere dayandırılmıştır. Ancak zaten hayat pahalılığı ile mücadele eden halkın bu vergiyi karşılamakta zorlanacağına şüphe yoktur. Bu nedenle muallimlerin maaş sorununa yine kalıcı bir çözüm getirilemediği anlaşılmaktadır.

Maarif Nezareti tarafından tali okul muallimlerinin ibtidai mektep memuriyetlerinde 1.000 kuruş maaş ile tayin edilerek sonra her üç senede bir kere, 200 kuruş zam maaş almaları usulü getirilmişti. Sonrasında ibtidai muallimleri ortalama 800 kuruştan aşağı maaş almakta olanların maaşları 800 kuruşa çıkarılmış ve görevde uzun zaman bulunanların maaşlarının yükseltildiği açıklanmıştır¹⁰⁸⁷. Ancak daha fazla dayanamayan taşralarda vazifeli bazı ibtidai ve tali mektep muallimlerinin, birçoğunun aylardan beri maaş alamamalarından dolayı, okulları kattıkları haberi gelmiştir¹⁰⁸⁸. Maaşlarının dışında diğer gelirini de alamayan Kayseri de görevli 13 muallimin çektiği telgrafta; ekmek bedelinden mahrum edildiklerinden dolayı çok zor durumda kaldıkları belirtilmiştir¹⁰⁸⁹.

Çıkan bu son zam kararnamesi pek çok konuda eleştirilmiş ve her yeni zamda eksik bir noktanın bırakılmasının adet haline getirildiği yazılmıştır. Yapılan zam kararnameleri, ya Evkaftan para alanların hesaba konulmaması ya Şehremaneti'nden maaş alanların unutulması dolayısıyla birçok şikâyetle sebep olurken, şikâyetleri geçici kanunlar onu da kararnamelerin takip etmesiyle süren bir süreç ortaya çıktığına değinen gazete; şimdiye kadar yaşanan tecrübelerden ibret alınmamasının yeni çıkan zam kanununda da aynı hatanın tekrarlanmasına yol açtığını söylemiştir. Gazeteye göre; bu kararnamenin birinci maddesindeki zamdan şikayetçi olacaklar Muvazene-i Umumiye'den maaş alanlardır. Dokuzuncu maddesine göre de şimdiye kadar çıkan zam kanun ve kararnameleri kaldırılmıştır. Halbuki maaş alanların iki kısım olduğunu belirten gazete, bunların birisinin Muvazene-i Umumiye'ye, diğerinin, vilayetlerin muvazene-i hususiyesine bağlı olanlar olduğunu söylemiş ve yeni kararnamenin Muvazene-i Hususiye'den maaş alanları hatırına bile getirmediğini ifade etmiştir. Önce onları yeni zammın kapsamının dışında bıraktığını, sonrasında ise sanki şimdiye kadar hükmü yürürlükte olan kanun ve kararnamelerden istifade etmesine bile imkân kalmasın diye kaldırılmayla ilgili maddeye bir kayıt bile ilave edilmediğini yazmıştır. Sonuç olarak

¹⁰⁸⁶ "İbtidai Mektepleri", *Vakit*, 23 Eylül 1919.

¹⁰⁸⁷ "Sultani Muallimlerinin Maaşlarına Zam", *Vakit*, 15 Aralık 1919.

¹⁰⁸⁸ "Taşra Muallimleri", *Vakit*, 16 Aralık 1919.

¹⁰⁸⁹ "Muallimlerin Şikâyeti", *Vakit*, 20 Aralık 1919.

Muhasebe-i Hususiye'den para alanların, yeni kararnameye göre zamdan yararlanmak şöyle dursun, eskiden aldıkları zamdan bile -geçici bir süre için olsa da- mahrum bırakıldığını belirten gazete bu hatadan bir an önce dönülmesi gerektiğini vurgulamıştır¹⁰⁹⁰.

Bu karara Muallimler Cemiyeti de sessiz kalmamış; Sadarete, Maliye, Maarif ve Dahiliye Nezaretlerine verdiği birer muhtıra ile bu haksızlığın giderilmesini istemiştir. Bugün Muvazene-i Umumiye'nin de parasal ihtiyaçları bilindiğini; fakat mademki bu ihtiyaç ile beraber hükümet %20 zam yapabilmıştır, o zaman Muvazene-i Hususiye'nin de şu iç acıtan halini düşünerek, bunu da bir yeni ihtiyaç olarak görmek mecburiyetinde olduğunu belirtmiştir. İnsafı olan hiçbir memurun, meslektaşları sefaletten kıvranırken, kendisine verilen %20 zammı vicdanı rahat olarak kabul edemeyeceğini söylemiştir. Hükümetin mali kudreti eğer acizse o halde gücünü tüm memurları koruyarak eşit olarak sergilemesi gerektiğini ve bir tarafın cennetini diğer taraf için cehennem yapmaktan vazgeçilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca Muallimler Cemiyeti hükümetten, bütün muallimlerin zamlarıyla beraber maaşlarını düşünerek, vilayetlere muavenet faslı için bir ödenek üretmesini istemiştir. Muallimler Cemiyeti genel sekreterinin yaptığı açıklamaya göre; Sadrazam Paşa işi Maliye Nazırına, Maliye Nazırı Muhasebe-i Umumiye müdürüne havale etmiş, Maarif Nazırı çalışacağını, Dahiliye Nazırı Paşa da bir hal çaresi bulacağını vadetmiştir. Muallimlerin ise bu işin artık vaat dairesinden çıkarak icraata dökülmesini sabırsızlıkla beklediği¹⁰⁹¹ ifade edilmiştir.

Aralıktan itibaren uygulanacak olan bu zam kanunu gereğince bundan önce memurlara verilmekte olan ekmek bedeli ve buğday zammının kaldırılmasıyla muhasebe-i hususiye'den maaş almakta olanlar şimdi de ekmek bedeli ve buğday zammından da mahrum bırakılmıştır. Ancak yeni alınan bilgilere göre Dahiliye Nezareti bu durumdan muvazene-i hususiye'den maaş alanları muaf tutmuş ve bu zamların verileceği ve bütçenin müsaade ettiği oranda yeni zamlardan da faydalanacaklarını vilayetlere bildirmiştir¹⁰⁹². Gazetenin değindiği noktanın dikkate alınmasıyla, ibtidai muallimlerinin de bu zamlardan faydalanması mümkün olduğu görülmektedir.

İstanbul vilayeti ibtidai mektepleri kadın ve erkek muallimleri adına seçilen okul müdürlerinden İmadeddin, Sadullah ve Kemal Zülfü Beylerden oluşan yetkili bir heyet, Sadrazam ile görüşmüş ve muallimlerin henüz alınamayan Aralık maaşından dolayı yaşadıkları sıkıntıları anlatmışlardır. Sadrazam, Maarif ve Maliye Nazırlarıyla görüşmüş ve onlardan bu konunun bir an önce halledilmesine çalışılacağı vadini almıştır¹⁰⁹³. Bu görüşme sonrasında aynı

¹⁰⁹⁰ "Muallimler Cemiyetinin Müracaatı", *Vakit*, 23 Aralık 1919.

¹⁰⁹¹ "Muallimler Cemiyetinin Müracaatı", *Vakit*, 23 Aralık 1919.

¹⁰⁹² "Muvazene-i Hususiyeden Verilen Maaşlar", *Vakit*, 24 Aralık 1919.

¹⁰⁹³ "Sadaret-i Azima'ya Bir Müracaat", *Vakit*, 4 Ocak 1920.

gün İstanbul vilayeti memurlarının maaş açıklarının kapatılması için hususi bütçeden 130 bin liranın alınmasına karar verildiği ¹⁰⁹⁴ haberi gelmiştir. Ocak ve şubat aylarına dair zamların hesaplanan miktarının karşılanması için Maliye Nezareti'nden istenen 130 bin lira hakkında henüz Nezaretten bir cevap gelmemiş, bununla birlikte Maarif Müdürü'nün de yarından itibaren Aralık maaşını ödemeye başlayacağı haber alınmıştır. Ayrıca pahalılık zammının da 22 kuruştan hesaplanmasına karar verildiği bilgisi yer almıştır¹⁰⁹⁵.

Beklenen haber gelmiş ve maaşlarla birlikte fevkalade zamların da ödenmesi için Maliye bütçesine 100 bin liranın ödenmesi hakkında kanun layihası irade-i seniyeeye sunulmuştur¹⁰⁹⁶. İstanbul vilayeti ibtidai muallimlerinin son zam kararnamesinden yararlanmaları için 1 aralıktan itibaren yeni zam üzerinden maaş verileceği ayrıca Muhasebe-i Hususiye memurluklarına ödenecek olan ek ödeneklerinden; eski buğday zammıyla ekmek bedelinin bundan sonra verilmemesi konusunda Muhasebe-i Hususiye Müdüriyeti'nden bir emir verilmediği bildirilmiştir¹⁰⁹⁷. Sonrasında ek zamların Maliye Nezareti'nin İstanbul vilayetine vereceği 50 bin lira ile ödeneceği, ayrıca aralık ve ocak maaşlarının da bu parayla ödenmesi kararının alındığı yazılmıştır¹⁰⁹⁸. 13 Aralık 1919 tarihli kararnamede yazılan oranlara göre olağanüstü zamların ödenmesi, İstanbul Vilayeti Genel Meclisi tarafından 1919 senesi Adi Muvazene-i Hususiye Nizamnamesi'ne ek olarak düzenlenen madde ile uygulanmasına izin verildiği kaydedilmiştir¹⁰⁹⁹.

Ancak Maliye Nezareti tarafından istenen miktarın ödenmesinin mümkün olmadığı bildirilmiş ve 1919 senesi bütçesinde vilayetlere muavenet tertibinden olmak üzere ayrılan ödeneğin, Maliye Nezareti tarafından tamamen harcanmış olduğundan yeni ödenek için yeni bir kanunun düzenlenmesi gerektiği cevabı verilmiştir. Bu sebeple vilayetlere muavenet faslında bugün ödenebilecek para olmadığı gibi ödeneğin artırılması için Meclis-i Mebusanın onayına sunulmuş bir kanunda olmadığından, Maliye Nezareti maaşların ödenmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Vilayetin ise, maaşların ancak yeni bütçenin geçerli olmaya başlayacağı mart ayından itibaren verilebileceğini düşündüğü kaydedilmiştir¹¹⁰⁰. Maaşlar konusunda, kalıcı çözüm üretilmemesi, konunun yine bütçe yetersizliğine takılarak aksamasına neden olmuş ve Muhasebe-i Hususiye'den maaş alanların sıkıntılarına kesin bir çare bulunamamıştır.

¹⁰⁹⁴ “İstanbul Vilayeti Memurini Maaşatı”, *Vakit*, 4 Ocak 1920.

¹⁰⁹⁵ “Muallimlerin Zamaimi”, *Vakit*, 9 Ocak 1920.

¹⁰⁹⁶ “Vilayat-ı Müstahlese Mekatib-i İbtidaiye Muallimleri”, *Vakit*, 13 Ocak 1920.

¹⁰⁹⁷ “Muvazen-i Hususiye'den Maaş Alan Muallimler”, *Vakit*, 1 Şubat 1920.

¹⁰⁹⁸ “Muallimlere Müjde”, *Vakit*, 11 Şubat 1920.

¹⁰⁹⁹ “İstanbul Vilayeti Memurini Maaşatı”, *Vakit*, 13 Şubat 1920.

¹¹⁰⁰ “İbtidai Mektepleri Kapanacak Mı?”, *Vakit*, 18 Şubat 1920.

İstanbul vilayeti muallimlerinin maaşlarının ödenmemesi isyanı hakkında, Sivas mebusu Salih Fethi ve Hakkâri mebusu Mazhar Müfit Bey tarafından Dahiliye Nezareti'ne soru takrirleri gönderilmiştir. Ayrıca umumi heyete bu konuda gereken cevabı vermek üzere Umuru Mahalliye-i Vilayat Müdürü Hüsnü Bey'in çarşamba günü Heyet-i Umumiye'ye gönderilmesi kararlaştırıldığı yazılmıştır¹¹⁰¹.

İstanbul vilayeti memurlarının maaşlarının artırılması için bütçeye ödenek verilmesini teklif etmişse de Maliye Nezareti'nden verilen cevapta 13 Aralık 1919 tarihli kanun ile memurun maaşlarına ek ödenek ilave edilmiş olduğundan, bütçeye yeni ödenek ayrılmasına imkân olmadığı bildirilmiştir¹¹⁰². Muallimlere henüz ocak ve şubat maaşları hala verilememiş olduğundan, Üsküdar livasına bağlı olan ibtidai muallimleri mart başından itibaren terk-i hizmet kararı almış ve bu kararlarını da ilgili makamlara iletmişlerdir. Üsküdar muallimlerinin kararına, İstanbul ve Beyoğlu livalarıyla Makriköy kazasında bulunan muallimler de katılmıştır. Maarif müdürü önemli bir safhaya ulaşan bu meselenin çözümü için arayışlara girmiş ve konu Meclis-i Vükela'ya yansımıştır¹¹⁰³. Her ay aynı sorun yüzünden sıkıntı yaşayan muallimlerin artık greve gitmekten başka çarelerinin kalmadığı anlaşılmaktadır.

Bu durum üzerine Muvazene-i Hususiye'den maaş alan muallimlere maaşları verilmek üzere İstanbul vilayetine, Maliye Nezareti tarafından 20 bin lira verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca muallimlerin greviyle ilgili Maarif Nazırı Sait Bey, muallimlerin birikmiş maaşları verilmekle beraber Muhasebe-i Hususiye'nin bütçe darlığına bir çare bulunmadıkça bu sorunun ortadan kalkmayacağını belirtmiştir. Muallimlerin greve gittikleri takdirde mekteplerin kapanmak zorunda kalacağı ve bu muallimlerin yerine başkalarının tayin edilmesinin de mümkün olamayacağını belirtmiştir¹¹⁰⁴. Maarif Nazırı Sait Bey'in bu sözleri, konunun ciddiyetini kavraması bakımından dikkat çekicidir. Maaş sorununun ancak kesin çözümler getirilerek sonlandırılabilceğini söylemesi, geçmişteki söylemlere nazaran fark yaratan bir söylem olarak nitelendirilebilir.

Aylardan beri maaş alamayan ibtidai muallimleri nihayet son çareye baş vurarak terk-i hizmet etmiş, İstanbul ve çevresinde bulunan mekteplerin hepsinin dün kapatıldığı ve talebelerin evlerine dönmek zorunda kaldıkları yazılmıştır. Maarif Nezareti'nin memleketin hayatıyla bu kadar alakadar bir konuya zamanında ehemmiyet vermemiş olması ve Maliye Nezareti'nin de kendini meseleyle alakadar görmemesi yüzünden bugün bu üzücü olayın yaşandığını belirten gazete, Muvazene-i Hususiye'den maaş alan 1.037 muallimden 596'sını

¹¹⁰¹ "İstanbul Vilayeti Memurini Maaşatı", *Vakit*, 24 Şubat 1920.

¹¹⁰² "İstanbul Vilayeti Memurları Maaşı", *Vakit*, 24 Şubat 1920.

¹¹⁰³ "İbtidailer Kapanıyor", *Vakit*, 29 Şubat 1920.

¹¹⁰⁴ "Muallimlerin Maaşatı", *Vakit*, 1 Mart 1920.

180-600 kuruş arasında maaş alanlar oluşturduğu için her iki Nezaretin de göstermiş olduğu kayıtsızlığın ne kadar hatalı olduğu belirtilmiştir. Gazete; bundan 6 yıl öncesine kadar ibtidai mekteplerinin ve rüşdiye maaşlarının muvazene-i umumiye, yani Maarif Nezareti bütçesinden ödendiğini ancak Şükrü Bey'in Nazırlığı döneminde çıkarılan “Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkatı”nın düzenlenmesinden sonra, bu sorumluluğun vilayete verildiğini ve o zaman umumi bütçedeki ibtidai mektep ödeneğinin tasarruf edileceği yerde, tali ve âli mekteplere ayrıldığı, bu karışıklıkların da o günden itibaren başladığı belirtilmiştir. Zamlarla 400 küsur bin lira tutan İstanbul ibtidai mektepleri muallim maaşlarını bu sefer Maliye'nin verebileceği bir miktarla ödemeye imkân hasıl olsa bile, bu işlemin ilerisi için sıkıntıyı aynen devam ettirmekten başka bir şeye yaramayacağını dile getirilmiştir. Zaten geçici ve beş sene süreyle tecrübe edilen Muvazene-i Hususiye meselesini şimdilik kaldırmaya imkân olsa bile, şu kriz döneminde yeni sıkıntılar oluşturmamak adına teşkilatı aynen bırakarak, bu maaşların bir süre için bile olsa Muvazene-i Umumiye'den ödenmesinden başka çarenin olmadığı dile getirilmiştir¹¹⁰⁵. Gazetenin; aslında sorunun çözümü için, vilayetlerden maaş verilmesi uygulamasından vazgeçilmesi olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Ancak yaşanan sıkıntılı günlerin buna imkân vermemesi nedeniyle bu konuda ısrarcı olmadığı görülmektedir.

Meclis-i Mebusan'da görüşülen muallimlerin maaşları konusu, 1919 senesi vilayete muavenet tertibine 30 bin liranın daha ilave edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu karar hakkında Muhasebe-i Umumiye Genel Müdürü İbrahim Bey'le görüşülmüş ve İbrahim Bey; 1919 senesindeki muavenet tertibinin büyük kısmının İstanbul'a verildiğini ancak bunun da yetmemesi üzerine hükümet tarafından mart ve nisan aylarında geçici bütçe ile yapılması gereken yardıma ek olarak, 30 bin liranın daha verilmesine karar verildiği belirtilmiştir. Fakat bu yardımın yalnız İstanbul'a değil, ihtiyacı olan çeşitli yerlere de genişletilmesinin Meclis-i Mebusan tarafından arzu edildiğini de eklemiştir. Bu açıklamaya göre verilmiş olan 30 bin liradan ne kadarı İstanbul vilayete verilecekse onunla yetinmek zorunda bırakıldığını belirten gazete; paranın tamamı bile İstanbul vilayetine verilse yine de maaşların ödenmesi için yeterli gelmeyeceğinden, maaş sorununun yine çözümsüz kalacağını söylemiştir. Bu karar üzerine İstanbul valisi Abdullah Bey ve Maarif Müdürü Mustafa Bey, Dahiliye Nezareti'ne gelerek Müsteşar Faik Ali Bey'le görüşmüştür. Bu görüşmede Abdullah Bey Nezaretten maaşların ödenmesi için 90 bin lira talep etmiş, konunun Meclis-i Vükela'da görüşülerek bir karara bağlanmasına karar verilmiştir¹¹⁰⁶.

¹¹⁰⁵ “İbtidai Muallimlerinin Terk-i Hizmeti”, *Vakit*, 2 Mart 1920.

¹¹⁰⁶ “İbtidai Muallimlerinin Terk-i Hizmeti”, *Vakit*, 2 Mart 1920.

İbtidai muallimlerinin grevleri devam ederken, muallimler hala verilmemiş olan ocak ve şubat maaşları ek ödenekleriyle birlikte ödeninceye kadar vazifeleri başına dönmeyeceklerini açıklamışlardır. Meclis-i Mebusan tarafından 1919 senesi için vilayete muavenet tertibine 30 bin lira ve 1920 senesi geçici bütçesine 336 bin lira para ilavesi kabul edilmişse de bununla ocak ve şubat maaşları ödenemediğinden krize yine son verilememiştir. Bu sebeple İstanbul valisi Abdullah Bey, Dahiliye Nezareti'ne giderek Nazır Hazım Bey'le görüşmüş ve şimdilik mekteplerin açılması için gereken ödeneğin verilmesini rica etmiştir¹¹⁰⁷. Ancak yine mektepler açılmadığı ve grevde olan ibtidai muallimlerinin ocak ve şubat maaşlarının ödenmesi için de bir çare bulunamadığı ifade edilmiştir. İstanbul valisi Abdullah Bey ve Maarif Müdürü Mustafa Bey bir çözüm bulmak adına Dahiliye Nezareti'nde görüşmeler yapmış ve şimdilik 30 bin liranın ödenmesi uygun görülerek, ödemenin gerçekleşmesi Dahiliye Nezareti'nden Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Fakat bu para ve bugün mevcut olan 24 bin lira ile yalnız muallimlerin ocak maaşları ödenebilecek ve şubat maaşının yine birikeceği ifade edilmiştir¹¹⁰⁸. Muallimlerin grevi sonlandırma şartlarının sağlanamaması sonucunda krizin bir süre daha devam edeceği anlaşılmaktadır.

Beyoğlu, Üsküdar ve civarındaki muallim heyeti tarafından seçilmiş dört yetkili kişi İstanbul valisi ile görüşmüştür. Vali Bey: “Maaş alamadığınızdan dolayı kamuoyu lehinzdedir. Fakat size bir maaş verdikten sonra mektepleri açmamakta ısrar ederseniz aleyhinize döneceklerdir.” demiştir. Bu cümle üzerine muallimler, şubat maaşının ne zaman ödeneceğine dair bir müddetin verilmediğini, grev yapıldığı halde yalnızca ocak maaşını vermekle yetinildiğini söylemiştir. Eğitime geri dönerlerse bu girişimlerin sonuçsuz kalacağından endişe duyduklarını ifade eden muallimler, borç içinde yüzdüklerini, bu yüzden ikinci maaşın temin edilmesi için, gerekirse bankadan alınacak borçların faizlerini ödemeye razı olduklarını belirtmişlerdir. İki aydır kira veremediklerinden ev sahiplerinin evden çıkarmak istediğini söyleyen muallimler, buna kesin bir ödeme çaresinin bulunmasını talep etmişlerdir. Vali ise “çalışın diye ısrar edemem, ikinci maaşı da şimdilik vermeyeceğiz. Onun için düşününüz, ne yapacağınıza karar verip beni bilgilendiriniz”¹¹⁰⁹ cevabını vermiştir.

Bir haftadan beri maaşlarını alamadıkları için ibtidai muallimleri greve gitmiş ve bu yüzden İstanbul'da bulunan bütün ibtidai mektepleri kapanarak binlerce çocuğun tahsilsiz ve mektepsiz kaldığı belirtilmiştir. Muallimler biriken ocak ve şubat maaşlarının verilmesini beklerken ancak bir maaşlarının ödenmesi için Muhasebe-i Hususiye'ye paranın tedarik edilebildiği açıklanmıştır. Ancak muallimlerin grev konusundaki kararlarının kesin olduğu ve

¹¹⁰⁷ “Muallimlerin Terk-i Hizmeti”, *Vakit*, 3 Mart 1920.

¹¹⁰⁸ “Muallimlerin Terk-i Hizmeti”, *Vakit*, 4 Mart 1920.

¹¹⁰⁹ “Muallimlerin Maaşları”, *Vakit*, 7 Mart 1920.

maaşlarının tamamı ödenmedikçe grevi sonlandırmayacakları belirtilmiştir. Dün yayımlanan gazetelerde, Maarif Nazırı Sait Bey'e atfedilen açıklamaya göre; "Maarif Nezareti'nin, muallimlerin metalibi için bir çare bulmaya gayret etmekte iken buna rağmen tatil-i tedrisat etmeleri münasip olamayacağı" söylenmiştir. Gazete bu söylem üzerine; muallimlerin greve gitmeye karar vermeden önce müracaat edebilecekleri tüm makamlara zaten gittiklerini ve tüm çabalarının neticesiz kalmasından dolayı, 24 şubatta vazifelerine devam etmelerine imkân kalmadığını bildirdiklerini belirtmiştir. Bu sebeple iki buçuk ay kadar maaş verilmeyerek perişan bir hale getirilen muallimlerin grevlerinde haklı olduklarını düşünen gazete, bu krizin ortadan kalkması için, geçim darlığı içinde çırpınan muallimlere iki maaş birden ödemekten başka hiçbir çarenin kalmadığını dile getirmiştir¹¹¹⁰.

Muallimler Cemiyeti; Meclis-i Mebusan başkanlığına bir arıza takdim etmiş, bunda muallimlerin grevlerinin uzamasından dolayı ortaya çıkacak olan acı sonuçlara dikkat çekilmek istenmiştir. Arızanın, genel sekreter İrfan Emin Bey tarafından, Başkan Celalettin Arif Bey'e ulaştırıldığı belirtilmiştir. Celalettin Arif Bey'in, meseleye beklenildiği gibi ilgi gösterdiği ve muallim arkadaşlara ayrı ayrı selam göndererek "kendileri için çalışacağımıza emin olsunlar; gelecek Maarif Nazırı'nın ilk işi bu olacağı gibi, Mecliste bu meseleyi en önemli işlerinden biri olarak görmektedir" açıklamasını yapmıştır¹¹¹¹. Muallimlerin grevinin, yetkililerin konuya olan tutumunda değişiklik yaşattığı anlaşılmaktadır. Ayrıca kurulacak olan yeni hükümetin tartışacağı ilk konunun, genel anlamda nitelendirecek olursak, eğitime yönelik olacağının belirtilmesi de dikkate değer bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Nitekim dönemin şartları ve sorunları göz önüne alındığında, yapılan açıklama daha da anlamlı hale gelmektedir.

1 Mart'tan beri grevde olan ibtidai muallimlerinin ocak maaşı ve ek ödeneklerinin verilmesine bugün başlanacağı ilan edilmiştir¹¹¹². Ancak muallimlerin yalnız bir maaşlarını vermekle, krizin önü alınamayacak ve mektepler şubat maaşının verilmesine kadar açılmayacaktır. Bu nedenle İstanbul vilayetinin, Maliye Nezareti'nin kefilliği ile Ziraat Bankası'ndan 45 bin liralık bir avans almayı düşündüğü, fakat gereken işlemlerin bir haftadan önce tamamlanamayacağından, şubat maaşı ödemesinin de birkaç gün daha erteleneceği bildirilmiştir¹¹¹³. İstanbul'da bulunan ibtidai muallimlerinin dün ocak maaşlarını aldıkları bugün de Üsküdar ve Beyoğlu civarına dağıtılacağı bildirilmiştir. Şubat maaşlarına ait borçlanma teşebbüsü henüz ilerlemediğinden, bu maaş temin edilip muallimlere verilineye kadar mekteplerin kapalı kalmaya devam edeceği kaydedilmiştir¹¹¹⁴.

¹¹¹⁰ "Muallimler Maaşatı", *Vakit*, 8 Mart 1920.

¹¹¹¹ "Muallimler Cemiyetinin Müracaatı", *Vakit*, 8 Mart 1920.

¹¹¹² "Muallimlerin Ocak Maaşı", *Vakit*, 10 Mart 1920.

¹¹¹³ "Muallimler Maaşatı", *Vakit*, 10 Mart 1920.

¹¹¹⁴ "Mekatib-i İbtidaiye Ne Zaman Açılacak?", *Vakit*, 11 Mart 1920.

İstanbul mebuslarının seçimi dolayısıyla Cemiyet-i Umumiye-i Belediye salonunu dolduran ikinci derece seçmenlerin, dün karşılarında kadın-erkek muallimlerin yetkililerini bulduklarını belirten gazete; yetkili muallimlerin, seçmenlere ellerindeki mazbatayı imzalatmak istediklerini kaydetmiştir. Mazbatada İstanbul mebuslarına, muallimlere maaş verilemediğinden dolayı, 1 Mart 1920'den beri kapalı bulunan okulların bir an önce açılabilmesi için ne gibi girişimlerde bulundukları sorulmuş ve mazbatayı 200 kadar seçmenin imzaladığı belirtilmiştir. İmzalanan mazbatayı mebuslarının dikkatine sunulmak üzere Meclis-i Mebusan Başkanlığı'na takdim etmişlerdir. Sandığa oy kullanmak amacıyla gelen ayandan Fuat Paşa, muallimlerin bu müracaatları karşısında, meseleyi ayanda da konuşacağını ve hep beraber bir çözüm yolu bulacaklarını vaat etmiştir¹¹¹⁵.

Maarif Nazırı Abdurrahman Şeref Bey'e giden bir gazete muhabiri, grevdeki muallimler hakkında kendisinden bir açıklama yapmasını istemiştir. Muallimlerin bugünkü hallerine üzüldüğü gibi mekteplerin kapalı olmasına da o derece de üzüldüğünü ifade eden Nazır Bey, eski bir muallim sıfatıyla mesleğin kıymetini çok iyi bildiğini, o yüzden muallimlerin sefil ve perişan hallerine hiçbir zaman tahammül edemediğinden grevde olan muallimlerden birkaçını davet ederek görüşüğünü söylemiştir. Bu krize son vermek için kesin çözümler düşündüğünü belirten Nazır Bey, mekteplerin açılabilmesi için muallimlerin maaşlarının da zamanında verilmesi gerektiğini, bu sebeple Maliye Nazırıyla görüşeceğini ve hükümetin üzerine düşeni hakkıyla yerine getirdiğini söylemiştir¹¹¹⁶.

İbtidai muallimlerinin ocak maaşı verilmeye başlamış, şubat maaşları için ise İtibar-ı Milli Bankası'ndan 35 bin liranın gelmesinin beklendiği belirtilmiştir. Muallimlerin kimisi maaşlarını alınca işe başlamayı düşünürken kimisi de tüm maaşlarının teminatı verilmediği takdirde derslere başlamayı düşünmediklerini ifade etmişlerdir¹¹¹⁷. İstanbul'da sorun bir şekilde çözülsün de Anadolu'da maaş alamadığı için sıkıntı yaşayan birçok muallim vardır. İzmir gazetelerinde Ödemiş muallimlerinin de maaş alamadıklarından dolayı terk-i hizmet ettikleri haberine yer verilmiştir¹¹¹⁸.

Maarif Nezareti ile İtibar-ı Milli Bankası arasında borçlanma meselesini görüşüldüğü, bankanın kabul ettiği ve geriye sadece bankadan alınan paranın muallimlere dağıtılmasının kaldığı belirtilmiştir. Ayrıca vilayet mart maaşını da temin etmiş bu nedenle gazete krizin ortadan kalktığını ve mekteplerin mart maaşlarından sonra açılacağını yazmıştır¹¹¹⁹.

¹¹¹⁵ "Muallim ve Muallimler", *Vakit*, 12 Mart 1920.

¹¹¹⁶ "Maarif Nazırı'nın Beyanatı", *Vakit*, 12 Mart 1920.

¹¹¹⁷ "İbtidai Mektepleri Ne Zaman Açılacak?", *Vakit*, 12 Mart 1920.

¹¹¹⁸ "Ödemiş Muallimleri", *Vakit*, 12 Mart 1920.

¹¹¹⁹ "Muallimlerin Grevi", *Vakit*, 14 Mart 1920.

Mart maaşlarının ödenmeye başlamasıyla muallimler görevlerine dönmeye karar vermiş ve 15 gündür kapalı olan ibtidai mekteplerinin yeniden açılarak eğitime başlayabileceği belirtilmiştir. Bankadan alınan 30 bin liralık borç sözleşmesinin, İstanbul valisi Abdullah Bey’le karşılıklı olarak imzalandığı ve vilayetin bu borca %99 faiz ödemeyi taahhüt ettiği kaydedilmiştir. Maliye Nezareti de varidat-ı hususiye tahsilatını ve mal sandıklarını, banka hesabına karşılık olmak suretiyle borcun ödenmesini taahhüt etmiştir. Karşılık için elde para kalmadığı durumda da mart ve nisan aylarında birçok vergilerin ilk taksitlerinin zamanı geldiğinden toplanan vergilerin artacağı ve bu şekilde maaşların varidat-ı hususiyeden ödenmesinin mümkün olacağı düşünülmüştür. Vazifelerine geri dönme kararı alan muallimler bir beyanname yayınlamışlardır. Bu beyannamede şu sözler yer almıştır:

“Harp senelerinin mesaib-i maddiyesi huzurunda daima sabûr ve mütevekkil yaşayıp her türlü hak ve nasbını mensup olduğu milletin feyz ve irfanında arayan biz İstanbul mekatib-i iptidaiye muallime ve muallimleri öteden beri temâdi etmekte bulunan tezebzübün son tecelli-i elemi olarak ve iki aylık acı bir yoksulluğun mata’ib-i maddiye ve maneviyesine artık tahammül edemeyerek bundan on dört gün evvel pek ziyade tecil eylediğimiz vazife-i talimiyemizi terke mecbur olmuştuk... Bar-ı maişetin sıklet-i ızdırabı neticesinden tevellüd eden bu buhran Maarif Nazır-ı cedidi Beyefendi ile İstanbul valisi ve Maarif müdürü Beyefendilerin nazarlarında günün pek acı ve matemli bir levhası şeklinde tezahür etmiş ve bu mağdur zümrenin hak ve ihtiyacat-ı umumiyele en seri ve kat’i çarelere rabt edilerek kanun-ı sani maaşının i’tası ve şubat maaşının da te’diyesine ibtidar edilmesi suretiyle neticelenmiştir. Makamat-ı aidesinin şimdiye kadar ihmalkar bir nazarla telakki etmiş olduğu bu kimsesiz zümrenin ba’de-mâ her şeyden evvel düşünölmeye layık olduğu Meclis-i Millî’ce tasvip edilmekle beraber ve ez-cümle muhterem muallim ve Nazırımız Beyefendi hazretlerinin de “Sizler benim öz evladımsınız” beyanat-ı alimane ve al-i cenabanelerinden tezahür etmiş olmakla gerek hal ve gerekse atının teminat-ı kaviyeye rabtı suretiyle meselenin halledilmiş bulunmasından dolayı mayısın on beşinci pazartesi gününden itibaren bilumum mekatibin küşad edileceğini beyan bu ahval-i müessefeden naşı sekteye uğrayan tedrisatın da büyük bir azm-i mesai ile telafisini heyet-i muallimin mukaddes bir farîza add eyler”¹¹²⁰.

Muallimlerin geçim dertlerinin artık katlanılamayacak boyuta ulaşmasından dolayı 14 gün önce girmiş oldukları greve, istenilen şartların sağlanması ve gelecek maaşların ödeneceğine dair verilen teminat sonucunda son verildiği görölmektedir.

İstanbul vilayeti bütçesi kaynak miktarının 61 milyon 386 bin 634 kuruş olarak gösterildiği ve masraflarında bu miktara göre düzenlendiği belirtilmiştir. Kaynakların hepsi vergilerin tahakkuk miktarından ibaret olmayarak, bu sene zarfında vilayetin, maliyede muavenet tertibinden olmak üzere, alacağı 35 milyon küsur kuruşun da kaynak olarak dahil edildiği belirtilmiştir¹¹²¹. İstanbul vilayeti bütçesinde denklik sağlanmış olduğundan, bütçenin

¹¹²⁰ “Muallimlerin Terk-i Hizmeti Hitam Buldu”, *Vakit*, 15 Mart 1920.

¹¹²¹ “İstanbul Vilayeti Bütçesi”, *Vakit*, 22 Mart 1920.

birkaç güne kadar Dahiliye Nezareti'ne takdim edileceği yazılmıştır¹¹²². Ayrıca Aydın vilayeti idare-i hususiyesinden maaş alan memur ve muallimlerin maaş ve zamları için Maliye Nezareti'nden 20 bin liranın gönderildiği kaydedilmiştir¹¹²³.

İstanbul vilayeti Muhasebe-i Hususiye'den maaş almakta olan muallimler bugün son maaşlarını alamadıkları yazılmıştır¹¹²⁴. Ancak 3 gün sonra, cumartesi günü maaşların ödenmesine başlanacağı belirtilmiştir¹¹²⁵.

Edirne'de Muhasebe-i Hususiye'den maaş almakta olan memur ve muallimlerin maaşlarını düzenli verebilmek için, Edirne Vilayeti Genel Meclisi tarafından yapılan görüşmeler sonunda, vilayet hissesi adıyla alınmakta olan vergilere zam yapılması teklif edilmiştir. Sonradan alınan haberlere göre bu teklif, Dahiliye Nezaretince kabul edilmemiş, Edirne muallimlerinin mart maaşı zamsız olarak ödenmiştir. Edirne Valisi Celal Bey'den Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda; ay sonuna kadar muallimlerin maaşları ödenmezse greve gidileceği, önceden vergilere zam yapılmasına dair tekliflerin kabul edildiği takdirde, her ay muavenet tertibinden 15 bin lira verilmesi istenmiş ve aksi takdirde vilayetin, muallimlerin grevlerinden dolayı sorumluluk kabul etmeyeceği belirtilmiştir¹¹²⁶. Vilayetten maaş alan ibtidai muallimlerinin maaş sorununun İstanbul dışındaki vilayetlerde de yaşandığı görülmektedir. Maaşların ödenmesini sağlayacak bir gelir kaynağının olmaması, soruna kalıcı çözümlerin getirilmesine de olanak tanımamış gibi gözükmektedir. Muallimler greve giderek ciddiyetlerini sergileseler de ülkenin mali durumunun, farklı girişimlere imkân vermemesi konunun kesin olarak çözülmesinin önündeki en büyük engel olarak nitelendirilebilir.

Muallimlerin maaş sorunu, 12 Ocak 1920'de açılan son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde de ele alınmış, ancak yine bir sonuç alınamadığından, muallimlerin topluca iş bırakmaktan başka çare bulamadıkları belirtilmiştir¹¹²⁷.

3.2.2. Muallimlere Yapılan Zam ve Yardımlar

İaşe Nezareti birkaç güne kadar bütün memurlarına erzak vermeye başlayacağını duyurmuş ve bunların beş sınıfa ayrılan maaşlar üzerinden verilmesine karar verilmiştir. Verilecek erzakın cinsi az olmakla beraber ucuz olmasını memnuniyet verici bulan gazete, erzakın şimdilik patates, şeker ve zeytin yağından ibaret olacağını tahmin ettiklerini ve patatesin kilosunun 5, şekerin 20 ve zeytin yağının 40 kuruştan olacağını haber vermiştir¹¹²⁸.

¹¹²² “İstanbul Vilayeti Bütçesi”, *Vakit*, 21 Nisan 1920.

¹¹²³ “Aydın Muallimlerinin Maaşatı”, *Vakit*, 5 Nisan 1920.

¹¹²⁴ “Muallimlerin Son Maaşı”, *Vakit*, 6 Nisan 1920.

¹¹²⁵ “Muallimlerin Maaşı”, *Vakit*, 9 Nisan 1920.

¹¹²⁶ “Edirne'de İbtidai Muallimleri”, *Vakit*, 21 Nisan 1920.

¹¹²⁷ Sarıhan, 2019a: 415.

¹¹²⁸ “Memurine Erzak”, *Vakit*, 30 Ekim 1918.

Ayrıca merkez memurlarına 20 kuruştan birer teneke gaz verileceği duyurulmuştur. Bundan haberdar olan muallimler kendilerinin yine ayrı bırakılmamalarını talep etmişlerdir¹¹²⁹. Gazdan asıl muhtaç olan muallimlerin mahrum edilmemesi hakkında gazetelerde yer alan yazılar, Nazır Rıza Tefvîk Bey'in dikkatini çekmiş konuyla ilgili şu açıklamayı yapmıştır. Maarif Nezareti'ne verilen gazın genel dairelere verilen gazlar meyanında alındığını ve bunun verilmesine muallimler de ortak edilirse, 100 dirhem bile düşmeyeceğini söylese de “muallimler için ayrıca vuku bulan talebin sonuçlandırılmasına çalışacağız” demiştir¹¹³⁰.

1 Mart itibarıyla memurlara verilen erzak yerine, buğday bedelinin ödenmesi kararı alınmıştır¹¹³¹. Yapılan düzenlemeyle memurlar otuz dereceye ayrılmış ve memurlara maaş zammı olarak 30 kilodan 300 kiloya kadar buğday tutarının verileceği belirtilmiştir¹¹³².

Memurlara verilmekte olan erzakın iâşe ambarlarında bitmesinden dolayı bu aydan sonra verilemeyeceği bazı gazetelerde yazılmış, ancak yapılan araştırma sonucunda İâşe ambarlarında iki ay yetecek kadar şeker bulunduğu görülmüştür¹¹³³. Damat Ferit Paşa, hükümeti kurmakla görevlendirildiği ilk haftada maaşlara zam konusunu gündeme getirmiştir. Eski kabineden kalan zam maaşı meselesini kesinleştirmiş ve eski kabinenin 500 kuruşa kadar olan maaşlar için 30 kilo, ondan fazlası için de her 100 kuruşta 2 kilo buğday bedeli zam yapılmasını kabul etmiş, ancak yetim ve dullar için zam konusunun henüz neticelenmediği kaydedilmiştir. Padişaha arz edilen bu uygulamayla; 500 kuruş maaş alan için 10 kilo, 15¹¹³⁴ bin kuruş maaş alan için 300 kilo zam verilecek ve bu sayede diğer tüm zamlar tamamen kaldırılmış olacaktır¹¹³⁵. Aradaki oranın 50 kat üzerinden hesaplandığı görülmektedir.

Buğday oranı üzerinden maaş alanlara verilecek zamlar hakkındaki kararnamenin büyük olasılıkla bugün yayınlanacağı belirtilmiştir. Maaşların 500 kuruşa kadarı için 30 kilo verilecek ve 500-1.000 arası için ayrıca 100 kuruşta 4 kilo, 1.000-2.000 arası için yine ayrıca ikişer kilo zam yapılacaktır. 2.000-4.000 arasındaki zam ise yukarıdaki sayılara bu miktar arasında her 250 kuruş için 5 kilo, 4.000-5.000 arası için de her 500 kuruşta 10 kilo olarak belirlenmiştir. 5.000-10.000 arasındaki her 1.000 kuruş için zam miktarı 10 kilo, 10 bin kuruştan yukarı maaşlarda aynı seviye 250 kilo, yalnız vükela için 300 kilo üzerinden zammın ödeneceği belirtilmiştir. Şubat ayında bir kilo buğday fiyatı 26 kuruş olarak tespit edilmiştir. Bu hesaba göre 500 kuruşa 30 kilo yani 780, 1.000 kuruşa 50 kilo yani 1.300, 2.000 kuruşa 75 kilo yani

¹¹²⁹ “Memurlara Gaz”, *Vakit*, 31 Aralık 1918.

¹¹³⁰ “Memurlara Gaz Tevzi’i”, *Vakit*, 8 Ocak 1919.

¹¹³¹ Sarıhan, 2019a: 369.

¹¹³² “Memurin Maaşatına Zam Meselesi”, *Vakit*, 23 Şubat 1919.

¹¹³³ “Memurin Erzakı”, *Vakit*, 5 Mart 1919.

¹¹³⁴ 15 bin kuruş maaş verileceklerle 300 kilo zam yapılacağı haberini Sarıhan, 1000 kuruş maaşlar için 300 kilo verilecek şeklinde yazmıştır. Sarıhan, 2019a: 369; “Maaşlara Zam”, *Vakit*, 9 Mart 1919.

¹¹³⁵ “Maaşlara Zam”, *Vakit*, 9 Mart 1919.

1.950, 4.000 kuruşa 110 kilo yani 2.810, 5.000 kuruşa 130 kilo yani 3.380, 10.000 kuruşa 240 kilo yani 6.240, bundan fazla maaş alanlar için genel olarak 250 kilo, yani 6.500 kuruş vükela için de genel olarak 300 kilo yani 7.500 kuruş zam verileceği kaydedilmiştir¹¹³⁶. Muallimlerde en düşük maaş 600 kuruş iken, yeni hesaplamalara göre alacakları 780 kuruş buğday zammıyla beraber toplam 13 lira 80 kuruş maaş almış alacakları belirtilmiştir¹¹³⁷.

İlaçe Müdüriyeti'nden alınan bilgiye göre memurlara verilmekte olan şeker, bakla ve patatesten oluşan erzak stoğunun 2 ay daha verilebileceği kaydedilmiştir¹¹³⁸. Bu arada memurlara verilmekte olan vesika ekmeğinin birkaç güne kadar kesileceğini yazılmış, memurların bu ekmeklerine karşılık buğday zammına ilave olarak bir miktar zam yapılmasına karar verildiği bildirilmiştir. Buna göre maaşı 2.000 kuruşa kadar olan memurlara almakta oldukları buğday zammının %60'ı, maaşı 2.000'den fazla olanlara da buğday zammının %50'si oranında zam yapılacağı; fakir, dul ve yetimlere de belediyece ekmeklere verilecek narha göre fiyat farkı verileceği yazılmıştır¹¹³⁹.

Geyve muallimlerinden dört kişinin imzasıyla gazeteye bir yazı gönderilmiş ve Maarif Nezareti'nin dikkatine sunulduğu belirtilmiştir. Hükümet memurlarının marttan beri aldığı pahalılık zammını alamadıklarını söyleyen İzmit muallimleri, konuyla ilgili yetkili tüm kurumlara başvurduklarını ancak bir cevap alamadıklarını belirtmişlerdir. Bu duruma ibtidai muallimi oldukları için mi maruz kaldıklarını sorgulayan muallimler, beş aydan beri mahrum kaldıklarından dolayı büyük bir darlığa düştüklerini belirtmişlerdir¹¹⁴⁰.

İstanbul vilayet meclisi tarafından alınan kararla eylül, ekim ve kasım aylarında memurlara verilecek pahalılık zammında buğday fiyatının 30 kuruştan hesap edilmesine karar verildiği yazılmıştı. Ancak gazetenin aldığı habere göre bu karar, Maliye Nezareti tarafından muhalif kanun görüldüğü gibi, piyasanın durumuna da aykırı kabul edilmiştir. Bu nedenle Maliye Nezareti'nce kaleme alınan bir kararname gereğince eylül, ekim ve kasım aylarında buğday zammının 22 kuruştan verilmesinin düşünüldüğü kaydedilmiştir¹¹⁴¹. Buğday zammının 30 kuruş üzerinden hesap edilmesi kararına rağmen, Maliye Nezareti bu kararı yok saymaya kalkışmış, hatta bu konuda bir de yeni kararname düzenleyerek irade-i seniyyeye sunduğu söylenmiştir¹¹⁴².

¹¹³⁶ "Maaşlara Zam", *Vakit*, 13 Mart 1919.

¹¹³⁷ Sarıhan, 2019a: 369.

¹¹³⁸ "Memurların Erzakı", *Vakit*, 14 Mart 1919.

¹¹³⁹ "Memurların Ekmeği", *Vakit*, 10 Haziran 1919.

¹¹⁴⁰ "İzmit Muallimlerinin Pahalılık Zammı", *Vakit*, 9 Temmuz 1919.

¹¹⁴¹ "Pahalılık Zamları", *Vakit*, 10 Eylül 1919.

¹¹⁴² "Buğday Zammı", *Vakit*, 9 Ekim 1919.

Birçok sınıf ve meslek dalları arasında ekonomik krizi en fazla hissedenler memurlar olmuştur. Bundan dolayı savaş sırasında memurların maaşlarına bazı zam kademeleri koyulduğu gibi, Mondros Mütarekesi'nden sonra da buğday zammı ile olabildiğince giderlerine yardımcı olmaya çalışılmıştır. Fakat ekmek ve pahalılık zammı gibi verilen ek maaşların, zamların miktarındaki zamana ve mekâna göre yaşanan değişimden kaynaklanan karmaşa, muhasebe memurlarını çok zorlamaktaydı. Bunun yanında memurlarda bu zamlarla hayati ihtiyaçlarını gideremiyorlardı. Bir de buğday zammının üç ayda bir idari meclisler tarafından piyasadaki çalkalanmalara göre değişmesi yüzünden meydana gelen dedikodular da bulunmaktaydı. Hükümet bu durumları dikkate alarak hem mevcut olan usulü düzenlemek hem de memurların ihtiyaçlarını tatmin edebilmek için ekmek ve pahalılık zammı uygulamasını kaldırarak, maaşlara belirli miktarda zam yapılmasına karar vermiştir¹¹⁴³.

Konuyla alakalı bir kararname düzenlenmiş ve Nazır Tefik Bey tarafından incelenerek uygun görülmüştür. Yeni kararname özellikle küçük memurların geçinmesi konusunda maruz kaldıkları zor durumu dikkate almakta ve bunların maaşlarına fazlaca zam yapmayı içermektedir. Yeni kararname gereğince buğday ve ekmek zamları kesilerek, asli maaşı 1.000 kuruşa kadar olanların maaşına üç misli, 1.000 kuruştan 3.000 kuruşa kadar olanlara iki misli, 3.000'den yukarı maaş alanlara bir misli zam yapılacaktır. Bu şekilde; maaşı 1.000 kuruş olan 4.000, 2.000 kuruş maaşı olan 6.000 kuruş alacaktır. 3.000 kuruştan yukarı maaş alanların maaşına bir misli zam yapılacağından maaşı 4.000 kuruş alanlar 8.000 kuruş alacaktır. Diğer taraftan hükümet memurların maaşlarının hiçbir şekilde gecikmemesi için gereken önlemleri almış, sene sonuna kadar olan memur maaşlarını şimdiden temin ettiği kaydedilmiştir. Yapılacak zamlar hakkındaki kararname irade-i seniyyeye sunulur sunulmaz zamlarında maaşla birlikte düzenli olarak verileceği yazılmıştır¹¹⁴⁴.

Bu maaş haberi ertesi gün düzeltilmiş ve maaşların oranlarında bazı değişiklikler yapılmıştır. Maliye Nezareti tarafından hazırlanan bu kanun layihası Bab-ı Âli'ye takdim edilmiş ve Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın bu layihayı aynen kabul etmeyi düşündüğü belirtilmiştir¹¹⁴⁵. Layihayı görüşmek üzere; Dahiliye, Harbiye, Maliye Nazırlarıyla Şura-yı Devlet başkanı Abdurrahman Şerif Bey'den oluşan bir Vükela Encümeni oluşturulmuştur. Bu Encümen yapılacak zammın uygulanmasını esas itibarıyla uygun bulsa da bazı meselelerden dolayı bir toplantı daha yapmaya karar vermiştir¹¹⁴⁶. Memurin maaşlarına yapılacak zam hakkındaki kanun layihası irade-i seniyyeye sunulduğu yazılmış¹¹⁴⁷, ancak daha sonra henüz

¹¹⁴³ "Memurin Maaşatına Zam", *Vakit*, 2 Aralık 1919.

¹¹⁴⁴ "Memurin Maaşatına Zam Miktarı", *Vakit*, 3 Aralık 1919.

¹¹⁴⁵ "Memur Maaşlarına Yapılacak Zamaimin Miktarı", *Vakit*, 4 Aralık 1919.

¹¹⁴⁶ "Memurin Maaşatı", *Vakit*, 8 Aralık 1919.

¹¹⁴⁷ "Zam Maaş Kanunu", *Vakit*, 11 Aralık 1919.

irade-i seniyyeye sunulmadığı, birkaç gün ertelenmesinden dolayı birçok yanlış düşüncelerin yazıldığı ve bunların hiçbirinin doğru olmadığı açıklanmıştır¹¹⁴⁸. Dün padişaha sunulduğunu duyuran gazete birkaç günden beri kanunun tasdik edilmediği veya edilmeyeceği hakkında dönüp duran dedikodularında bu yayınlanan kararlar tekzip yapıldığını belirtmiştir¹¹⁴⁹.

Aralık ayının başından itibaren uygulanmak üzere hazırlanan zam kanunu sonunda çıkmıştır. Birinci maddesinde genel bütçeden maaşlarını alan memurların şu fevkalade maaşları alacağı yazılmıştır: 1-1.000 kuruşa kadar maaşı olanlara maaşının üç misli. 1.001-3.000 kuruşa kadar maaşı olanlara maaşlarının 1.000 kuruşa kadar olan miktarı için üç misli ve 1000 kuruştan fazlası için bir misli, 3.001 kuruş ve daha fazla maaşı olanlara maaşlarının 3.000 kuruşa kadar miktarı için önceki kaide gereği ve 3.000 kuruştan fazlası için bu fazlanın %75'i olarak belirlenmiştir. Ancak 600 kuruştan aşağı maaşı olanlara verilecek fevkalade maaşın 600 kuruş maaşı olanlara verilecek fevkalade maaş miktarına ve 900 kuruştan aşağı ve 600 kuruştan fazla maaş olanlara verilecek fevkalade maaş miktarı da 900 kuruş maaşı olanlara verilen fevkalade maaş miktarına tamamlanacaktır¹¹⁵⁰.

İkinci maddede yurtdışında okuyan talebeye ve müfettişlerine birinci madde gereğince fevkalade maaşlarının verileceği yer almıştır. Üçüncü maddede, görevde bilfiil bulunmayan ama maaşlarını tamamen veya kısmen almakta olan memurların maaşlarına yer verilmiştir. Dördüncü maddede yevmiyeli memurlar ve müstahdemin alacakları maaş düzenlenmiştir. Beşinci madde ise maaşlı işten çıkarılan Mülkiye ve İlmiye ile emekli Mülkiye ve İlmiyeden ve Divan-ı Umumiye bütçesinin 41. faslından maaş alanları içermektedir. Altıncı maddede asli bir memuriyete sahipken sonra başka bir memura vekaletten dolayı vekalet maaşı alanları içermektedir. Yedinci madde, bir mektepte veya çeşitli mekteplerde birkaç muallimliği bulunan bir muallime, her bir muallimliğinden aldığı maaş veya ücretlerin birleşmesiyle ulaşılan miktara göre fevkalade maaşı hesaplanacağı gibi, memur sınıfında bulunan muallimine dahi memuriyet maaşıyla muallimlik ücretlerinin toplamı üzerinden zamlı maaşının verileceği belirtilmiştir. Ancak emekli ve işten çıkarılma maaşı alanlardan muallimlikte müstahdem bulunanların emekli veya işten çıkarılma maaşları için ayrı ve muallimlik ücretlerinin toplamı için ayrı zamlı maaşın hesaplanacağı belirtilmiştir. Ayrıca bu kararname ile 19 Haziran 1909 tarihli İaşe kararnamesinde yer alan ekmek bedeli verilmesi uygulaması da kaldırılmıştır. Kararnamenin 1 Aralık 1919 tarihinden itibaren uygulanacağı ve hükümlerinin uygulanmasından Heyet-i Vükela'nın sorumlu olduğu belirtilmiştir¹¹⁵¹.

¹¹⁴⁸ "Zam Maaş Kanunu", *Vakit*, 13 Aralık 1919.

¹¹⁴⁹ "Zam Maaş Kanunu Çıktı", *Vakit*, 14 Aralık 1919.

¹¹⁵⁰ "Maaşat Zammı Hakkındaki Kararname", *Vakit*, 15 Aralık 1919.

¹¹⁵¹ "Maaşat Zammı Hakkındaki Kararname", *Vakit*, 15 Aralık 1919.

Memurların maaşlarına yapılan zam dolayısıyla birçok memur ailesinin uzun savaş yıllarında çektikleri sıkıntının önüne bir dereceye kadar geçilmiş olduğunu belirten gazete, Muhasebe-i Hususiye'den maaş alanlara dair bir maddenin yer almamasına dikkat çekerek, onların bu yeni zamdan yararlanamayacakları gibi eski zamlarını da kaybettiklerini söylemiştir. Mağduriyet yaşayan bu kesimle ilgili karar almak üzere vilayet encümeninin toplandığı, fakat bir karar alınamadığından dolayı tekrar toplantı yapacakları yazılmıştır¹¹⁵². Yeni zam kanununun yalnızca Muhasebe-i Hususiye'den maaş alan başta ibtidai muallimlerini hüsrana uğrattığını aynı zamanda polis memurlarının da bundan zararlı çıktığı belirtilmiştir¹¹⁵³. Ancak daha sonra yapılan hatadan dönen Dahiliye Nezareti, bu durumdan Muvazene-i Hususiye'den maaş alanları muaf tutmuş ve bu zamların verileceği ve bütçenin müsaade ettiği oranda yeni zamlardan da faydalanacaklarını vilayetlere bildirmiştir¹¹⁵⁴. Muhasebe-i Hususiyesi'nden maaş alan muallim ve memurların son zam kararnamesinden yararlanmaları için 1 Aralık'tan itibaren yeni zam üzerinden maaş verileceği ayrıca Muhasebe-i Hususiye memurluklarına ödenecek olan ek paraların ise eski buğday zammıyla ekmek bedelinin bundan sonra verilmemesi konusunda Muhasebe-i Hususiye Müdüriyeti'nden bir emir verilmediği haber alınmıştır¹¹⁵⁵.

Ayrıca Beyazıt Numune Mektebi'nde Muallimler Cemiyeti üyelerine kıyyesi 160 kuruştan yemeklik sızdırılmış kaliteli Anadolu yağı dağıtılacağı haberi verilmiştir¹¹⁵⁶.

3.3. Muallimlerle İlgili Diğer Gelişmeler

3.3.1. Vefat Eden Muallimler

Savaş şartları tüm ülkeyi her yönden etkilemiş özellikle hayat pahalılığı yüzünden yetersiz beslenmek zorunda kalan insanların virüslere karşı dirençleri oldukça zayıflamıştır. I. Dünya Savaşı yıllarında dünyayı kasıp kavuran İspanyol Nezlesi, ülkede tekrar bir pandemi yaratmış ve birçok insanın ölümüne sebep olmuştur. Bunlardan ilki İstanbul Polis Mektebi muallimlerinden İrfan Bey'dir. Yakalandığı İspanyol Nezlesi'nden dolayı vefat ettiği haberi gazetede yayınlanmıştır¹¹⁵⁷. Cihangirli Muallim Şinasi Bey'in de İspanyol Nezlesi'nden etkilenerek vefat ettiği ve Kasımpaşa mezarlığına defnolunduğu yazılmıştır. Gazetede Muallim Şinasi Bey'in son derece değerli olmakla beraber, gayet alçakgönüllü bir düşünce insanı olduğu belirtilerek, daha önce Tıbbiye'den siyasi meseleden dolayı çıkarılmış olduğu halde, gayretine kesinlikle zarar getirmemiş ve riyaziyat, tabiiyyat şubelerinde 20 sene kadar özel araştırmalarda

¹¹⁵² “Maaşat Zam”, *Vakit*, 17 Aralık 1919.

¹¹⁵³ “Zam Kanununun Tenzil Ettikleri”, *Vakit*, 18 Aralık 1919.

¹¹⁵⁴ “Muvazene-i Hususiyeden Verilen Maaşlar”, *Vakit*, 24 Aralık 1919.

¹¹⁵⁵ “Muvazen-i Hususiye'den Maaş Alan Muallimler”, *Vakit*, 1 Şubat 1920.

¹¹⁵⁶ “Muallimlere Yemeklik Yağ”, *Vakit*, 9 Şubat 1920.

¹¹⁵⁷ “İrtihal”, *Vakit*, 31 Ekim 1918.

bulunduğu, bunun dışında Şinasi Bey'in harflerin değiştirilmesi konusuyla da ilgilendiği ve çeşitli eserler yayınladığı belirtilmiştir¹¹⁵⁸. Darülfünun muallimlerinden Ahmet Saib Bey'in de kısa bir hastalık müddetinden sonra vefat ettiği, eserleri ve makaleleriyle tarihe olan derin bilgisini ispat etmiş güçlü bir tarihçi olarak tanındığı yazılmıştır¹¹⁵⁹.

Darülmuallimin müdürü Servet Bey'in tifüs hastalığından dolayı vefatı, ülkede büyük yankı uyandırmış, pek çok isim ve kuruluş, üzüntüsünü gazetede paylaşmıştır. Servet Bey; Avrupa'da eğitim görmüş, Edirne Darülmuallimin müdürlüğü, Edirne ve İzmir Maarif müdürlüklerinde bulunmuştur. Servet Bey'in, işgal dolayısıyla tahliye edilmek zorunda kalan Darülmuallimin'i tekrar toplamak için uğraştığı sırada bu hastalığa yakalandığı belki de vazifesine kurban olduğu yazılmıştır. Ölüm döşeğinde bile onu ziyaret eden arkadaşlarına sağlığından daha çok kurumun halinden bahsettiğini ve ateşli nöbet geçirdiği sırada bile okul meseleleriyle uğraştığı belirtilmiştir. Vefatı üzerine Maarif Umumiye Nezareti'nden taziye mesajı iletilirken, son yolculuğa uğurlandığı sırada, tüm Darülfünun ve Darülmuallimin ile sultanî mektepler ve âli sınıf talebelerinin cenaze alayına katılmaları istenmiştir. Muallimler Cemiyeti: Darülmuallimin'e ve muallim arkadaşlarına taziye mesajı yayınlayarak cenaze merasiminde bulunmak üzere aza üyelerinin Türk Ocağı'na çağırmıştır. Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti: bu acı kayıptan duyduğu üzüntüyü dile getirerek, Darülmuallimin-i Aliyye'ye taziye mesajı göndermiş ve cemiyet üyelerinin cenaze merasimine katılmalarını istemiştir. Türk Ocağı: "Ocaklı kardeşlerden Darülmuallimin müdürü Servet Bey hakka kavuştu" sözleriyle vefatını haber vererek, bütün ocaklıların arkadaşlarına son vazifesini yapmak ve cenaze merasiminde bulunmak üzere ocağa gelmelerini istemiştir¹¹⁶⁰.

Gazete Darülmuallimin-i Âliyye müdürü Servet Bey'in cenaze merasiminin kıymet ve değerine uygun olarak yapıldığını ve naaşının Hamidiye Etfal Hastanesi'nden Darülmuallimin binasına getirildiğini, sonrasında ise talebelerinin ve arkadaşlarının omuzları üzerinde Fatih'e nakledildiğini söylemiştir. Cenazeyi Maarif Nazırı Rıza Tevfik Bey, Müsteşar Müslihiddin Adil, Tedrisat-ı Âliye müdürü Salahattin Beylerle, muallimlerden, dostlarından ve Mülkiye, Darülmuallimin, İstanbul ve Galatasaray Sultanisi talebelerinden oluşan büyük bir alayın takip ettiği ve ikinci vakti cenaze namazı Fatih'te kılındıktan sonra caminin mezarlığındaki kabre gömüldüğü bildirilmiştir. Darülmuallimin-i Âliyye tüm taziye ve destek mesajlarına bir teşekkür ile karşılık vermiş ve şu mesajı yayınlamıştır: Bugün Darülmuallimin ailesinin çok kıymetli ve sevgili bir parçasını kaybetmekten ötürü kederli olduklarını ifade ettikten sonra, Servet Bey'in aralarına katılalı az bir zaman olmasına rağmen, uzun zamandır tanışıyor gibi

¹¹⁵⁸ "Muallim Şinasi Bey", *Vakit*, 2 Kasım 1918.

¹¹⁵⁹ "İrtihal", *Vakit*, 1 Aralık 1918.

¹¹⁶⁰ "Servet Bey'in İrtihali", *Vakit*, 29 Aralık 1918.

büyük bir samimiyetin olduğu belirtilmiştir. Bu acı ayrılıktan dolayı duyulan matemi, taziye eden gazete, heyet ve kişilere ve merhuma karşı son uğurlama vazifesini layık olduğu şekilde yerine getirmek için yardımda bulunan Maarif Nezareti ile 100 lira bağışta bulunan Mahir Beyefendi'ye teşekkür edilmiştir¹¹⁶¹.

“Mirat-ı Mekteb-i Harbiye Mühendishane”nin yazarı ve Kuleli Mektebi Kitabet eski muallimlerinden Binbaşılıktan emekli Pirizade Esat Bey'in de vefat haberi yer almıştır¹¹⁶². Ayrıca Muallim Şehabettin Süleyman Bey'in iki seneden beri bulunduğu İsviçre'de vefat ettiği haberi daha önce gazete sütunlarında yer almış, fakat kardeşleri bu haberi yalanlamıştır. Bu kez “Akşam” gazetesi Şehabettin Süleyman Bey İspanyol Nezlesi'nden dolayı İsviçre'de vefat ettiği haberini yayınlamıştır. Henüz 33-34 yaşlarında olduğu yazılan Şehabettin Süleyman Bey'in, İzmir'de Mekteb-i Mülkiye'yi tamamladıktan sonra irfan hayatımızda önemli bir yer tutan edebi hareketine, İzmir gazetesinde başladığı ve İsviçre seyahatine gidinceye kadar memleketin gençliği içindeki değerinin koruduğu belirtilmiştir. Edebi kişiliğinin yanında muallimlik mesleğine de verdiği hizmetleri yazan gazete, Şehabettin Bey'in Vefa idadisinde Fransızca muallimliğiyle başlayan, İstanbul ve Galatasaray sultanisinde edebiyat ve tarih-i edebiyat muallimliğiyle son bulan bu eğitim hayatının pek kıymetli olduğunu söylemiştir. Şehabettin Bey'in yayımladığı eserlere de yer veren gazete: Sanat-ı Tahrir, Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye, Osmanlı Tarih-i Edebiyatı ve Muallimat-ı Edebiye (Fuat Beyle ortak), Ben Başka, Çıkmaz Sokak Piyesi Osmanlılarda Vahime-i Mesuliyet (makaleler), Kara Bela (tenkit), Abdülhak Hamit (tenkit) yazılarını kaleme aldığını belirtmiştir¹¹⁶³.

Köprülü Numune Mektebi muallimlerinden Ömer Lütfü Efendi'nin de vefat haberine yer verilmiştir. Kendisinin 17 mektep talebesi ve birçok muallimin katıldığı, 25 yıllık muallime layık bir anma töreni ile defnedildiği yazılmıştır¹¹⁶⁴. Kabataş Sultanisi Ulum-u Tabiiyye muallimi Lütfü Bey'in vefat ettiği, kendisinin çok uzun zamandır çeşitli yerlerde muallimlik yapan iyi ahlaklı bir kişi olduğu kaydedilmiştir¹¹⁶⁵.

Vefat eden bir başka muallim ise Hasan Ferit Bey'dir. M. Cemal uzun uzun yazdığı bir makalesinde Hasan Ferit Bey'in vefatından duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Hasan Ferit Bey'in ömrünün büyük bir kısmını gençlerin eğitime sarf ettiğini, talebelerine bilgiçlik taslamayan, yazdığı eserler övüldüğünde çeşitli bahanelerle, benlik görüntüsü sergilemekten kaçınan bir insan olduğunu belirttikten sonra, eğitimde geride kalan talebeleri yola getirmek

¹¹⁶¹ “Bir Ziy'a”, *Vakit*, 30 Aralık 1918.

¹¹⁶² “İrtihal”, *Vakit*, 14 Ocak 1919.

¹¹⁶³ “Şehabettin Süleyman Bey”, *Vakit*, 5 Nisan 1919.

¹¹⁶⁴ “İrtihal”, *Vakit*, 25 Nisan 1919.

¹¹⁶⁵ “Bir Muallimin İrtihali”, *Vakit*, 1 Aralık 1919.

için çok emek harcadığını ve Darülmuallimin de hoca zihniyeti, hoca terbiyesi denilen özelliği verebilecek nadir muallimlerden olduğunu söylemiştir. Kendisinin;

“Osmanlı Darülmuallimin’inin mükemmel bir profesörü, Türk irfan aleminin metodik bir muharrir riyazi, millet sahasının bankacısı, meskukat aleminin hurdeşinas ve yılmaz ilim... sıfatıyla ziy’a ettiği bu yüksek üstatın muazzez hayaleti huzurunda yazdığım bu hatıralar, öyle sanırım, Darülmuallimin ocağının hürmet şerareleridir”¹¹⁶⁶.

sözleriyle yazısına son vermiştir.

3.3.2. Muallimlerin Kanuna Aykırı Hareketleri

Polislikten ayrılan Hasan oğlu Hüseyin ile Sığırtmaç Hüseyin oğlu Mehmet ve Vefa İdadisi muallimlerinden Mehmet Celil Efendilerin iç güvenliği bozma suçuyla tutuklanarak Bekir Ağa Bölüğü’ne sevk edildiği haberine yer verilmiştir¹¹⁶⁷.

Tıp Fakültesi müderrislerinden Kemal Cenap Bey, Doktor Mazhar Osman Bey aleyhine ceza mahkemesinde bir zemm-ü kadh (kötüleme) davası açıldığı haberi yayınlanmıştır. Davanın sebebi ise; Tıp Fakültesi’nde boş kalan akıl hastalıkları müderris yardımcılığı için açılan yarışma imtihanını gerçekleştirmek üzere fizyoloji uzmanı olan Kemal Cenap Bey’in de içinde bulunduğu bir seçim kurulu oluşturulmuştur. İmtihana giren adaylardan biri Fakülte başkanlığına başvurarak akıl hastalıkları müderrisinin kendisine kişisel bir kırgınlığından dolayı yarışmada kazanmayacağından bahsetmiş ve seçim kurulundan uzmanlık sahibi olan bu kişinin ayrılmasını ve başka birinin seçilmesini istemiştir. Fakülte başkanlığı tarafından bu istek kabul edilmeyerek yarışma imtihanı yapılmış ve neticede mağdur olacağını iddia etmiş olan kişi reddedilerek akıl hastalıkları müderris yardımcılığına, yarışmayı kazanmış olan Şükrü Bey adında biri getirilmiştir. Bunun üzerine reddedilen kişi, Maarif Nezareti’ne başvurarak, akıl hastalıkları müderrisinin aslında kendisini reddetme niyetinde olduğunu ve seçim kurulunun uzmanlık sahibi kişilerden oluşmadığını söyleyerek şikâyetle bulunmuştur¹¹⁶⁸.

Aynı zamanda İstanbul Seririyatı Mecmuası seçim heyetinin, pek hürmete layık kişiden oluşmakla beraber akıl hastalıklarında bilgilerinin olmaması nedeniyle bu meselede hata yapmış olduklarından bahsetmiş ve seçim kurulu hakkında “cahil esved” (kara cahil) ifadesini kullanmıştır. Seçim kurulu üyelerinden Kemal Cenap Bey, bu ifadeden etkilenecek Seririyat Mecmuası sorumlu yöneticisi Mazhar Osman Bey aleyhine ceza mahkemesine başvurarak kötüleme davası açmış ve 5.000 lira tazminat talep etmiştir. Mahkemede Kemal Cenap adına vekilleri Selim, Hüsnü ve Sadı Beyler, Doktor Mazhar Osman Bey de bizzat gelmiş; Selim ve

¹¹⁶⁶ “Hasan Ferit Bey”, *Vakit*, 8 Ocak 1920.

¹¹⁶⁷ “Bekir Ağa Bölüğü’nde”, *Vakit*, 25 Eylül 1919.

¹¹⁶⁸ “Doktor Mazhar Osman ve Kemal Cenap Bey Davası”, *Vakit*, 13 Kasım 1919.

Hüsnü Beyler davalarını anlattıktan sonra Mazhar Osman Bey, yazılan makalede hakaret manasının bulunmadığını ve Kemal Cenap Bey'in çok eskiden beri meslektaş, ahababı olduğunu ve kendisinin onurunu kırmayı istemediğini ifade etmiştir. Fenni meselelerde uzmanlık ve iş bölümü hükmünün bugün önemle anlaşıldığından ve bu meselede uzmanlık sahibi olmayanların her zaman hataya düşme ihtimallerinin olduğunu söyleyerek beraatını istemiştir. Neticede, mahkeme tarafından sorunun barışçıl olarak çözülmesi teklif edilmiş ve mahkeme 27 kasıma ertelendiği yazılmıştır¹¹⁶⁹.

3.4. Muallim Örgütlenmeleri

3.4.1. Muallimler Cemiyeti

Muallimler Cemiyeti'nin ilk kurul toplantısı uzun bir aradan sonra toplanarak Nizamnameyi düzenleme, tamamlama ve hayata geçirme faaliyetinde bulunmuştur. Cemiyetin başkanlığına Maarif Nazırı Rıza Tevfik Bey seçilmiş; Halide Edip Hanım, idare heyeti ikinci başkanlığına; Nakiye Hanım, idari müdüriyete; Beyazıt Numune Mektebi müdürü Sadullah Bey, genel sekreterliğe; Çırak Mektepleri müdürü Asım Bey, muhasebeciliğe; Ticaret-i umumiye baş muharriri muallim Ahmet Hamdi Bey, veznedarlığa getirilmiştir. Ayrıca diğer üyeler İstanbul Sultanisi muallimlerinden Hakkı Tarık ve Mahmut Beyler, Akşemseddin muallimlerinden Arif Emin Bey, Numune Mektebi müdürlerinden Fevzi ve Hüseyin Remzi Beylerdir. Cemiyetin ayrıca bir ilmi heyet daha oluşturacağı belirtilmiş ve toplantının ikinci celsesini Rıza Tevfik Bey'in başkanlığı altında Türk Ocağı salonunda yapılmasına karar verildiği kaydedilmiştir¹¹⁷⁰.

Muallimler Cemiyeti'nin ikinci toplantısı Rıza Tevfik Bey'in başkanlığı altında gerçekleşmiştir. Rıza Tevfik Bey cemiyeti, kendi Nezareti'ne yardımcı bir konumda gördüğünden faydalı bularak teşvik etmiş ve muallimler arasında bir meslek bağı kuracağı için bu faaliyetin devam etmesi adına yardım edeceğini söyleyerek toplantıyı başlatmıştır. Uzun konuşmalardan dolayı, geriye kalan seçimlerin yapılması ertelenmiş ve cemiyetin kurucusu Ahmet Halit Bey'e kongre adına teşekkür edilerek toplantıya son verildiği yazılmıştır¹¹⁷¹.

Muallimler Cemiyeti 14 Aralık 1918 tarihinde yaptığı kongre ile bazı konuların neticelendirilmesini idare heyetine bırakarak, konuşmayı ertelemişti. 21 Mart 1919'da Darülfünun konferans salonunda toplanarak belirsiz kalan konuları karara bağlayacağı ve iki müfettişle, hakem heyetini seçeceği kaydedilmiştir. Bunun dışında 27 martta cemiyet

¹¹⁶⁹ "Doktor Mazhar Osman ve Kemal Cenap Bey Davası", *Vakit*, 13 Kasım 1919.

¹¹⁷⁰ "Muallimler Cemiyeti", *Vakit*, 13 Aralık 1919; 18 Aralık 1919.

¹¹⁷¹ "Muallimler Cemiyeti", *Vakit*, 20 Aralık 1918.

menfaatine verilecek müsamere hakkında da konuşmaların gerçekleşeceği yazılmıştır¹¹⁷². Muallimler Cemiyeti olağanüstü toplantı yaparak, kongre idare heyetinin Nizamname düzenlemeleriyle ilgili gönderilen belgeyi incelemesinden sonra, müfettişlik ve hakem heyeti seçimi yapılmıştır. Hakem heyetine Selçuk Sultan müdiresi Sadiye Hanım, Darümuallimat muallimlerinden Zahide Hanım, Darülfünun müderrislerinden Şükrü Bey, Türk Kadın Dershanesi kurucusu ve müderrisi Ahmet Halit Bey, Çırak mektepleri muallimlerinden İbrahim Memduh Bey; müfettişliğe de Darümuallimat muallimlerinden Samiye Hanım'la Darülfünun ve Mercan muallimlerinden Hasan Fehmi Bey'in seçildiği kaydedilmiştir. Seçimin ardından 27 mart müsameresinin başarıyla tamamlanması için muallimlerin gayret ve yardımında bulunmalarının istenmesiyle toplantıya son verildiği yazılmıştır¹¹⁷³.

Muallimler Cemiyeti'nin müsameresine katılımı artırmak amacıyla gazeteye ilan verilmiştir. Cemiyet menfaatine düzenlendiği söylenen müsamerenin gelecek perşembe günü Ferah tiyatrosunda; gündüz hanımlara, gece beylere gösterileceği belirtilmiştir. Müsamerenin programının; Rıza Tevfik Bey tarafından gerçekleşecek bir konferans, baş çalgıcı hazret-i şehriyari İsmail Hakkı Bey'in denetiminde bir konser, Üstat Ahmet Fehim Efendi ile Darülbedayi'nin önemli sanatkarı Bican Efendi tarafından verilecek bir temsil olarak belirlendiği kaydedilmiştir¹¹⁷⁴.

Muallimler Cemiyeti, genel heyetin 2 Mayıs'ta Darülfünun konferans salonunda toplantı yapacağını duyurmuş ve cemiyet için bir "alamet-i farika" amblem tasarlanması işinin resim sanatkarları arasında yapılacak bir yarışmayla belirleneceğini ve birinci olan kişinin bin kuruşla ödüllendirilerek, örnek çizimlerin nisan ayı sonuna kadar cemiyet merkezine getirilmesi gerektiğini duyurmuştur. Ayrıca Cemiyet merkezinin Şehzadebaşı'nda Millet tiyatrosu arkasında bulunan "Türk Kadını Dershanesi"ndeki özel bölüme nakledildiği de haber verilmiştir¹¹⁷⁵.

Muallimler Cemiyeti konferansının bugün Darülfünun konferans salonunda yapılacağı ve idare heyeti seçiminin de yapılacak olmasından dolayı, üyelerinin mutlaka katılmaları istenmiştir¹¹⁷⁶. Muallimler Cemiyeti senelik toplantısını yapmış, toplam 270 üyeden 114 üye katılım göstermiştir. Kongre, İdare Heyeti Başkanı Halide Edip Hanım tarafından açılmış ve Başkanlığa Darümuallimin müdürü Selim Sırrı Bey, Sekreterliğe Selçuk Hatun Müdür Yardımcısı Hatice Hanım'la, Hüseyin Ragıp ve Zühtü Beyler seçilerek görüşmelere başlanmıştır. İdare heyetiyle hesap müfettişlerinin raporları okunarak kabul edilmiş ve

¹¹⁷² "Muallimler Cemiyeti'nin Kongresi", *Vakit*, 15 Mart 1919.

¹¹⁷³ "Muallimler Cemiyeti Kongresi", *Vakit*, 22 Mart 1919.

¹¹⁷⁴ "Muallimler Cemiyeti Müsameresi", *Vakit*, 23 Mart 1919.

¹¹⁷⁵ "Muallimler Cemiyeti: Bir Müsabaka", *Vakit*, 23 Nisan 1919.

¹¹⁷⁶ "Muallimler Konferansı Bugün", *Vakit*, 2 Mayıs 1919.

hazırlanan bütçe onaylanarak, yapılan çalışmalardan ötürü idareye teşekkür edilmiştir. Bu arada, ölen ve şehit olan üyeler adına iki dakikalık saygı gösterilmesi adına ara verilmiştir. Sonrasında Halide Edip Hanım'ın teklifi üzerine savaşta ölen vatandaşlar için büyük camilerden birinde, Mevlit-i Şerif okutulmasının alkışlarla kabul edildiği yazılmıştır. Ayrıca amblem seçimi Bursa idare heyetine bırakılmış ve sonrasında heyet seçimine geçilmiştir. Rıza Tevfik Bey onursal başkan, idare heyetinde; Halide Edip ve Nakiye Hanımlarla, Sadullah, Hakkı Tarık, Mehmet Asım, Hüseyin Hüsnü, Ahmet Hamdi, İrfan Emin Beyler devamına karar verilen isimlerden olurken, Selim Sırrı ve Hüseyin Ragıp Bey ile Darülfünun'dan Şekip Bey'in yeni katılan üyeler olduğu belirtilmiştir. Yenilenen hesap müfettişliğine; Hatice Hanım'la Kabataş Sultanisi'nden Abdi Bey getirilirken, Hakem heyeti; Selçuk Hatun müdiresi Sadiye Hanım'la Darülmualimin'den Zahide Hanım, Selim Sırrı Bey, Kandilli Sultanisi müdürü Edip Bey, Numune müdürlerinden İmadeddin Beylerden oluşmuştur. Ancak Selim Sırrı Bey'in hem idare hem de hakem heyetinde bulunmasından dolayı, idare heyetine seçilmesi halinde, hakem heyetine Makriköy¹¹⁷⁷ Numune Mektebi müdiresi Reşide Hanım'ın alınmasına karar verilmiştir¹¹⁷⁸.

Gazete; Muallimler Cemiyeti toplantısında idare kurulunun seçiminin yapıldığını ve Başkanlığa Selim Sırrı Bey'in, Genel Sekreterliğe Hüseyin Ragıp Bey'in, muhasebe ve veznedarlık görevine Ahmet Asım Bey'in, idare müdürlüğüne ise Sadullah Bey'in seçildiğini yazmıştır¹¹⁷⁹. Kurul İzmir'in işgalinden bir gün önceki son toplantısından sonra tekrar 21 Mayıs'ta toplanmış ve İzmir'in işgaline karşı büyük tepkiler vermişlerdir. “Muallimler Padişahımızdan Türkiye'yi taksim eden herhangi bir muahedeyi vaz-ı imza edilmemesini ıstirham ediyorlar” başlığıyla verilen bu toplantının detayları ise şöyle kaydedilmiştir: Muallimler Cemiyeti'nin daveti üzerine İstanbul'un tüm ibtidai ve tali mektep muallimleri Darülfünun konferans salonunda toplanmış, toplanış sebebi belli olduğu halde katılımın binlerce kişiyi bulması, yaşanan olaylardan dolayı büyük bir uyanışın yaşandığının kanıtı olduğu dile getirilmiştir. Genel sekreter Hüseyin Ragıp Bey'in konuşmasıyla başlayan toplantının amacının; vatanın geleceğine dair ortak karar almak olduğunu söyledikten sonra şu konuşmayı yapmıştır:

“Türk milleti arkadan vurulmuş bir adamın halini andırıyor. Silahımız elimizde çalışırken bir ses bize yaşamak hakkı büyük, küçük milletler için müsavidir¹¹⁸⁰. İstiklalinin haysiyet ve gururunu 700 seneden beri asaletle taşıyan bir millet daha bir asırlık ömrü olmayan türedi bir devletin zulmü altına giremez. Bu

¹¹⁷⁷ Sarıhan, Kadıköy Numune Mektebi olarak yazmıştır ancak gazetede Makriköy (Bakırköy) olarak kaydedilmiştir. Sarıhan, 2019a: 185; “Muallimler Cemiyeti Kongresi”, *Vakit*, 3 Mayıs 1919.

¹¹⁷⁸ “Muallimler Cemiyeti Kongresi”, *Vakit*, 3 Mayıs 1919.

¹¹⁷⁹ “Muallimler Cemiyet Erkan-ı İdaresi”, *Vakit*, 15 Mayıs 1919.

¹¹⁸⁰ Konuşmanın buradan başlayarak iki satırı sansüre uğrayarak çıkarılmıştır. “Muallimler İctima'ında Vatan Meselesi”, *Vakit*, 22 Mayıs 1919.

da tarihin bütün haksız davaları gibi bugün değilse yarın, yarın değilse öbür gün müstehak olduğu tashih ve temyiz hükmünü giyecektir. Memleketteki muallim ordusu yetiştirdiği neslin başına geçerek vatani göğsüyle müdafaa edecektir”.

Hüseyin Ragıp Bey’in konuşmasından sonra, kürsüye gelen Fevziye müdiresi Nakiye Hanım’ın Türk kadınlığının asil ruhuna tercüman olduğu belirtilmiştir. Nakiye hanım konuşmasında şu açıklamalara yer vermiştir: “Bir sulh-u adilin neticesini beklerken İzmir’in işgalini haber aldık, Türkler bu muharebede maddi ve manevi fedakarlıklar gösterdiler. Bugün o hâkim millet esir menzilesine indiriliyor. Medeniler adaletsizliğin son mertebesini Türkler de tatbik ediyorlar” demiştir. Alkışlarla konuşmasının tamamlayan Nakiye Hanım’dan sonra Darülmuallimin Tatbikat Mektebi müdürü İhsan Bey’in “heyecanlı bir muallim ruhunu, vatanperver bir muallim azmini” sergileyen nitelikte bir konuşma yaptığı belirtilmiş ve şunları söylediği kaydedilmiştir:

“Vatanın geçirmekte olduğu buhranda herkes vicdanını dinlemeye mecburdur. Şimdi her vakitten daha nikbinim¹¹⁸¹; devletin isminin düşmesiyle İzmir Yunanlı olamaz. Bugün girerler, fakat yarın Türkler onları çıkaracaktır; fakat bu bir şartladır. O da biz muallimler vazifemizi bir millete bir fikri sevk etmeyi iyi bilirsek. Ben nikbinim çünkü muallimlerin ne harikalar doğuracağını biliyorum. Dünyanın elli sene evvelki mektepleri bizden iyi değildi; terbiyenin ehemmiyetini anlarsak bedbin olamayız. Bugünlerde bedbin olmayalım. Kuvvet-i kalp sahibi olalım. Varlığımızı bilelim”.

İhsan Bey’in sonrasında kürsüye İstanbul Sultanisi muallimlerinden Besim Bey gelmiş ve heyecanından tamamlayamadığı konuşmasında şunları söylemiştir:

“Biz uluvv-i cenab gösterdikçe fena olduk. Cesarete vahşet, adalete acz dediler. Bugün siyaha boyanan Osmanlı bayrağı İzmir değil, adalet içindir. O adalet namına ızdırap çekiyor. Laftan ibaret protestolar bir faide temin edemez” diyebilmiş ve muallimleri milli göreve davet etmiştir. Ardından kürsüye gelen Mehmet Ali Ayni Bey, aynı düşünceleri savunarak Muallimler Cemiyeti’nin bu vatani görevin denetçisi olmasını istemiştir. Kürsüye gelen Mercan tarih muallimi Emin Ali Bey’de muallimlerin yüzlerine acı bir gerçeği de vurarak, bu toplantılardan yüksek bir faydanın beklenemeyeceğini, bugünkü kuvvetlere karşı ancak ruhi bir karşı koyma gücüne sahip olunduğunu ve retnamelerden vazgeçerek gelecek nesle karşı beyannamelerin yayımlanmasını teklif etmiştir¹¹⁸².

Sonrasında kürsüye gelen Halide Edip’in konuşmasına genişçe yer verilmiştir. Halide Edip şöyle bir konuşma yapmıştır:

¹¹⁸¹ Konuşmanın buradan başlayarak bir buçuk satırı sansüre uğrayarak çıkarılmıştır. “Muallimler İctima’ında Vatan Meselesi”, *Vakit*, 22 Mayıs 1919.

¹¹⁸² Emin Ali Bey’in konuşması başından ve sonundan sansüre uğrayarak yazıdan çıkarılmıştır. “Muallimler İctima’ında Vatan Meselesi”, *Vakit*, 22 Mayıs 1919.

“... Müslümanların tarihinde bugünkü heyecan kadar heyecan görülmemiştir.¹¹⁸³ Titreyen kalplerin aksi, Müslüman aleminin her noktasında hissediliyor. Bizim davamız bir Türk davası değil, Müslüman aleminin davasıdır. Yalnız bir nokta vardır. Bugün Osmanlı Türkiye’si mevki-i itibarıyla İslamlığın dimağıdır, kalbidir. Türkiye ezilir ezilmez Müslüman aleminin istiklali örtölmüş ve gömülmüştür. Yedi yüz senelik an’aneyle malik bir devlet üzerine yüz senelik bir millet oturamaz diyorlar. Bunlar mitinglerde söylenebilir; fakat biz muallime ve muallimler kendimizi aldatmayalım. Ben maddi nokta-i nazardan bedbinim. Fakat manevi sermayemize o kadar imanım var ki, yapayalnız kalsam bile yarın için bir Müslüman ve Türk aleminin doğacağına iman ederim”.

Konuşmasının devamında denemek amacıyla telgraflarda yanlış bilgiler verilebileceği, Türklerin ilk heyecan sonrasında unutmaya meyilli olduğundan, bunu unutmamalarını tembihleyerek konuşmasını tamamlamıştır. Halide Hanım’ın konuşmasının katılımcılar tarafından “pek etkili bir işaret” olarak algılandığı, muallimlerin padişaha bu konuyla alakalı bir telgraf çekmeye karar verdikten sonra “işaret edilen” görevlerine geri döndükleri haber verilmiştir.

Padişaha gönderilen telgrafta ise şu ifadeler yer almıştır:

“Türk İzmir’in Yunan askerleri tarafından işgali haber-i elemi ile mecruh’ul kalp olarak akd-ı ictima eden İstanbul mektepleri muallime ve muallimleri yedi yüz senelik muazzam devletimizin ve on dört asırlık İslam hilafetinin müdafaası uğrunda feda-ı hayata azim bulunduklarını arz ve ati ne olursa olsun terbiyesiyle mükellef oldukları Türk çocuklarını taht-ı hümayunları etrafında idi. İstiklal aşkı ve irtikab edilen haksızlıklara karşı¹¹⁸⁴ peyman ettiklerini Türkiye’yi taksim eden herhangi bir muahedeye vaz-ı imza edilmemesi istirhamına terdifen sidde-i seniyye-i cenab-ı mülükanelerine ref” ve iblağ eylerler”¹¹⁸⁵.

Darülfünun konferans salonunda gerçekleşen bu konuşmaların manifesto niteliğinde olduğu görülmektedir. Kürsüye çıkan tüm konuşmacılar, dinleyicilerin ümitlerini yeşertirken bir yandan da direniş çağrısında bulunmuşlardır. Özellikle Halide Edip Hanım’ın konuşmasının tamamına gazetenin yer verdiği görülmektedir. Bir kesimde rahatsızlık uyandıran bu konuşmalar, gazetenin de konuşmalara yer verdiği sütunlarda, birçok satırın eksiltilerek sansüre uğramasına sebep olmuştur.

Muallimler Cemiyeti halkın yararlanmasını sağlamak amacıyla alanında uzman konuşmacılar tarafından bilimsel, ekonomik eğitime ve sosyal konulara yönelik önemli dört konferans düzenlemeye karar vermiştir. Bunun dışında yalnızca muallimlerin katılacağı ve Ramazan’ın ilk gecesinden itibaren her pazartesi ve perşembe geceleri teravihten sonra

¹¹⁸³ Halide Edip Hanım’ın konuşmasının ilk iki satırı sansüre uğrayarak yazıdan çıkarılmıştır. “Muallimler İctima’ında Vatan Meselesi”, *Vakit*, 22 Mayıs 1919.

¹¹⁸⁴ Bu kısımdan itibaren bir buçuk satır sansüre uğrayarak çıkarılmıştır. “Muallimler İctima’ında Vatan Meselesi”, *Vakit*, 22 Mayıs 1919.

¹¹⁸⁵ “Muallimler İctima’ında Vatan Meselesi”, *Vakit*, 22 Mayıs 1919.

Darülmualimin konferans salonunda mesleki eğitim hakkında söyleşilerin yapılması ve bu konuşmaların kaydedilerek yayılmasının düşünüldüğü belirtilmiştir¹¹⁸⁶.

Muallimler Cemiyeti'nin Ramazan konferanslarından ilkinin pazartesi akşamı yapılacağı haber verilmiş ve tüm muallimlerin teravihten sonra Cağaloğlu'nda Darülmualimin konferans salonuna gelmesi istenmiştir. Konferansın, Cemiyet başkanı ve Darülmualimin müdürü Selim Sırrı Bey tarafından yapılacağı ve konusunun "Muallim" olduğu belirtilmiştir¹¹⁸⁷. Konferanslardan ikincisi Beyazıt Mektebi müdürü Sadullah Bey tarafından yapılacağı ve "Mesleğin Yüceliği" konusunun ele alınacağı kaydedilmiştir¹¹⁸⁸. Üçüncü konferans ise İbrahim Alaaddin Bey ile muallimler arasında "çocuk ruhiyatı" üzerine bir sohbet şeklinde gerçekleşeceği yazılmıştır¹¹⁸⁹. Dördüncü konferansın Seracettin Bey tarafından yapılacağı ve "Mekteplerin Karşılaştırılması" konusunun ele alınacağı, beşinci konferansın esa Hamdullah Suphi Bey tarafından gerçekleşeceği ve kendisinin "milli eğitim konusuna dair düşünce ve kanıları" hakkında açıklamalarda bulunacağı belirtilmiştir¹¹⁹⁰.

Cemiyet, merkez idaresini Bab-ı Ali caddesindeki Yeni Postane yer alan Mazhar Osman Bey muayenehanesinin dördüncü katına naklettiğini ve cemiyetle yakınlığı olan herkesin istediği zaman gelerek, daireden yararlanabileceği duyurmuştur¹¹⁹¹. Ayrıca bayram dolayısıyla bayramlaşmanın yapılacağından, cemiyet üyelerinin yeni binaya davet edildiği yazılmıştır¹¹⁹². Cemiyet, mesleğini şu an için yapamayan muallimlere aracılık kapısı olmuş ve bu muallimlerden özel ders vermeye istekli olanları cemiyet binasına davet ederek, yönlendireceğini duyurmuştur¹¹⁹³. Yazı yazma, idare ve eğitim işlerine hâkim ve namuslu kişiler arayanlara yardımcı olduğu gibi¹¹⁹⁴, işsiz kalan kadın-erkek muallimlerin de isimlerini kaydettirmelerini isteyerek aracılık yapacağını duyurmuştur. Ayrıca duyurunun ikinci maddesinde ise pek çok gazeteye verilen ilanlardan ötürü, kendi ilanlarının başına "Muallimler Cemiyeti'nden" yazısının kaydedileceğini, bu sebeple diğer ilanlarla bir ilgisinin olmadığını duyurmuştur¹¹⁹⁵.

Bu arada Muallimler Cemiyeti başkanı Selim Sırrı Bey'in istifa etmiş ve yerine idare heyeti üyesi Feyziye müderrisi Nakiye Hanım seçildiği duyurulmuştur. Açıkta kalan muallimler konusunda da ilerleme kaydedilmiş ve Ermenek ile Adapazarı'nda çalışmak üzere 700-800

¹¹⁸⁶ "Muallimler Cemiyeti'nin Konferansları", *Vakit*, 28 Mayıs 1919.

¹¹⁸⁷ "Muallimler Cemiyeti'nin Konferansı", *Vakit*, 1 Haziran 1919.

¹¹⁸⁸ "Darülmualimin'de Konferans", *Vakit*, 5 Haziran 1919; Sarıhan, 2019a: 192.

¹¹⁸⁹ "Muallimler Cemiyeti'nin Üçüncü Konferansı", *Vakit*, 8 Haziran 1919.

¹¹⁹⁰ "Suphi Bey'in Konferansı", *Vakit*, 19 Haziran 1919; Sarıhan, 2019a: 193.

¹¹⁹¹ "Muallimler Cemiyeti", *Vakit*, 23 Haziran 1919.

¹¹⁹² "Muallimler Cemiyeti'nde Bayramlaşma", *Vakit*, 30 Haziran 1919.

¹¹⁹³ "Hususi Ders", *Vakit*, 8 Temmuz 1919.

¹¹⁹⁴ "Muallimlere Muzaheret", *Vakit*, 24 Temmuz 1919.

¹¹⁹⁵ "Açıkta Kalan Muallime ve Muallimler", *Vakit*, 26 Temmuz 1919.

kuruş maaşla Darülmuallimat'tan mezun dört bayan muallim talep edilmiştir. Ayrıca taşra için Fransızlara tercümanlık edecek ve bir gazetede yazı yazabilecek donanıma sahip olan kişilerin başvurmaları istenmiştir¹¹⁹⁶. Muallimler Cemiyeti idare heyeti bayramın ikinci günü hem aralarında bayramlaşmak hem de bazı önemli konuları konuşmak üzere cemiyet binasına davet etmiştir¹¹⁹⁷. Cemiyet İzmit'e bağlı Akçaova nahiyesinde birer kadın ve erkek muallime ihtiyaç olduğunu, başvuranların karı-koca olmalarının tercih edileceği ve talip olanların cemiyete müracaat etmeleri duyurulmuştur¹¹⁹⁸. Tekrar taşınan Muallimler Cemiyeti, merkezini Darülfünun konferans salonunun bitişiğindeki özel daireye naklettiğini duyurmuştur¹¹⁹⁹. Cemiyet binasının sürekli yer değiştirmesi dikkat çeken bir durumdur. Bunda düzenlenen konferans ve mitinglerdeki aktif rolü ile vatanın ve vatandaşın savunuculuğunu üstlenmesi gibi bir misyon yürütmesi etkili olmuştur. Muallimler Cemiyeti, Eğitim Tarihi açısından bu anlamda önemli bir örgütlenme olarak adını tarihe yazdırmıştır.

3.4.2. Anadolu'da Muallim Örgütlenmeleri

Aydın'da bulunan muallimler "Muallimin Cemiyeti" adıyla bir cemiyet oluşturmuş ve resmi ruhsatını da alarak faaliyete geçtiklerini duyurmuşlardır¹²⁰⁰. Mamuratulaziz'den (Elazığ) alınan bir mektup ve bir nizamname sayesinde orada da muallimler cemiyeti kurulduğu ve başkanlığına Tunuslu Mehmet Türki Bey'in seçildiği anlaşılmaktadır¹²⁰¹. Bu iki ilin dışında muallimlerin taşralarda oluşturduğu cemiyetler hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak 1919 yılı sonbaharında Bursa'da da muallimlerin bir dernek kurduğuna dair işaretler bulunmaktadır. Millî mücadele döneminin sonlarına doğru birçok ilde cemiyetlerin çoğaldığı bilinmektedir¹²⁰².

3.5. Muallimlerin Toplumsal Konulara Bakışı

Bu dönemin önemli tartışmalarından biri kadınlara seçme hakkı verilip verilmemesi olmuştur. Avrupa kamuoyunun gündeminde olan bu konudan Türkiye biraz daha uzak kalmıştır. Savaş dönemi, kadınlar hakkındaki eski gelenekleri değiştirmiş, birçok yerde onların da memleketlerinin siyasi hayatına karışmaları gerektiği onaylanmaya başlamıştır. Yaşanılan bu günlerde seçim konuları ülkede konuşulmaya başladığından, Türk ve Müslüman kadınlarının seçime katılım hakkında ne düşündüklerini öğrenmek amacıyla gazetenin bir anket

¹¹⁹⁶ "İş Arayanlara", *Vakit*, 3 Ağustos 1919.

¹¹⁹⁷ "Muallimler Cemiyeti'nden", *Vakit*, 6 Eylül 1919.

¹¹⁹⁸ "Muallimler Cemiyeti'nden", *Vakit*, 14 Ekim 1919.

¹¹⁹⁹ "Muallimler Cemiyeti Merkezi", *Vakit*, 16 Ocak 1920.

¹²⁰⁰ "Aydın Muallimin Cemiyeti", *Mütevakkat*, 14 Şubat 1919.

¹²⁰¹ "Mamurat'ül Aziz'de Muallimler Cemiyeti", *Vakit*, 27 Ağustos 1919.

¹²⁰² Sarıhan, 2019a: 273.

yapacağını, bunun için bir yardımcı yazarın görevlendirilerek, çeşitli kurumlardaki kadınlar arasında araştırma başlattığı kaydedilmiştir¹²⁰³.

Bu konuşmalardan ilki; Amerikan Koleji müdürü Doktor Patrik ile yapılmıştır. Doktor Patrik'e Türk ve Müslüman kadınlarının ülkenin siyasi kaderinin düzenlenmesindeki ortaklığı konusunda fikir ve düşünceleri sorulmuştur. Patrik; bu konunun ülkede konuşulmasından dolayı memnun olduğunu söylemiş ve konuşmasına şöyle devam etmiştir: Türk kadınlarının pek çok yönden geri görüldüğünü ama kendisinin böyle düşünmediğini söyleyen Patrik, Türk kadınlarının yeni fikirlere karşı, Avrupalılardan daha açık olduğunu, bu nedenle kadınlarımıza bu hakkın verilmesini olağan gördüğünü söylemiştir. Bu fikrini kolejde tanık olduğu durumlardan edindiğini söyleyerek, Amerika'daki kız kolejlerinde fikirlerin daha ileri olduğunu fakat sabit fikirde olduklarını ve hiçbir değişimi kabul etmediklerini; burada ise fikirleri söylemenin ve kabul ettirmenin daha kolay olduğunu söylemiştir. Şu an tüm dünyada kadınların seçme ve seçilme hakkı meselesinin konuşulduğunu belirtmiştir. Patrik, kendisinin ideal bulduğu seçim tarzının referandum olduğunu belirtmiş ve şu şartları eklemiştir: seçilme hakkını kullanacak kişinin okuma-yazma bildiğine dair küçük bir sınava girmesi ve kendini geçindirecek kadar küçük bir servete sahip olması gerektiğini söyleyen Patrik bu iki şarta sahip erkek ve kadınların hepsinin seçilme hakkına sahip olabileceğini ifade etmiştir. Gazetecinin bizde kadınların pek çoğunun kendi geçimini sağlayamadığını ve kanunda mal varlığının kadın ve erkek arasında eşit olarak bölünmediğini söylemesi üzerine; durum böyle olması halinde servet şartından vazgeçtiğini belirtmiştir¹²⁰⁴.

Gazetecinin kadınların milletvekili olabilmesi için ne gibi şartların lazım olduğu sorusu üzerine Patrik; kadın erkek ayırmadığını ve milletvekili olabilmek için sultani kolejlerden mezun olmasının gerektiğini, ayrıca işinde ve hayatında tanınmış bir kişi, namuslu ve dürüst olmasının şart olduğunu söylemiştir. Gazeteci ülkemizde kadınların erkekler gibi hayatlarında ve işlerinde pek tanınma imkânı elde edemediklerini, halkın nasıl bir kadına oy verebileceğini sormuş, Patrik ise; burada ilerlemenin hızlı olduğunu ve kadınların artık hayata girerek her gün biraz daha ilerlediğini söylemiştir. Başlangıçta tanıdıklarına oy vermelerini öneren Patrik, Halide Edip Hanım'ı örnek vererek iyi bir milletvekili olabileceğini söylemiştir. Sonrasında kolej muallimlerinden Mis Davet'e aynı konudaki fikirlerini sormuş ve Mis Davet şu cevapları vermiştir: Bu ülkenin kadınlarının diğer ülkelerden daha fazla seçime katılma hakları olduğunu söyleyen Davet, kadınların meslek sahibi olduklarını, vergi verdiklerini, şimdiye kadar mallarını idare etmelerinden dolayı yeterlilik sahibi olduklarını ancak tek eksiklerinin ise sebat

¹²⁰³ "Türk Kadınlarına İntihap Hakkı Verilmeli Mi?", *Vakit*, 20 Ekim 1919.

¹²⁰⁴ "Türk Kadınlarına İntihap Hakkı Verilmeli Mi?", *Vakit*, 20 Ekim 1919.

olduğunu belirtmiştir. Çok güzel fikirlerle çok çabuk ateşlendiklerini fakat devam edemediklerini ifade etmiştir. Kendisine muhtaç olan ailesi ve çocukları olan kadınların milletvekili olmalarının uygun olmayacağını söyleyen Davet, şu an için bu konunun konuşulmasının doğru bulmayarak, bu zor dönemlerde kadınların seçilme hakkı istemelerinin etrafı karıştırmaktan başka netice vermeyeceğini de eklemiştir. Muallimlerden Mis Sames ise konuyla ilgili şu yönde cevaplar vermiştir: Türk kadınlarının seçilme hakkını kullanabileceğini zannetmediğini söyleyen Sames, istisnalar olsa da kadınlarda eğitimin ve düşünmenin henüz olgunlaşmadığını, bu haktan önce kadınların tamamıyla hayata girmesi gerektiğini ifade etmiştir. Çalışırlarsa 5 yıla kadar kadınların yeterlilik sahibi olabileceklerini de ilave etmiştir¹²⁰⁵.

Kolej muallimlerinden Mis Thomson aynı soruya şu tarzda cevap vermiştir: Her kadının ülkesinde bu hakka sahip olması gerektiğini, fakat kadınların hayata daha yeni katılmasından dolayı bunun İstanbul'da güç olacağını belirtmiştir. Bunun için başta eğitim ve öğretimin gerekliliğinden bahsettikten sonra, ülkenin şu an buna hazır olmadığını ve erken milletvekili olmalarının da kendi menfaatlerine uygun olmayacağını söylemiştir¹²⁰⁶.

Bezm-i Âlem Müdiresi Hatice Hanımefendi'ye bu konudaki fikirleri sorulmuş ve Hatice Hanım şu cevabı vermiştir: Zekâ, bilgi, irfan ve tecrübe sahibi kadınların seçilme hakkı iddiasının doğru ve lazım olduğunu belirtmiştir. Bu vasıfların gerekli olduğunu düşünen Hatice Hanım, gelişigüzel herkesin seçilme hakkının olmasının da doğru olmadığını vurgulamıştır. Kadınlarımızdan bu özelliklere sahip kişilerin olduğunu, fakat ne kadar olduğunu bilmediğini söyleyerek; bazılarının zekasının olup, irfanının eksik olduğunu; bazılarının irfanı olup, yaşının küçük olduğunu ve tecrübenin yaşla kazanıldığını belirterek, bütün bunların bir arada olmasını gerekli bulduğunu ifade etmiştir¹²⁰⁷.

Milletvekili olmanın, bütün bir ülkenin kaderiyle oynamak olduğunu ve kolay bir iş olmadığını söyleyen Hatice Hanım, bununla oynayacak kafanın mükemmel bir bilgi ve tecrübe ile donatılmış olmasının gerektiğini belirtmiştir. Kadınlarımızdan Halide Edip Hanım'ın milletvekili olabileceğini fakat bir tek kişi ile işin yürütülemeyeceğinden, bu sayının ancak birkaç sene sonra tecrübe kazanıldıkça gerçekleşebileceğini söylemiştir. Gazetecinin seçimle milletvekili olan erkeklerde bahsedilen özelliklerin olup olmadığı sorusu üzerine; onlar için söz söylemediğini, onları pek tanımadığını ancak seçim sonuçlarına bakarak erkeklerin de kadınlarda aradığı özelliklerden mahrum olduklarını düşündüğünü belirtmiştir. Ayrıca kadınlarımızın hazır olmadığını söylemesindeki maksadın güçsüz oldukları anlamını

¹²⁰⁵ "Türk Kadınlarına İntihap Hakkı Verilmeli Mi?", *Vakit*, 20 Ekim 1919.

¹²⁰⁶ "Türk Kadınlarına İntihap Hakkı Verilmeli Mi?", *Vakit*, 20 Ekim 1919.

¹²⁰⁷ "Türk Kadınlarına İntihap Hakkı Verilmeli Mi?", *Vakit*, 27 Ekim 1919.

taşımadığını, yalnızca kendilerine ilerleme fırsatının verilmesinin çok yakın zamanda gerçekleşmesinden ötürü olduğunu ilave etmiştir¹²⁰⁸.

Darülmualimat müdiresi Samiye Hanımefendi'nin bu konudaki fikirleri ise şöyledir: Kadınların bu hakkı istemeye hakları olduğunu, çünkü her yerde erkek gibi çalıştıklarını, birçok erkek işinde onlardan daha hararetle iş yaptıklarını, bu nedenle Millet Meclisi'nde de pekâlâ çalışabileceklerini söylemiştir. Ancak kadınların bunun için henüz hazır olmadıklarını, biraz daha bekleyip, hazırlanılmasını ve meclise girildiğinde erkeklerden biraz daha fazla iş yapabilecek halde olunması gerektiğini belirtmiştir. Gazetecinin hazırlıktan kastının ne olduğu sorusuna; ilmin değerinin kadınlara hissettirilmesi ile irfan ve ahlak seviyesinin yükseltilmesi şeklinde cevap vermiştir. Bunun gerçekleşmesinin 4 yılda olabileceğini fakat 5,6 yıl sonra kadınların bu seviyeye geleceklerinden emin olduğunu belirtmiştir. Seçim hakkı için bir şart koymadığını söyleyen Samiye Hanım, milletvekilliği için âli mektep görmüş olmasının şart olduğunu fakat diplomanın gerekli olmadığını ifade etmiştir¹²⁰⁹. Dönemin Türk ve yabancı uyruklu eğitimcilerinin temel görüşü, kadınların bu hakkı hak ettikleri yönünde olsa da ülke şartlarının ve kadınlarının buna henüz elverişli olmadığı konusunda ağızbirliği yapmaları, ülkenin eğitilmiş kadın profilindeki durumunu da ortaya koyması bakımından dikkate değerdir.

3.6. Talebelere İlişkin Gelişmeler

3.6.1. Yurtdışına Gönderilen Talebeler

Osmanlı Devleti'nde Tanzimattan beri süregelen batılı tarzda modernleşme hareketi ilk olarak, buralara elçi gönderilmesiyle sağlanmış ve yurtdışı ile irtibatlı olma girişimleri sonrasında da devam etmiştir. Batıya talebe gönderme uygulamalarının savaş döneminde de devam ettiği, özellikle Mütareke Dönemi'nde Avrupa kentlerine gönderilen talebelerin çok zor şartlar altında kaldıkları görülmektedir.

Avrupa'nın çeşitli kentlerinde bulunan talebelerle ilgili ilk haber tam da Mütareke'nin imzalandığı gün yaşanmış ve ilk talebelerin Batum'dan geldiği bilgisine yer verilmiştir. Alman bandıralı Kerker vapurunda Mirliya Halil Paşa ile eşraftan 7 kişi ve mekteplere yerleştirilmek üzere 16 yetim talebenin bulunduğu kaydedilmiştir¹²¹⁰.

Akşam gazetesi, bu sene eğitim döneminde Almanya'ya gitmek üzere Türk - Alman Cemiyeti'nce kaydedilen talebelerin Almanya'ya gönderilmeyeceğine ve bundan dolayı bu talebelerin önümüzdeki perşembe günü Divan yolundaki yurda gelerek kayıtlarını silmek ve nüfus tezkireleri vs. evraklarını almaları gerektiğine dair bir fıkra yazdığından konuyu araştıran

¹²⁰⁸ "Türk Kadınlarına İntihap Hakkı Verilmeli Mi?", *Vakit*, 27 Ekim 1919.

¹²⁰⁹ "Türk Kadınlarına İntihap Hakkı Verilmeli Mi?", *Vakit*, 31 Ekim 1919.

¹²¹⁰ "Batum'dan Gelenler", *Vakit*, 30 Ekim 1918.

Vakit Gazetesi, bunun asla doğru olmadığını aksine kaydolan talebelerden kalacakları pansiyonları bulanların gitmelerine izin verildiği bildirilmiş ve ilk araçla gönderilmelerine karar verildiğini söylemiştir¹²¹¹.

Posta ve telgraf haberleşmesinin seri bir surette ve düzenli olarak yapılamaması yüzünden yabancı ülkelerde özel olarak eğitim almakta olan Osmanlı talebelerinin ailelerinden sürekli para alarak sıkıntı çekmekte olduğu haber alınmış ve bu duruma çare olmak üzere talebelerin adına birkaç aylık taksitin tek seferde istenilen bankalara gönderilmesinin uygun olacağı bildirilmiştir¹²¹². Maarif-i Umumiye Nezareti konuyla ilgili açıklama yaparak, çeşitli cemiyetler yoluyla ya da özel olarak yurtdışında eğitimde bulunan talebelere aileleri tarafından gönderilecek paranın, kendileri tarafından doğrudan doğruya gönderilmesinin mümkün olmadığı durumda, Nezaret vasıtasıyla ve Heyet-i Teftişîye başkanlığı aracılığıyla gönderilebileceği bildirilmiştir. Bunun için ailelerin bankadan alacakları çekleri yanlarına alarak kalem-i mahsusa müracaat etmeleri gerektiği bildirilmiştir¹²¹³.

Osmanlı Devleti ile Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasına rağmen, Almanya'da ablukanın kalkmaması, aksine açlık tehlikesinin şiddetini arttırması üzerine, orada eğitim için bulunan talebelerin velileri haklı bir telaşa düşmüşlerdir. Bunlardan yüksek bir mevkide bulunan birkaç kişi matbaaya gelerek, alınacak tedbirleri kararlaştırmak için bir toplantı yapılması fikrini ileri sürmüştür. Toplantının cumartesi günü saat üç buçukta Darülfünun konferans salonunda yapılacağı ve çocuğunu düşünen talebe velilerinin mutlaka katılması gerektiği yazılmıştır¹²¹⁴.

Almanya ile Avusturya ve Macaristan'daki talebelerimiz hakkında oralarda ne yapıldığının anlaşılmadığını belirten gazete, Maarif Nezareti tarafından talebelerin tüm ödenekleri daha önce gönderildiği gibi, elçilik ve konsolosluklara da yardımda bulunmalarını bildirmişti; fakat Nezaret 20 günden beri müfettişlerinden hiçbir bilgi alamamış, bununla beraber Almanya'nın da talebeleri iade etme düşüncesinde olmadığı, Avusturya-Macaristan'ında böyle düşündüğünün tahmin edildiği belirtilmiştir. Fakat İtilaf Devletleri'nin burada 30 yıldan beri yerleşen ve Almanya'yı tanımayan çocuklar yetiştiren ailelerin 28 Kasım'a kadar ülkeyi terk etmesi emri nedeniyle, talebelerin ne olacağı hakkında kesin bir şey söylenilmediği belirtilmiştir. Maarif Nezareti, özel olarak eğitime gitmiş talebeye para gönderilmesi konusunda da aracılık yapmakta iken son zamanlarda biriken çeklerin henüz Hariciye Nezareti tarafından gönderilmesine imkân bulunamadığı için dünden itibaren bu

¹²¹¹ "Almanya'ya Gidecek Talebe", *Vakit*, 30 Ekim 1918.

¹²¹² "Memalik-i Ecnebiye'deki Talebe", *Vakit*, 3 Kasım 1918.

¹²¹³ "Avrupa'daki Talebeye Gönderilecek Mebaliğ", *Vakit*, 8 Kasım 1918.

¹²¹⁴ "Almanya'daki Talebenin Velileri", *Vakit*, 21 Kasım 1918.

aracılığın da yapılamadığı bildirilmiştir. Ayrıca Türk-Alman Dostluk Yurdu'ndaki Alman üye ayrıldığından, yurdun işlemleri katibine verilmiş ve bu kâtip Almanya'daki talebelerin velileriyle ilgilenmekle görevlendirildiği belirtilmiştir¹²¹⁵.

Gazetenin okuyuculardan gelen mektuplar köşesine “Şükrü” imzasıyla gönderilen mektupta; eğitimin tamamlayamadan iade edilecek talebelerin vatan için acı ve onarılmaz bir olay olduğunu, bir daha bu çocukları göndermenin ve eğitimlerini tamamlamalarını sağlamamanın mümkün olmayacağını belirtmiştir¹²¹⁶. Okuyucu bu sözleriyle aslında idarecilerden farklı bir çözüm üretmelerini talep etmiştir. Çünkü ülkenin ekonomik şartlarının bu talebelerin tekrar gönderilmesini karşılayamayacağı çok açıktır.

Almanya ve Avusturya-Macaristan'da tahsilde bulunan talebemizin durumları hakkında konuşmak üzere talebe velileri tarafından cumartesi günü Darülfünun da bir toplantı yapılmıştır. Toplantıya kadın erkek 300'ü aşkın talebe velisi katılmış ve bir buçuk aydan beri haber alamadıkları yavrularına ne şekilde yardım edebileceklerine dair gözleri yaşlı olarak konuştukları kaydedilmiştir. Hükümet tarafından gönderilen talebe ödeneğinin ulaştığı kesin olmamakla birlikte talebe velileri tarafından bankalar aracılığıyla gönderilenler de bankalarca dikkate alınmadığı ve ödeme yapılmadığı belirtilmiştir. Bulgarlarla İtilaf Devletleri arasında mütareke akdinin ardından, Berlin ve Almanya bankalarına gönderileceklerin henüz ödenmediği, Almanya'da bulunan önemli bir kişiden gelen mektupla bildirildiği yazılmıştır. Bu kişi mektubunda: “Artık aciz muavenete şiddetle muhtacız!” diyerek istediği halde talebenin nasıl bir yoksulluk ve çaresizliğe düşmüş olabileceğinin tahmin edilebileceğini belirten gazete, hükümetin üstüne düşen görevi yerine getirmesini, hemen ödemenin gerçekleşmesini ve talebeleri kurtarmasını istemiştir. Gerekirse Hilal-i Ahmer'in de Osmanlı talebelerini alıp getirmek üzere Hamburg'a bir özel vapur göndermesini ve talebeleri bir an önce oradan çıkarmasını önermiştir¹²¹⁷.

Gazetecilerden biri Avrupa ile bağlantı kurulamaması konusunu, oradaki durumu bilen bir kişiden öğrenmek istemiştir. Yapılan açıklamaya göre; İtilaf Devletleri'nin bu konuda öncelikli gördükleri konunun, Alman tebaasının iadesi olduğu ve bunun için araçlar el verdiği ölçüde mütarekename hükümlerinin uygulandığını söylemiştir. Ancak Merkezi Devletlerle, hatta verilen müsaadeye rağmen tarafsız ülkelerle bile, haberleşmenin şu an mümkün olmadığını belirtmiştir. Oradaki hükümetin talebeye yardım etmesi için önce talebe velilerin hükümet katında girişimde bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Almanya ve Avusturya Macaristan'daki Türk Talebesi Velilerinin Vekilleri Heyeti de bir açıklama yayınlayarak;

¹²¹⁵ “Almanya'da, Avusturya-Macaristan'daki Talebemiz”, *Vakit*, 21 Kasım 1918.

¹²¹⁶ “Avrupa'daki Talebemiz”, *Vakit*, 23 Kasım 1918.

¹²¹⁷ “Avrupa'daki Talebemiz”, *Vakit*, 25 Kasım 1918.

Almanya’da eğitimde bulunan talebelere haber ulaştırmak isteyen velilerin çocuklarına açık birer mektup yazarak kısaca sağlıklarını bildirmeleri ve mektuplarını çarşamba gününe kadar Divanyolu’ndaki Hilal-i Ahmer Darüssınaisi’ne getirmeleri istenmiştir¹²¹⁸.

Ayrıca Doyçe Oriyant Bank müdüriyeti kesin bir taahhüt altına girmemekle beraber, Almanya’daki talebelerimiz için gönderilecek paraları göndermeyi üstlendiğinden, para göndermek isteyen velilerin perşembe gününe kadar banka müdüriyetine başvurmaları ve bankadan alacakları resmî belgeleri heyete göstermeleri ve ayrıca banka vasıtasıyla para gönderdiklerini heyete bırakacakları mektuplarla çocuklarına haber vermeleri istenmiştir. Bunun dışında banka müdürü, bankaya verilecek olan paraların yerlerine gitmesi mümkün olmadığı takdirde iade edileceğini söylemiştir¹²¹⁹. Sonunda talebelere para gönderme ve durumları hakkında haber alma imkanının elde edildiği görülmektedir. Ancak konunun devlet idarecilerinden ziyade, Hilal-i Ahmer ve bankalar aracılığıyla çözülmeye çalışılması dikkat çeken bir husus olmuş ve hükümetin sorumluluğunu ortaya koymada geri kaldığı fikrini uyandırmıştır.

Talebe velilerinin bir sonraki Darülfünun konferans salonundaki toplantısına Doktor Besim Ömer Paşa başkanlık etmiş ve talebeye mektup ve banka çekleri götürecek ve karşılıklı olarak onlardan haber getirecek bir kişinin, daha önceki toplantıda ayrılmış olan heyet tarafından seçilmesiyle, bu kişinin Hilal-i Ahmer aracılığıyla gitmesinin kabul edildiğini bildirmiştir¹²²⁰. Bu girişimin hafta sonunda sonuçlanmasının ümit edildiği belirtilmiş, ayrıca Darüssınai’ye bırakılan mektupların henüz sevk edilmediği bildirilmiştir. Bu arada hükümet Harbiye Nezareti’nce Almanya’da vaktiyle satın almaya ayrılan paradan artan parayı orada açıkta kaldığı anlaşılan binlerce Osmanlı tebaası için harcanmasına izin verdiğini açıklamıştır¹²²¹.

Talebelere yardım müjdesi gelmiştir. Nitekim; Beynelmilel Salib-i Ahmer Komitesi’nin İttifak Devletleri orduları katında delegesi olup İstanbul’a gelen Kont Şapan de Lapalis, Türkiye’den ayrı ülkelerde bulunan ve ülkelerinden yardım ve bilgi alamadıkları için büyük sıkıntı ve endişe içinde bulunan Osmanlı tebaasının para ve Fransızca yazılmış mektup gönderilmesine aracılık etmeyi şimdilik bir defa olmak üzere, daha sonra ise bu aracılığın düzenli bir şekilde gerçekleşmesini temin etmeyi üstüne aldığını ve konuyla ilgili kişilerin gelecek salı gününe kadar Hilal-i Ahmer genel merkezi askerlik komisyonunda bulunan müracaat kalemine başvurmaları istenmiştir¹²²².

¹²¹⁸ “Avrupa’daki Talebemiz”, *Vakit*, 27 Kasım 1918.

¹²¹⁹ “Avrupa’daki Talebemiz”, *Vakit*, 27 Kasım 1918.

¹²²⁰ “Avrupa’daki Talebe Velilerinin İctima’ı”, *Vakit*, 28 Kasım 1918.

¹²²¹ “Avrupa’daki Talebe”, *Vakit*, 5 Aralık 1918.

¹²²² “Ecnebi Memleketteki Türklerle Muhabere”, *Vakit*, 6 Aralık 1918.

Daha önce veliler tarafından oluşturulan heyetin Avrupa'ya iki kişi gönderebilmesi için önce İngiliz fevkalade komiseri Amiral Sir Arthur Calthorpe'ye müracaat edilmesinin gerektiği belirtilmiştir. Ancak kendisi şu sıralar Karadeniz'de bulunduğundan dolayı dönünceye kadar beklenmek zorunda kalındığı ifade edilmiştir. Gönderilecek heyetin erkeklerden oluşması sıkıntı yarattığı takdirde ise iki hanımında gönderilmesinin düşünüldüğü yazılmıştır¹²²³.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Avrupa'ya gönderilecek mektuplar hakkında bazı şartlar koymuştur. Buna göre eğer gönderilecek kişi harbiye esirlerinden ise pulsuz olarak, sivil esirlerden veyahut serbest kişilerden ise pullu olarak mektup gönderilebileceği, aile ile ilgili haberlerin dışında başka bir şeyin yazılmayacağı, zarfların açık olacağı ve üzerlerinde Fransızca adres yazılması istenmiştir. Yunanistan ve Bulgaristan gibi başka ülkelerde bulunan akrabalarına para göndermek isteyenler ise; Osmanlı akçesi olarak Osmanlı Hilal-i Ahmer veznesine makbuz karşılığında teslim edeceklerdir. Paranın miktarı Almanya için haftada 200 mark, Avusturya için 200 kron ve İsviçre için 200 franktan olamayacaktır. Paranın yabancı ülkelerde kaybolmasından dolayı Osmanlı Hilal-i Ahmer cemiyeti mesuliyet kabul etmediğini belirtirken, adreslerin açık olarak bildirilmesi gerektiği ve Bulgaristan ile Yunanistan'a ne şekilde akçe gönderileceğinin daha sonra ilan edileceği duyurulmuştur¹²²⁴.

Ülkemizden ayrılacak olan Alman ve Avusturya tebaasının Reşit Paşa vapuruyla Trieste'ye gideceği, dönüşte de Osmanlı tebaasının yine bu vapurla ülkemize geleceği haber verilmiş¹²²⁵, ancak yapılan araştırma sonucunda haberin doğru olmadığı anlaşılmıştır. Gazete Osmanlı Hükümeti'nin yalnızca Almanya'daki talebelerin mart ayına kadar olan maaşlarını göndermekle yetindiğini, tebaanın nakli hakkında hiçbir girişimde bulunmadığını belirtmiştir. Bu durumdan hükümeti sorumlu tutan gazete; özellikle Almanları Trieste'ye götürecek vapurla tebaamızın İstanbul'a getirilmesinin pekâlâ sağlanabileceğini ve henüz vaktin geç olmadığını söyleyerek hükümetin bu işi ciddi bir surette düşünmesini ve Avrupa'da sefil bir halde kalan tebaamızın bir an evvel İstanbul'a naklini sağlamasını istemiştir¹²²⁶.

Avrupa'ya gönderilmesi planlanan iki kişiye dair girişim, Amiral Calthorpe tarafından kabul edilmemiş, bundan dolayı talebelere ulaşabilmek için tek çare Beynelmilel Salib-i Ahmer'in aracılığı ile sınırlı kalmıştır. Ayrıca Hilal-i Ahmer'in bu amaçla kabul ettiği mektup ve paraların ilk postası sevk edildiği haber verilmiştir¹²²⁷. Konuyla ilgili neticeleri açıklamak için talebe velileri Darülfünun konferans salonuna davet edilmiştir¹²²⁸.

¹²²³ "Avrupa'daki Talebemiz", *Vakit*, 7 Aralık 1918.

¹²²⁴ "Memalik-i Ecnebiye'ye Mektup ve Para İrsalatı", *Vakit*, 8 Aralık 1918.

¹²²⁵ "Almanya'daki Tebaamız", *Vakit*, 14 Aralık 1918.

¹²²⁶ "Almanya ve Avusturya'daki Tebaamız", *Vakit*, 20 Aralık 1918.

¹²²⁷ "Avrupa'daki Talebe", *Vakit*, 24 Aralık 1918.

¹²²⁸ "Talebe Velileri ve Vekilleri Heyeti'nden", *Muvakkat*, 2 Ocak 1919.

Beyrut'ta bulunan Türk talebelerin, şehrin İngilizler tarafından işgalinden sonra İngilizler tarafından hazırlanan özel bir vapurla sultaniye müdürünün eşliğinde İzmir'e geldikleri ve burada çeşitli mekteplere yerleştirildikleri yazılmıştır¹²²⁹. Gazete bu 3 talebenin Beyrut'taki Sanayi Mektebi'nin işgalinden dolayı ortada kalan iki Yozgatlı bir Giritli çocuk olduğunu ve İstanbul'da Muhacirin Müdüriyeti'nde 24 saatte yarım ekmek veren bir yerden daha insafli bir dairenin sahiplenmesi gerektiğini belirtmiş ve üç leyli mektebi olan Ticaret Nezareti için talebeyi üç gün beslemenin zor bir şey olmayacağını belirtmiştir¹²³⁰. İlk haberde mekteplere yerleştirildikleri ifade edilse de Muhacirin Müdüriyeti'nde yaklaşık 8 gündür zor şartlarda yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Gazetede yer alan habere rağmen bu üç öğrenciyle Ziraat Nezareti'nin hala ilgilenmediği ortaya çıkmıştır. Talebeler gazeteye gelmiş ve hala zor durumda olduklarını söylemişlerdir. Bu üç talebenin yanında Van, Diyarbakır ve Adana'dan çıkarılan başka talebelerinde bulunduğunu söyleyen gazete, imkanları elverdiği ölçüde ilgilenen Muhacirin Müdüriyeti'nin böyle çocukların hiç olmazsa Nezaretler katındaki girişimlerini de üstlenseler hem kendileri hem de çocuklar için daha yararlı olacağını söylemiştir¹²³¹.

Almanya ve Avusturya-Macaristan ile İsviçre'de bulunan talebelere bankalar aracılığıyla ailelerin gönderdiklerini düşündükleri paraların talebelere verilmediği, hatta resmi daireler, nezaret ve çeşitli cemiyetler tarafından gönderilen paranın da henüz gitmediğinin anlaşıldığı yazılmıştır. Açlık tehlikesine maruz kalan vatan evlatlarının bu durumdan kurtulması için hem hükümete hem de İttifak Devletleri temsilcilerine müracaatlarda bulunmuş fakat bir netice elde edilememiştir. Sonuçta mektup ve paraların talebeye ve durumlarıyla ilgili bilgileri velilere gönderecek ancak Hilal-i Ahmer gibi tarafsız ve uluslararası bir cemiyetin aracılığı ile başarılı olacağını düşünerek gereken müracaatta bulunduğu kaydedilmiştir. İtilaf Devletleri temsilcileri Hilal-i Ahmer'den yetkili iki kişinin gönderilmesini kabul etmemiş ancak kendi heyetinden iki yetkiliyi göndermeyi uygun bulmuştur. Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından İsviçre Uluslararası Salib-i Ahmer heyetine telgrafla bu konuda iki yetkili seçerek aracılık ve yardımı rica edilmiştir. Uygun cevabının alınacağından emin olduğu için zaman kaybetmemek üzere hükümet tarafından gönderilen talebenin isim ve adreslerini açıklayan defterin hızlıca düzenlenip gönderilmesi konusunda Harbiye, Bahriye, Maarif, Ziraat ve Nafia Nezaretlerine, daire, çeşitli müesseseler ve cemiyetlere tezkireler yazılmış ve bazılarından cevaplarında alındığı belirtilmiştir. Çocuk velilerine, çocuklarının adreslerini bildirmeleri ve

¹²²⁹ "Beyrut'taki Türk Talebeleri", *Vakit*, 9 Ocak 1919.

¹²³⁰ "Üç Talebe İçin", *Muvakkat*, 17 Ocak 1919.

¹²³¹ "Yine Talebeler", *Muvakkat*, 20 Ocak 1919.

gönderecekleri para ve mektuplar için müracaat etmeleri zamanının ayrıca ilan edileceği duyurulmuştur¹²³².

Avrupa'daki talebelerimize İsviçre vasıtasıyla bu sene sonuna kadar olan ödenekleri topluca gönderilmiştir. Bu ödenek kısmen muavenet tertibinden kısmen de bütçede bulunan ödenekten ayrılmıştır. Hariciye Nezareti tarafından gönderilen paranın dışında talebelerin velileri, kendileri tarafından nakit yardımında bulunmak mümkün olduğu takdirde hükümet tarafından paranın gönderilmesi konusunda aracılık yapmayı üstlendiği belirtilmiştir. Ayrıca Berlin elçisi Refet Paşa'ya kendinde bulunan 500 bin liranın Avrupa'daki talebelerimize dağıtılması konusunda Hariciye Nezareti'nden emir verildiği yazılmıştır¹²³³.

İsviçre Uluslararası Salib-i Ahmer Komitesi Şark-ı Umumi yetkilisinin hazır olduğu bildirilmiş ve gönderilecek olan mektup ve paraları velilerin ne şekilde hazırlayacağına dair tebligat ve uyarıları öğrenmek üzere velilerin Darülfünun konferans salonuna gelmeleri istenmiştir¹²³⁴. Toplantıya çocuklarından haber almak isteyen 400'ü aşkın erkek ile 300 kadar hanım katıldığı belirtilmiştir. Cenevre Uluslararası Salib-i Ahmer Cemiyeti Şark-ı Umumi yetkilisi ile Besim Ömer Paşa, talebenin durumunu incelemek, para ve mektup götürmek üzere Hilal-i Ahmer'den iki hasta bakıcı hemşirenin, Avrupa'ya gönderilmesinin kabul edildiğini söylemiştir. Talebelere gönderilecek mektupta sorulacak sorular belirlenmiş ve bu belge Türkçe, Fransızca ve Almanca olarak hazırlanmıştır. Mektupta “Para alıyor musunuz? Sıhhatiniz nasıldır? Yemekliğiniz kifayet ediyor mu? Tahsile devam ediyor musunuz?” gibi soruların yer alacağı belirtilmiştir¹²³⁵.

Besim Ömer Paşa konu hakkında uzunca açıklama yapmış, ardından Cenevre Salib-i Ahmer yetkilisi Fransızca açıklamada bulunarak, Almanya'daki iâşe meselesinin zannedildiği kadar kötü olmadığını Macaristan'daki durumun da iyi olduğunu, yalnız Viyana civarında biraz sıkıntı çekildiğini anlatmıştır. Versay Konferansı'nın Almanya ve Avusturya'dan kimsenin çıkmasına müsaade etmediğini, ancak kendisinin mektup ve para gönderilebileceğini ve her yardıma hazır olduğunu, isteyen talebenin Türkiye'ye dönmek üzere tarafsız ülkelere gidebilmeleri için Salib-i Ahmer tarafından İsviçre ve Hollanda nezdinde girişimde bulunacağını ifade etmiştir¹²³⁶. Avrupa'ya gönderilecek mektuplarda yeni düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre mektupların yukarı sol köşesine “Talebe Mektubu” ibaresi yazılacak ve mektuplar, Sultan Mahmut türbesinde Hilal-i Ahmer üsera şubesine açık olarak bırakılacaktır.

¹²³² “Avrupa'daki Talebemiz”, *Muvakkat*, 19 Ocak 1919.

¹²³³ “Avrupa'daki Talebemiz”, *Evkaf*, 22 Ocak 1919.

¹²³⁴ “Almanya, Avusturya ve Macaristan ile İsviçre'deki Evliya-ı Etfal Vekilleri Heyeti'nden”, *Mütevakkat*, 27 Ocak 1919.

¹²³⁵ “Almanya'daki Talebemiz”, *Mütevakkat*, 29 Ocak 1919.

¹²³⁶ “Almanya'daki Talebemiz”, *Mütevakkat*, 29 Ocak 1919.

Hazırlanan soruların ise Cemiyet tarafından mektupların içine konulacağı belirtilmiş, ayrıca tedbiren çocukların adreslerini tekrar kaydettirmeleri istenmiştir¹²³⁷.

Uluslararası Salib-i Ahmer Heyeti'nden İstanbul'da Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetine bir telgraf gönderilmiştir. Telgrafta: Talebe ve sivil gençler için yardım maksadıyla göndermiş olduğunuz parayı bir ay içinde elçiliğe geri göndereceklerini, şu an için yardım eşyasının göndermenin mümkün olmadığı, eğer Almanya ve Avusturya'ya yetkili gönderirlerse ilk olarak parayı depolamanın lazım olduğunu ve Berlin'deki Osmanlı elçisinin, Almanya'da yaşanan olaylarda, Osmanlı'nın burnunun bile kanamadığını bildirmiştir¹²³⁸.

Hilal-i Ahmer Asker komisyonu da Avrupa'da bulunan talebelere bir defaya özel 100 lira gönderilme işleminin sonlandığını, yeniden para göndermek isteyenlerin Almanya için 200 mark, Avusturya ve Macaristan için 200 kron, İsviçre için 200 frank karşılığı her gün Hilali-i Ahmer müracaat kalemi aracılığıyla gönderebilecekleri duyurulmuştur¹²³⁹. Bu arada Avrupa'ya gidecek olan Hilal-i Ahmer hemşirelerinden iki hanımın belirlendiği¹²⁴⁰ ve birkaç gün içinde hareket edeceği duyurulmuştur¹²⁴¹. Hemşirelerin isimleri Safiye Hüseyin ve Münire İsmail Hanımdır¹²⁴². Bu hanımlar hareket edecek olan Korkovado (Sulh) vapuruyla İsviçre'ye yola çıkacağı ve önce buradaki talebeleri göreceği, sonra sırasıyla Almanya, Avusturya'ya ve Macaristan'a geçecekleri bildirilmiştir¹²⁴³.

Berlin'den 33 günlük bir seyahat sonunda İstanbul'a gelen İmalat-ı Harbiye İnşaat Mühendislerinden Besim Bey, tedavi maksadıyla 8 Ağustos 1918 tarihinde Berlin'e gitmek için yola çıkmış ve bu buhranlı günleri orada yaşamıştır. Gazete matbaasına gelerek yaşadıklarını anlatan Besim Bey şunları söylemiştir: Berlin'den ocak ayının 15. günü ayrıldığını ve Peşte'ye gidebilmek için Avusturya Konsolosluğu'ndan izin alması gerektiğinden 17 ocakta alınan izinle Viyana'ya vardığını ve bir gün sonra Budapeşte'ye gittiğini söylemiştir. Peşte'de Fransız-Sırp Kumandanlığının Varşova'ya doğru yola devam edenler için vize işlemi yaptığını belirtmiştir. Kendisi gibi birçok Türk ve Bulgar tebaasının da aynı durumda olduğunu söyleyen Besim Bey, burada Şehzade Abdurrahim Efendi hazretleri ve ailesinin, ayandan Abdülhak Hamit Bey, Mısırlı Prens ve eşi Rauf Bey gibi sayıları 100-150'ye varan kişinin Peşte'ye gitmek için izin beklediğini söylemiştir. Besim Bey, Hilal-i Ahmer hastalarını getiren 23 vagondan birine kabul olunduğunu ve 23 vagonda 48 subay ve 700 er bulunduğunu belirtmiştir. Kfile 3 şubatta

¹²³⁷ "Almanya ve Avusturya-Macaristan'daki Talebe Vekilleri Heyeti'nden", *Mütevakkat*, 31 Ocak 1919.

¹²³⁸ "Almanya'daki Tebaamız", *Muvakkat*, 5 Şubat 1919.

¹²³⁹ "Hilal-i Ahmer Üsera Komisyonu'ndan", *Mütevakkat*, 17 Şubat 1919.

¹²⁴⁰ "Avrupa'daki Talebemiz İçin", *Muvakkat*, 6 Şubat 1919.

¹²⁴¹ "Avrupa'daki Talebe Vekilleri Heyeti'nden", *Mütevakkat*, 11 Şubat 1919.

¹²⁴² "Hilal-i Ahmer Hemşireleri", *Mütevakkat*, 15 Şubat 1919.

¹²⁴³ "Hilal-i Ahmer Hemşirelerinin Azimeti", *Mütevakkat*, 18 Şubat 1919.

Varşova'ya geldiği zaman orada kendilerinden önce gelmiş olan 200 kişilik Bulgar kafilesinin de bulunduğunu söyleyen Besim Bey, burada vagon sıkıntısı yüzünden beklediklerini, sevkiyatın posta posta yapıldığını ve ilk postanın 6 vagon gittiğini söylemiştir. Varşova'da geçen 9 günlük bekleyişten sonra şubat'ın 12'sinde özel bir trenle Varşova'dan ayrılarak Bükreş'e ancak geçebildiklerini ifade etmiştir¹²⁴⁴.

Besim Bey Berlin'deki Türk talebe ve tebaayla sıkı bir şekilde görüştüğünü ve onları iyi bir halde bıraktığını, Türklerin Balkan trenine son verilmesinden itibaren birkaç hafta sıkıntı çektiğini; Münih, Hamburg gibi şehirlerdeki kalarak Berlin'de toplandıklarını söylemiştir. Bu kişilerden parası olanların hemşerilerine borç olarak para verdiğini, böylelikle bir ayın geçtiğini, sonrasında İngilizler tarafından 40 milyon markın talebelere verilerek yardım almaya başladıklarını belirtmiştir. Talebe müfettişlerinin düzenlenen bir cetvel üzerinden, hükümet adına eğitim görenlere ayda 300, fabrikalarda çalışanlara da ayda 150'şer mark verdiğini, hatta parayı artık evlerine dönmüş olan talebeye kadar götürdüğünü, özel olarak gidenlere ise geri ödemeli olarak paranın verildiğini söylemiştir. Viyana'daki talebeler elçi Hüseyin Hilmi Paşa'nın idaresiyle doğrudan doğruya elçilikten, Budapeşte'de Celal Bey aracılığıyla ayda 200-300 kron verilerek korunduklarını söylemiştir. Ayrıca buradaki talebelerden hükümetin belgesine sahip olanların, Peşte Darülmualliminin de 3-4 kron karşılığında öğle yemeği yiyebildiklerini belirtmiştir. Besim Bey bu uzun seyahat yolculuğunda hiçbir Türk talebenin zarar gördüğüne dair haber almadığını da eklemiştir¹²⁴⁵. Besim Bey sayesinde Avrupa'da bulunan Türkler hakkında ilk bilgilere ulaşılmış ve durumun düşünüldüğü kadar vahim olmadığı bu sayede anlaşılmıştır.

Darülfünun konferans salonunda toplantı yapan talebe velilerine Avrupa'ya iki Hilal-i Ahmer hemşiresinin gidişine dair resmi bilgi verilmiş ve talebelere gönderilen paralardan, İsviçre'ye ulaşanların makbuzlarının gelmeye başladığı bildirilmiştir. Hilal-i Ahmer; Cenova'ya 20 bin İsviçre frangı, Berlin'e 20 bin mark, Viyana ile Peşte'ye 10 bin kron göndermiştir. Yetkilendirdiği Uluslararası Salib-i Ahmer'in Şark-ı Umumi yetkilisi Kont Şapan de Lapalis'e hitaben bir teşekkür yazısı yazılmasına karar verilerek, heyete başkanlık yapan Muallim Doktor Besim Ömer Paşa'ya da "Avrupa'daki talebenin peder-i manevisi" unvanının verildiği kaydedilmiştir¹²⁴⁶.

Avrupa'daki talebelerimizin mart, nisan ve mayıs ayları paralarının verilmesi emri Maarif Nezareti tarafından imzalanmış ve Maliye Nezareti'ne gönderilmiştir. Ayrıca Maarif

¹²⁴⁴ "Berlin'den Gelen Bir Yolcu", *Vakit*, 20 Şubat 1919.

¹²⁴⁵ "Berlin'den Gelen Bir Yolcu", *Vakit*, 20 Şubat 1919.

¹²⁴⁶ "Talebe Velilerinin İctima'ı", *Vakit*, 25 Şubat 1919.

Nezareti'nce üç aylık ödeneğin Avrupa'ya gönderilmesi için bir aracın araştırıldığı bildirilmiştir¹²⁴⁷.

Almanya'nın çeşitli şehirlerinde bulunan Osmanlı tebaa ve talebelerinden büyük bir kısmının Berlin'de toplanarak, işin başında bulunup da Osmanlı saltanatını bu hale getirdikten sonra Berlin'e firar eden ve halen Berlin'de bulunan Talat Bey ve Enver Paşa ile Doktor Bahaeddin Şakir ve arkadaşlarının İstanbul'a iadeleri için büyük bir gösteri yaptığı yazılmıştır. O sırada bilmeden oraya gelen Talat Bey'in etrafının sarıldığı ve aralarından güçlkle kurtulabildiği belirtilmiştir. Gösteri esnasında Mütareke'den önce tüm ailesiyle Berlin'e gidip Mütareke sebebiyle dönemeyen Darülfünun muallimlerinden Hamdullah Suphi Bey, heyecanlı konuşmalar yapmış ve sonrasında göstericilerin kararlarını Almanya hükümetine bildirdikleri yazılmıştır¹²⁴⁸.

Avrupa'daki talebe velilerinin vekili olan heyet Darülfünun da yine toplantı yapmış ve bazı açıklamalarda bulunmuştur. Buna göre talebeler para yönünden sıkıntı çekmeyeceklerini, bu anlamda Beynelmilel Salib-i Ahmer heyetinin ve Hilal-i Ahmer hemşirelerinin haylice para götürdüğü belirtilmiştir. Yalnızca Maarif'ten Harbiye Nezareti'ne devrolan Darüleytam talebelerinin halinin endişe verici olduğu, 4-5 aydır para alamadıklarından sıkıntı yaşadıkları, ancak sorunun da halledildiğine dair müjdenin geldiği kaydedilmiştir. Talebelerin ülkeye geri dönebilmeleri için Berlin elçimiz Refet Paşa talebelerimizin çektiği sıkıntılar üzerine General Foch'a müracaat etmiş ve talebelerin ülkelerine dönmelerine izin vermesini istemiştir. Fakat General Foch bu iznin ancak 10 bin Sırp ve 5 bin Roman'ın vatanlarına iadesinden sonra verilebileceği cevabını vermiştir. Aynı müracaatı Talebe Velileri Heyeti genel kumandanı da yapmış, fakat barışın henüz gerçekleşmemesi nedeniyle bunun mümkün olamayacağı cevabını almıştır. Bu arada Sulh vapuruyla giden Hilal-i Ahmer hemşirelerinin de Cenevre'ye vardığı müjdesi verilmiş, Ayrıca padişah'ta, Avrupa'daki talebelerin sıkıntılarını duyunca özellikle yetim ve kimsesiz talebelerin hali konusunu Sadaret makamına ferman buyurmuştur¹²⁴⁹.

Galiçya ve civar yerlerinde bulunan subay, hasta ve sakat Osmanlı fertleri ile eğitimde bulunan talebelerin Trieste yoluyla İstanbul'a dönmelerine İtalya hükümeti tarafından izin verildiği kesin olmamakla beraber duyurulmuştur¹²⁵⁰. Bir gün sonra haber doğrulanarak Viyana'daki Osmanlı talebelerinin bundan birkaç gün önce Cenova yoluyla İstanbul'a sevk edildiği yazılmıştır¹²⁵¹. Avrupa'dan tebaanın iadesi konusunda ilk sevindirici gelişme bu sayede

¹²⁴⁷ "Avrupa'daki Talebemiz", *Vakit*, 4 Mart 1919.

¹²⁴⁸ "Berlin'de Büyük Bir Türk Nümayişi", *Vakit*, 21 Mart 1919.

¹²⁴⁹ "Avrupa'daki Talebe", *Vakit*, 23 Mart 1919.

¹²⁵⁰ "Avrupa'daki Tebaamız", *Vakit*, 25 Mart 1919.

¹²⁵¹ "Avrupa'daki Tebaamız", *Vakit*, 26 Mart 1919.

yaşanmış ve zor durumda kalan Osmanlı vatandaşları yurtlarına dönme imkânına kavuşmuşlardır.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti genel merkezi Almanya'da bulunan fakir talebelere gönderilmek üzere 50 bin frankın ayrıldığını ve Cenova'ya varan Hilal-i Ahmer hemşirelerinin Almanya'ya geçtiklerini haber vermiştir¹²⁵². Viyana'daki Hilal-i Ahmer delegesi Doktor Hikmet Bey 130 Osmanlı talebesi ve çırağın Innsbruck-Cenova yoluyla İstanbul'a hareket etmiş olduklarını bildirmiştir¹²⁵³.

Avrupa'daki talebe müfettişlerimizden Hüseyin Ragıp Bey bir iki gün önce İtalya ve İzmir yoluyla İstanbul'a gelmiş ve gazetecilerden biriyle mülakat yaparak, şu açıklamalarda bulunmuştur: Bulgaristan mütareke akdettiği zaman Bavyera'daki talebeleri teftiş etmek üzere Münih'te bulunduğunu ve o sırada Bad dükalığı içerisinde bulunan Etingen Darülmualimini'ne gönderilen İstanbul Darülmualimin'i efendilerini ziyaret etmek üzere Karlsruhe'ye doğru hareket ettiğini, Karlsruhe'den sonra Heidelberg'de bulunan talebelerden birinin işi için oraya ve daha sonra Frankfurt'a gittiğini söyleyen Ragıp Bey, olayların Türkiye ile merkezi devletler arasındaki ilişkiyi kesecek bir şekil aldığını görünce, teftiştan ziyade talebelerin hayatlarına dair genel tedbirler almanın gerekli olduğunu düşünerek, Berlin'e döndüğünü söylemiştir. Birkaç gün sonra İstanbul'la haberleşme tamamen kesilince, talebelerin durumunun vahim bir hal aldığını söyleyen Ragıp Bey, başlangıçta İstanbul'dan para alamayan talebeler için hayli sıkıntı yaşandığını, fakat daha sonra elçilik satın alma komisyonunun parasına el konulunca meselenin kolaylaştığını ve bu paranın bir kısmının talebelere ayrıldığını söylemiştir. Almanya'da bulunan bütün talebelerin düzenli dosyaları olduğunu ve bu dosyalarda talebelerin gerek hükümet namına gerek özel olarak eğitim alanlarının, aldıkları paraların kayıtlı olduğunu ve bu kayıtlara bakarak her ay sonunda elçiliğe talebenin isim ve adresleriyle beraber hakları olan paraları verdiklerini söyleyen Ragıp Bey, bu şekilde hükümet adına gönderilen talebelerin kendi maaşlarını, özel olarak eğitim gören talebelerin senet karşılığında 350-400 mark miktarında para aldıklarını belirtmiştir¹²⁵⁴.

Berlin'deki talebelerin durumu düzeltildikten sonra Macaristan'a gitmeyi düşündüğünü söyleyen Ragıp Bey, ihtilalin orada kopmasından dolayı talebelerin ne halde olduğundan endişe duyduğunu, ancak oraya gitmenin zorluklarından dolayı önceden 12 saatte gittiği yolu 4 günde ancak gidebildiğini belirtmiştir. Peşte'deki talebelerin büyük kısmının Türk-Macar Cemiyeti'nin koruması altında olduğunu, Cemiyet yardımlarını velilerden gelen paralarla yaptığından dolayı, Türkiye'den para gelmeyince sıkıntıya uğradığını, fakat Macarların kendi

¹²⁵² "Almanya'daki Talebeye Muavenet", *Vakit*, 28 Mart 1919.

¹²⁵³ "Hilal-i Ahmer Hemşireleri", *Vakit*, 29 Mart 1919.

¹²⁵⁴ "Avrupa'daki Talebemiz Ne Halde?", *Vakit*, 15 Nisan 1919.

ellerinde ayırdıkları paralarla talebelerimize baktığını söylemiştir. Sonrasında bulunan 100 bin kron sayesinde Macar komitesinin yardımının devam ettiğini ve burada hükümet adına gelen talebelerle, özel gelen talebelere konsolosluk vasıtasıyla yardımın sağlandığını belirtmiştir. Peşte de bu işlerle meşgul olurken aldığı bir telgraf üzerine Viyana'ya geçtiğini, Avusturya'daki Şark Cemiyeti'nin ihtilalden sonra iflas edip dağıldığını, bu nedenle 30 kadar Suriyeli, İzmirli ve İstanbullu talebenin açıkta kalarak zor şartlarda yaşadığını söylemiştir. Hayati tehlikelerinden ötürü diğerlerinden önce, bu talebelerin memleketlerine iadelerini düşündüklerini ve bu amaçla girişimlerde bulunduklarını belirtmiştir¹²⁵⁵.

Viyana'daki İtalyan Mütareke Komisyonu'nun bu isteği kabul etmesi üzerine, İtalya Hükümeti'nin talebelerin İtalya içinden geçerek vatanlarına dönmelerine izin verdiğini, 8 martta Viyana'dan ayrıldıklarını, Innsburck, Triebent, Milan'dan geçerek Cenova'ya ulaştıklarını, orada 6 gün vapur bekledikten sonra martın 16'sında Cenova limanından ayrıldıklarını ve Napoli, Messina, Katanya, Malta, Selanik, İzmir şehirlerine uğrayarak nisanın 12. günü İstanbul'a ulaştıklarını söylemiştir. Getirilen talebelerin 28'i Suriyeli olduğundan İzmir'e çıkmak istememişler, geri kalan tüm talebeler ise İstanbul'a gelmiştir. Avrupa'da kalan diğer talebelerin ülkeye dönmeleri için gereken tedbirlerin alınacağını belirten Ragıp Bey, kendisinden buna dair rapor istendiğini, zaten İstanbul'a gelmesindeki amacında bütün talebelerin getirilmesine ait konularla ilgilenmek olduğunu belirtmiştir. Viyana'da açıkta ve himayesiz kalan bu talebelerin dönmeleri konusunda, Viyana Hilal-i Ahmer delegesi Doktor Hikmet Bey'in de çok büyük yardımlarda bulunduğunu ilave etmiştir. Talebelerin vaziyetinin gittikçe zor duruma girdiğini söyleyen Ragıp Bey, elçiliklerin paralarının kısıtlı olduğunu bu nedenle durumun her geçen gün güçleştiğini ifade etmiştir¹²⁵⁶.

Maliye Nezareti'nden Avrupa'daki talebelerimizin üç aylık ödeneği olan 25 bin liranın sonradan yerlerine teslim edilmek üzere Hilal-i Ahmer Genel Merkezine verildiği duyurulmuş,¹²⁵⁷ ayrıca Avrupa'ya gönderilen hemşirelerden Safiye Hüseyin Hanım, talebelerin sağlıklı olduklarını ve her birine aylık 300 mark verildiğini telgrafla bildirmiştir¹²⁵⁸.

Gazete yaptığı araştırmaya göre bugün Hamburg'da, Akdeniz vapurunun bulunduğunu ve bu vapurla talebelerden en fazla ihtiyaç içinde olanların dönmelerinin sağlanması gerektiğini yazmıştır¹²⁵⁹. Ardından bu yönde gelişme yaşanmış ve Bern elçiliğine Akdeniz vapuruyla

¹²⁵⁵ "Avrupa'daki Talebemiz Ne Halde?", *Vakit*, 15 Nisan 1919.

¹²⁵⁶ "Avrupa'daki Talebemiz Ne Halde?", *Vakit*, 15 Nisan 1919.

¹²⁵⁷ "Avrupa'daki Talebimizin Tahsisatı", *Vakit*, 15 Nisan 1919.

¹²⁵⁸ "Almanya'daki Talebemiz", *Vakit*, 21 Nisan 1919.

¹²⁵⁹ "Avrupa'daki Talebemiz", *Vakit*, 22 Nisan 1919.

talebelerin gönderilmesi emri verilmiştir ¹²⁶⁰. Ayrıca Macaristan’da bulunan 12 Osmanlı talebesinin Yunan vapuruyla İstanbul’a geldikleri haber verilmiştir¹²⁶¹.

Alman askeri ve tebaasını Hamburg’a götüren Akdeniz vapurunun, dün 1380 yolcusuyla limanımıza geldiği ve vapuru karşılayan gazetecinin yolculuk hakkında bilgi almak için bir yolcuyla mülakat yaptığı kaydedilmiştir. Yolcu yaşadıklarını şu şekilde özetlemiştir: Talebelerin ve ülkeye dönmek isteyenlerin Berlin’de toplandığını ve o gün Hamburg’a hareket etmek üzere iki trenin kaldırıldığını söylemiştir. Berlin istasyonunda Berlin elçisi Refet Paşa ile yanında bulunan ileri gelenlerle, Hilal-i Ahmer hemşiremiz Safiye Hüseyin Hanımefendi ve talebe müfettişlerinin bulunduğunu ve trenin büyük alkışlarla Hamburg’a doğru hareket ettiği belirtmiştir. On iki saat süren yolculuktan sonra Hamburg’a vardıklarını ve istasyonda Almanların uğurlamalarıyla karşılaştıklarını söylemiştir. Misafirlerini muzikalarla yolcu eden Almanların, hatıra olarak da kitap, gazete ve sigara gibi hediyeler verdiklerini ilave etmiştir. Hamburg limanından hareket eden vapurun Wilhelmshaven, Bremerhaven, Rotterdam limanlarına uğradıktan sonra Kuzey Denizi’nde İngiltere’ye doğru yol almaya başladığını, denizin fırtınasız olmasına rağmen torpiller dolayısıyla tehlikeli bir yolculuk yaşadıklarını söylemiştir. Vapurun nihayet Fransa sahilinde Dunkirk’e vardığını, yeterli kömür takviye edildikten sonra, Dover limanına ve oradan da Manş Denizi’nden Atlas Okyanusu’na girdiklerini belirtmiştir. Vapurun her yerde Osmanlı bayrağını taşıdığını, yalnızca Fransa limanlarında savaş hali bitmediğinden, uluslararası bayrak çekmek mecburiyetinde kaldıklarını söylemiştir¹²⁶².

Vaporda bulunan talebelerden birkaçının hasta olduğu ve yolda hastalıklarının daha da şiddetlenmesi üzerine Atlas Okyanusu’nun Gaskonya denizi açıklarında vefat ettiklerini, bunlardan birinin İmalat-ı Harbiye talebelerinden Kasımpaşalı Ahmet Enisi Efendi olduğu ve naaşının denize hocanın dualarıyla atıldığını üzümlere ifade etmiştir. Birkaç gün sonra hasta olan diğer Musevi talebenin de vefat ettiğini, onun da aynı merasimle denize defnedildiğini söylemiştir. Cebel-i Tarık’ta bir müddet kalan vapur su ve kömür aldıktan sonra yoluna devam ederek, Limni Adası’nda durmuş, Çanakkale boğazına varılmasından dolayı, tüm talebe ve tebaanın vapurun kıçına toplanarak kahraman şehitlere bir dua ve fatiha okumasının ardından, Hamdullah Suphi Bey’in heyecanlı ve coşkulu konuşmasından dolayı dinleyenlerin gözyaşlarını tutamadığını belirtmiştir. Vapurun Çanakkale’de birkaç saat durduktan sonra

¹²⁶⁰ “Avrupa’daki Talebemiz”, *Vakit*, 23 Nisan 1919.

¹²⁶¹ “Macaristan’daki Talebemiz”, *Vakit*, 16 Mayıs 1919.

¹²⁶² “Almanya’dan Gelen Yolcularımız”, *Vakit*, 25 Mayıs 1919.

yoluna devam ettiğini ve sabahleyin Haydarpaşa'ya vardıklarını söylemiştir. Mayısın 4'ünde yola çıkan "Akdeniz" 20 günlük bir seyahatten sonra İstanbul'a geldiği kaydedilmiştir¹²⁶³.

Vapurda talebeye her gün 250 gram ekmek ile yemek için patates, makarna, kahve ve çay verilmiştir. İstanbul'a gelmek üzere Marmara'da geçirilen akşam vapur halkına helva dağıtılmış ve yolculuk müddetince her birine bir defaya mahsus 180 gram çay, 200 gram kakao, 250 gram toz kahve, 750 gram şeker ve sabun verilmiştir. Vapurda Bahriye adına giden 205, askeri levazım adına giden 140, imalat-ı harbiye ve Darüleytamdaki 320 erkek ile çeşitli nezaretler adına eğitimde bulunan pek çok talebe ve birçok aileler bulunmuştur. Bunların dışında 40 kadar hasta ve yaralı asker ve subayın bulunduğu, Çanakkale dışında hasta bulunanlardan askeri Doktor Enver Bey'in vefat ettiği ve naaşının İstanbul'a getirildiği belirtilmiştir¹²⁶⁴.

Sabah vapurun limanımıza vardığı haberi İstanbul'a yayılırken Hilal-i Ahmer, Seyr-i Sefain'in vapura yardım etmesi için müracaatta bulunmuş, ayrıca sedye ve hasta bakıcılar gönderdiği gibi muhtaç olanlara verilmek üzere para da göndermiştir. Yolcuların bugün gemiden çıkacağı düşünülmekle beraber ne şekilde olacağı ve ne gibi muameleye tabi tutulup serbest bırakılacağına bilinmediği belirtilmiştir. Seyr-i Sefain Genel Müdürü Hüseyin Bey talebe ve tebaamızın kolaylıkla rıhtıma indirilmesi için Basra vapurunu göndermiş ve kendisi Rağbet römorkörü ile vapura gelmiştir. Sabah erkenden öğle üzeri saat ikiye kadar ne olacaklarını ve nasıl karaya çıkacaklarını bilemeyen talebe ve tebaamıza yol gösterecek ve kılavuzlukta bulunacak maalesef bir görevlinin ortaya çıkmadığı belirtilmiştir. Öğleden sonra İtilaf römorkörlerinin yanaştığı ve bir müddet sonra hükümet yetkililerinin girişimlerde bulunmaya başladığı kaydedilmiştir. Geç saatlere kadar yolcularını çıkarmaması üzerine, Hariciye müsteşarı İzzet Fuat Paşa tarafından Mütareke Komisyonu Başkanı Galip Bey'e, İtilaf temsilcileriyle temasta bulunularak yolcuların bir an önce çıkarılmasını tebliğ etmesini istemiştir. Ayrıca Sadrazam Paşa'da bizzat İtilaf temsilcileriyle gereken girişimde bulunacağını açıklamıştır. Yolcuların bir kısmının gece geç vakitlerde çıkarıldığı haber alınmış, diğer yolcularında dün karaya çıkmasına izin verildiği kaydedilmiştir¹²⁶⁵.

Vapurda bulunan yolculardan biri 1.300 kişinin idama mahkûm edildiğini düşündüğünü, bir gün içerisinde 12 kez torpil tehlikesi yaşadıklarını, fakat bir mucizenin vapuru kurtardığını söylemiştir. Vapurda yolculuğun çok zor şartlarda yaşandığını söyleyen yolcu, görevli memurların çok haince tavırlarına ve ihmaline maruz kaldıklarını; gıdanın bulunmasına rağmen dağıtılmadığını, hastalar için bir yerin ve tedavinin verilmediğini,

¹²⁶³ "Almanya'dan Gelen Yolcularımız", *Vakit*, 25 Mayıs 1919.

¹²⁶⁴ "Almanya'dan Gelen Yolcularımız", *Vakit*, 25 Mayıs 1919.

¹²⁶⁵ "Almanya'dan Gelen Yolcularımız", *Vakit*, 25 Mayıs 1919.

uyuyacak yerin bulunmadığını ve temizliğin çok kötü olduğunu belirtmiştir. 5-6 gün içinde 80'i aşkın hastanın ortaya çıktığını ve Doktor Enver'in de hastalanarak öldüğünü, Kafkas Cephesi'nden kurtulan gazilerin ise ağızdan verilen ilaçlarla kurtarılabildiğini söylemiştir. Yolculuk sırasında vapur hayatından bahseden "Sefine-i Nuh" ve "Karga" isimli iki gazete neşredildiğini, yiyecek meselesinin ise çoğu günler yavan yemekle geçirildiğini söylemiştir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Akdeniz vapurunun İstanbul'a vardığını duyar duymaz ağır hastaların Fakülte hastanesine nakli için ve muhtaçlara verilmek üzere para gönderdiği, yolcuların vapurdan çıkamayacağını anlaşılmaması üzerine de adam başı yarım kilo ekmek ve 200 kilo peynir gönderdiği belirtilmiştir¹²⁶⁶.

Gazeteciye konuşan bir başka yolcuya Almanya'daki Türk talebesinin orada nasıl izlenim bıraktığı sorulmuş, şu cevabı verdiği kaydedilmiştir. Genel olarak iyi bir izlenim bırakmakla beraber, iyi bir şekilde seçime tabi tutulmamasından dolayı, israf edilen bir kısmında bulunduğunu bunların acı bir hatıra bıraktıklarını ifade etmiştir. Bu talebeler arasında isimlerini yazdıkları mektebe uğramayanlar, kayıtlı bulunduğu fabrikayı devamsızlıklarıyla davacı bırakanlar, olağanüstü bir hayattan çıktıktan sonra kendini Almanya'nın geniş yollarında sapkınlığa kaptırmış olanların bulunduğunu söylemiştir. Çocukların küçük bir kısmının ise verem hastalığından öldüğü belirtilmiştir. Almanya'da kalan Türklerin toplam 2.500 kadar olduğu bu kafilenin gelmesiyle beraber 1200 Türk'ün orada bulunduğunu kaydetmiştir. Kimsesiz talebeler için Maarif Nezareti; Galatasaray, Nişantaşı ve İstanbul Sultanilerinde 100 yatak hazırlatmıştır. Hilal-i Ahmer hemşirelerinin de gönderdikleri mektup ve paraları yerlerine teslim ettiklerini ve onlardan cevapları getirdikleri bildirilmiştir¹²⁶⁷.

Macaristan'ın Szeged şehrinden Fiume yoluyla sonradan İstanbul'a gelen 10 Türk talebesinden biri, geride kalan talebelerimize dikkat çekmiş, orada bulunan talebelerle ilgilenen Turan Cemiyeti'nin kapatıldığını, Osmanlı Konsoloslugu'nun da yardım yapamadığını söylemiştir. Bunun dışında Kuzey Macaristan'ın Bolşevik Hükümeti'nin elinde bulunmasının da oradaki talebeler hakkında endişeleri artıran bir gelişme olduğunu ifade etmiştir¹²⁶⁸.

Akdeniz vapuruyla Almanya'dan gelen talebeler parça parça yerleştirilmekte olup, ormancılık eğitimi alan talebelere Bahçeköyü'ndeki Orman Mektebi'nde yer verilmiş, baytarlık eğitimi alan 5 talebenin de Baytar Mektebi'nde kalabilecekleri bildirilmiştir. Maarif Nezareti adına eğitim için gidenler de yatılı sultanilere yerleştirilmiştir. Nafia Nezareti talebelerinden yalnızca bir mühendis gelmiş onun da Mühendis Mektebi'ne yerleştirildiği kaydedilmiştir¹²⁶⁹.

¹²⁶⁶ "Akdeniz Yolcularından Malumat", *Vakit*, 26 Mayıs 1919.

¹²⁶⁷ "Akdeniz Yolcularından Malumat", *Vakit*, 26 Mayıs 1919.

¹²⁶⁸ "Macaristan'daki Talebemiz", *Vakit*, 28 Mayıs 1919.

¹²⁶⁹ "Almanya'dan Gelen Talebemiz", *Vakit*, 30 Mayıs 1919.

Almanya'dan dönen talebeler birçok imza toplayarak gönderdikleri belgede, Darülfünun müderrislerinden Hamdullah Suphi Bey'in gerek Almanya'da bulundukları esnada gerek vapurda kendilerine karşı gösterdiği özenli davranışlarından dolayı teşekkürlerini sunmuşlardır¹²⁷⁰. Ayrıca Almanya'dan gelen Ziraat talebelerinin İsviçre'ye gönderilmesinin düşünüldüğü yazılmıştır¹²⁷¹.

Akdeniz vapuruyla Almanya'dan dönen gençlerden Lemi Nihat Bey'in dün Hamidiye Etfal Hastanesinde vefat ettiği haber verilmiştir. Kendisinin Felsefe eğitimi için Almanya'ya gittiği, fakat aşırı çalışmasından dolayı bedeninin daha fazla dayanamayarak, vereme yakalandığı ve 24 yaşında vefat ettiği kaydedilmiştir¹²⁷².

Talebe velileri Darülfünun konferans salonunda toplanmış ve Besim Ömer Paşa ile hemşire Safiye Hüseyin Hanım'ın salonda bulunduğu yazılmıştır. Besim Ömer Paşa kürsüye çıkarak ilk olarak Romanya'nın iç karışıklığından dolayı Avusturya-Macaristan'daki talebe ve tebaamızın şimdilik gelemeyeceklerini söylemiş, sonrasında Safiye Hüseyin Hanımefendi yolculuğunu anlatarak, uğradığı her yerde talebelerin sağlıklarının iyi olduğunu, yalnızca Berlin'de bulunanların gıdasızlıktan dolayı bazılarının zayıflamış olduğunu söylemiştir. Talebelerden bazılarının serserilikten, bazılarının ise kendi kabahatlerinden dolayı hasta olduklarını, vefat edenlerin ise mezarlarına giderek çelenk bıraktığını belirtmiştir¹²⁷³. Aynı gün yer alan haberde ise; Almanya ve İsviçre'de eğitimde bulunan çocuklarını ülkeye getirmek isteyenlerin Galata'da kalafat yerinde 111 numaralı mağazada Eğri Mehmetzade Saim Bey'e müracaat etmeleri istenmiştir¹²⁷⁴.

Çeşitli vilayetler tarafından eğitim için Almanya'ya gönderilen ve Akdeniz vapuruyla gelen talebelerin memleketlerine iade masraflarının Hilal-i Ahmer tarafından karşılanacağı bildirilmiş ve Galatasaray Sultanisi'nde yatan bu talebelerin, yakında memleketlerine gönderilecekleri haber verilmiştir¹²⁷⁵.

Dün akşam Trieste'den limanımıza gelen İtalyan bandıralı Karlsad vapurunun, Viyana'da bulunan vatandaşlarımızdan bir kısmını şehrimize getirdiği yazılmıştır. Avusturya'da bulunan Osmanlı talebelerinden 8-10 kişi ile ayan azasından Abdülhak Hamit, Doktor Medeni, tüccardan Tefik ve Mehmet Recep Beylerin bulunduğu kaydedilmiştir. Talebe ve vatandaşlarımızdan birçoğu vatanlarına dönmek isteseler de vapur ücretlerinin aşırı pahalı olması yüzünden ertelemek zorunda kaldıkları belirtilmiştir. Viyana elçiliğimiz ve

¹²⁷⁰ "Teşekkür", *Vakit*, 30 Mayıs 1919.

¹²⁷¹ "Ziraat Talebesi İsviçre'ye Gidecek", *Vakit*, 8 Haziran 1919.

¹²⁷² "Lemi Nihat Bey", *Vakit*, 15 Haziran 1919.

¹²⁷³ "Avrupa'daki Talebemiz", *Vakit*, 18 Haziran 1919.

¹²⁷⁴ "Almanya ve İsviçre'deki Talebe", *Vakit*, 19 Haziran 1919.

¹²⁷⁵ "Almanya'dan Gelen Talebe", *Vakit*, 19 Haziran 1919.

konsoloslüğümüz gelecek talebe hakkında gereken kolaylığı sağlamaya çalışmış fakat talebelerin yolculuk masraflarını karşılayacak para bulunmadığı için talebelerin bir kısmının para gelene kadar beklemeye mecbur kaldığı bildirilmiştir. Trieste'den limanımıza gelmek için her yolcunun ikinci mevki için 900 İtalyan frankı verdiğini ve paramızın bugünkü kıymetine göre 130 liraya denk geldiği söylenmiştir¹²⁷⁶.

Gelen yolculardan da Avusturya'nın durumu hakkında bilgiler alınmıştır. Buna göre; Avusturya'da acı bir kıtlığın hüküm sürdüğü, Kuzey Avusturya'dan Viyana'ya erzak gönderilmediği için erzak fiyatlarının da çok pahalı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Viyana'da ekmek ve etin vesika ile dağıtıldığını, buğday bulunmadığından ancak vesikalarla mısır ekmeği alabildiklerini söylemiştir. Osmanlılar adına Viyana'da bulunan elçimiz Hüseyin Hilmi Paşa, İtalya siyasi temsilcisine başvurmuş ve Roma ile yaşanan haberleşme neticesinde, İtalya hükümeti tarafından memleketlere dönülmesine izin verilmiştir. Ancak Hüseyin Hilmi Paşa rahatsız olduğu için Doktor Medeni Bey tarafından ameliyat edilmiş, o yüzden yakında dönme ihtimalinin bulunmadığı belirtilmiştir. Ayrıca verilen bir başka bilgi ise; Elçilik Ateşemiliteri ve Satın Alma Komisyonu Başkanı Refik Bey'le ilgilidir. Kendisi 5 milyon kronluk bir servet ile Viyana'dan İsviçre'ye gitmekte iken sefaret tarafından parasına el konulmuş ve kendisine seyahat yasağı getirilmesi için Viyana polis müdürlüğüne bilgi verildiği kaydedilmiştir¹²⁷⁷.

Evvelki gün İtalya'nın Trento kentinden hareket eden Ferdinando vapuruyla Avusturya-Macaristan'da kalan tebaamızdan bazılarının döndüğü yazılmıştır. Avrupa'daki talebe ve tebaamız hakkında bilgi almak için Yunanlılara başvurulduğu ve alınan cevapta sağlıklı ve iyi oldukları, bazılarının bu kez Trieste'ye gidecek olan Tirimüjgan ve Reşit Paşa vapurlarıyla yakında vatana dönecekleri haberi verilmiştir. Viyana'dan hareket edenlerin bir kısmı Trieste'yi ve bir kısmı da Trento yolunu kullanmıştır. Ayrıca Roma da bulunan Galip Kemali Bey'in, Avrupa'daki tebaamız meselesi hakkında gereken makamlara müracaat ettiği, sonradan İstanbul'dan ayrılan Celal Nuri, İzmit mebusu Ziya ve Terzi Osman Zeki Bey'in de Roma'da bulundukları yazılmıştır¹²⁷⁸.

Viyana'dan gelen bir kişinin Avusturya'nın durumu hakkında şu bilgileri verdiği kaydedilmiştir. Şehrin geçim darlığı ve pahalılık sorunu çözüldüğünde, savaş halini hissettiren hiçbir durumun kalmayacağını söyleyen yolcu, herkesin iş, güç ve hatta eğlencesinde olduğunu belirtmiştir. Selanik'te bulunan Almanları Hamburg'a götürmek ve dönüşte Almanya'da kalan Osmanlı talebelerini şehrimize getirmek üzere Akdeniz vapurunun bu akşam limanımızdan

¹²⁷⁶ "Avusturya'daki Tebaamız", *Vakit*, 20 Haziran 1919.

¹²⁷⁷ "Avusturya'daki Tebaamız", *Vakit*, 20 Haziran 1919.

¹²⁷⁸ "Avusturya'dan Gelen Tebaamız", *Vakit*, 26 Haziran 1919.

kalkacağı bildirilmiştir¹²⁷⁹. Bu arada Viyana'daki elçiliğimiz gerek şahsi gerek resmi varlığına rağmen, sokaklarda sürünen zavallı ailelere kapıların kapanmasını emretmiştir. Orada Osmanlı tebaasının tek koruyucusunun Hilal-i Ahmer delegesi Hikmet Bey olduğunu belirten gazete, kendisinin Viyana'da bulunuşunun, garip kalmış Türkler için Allah'ın bir lütfu olarak görüldüğünü yazmıştır¹²⁸⁰.

Cenevre'de yayımlanan Jurnal de Junev'in beyanına göre; İsviçre'de bulunan Osmanlı tebaasından birçoğunun memleketlerine dönmeyi istediğini, yardımda bulunması için uluslararası Salib-i Ahmer Cemiyeti Merkezi'ne müracaat ettiklerini, ancak herhangi bir girişimin gerçekleşmediği belirtilmiştir. Bu sebeple Cemiyet, Türklerin Hamburg'a giderek Almanya'daki Türk tebaasını alacak olan Gülcemal vapuruna binmelerini duyurmuştur¹²⁸¹.

Veteriner hekimliği eğitimi almak üzere önceden Almanya'ya gönderilip, daha sonra yaşanan gelişmeler sonrasında geri dönen 5 talebenin eğitimlerini tamamlamaları için Zürih Üniversitesi'ne gönderilmelerinde bir sakınca olup olmadığı Ziraat Nezareti tarafından Hariciye Nezareti'ne sorulmuştur¹²⁸². Orman ve su mühendisliği eğitimi için Avrupa'ya gönderilen eski fen memurlarından Mustafa Bey ise gazeteye bir mektup göndermiştir. Mektupta; Ziraat ve Ticaret Nezareti tarafından Nezaretin kendi resmi bütçesiyle 2 bin kuruş aylıkla, Almanya ve Avusturya'da eğitim ve uzmanlığı tamamlamak üzere gönderildiklerini söyleyen Mustafa Bey, döndükten sonra haziran maaşını zamlı olarak aldığını fakat daha sonra Maliye Nezareti'nde Avrupa'dan gelen talebeye yapılacak işlemler hakkında Muhasebe Genel Müdürlüğü'nden Berberyan Efendi'nin başkanlığında bir komisyon oluşturularak yeni kararlar alındığını belirtmiştir. Bu kararlara göre Avrupa'dan gelen talebeye haziran, temmuz ve ağustos 1919 maaşları ve Avrupa'dan aldıkları mart, nisan ve mayıs 1919 maaşlarının zamları verilecektir. Ancak Tezkere Sadaret makamına sunulmasına rağmen haftalar geçmiş ve 40 gündür bu parayı alamadıklarını ifade etmiştir¹²⁸³.

Avrupa'dan dönen talebelerimizin ödenekleri hakkında Maliye Nezareti tarafından düzenlenen ve Bab-ı Ali'de incelenmekte olan talimatname dün kabul ve tasdik edilmiştir. Bu talimatnameye göre Avrupa'dan gelen talebeye, geldikleri tarihten itibaren üç aylık ödenekleri verilecek ve geldikleri tarihe kadar zamları da burada ödenecektir¹²⁸⁴. Gazeteye gönderilen mektubun dikkate alındığı ve bu sayede işlemlere hız verildiği görülmektedir.

¹²⁷⁹ "Avusturya Ahvali", *Vakit*, 27 Haziran 1919.

¹²⁸⁰ "Avusturya'da", *Vakit*, 7 Temmuz 1919.

¹²⁸¹ "İsviçre'deki Osmanlılar", *Vakit*, 8 Temmuz 1919.

¹²⁸² "Avrupa'ya Talebe İ'zami", *Vakit*, 28 Temmuz 1919.

¹²⁸³ "Avrupa'dan Gelen Talebe", *Vakit*, 13 Ağustos 1919.

¹²⁸⁴ "Avrupa'dan Gelen Talebemiz Hakkında Talimatname", *Vakit*, 21 Ağustos 1919.

Avusturya ve İsviçre’de bulunan tebaamız ile talebelerimizden bir kısmının dün Trieste’den limanımıza gelen Garac Vapuru ile¹²⁸⁵, bir kısmının da İtalya bandıralı Darülmaçeya vapuruyla geldikleri bildirilmiştir¹²⁸⁶. Ayrıca Gülcemal Hamburg limanına 28 haziranda varmış, bunun üzerine Almanya’da bulunan talebelerimize elçilikten resmi bir tebliğ gönderilerek, 5 temmuzda İstanbul’a hareket edecek olan Gülcemal vapurunda hazır bulunmaları duyurulmuştu. Bunun üzerine Almanya’da bulunan birçok tebaa ve talebemiz bölük bölük Hamburg’a gelmeye başlamış, ayın beşi için Hamburg’da toplananlar ayın 7, 10, 15, 20 ve 25’ini beklemelerine rağmen, vapurun hangi gün hareket edeceğini kesin olarak öğrenememişlerdir. Bu tehir günlerinde Avusturya ve Macaristan’daki talebelerimizden bir kısmı da gelebilmiştir. Fakat 6 temmuzdan itibaren beklemeye mecbur olan zavallıların hiçbirisinde kendini geçindirecek para olmadığından, sefaletin had safhaya geldiğini belirten gazete, talebelerin sefaletinin giderilmesi için Hamburg Fahri Konsolosu’nun kendi cebinden Peşte ve Avusturya’dan gelen talebelere 70’şer mark ve Almanya’dakilere de 30 mark verdiğini yazmıştır. Bu paranın ihtiyaçları karşılamada yeterli gelmediği ve otellere borçlarını ödeyemeyen talebelerimiz için otelcilerin konsoloshaneye müracaat ettikleri yazılmıştır¹²⁸⁷.

Bu sırada Berlin elçiliğinden memur olarak gönderilen Ateşeneval İsmail Hakkı Bey, Hamburg’a gelmiş ve hemen talebe ve tebaamız için iki günlüğü 1.500 mark olan bir ikamet gemisi kiralamıştır. Halbuki gazeteye verilen bilgiye göre bu paranın üzerine 500 mark daha ilave edilse, dışarda yaşanabilecek bir yerin bulunabileceği belirtilmiştir. Bazı kişilere yemeklerin paslı kaplarda verilmesi üzerine talebelerden bir kısmının, ellerindeki bir iki parça eşyasını satmak mecburiyetinde kaldığı yazılmıştır. Sonrasında memur, zabitan ve talebeler aralarında konuşmuş ve Ateşeneval İsmail Hakkı Bey’e hücumda bulunmuşlardır. Vapurun ertelenmesinin devam etmesi üzerine Amerikan Salib-i Ahmeri tarafından, tebaamıza içinde üçer günlük yemek bulunan paketler verildiği, bu paketlerin içinde; et, bal, francala, sigara, yemiş gibi birçok şeyin bulunduğu söylenmiştir. Sefaletin son dereceye vardığı bir sırada elçilik müsteşarı Ethem Bey, Hilal-i Ahmer’e ait paradan 70 bin mark borç almış ve bunu Yusuf Akçura Bey’e teslim etmiştir. Yusuf Akçura Bey 40 bin markını orada bulunanlara dağıtmış, kalan 30 bin markı ise yedek akçesi olarak sakladığını belirtmiştir¹²⁸⁸. Bu arada Hamburg’da bulunan Akdeniz ve Reşit Paşa vapurları iki gün önce İstanbul’a yönelerek hareket ettiği, Akdeniz vapurunda Almanya’da kalan talebe ve tebaamızın bulunduğu kaydedilmiştir¹²⁸⁹.

¹²⁸⁵ “Avusturya ve İsviçre’deki Tebaamız”, *Vakit*, 14 Ağustos 1919.

¹²⁸⁶ “Gelenler”, *Vakit*, 17 Ağustos 1919.

¹²⁸⁷ “Gülcemal’in Tehiri”, *Vakit*, 26 Ağustos 1919.

¹²⁸⁸ “Gülcemal’in Tehiri”, *Vakit*, 26 Ağustos 1919.

¹²⁸⁹ “Akdeniz ve Reşit Paşa”, *Vakit*, 26 Ağustos 1919.

Gülcemal vapuruyla Almanya'dan şehrimize dönen Kabataş Sultanisi muallimlerinden kimyager Nakiyüddin Bey, kendisiyle görüşen gazetecilerimizden birine Almanya'daki talebemiz hakkında şu açıklamalarda bulunmuştur: Yollar kapandıktan sonra talebelerin halinin güçleştiğini, elçiliğin de talebelerle alakadar olmadığını belirtmiştir. Subaylara 1.800 mark verilirken, talebelere pahalılığa rağmen yalnızca 300-400 mark verildiğini, bu para ile talebelerimiz geçinemediğinden büyük kısmının eğitimlerine devam edemediğini söylemiştir. Birçok Alman kurumunun talebelerimize karşı elçilikten daha iyi davrandığını belirtirken, Almanya'daki talebelerimizin eğitiminin henüz tamamlanmadığı ve bu durumda olan pek çok gencin bulunduğu belirtmiştir. Âli eğitim görenlerin çoğunluğunun ticaret eğitimi aldığı, ayrıca madencilik, ziraat, kimya, felsefe ve pedagojinin daha çok tercih edildiği, son zamanlarda ilerleme kaydeden fiziğin ise tercih edilmediğini söylemiştir. Darüleytam talebelerinin ise eğitimden çok işçilik yaptığı ve sefil halde kaldıklarını belirtmiştir. Burada bulunan kız talebelerle de tanıştığını söyleyen Nakiyüddin Bey, Vopermburg Darülfünunun da Tıp eğitimi alan Safiye Hanım'ın bu kişilerden biri olduğunu söylemiştir¹²⁹⁰.

Viyana'da Ticaret Mektebi'nde eğitimde bulunan Kordoslu Fazıl Kazım ve Muammer Osman Efendilerin nerede oldukları bilinmediğinden bilen kişilerin gazeteye bildirmeleri istenmiştir¹²⁹¹. Gülcemal vapuruyla Almanya'dan dönen talebelerin biriken maaşlarının dağıtılmasına başlandığı haber verilmiştir¹²⁹². Ayrıca Akdeniz vapuruyla gelen talebelerin önceki gün iki aylık ödeneklerini zamlarda dahil olarak aldıkları bildirilmiştir¹²⁹³.

Hamburg'a giden Akdeniz vapurunun Almanya'daki talebe ve tebaamızı yüklenerek 26 ağustosta İstanbul'a yöneldiği yazılmış, ancak 30 ağustosta Hamburg'dan hareket ettiği anlaşılmıştır. Yolda yalnızca Rotterdam'a uğrayacağı, sonrasında doğrudan İstanbul'a geleceği belirtilmiştir. İtilaf Devletleri, Akdeniz vapurunu Almanya'daki Rus esirlerinin nakline tahsis ettiğinden, vapur Almanya'dan yalnız Rus esiri almıştır. İstanbul'a geldikten sonra Karadeniz'e doğru seyahatine devam ederek esirleri Rusya'ya çıkaracağı belirtilmiştir. Vapurun tebaamızdan kimseyi almadığı gibi Almanya'da kalmış olan Osmanlı tebaasına ait eşyayı da yüklendiğini kaydeden gazete, Reşit Paşa vapurunun ne zaman hareket edeceğinin belli olmadığı yazmıştır¹²⁹⁴.

Amerika Tahkik Heyeti Başkanı Mister Crane, şehrimizden giderken Amerika'da üçü kadın, üçü erkek olmak üzere altı Türk talebenin eğitim masrafını karşılamayı üstlenmiş,

¹²⁹⁰ "Almanya'daki Talebemiz", *Vakit*, 28 Ağustos 1919.

¹²⁹¹ "Gülcemal Vapuruyla Viyana'dan Avdet Eden Talebe Beylerden Rica", *Vakit*, 28 Ağustos 1919.

¹²⁹² "Talebe Maaşatı Tesviye Ediliyor", *Vakit*, 3 Eylül 1919.

¹²⁹³ "Akdeniz Vapuruyla Gelen Talebe Tahsisatı", *Vakit*, 6 Eylül 1919.

¹²⁹⁴ "Akdeniz Vapuru", *Vakit*, 14 Eylül 1919.

kişilerin belirlenmesi ve gönderilmesini işini elçiliğe bırakmıştı¹²⁹⁵, daha sonra bu talebeleri seçme işinin Halide Edip Hanımefendi'ye bırakıldığı yazılmıştı. Sona eren seçimde Hanımlarımızdan Sabiha Zekeriyya, Muallime Fethiye Hanımlarla Darülfünun'dan bir hanımın; erkeklerden de Zekeriyya Bey'le Robert Kolej mezunlarından Hüseyin Şükrü, Ahmet Mazhar Beylerin gönderilmesine karar verilmiştir. Hanımlarımız orada Amerika'nın sosyal işleyişini araştıraraklar ve halk arasında çalışmanın yollarını öğreneceklerdir; memleketlerine döndükleri zaman yapacakları mesleğin, halkçılık olacağına dair hepsinden söz alındığı da belirtilmiştir. Erkek talebeden Zekeriyya Bey sosyoloji, Ahmet Mazhar Bey maliye, Hüseyin Şükrü Bey ise ziraat eğitimi alacak ve hepsi New York'a gidecektir. İngilizce bilenlerin doğrudan doğruya Kolombiya Üniversitesine gidecekleri, bilmeyenlerin dile hakimiyetleri arttıktan sonra buraya katılacakları açıklanmıştır¹²⁹⁶.

Sonradan Almanya'dan şehrimize dönen Harbiye Nezareti talebelerinin eğitimlerinin nasıl devam edeceğini konuşmak üzere Harbiye Dairesi bir komisyon oluşturma kararı almıştır. Bu talebelerden demiryolları ve limanlar idaresi adına gönderilenlerin başvuru makamı şimdiye kadar Harbiye ve Nafia Nezaretleri arasında tayin edilemediğinden, Harbiye Müsteşarı konuya açıklık getirilmesi için komisyonun toplanmasını emretmiştir. Komisyonun toplantısına Nafia Nezareti Levazım Dairesi ve İmalat-ı Harbiye'den birer memur ile Harbiye Nezareti'nin Berlin talebe ve işçi delegeşi kaymakam Şekip Bey'in katılacağı belirtilmiştir. Komisyonun eğitimlerini yarıda bırakan talebeleri tekrar Avrupa'ya gönderme kararı almayı düşündüğü kaydedilmiştir¹²⁹⁷.

Avrupa'da eğitimde bulunan talebelerden şimdiye kadar dönenlerle, eğitimlerine devam etmek için Avrupa'da kalmış olanların ödeneklerinin ne şekilde verileceği hakkında karar almak üzere Maliye Nezareti'nde bir komisyon oluşturulmuştu. Komisyon yaptığı inceleme sonucunda şu kararları almıştır:

1-Almanya, Avusturya ve Macaristan'da bulunan talebelerden Mütareke'nin akdinden sonra herhangi bir şekilde dönmüş olanların neden geldiklerini araştırmaya gerek duymaksızın kurula uygun biçimde bir beyanname alınarak, kendilerine ana ödeneklerinin üç aylığı oranında kesilmiş bir miktar ile dönüş tarihlerine denk gelen ayın sonuna kadar olan pahalılık zamlarının verileceğini fakat dönüş yolluğu adıyla başka bir şeyin verilmeyeceği belirtilmiştir. Ancak şimdiye kadar dönmüş olanlara haziran ve temmuz maaşlarında alacaktan düşülen ödemelerin yapılmış ise ödemeler söylenen tazminattan kesilmesine karar verilmiştir.

¹²⁹⁵ "Mister Crane Altı Talebe Okutacak", *Vakit*, 27 Ağustos 1919.

¹²⁹⁶ "Amerika'da Tahsil", *Vakit*, 15 Eylül 1919.

¹²⁹⁷ "Harbiye Nezareti Talebesi Ne Olacak?", *Vakit*, 17 Eylül 1919.

2- Elçilik ve konsolosluklar veya Osmanlı Bankası aracılığıyla talebeye verilen paranın ispatlı belgeleri, sulhtan sonra gelerek hesapları görülünceye ve dönüş tarihine kadar süreye ait işlemiş olan ödeneğini, tamamen almamış olduğuna dair talebe tarafından yapılacak maddiyat dikkate alınmayacaktır. Görülecek hesap neticesinde alınmadığı anlaşılabak hakları verilecek, fakat fazla çıkarılan geri alınmayacaktır.

3- Avrupa'dan gelen talebeler arasında ait olduğu daire tarafından bugün bir mektebe yerleşmiş bulunanlara hiçbir suretle tazminat verilmez. Yine aynı şekilde dönüş tarihlerinden itibaren üç ay zarfında bir mektebe yerleştirilecek veya tekrar eğitim için yabancı ülkeye gönderilecek olan talebenin üç aylık maaşı oranında verilmiş olan tazminattan, işlememiş süreye ait kısmı, işleyecek maaşlarında hesaplanacaktır.

4- Eğitimlerine devam etmek üzere Almanya ve Avusturya-Macaristan'da kalanlar ile tarafsız ülkelerde ve Amerika'da bulunanların zamlı maaşlarının eskisi gibi verileceği, ancak mektebe devam etmedikleri anlaşılan talebe ile eğitim müddetleri sona eren talebenin ödenekleri hemen kesilecektir.

5- Yabancı ülkelerden dönmüş olan talebenin bugünkü şartlar dolayısıyla dönmeleri, mukavele hükümlerine muhalif bir hareket sayılmayacaktır. Ancak bulundukları yerde icap eden taahhütname tazminatı icap eden bir hali bulunanlar hakkında taahhütlerine göre işlem yapılacaktır.

6- Verilen tazminatın aylık itibarıyla kapsanacağı müddetin sonuna kadar, hükümet talebeyi tahsilini tamamlaması için yabancı ülkelere birine göndermeye yetkilidir. Bu şekilde hükümetin davetini kabul etmeyenler, taahhütnameye muhalif harekette bulunmuş sayılırlar.

7- Memurlardan olup da araştırma amacıyla Avrupa'da bulunanların, dönüş tarihinden itibaren maaşları kesilerek kendilerine asli memuriyet maaşları verilecek ve dönüş yolluğu adıyla başka bir ödenek verilmeyecektir.

8- Önceki maddelerin hükmü vilayetler tarafından idare-i hususiye bütçesinden maaş verilmek üzere gönderilmiş talebeyi kapsamamaktadır. Bunlardan İstanbul yoluyla dönmüş ve dönecek olanlardan memleketlerine gitmek isteyenlere, İstanbul'dan memleketlerine kadar yaptıkları yol masrafları Maliye bütçesinin vilayete muavenet bütçesinden verilecektir.

9- Masrafları velileri tarafından ödenmek üzere yabancı ülkede bulunan ve dönen talebeye bir şey verilmeyecektir.

10- Bugün yabancı ülkede bulunan talebeden hangilerinin yerlerinde kalması ve hangilerinin dönmesinin gerekeceği ait olduğu daire tarafından belirlenerek, yabancı ülkede yaşamaya devamlarına gerek görülmeyenler hemen geri çağrılacaktır¹²⁹⁸.

¹²⁹⁸ "Avrupa'daki Talebenin Tahsisatı", *Vakit*, 10 Ekim 1919.

Ziraat ve Ticaret Nezareti adına Avrupa'ya gönderilen talebelerden yeni dönenler içinden bazılarının tekrar gönderilmemesine karar verilmiş ve bu talebelere yeni bir sınavın yapılmasının düşünüldüğü kaydedilmiştir¹²⁹⁹.

“Mülga Kiev Sefareti Seniyyesi Maslahatgüzarı Paris Ulum-u Siyasiye Mektebi Mezunlarından Server Cemal” imzasıyla gazeteye gelen mektupta: Almanya'dan gelen talebelerin tekrar İsviçre'ye gönderilecek olmasını hayretle karşıladığını söyleyen Server Bey, özellikle bu konuda en ileri gidenin Ticaret ve Ziraat Nezareti olduğunu, hemen birkaç güne kadar talebeleri yola çıkaracaklarını duyunca, kendisini hayret ve teessüften alamadığını belirtmiştir. Meşrutiyetin ilk zamanlarının sarhoşluğuyla, zavallı yurdumuza aydınlar yetiştirmek için küme küme çocukların Paris'e gönderildiğini söyleyen Servet Bey, o kümelerden geriye ne kaldığının meydanda olduğunu, çoğunun eğitimlerini kahve köşelerinde, kumar masaları başlarında, kafeşantanlarda yaptıklarını söylemiştir. Böyle olduğu halde birçoğunu döndüklerinde önemli memuriyetlere getirdiklerini, hatta bazılarının eline Darülfünun kürsülerinin bile verildiğini, dirsek çürütmüş olanların ise; kıyıda köşede kaldıklarını, bir kısmının ise sefaletе düştüklerini ifade etmiştir¹³⁰⁰.

Şu an devletin en zor döneminde olduğunu söyleyen Server Bey, Almanya'daki talebelerimiz gelmişken bunları elekten geçirmek yerine, yine laubaliyane hareket edildiğini belirtmiştir. Geçen sene Almanya'ya gittiğinde özellikle Ticaret ve Ziraat Nezareti talebelerinin koruyucusuz, müfettişsiz, başsız gezip dolaştıklarını, çoğunun vurgun yollarını öğrenerek o yollarda dolaşıp kazandığı birkaç parayı, kahvelerde, kumarlarda, kızlarla beraber yediklerini söylemiştir. Ticaret ve Ziraat Nazırı Hadi Paşa'nın nasıl bu yönleri düşünemediğini anlayamadığını söyleyen Server Bey, bu talebelerin içinden belki yüzde bir gidecekler varsa bile, ciddi bir imtihan komisyonunun oluşturulmasını, komisyon üyelerinin uzmanlardan ve özel amaç beslemeyecek kişilerden seçilmesini önermiştir¹³⁰¹. Bu yazı üzerine Avrupa'daki Talebe-i Osmaniye Heyet-i Teftişiyesi tarafından matbaaya bir düzeltme yazısı gönderilmiş ve Server Bey'in iddia ettiği açıklamaları tekzip edilmiştir¹³⁰².

Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından eğitim için Almanya'ya gönderilen talebe hakkında yayımlanan makale üzerine, Maden mühendisliği ve Ziraat eğitimi için Almanya'ya gönderilmiş olan talebelerden bazıları matbaaya gelerek, ticaret eğitimi için gidenlerin ne yaptıklarını bilmediklerini, fakat kendilerinin derslerine düzenli olarak devam ettiklerini ve bunun küçük bir inceleme neticesinde anlaşılabileceğini söylemişlerdir¹³⁰³.

¹²⁹⁹ “Avrupa'ya Gidecek Talebe”, *Vakit*, 18 Ekim 1919.

¹³⁰⁰ “Nezaretler Hâlâ Uslanmıyor mu?”, *Vakit*, 22 Ekim 1919.

¹³⁰¹ “Nezaretler Hâlâ Uslanmıyor mu?”, *Vakit*, 22 Ekim 1919.

¹³⁰² “Avrupa'ya Gönderilen Talebe”, *Vakit*, 27 Ekim 1919.

¹³⁰³ “Almanya'ya Gönderilen Talebe Hakkında”, *Vakit*, 24 Ekim 1919.

Talebelerin durumlarını ilgilendiren bazı gelişmeler yaşanmıştır. Buna göre; Avusturya ve Macaristan'daki talebe ve Osmanlı tebaası ile İsviçre sefarethanelerinin meşgul olmasına karar verilmiştir¹³⁰⁴. İsviçre'ye gönderilecek olan talebenin henüz sayısı ve şekli belirlenmediğinden Maliye Nezareti tarafından hiçbir ödeneğin verilmediği belirtilmiştir¹³⁰⁵. Veterinerlik Hekimliği eğitimi için Almanya ve Avusturya Macaristan'da bulunan Osmanlı talebelerinin maaşlarının ise Zürih Başkonsoloslugu vasıtasıyla gönderildiği yazılmıştır¹³⁰⁶.

Avrupa'ya gönderilecek talebeler hakkında mevcut nizamnamenin Maarif Nezareti'nce düzenlenmesine karar verilmiştir. Daha sonra oluşturulan bir komisyon tarafından bu nizamnamenin bazı noktaları düzeltilmiş ve incelenmek üzere Meclis-i Maarife verilmiştir. Avrupa'ya gönderilecek talebenin Türkiye'de tahsilini tamamlamış veya sultani tahsilini tamamlayarak Bakalorya imtihanını vermiş olanlar arasından seçilmesi gerektiği halde, son zamanlarda bu usule uyulmamış ve tedrisat-ı taliyeyi doğru düzgün tamamlamamış olanların bile Avrupa'ya gönderildiği kaydedilmiştir. Bu sebeple Avrupa'ya gönderilecek talebe için aranılması gereken vasıf ve gereken şartlar hakkında, şimdiye kadar uygulanmamış olanlar değiştirilmiştir. Maarif Nezareti'nce bu sene Almanya'da eğitimini tamamlamak üzere bulunan gençlerin, İsviçre'ye gönderilerek orada doktora imtihanlarının yapılmasına izin verildiği belirtilmiştir¹³⁰⁷.

İsviçre'deki Türk talebelerinin teftişi dolayısıyla, Maarif Nezareti Esat Hami Bey'i müfettiş olarak tayin etmiştir¹³⁰⁸. İsviçre hükümeti bundan böyle memleketine eğitim için gidecek olan Türk talebelerini kabul edemeyeceğini hükümetimize bildirmişti. Maarif Nezareti bu gençlerin İsviçre irfanından mahrum olmalarını uygun bulmayarak, Avrupa'daki Türk Talebeleri Heyet-i Teftişiyesi'nden Esat Hamit Bey'i, İsviçre hükümetiyle bu konuyu konuşmak için görevlendirmiştir. Esat Hamit Bey bunun dışında oradaki talebelerimizi teftiş edecek ve milli haysiyetimizi rencide edecek halde bulunduklarını anladığı gençleri vatana iade edecektir¹³⁰⁹.

İsviçre'deki talebemizi bizzat, Avrupa'dakileri haberleşmiş olarak teftiş için Maarifçe Esat Hamit Bey'in İsviçre'ye gitmesine karar verildiği yazılmış ve kendisinin yarın Fransuva Ferdinand Kralı vapuruyla İsviçre'ye gitmek üzere Trento'ya yönelerek şehrimizden hareket edeceği bildirilmiştir. Esat Bey'e Ticaret ve Ziraat Nezareti de kendi talebelerinin teftişi hakkını vermiştir. Maarif adına bugün Almanya'da 28, İsviçre'de 17, Londra'da 1, New York'ta 4,

¹³⁰⁴ "Avusturya ve Macaristan'daki Talebemiz", *Vakit*, 3 Kasım 1919.

¹³⁰⁵ "İsviçre'ye Gönderilecek Talebe", *Vakit*, 17 Kasım 1919.

¹³⁰⁶ "Avrupa'daki Talebenin Mahsusatı", *Vakit*, 18 Kasım 1919.

¹³⁰⁷ "Avrupa'ya Gönderilecek Talebe", *Vakit*, 23 Kasım 1919.

¹³⁰⁸ "İsviçre'ye Talebe Müfettişi İ'zamı", *Vakit*, 30 Kasım 1919.

¹³⁰⁹ "İsviçre'deki Talebelerimiz İçin", *Vakit*, 11 Aralık 1919.

Avusturya'da 3, Cenova'da 5, Lozan'da 4, Zürih'te 6 talebe bulunmaktadır. Belkıs, Hayrünisa, Safiye Aliye hanımlarda Cenova, Londra, Vostorg'daki talebeler arasındadır. Ticaret Nezareti'nin talebesi 40'tır. 3'ü baytarlık, 5'i ziraat, 25'i elektrik ve makine, kimya-yı sınai, mensucat, mühendis ve mimarlık, 7'si maden eğitimi almaktadır. Ayrıca İsviçre'deki talebelerin maaşları en düşük olanın 3.500 kuruşa yükseltildiği yazılmıştır¹³¹⁰.

Almanya'nın çeşitli şehirlerinde eğitimde bulunan 400 kadar talebemizin dönmesine İttifak Devletlerince izin verildiği haber alınmıştır¹³¹¹. Ayrıca İsviçre hükümetinin, eğitimlerini tamamlaması için gönderilecek Osmanlı talebelerini kabul etmekten kaçındığı bildirilmişti. Bab-ı Âli'nin verdiği teminat üzerine hükümet, Osmanlı talebelerini kabul etmeye karar vermiştir¹³¹². Almanya'da ziraat eğitim alırken memlekete dönen talebelerin İsviçre Ziraat Mekteplerine kabulü konusu için İsviçre hükümetine müracaat yapılmıştı. Gelen cevapta ders yılı talebe kadrosunun tamamen dolduğu ve bundan dolayı talebenin bu sene için gönderilmesi eğitim konusunda bir menfaat sağlanamayacağı bildirilmiştir¹³¹³.

Harbiye Nezareti adına Almanya'da eğitimde bulunan 120 talebenin dönmesine karar verildiği Hariciye Nezareti'nden duyurulmuş olduğundan, gereken nakliye masrafları Hilal-i Ahmer vasıtasıyla Salib-i Ahmer heyetine gönderilmiştir¹³¹⁴. Harbiye Nezareti adına Almanya'ya eğitime giden talebenin büyük kısmı Harbiye Nezaretiyle ilgilerini keserek kendileri özel olarak eğitimlerine devam etmeye başladığı kaydedilmiştir¹³¹⁵.

Avrupa'nın çeşitli yerlerinde bulunan talebenin ödenek miktarının bulundukları yerin gerçek ihtiyaçlarıyla orantılı olmadığı Maarif Nezareti'nce görülmüş ve ödeneğin talebe arasında ihtiyaca göre yeniden gönderilmesine karar verilmişti. Sonradan Maarif Nezareti tarafından son yapılan hesaba göre talebe ödeneği şu şekilde belirlenmiştir: Almanya'dakilere 1.200 mark, İsviçre'dakilere 350 frank, Amerika'dakilere 100 dolar, İngiltere'dakilere 15 İngiliz lirası, Fransa'dakilere 450 Frank, Avusturya'dakilere 2.500 kron verilmesine karar verildiği belirtilmiştir¹³¹⁶.

3.6.2. Silah Altına Alınan Talebeler

Darülfünun şubesinden ve bunun gibi Darüssaadet ve taşra Darülmualimin-i Âliyye ve ibtidaiyelerinde ve Sultani mekteplerinin son üç sınıfında talebe olarak kayıtlı ve şu an orduda ihtiyat zabıt vekili ve namzedi olarak vazifeli bulunanlar ile Darülmualimin ve Sultani

¹³¹⁰ "Avrupa'daki Talebemiz", *Vakit*, 14 Aralık 1919.

¹³¹¹ "Almanya'daki Talebemiz", *Vakit*, 22 Aralık 1919.

¹³¹² "İsviçre'ye Gidecek Talebe", *Vakit*, 7 Ocak 1920.

¹³¹³ "Almanya'dan Gelen Ziraat Talebesi", *Vakit*, 29 Ocak 1920.

¹³¹⁴ "Almanya'daki Talebe", *Vakit*, 7 Mart 1920.

¹³¹⁵ "Almanya'daki Talebe", *Vakit*, 15 Mart 1920.

¹³¹⁶ "Avrupa'da Talebe Tahsisatı", *Vakit*, 16 Mart 1920.

mektepleri ve ibtidaiye muallimlerinin derhal terhisi edilmeleri hakkında Harbiye Nezareti'nce emir verildiği haber alınmıştır. Diğer ihtiyat zabitleri ise en son kişi terhis ve sevk edildikten sonra terhis edilmeye başlayacakları bildirilmiştir¹³¹⁷.

Gazeteye verilen ilanda, isminin açıklanmasını istemeyerek dikkat çeken bir kişi, şu duyuruyu yapmıştır. Daha önce İstanbul ve taşra Darülmuallimini'nde okumuş ve askerliğe, kısa dönem asker olarak alınmış olan subay ve subay adayları “istikbal ve hayat-ı memleket” meselesi adına Kadıköy'de bulunan Darülmuallimin konferans salonuna davet edilmiştir¹³¹⁸. Sonrasında bu toplantının amacının; terhisten sonra açığa ve işsiz kalacak olan gençlerin, hayat ve geleceklerine dair durumlarını incelemek ve konuda ortaklaşa bir karar almaktan ibaret olduğu açıklanmıştır. Toplantıya yedek subay ve yedek subay adayları yoğun ilgi göstermiş, 300'e yakın kişi katılmıştır. Ayrıca Darülmuallimin muallimlerinin büyük çoğunluğu da gelmiş ve toplantıda tedbir alınması gereken konular hakkında konuşulmuştur¹³¹⁹.

Toplantıya katılan subaylar, maddi imkansızlıklardan dolayı eğitimlerini tamamlayamadıklarını, bu nedenle bazı isteklerinin olduğunu belirtmişlerdir. İsteklerin ilki; Darülmuallimin de ders yılını görenler, yani en az bir sınavda başarı gösterenlere dairdir. Bu kişilere özel bir sınıf oluşturulması ve diğer talebelerden ayrı olarak eğitim görmeleri istenmiştir. İkincisi; özel sınıfın ders süresinin 12-16 ay olabileceğini, 4. sınıf talebelerinin haklarının korunması adına bunlardan bir kısım oluşturularak 10 ayda tamamlamaları, 2 ve 3. sınıf talebelerinin ise 16 ayda tamamlamaları istenmiştir. Ayrıca yardım amacıyla, elbise, kırtasiye malzemeleri, rahat etmelerini sağlayacak unsurlar ve bunların başkent çevresine yakışır bir şekilde düzenlenmesi istenmiştir, öğrenim süresi boyunca aylık 400 kr. maaş verilmesi ve askerlikte geçirilen sürenin kademelerine göre de zamlı olarak verilmesi istenmiştir. Son olarak Darülmuallimin ve muallimler hakkında esaslı bir kanunun düzenlenmesi talep edilmiştir¹³²⁰.

Uzun süren tartışmaların ardından bir karara varılabilmiş ve henüz öğrenimlerini tamamlayamadan askere gitmek zorunda kalan gençlerin, eğitimlerini tamamlamalarının hem kendi hem de ülke menfaatine olacağı, bu nedenle hükümetin de kendilerine mümkün olan yardımı yapacağı belirtilmiştir. Darülmuallimin muallim heyeti bu konuda gereken girişimi yapmayı üstlenmiş, talebeler de meselenin işleyişini, muallimlerin takdirine bırakarak sonuçlanmasını beklemeye karar vermişlerdir. Terhisten sonra cephelerden evlerine dönecek olan ve henüz eğitim hayatlarını tamamlamış olan bu gençler, yalnız Darülmuallimin

¹³¹⁷ “Terhis Edilecek İhtiyat Zabitleri”, *Vakit*, 12 Kasım 1918.

¹³¹⁸ “Eski Darülmuallimin Talebesine”, *Vakit*, 4 Kasım 1918.

¹³¹⁹ “Terhis Edilen Münevver Gençler”, *Vakit*, 19 Kasım 1918.

¹³²⁰ “Terhis Edilen Münevver Gençler”, *Vakit*, 19 Kasım 1918.

talebeleriyle sınırlı olmayıp, aralarında âliye ve taliye talebeleri de bulunmaktadır ve bu yedek subay adaylarının sayısının bini aştığı göz önüne alınırsa, toplam sayının azımsanmayacak derecede olduğu tahmin edilebilir. Bu nedenle alınacak kararların tüm talebeleri kapsayacak şekilde düzenlenmesi gerekmiştir. Ziraat mektepleri talebesinin bu yılki derslerinden geri kalmamaları için, terhis edilmeleri konusu ise Ticaret ve Ziraat Nezareti'nden Harbiye Nezareti'ne gönderildiği kaydedilmiştir¹³²¹. Yapılan isteklere dair ilk girişimlere Maarif Nezareti tarafından başlandığı ve Darümuallimin talebelerinin barınmaları konusunda gereken tedbirlerin alınması için talebelerin bir hafta sabretmesi gerektiği bildirilmiştir¹³²². Talebelerin cepheelerde savaşarak yaptıkları fedakarlığın karşılığının, talepleri doğrultusunda ödenmek istendiği anlaşılmaktadır.

Memleketleri İtilaf kuvvetlerince işgal altında olan terhis edilen gençlerin evlerine dönebilmeleri için Hariciye Nezareti, İtilaf heyetiyle görüşmüş ayrıca yayımlanan terhis kararnamesindeki muallim ve âli mektep talebeleriyle tali mektebin son 3. sınıfı talebelerinin hemen terhis edilmeleri konusunda, Robert Koleji muallim ve talebelerinin de kapsama alındığı Maarif Nezareti tarafından duyurulmuştur¹³²³. Talebeler hakkında alınan bu karardan halkın duyduğu sevinç, okuyucu köşesine gönderilen mektuptan anlaşılmaktadır; yedek zabitlerinden terhis olanların geleceklerini kazanmak için devlet dairelerinin gösterdiği ilgiden memnuniyet duyulduğu ve bu konuda Meclis-i Kebir-i Maarif'in olağanüstü toplantılar düzenleyerek, konu hakkında gerekenin üzerinde kararlar almasından dolayı müteşekkik olduğu ifade etmiştir¹³²⁴.

İhtiyat subaylarının gelecekleri adına devlet dairelerinin gösterdiği özeni memnuniyetle takip ettiğini söyleyen okuyucu dikkatini çeken bir soruna parmak basarak, ilgililerin gerekeni yapmasını talep etmiştir. Okuyucu, Darümuallim'de okurken, yedek subayı olan bazı kişilerin, ailelerinin geçimini daha hızlı bir şekilde elde edebilmek için Jandarma Zabıt Mektebi'ne girmek istediklerini, ancak bazı zorluklarla karşılaştıklarını belirtmiştir. Bu mektebe girmek için en az 7 yıllık idadi öğrenimi görme şartı bulunduğundan, Darümuallimin'in ilk üç sınıfında okumuş olmanın bu öğrenime denkliği sağlayamadığı gerekçesiyle, Jandarma Mektebi'ne kabul edilmemiştir. Bu nedenle bir başvuruyla bu konuya düzenleme yapılmasının mümkün olup olmadığı sorulmuştur¹³²⁵.

Maarif Nezareti yedek subaylarıyla ilgili girişimlerini hızlandırmış ve Müsteşar Müslihiddin Adil Bey'in başkanlığında yapılan toplantıda, şu kararlar alınmıştır: Terhis olarak memleketlerine dönenlerin, benzerlerine oranla her yönüyle ödüllendirilmesine karar

¹³²¹ "Terhis Edilen Münevver Gençler", *Vakit*, 19 Kasım 1918.

¹³²² "Terhis Edilen Darümuallimin Talebesi", *Vakit*, 19 Kasım 1918.

¹³²³ "Terhis Edilenlerin İadesi", *Vakit*, 5 Aralık 1918.

¹³²⁴ "İhtiyat Zabıtlarının Hukuku", *Vakit*, 7 Aralık 1918.

¹³²⁵ "İhtiyat Zabıtlarının Hukuku", *Vakit*, 7 Aralık 1918.

verilmiştir. Buna göre; daha önce mektepte öğrenim görürken, mecburi olarak askere alınanlardan kimsesiz ve fakir olanların, kadrolarda boşluk olması halinde benzerlerine oranla tercih edilmesi, mekteplere ücretsiz kabul edilmeleri ve daha önce yatılı mektepteysen askere alınanların başka bir mesleğe yöneldikleri takdirde, kendilerine verilen belgelerle mecburi şartlardan muaf tutulmaları kararı alınmıştır¹³²⁶.

Ayrıca okuyucunun gönderdiği mektup dikkate alınmış ve Darülmuallimin 3. sınıfında bulunanlarla eski 5 yıllık idadilerin 4. sınıfında bulunanların yeni 5 yıllık liva idadisi mezunları derecesinde sayılmaları, sultanilerin 11 ve 12. sınıflarında bulunanların 7 yıllık idadi mezunu sayılmaları ve sultanilerin 9. sınıfında bulunanların da eski 5 yıllık idadi mezunlarına verilen haklardan yararlanabilmelerine karar verilmiştir. Ayrıca Darülmuallimin'in son sınıfında iken silah altına alınanlar, yaşıtları mezun olduysa isteğe bağlı olarak iki sene en yakın Darülmuallimine kaydolabilecek ya da şimdiden ilçelerde tedrisat-ı ibtidaiye muallimliklerine atanabileceklerdir. Darülmuallimin 1, 2 ve 3. sınıflarında en az 4 ay öğrenim gördükten sonra silah altına alınanlar, ayrıldıkları sınıflardan bir üst sınıfa kaydolabilecektir. Sultanilerin 11 ve 12. sınıflarındayken silah altına alınanlar veya 7 yıllık idadi dengi olan özel mektepten mezun olanlar, yalnız bu yıla özel olmak üzere Darülfünun şubelerine sınavsız kabul edilecekler ve Darülfünun da okurken silah altına alınanlar da diğerleri gibi bir üst sınıfa kabul olunacaktır. Ayrıca ikmal sınavlarını o zamanki belirlenen şartlar çerçevesinde ve devamsızlığa bakılmadan gerçekleştirebilmesi ve sınıflarının yükseltilmesi için bazı maddelerin de alınan kararlara ilave edildiği belirtilmiştir¹³²⁷. Alınan bu kararlar üzerine Mühendis Mektebi, asker talebeleriyle görüşmek için Tophane'deki yurda gelmelerini istemiştir¹³²⁸. Talebelerin mağduriyetlerinin giderilmesi için idarecilerin her kolaylığı sağladığı görülmektedir. Ayrıca taleplerin dikkate alınmasında basının rolünün de yadsınamaz bir gerçek olduğu ortaya çıkmaktadır.

İhtiyat subayları hakkında alınan bu kararlar öğrenimlerinin son dönemlerinde silah altına alınanlar için hemen fayda sağlarken, ilk dönemlerinde olanlara ancak kapalı olan mekteplerin açılmasıyla sağlanabilecektir. Konuyla ilgili Nazır Rıza Tevfik Bey'i evinde ziyaret eden gazeteciye şu cevaplar verilmiştir: Ülkenin maruz kaldığı felaketlere herkesin ortak olmak zorunda kaldığını, bu nedenle milletçe takdir edilen yedek subaylarının da az çok sıkıntı çektiğini ifade etmiştir. Ellerinden gelen gayreti sarfettiklerini söyleyen Nazır Bey, zamanında yapılan keyfi işlemlerin doğurduğu bu acı neticelere rağmen gereken kolaylığı hemen sağladıklarını yinelemiştir. En öncelikli konunun şu an için okul binası krizi olduğunu ve bunun çözülmesinin de çok güç olduğunu belirtmiştir. Birçok okulun talebelerini barındıracak

¹³²⁶ "Terhis Edilen İhtiyat Zabıtları", *Vakit*, 9 Aralık 1918.

¹³²⁷ "Terhis Edilen İhtiyat Zabıtları", *Vakit*, 9 Aralık 1918.

¹³²⁸ "Mühendis Mektebi Talebesi", *Vakit*, 11 Aralık 1918.

durumda olmadığını belirten Nazır Bey, bu yoksunlukların giderilmesine olanca kuvvetle çalışılacağını ancak acele edilen işler hata doğurabileceğinden, öküz arabasına 10 lira verilen şu sıkıntılı günlerde elde olan az parayı da boşa harcamamak gerektiğini söylemiştir¹³²⁹.

Maarif Nazırı Adil Bey ile yapılan mülakatta Adil Bey; Meclis-i Kebir-i Maarif'in aldığı kararın, Sultani ve Âli mekteplerde bulunanların gerek sınıf geçme gerek imtihanlara ve Darülfünuna kabul edilmeleri konusunda çok yararlı olduğu belirtmiştir. Meclis-i Kebir-i Maarif'in 7 yıllık olan özel mekteplere devam eden yedek subaylarına da sultanilere kıyasen bazı izinlerin gösterilmesine karar vermesi, bu durumda olan pek çok kişinin bu kolaylıktan yararlanmasını sağlamıştır. Bunun haricinde gereken şartlara sahip olan yedek subaylarının ise, diğer gençlere tercihen boş kalan görevlere getirileceği ve şimdiden tayin edilen gençlerin sayısının 30'u aştığı belirtilmiştir. Darülmuallimin'e devam eden zabitlerin ise yatılı olarak mektebe devam edebilmeleri için uygun olan binaların araştırılmasına devam edildiği ve bu gençlerin yersiz yurtsuz bırakılmayacağına inandığını ifade etmiştir¹³³⁰.

Kısa dönem askerliğe tabii kişilerden (1897-1900) yılları arasında doğanlar, seferberlik nedeniyle askerlik yaşına girdiklerinden dolayı silah altına alınmışlardı. Zorunlu askerlik kanunu gereğince, bunların arasından 1897 doğumluların askerlik görevleri 1918 yılı Ekim ayından ve diğerlerinin yıllarına göre takip eden yılların Ekim ayından itibaren başlayacağını dikkate alan Maarif Nezareti, hem 1897 doğumluların bir sene daha askerlik yapmamaları hem de diğerlerinin öğrenimlerinin gecikmemesi için bunlardan bir yılı tamamlayanların tekrar silah altına alınmaması ve tamamlamayanların ise askerlik süreleri bir seneye ulaşılınca bununla yetinilmesi hakkında bir kanun layihasının düzenlenmesi ve üstlerin onayına sunulması konusunu Harbiye Nezareti'nden talep etmiştir. Bunun dışında Maarif Nezareti eğitim için Avrupa'ya gönderdiği ve seferberlik sonuna kadar askerlikleri tecil edilmiş olan talebelerin, bulundukları okulda eğitimleri tamamlanıncaya kadar tecillerinin uzatılmasını ve 1894-1897 doğumlu muallimlerden silah altına alınmayıp hala vazifelerine mecbur olanların akranlarının terhis edilmesine kadar mesleklerinde devam etmeleri şartıyla askerliklerinin tecil edilmesi Harbiye Nezareti'nden talep edilmiştir.¹³³¹

Harbiye Nezareti'nin zorunlu askerlik kanunun özel maddesinde, zamanından önce askerliğe alınanların yaptıkları hizmetlerin hesaplanacağı ifade edilmiş, bu nedenle isteğin kanuni olup olmayacağı Şura-yı Devlet'e sorulmuştur. Kanunun açık olduğu cevabı alınmış ve kadrolu subay görevine hesaplanacağı yolunda görüş beyan edilmiştir. Ancak Harbiye Nezareti bu özel maddenin kısa dönem askerlik için olduğunu dikkate alarak, kadrolu subay görevinden

¹³²⁹ "Rıza Tevfik Bey'in Beyanâtı", *Vakit*, 14 Aralık 1918.

¹³³⁰ "Maarifte Islahat Hazırlıkları", *Muvakkat*, 21 Ocak 1919.

¹³³¹ "Talebenin Askerliği", *Mütevakkat*, 27 Ocak 1919.

farklı olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle eldeki kanundan yararlanma imkânı olmadığı kesin olarak anlaşılırsa Maarif Nezareti'nin isteğini yerine getirmek için bir kararname çıkarılması gerekecektir¹³³².

Takvim-i Vakayi de yayımlandığı belirtilen bir kararnameye göre; savaş döneminde yedek subaylık görevinde olan âli mektep mezunları, İçişleri memurlar tüzüğüyle verilen hakları saklı kalmak üzere, yazı işleri müdürlüğüne veya bunun dengi veya altı diğer hizmet kalemine ve sultani mekteplerinin 10. sınıfında ve üstü sınıflarda eğitim almış olanlar yazı işleri müdürlüğünün altı hizmet kalemine talip olduklarında, yeterlikçe kendilerine denk olan diğer talebelere tercihen tayin edileceklerdir. İçişleri memurlarının silah altında geçirmiş oldukları müddet tamamen kıdemlerine eklenerek terfi ve yükselmede dikkate alınacağı belirtilmiştir¹³³³. Askerlik döneminde sıkıntı çeken gençlerin en azında döndüklerinde iş kaygısı yaşamamaları düşünülmüş olsa gerektir.

Darülmuallimin talebesi iken silah altına alınıp dönenlerden okulu terk eden ve muallimlikten başka bir mesleğe yönelmek isteyenlerin 5 Temmuz 1915 tarihli Darülmuallimin ve Darülmuallimat tüzüğünün 34 ve 35. maddelerinde açıklanan zorunluluktan ve sultanilerde ücretsiz yatılı olarak öğrenimdeyken silah altına alınarak terhis olanlardan başka bir okula girmek veya başka bir mesleğe yönelmek isteyenlerin 16. maddede yer alan Darülmuallimin'e gitme zorunluluğundan istisna tutulmalarına karar verilmiş ve 29 Nisan'dan itibaren yürürlüğe girmiştir¹³³⁴. Yapılan değişiklikle meslekte çalışma zorunluluğundan muaf tutularak istedikleri mesleğe yönelme hakkı tanınarak ödüllendirilmek istenmişlerdir.

3.6.3. Mezun Olan Talebeler

3.6.3.1. Askeri Tıbbiye Mezunlarının Durumu

Askeri Tıbbiye Mektebi'nden 1917-1918 yıllarında doktor teğmenler, bulundukları hastanelerden İstanbul'a dönmüşlerdir. Harbiye Nezareti, Gümüşsuyu hastanesinde staj yapmalarını uygun bulduğundan hastane tarafından gereken hazırlıklara başlandığı yazılmıştır¹³³⁵. Ancak Tıbbiyelilerin bu dönemde rütbe tartışmaları ortaya çıkmış ve bu tartışmalar uzun bir süre devam etmiştir. Tıbbiyeliler eskiden yüzbaşılık rütbesiyle okuldan mezun olurken, savaş sırasında teğmen olarak çıkmaları hakkında bir karar alınmıştır. Tıbbiye talebeleri bu kararı protesto etmek ve haklarını geri almak için hükümete bir muhtıra vermişlerdir. Muhtıralarında; geçimin güçleştiği ve pahalılaştığı böyle bir dönemde kolluk

¹³³² "313-316 Tevellütlü Maksureliler", *Muvakkat*, 10 Şubat 1919.

¹³³³ "İhtiyat Zabıtları Hakkında", *Vakit*, 15 Nisan 1919.

¹³³⁴ BOA., MV., 250/143, (H. 28 B. 1337-M. 29.04.1919); "Darülmuallimin Talebesi Hakkında", *Vakit*, 4 Mayıs 1919.

¹³³⁵ "Staj Yapacaklar", *Vakit*, 5 Mart 1919.

kuvvetlerine 1.500-2.000 kr. maaş verilirken, bir doktora 700 kuruş maaş verilmesinin ne derece geçimi sağlayacağını vicdan sahiplerinin sorgulaması gerektiği belirtilmiştir¹³³⁶.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane son sınıf öğrencilerinin eskiden olduğu gibi yüzbaşı olarak mezun olmak isteklerini dile getirdikleri arzuhal¹³³⁷ dikkate alınmış ve 1917-1918 yılı Askeri Tıbbiye mezunlarının savaş sırasında teğmen olmaları hakkındaki kanunun iptal edilmesiyle, önceden var olan kanunda yer alan yüzbaşı rütbesinin iadesine karar verilmiştir¹³³⁸. 1918-1919 Tıbbiye mezunları teğmen olarak çıkarılmış oldukları için haklarını düzenlenmesi için yüzbaşılığa yükseltilmeleri isteğinde bulunmuş, ancak bu isteği Harbiye Nezareti uygun bulmamıştır¹³³⁹. Harbiye Nezareti, Tıbbiye mezunlarının mezun olduklarında hangi rütbede olacakları hakkındaki layihayı Şura-yı Devlete göndermiştir¹³⁴⁰. Ayrıca bu yıl öğrenimini tamamlayan yüzbaşı ve üsteğmen doktorların Sıhhiye Dairesi'nde çekilişlerinin yapılacağı duyurulmuştur¹³⁴¹. Askeri Tıbbiyelilerin şikayetleri üzerine hükümetin bu kararı düzeltilerek Tıbbiye Mektebi mezunlarını eskisi gibi yüzbaşı rütbesinde çalıştırılmasına karar verdiği yazılmışsa da henüz doğrulanmadığı belirtilmiştir. Ancak duyumlara göre Tıbbiye'den bu sene mezun olacaklar, staj zamanında geçen seneki arkadaşlarının maruz kaldıkları sefaletle dayanamayacaklarını düşünerek, tün sınavlarını bitirmelerine rağmen önemli bir dersin sınavına girmeyerek haklarını alana kadar okulda kalmayı tercih etmişlerdir.¹³⁴² Bunun üzerine okul müdüriyeti, yazılı bir emirle son sınıf gençleri uzak birlikte er olarak çalışmak üzere alaya gönderilmekle tehdit etmiştir. Asılan emirde; mazeretsiz olarak sınav saatinde Tıp Kanunu sınavına girmeyen son sınıf talebeleri dersten ikmale kalmış sayılacaktır. Tıp Kanunu dersinin ikmal imtihanı 17 Eylül'de yapılacak ve o gün mazeretsiz ikmal sınavına girmeyecek olanların "Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye Dahili Talimatnamesi" 86. ve 110. maddelerindeki açıklık dolayısıyla, "iki kez aynı sınavdan reddedilen talebe uzak birlikte hizmet etmek üzere er olarak alaya ihraç edilir", işlemine mecbur olacaktır. Bu emirin asılması üzerine bütün Tıbbiyeliler yüzbaşılık hakkı konusunun okulun iç tüzüğüyle alakası olmadığını, üç yıldır okul idaresinin tüzüğün talebenin iyiliğine olan bir kelimesini bile uygulamadığını ve haklarından tehditlerle mahrum bırakılmamalarını rica etmişlerdir¹³⁴³.

¹³³⁶ "Tıbbiyelilerin Muhtırası", *Vakit*, 19 Mart 1919.

¹³³⁷ BOA., BEO., 4561/342014, (H. 23 C. 1337-M. 26.03.1919).

¹³³⁸ "Tıbbiye Mezunları", *Vakit*, 3 Nisan 1919.

¹³³⁹ "Tıbbiyelilerin Rütbesi", *Vakit*, 19 Nisan 1919.

¹³⁴⁰ "Tıbbiyelilerin Rütbesi", *Vakit*, 18 Temmuz 1919.

¹³⁴¹ "Bu Sene Çıkan Tıbbiyelilere", *Vakit*, 31 Temmuz 1919.

¹³⁴² "Mekteb-i Tıbbiye Mezunları", *Vakit*, 15 Ağustos 1919.

¹³⁴³ "Tıbbiye Mezunlarının Rütbesi Meselesi", *Vakit*, 11 Eylül 1919.

3.6.3.2. Darülfünun Mezunları

Gazetede yer alan bilgiye göre; 1918-1919 eğitim-öğretim yılında Darülfünun'dan mezun olan talebelerin isimleri şunlardır:

“İrfan Edirne, İbrahim Hakkı Antalya, Servet Alasonya, Ali Kılan, Vehbi İstanbul, Münir İzmir, İbrahim İnegöl, Mustafa Elbistan, Mehmet Fehmi Amasya, Turhan Akseki, Mehmet Denizli, Hilmi Musul, Mustafa Arif, Mustafa Burhanettin İstanbul, Ahmet Hamdi Rize, Antranik Sivas, Fevzi İzmir, Emil İskenderun, Şevki Sivas, İsmail Cuma-i Atik, İsmail Hakkı Ayas, Osman Nuri Fatsa, İbrahim Konya, Rıdvan İstanbul, Saadettin Buldan, Enver Erzurum, Begos Adapazarı, David Gelibolu, Şerif Akhisar, Hasan Kamil Girit, Hüseyin Kırşehir, Leon Eyüp, Ali Rıza Kırşehir, Salih Zeki İstanbul, Memduh Selanik, Ömer Seyfeddin İstanbul, Hüseyin Nafiz Zağferanbolu, Mehmet Ziya Bursa, Haşim İstanbul, Mehmet Esat Girit, Ali Galib Ayıntab, Ahmet Necip Bursa, Rahmi Zile, Halil Fahri Erzurum, Rami İstanbul, Ohannes Haçin, Abdülaziz Debre-i Bala, İsmail Hakkı İstanbul, İstefan Edirne, Emin Ali Serfice, Cemil Halep, Şaban Divrik, Kemal Salihli, Aristo Konya, Ahmet Hacıoğlu Pazarı, Hirelambo Kütahya, Mustafa Zeki, Mehmet İstanbul, Hakkı Eskişehir, İzzettin İstanbul, Sedat Aziz, İhsan Fikri, Vasıf İzmir, Sadah, Karebet Karaman, Ahmet Cevdet, Muhtar, Medhi, Osman Ragıp, Nahit, Ali Ulvi, Girkor, Rauf, Remzi, Osman Nuri İzmir, Tahir Muğla, İhsan Yozgat, Hamdi Rize, Hasan Basri İstanbul, Selamon Edirne, Fethi, İbrahim Ali, Mehmet Emin, Şaban, Tevfik, Mehmet Cemal, Mazhar İstanbul, İbrahim İhsan Selanik, Hasan Hilmi, Mehmet Ziyaeddin, Abdülkadir, Mehmet Mehri İstanbul, Abdullah Cevdet Trabzon, Hüseyin Edip Edirne, Kalodi Samakof, İbrahim Selanik, Zare Trabzon, Abdülhafız Bağdat, Reşat, Mişon İstanbul, Mümtaz Ankara, Asaf Aştib, Hasen Zeki, Salahattin İstanbul, Safvet Vevdine, Mehmet Hilmi İstanbul, Ahmet Mümtaz Antalya, Nazif Kayseri, İhsan İstanbul”¹³⁴⁴.

3.6.3.3. Âli Mektep Mezunları

Halkalı Ziraat Mektebinde 13 talebeye diploma verilmiştir¹³⁴⁵. Darülmuaallimin'in ibtidai ve âli kısmından ise 130 küsur kişi mezun olmuştur. Bunlardan 30'u sultanilerde ücretsiz eğitime devam ederken, Darülmuaallimin'e girmiş olan kimsesiz talebelerdir. Bu 30 talebenin mezun olmaları nedeniyle artık barınma ve yemek için mektebe gelmemeleri bildirilmiştir¹³⁴⁶.

Posta ve Telgraf Âli Mektebini tamamlayan talebelerin il posta merkezlerinde çalışmaları için ödenek mevcut olmadığından Posta Genel Müdürü ile diğer müdürlerden oluşan bir komisyon oluşturarak yeni ödenek alımına yönelik bir kanun tasarısı hazırlamaya karar vermiştir¹³⁴⁷.

Ticaret Âli Mektebi'nin çeşitli kısımlarından ise bu sene 9 erkek ile 13 kız talebenin öğrenimini tamamlayarak diplomalarını aldığı belirtilmiştir. Mektebin ikinci kısmında Ticari Yüksek İlimler ve Bankacılık bölümlerini bitiren Enes, Müeyyiz, Ali Şevket Muhtar en yüksek

¹³⁴⁴ “Darülfünun Mezunları”, *Vakit*, 27 Eylül 1919.

¹³⁴⁵ “Halkalı Mektebi Mezunları”, *Vakit*, 8 Haziran 1919.

¹³⁴⁶ “Darülmuaallimin Mezunları”, *Vakit*, 24 Temmuz 1919.

¹³⁴⁷ “Posta ve Telgraf Mektebi Mezunları”, *Vakit*, 22 Eylül 1919.

derecede, Salah yüksek derecede mezun olmuştur. Birinci kısımda uygulamalı ve bilimsel bir tarzda Ticaret İlmi öğrenimi görenlerin sınavları tamamlanmak üzeredir. Uygulamalı ticaret şubesi; Hayrettin, Fevzi, Ahmet Hamdi en yüksek derecede ve Nizameddin, Behçet yüksek derecede mezun olmuştur. İnas ikinci kısımdan; Samiye, Talat, Nahide, Mediha, birinci kısımdan Melek, Naciye, Aliye, Aliye Pervin, Muazzez en yüksek derecede mezun olmuşlardır. Birinci kısımdan Behiye, Belkıs, Rabia ve Raife ise yüksek derecede diploma almışlardır¹³⁴⁸.

Bu sene Mühendis Mekteb-i Âlisinden 13 talebe öğrenimini tamamlayarak diploma almıştır. Mezunların hepsi savaş sırasında askeri görevlerini yedek subay olarak yapmışlar ve Mütareke'den sonra zor şartlar içinde sınavlarını vermişlerdir. Savaş sırasında Ankara-Erzurum hattı üzerinde epeyce faaliyette olmalarından dolayı, okuldan daha iyi uygulama yapmış olarak mezun olanlar şunlardır: Ruhi (Selanik) birinci, Fehmi (Üsküdar), Mustafa Altay (Selanik), Aziz (Dimetoka), Refet (İstanbul), Asım (Selanik), Halim (Manastır), Adli ve Tahsin (Selanik), Meranet (Samatya), Yani (Mürefti), Dimitri (Çatalca) Efendilerdir. Pazar günü okul talebeleri mezun arkadaşları şerefine bir müsamere düzenlemiş ve ertesi gün de son sınıf talebeleri, talebe temsilcilerine bir ziyafet düzenlemişlerdir. Ayrıca bu sene Ekim ayında 35 talebe daha mezun olacaktır¹³⁴⁹.

Bu sene Mülkiye Baytar Mektebi'nden 49 talebe mezun olmuştur. İsimleri şunlardır:

“Mehmet Tevfik (İzmir), Ahmet Nevzat (Gelibolu), İstefan (Bahçecik), Ahmet Cevdet, Ahmet Refet (Denizli), Abdüllatif, Aram (İstanbul), Mehmet ve Celaleddin (Bursa), Ahmet ve Ahmet (Dağıstan), Sıdkı (Kandiye), Yoda, Mehmet Cemil, Hasan Zeynelabidin (İzmir), Ontik (Tekfur Dağı), Ali Ulvi (Gümölcine), Tevhit (Kastamonu), Mehmet Raif (İstanbul), Salih Zeki, Tahsin (Kastamonu), İhsan, Ali Kemal (İstanbul), Hayrettin (Sivas), Mehmet Fahrettin (Rize), Ahmet Fahri (Ankara), Seyfettin (Trabzon), Nubar (İstanbul), Vasil (Konya), Mehmet Emin (İstanbul), Mehmet Hilmi (Hanya), Salahattin (Kuş Ada), Mehmet Tevfik (Eskişehir), Abdülmenafi (Suriye), Mehmet Ali (İstanbul), Mehmet Kazım (Antakya), Osman Senai (Konya), Ahmet Zeki (Ankara), Horanet (İstanbul), Mehmet Hayrettin (Malatya), Ali Fuat (Adapazarı), Mehmet Tevfik (Bitlis), Yusuf Cemil (Tarsus), Ali Emin (Tarsus), Süleyman Sami (Sinop), Hüseyin Hüsnü (Ankara), Hasan (Trablusgarp), Hilmi (Zile), Abbas Edip (Trabzon), Aziz (Gümölcine) Mehmet Efendilerdir”.

Bu 49 talebenin ödenek yetersizliğinden dolayı iç ve dış hastalıkları kliniği ve hayvanat-ı bakriye ve bakteriyoloji tatbikatı görmek üzere mektepte kalacağı belirtilmiştir. Anadolu, hayvan hastalıklarından her gün zarar görürken, bu talebelerin mezun oldukları halde mektepte alıkonmasını üzüntü verici bulan gazete, ilgililerin bir an önce gereken ödeneği temin etmesini ve gençlerin en fazla ihtiyaç duyulan yerlere gönderilmesini istemiştir¹³⁵⁰. Birleşen iki okulun

¹³⁴⁸ “Ticaret Mektebi Mezunları”, *Vakit*, 12 Ekim 1919.

¹³⁴⁹ “Yeni Mühendislerimiz”, *Vakit*, 11 Nisan 1920.

¹³⁵⁰ “Askeri ve Mülki Baytar Mektepleri”, *Vakit*, 12 Nisan 1920.

Ziraat Nezareti'ne bağlı olacağı ve birleşen okulların ders dönemi başında eğitime başlayacağını tahmin edildiği yazılmıştır¹³⁵¹.

3.6.4. Vefat Eden Talebeler

Hakkı Tarık Bey gazeteye bir taziye haberi vermiştir. İstanbul Sultanisi talebelerinden Makriköyü'nde emekli Kaymakam Ali Rıza Bey'in oğlu 92 Kemal'in üç gün önce İspanyol nezlesinden öldüğünü söyleyerek, sevenlerini kabrinde ziyaret etmeye davet etmiştir¹³⁵². Kabri başına İstanbul Sultanisi muallim ve talebelerinin bir kısmı ile Mülkiye Mektebi de müdür Nazım Bey'in eşliğinde eski arkadaşlarının bu ziyaretine katılmıştır¹³⁵³.

Tıp Fakültesi üçüncü sınıf talebelerinden Ahmet Münir Bey 26 günlük tifüse benzer görülen bir hastalık neticesinde vefat etmiştir. Okulun seçkin talebelerinden biri olarak tanıtılan Münir Bey'in ölümünün, tüm meslektaşlarını acı bir matem içinde bıraktığı belirtilmiştir. Cenazesinin Vefa'daki evinden Tıbbiye-i Mülkiye ve Askeriye arkadaşları, Vefa sultanisi talebeleri ve akrabaları tarafından büyük bir kalabalık tarafından kaldırılarak Eyüp Sultan'daki aile kabristanına defnedildiği yazılmıştır. Vefatının üzüntüsü nedeniyle Mülkiye talebelerinden Mehmet Fahrettin ve askeriyeden Yusuf Ziya Efendiler vefat eden arkadaşlarıyla ilgili bir konuşma yapmışlardır¹³⁵⁴.

Darülmualimat-ı Aliyye üçüncü sınıf talebelerinden Enise Hanım, sağanak yağmurun yağdığı bir sırada okulun en üst katına çıkarak, kendisini bahçeye atmıştır. İntihar etmeden önce vasiyetini de yazmış, bu sırada yanına gelen arkadaşı Macide'den kâğıdı gizlemiştir. Macide eteğinden tutup düşmesine engel olmaya çalışırken, onu da sürüklemeye çalışmış ve intiharından vazgeçmemiştir. Ayakları ve başı paramparça olarak hastaneye kaldırılan Enise'nin intihar sebebi ise muallim Sabri Bey'in dersinden kalması olarak belirtilmiştir¹³⁵⁵.

Savaş sırasında silah altına alınarak şehit olan Darülfünun gençlerinin aziz hatırası adına isimlerinin yer aldığı bir pano hazırlanması Darülfünun divanı tarafından kararlaştırılmış ve Hukuk Medresesi talebelerinden yüzlerce gencin savaştan dönmediği bilirse de isimleri öğrenilemediğinden, şehidin ailesi ve yakınlarından bu bilgiye sahip olanların Hukuk Medresesi genel sekreterliğine gelerek açıklamaları istenmiştir¹³⁵⁶. Aynı istekte Edebiyat Medresesi'nin de bulunduğu kaydedilmiştir¹³⁵⁷.

¹³⁵¹ "Baytar Mekteplerinin Tevhidi", *Vakit*, 22 Nisan 1920.

¹³⁵² "İstanbul Sultanisi'nin Matemî", *Vakit*, 14 Aralık 1918.

¹³⁵³ "Samimi Vazifeler", *Vakit*, 16 Aralık 1918.

¹³⁵⁴ "Tıbbiye'nin Bir Ziya'ı", *Vakit*, 18 Nisan 1919.

¹³⁵⁵ "Bir Hanım Kızın İntiharı", *Vakit*, 24 Haziran 1919.

¹³⁵⁶ "Şehit Olan Darülfünun Gençleri", *Vakit*, 13 Mart 1920.

¹³⁵⁷ "Şehit Darülfünunlularımız İçin", *Vakit*, 15 Mart 1920.

3.7. Talebelere İlişkin Diğer Haberler

3.7.1. Okula Yönelik Şikayetler

Gazetenin matbaasına gelen Mühendis Mektebi talebelerinden birkaçı, mektebin alalecele boşaltılması üzerine talebelerin sefil ve perişan bir halde kaldıklarından, İstanbul’da ailesi bulunanlar ailelerinin yanına gitmişlerse de taşradan gelenlerin sokak ortasında bırakıldıklarından bahsetmişlerdir. Mektebin bir anda boşaltıldığı yalnızca üzerlerindeki elbiseleri ile dışarı çıkabilen bu talebelere mektep muallimleri. Harbiye Mektebi’nde bir yer göstermiş ancak yatak ve örtü olmadığından talebeleri tahta zemin üzerinde yatmak zorunda kalmışlardır. Çamaşırları kirlendiği halde değiştirecek çamaşırları olmadığından, çektikleri sıkıntıların bir kat daha arttığı, ayrıca Nafia Nezareti’ne başvurarak kendilerine bir yer gösterilmesini ya da yardım etmelerini istedikleri halde, Nezaretin dikkate almadığını söylemişlerdir.¹³⁵⁸

Tıp Fakültesi dördüncü sınıf temsilcisi “Çelebizade Sait Tevfik” imzasıyla gelen mektupta: sınıfında bir hafta içerisinde İspanyol nezlesinden, dün verilen üçüncü kurbanının da Karacaahmet’in korkunç servileri altına gizlenen topraklarına terk ettiklerini söylemiştir. Geleceği kurtaracak bir avuç gencin bir kısmının savaş meydanlarında, diğer kısmının ise bu uğursuz hastalıktan yitirildiğini belirten Sait Tevfik, bu mektubu zavallı talebelerin vefat sebebini bildirmek için yazdığını söylemiştir. Arkadaşlarının birçoğunun memleketlerindeki sıcak odalarını terk ederek, azıcık bir para ile buralara geldikten sonra bakımsızlıktan hastalandıklarını, soğuk odalarına doktor çağırarak paralarının da bulunmadığını belirtmiştir¹³⁵⁹. Bu dönemin gerçekten de açlıkla, korkuyla, hastalıkla, ölümle burun buruna yaşanan bir dönem olduğu ve birçok kişinin yetersiz beslenme ve bakımsızlıktan kaybedildiği görülmektedir.

Eskişehir’de yapılan şikâyet ise paralarının toplanmasına rağmen okullara kitapların gönderilmemesi olmuştur¹³⁶⁰. Başka bir okulda ise aşçılık dersinin uygulamalı eğitim olarak verilmesi için gereken para ve malzemeler, talebelerden istenmiş ancak ilgili kurum bunu yasaklama kararı aldığını duyurmuştur¹³⁶¹. Mercan talebesi ise şu şikâyetle bulunmuştur. Müdürlerinin her zaman talebelerin öğle yemeklerini evlerinde yemelerine izin verdiğini, ancak bu sene, Vefa ile Mercan Sultanisinin birleşmesi nedeniyle; Vefa Sultanisi idaresi öğle yemeklerini evlerinde yemelerine izin vermemektedir. Ayrıca saat sekizi çeyrek geçmeden

¹³⁵⁸ “Mühendis Mektebi Talebesi”, *Vakit*, 19 Kasım 1918.

¹³⁵⁹ “Zavallı Arkadaşlarım İçin Mercinin Nazar-ı Dikkatine”, *Vakit*, 7 Aralık 1918.

¹³⁶⁰ “Mektep Haberleri”, *Vakit*, 24 Aralık 1918.

¹³⁶¹ “Talebeden Toplanan Paralar”, *Vakit*, 19 Haziran 1919.

önce okul açılmadığı gibi, sekiz buçuğu çeyrek geçeden sonra da okula alınmadıklarını söylemiştir. Talebe Maarif Nezareti'nin bu duruma bir son vermesini talep etmiştir¹³⁶².

Kandilli'de Mukime Nezahet ise bir veli olarak şikâyetle bulunmuş ve Kandilli'de oturmasına rağmen kızını Kandilli Sultanisi'ne gönderemediğini söylemiştir. Su boruların tenekeden yapıldığını ve paslı olduğunu söyleyen Nezahet Hanım, kızının okulda 8 gündür hiç durmadan istifra ettiğini, diğer arkadaşlarının daha kötü halde olduğunu söylemiştir. Ayrıca muallimlerin derslere girmediği, tüm ders saatlerinin boş geçtiğini söylemiştir¹³⁶³. Birkaç gün içerisinde şikâyetle cevap veren Kandilli İnas Sultanisi idarecileri; okulun açılalı henüz 15 gün olmasına rağmen muallimlerin derslerine düzenli olarak devam ettiğini, talebelerin içtikleri suyun ise fiçı ile getirilen Göztepe suyu olması dolayısıyla bu iddianın da doğru olmadığını belirtmiştir¹³⁶⁴.

Darülfünun talebeleri ise Harbiye Nezareti'ne sundukları bir dilekçe ile sonradan memurlara verilmesine karar verilen elbiselik kumaştan, satış fiyatı karşılığında istedikleri miktarın verilmesini emretmelerini istemişlerdir¹³⁶⁵.

Kadırga'da bulunan Dişçi Mektebi talebelerinin şikâyeti ise deneyim kazanamamaları ve eğitimin yapılmamasından dolayı olmuş, bu şikâyeti dikkate alan Maarif Nezareti, okula bir müfettiş göndermiştir. Nezaret müfettişinin raporu üzerine, olaydan Tıp Medresesi de haberdar edilmiş ve deneyim kazanmalarının temin edilmesi için gereken alet ve edevatın Darüleytam Müdüriyeti'nden para karşılığında alınmasını uygun bulmuştur. Darüleytam önceden işçiliğe yönelik alet ve edevatı kendi adına Avrupa'dan getirmiş olduğundan, buradan alınmasına karar verilmiştir¹³⁶⁶.

Daha önce Mercan Sultanisi talebesinin yapmış olduğu şikâyetin bir benzerini aynı binada bulunan Vefa Sultanisi talebesinin velisi yapmıştır. Okul kapısının sabah yoklaması yapıldığında kapatılmasından şikâyet eden veli; üç, dört dakika bile geç kalan talebenin okula alınmadığını, okul kapısına kadar gelen bir talebenin içeri alınmamasının insafa sığmayan bir ceza olduğunu ve müdüriyetin bu gibi lüzumsuz uygulamaları kaldırmasını talep etmiştir¹³⁶⁷.

Karagöz gazetesinde yayımlanan habere göre Beşiktaş'ta bulunan Namık Kemal Numune Mektebi'nde, muallimlere Hamidiye suyu verildiği halde talebeye Terkos suyu

¹³⁶² "Talebenin Yemek Tatili", *Vakit*, 10 Ekim 1919.

¹³⁶³ "Kandilli İnas Sultanisi", *Vakit*, 14 Ekim 1919.

¹³⁶⁴ "Kandilli İnas Sultanisi", *Vakit*, 18 Ekim 1919.

¹³⁶⁵ "Darülfünun Talebesinin Bir Talebi", *Vakit*, 24 Aralık 1919.

¹³⁶⁶ "Dişçi Mektebi'nden Şikâyetler", *Vakit*, 10 Ocak 1920.

¹³⁶⁷ "Mekteplilerin Şikâyeti", *Vakit*, 19 Şubat 1920.

içirilmekte olduğu yazılmış, okul müdürü Mazhar Bey’de gönderdiği yazıda okulda Terkos suyu olmadığından, herkesin Hamidiye suyu içtiği cevabını vermiştir¹³⁶⁸.

3.7.2. Yol Ücretlerine Yönelik Şikayetler

Darülmualimin talebelerinin araştırma gezisi maksadıyla İstanbul’dan Kadıköy yönüne toplu olarak yaptıkları yolculuklarda gidiş ve gelişlerde eskiden beri ücretin yarısı alınırken, dün aynı maksatla çıkılan yolculukta tam ücret istenmiş ve her türlü ikna çabalarına rağmen zorluk çıkarmada ısrar edildiği bildirilmiştir¹³⁶⁹. Tramvay ücretlerine yapılacak zam meselesi Meclis-i Vükela’da da görüşülmüş ve alınan kararlar imzalanmıştır. Bu karar göre zamlar şu oranda yapılmıştır. 1 Mart 1919’dan itibaren uygulamaya geçileceği belirtilen yeni tarifelerin, önceki ödediklerinin dört katına çıkarıldığı, tramvaylarda alınan köprü geçiş vergisi biletlerinin değerleri ise bu biletler için verilecek paranın yarısına eşittir. Yani tramvay yolcularının yaya yolcular gibi köprü ücreti olarak 20 para vermeleri gerektiği halde biletlerin üzerinde 10 para belirlenmiştir. Biletçiler akçe değişimine mecbur olmayacakları için yolcuların seyahat ücretini tamamen ödemesi gerekmektedir. Ancak şirket çeşitli duraklarda para bozmak için yerler oluşturacaktır. Ücretsiz seyahat yani paso usulü ise tamamen kaldırılmıştır. İkinci mevkide seyahat eden posta, belediye, polis memurları ve şirketin özel belgesine sahip okul talebelerinin de seyahatleri dört katına çıkarılmıştır. Bu yolcular: Beyoğlu-Galata şebekesi için 2 kuruş, İstanbul-Galata şebekesi için 2 kuruş, yalnız köprü için 1 kuruş ödeyeceklerdir. İki şebekeden biri veya her ikisinde yapılacak seyahatler için ayrıca köprü ücreti alınmayacaktır. Galata-Beyoğlu yönünden, İstanbul yönüne ve karşılıklı yapılan seyahatlerde iki katı ücret alınmasına karar verilmiştir¹³⁷⁰. Şirket-i Hayriye ve Haliç vapurlarının biletlerine yapılan zamdan memur ve mekteplere devam eden öğrenci ve öğretmenlerin istisna edilmelerin dair düzenleme yapılmaya çalışılmıştır¹³⁷¹.

Alınan bu zam ücretleri en çok talebeleri etkilemiş, bu nedenle Darülfünun ve sultani mektepleri talebelerinden birkaç kişi matbaaya gelerek, Şirket-i Hayriye’nin kendilerine paso vermemesini şikâyet etmişlerdir. Gazete önceden beri talebelere paso verilirken ve dünyanın her yerinde talebe indirimleri yapılırken, şirketin neden böyle bir karar aldığını anlayamadığını yazmıştır¹³⁷². Şirket-i Hayriye pasolarının Âli mektep talebelerine verilmesi için şirkete ikinci bir yazı gönderilmiştir¹³⁷³. Birkaç gün sonra da Boğaziçi’nde oturan Darülfünun ve Âli mektep

¹³⁶⁸ “Namık Kemal Numune Mektebi”, *Vakit*, 3 Nisan 1920.

¹³⁶⁹ “Darülmualimin ve Seyr-i Sefain İdaresi”, *Mütevakkat*, 18 Şubat 1919.

¹³⁷⁰ “Tramvaylar”, *Vakit*, 28 Şubat 1919.

¹³⁷¹ BOA., BEO., 4574/343019 (H. 14 Ş. 1337-15.05.1919).

¹³⁷² “Şirket-i Hayriye ve Talebe”, *Vakit*, 24 Eylül 1919.

¹³⁷³ “Talebeye Paso”, *Vakit*, 23 Ekim 1919.

talebeleri Darülfünun konferans salonunda toplantı yaparak talebenin Hükümet tarafından desteklenen hukukun açıklığı ve şirketin son aldığı kararlara karşı ne yapılması gerektiğine dair konuşma yapmış ve neticede sebep ne olursa olsun milli bir kurum olduğunu iddia eden şirketin, ülkenin ilim ve irfan geleceği olan talebelerin eğitimini zorlaştırma konusundaki inatçılığını protesto etmekle beraber şimdiye kadar yapmış oldukları özel ve resmi girişimlerine devam etmeye ve bu çalışmalara talebe örgütlerinin ve basınının açık olmasının istenmesine karar verilmiştir¹³⁷⁴. Talebe olmaları nedeniyle paso bileti ile gitmek isteyen Darülfünun talebeleri dün Şirket-i Hayriye görevlileri tarafından polise teslim edilmişse de bu olaydan haberi olan genel müdür yardımcısı Şevket Bey, talebeleri serbest bırakmış ve onları tutuklayan polisleri azarlamıştır¹³⁷⁵.

3.7.3. Talebelerin Kanuna Aykırı Hareketleri

Darülmualimin talebelerinden Rusyalı Ahmet Raşit Efendi, daha önce görüştüğü ve sonra terk ettiği bir kadına Divanyolu'nda rastlamış ve kadın kendisini neden terk ettiğini sormasıyla tartışma büyümüş ve Raşit Efendi silahıyla tehdit ettikten sonra ateşlemiştir. Kurşu tesadüfen oradan geçen bir kadına isabet etmiş ve yaralamıştır¹³⁷⁶. Bu haber bazı gazetelerde yer almış ve okul tarafından düzeltilmek istenmiştir. Okul adı geçen kişinin şu an okulla alakası olmadığı belirterek, bütün seneyi düzelmesi imkânsız bir hastalığa bağlı olarak hastanelerde geçirdiğini ve son zamanlarda da düşünce ve hareketlerinde dengesizlik görüldüğü için okulla ilişkisi kalmadığını açıklamıştır¹³⁷⁷.

Balıkesir'de ayın 12. günü gece iki sularında, Sultani mektebinin İbtidai Mektep muallimlerinden Kutsi Efendi, okuma yurdundan çıkıp yatmak için okula giderken, 5. Sınıf talebelerinden 55 numaralı Hacı Eminzade Ahmet Efendi'nin oğlu Emin Efendi ile karşılaşmıştır. Talebenin okulun açılması ve ikmal sınavıyla ilgili soruları üzerine, Kutsi Efendi gereken cevabı vermiş ancak ikmale bırakılmasından dolayı öfkelenen genç, muallimi yanından ayrıldığı sırada, arkasından iki el silah sıkarak iki ayağından yaralamıştır. Yaralı tedavi için Gureba Hastanesine nakledilmiştir. Canibin derdestine çalışılmaktadır¹³⁷⁸.

¹³⁷⁴ “Darülfünun Talebesi ve Şirket-i Hayriye”, *Vakit*, 27 Ekim 1919.

¹³⁷⁵ “Talebelere Hürmet Etmelidir”, *Vakit*, 17 Kasım 1919.

¹³⁷⁶ “Rusyalı Talebe”, *Vakit*, 20 Eylül 1919.

¹³⁷⁷ “Reşat Efendi Hakkında”, *Vakit*, 21 Eylül 1919.

¹³⁷⁸ “Muallimini Vuran Bir Talebe”, *Vakit*, 24 Eylül 1919.

3.8. Talebe Örgütlenmeleri

3.8.1. Darülfünun Talebe Cemiyetleri

3.8.1.1. Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti

Cemiyet üyelerini bazen çok önemli bir konunun görüşülmesi¹³⁷⁹, bazen de sınavlarla ilgili konuların konuşulması için¹³⁸⁰ toplamış, önemli organizasyonlarda da büyük rol üstlenmişlerdir. Tıp Fakültesi'nin 92. yıldönümünün yaklaşması dolayısıyla bu tarihi günü kutlamak için ülkenin bütün ileri gelenlerini davet etmeye karar verilmiştir¹³⁸¹. Törenin 14 mart'ta Darülfünun konferans salonunda yapılacağı duyurulmuştur¹³⁸².

Cemiyet adına hareket edenlerde olmuş, bu kişilerin bazı makamlara müracaat ettikleri görüldüğünden, cemiyetin resmi mührü ile mühürlü belgelere sahip olmayan kişiler tarafından yapılacak müracaatların dikkate alınmamasını duyurmuşlardır¹³⁸³.

Ayrıca cemiyetin en popüler üyesi üç yıldan beri Tıp Fakültesi'nde öğrenim gören bir Osmanlı şehzadesidir. Kendisi V. Mehmet'in büyük oğlu Ziyaeddin Efendi'dir. Kendisi ayrıca Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti'nin de fahri başkanı olarak seçilmiştir¹³⁸⁴.

3.8.1.2. Edebiyat Fakültesi Talebe Derneği

Dernek; sınavlara hazırlanmaları konusunda talebelere yabancı dil kursları açmış ve burada İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça, Arabi ve Farsi gibi pek çok derste talebelere yardımcı olmuştur¹³⁸⁵. Önemli günlerde de toplanan cemiyet 19 ağustos'ta vefatının yıldönümü olması nedeniyle Tevfik Fikret için bir anma töreni düzenleyerek, tüm talebeleri davet etmiştir¹³⁸⁶. Ayrıca dernek; bayramlaşma¹³⁸⁷, önemli kararların görüşülmesi¹³⁸⁸ gibi nedenlerle üyeleriyle temas halinde olmuştur.

Derneğin 27 kasım'da yaptığı olağanüstü kongrede, idare heyet raporu okunarak, konuşmalar sonunda heyete dair kararlar alınmıştır. Buna göre; yeni Darülfünun idare heyetine Edebiyat şubesinden Halit Oğuz, Tarih şubesinden Asaf, Felsefe şubesinden Vehip Ata, Coğrafya şubesinden Rıza Bey'ler seçilmişlerdir¹³⁸⁹.

¹³⁷⁹ “Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti'nden”, *Vakit*, 18 Aralık 1918.

¹³⁸⁰ “Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti'nden”, *Vakit*, 30 Mayıs 1919.

¹³⁸¹ “Tıp Fakültesi'nin 92. Senesi”, *Vakit*, 8 Mart 1919.

¹³⁸² “Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti Riyaseti'nden”, *Vakit*, 14 Mart 1919.

¹³⁸³ “Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti'nden”, *Vakit*, 26 Temmuz 1919.

¹³⁸⁴ “Tıp Fakültesi'nde Bir Şehzademiz”, *Vakit*, 8 Ağustos 1919.

¹³⁸⁵ “Edebiyat Fakültesi Talebe Derneği'nden”, *Vakit*, 7 Ağustos 1919.

¹³⁸⁶ “Edebiyat Fakültesi Talebe Derneği'nden”, *Vakit*, 18 Ağustos 1919.

¹³⁸⁷ “Edebiyat Fakültesi Talebe Derneği'nden”, *Vakit*, 6 Eylül 1919.

¹³⁸⁸ “Darülfünun Edebiyat Medresesi Talebe Derneği'nden”, *Vakit*, 26 Kasım 1919.

¹³⁸⁹ “Edebiyat Fakültesi Talebe Derneği'nden”, *Vakit*, 2 Aralık 1919.

Memleket meselelerine ait bir toplantı yapmak üzere tüm medreseler ve âli mektep talebeleri Darülfünun'a çağırılmıştır¹³⁹⁰. Müderrislerden birinin başkanlığında yapılan toplantıda, memleketin geleceği hakkında ölmez bir iman ve ümit taşıyan gençlerin bugün yapması gerekli olan tüm millî tezahüratı yapmalarına karar verilmiştir. Vatanın mutluluğu ve geleceği için her türlü fedakarlığa hazır olduklarını söyleyerek, aralarından bir heyet seçerek, Darülfünun Tezahürat-ı Millîye Heyet-i Tertibiyesini oluşturmuşlardır. Bu heyete Fen'den Tahsin, Ziraat'ten Hakkı, Posta ve Telgraf'tan Nuri, Mülkiye'den Cevdet, Hukuk'tan Selahattin, Kondüktör'den Muhittin, Edebiyat'tan Talat, Eczacılık'tan Nizam, Dişçilik'ten Ferit, Mühendislik'ten Kemal Beyler katılmış ve alınan kararlarla ilgili olarak Sadrazam Paşayı ziyaret eylemek üzere Bab-ı Ali'ye yetkili heyet yollamışlardır¹³⁹¹. Dernek bir sonraki olağanüstü toplantısını ise Mart 1920 yılında yapmış ve toplantıya tüm dernek üyeleri davet edilmiştir¹³⁹².

3.8.1.3. Hukuk Mektebi Talebe Cemiyeti

İlk kongresinin yapılacağını ilan eden Hukuk Fakültesi¹³⁹³, talebelere erzak yardımı¹³⁹⁴ faaliyetlerinde de bulunmuştur. Bir diğer toplantısını Nur-u Osmaniye yakınında bulunan Büyük Reşit Paşa Numune Mektebi'nde düzenleyen cemiyet, 22 Temmuz münasebetiyle gerçekleştirilecek olan milli coşkuya tüm tali ve âli mektepler ile numune mekteplerinin talebelerini davet etmiştir¹³⁹⁵. Senelik kongresini yapacağını ilan eden cemiyet¹³⁹⁶, yapılan seçimde; başkanlığa Hazım, yazı işlerine Nuri ve Cevdet Bey'i seçmiştir. Savaş yıllarında ölen hukuk talebelerin hatırasına hürmet olarak 5 dakika ara verildikten sonra tekrar devam edildiği kaydedilmiştir. Eski idare heyetinin hesaplarını incelemek için Şeref, Naşit, Hakkı, Sıddık, Ekrem ve Hamdi Beyler seçilmiş ve kongre daha sonraya ertelenmiştir¹³⁹⁷.

3.8.1.4. Fen Fakültesine Devam Edenler Cemiyeti

Darülfünun Fen Fakültesi'ne devam etmek isteyen kız ve erkek talebelere yardımda bulunmak için cemiyet; hendese, trigonometri ve hikmet derslerinin başladığını ilan

¹³⁹⁰ "Darülfünun ve Mekatib-i Âliyye'ye Davet", *Vakit*, 5 Ocak 1920.

¹³⁹¹ "Darülfünun'da", *Vakit*, 6 Ocak 1920.

¹³⁹² "Darülfünun Edebiyat Medresesi Talebe Derneği'nden", *Vakit*, 4 Mart 1920.

¹³⁹³ "Talebe-i Hukuk Cemiyeti'nden", *Vakit*, 14 Mart 1919.

¹³⁹⁴ "Talebe-i Hukuk Cemiyeti'nden", *Vakit*, 24 Mart 1919.

¹³⁹⁵ "Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti'nden", *Vakit*, 23 Eylül 1919.

¹³⁹⁶ "Talebe-i Hukuk Cemiyeti'nden", *Vakit*, 31 Ekim 1919.

¹³⁹⁷ "Talebe-i Hukuk Kongresi", *Vakit*, 3 Kasım 1919.

etmiştir¹³⁹⁸. Cemiyet kongresinin yapılacağını duyurmuş ve üyelerinin katılmalarını rica etmiştir¹³⁹⁹.

3.8.2. Âli Mekteplerin Talebe Cemiyetleri

3.8.2.1. Mühendis Mektebi Talebe Cemiyeti

Şaban-ı şerifin 14. perşembe günü, ölen muallim ve şehitler için Mevlid-i Şerif okutulacağını ilan eden mektep, tüm muallim ve mühendislik talebelerini davet etmiştir¹⁴⁰⁰. Ayrıca görevi başında öldürülen, meslektaşları Arif için de Alemdar caddesinde Zeynep Hatun cami-i şerifinde okutacakları mevlide davet etmişlerdir¹⁴⁰¹.

3.8.2.2. Mühendisler Cemiyeti

Nizamnamesi'ni yeni baştan incelediğini söyleyen cemiyet gereken düzenlemeyi yapmak üzere eski Mühendisler Cemiyeti üyeleri ile İstanbul'da bulunan tüm Mühendis Mektebi muallim ve mezunlarını Halıcıoğlu'nda bulunan mektebe davet etmiştir¹⁴⁰².

3.8.2.3. Mülkiye Mezunları Cemiyeti

Cemiyet cuma günü Galatasaray yurdunda yapılacak ikinci toplantının bazı önemli sebeplerden ötürü ertelendiğini duyurmuştur¹⁴⁰³. Cemiyet idare heyetini toplayarak, bir süreden beri faaliyet göstermeyen cemiyetin, yeniden faaliyete geçmesi için bazı tedbirler almayı düşünmüştür. Alınan kararlarda heyetten Mülkiye mezunlarının isim ve adresleri ile fotoğraflarının cemiyete kaydedilmesi sağlanacaktır. Bunun dışında ibtidai mekteplerin masrafları için bağışlar toplanacak ve taşradaki mezunlar bu işlerde aracılık yapacaktır. Heyet Kurban Bayramı'nda tüm mezunlarını toplayarak bayramlaşma yapmaya karar vermiş ve ikinci toplantısını ne zaman yapacağını belirleyerek özel daireye bildirmiştir¹⁴⁰⁴.

Mülkiye mezunları bayramın üçüncü günü, bayramlaşma ve samimi sohbetlerde bulunulmak üzere cemiyetin geçici olarak bulunduğu Kabataş'taki Mülkiye Mektebi'ndeki özel daireye davet edilmiştir¹⁴⁰⁵. Düzenlenen bayramlaşmaya katılım fazla olmuş, gelenler arasında Abdurrahman Şeref Bey'in de olduğu, Mülkiye'nin eski üstatları ve pek çok devlet adamının bulunduğu bildirilmiştir. Abdurrahman Şeref Bey, tebriklerden sonra mektebin 40 senelik

¹³⁹⁸ “Darülfünun Fünun Fakültesi'ne Devam Edenler Cemiyeti'nden”, *Vakit*, 7 Temmuz 1919.

¹³⁹⁹ “Darülfünun Fakültesi'ne Devam Edenler Cemiyeti'nden”, *Vakit*, 13 8.Kasım 1919.

¹⁴⁰⁰ “Mühendis Mektebi Talebe Cemiyeti'nden”, *Vakit*, 13 Mayıs 1919.

¹⁴⁰¹ “Mühendis Mektebi Talebe Cemiyeti'nden”, *Vakit*, 15 Haziran 1919.

¹⁴⁰² “Mühendisler Cemiyeti”, *Vakit*, 30 Nisan 1919.

¹⁴⁰³ “İ'tizar”, *Vakit*, 16 Ağustos 1919.

¹⁴⁰⁴ “Mülkiye Mezunları Cemiyeti'nin Faaliyeti”, *Vakit*, 25 Ağustos 1919.

¹⁴⁰⁵ “Mülkiye Mezunları Cemiyeti Riyaseti'nden”, *Vakit*, 6 Eylül 1919.

hayatından bahsetmiş, Hüdavendigâr valisi Azmi Bey ise bu bayramlaşma törenine 20 kadar arkadaşıyla ortak çektiği telgrafla katılmıştır. Bazı kişilerde yazılı tebrikler göndermişlerdir¹⁴⁰⁶.

3.8.2.4. Ziraat Mektebi Mezunları Cemiyeti

Bazı önemli konuların konuşulması için okul mezunları Çiftçiler Derneğine davet edilmiştir¹⁴⁰⁷. Bu cemiyetle ilgili başka habere rastlanmamıştır.

3.8.2.5. Halkalı Ziraat Mektebi Talebe Cemiyeti

Kurban Bayramı'nın üçüncü günü hem bayramlaşmak hem önemli konularda fikir alışverişinde bulunmak üzere tüm Halkalı talebelerinin Çiftçiler Derneği'ne gelmeleri rica edilmiştir¹⁴⁰⁸. Bir başka toplantının konusu ise önemli bazı zirai meseleler hakkında görüşmek olmuş ve mezunların yine aynı derneğe gelmeleri istenmiştir¹⁴⁰⁹.

Ziraat Âli Mektep talebe temsilcileri ve Darülfünun Edebiyat Medresesi talebeleri heyeti, Azerbaycan sefarethanesine giderek kardeş milletin bağımsızlıklarının kabul edilmesinden dolayı tebrik etmişlerdir. Temsilci Yusuf Bey Veziroğlu'nun teşekkür ederek gelen heyete bağımsızlık şekerlemeleri ikram ettiği kaydedilmiştir¹⁴¹⁰.

3.8.2.6. Ticaret Mektebi Cemiyetleri

Ruhsat alma çalışmaları süren Ticaret Mekteb-i Âlisi Talebe Cemiyeti'nin incelenen nizamnamelerinin kanuna muhalif olmadığı anlaşılarak ruhsat almasına izin verildiği belirtilmiştir¹⁴¹¹. Faaliyete başlayan Cemiyet, önemli bir konunun görüşülmesi için okul talebelerinin okula gelmeleri istenmiştir¹⁴¹². Ticaret Mektebi mezunları cemiyeti başka bir toplantısında idare heyetini seçmiştir¹⁴¹³.

Cemiyet konferanslar da düzenlemiştir. Amerika ve Amerikalılar konusuna dair konferansın Darülfünun konferans salonunda yapılacağı ve projeksiyonla Amerika'ya ait çeşitli manzaraların gösterileceği duyurulmuştur¹⁴¹⁴. Ancak düzenlenen konferans o gün aynı salonda Pieerre Loti Cemiyeti tarafından yapılan konferansa denk geldiği için başka bir güne

¹⁴⁰⁶ "Mülkiye Mezunlarının Bayramlaşması", *Vakit*, 10 Eylül 1919.

¹⁴⁰⁷ "Ziraat Mektebi Mezunları Cemiyeti", *Vakit*, 26 Eylül 1919.

¹⁴⁰⁸ "Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Talebe Cemiyeti'nden", *Vakit*, 6 Eylül 1919.

¹⁴⁰⁹ "Halkalıları Davet", *Vakit*, 20 Eylül 1919.

¹⁴¹⁰ "Ziraat Mekteb-i Âlisi", *Vakit*, 21 Ocak 1920.

¹⁴¹¹ BOA., DH.HMŞ., 4/4., (H. 13 Ş. 1337-M. 14.05.1919).

¹⁴¹² "Ticaret Mekteb-i Âlisi Talebe Cemiyeti'nden", *Vakit*, 22 Mayıs 1919.

¹⁴¹³ "Ticaret Mektebi Mezunları", *Vakit*, 18 Ekim 1919.

¹⁴¹⁴ "Ticaret Mekteb-i Âlisi Mezunin Cemiyeti'nden", *Vakit*, 21 Ocak 1920.

ertelenmiştir¹⁴¹⁵. 30 ocak'ta yapılması planlanan konferansın bu kez de Azerbaycan'ın istiklali şerefine verilecek konuşmadan ötürü 6 şubat'a ertelendiği bildirilmiştir¹⁴¹⁶.

3.8.2.7. Darümuallimin Mezunları Cemiyeti

Darümuallimin Mezunları Cemiyeti, kadınlara ücretsiz ders verme çalışmaları yapmaktadır. Cemiyet Kadıköy'ünde Aziziye Numune Mektebi'ndeki dershanenin resmi açılışının yapılacağını ilan etmiştir¹⁴¹⁷. Bayramın üçüncü günü bayramlaşma töreni düzenlemiş ve tüm üyelerin Cağaloğlu'nda Aşıyan idadisinde bulunan Darümuallimin Mezunları Yurdu'na gelmeleri istenmiştir¹⁴¹⁸. Millî bayram olarak ilan edilen II. Meşrutiyet'in yıldönümü olması münasebetiyle tebriklerin, merkezleri olan Büyük Reşit Paşa Mektebi'nde gerçekleşeceği ve tüm Darümuallimat ve Darümuallimin mezunlarının katılması duyurulmuştur¹⁴¹⁹.

Önemli bir konunun görüşülmesi için çağrılan idare meclisi ve heyet üyeleri¹⁴²⁰, yapılan toplantıda kongre hazırlığı ile uğraşmış ve tüm üyelerin isteğiyle 22 Ağustos'ta kongre yapılmasına karar verilmiştir¹⁴²¹. Büyük Reşit Paşa Mektebi yurdunda yapılacak kongreye tüm Darümuallimin ve Darümuallimat mezunları davet edilmiştir¹⁴²².

3.8.2.8. Darümuallimin ve Darümuallimat Mezunları Cemiyeti

Darümuallimin yaptığı önceki duyurusunda kız talebeleri de davet etmiştir. Bu nedenler bu tarihten sonra cemiyetin ismi Darümuallimin ve Darümuallimat Mezunları Cemiyeti olmuştur. Cemiyet yıllık kongresinin yapılacağını ve tüm Darümuallimin ve Darümuallimat mezunlarının katılmasını istemiştir¹⁴²³.

Darümuallimin ve Darümuallimat Mezunları Cemiyeti'nin yeni heyeti, şu isimlerden oluşmuştur. Başkan Darümuallimat Aliye muallimlerinden Sivas eski Milletvekili Rahmi Bey, genel sekreter Darümuallimin-i Âliye Tatbikat muallimlerinden Latif Bey, Üyeler; Tedrisat-ı İbtidaiye Genel Müdürü Şefik Bey, Bezm-i Âlem Sultanisi müdiresi Hatice Hanım, Vefa Sultanisi eski müdürü Akil Bey, Darümuallimin-i Âliye Tatbikat muallimlerinden İhsan, Zeki, Ali ve beden eğitimi muallim yardımcısı Hilmi Beylerdir¹⁴²⁴. Mezunlar bayramın üçüncü günü

¹⁴¹⁵ “Ticaret Mekteb-i Âlisi Mezunin Cemiyeti'nden”, *Vakit*, 22 Ocak 1920.

¹⁴¹⁶ “Ticaret Mekteb-i Âlisi Mezunin Cemiyeti'nden”, *Vakit*, 29 Ocak 1920.

¹⁴¹⁷ “Hanımlara Ders”, *Vakit*, 19 Temmuz 1919.

¹⁴¹⁸ “Darümuallimin Mezunları Cemiyeti'nden”, *Vakit*, 29 Haziran 1919.

¹⁴¹⁹ “Darümuallimin Mezunları Cemiyeti'nden”, *Vakit*, 23 Temmuz 1919.

¹⁴²⁰ “Darümuallimin Mezunları Cemiyeti'nden”, *Vakit*, 28 Temmuz 1919.

¹⁴²¹ “Darümuallimin Mezunları Cemiyeti'nin Kongresi”, *Vakit*, 31 Temmuz 1919.

¹⁴²² “Darümuallimin Mezunları Cemiyeti'nden”, *Vakit*, 20 Ağustos 1919.

¹⁴²³ “Darümuallimin ve Darümuallimat Mezunları Cemiyeti”, *Vakit*, 21 Ağustos 1919.

¹⁴²⁴ “Darümuallimin ve Darümuallimat Mezunları Cemiyeti”, *Vakit*, 27 Ağustos 1919.

bayramlaşma düzenlemiş ve mezunlar davet edilmiştir¹⁴²⁵. Ayrıca Cemiyet'in genel sekreteri Latif Bey'in Azerbaycan mümessilliğine giderek, Cemiyet adına tebrikte bulunduğu kaydedilmiştir¹⁴²⁶.

3.8.2.9. Baytar Mektebi Talebesi Cemiyeti

Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi Talebe Cemiyeti'nin kurulması için ilk ruhsat alma girişimi Temmuz 1919'da başlamış¹⁴²⁷ ve son sınıf talebelerinin girişimiyle, memleketin cemiyet hayatına fenni ve tıbbi öneme sahip bir cemiyet daha eklenmiştir. Kuruluş amacının yardıma muhtaçların koruyuculuğu ve mesleğin ilerlemesi için çalışmalar yapmak olduğu söylenmiş ve ileride mezunlar cemiyetinin de açılması temenni edilmiştir¹⁴²⁸.

Okulda çıkan yangında tüm kitapları yanan talebelerin, bir kısım kitaplarını gönderen Harbiye Nezareti Umur-u Baytariye Dairesi Vekili Miralay Yusuf Ziya Bey'e teşekkür edilmiştir¹⁴²⁹.

¹⁴²⁵ “Darümuallimin ve Darümuallimat Mezunları Cemiyeti'nden”, *Vakit*, 6 Eylül 1919.

¹⁴²⁶ “Darümuallimin ve Darümuallimat Mezunları Cemiyeti'nin Tebriği”, *Vakit*, 5 Şubat 1920.

¹⁴²⁷ BOA. DH.HMŞ. 4/4., (H. 23 L. 1337-M. 22.07.1919).

¹⁴²⁸ “Bir Talebe Cemiyeti”, *Vakit*, 9 Ocak 1920.

¹⁴²⁹ “Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi Talebe Cemiyeti'nden”, *Vakit*, 2 Şubat 1920.

S O N U Ç

Birinci Dünya savaşıdan yenik olarak ayrılan Osmanlı Devleti, savaşı sonlandıran 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'ni imzaladıktan sonra rahat bir nefes almayı umarken, daha çetin bir ortamın içerisine düşmüştür. Mütareke Dönemi veya Millî Mücadele Dönemi olarak adlandırılan bu dönem, siyasi, sosyal, ekonomik, politik ve sağlık da dahil olmak üzere pek çok sorunla uğraşılan bir dönem olmuştur. Mütareke imzalama görevini de üstlenen Ahmet İzzet Paşa hükümetinden, 4. Damat Ferit Paşa hükümeti dönemine kadar yaşanan 18 aylık süreçte toplam 10 kabine kurulmuştur. Ortalama olarak her bir hükümetin 50 gün iktidarda kaldığı düşünüldüğünde, yaşanan otorite boşluğu ve istikrarsızlık daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Yaşanan bu istikrarsızlık eğitim faaliyetlerinin de gelişiminde en önemli engellerin başında gelmekte olup, yöneticilerin tasarladıkları icraatları gerçekleştirebilmelerine imkân vermemiştir.

Kurulan ilk kabinelerin hemen hepsinin ortak amacı, ülkenin bu hale gelmesinden sorumlu tuttıkları İttihat ve Terakki ile hesaplaşmak olmuştur. Bunda en büyük etkenin, İtilaf Devletlerine karşı bu konuda otoriter bir duruşa sahip olduğu izlenimi verilerek, en az zayıyla çıkma çabası olarak düşünülebilir. Ancak şahsi hesaplaşmaların ve fırkacılık zihniyetinin de uzantılarını görmek mümkündür. Bu hükümetlerin kurulma ve yıkılmaları çok kısa aralıklarla gerçekleşmiş, iç ve dış baskılara karşı koyamayan her kabine dağılmış, yerine ötekini aratmayan bir diğeri geçmiştir. Ali Rıza Paşa hükümetinin ömrünü sonlandıran gelişme İngilizlerin Kuvva-yı Milliye'yi suçlama talebini yerine getirmemekte direnmesi olmuş ve istifa etmek zorunda kalmıştır. Mütareke'nin ardından yaşananlar, hükümetlere istikrar kazanabilecekleri bir ortamı da sağlayamamıştır. Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıyla ülke iki farklı yönetim birimince idare edilmiş ve bu durum Mustafa Kemal Paşa'nın Milli direnişi kazanmasıyla son bulmuştur.

Yaşanan istikrarsızlıkların bir etkisi de askeri alana yansımıştır. İşgalleri durdurmada yetersiz kalan hükümetler, maddi olanaklarını tümüyle savunma harcamalarına ayırmak zorunda kaldıklarından, eğitim alanında yapılması gereken yatırımların da gerçekleşmemesine neden olmuştur. Maddi yetersizlik okulların açılmasına imkân vermediği gibi, eğitimde iyileştirmeler ve okulların tamiratlarına dahi olanak tanımamıştır. Bunun yanında I. Dünya

Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin el koyduğu yabancılara ait binaların birçoğu okul olarak kullanılmıştır. Mondros Mütarekesi'nin hemen sonrasında İtilaf devletleri tarafından işgal edilen bu binalarda faaliyet gösteren okullar tahliye edilmek zorunda bırakılmıştır. Askerlerin cephede yaptığı mücadelenin benzerini, cephe gerisinde maddi imkansızlıklara karşı eğitimciler yaşamak zorunda kalmıştır. Okulları nakledecek binanın olmaması, bina yetersizliğinden dolayı birkaç okulun aynı binada eğitim görmek zorunda kalması ve binaların bodrum katlarında eğitim için elverişsiz yerlerde bu faaliyetlerin gerçekleştiği bir dönem yaşanmıştır. Yönetime getirilen Nazırların eğitime dair en çok mesai harcadıkları konu da bu nedenle bina arayışları olmuştur.

Maddi yetersizlikler dolayısıyla öğretmenlerin maaşlarında da sıkıntılar yaşanmıştır. Özellikle vilayet bütçelerinden maaş alan memur ve ibtidai muallimleri büyük sıkıntılar yaşamış ve aylarca maaşlarını alamamışlardır. Konunun geçici çözümlerle halledilmek istenmesi uzun süre bu problemin devam etmesine neden olduğundan, artık dayanamayan ibtidai muallimleri greve gitmek zorunda kalmışlardır. Bazı muallimlerse geçinemediklerinden mesleği bırakmak zorunda kalmışlardır. Geçici çarelere başvurularak maaşları ödenen muallimlerin görevlerine geri dönmeleri sağlansa da uzun süre çözümsüz kalmış ve TBMM hükümetinin de üzerinde durduğu başlıca konulardan olmuştur. Vakit Gazetesi ibtidai muallimleri ile ilgili konunun bir nevi takipçisi olmuş ve durumlarını gün gün sütunlarına taşımıştır. Bu nedenle maaş meselesi çalışmamızda da detaylı olarak ele alınabilmektedir.

İncelenen dönemde eğitimi aksatan bir faktöründe salgın hastalıklar olduğu tespit edilmiştir. İspanyol nezlesi, veba, kızamık gibi çeşitli hastalıklar nedeniyle eğitim kesintiye uğramış, 1 Kasım 1918'den 8 Ocak 1919'a kadar okullar hastalık nedeniyle tatil edilmiştir. Bunun yanında hastalık dolayısıyla değerli birçok öğrenci ve öğretmen vefat etmiştir.

I. Dünya Savaşı'ndan itibaren ülkedeki öğretmen ve öğrencilerin cephelerde savaşmak zorunda kalması da eğitimin sağlıklı yürütülememesinin önemli nedenlerinden olmuştur. Ülkenin öğretmen ihtiyacının yaklaşık 40 bin dolaylarında olduğu göz önüne alındığında, eğitim konusunda ilerlemenin kaydedilememesinin nedeni de ortaya çıkmaktadır. Bu eksikliği gidermek isteyen yöneticiler, savaş sırasında silah altına alınan öğretmen ve öğrenciler konusunda bu gençlere bazı ayrıcalıklar tanımasını da sağlamıştır.

Yaşanan tüm imkansızlıklara rağmen teşkilat ve ders programlarında da bazı iyileştirmeler yapılmıştır. Özellikle Ali Kemal Bey'in Maarif Nazırlığı'na geldiği ilk günlerde Darülfünun'a yönelik büyük ıslahat ve teşkilatlanmalara girişilmiştir. Ders programlarında yapılan düzenlemeler nedeniyle birçok değerli hoca Darülfünun'dan tasfiye edilmiştir. Ali Kemal Bey bu tasfiyelerin gerekçesini Almanya'ya dönmek zorunda kalan hocalardan boşalan

derslerin doldurulma çabası olarak açıklasa da dönemin siyasi ortamı bu tasfiyelerde başka gerekçelerin olduğu izlenimini de vermiştir. Araştırmamızı yaptığımız Vakit Gazetesi'nin başyazarı A. E. Yalman'da Darülfünundan tasfiye edilen hocalar arasında yer almıştır. Aslında Yalman yazılarında düşüncelerini yayınlamada tavizkar davrandığını belirtse de özellikle, Ali Rıza Paşa hükümetinin Kuvva-yı Milliye'yi destekleyen tavrından sonra bu tutumunu değiştirmiş ve asıl düşüncelerini bir parçada olsa kaleme alabilmiştir. Ancak gazete sansüre uğramaktan kaçamamıştır. Çoğu kez farklı isimlerle gazete yayımlayarak haber ve düşünceler halka ulaştırmaya çalışmıştır.

Dönemin dikkat çeken bir diğer faaliyeti ise muallim örgütlenmeleridir. Muallimler Cemiyeti, tüm muallimlerin sözcülüğünü üstlenerek, hemen her konuda haklarını savunan ve bu tutumunu yalnızca muallimlerin haklarını korumada değil, tüm vatani konularda da sergileyen bir topluluk olmuştur. Cemiyet İzmir'in işgaliyle birlikte faaliyetlerini genişleterek ve halkı da arkasına alarak topyekûn bir savunma içerisine girmiştir. Protesto kararları, konferans ve mitinglerle yapılan işgallere karşı sesiz kalmayan cemiyet, özellikle işgalden dolayı zarar gören İzmirli'lere de kucak açmıştır. Ayrıca bu dönemde işsiz kalan pek çok muallimin, iş kapısı olmuş ve onların iş bulmalarına aracılık etmiştir.

Gazetenin muallimlerin maaşlarından sonra takipçisi olduğu ikinci konu Yurtdışına öğrenime giden talebelerdir. Ateş çemberi içinde kalan talebeler, abluka altına alınan şehirlerde parasız, pulsuz, aç ve sefil kalmışlardır. Kasım 1918'de başlayan talebeleri kurtarma mücadelesi Aralık 1919'a kadar devam etmiştir. Ülkeye geri dönmeye çalışan birçok talebe günler süren yolculukların sonunda varabilmiş, kimileri ise ulaşamadan okyanuslara terk edilmek zorunda kalmıştır.

Sonuç olarak bu dönem tüm zorluklara rağmen muallim ve talebenin el ele vererek hem vatanın hem de irfanın kurtuluşu için yoğun çaba sarfettiği bir dönem olmuştur. Vatana ve vatan evlatlarına sahip çıkan muallim ve talebeler kendi konumlarına göre yapmaları gereken her şeyi yılmadan ve ümitsizliğe kapılmadan yerine getirmişlerdir. Vakit Gazetesi bu süreçte yaşananları sütunlarında tümüyle yansıtamasa da hem vatanla ilgili konularda hem de vatanın geleceği olan talebeler konusunda desteğini esirgememiştir. Bu dönemde eğitime dair konuların hemen hepsi uzun süreçlere tabi olmak zorunda kalmış ve bu meselelerin halledilmesi görevini yerine getirmek ise "Gelecek gençlerin, gençler ise muallimlerin eseridir" sözünü söyleyen Millî Mücadele önderi Mustafa Kemal Atatürk'e kalmıştır.

KAYNAKÇA

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Belgeleri

- BOA., BEO., 4561/342014, (H. 23 C. 1337-M. 26.03.1919).
- BOA., BEO., 4574/343019 (H. 14 Ş. 1337-15.05.1919).
- BOA., BEO., 4612/345859 (H. 30 R. 1338-M. 22.01.1920).
- BOA., DH. EUM.5.Şb., 76/4 (H. 21 S. 1337-M. 26.11.1918).
- BOA., DH. EUM.AYŞ., 17/1, (H. 01 Za. 1337-M. 29.07.1919).
- BOA., DH. HMŞ. 4/4., (H. 23 L. 1337-M. 22.07.1919).
- BOA., DH. HMŞ., 4/4., (H. 13 Ş. 1337-M. 14.05.1919).
- BOA., DH. İ. UM. EK., 113/20, (H. 23 B. 1337-M. 24.04.1919).
- BOA., DH. UMVM., 67/65, (H. 12 C. 1337-M. 15.03.1919).
- BOA., DH. UMVM., 67/66, (H. 14 C. 1337-M. 17.03.1919).
- BOA., DH. UMVM., 67/73, (H. 11 Ş. 1337-M. 12.05.1919).
- BOA., HR. SYS., 2708/8, (H. 29 R. 1337-M. 01.02.1919).
- BOA., İ. DÜİT., 9/42 (H. 9 S. 1337-M. 14.11.1918).
- BOA., MF. MKT., 1237/4, (H. 10 Ra. 1337-M. 14.12.1918).
- BOA., MF. MKT., 1237/61, (H. 12 Ca.1337-M. 13.02.1919).
- BOA., MF. MKT., 1237/90, (H. 13 C. 1337-M. 16.03.1919).
- BOA., MF. MKT., 1238/120, (H. 27 N. 1337-M. 26.06.1919).
- BOA., MF. MKT., 1238/51, (H. 5 Ş. 1337-M. 6.05.1919).
- BOA., MF. MKT., 1238/78, (H. 21 Ş. 1337-M. 22.05.1919).
- BOA., MV., 250/143, (H. 28 B. 1337-M. 29.04.1919).
- BOA., MV., 251/87, (H. 4 Z. 1337-M. 31.08. 1919).

Resmî Yayınlar

- DÜSTÛR, (1869). “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi”, Matbaa-ı Amire, 2:184-205.
- DÜSTÛR, (1928). “1918 Maliye Bütçesine 9000 ve 1918 Maarif Bütçesine 2000 Liranın İlavesi Hakkında İrade-i Seniyye”, Evkaf Matbaası, 2 Tertip (11): 133.

- DÜSTÛR, (1928). “1919 Sene-i Maliyesince Dahiliye Bütçesine 93.000 ve Maarif Bütçesine 10.000 Lira İlavesi Hakkında İrade-i Seniyye”, Evkaf Matbaası, 2 Tertip (11): 567.
- DÜSTÛR, (1928). “1919 Senesi İçin Emniyet-i Umumiye Bütçesine 5000, Maarif Bütçesine 5739 ve Nafia Bütçesine 1000 Lira Tahsisat-ı Fevkalade İlavesi Hakkında Kararname”, Evkaf Matbaası, 2 Tertip (11): 418.
- DÜSTÛR, (1928). “1919 Senesi İçin Maliye Bütçesine 25.000 ve Maarif Bütçesine 21.000 Lira İlavesi Hakkında İrade-i Seniyye”, Evkaf Matbaası, 2 Tertip (11): 487.
- DÜSTÛR, (1928). “Darülfünun-ı Osmani Nizamnamesi”, Evkaf Matbaası, 2 Tertip, (11): 401-409.
- DÜSTÛR, (1928). “Maarif-i Umumiye Nezareti Teşkilatına Dair 7 Ramazan 1332 Tarihli Nizamnamenin 20, 21, 22, ve 23. Mevadd-ı Kaimesi Hakkında Nizamname”, Evkaf Matbaası, 2 Tertip, (11): 351-352.

Süreli Yayınlar

- “1313-1316 Tevellütlü Hizmet-i Maksure Erbabı”, *Vakit*, 27 Aralık 1918.
- “313-316 Tevellütlü Maksureliler”, *Muvakkat*, 10 Şubat 1919.
- “Acaba Kanımız mı Dondu?”, *Vakit*, 25 Şubat 1919.
- “Acınacak Bir Hal!”, *Vakit*, 2 Ekim 1919.
- “Açıktaki Kalan Muallime ve Muallimler”, *Vakit*, 26 Temmuz 1919.
- “Adalar Mektebi”, *Muvakkat*, 2 Ocak 1919.
- “Adalardaki Mekteplerin İadesi”, *Vakit*, 9 Ocak 1919.
- “Adalardaki Rum Mektepleri”, *Vakit*, 30 Aralık 1918.
- “Adile Sultan İnas Sultanisi Ser Maideliği”, *Vakit*, 16 Aralık 1919.
- “Ahlak Encümeni”, *Vakit*, 12 Eylül 1919.
- “Ahlak Encümeninin Mühim Bir Kararı”, *Vakit*, 11 Aralık 1919.
- “Akdeniz Vapuru”, *Vakit*, 14 Eylül 1919.
- “Akdeniz Vapuruyla Gelen Talebe Tahsisatı”, *Vakit*, 6 Eylül 1919.
- “Akdeniz ve Reşit Paşa”, *Vakit*, 26 Ağustos 1919.
- “Akdeniz Yolcularından Malumat”, *Vakit*, 26 Mayıs 1919.
- “Akşemsaddin Numune Mektebi”, *Vakit*, 21 Şubat 1919.
- “Ali Ekrem Bey”, *Vakit*, 1 Nisan 1919.
- “Ali Kemal Bey Tıp Fakültesi’nde”, *Vakit*, 30 Nisan 1919.
- “Ali Kemal Bey’in Beyanatı”, *Vakit*, 18 Mayıs 1919.
- “Ali Reşat Bey”, *Vakit*, 17 Mart 1919.
- “Alman Mektebinin İşgali”, *Vakit*, 12 Aralık 1918.

- “Alman Mekteplerinin Tahliyesi”, *Vakit*, 1 Aralık 1918.
- “Almanya ve Avusturya’daki Tebaamız”, *Vakit*, 20 Aralık 1918.
- “Almanya ve Avusturya-Macaristan’daki Talebe Vekilleri Heyeti’nden”, *Mütevakkat*, 31 Ocak 1919.
- “Almanya ve İsviçre’deki Talebe”, *Vakit*, 19 Haziran 1919.
- “Almanya, Avusturya ve Macaristan ile İsviçre’deki Evliya-ı Etfal Vekilleri Heyeti’nden”, *Mütevakkat*, 27 Ocak 1919.
- “Almanya’da, Avusturya-Macaristan’daki Talebemiz”, *Vakit*, 21 Kasım 1918.
- “Almanya’daki Talebe”, *Vakit*, 15 Mart 1920.
- “Almanya’daki Talebe”, *Vakit*, 7 Mart 1920.
- “Almanya’daki Talebemiz”, *Mütevakkat*, 29 Ocak 1919.
- “Almanya’daki Talebemiz”, *Vakit*, 21 Nisan 1919.
- “Almanya’daki Talebemiz”, *Vakit*, 22 Aralık 1919.
- “Almanya’daki Talebemiz”, *Vakit*, 28 Ağustos 1919.
- “Almanya’daki Talebenin Velileri”, *Vakit*, 21 Kasım 1918.
- “Almanya’daki Talebeye Muavenet”, *Vakit*, 28 Mart 1919.
- “Almanya’daki Tebaamız”, *Muvakkat*, 5 Şubat 1919.
- “Almanya’daki Tebaamız”, *Vakit*, 14 Aralık 1918.
- “Almanya’dan Gelen Talebe”, *Vakit*, 19 Haziran 1919.
- “Almanya’dan Gelen Talebemiz”, *Vakit*, 30 Mayıs 1919.
- “Almanya’dan Gelen Yolcularımız”, *Vakit*, 25 Mayıs 1919.
- “Almanya’dan Gelen Ziraat Talebesi”, *Vakit*, 29 Ocak 1920.
- “Almanya’ya Gidecek Talebe”, *Vakit*, 30 Ekim 1918.
- “Almanya’ya Gönderilen Talebe Hakkında”, *Vakit*, 24 Ekim 1919.
- “Amerika’da Tahsil”, *Vakit*, 15 Eylül 1919.
- “Amerikalılar Ne İçin Hastane İstiyorlar”, *Vakit*, 7 Ağustos 1919.
- “Anadolu’daki Harekât-ı Milliye’nin Esbabı”, *Vakit*, 5 Ekim 1919.
- “Asaf ve Ziya Paşalar”, *Vakit*, 4 Mart 1919.
- “Askeri ve Mülki Baytar Mektepleri”, *Vakit*, 12 Nisan 1920.
- “Askeri ve Mülki Baytar Mektepleri”, *Vakit*, 28 Mart 1920.
- “Askeri ve Mülkiye Baytar Mekteplerinin Tevhidi”, *Vakit*, 2 Mayıs 1919.
- “Asri Mektep”, *Vakit*, 24 Temmuz 1919.
- “Asri Mektep”, *Vakit*, 26 Ağustos 1919.
- “Aşîyan İdadisi”, *Muvakkat*, 21 Ocak 1919.

- “Aşiyân İdadisi”, *Vakit*, 20 Ağustos 1919.
- “Aşiyân’ın Sene-i Devriyesi”, *Vakit*, 4 Şubat 1920.
- “Avrupa’da Talebe Tahsisatı”, *Vakit*, 16 Mart 1920.
- “Avrupa’da Talebemiz”, *Vakit*, 1 Nisan 1920.
- “Avrupa’daki Talebe Vekilleri Heyeti’nden”, *Mütevakkat*, 11 Şubat 1919.
- “Avrupa’daki Talebe Velilerinin İctima’ı”, *Vakit*, 28 Kasım 1918.
- “Avrupa’daki Talebe”, *Vakit*, 23 Mart 1919.
- “Avrupa’daki Talebe”, *Vakit*, 24 Aralık 1918.
- “Avrupa’daki Talebe”, *Vakit*, 5 Aralık 1918.
- “Avrupa’daki Talebemiz İçin”, *Muvakkat*, 6 Şubat 1919.
- “Avrupa’daki Talebemiz Ne Halde?”, *Vakit*, 15 Nisan 1919.
- “Avrupa’daki Talebemiz”, *Evkât*, 22 Ocak 1919.
- “Avrupa’daki Talebemiz”, *Muvakkat*, 19 Ocak 1919.
- “Avrupa’daki Talebemiz”, *Vakit*, 14 Aralık 1919.
- “Avrupa’daki Talebemiz”, *Vakit*, 18 Haziran 1919.
- “Avrupa’daki Talebemiz”, *Vakit*, 2 Nisan 1920.
- “Avrupa’daki Talebemiz”, *Vakit*, 22 Nisan 1919.
- “Avrupa’daki Talebemiz”, *Vakit*, 23 Kasım 1918.
- “Avrupa’daki Talebemiz”, *Vakit*, 23 Nisan 1919.
- “Avrupa’daki Talebemiz”, *Vakit*, 25 Kasım 1918.
- “Avrupa’daki Talebemiz”, *Vakit*, 27 Kasım 1918.
- “Avrupa’daki Talebemiz”, *Vakit*, 4 Mart 1919.
- “Avrupa’daki Talebemiz”, *Vakit*, 7 Aralık 1918.
- “Avrupa’daki Talebimizin Tahsisatı”, *Vakit*, 15 Nisan 1919.
- “Avrupa’daki Talebenin Mahsusatı”, *Vakit*, 18 Kasım 1918.
- “Avrupa’daki Talebenin Tahsisatı”, *Vakit*, 10 Ekim 1919.
- “Avrupa’daki Talebeye Gönderilecek Mebaliğ”, *Vakit*, 8 Kasım 1918.
- “Avrupa’daki Tebaamız”, *Vakit*, 25 Mart 1919.
- “Avrupa’daki Tebaamız”, *Vakit*, 26 Mart 1919.
- “Avrupa’dan Gelen Talebe”, *Vakit*, 13 Ağustos 1919.
- “Avrupa’dan Gelen Talebemiz Hakkında Talimatname”, *Vakit*, 21 Ağustos 1919.
- “Avrupa’ya Gidecek Talebe”, *Vakit*, 18 Ekim 1919.
- “Avrupa’ya Gönderilecek Talebe Nizamnamesi”, *Vakit*, 29 Mart 1920.
- “Avrupa’ya Gönderilecek Talebe”, *Vakit*, 22 Aralık 1919.

- “Avrupa’ya Gönderilecek Talebe”, *Vakit*, 23 Kasım 1919.
- “Avrupa’ya Gönderilen Talebe”, *Vakit*, 27 Ekim 1919.
- “Avrupa’ya Talebe İ’zamu”, *Vakit*, 28 Temmuz 1919.
- “Avusturya Ahvali”, *Vakit*, 27 Haziran 1919.
- “Avusturya ve İsviçre’deki Tebaamız”, *Vakit*, 14 Ağustos 1919.
- “Avusturya ve Macaristan’daki Talebemiz”, *Vakit*, 3 Kasım 1919.
- “Avusturya’da”, *Vakit*, 7 Temmuz 1919.
- “Avusturya’daki Tebaamız”, *Vakit*, 20 Haziran 1919.
- “Avusturya’dan Gelen Tebaamız”, *Vakit*, 26 Haziran 1919.
- “Aydın Muallimin Cemiyeti”, *Mütevakkat*, 14 Şubat 1919.
- “Aydın Muallimlerinin Maaşatı”, *Vakit*, 5 Nisan 1920.
- “Azl”, *Vakit*, 28 Mart 1919.
- “Bahriye Nezareti”, *Vakit*, 1 Mart 1919.
- “Batum’dan Gelenler”, *Vakit*, 30 Ekim 1918.
- “Baytar Mekatibi Tevhid Edildi”, *Vakit*, 31 Mart 1920.
- “Baytar Mektebi Ne Olacak”, *Vakit*, 17 Ocak 1920.
- “Baytar Mektebi Yangını”, *Vakit*, 18 Ocak 1920.
- “Baytar Mektepleri”, *Vakit*, 22 Ocak 1920.
- “Baytar Mekteplerinin Tevhidi”, *Vakit*, 22 Nisan 1920.
- “Baytar Mekteplerinin Tevhidi”, *Vakit*, 22 Nisan 1920.
- “Baytar Mekteplerinin Tevhidi”, *Vakit*, 22 Şubat 1920.
- “Bekir Ağa Bölüğü’nde”, *Vakit*, 25 Eylül 1919.
- “Berliç Mektebi”, *Vakit*, 9 Şubat 1920.
- “Berlin’de Büyük Bir Türk Nümayişi”, *Vakit*, 21 Mart 1919.
- “Berlin’den Gelen Bir Yolcu”, *Vakit*, 20 Şubat 1919.
- “Beykoz Sanayi-i Ziraıyye Mektebi”, *Vakit*, 20 Mart 1919.
- “Beyrut’taki Türk Talebeleri”, *Vakit*, 9 Ocak 1919.
- “Bezm-i Âlem Sultanisi”, *Vakit*, 19 Aralık 1919.
- “Bezm-i Âlem Vâlide Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 1 Eylül 1919.
- “Bezm-i Âlem Vâlide Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 11 Eylül 1919.
- “Bezm-i Âlem Vâlide Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 11 Kasım 1919.
- “Bezm-i Âlem Vâlide Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 19 Eylül 1919.
- “Bezm-i Âlem Vâlide Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 24 Aralık 1918.
- “Bezm-i Âlem Valide Sultanisinde Konferans”, *Vakit*, 26 Kasım 1919.

- “Bir Hanım Kızın İntiharı”, *Vakit*, 24 Haziran 1919.
- “Bir İzah”, *Vakit*, 11 Aralık 1918.
- “Bir Komisyon”, *Vakit*, 23 Aralık 1919.
- “Bir Muallimin İrtihali”, *Vakit*, 1 Aralık 1919.
- “Bir Talebe Cemiyeti”, *Vakit*, 9 Ocak 1920.
- “Bir Ziy’a”, *Vakit*, 30 Aralık 1918.
- “Bu Sene Çıkan Tıbbiyelilere”, *Vakit*, 31 Temmuz 1919.
- “Buğday Zammı”, *Vakit*, 9 Ekim 1919.
- “Buhran Alameti Yok”, *Vakit*, 18 Temmuz 1919.
- “Bursa Ziraat Ameliyat Mektebi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 10 Ekim 1919.
- “Büyükkada Eytamhanesi”, *Muvakkat*, 8 Şubat 1919.
- “Büyükkada’daki Rum Ruhban Mektebi”, *Vakit*, 25 Aralık 1918.
- “Celaleddin Arif Bey”, *Muvakkat*, 20 Ocak 1919.
- “Cemiyet-i Müderrisin”, *Vakit*, 15 Temmuz 1919.
- “Coğrafya Darülmesaii’nden”, *Vakit*, 6 Şubat 1920.
- “Çamlıca İnas Sultanisi”, *Vakit*, 13 Aralık 1919.
- “Çamlıca ve Galatasaray Sultanileri”, *Vakit*, 9 Şubat 1920.
- “Çerkez Numune İnas Mektepleri”, *Vakit*, 14 Ekim 1919.
- “Çirkin Bir Kadirşinaslık”, *Vakit*, 21 Şubat 1919.
- “Damat Ferid Paşa Kabinesi İstifa Etti – Yeni Kabinenin Teşekkülü”, *Vakit*, 3 Ekim 1919.
- “Damat Ferit Paşa Kabinesinin Teşekkülü”, *Vakit*, 5 Mart 1919
- “Darü’l Hilafeti’l Aliyye”, *Muvakkat*, 5 Ocak 1919.
- “Darül Hilafe Medresesi”, *Vakit*, 14 Eylül 1919.
- “Darül Hilafeti’l Aliyye”, *Vakit*, 12 Eylül 1919.
- “Darülaceze İbtidai Mektebi”, *Vakit*, 8 Şubat 1920.
- “Darülbedayi Yeni Tiyatrosu”, *Vakit*, 14 Mayıs 1919.
- “Darülelhan’a Talebat ve Talebe Kabulü”, *Vakit*, 14 Eylül 1919.
- “Darülfünun Darülmesaiileri”, *Vakit*, 11 Mart 1920.
- “Darülfünun Divanı”, *Vakit*, 1 Aralık 1919.
- “Darülfünun Edebiyat Fakültesi Umumi Konferansları”, *Vakit*, 3 Mart 1919.
- “Darülfünun Edebiyat Medresesi Talebe Derneği’nden”, *Vakit*, 26 Kasım 1919.
- “Darülfünun Edebiyat Medresesi Talebe Derneği’nden”, *Vakit*, 4 Mart 1920.
- “Darülfünun Edebiyat ve Hukuk Fakültesi Meclis-i Müderrisin Riyaseti’nden”, *Vakit*, 7 Mart 1919.

- “Darülfünun Emmini Besim Ömer Paşa”, *Vakit*, 3 Kasım 1919.
- “Darülfünun Eminliği” *Vakit*, 10 Kasım 1919.
- “Darülfünun Eminliği”, *Vakit*, 2 Kasım 1919.
- “Darülfünun Eminliği”, *Vakit*, 31 Ekim 1919.
- “Darülfünun Fakültesi’ne Devam Edenler Cemiyeti’nden”, *Vakit*, 13 Kasım 1919.
- “Darülfünun Fen Fakültesine Duhul Şeraiti”, *Vakit*, 1 Eylül 1919.
- “Darülfünun Fen Medresesi Riyaseti”, *Vakit*, 11 Mart 1920.
- “Darülfünun Fen Medresesi Riyaseti”, *Vakit*, 16 Mart 1920.
- “Darülfünun Fünun Fakültesi’ne Devam Edenler Cemiyeti’nden”, *Vakit*, 7 Temmuz 1919.
- “Darülfünun Gençliğinin Prensipleri”, *Vakit*, 21 Nisan 1919.
- “Darülfünun Hukuk ve Fen Fakültesi”, *Vakit*, 12 Eylül 1919.
- “Darülfünun Hukuk ve Fen Fakültesi”, *Vakit*, 6 Eylül 1919.
- “Darülfünun Islahatı”, *Vakit*, 8 Mart 1919
- “Darülfünun İlm-i Arz Kürsüsü”, *Vakit*, 31 Ekim, 1919.
- “Darülfünun İmtihanları”, *Vakit*, 3 Şubat 1920.
- “Darülfünun İntihabatı”, *Vakit*, 21 Ekim 1919.
- “Darülfünun Konferansları”, *Vakit*, 22 Mart 1919.
- “Darülfünun Medreseleri Riyaseti”, *Vakit*, 18 Aralık 1919.
- “Darülfünun Mezunları”, *Vakit*, 27 Eylül 1919.
- “Darülfünun Muallimleri Arasında Tebeddülât”, *Vakit*, 11 Temmuz 1919.
- “Darülfünun Muallimliği”, *Vakit*, 10 Kasım 1919.
- “Darülfünun Mübayaat Komisyonundan”, *Vakit*, 11 Eylül 1919.
- “Darülfünun Mübayaat Komisyonundan”, *Vakit*, 20 Ekim 1919.
- “Darülfünun Müderrisleri”, *Vakit*, 22 Nisan 1920.
- “Darülfünun Müdür-i Umumiyesi”, *Vakit*, 20 Şubat 1919.
- “Darülfünun Müdüriyet-i Umumiye Vekaleti”, *Muvakkat*, 3 Şubat 1919.
- “Darülfünun Müdüriyet-i Umumiyesi ve Naim Bey”, *Vakit*, 15 Nisan 1919.
- “Darülfünun Nebatat Muallimliği”, *Vakit*, 12 Ocak 1919.
- “Darülfünun Nizamnamesi Layihası”, *Vakit*, 7 Temmuz 1919.
- “Darülfünun Nizamnamesi”, *Vakit*, 11 Eylül 1919.
- “Darülfünun Nizamnamesi”, *Vakit*, 13 Ekim 1919.
- “Darülfünun Nizamnamesi”, *Vakit*, 15 Temmuz 1919.
- “Darülfünun Nizamnamesi”, *Vakit*, 22 Ekim 1919.
- “Darülfünun Nizamnamesi”, *Vakit*, 23 Haziran 1919.

- “Darülfünun Nizamnamesi”, *Vakit*, 30 Nisan 1919.
- “Darülfünun Talebesi ve Şirket-i Hayriye”, *Vakit*, 27 Ekim 1919.
- “Darülfünun Talebesi’nin Bir Talebi”, *Vakit*, 24 Aralık 1919.
- “Darülfünun Tarih Müderrisliği”, *Vakit*, 20 Nisan 1919.
- “Darülfünun Teşkilatı”, *Vakit*, 24 Mart 1919.
- “Darülfünun Teşkilatı”, *Vakit*, 30 Kasım 1918.
- “Darülfünun Tıp Fakültesi’nden”, *Vakit*, 7 Ağustos 1919.
- “Darülfünun ve Mekatib-i Âliyye’ye Davet”, *Vakit*, 5 Ocak 1920.
- “Darülfünun ve Mekatib-i Sultaniye”, *Muvakkat*, 2 Ocak 1919.
- “Darülfünun’a Girenler”, *Vakit*, 8 Ekim 1919.
- “Darülfünun’a Talebe Kabulü”, *Vakit*, 8 Şubat 1920.
- “Darülfünun’a Verilecek Şekil”, *Vakit*, 15 Ocak 1919.
- “Darülfünunda Bir İstifa”, *Vakit*, 9 Aralık 1918.
- “Darülfünunda Ermenice Tedrisat”, *Vakit*, 31 Ekim 1919.
- “Darülfünunda Hanımlara Konferans”, *Vakit*, 19 Mayıs 1919.
- “Darülfünunda İlmi Bir Tezahür”, *Vakit*, 9 Mayıs 1919.
- “Darülfünunda Kapıcılık İhdası”, *Vakit*, 1 Mart 1920.
- “Darülfünunda Serbest Dersler”, *Vakit*, 21 Şubat 1919.
- “Darülfünunda Tadilat”, *Vakit*, 14 Mart 1919.
- “Darülfünunda Tebeddülât”, *Vakit*, 23 Mart 1919.
- “Darülfünunda Tedrisat Başlıyor”, *Vakit*, 11 Kasım 1919.
- “Darülfünunda”, *Vakit*, 13 Aralık 1918.
- “Darülfünunda”, *Vakit*, 24 Ekim 1919.
- “Darülfünunda”, *Vakit*, 27 Şubat 1919.
- “Darülfünunda”, *Vakit*, 6 Ocak 1920.
- “Darülfünun’u Ziyaret”, *Vakit*, 7 Mayıs 1919.
- “Darülfünun’un Küşadı”, *Vakit*, 9 Ocak 1920.
- “Darülfünun”, *Vakit*, 14 Kasım 1919.
- “Darülfünun”, *Vakit*, 3 Ekim 1919.
- “Darülfünun”, *Vakit*, 9 Nisan 1920.
- “Darülfünun’a Talebe Kabulü Hakkında”, *Vakit*, 25 Kasım 1919.
- “Darülfünun’a Talebe Kaydı”, *Vakit*, 5 Ağustos 1919.
- “Darülfünunda Tebeddülât”, *Vakit*, 23 Mart 1919.
- “Darülfünunda”, *Vakit*, 24 Ekim 1919.

- “Darülfünunda”, *Vakit*, 7 Kasım 1919.
- “Darülfünunlu Hanımlar Şerefine Konser”, *Vakit*, 2 Nisan 1919.
- “Darülfünunluların Mitingi”, *Vakit*, 9 Ocak 1920.
- “Darülfünun’un İstiklali”, *Vakit*, 9 Temmuz 1919.
- “Darülmualimat Müdürü İşten El Çektirildi”, *Vakit*, 13 Kasım 1919.
- “Darülmualimat Tahkikatı”, *Vakit*, 17 Kasım 1919.
- “Darülmualimat’ı Ziyaret”, *Mütevakkat*, 11 Şubat 1919.
- “Darülmualimat’ta Bir Müsamere”, *Vakit*, 16 Temmuz 1919.
- “Darülmualimat-ı Âliye Hamamının Tamiri”, *Vakit*, 30 Aralık 1919.
- “Darülmualimat-ı Âliye Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 14 Ekim 1919.
- “Darülmualimat-ı Âliye Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 21 Ekim 1919.
- “Darülmualimat-ı Âliye”, *Vakit*, 14 Kasım 1919.
- “Darülmualimin Açılıyor Mu?”, *Muvakkat*, 10 Şubat 1919.
- “Darülmualimin Açılıyor”, *Muvakkat*, 21 Ocak 1919.
- “Darülmualimin de Talebeye Vaz-u Nasihat”, *Vakit*, 5 Aralık 1919.
- “Darülmualimin de Vaz-ı Nasihat”, *Vakit*, 1 Aralık 1919.
- “Darülmualimin Fransızca Muallimi”, *Vakit*, 7 Ocak 1919.
- “Darülmualimin İhtifali”, *Vakit*, 2 Şubat 1920.
- “Darülmualimin Meselesi”, *Vakit*, 23 Temmuz 1919.
- “Darülmualimin Meselesi”, *Vakit*, 28 Temmuz 1919.
- “Darülmualimin Meselesi”, *Vakit*, 29 Temmuz 1919.
- “Darülmualimin Mezunları Cemiyeti’nden”, *Vakit*, 20 Ağustos 1919.
- “Darülmualimin Mezunları Cemiyeti’nden”, *Vakit*, 23 Temmuz 1919.
- “Darülmualimin Mezunları Cemiyeti’nden”, *Vakit*, 28 Temmuz 1919.
- “Darülmualimin Mezunları Cemiyeti’nden”, *Vakit*, 29 Haziran 1919.
- “Darülmualimin Mezunları Cemiyeti’nin Kongresi”, *Vakit*, 31 Temmuz 1919.
- “Darülmualimin Mezunları”, *Vakit*, 24 Temmuz 1919.
- “Darülmualimin Müdür Yardımcısı”, *Vakit*, 7 Ocak 1919.
- “Darülmualimin Müdürlüğü”, *Muvakkat*, 2 Ocak 1919.
- “Darülmualimin Sen-i Tedrisiyesi”, *Vakit*, 2 Mayıs 1919.
- “Darülmualimin Talebesi Hakkında”, *Vakit*, 4 Mayıs 1919.
- “Darülmualimin Tatbikat Mektebi Açılıyor”, *Vakit*, 26 Şubat 1919.
- “Darülmualimin ve Darülmualimat Mezunları Cemiyeti’nden”, *Vakit*, 6 Eylül 1919.
- “Darülmualimin ve Darülmualimat Mezunları Cemiyeti’nin Tebriği”, *Vakit*, 5 Şubat 1920.

- “Darülmuallimin ve Darülmuallimat Mezunları Cemiyeti”, *Vakit*, 21 Ağustos 1919.
- “Darülmuallimin ve Darülmuallimat Mezunları Cemiyeti”, *Vakit*, 27 Ağustos 1919.
- “Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi”, *Vakit*, 17 Nisan 1919.
- “Darülmuallimin ve Darülmuallimat’a Talebe Kabulü”, *Vakit*, 11 Eylül 1919.
- “Darülmuallimin ve Darülmuallimat”, *Vakit*, 25 Nisan 1919.
- “Darülmuallimin ve Seyr-i Sefain İdaresi”, *Mütevakkat*, 18 Şubat 1919.
- “Darülmuallimin’de Konferans”, *Vakit*, 5 Haziran 1919;
- “Darülmuallimin’i Ziyaret”, *Vakit*, 1 Mayıs 1919.
- “Darülmuallimin’in 74. Sene-i Devriyesi”, *Vakit*, 3 Şubat 1920.
- “Darülmuallimin’in Yeni Kadrosu”, *Vakit*, 8 Ekim 1919.
- “Darülmuallimin-i Âliye Müdüriyeti”, *Muvakkat*, 5 Ocak 1919.
- “Darülmuallimin-i Âliye Müdüriyeti’nden”, *Mütevakkat*, 14 Şubat 1919.
- “Darülmuallimin-i Âliye Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 15 Eylül 1919.
- “Darülmuallimin-i Âliye Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 19 Eylül 1919.
- “Darülmuallimin-i Âliye Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 28 Eylül 1919.
- “Darülmuallimin-i Âliye Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 6 Eylül 1919.
- “Darülmuallimin-i Âliye ve İbtidaiye”, *Vakit*, 25 Temmuz 1919.
- “Darülmuallimin-i Âliye’nin İmtihanları”, *Vakit*, 12 Nisan 1920.
- “Davutpaşa Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 17 Eylül 1919.
- “Demiryolları Mekatib-i Muallimin ve Müdavimini”, *Vakit*, 24 Aralık 1919.
- “Ders Senesi Başladı”, *Vakit*, 2 Eylül 1919.
- “Dişçi Mekteb-i Âlisi”, *Vakit*, 12 Ekim 1919.
- “Dişçi Mektebi’nden Şikayetler”, *Vakit*, 10 Ocak 1920.
- “Doktor Mazhar Osman ve Kemal Cenap Bey Davası”, *Vakit*, 13 Kasım 1919.
- “Doktor Papa’nın İstifası”, *Muvakkat*, 4 Ocak 1919.
- “Dördüncü Damat Ferid Paşa Kabinesi”, *Vakit*, 6 Nisan 1920.
- “Ecnebi Mekteplerinin Tahliyesi Meselesi”, *Vakit*, 30 Ekim 1918.
- “Ecnebi Memleketteki Türklerle Muhabere”, *Vakit*, 6 Aralık 1918.
- “Eczacı Mektebi’nde”, *Muvakkat*, 10 Şubat 1919.
- “Eczacı Mektebi”, *Vakit*, 10 Haziran 1919.
- “Edebiyat Fakültesi Divanı”, *Vakit*, 6 Kasım 1919.
- “Edebiyat Fakültesi Katib-i Umumiliği”, *Vakit*, 29 Ocak 1920.
- “Edebiyat Fakültesi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 8 Ocak 1919.
- “Edebiyat Fakültesi Müdürünün İstifası”, *Vakit*, 8 Aralık 1918.

- “Edebiyat Fakültesi Talebe Derneği’nden”, *Vakit*, 18 Ağustos 1919.
- “Edebiyat Fakültesi Talebe Derneği’nden”, *Vakit*, 2 Aralık 1919.
- “Edebiyat Fakültesi Talebe Derneği’nden”, *Vakit*, 6 Eylül 1919.
- “Edebiyat Fakültesi Talebe Derneği’nden”, *Vakit*, 7 Ağustos 1919.
- “Edebiyat Fakültesi Umumi Konferansları”, *Mütevakkat*, 17 Şubat 1919.
- “Edebiyat Fakültesi Umumi Konferansları”, *Vakit*, 27 Şubat 1919.
- “Edebiyat Fakültesi Umumi Konferansları”, *Vakit*, 7 Mart 1919.
- “Edebiyat Medresesi Kâtip Umumiliği’nden”, *Vakit*, 24 Şubat 1920.
- “Edebiyat Medresesi Meclis-i Müderrisin Riyaseti”, *Vakit*, 26 Kasım 1919.
- “Edebiyat ve Hukuk Fakülteleri Riyaseti”, *Vakit*, 3 Aralık 1919.
- “Edirne’de İbtidai Muallimleri”, *Vakit*, 21 Nisan 1920.
- “Ekim Maaşı”, *Vakit*, 30 Ekim 1918.
- “Erenköy İnas Sultanisi’nden”, *Vakit*, 18 Eylül 1919.
- “Eski Darülmuallimin Talebesine”, *Vakit*, 4 Kasım 1918.
- “Evkat Gazetesinin Tatili”, *Vakit*, 24 Aralık 1919.
- “Fatih İnas Numune Mektebi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 23 Nisan 1920.
- “Fazilet Mükafatı”, *Mütevakkat*, 11 Şubat 1919.
- “Fazilet Mükafatı”, *Vakit*, 26 Şubat 1920.
- “Fen Fakültesi Meclis-i Müderrisin Riyaseti”, *Vakit*, 13 Ocak 1920.
- “Fen Fakültesi Riyaseti”, *Vakit*, 1 Mart 1920.
- “Feyziye Mektebi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 19 Ağustos 1919.
- “Fırka İhtilafı”, *Vakit*, 19 Temmuz 1919.
- “Fırkaların Kabineye Karşı Vaziyeti”, *Vakit*, 22 Temmuz 1919.
- “Fransız Liseleri”, *Vakit*, 20 Şubat 1919.
- “Fransızca Öğrenmek İsteyenlere”, *Vakit*, 3 Ağustos 1919.
- “Fünun Fakültesi ve Ticaret Mektebi”, *Vakit*, 1 Ekim 1919.
- “Fünun Fakültesi’nde Teşkilat”, *Vakit*, 31 Mart 1919.
- “Gaip Mektep Müdür-ü Sanisi”, *Vakit*, 1 Aralık, 1919.
- “Galatasaray Konferansları”, *Vakit*, 5 Aralık 1919.
- “Galatasaray Mekteb-i Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 10 Ocak 1919.
- “Galatasaray Mekteb-i Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 12 Eylül 1919.
- “Galatasaray Mekteb-i Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 6 Eylül 1919.
- “Galatasaray Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 18 Eylül 1919.
- “Galatasaray Sultanisi’nde Fransız Muallimler”, *Vakit*, 31 Ekim 1919.

- “Galatasaray Sultanisi’nde, *Vakit*, 1 Mayıs 1919.
- “Galatasaray Sultanisi’nin Muallimleri”, *Vakit*, 10 Mart 1920.
- “Galatasaray Sultanisi”, *Vakit*, 17 Kasım 1918.
- “Galatasaray Sultanisi”, *Vakit*, 20 Aralık 1918.
- “Galatasaray Sultanisi”, *Vakit*, 29 Ekim 1919.
- “Galatasaray Sultanisi”, *Vakit*, 7 Nisan 1919.
- “Galatasaray’da Bir Konferans”, *Vakit*, 15 Kasım 1919.
- “Galatasaray’ı Ziyaret”, *Vakit*, 21 Ocak 1920.
- “Gazeteci Memur ve Muallimler”, *Vakit*, 29 Haziran 1919.
- “Gelenler”, *Vakit*, 17 Ağustos 1919.
- “General D’esperey Galatasaray Sultanisi’nde”, *Vakit*, 26 Kasım 1918.
- “Göztepe Bağcılık Ameliyat Mektebi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 24 Ağustos 1919.
- “Gülcemal Vapuruyla Viyana’dan Avdet Eden Talebe Beylerden Rica”, *Vakit*, 28 Ağustos 1919.
- “Gülcemal’in Tehiri”, *Vakit*, 26 Ağustos 1919.
- “Halile-i Mahmudiye Mektebi”, *Vakit*, 18 Ağustos 1919.
- “Halkalı Mektebi Mezunları”, *Vakit*, 8 Haziran 1919.
- “Halkalı Mektebi Nakledilecek Mi”, *Vakit*, 20 Ağustos 1919.
- “Halkalı Mektebi”, *Vakit*, 21 Ağustos 1919.
- “Halkalı Mektebine Dair”, *Vakit*, 19 Temmuz 1919.
- “Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Müdüriyeti’nden”, *Mütevakkat*, 14 Şubat 1919.
- “Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Talebe Cemiyeti’nden”, *Vakit*, 6 Eylül 1919.
- “Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi’nden”, *Vakit*, 24 Temmuz 1919.
- “Halkalı Ziraat Mektebi Hakkında Tahkikat”, *Vakit*, 13 Ekim 1919.
- “Halkalı Ziraat Mektebi Hakkında Tahkikat”, *Vakit*, 13 Ekim 1919.
- “Halkalı Ziraat Mektebi Muallimleri”, *Vakit*, 28 Şubat 1919.
- “Halkalı Ziraat Mektebi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 13 Ocak 1919.
- “Halkalı Ziraat Mektebi Müdürlüğü”, *Vakit*, 1 Aralık 1919.
- “Halkalı Ziraat Mektebi Teftiş Ediliyor”, *Vakit*, 16 Temmuz 1919.
- “Halkalı Ziraat Mektebi Üç Sene”, *Vakit*, 31 Aralık 1919.
- “Halkalı Ziraat Mektebi’nin Islahı”, *Vakit*, 20 Mart 1919.
- “Halkalı Ziraat Mektebi”, *Vakit*, 1 Eylül 1919.
- “Halkalı Ziraat Mektebi”, *Vakit*, 14 Eylül 1919.
- “Halkalı Ziraat Mektebi”, *Vakit*, 22 Eylül 1919.

- “Halkalı Ziraat Mektebi”, *Vakit*, 22 Temmuz 1919.
- “Halkalı Ziraat Mektebi”, *Vakit*, 29 Temmuz 1919.
- “Halkalı Ziraat Mektebi”, *Vakit*, 4 Aralık 1919.
- “Halkalı Ziraat Mektebi”, *Vakit*, 8 Mart 1919.
- “Halkalı Ziraat Mektebi’nin Nakli”, *Vakit*, 4 Eylül 1919.
- “Halkalıları Davet”, *Vakit*, 20 Eylül 1919.
- “Hanımlara Ders”, *Vakit*, 19 Temmuz 1919.
- “Hanımlarımızın Doktorluğu”, *Vakit*, 8 Temmuz 1919.
- “Hanımlarımızın Tıp Fakültesi’ne Kabulü”, *Vakit*, 7 Temmuz 1919.
- “Harbiye Nezareti Talebesi Ne Olacak?”, *Vakit*, 17 Eylül 1919.
- “Harekât-ı Milliye”, *Vakit*, 7 Ekim 1919.
- “Hareket-i Milliye ile İtilaf”, *Vakit*, 5 Ekim 1919.
- “Harik”, *Vakit*, 12 Kasım 1918.
- “Hasan Ferit Bey”, *Vakit*, 8 Ocak 1920.
- “Hasta Bakıcı Mektebi”, *Vakit*, 12 Ekim 1919.
- “Hastalanan Muallim ve Muallimeler”, *Vakit*, 31 Ekim 1918.
- “Hatır İçin Kapatılan Mektep”, *Vakit*, 2 Mart 1920.
- “Hilal-i Ahmer Hemşireleri”, *Mütevakkat*, 15 Şubat 1919.
- “Hilal-i Ahmer Hemşireleri”, *Vakit*, 29 Mart 1919.
- “Hilal-i Ahmer Hemşirelerinin Azimet”, *Mütevakkat*, 18 Şubat 1919.
- “Hilal-i Ahmer Üsera Komisyonu’ndan”, *Mütevakkat*, 17 Şubat 1919.
- “Himaye-i Hazret-i Padişahi”, *Vakit*, 19 Aralık 1918.
- “Hizmet-i Devlet’e Kabul”, *Vakit*, 11 Kasım 1919.
- “Hukuk Fakültesi Divan Azası”, *Vakit*, 13 Kasım 1919.
- “Hukuk Fakültesi İmtihanları”, *Vakit*, 19 Mayıs 1919.
- “Hukuk Fakültesi Meclis-i Müderrisini”, *Vakit*, 18 Nisan 1919.
- “Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti’nden”, *Vakit*, 23 Eylül 1919.
- “Hukuk Fakültesi Teşkilatı Hitam Buldu”, *Vakit*, 6 Nisan 1919.
- “Hukuk Fakültesi Teşkilatı”, *Vakit*, 2 Nisan 1919.
- “Hukuk Fakültesi”, *Muvakkat*, 3 Şubat 1919.
- “Hukuk Fakültesi”, *Vakit*, 3 Eylül 1919.
- “Hususi Ders”, *Vakit*, 8 Temmuz 1919.
- “Hususi Mekteplerde Ücretler”, *Vakit*, 10 Ekim 1919.
- “Hükümetin Beyannamesi”, *Vakit*, 8 Ekim 1919.

- “Hürriyetperver Avam Fırkası’nın Programı”, *Vakit*, 2 Kasım 1918.
- “İ’tizar”, *Vakit*, 16 Ağustos 1919.
- “İaşe Nazırı’nın Mezuniyeti”, *Vakit*, 31 Aralık 1918.
- “İbtidai Mektepler”, *Vakit*, 23 Eylül 1919.
- “İbtidai Mektepleri Kapanacak Mı?”, *Vakit*, 18 Şubat 1920.
- “İbtidai Mektepleri Ne Zaman Açılacak?”, *Vakit*, 12 Mart 1920.
- “İbtidai Mektepleri”, *Vakit* 6 Temmuz 1919.
- “İbtidai Mektepleri”, *Vakit*, 21 Eylül 1919.
- “İbtidai Mektepleri”, *Vakit*, 25 Temmuz 1919.
- “İbtidai Mektepleri’nin İmtihanları”, *Vakit*, 1 Mayıs 1919.
- “İbtidai Mektepleri’nin İmtihanları”, *Vakit*, 8 Mayıs 1919.
- “İbtidai Muallimleri Maaşatı”, *Vakit*, 29 Haziran 1919.
- “İbtidai Muallimleri Maaşı”, *Vakit*, 25 Mayıs 1919.
- “İbtidai Muallimlerinin Buğday Zammı”, *Vakit*, 21 Nisan 1919.
- “İbtidai Muallimlerinin Maaşatı Bugün Veriliyor”, *Vakit*, 3 Haziran 1919.
- “İbtidai Muallimlerinin Maaşatı”, *Vakit*, 30 Mayıs 1919.
- “İbtidai Muallimlerinin Maaşı”, *Vakit*, 5 Eylül 1919.
- “İbtidai Muallimlerinin Maaşları”, *Vakit*, 1 Eylül 1919.
- “İbtidai Muallimlerinin Terk-i Hizmeti”, *Vakit*, 2 Mart 1920.
- “İbtidai Tahsili”, *Vakit*, 14 Mart 1920.
- “İbtidailer Kapanıyor”, *Vakit*, 29 Şubat 1920.
- “İhtiyat Zabitleri Hakkında”, *Vakit*, 15 Nisan 1919.
- “İhtiyat Zabitlerinin Hukuku”, *Vakit*, 7 Aralık 1918.
- “İki Baytar Mektebinin Tevhidi Lazımdır”, *Vakit*, 17 Ocak 1920.
- “İktisadi Meseleler”, *Vakit*, 25 Eylül 1919.
- “İlk Devre-i Dersiye”, *Vakit*, 2 Şubat 1920.
- “İmla Meselesi”, *Muvakkat*, 10 Şubat 1919.
- “İmtihanların Tehiri”, *Vakit*, 25 Mayıs 1919.
- “İnas Darülfünunu”, *Vakit*, 15 Ocak 1919.
- “İnas Darülfünunu”, *Vakit*, 2 Nisan 1919.
- “İnas Sultanileri”, *Muvakkat*, 3 Şubat 1919.
- “İngiliz ve İsviçreli Muallime”, *Vakit*, 23 Eylül 1919.
- “İngilizce Ders Veriliyor”, *Vakit*, 9 Ağustos 1919.
- “İngilizce ve Fransızca Konferanslar”, *Vakit*, 1 Mart 1919.

- “İrtihal”, *Vakit*, 1 Aralık 1918.
- “İrtihal”, *Vakit*, 14 Ocak 1919.
- “İrtihal”, *Vakit*, 25 Nisan 1919.
- “İrtihal”, *Vakit*, 31 Ekim 1918.
- “İslam ve Bolşeviklik”, *Vakit*, 17 Şubat 1920.
- “İspanyol Hastalığı ve Mektepler”, *Muvakkat*, 2 Ocak 1919.
- “İspanyol Nezlesi Tekrar Başladı”, *Vakit*, 9 Aralık 1918.
- “İspanyol Nezlesi ve Mektepler”, *Mütevakkat*, 30 Ocak 1919.
- “İspanyol Nezlesi ve Mektepler”, *Vakit*, 29 Aralık 1918.
- “İspanyol Nezlesi”, *Vakit* 6 Ocak 1919.
- “İstanbul Sanayi Mektebi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 2 Ekim 1919.
- “İstanbul Sultanisi Müdüriyeti”, *Vakit*, 28 Kasım 1919.
- “İstanbul Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Mütevakkat*, 14 Şubat 1919.
- “İstanbul Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 11 Eylül 1919.
- “İstanbul Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 14 Ocak 1919.
- “İstanbul Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 16 Ocak 1920.
- “İstanbul Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 27 Ekim 1919.
- “İstanbul Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 8 Ocak 1919.
- “İstanbul Sultanisi’nin Matemi”, *Vakit*, 14 Aralık 1918.
- “İstanbul Sultanisi”, *Mütevakkat*, 27 Ocak 1919.
- “İstanbul Sultanisi”, *Vakit*, 29 Kasım 1918.
- “İstanbul ve Kadıköy Sultanileri”, *Vakit*, 2 Mart 1919.
- “İstanbul Vilayeti Avansı”, *Mütevakkat*, 27 Ocak 1919.
- “İstanbul Vilayeti Bütçesi ve Maaşlar”, *Muvakkat*, 3 Şubat 1919.
- “İstanbul Vilayeti Bütçesi ve Maaşlar”, *Mütevakkat*, 11 Şubat 1919.
- “İstanbul Vilayeti Bütçesi”, *Vakit*, 10 Mart 1919.
- “İstanbul Vilayeti Bütçesi”, *Vakit*, 14 Ocak 1919.
- “İstanbul Vilayeti Bütçesi”, *Vakit*, 17 Nisan 1919.
- “İstanbul Vilayeti Bütçesi”, *Vakit*, 20 Şubat 1919.
- “İstanbul Vilayeti Bütçesi”, *Vakit*, 21 Nisan 1920.
- “İstanbul Vilayeti Bütçesi”, *Vakit*, 22 Mart 1920.
- “İstanbul Vilayeti Memurini Maaşatı”, *Vakit*, 13 Şubat 1920.
- “İstanbul Vilayeti Memurini Maaşatı”, *Vakit*, 24 Şubat 1920.
- “İstanbul Vilayeti Memurini Maaşatı”, *Vakit*, 4 Ocak 1920.

- “İstanbul Vilayeti”, *Vakit*, 22 Mayıs 1919.
- “İstanbul Vilayeti”, *Vakit*, 27 Nisan 1919.
- “İstanbul’da Asar-ı Atika Mektebi”, *Vakit*, 19 Aralık 1919.
- “İstanbul’da Rum Darülfünunu”, *Vakit*, 26 Aralık 1919.
- “İstanbul’da Rum Hukuk Mektebi”, *Vakit*, 11 Ocak 1920.
- “İsviçre’deki Osmanlılar”, *Vakit*, 8 Temmuz 1919.
- “İsviçre’deki Talebelerimiz İçin”, *Vakit*, 11 Aralık 1919.
- “İsviçre’ye Gidecek Talebe”, *Vakit*, 7 Ocak 1920.
- “İsviçre’ye Gönderilecek Talebe”, *Vakit*, 17 Kasım 1919.
- “İsviçre’ye Talebe Müfettişi İ’zamu”, *Vakit*, 30 Kasım 1919.
- “İş Arayanlara”, *Vakit*, 3 Ağustos 1919.
- “İşgal Edilen Mekteplerdeki Eşya”, *Vakit*, 25 Kasım 1918.
- “İtalya Mektepleri”, *Vakit*, 19 Ekim 1919.
- “İttihat ve Terakki ve Maarif Memurları”, *Vakit*, 15 Nisan 1919.
- “İzmir Rum Darülfünunu”, *Vakit*, 30 Aralık 1919.
- “İzmir’de İspanyol Nezlesi”, *Vakit*, 9 Kasım 1918.
- “İzmir’de Yunan Darülfünunu”, *Vakit*, 5 Ocak 1920.
- “İzmir’de Yunan Jandarma Mektebi”, *Vakit*, 14 Haziran 1919.
- “İzmit Muallimlerinin Pahalılık Zammı”, *Vakit*, 9 Temmuz 1919.
- “İzzet Paşa Kabinesinin İstifası”, *Vakit*, 10 Kasım 1918.
- “Kabataş Sultanisi’nde Şüpheli Bir Vaka”, *Vakit*, 5 Kasım 1919.
- “Kabine Buhranı”, *Vakit*, 20 Şubat 1919.
- “Kabine İstifa Etti”, *Vakit*, 4 Mart 1920.
- “Kabine Meselesi”, *Vakit*, 8 Temmuz 1919.
- “Kabine Tebeddülü”, *Vakit*, 26 Şubat 1919.
- “Kabinede İlk İstifa”, *Vakit*, 1 Mart 1919.
- “Kabinenin İstifası – Yeni Kabinenin Teşekkülü”, *Vakit*, 1 Ağustos 1919.
- “Kabinenin İstifası”, *Vakit*, 21 Temmuz 1919.
- “Kabinenin Tebeddülü”, *Vakit*, 25 Şubat 1919.
- “Kabinenin Teşekkülü”, *Vakit*, 8 Mart 1920.
- “Kadıköy Sultani Mektebi”, *Vakit*, 23 Kasım 1919.
- “Kadıköy Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 13 Eylül 1919.
- “Kadıköy Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 13 Kasım 1918.
- “Kadıköy Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 25 Kasım 1918.

- “Kadıköy Sultanisi”, *Vakit*, 15 Aralık 1919.
- “Kadıköy Sultanisi”, *Vakit*, 18 Aralık 1919.
- “Kadıköylülere Tebşir Aşıyan İdadisi”, *Vakit*, 6 Eylül 1919.
- “Kadıköy’nde Aşıyan İdadisi”, *Vakit*, 16 Ağustos 1919.
- “Kadıköy’nde Evliya-ı Etfale”, *Vakit*, 15 Ağustos 1919.
- “Kandilli İnas Sultanisi Nehari Olarak Kalıyor”, *Vakit*, 29 Temmuz 1919.
- “Kandilli İnas Sultanisi”, *Vakit*, 14 Ekim 1919.
- “Kandilli İnas Sultanisi”, *Vakit*, 18 Ekim 1919.
- “Kandilli İnas Sultanisi”, *Vakit*, 29 Kasım 1918.
- “Kandilli İnas Sultanisinde”, *Vakit*, 19 Mart 1919.
- “Kandilli Saray İnas Sultanisi’nden”, *Vakit*, 10 Ocak 1919.
- “Kandilli Sultanisi”, *Vakit*, 14 Ağustos 1919.
- “Kanunsuz Bir Azil Daha”, *Vakit*, 27 Şubat 1919.
- “Kapalı Mektepler”, *Vakit*, 9 Ocak 1920.
- “Karahisar İdadisi’nde Bir Fransız Muallim”, *Vakit*, 27 Aralık 1919.
- “Kardinal Dubva’nın Mekteb-i Sultaniyi Ziyareti”, *Vakit*, 29 Şubat 1920.
- “Kastamonu Sultanisi Müdürü”, *Vakit*, 8 Mayıs 1919.
- “Kastamonu’da Orman Mektepleri”, *Vakit*, 23 Nisan 1919.
- “Kız Sanayi Mektebi Müdürlüğü’nden”, *Vakit*, 11 Aralık 1918.
- “Kız Sanayi Mektebi Müdürlüğü’nden”, *Vakit*, 12 Aralık 1918.
- “Kız Velilerine”, *Vakit*, 12 Aralık 1919.
- “Kondüktör Mektebi”, *Vakit*, 2 Şubat 1920.
- “Kondüktör Mektebi”, *Vakit*, 30 Ocak 1920.
- “Konferans”, *Vakit*, 11 Mart 1919.
- “Küçük Zabit Talebesi İade Olunuyor”, *Vakit*, 22 Mart 1919.
- “Lemi Nihat Bey”, *Vakit*, 15 Haziran 1919.
- “Leyli Mekteplerin Tasfiyesi”, *Vakit*, 22 Mart 1919.
- “Lisan Encümenleri”, *Vakit*, 13 Mayıs 1919.
- “Lisan Tedrishesi”, *Vakit*, 2 Kasım 1918.
- “Maarif Bütçesi ve Tedrisatı-ı Âliye Müdüriyeti”, *Vakit*, 19 Ocak 1920.
- “Maarif Bütçesi”, *Vakit*, 12 Ocak 1920.
- “Maarif Bütçesi”, *Vakit*, 21 Ocak 1920.
- “Maarif Devairi”, *Vakit*, 22 Nisan 1919.
- “Maârif Haberleri”, *Vakit*, 17 Kasım 1918.

- “Maarif Heyet-i Teftiſiyesi”, *Vakit*, 11 Mart 1920.
- “Maarif Islahatı”, *Vakit*, 20 Mart 1919.
- “Maarif İşleri”, *Vakit*, 19 Ocak 1920.
- “Maarif Müsteſarlığı”, *Vakit*, 14 Kasım 1918.
- “Maarif Müsteſarlığı”, *Vakit*, 22 Mart 1919.
- “Maarif Nazırı Darümuallimin’de”, *Vakit*, 16 Nisan 1919.
- “Maarif Nazırı İstanbul Sultanisi’nde”, *Vakit*, 18 Nisan 1919.
- “Maarif Nazırı Sait Bey”, *Vakit*, 26 Eylül 1919.
- “Maarif Nazırı’nın Teftiſatı”, *Vakit*, 21 Nisan 1919.
- “Maarif Nazırı’nın Ziyareti”, *Vakit*, 17 Mart 1919.
- “Maarif Nazırı’nın Beyanatı”, *Vakit*, 12 Mart 1920.
- “Maarif Nazırı’nın Beyanatı”, *Vakit*, 2 Nisan 1920.
- “Maarif Nezareti’nde Tebeddüller”, *Vakit*, 5 Mart 1919.
- “Maarif Nezareti’nde”, *Vakit*, 13 Eylül 1918.
- “Maarif Nezareti’nde”, *Vakit*, 13 Mart 1919.
- “Maarif Nezareti’nde”, *Vakit*, 17 Aralık 1918.
- “Maarif Nezareti’nde”, *Vakit*, 9 Haziran 1919.
- “Maarif Nezareti’nin Rahatsızlığı”, *Vakit*, 30 Ekim 1918.
- “Maarif Nezareti”, *Vakit*, 18 Kasım 1918.
- “Maarif Nezareti’nden Bir Temenni”, *Vakit*, 15 Ocak 1919.
- “Maarif Nezareti’nden”, *Vakit*, 2 Şubat 1920.
- “Maarif Nezareti’ne Nakil”, *Vakit*, 4 Mayıs 1919.
- “Maarife Verilen Tahsisat-ı Mesture”, *Vakit*, 7 Temmuz 1919.
- “Maarifin Tamimi”, *Vakit*, 20 Nisan 1920.
- “Maarifte 14 Odalı Bir Ev Teberru”, *Vakit*, 2 Aralık 1919.
- “Maarifte Encümenler”, *Vakit*, 22 Nisan 1919.
- “Maarifte Islahat Hazırlıkları”, *Muvakkat*, 21 Ocak 1919.
- “Maarifte Kadro”, *Vakit*, 24 Ağustos 1919.
- “Maarifte Muhtelit Komisyonlar”, *Vakit*, 10 Aralık 1918.
- “Maarifte Tebeddülât”, *Vakit*, 28 Ağustos 1919.
- “Maaſat Zam”, *Vakit*, 17 Aralık 1919.
- “Maaſat Zammı Hakkındaki Kararname”, *Vakit*, 15 Aralık 1919.
- “Maaſlara Zam”, *Vakit*, 13 Mart 1919.
- “Maaſlara Zam”, *Vakit*, 9 Mart 1919.

- “Macaristan’daki Talebemiz”, *Vakit*, 16 Mayıs 1919.
- “Macaristan’daki Talebemiz”, *Vakit*, 28 Mayıs 1919.
- “Makri Köy İnas İttihad-ı Osmani Mektebi”, *Vakit*, 16 Eylül 1919.
- “Makri Köy İnas Mektebi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 19 Nisan 1919.
- “Makri Köy İnas Mektebi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 25 Nisan 1919.
- “Maliye Nazırı Ata Bey”, *Vakit*, 1 Mart 1919.
- “Mamûrat’ül Aziz’de Muallimler Cemiyeti”, *Vakit*, 27 Ağustos 1919.
- “Meclis-i Kebir-i Maarif”, *Mütevakkat*, 27 Ocak 1919.
- “Meclis-i Kebir-i Maarif”, *Vakit*, 1 Aralık 1918.
- “Meclis-i Kebir-i Maarif”, *Vakit*, 2 Şubat 1920.
- “Meclis-i Kebir-i Maarif”, *Vakit*, 26 Ağustos 1919.
- “Meclis-i Maarif”, *Vakit*, 27 Mayıs 1919.
- “Meclis-i Mebusan’da İtimat Müzakeresi”, *Vakit*, 19 Kasım 1918.
- “Medrese Eminleri”, *Vakit*, 5 Kasım 1919.
- “Medresede Bulunan Define”, *Vakit*, 11 Aralık 1919.
- “Medreselerde Oturan Harikzedeler”, *Vakit*, 13 Ağustos 1919.
- “Medreselerin Tamir Masrafı”, *Vakit*, 15 Aralık 1918.
- “Medresetü’l Kudât Duhul İmtihanları”, *Vakit*, 26 Şubat 1919.
- “Medresetü’l Kudât’ın Tahliyesi”, *Vakit*, 17 Mayıs 1919.
- “Mekatib Talebesine Ucuz Kitap”, *Vakit*, 27 Ocak 1920.
- “Mekatib-i Askeriye Müdüriyet-i Umumiyesi”, *Vakit*, 31 Ekim 1919.
- “Mekatib-i Askeriye Müfettiş Umumiliğinden”, *Vakit*, 15 Ağustos 1919.
- “Mekatib-i İbtidaiye Muallimleri”, *Muvakkat*, 4 Şubat 1919.
- “Mekatib-i İbtidaiye Muallimleri”, *Mütevakkat*, 30 Ocak 1919.
- “Mekatib-i İbtidaiye Ne Zaman Açılacak?”, *Vakit*, 11 Mart 1920.
- “Mekatib-i İbtidaiye”, *Vakit*, 18 Haziran 1919.
- “Mekatib-i Sultaniye Talebesinin Ücüratı”, *Vakit*, 21 Ağustos 1919.
- “Mekatib-i Sultaniye Ücretleri”, *Vakit*, 28 Ağustos 1919.
- “Mekatib-i Sultaniye Ücretleri”, *Vakit*, 7 Ağustos 1919.
- “Mekatib-i Sultaniye’de Müddet-i Tahsilin Tenkisi”, *Vakit*, 6 Mayıs 1919.
- “Mektebe Giren Hırsızlar”, *Vakit*, 7 Nisan 1920.
- “Mekteb-i Âli Mi, Yoksa Fakülte Mi”, *Vakit* 1 Şubat 1920.
- “Mekteb-i Âli’nin Islahı”, *Vakit*, 20 Şubat 1920.
- “Mekteb-i Mülkiye – İstanbul Sultanisi”, *Vakit*, 3 Ocak 1920.

- “Mekteb-i Mülkiye Duhul İmtihanları”, *Vakit*, 25 Ağustos 1919.
- “Mekteb-i Mülkiye Müdüriyeti’nden”, *Mütevakkat*, 28 Ocak 1919.
- “Mekteb-i Mülkiye Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 1 Ağustos 1919.
- “Mekteb-i Mülkiye Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 12 Ekim 1919.
- “Mekteb-i Mülkiye Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 21 Mayıs 1919.
- “Mekteb-i Mülkiye Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 25 Haziran 1919.
- “Mekteb-i Mülkiye Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 9 Temmuz 1919.
- “Mekteb-i Mülkiye ve İstanbul Sultanisi”, *Vakit*, 11 Aralık 1919.
- “Mekteb-i Mülkiye ve İstanbul Sultanisi”, *Vakit*, 11 Aralık 1919.
- “Mekteb-i Mülkiye’de Müsamere”, *Vakit*, 21 Aralık 1919.
- “Mekteb-i Mülkiye’nin Maarif Nezareti’ne Rabtı”, *Vakit*, 17 Şubat 1920.
- “Mekteb-i Mülkiye’ye Kabul Edilenler”, *Vakit*, 2 Eylül 1919.
- “Mekteb-i Mülkiye”, *Vakit*, 20 Şubat 1919.
- “Mekteb-i Mülkiye”, *Vakit*, 8 Şubat 1920.
- “Mekteb-i Mülkiye-i Şahane”, *Vakit*, 18 Ağustos 1919.
- “Mekteb-i Sanayi Müdüriyeti’nden”, *Mütevakkat*, 24 Ocak 1919.
- “Mekteb-i Sultani”, *Vakit*, 6 Mayıs 1919.
- “Mekteb-i Sultaniye Programlarının Tadili”, *Vakit*, 14 Mayıs 1919.
- “Mekteb-i Sultaniye’de Lisan-ı Ecnebi Tedrisatı”, *Vakit*, 7 Nisan 1919.
- “Mekteb-i Sultaniye’de”, *Vakit*, 15 Haziran 1919.
- “Mekteb-i Sultaniye’yi Ziyaret”, *Mütevakkat*, 27 Ocak 1919.
- “Mekteb-i Tıbbiye Mezunları”, *Vakit*, 15 Ağustos 1919.
- “Mekteb-i Tıbbiye’de Bir Müsamere”, *Vakit*, 6 Şubat 1920.
- “Mekteb-i Tıbbiye”, *Vakit*, 2 Ekim 1919.
- “Mektep Haberleri”, *Vakit*, 13 Kasım 1919.
- “Mektep Haberleri”, *Vakit*, 24 Aralık 1918.
- “Mektep Haberleri”, *Vakit*, 25 Kasım 1918.
- “Mektep Müsamereleri”, *Vakit*, 14 Mayıs 1919.
- “Mektep Tatili”, *Vakit*, 19 Mayıs 1919.
- “Mektepler Açılıyor”, *Vakit*, 13 Kasım 1919.
- “Mektepler Tatil Edilmiyor”, *Vakit*, 23 Nisan 1920 “Mektepler”, *Vakit*, 4 Kasım 1918.
- “Mekteplerde Terbiye-i Bedeniye Dersleri”, *Vakit*, 19 Ağustos 1919.
- “Mekteplere Hırsız Giriyor”, *Vakit*, 13 Kasım 1918.
- “Mekteplerin Küşadı”, *Vakit*, 8 Ocak 1919.

- “Mekteplerin Tahsisatı”, *Vakit* 18 Temmuz 1919.
- “Mekteplerin Tatili”, *Vakit*, 1 Kasım 1918.
- “Mekteplerin Tatili”, *Vakit*, 10 Aralık 1918.
- “Mekteplerin Tatili”, *Vakit*, 22 Nisan 1920.
- “Mekteplilerin Şikâyeti”, *Vakit*, 19 Şubat 1920.
- “Mektepsizlik Derdi”, *Vakit*, 16 Ekim 1919.
- “Memalik-i Ecnebiye’deki Talebe”, *Vakit*, 3 Kasım 1918.
- “Memalik-i Ecnebiye’ye Gönderilecek Talebe Nizamnamesi”, *Vakit*, 26 Aralık 1919.
- “Memalik-i Ecnebiye’ye Mektup ve Para İrsalatı”, *Vakit*, 8 Aralık 1918.
- “Memur Maaşlarına Yapılacak Zamaimin Miktarı”, *Vakit*, 4 Aralık 1919.
- “Memurin Erzakı”, *Vakit*, 5 Mart 1919.
- “Memurin Maaşatı”, *Vakit*, 8 Aralık 1919.
- “Memurin Maaşatına Zam Meselesi”, *Vakit*, 23 Şubat 1919.
- “Memurin Maaşatına Zam Miktarı”, *Vakit*, 3 Aralık 1919.
- “Memurin Maaşatına Zam”, *Vakit*, 2 Aralık 1919.
- “Memurine Erzak”, *Vakit*, 30 Ekim 1918.
- “Memurinin Erzakı”, *Vakit*, 14 Mart 1919.
- “Memurinin Tahsisat-ı Manzumesi”, *Muvakkat*, 3 Şubat 1919.
- “Memurlara Gaz Tevzi’i”, *Vakit*, 8 Ocak 1919.
- “Memurlara Gaz”, *Vakit*, 31 Aralık 1918.
- “Memurların Ekmeği”, *Vakit*, 10 Haziran 1919.
- “Menba’ül İrfan İdadisi”, *Vakit*, 10 Ekim 1919.
- “Menba’ül İrfan İdadisi”, *Vakit*, 25 Ağustos 1919.
- “Mesdud Mekteplere Verilen Ücretler”, *Vakit*, 18 Temmuz 1919.
- “Meslektaşlar Arasında”, *Vakit*, 30 Ağustos 1919.
- “Meşihat Ru’esa-yı Memuriyeti”, *Vakit*, 5 Aralık 1918.
- “Meşihatın Bir Tamimi”, *Vakit*, 30 Ekim 1918.
- “Misis Doryen’in Darülfunun’u Ziyareti”, *Vakit*, 26 Ocak 1920.
- “Mister Crane Altı Talebe Okutacak”, *Vakit*, 27 Ağustos 1919.
- “Miting Heyet-i Tertibiyesi’nden”, *Vakit*, 10 Ocak 1920.
- “Mösyö Laval’in Mekteplerimizi Ziyareti”, *Vakit*, 25 Şubat 1919.
- “Mualimlerin Maaşı”, *Vakit*, 9 Nisan 1920.
- “Muallim Şinasi Bey”, *Vakit*, 2 Kasım 1918.
- “Muallim ve Muallimler”, *Vakit*, 12 Mart 1920.

- “Muallime Arayanlara”, *Vakit*, 23 Nisan 1920.
- “Muallime ve Muallimleri Davet”, *Vakit*, 20 Temmuz 1919.
- “Muallime ve Muallimlerin İctima’ı”, *Vakit*, 23 Temmuz 1919.
- “Muallimin Maaşlarına Zam”, *Vakit*, 9 Mart 1919.
- “Muallimini Vuran Bir Talebe”, *Vakit*, 24 Eylül 1919.
- “Muallimler Cemiyet Erkan-ı İdaresi”, *Vakit*, 15 Mayıs 1919.
- “Muallimler Cemiyeti Kongresi”, *Vakit*, 22 Mart 1919.
- “Muallimler Cemiyeti Kongresi”, *Vakit*, 3 Mayıs 1919.
- “Muallimler Cemiyeti Merkezi”, *Vakit*, 16 Ocak 1920.
- “Muallimler Cemiyeti Müsameresi”, *Vakit*, 23 Mart 1919.
- “Muallimler Cemiyeti: Bir Müsabaka”, *Vakit*, 23 Nisan 1919.
- “Muallimler Cemiyeti’nde Bayramlaşma”, *Vakit*, 30 Haziran 1919.
- “Muallimler Cemiyeti’nden”, *Vakit*, 14 Ekim 1919.
- “Muallimler Cemiyeti’nden”, *Vakit*, 6 Eylül 1919.
- “Muallimler Cemiyeti’nin Konferansı”, *Vakit*, 1 Haziran 1919.
- “Muallimler Cemiyeti’nin Konferansları”, *Vakit*, 28 Mayıs 1919.
- “Muallimler Cemiyeti’nin Kongresi”, *Vakit*, 15 Mart 1919.
- “Muallimler Cemiyeti’nin Üçüncü Konferansı”, *Vakit*, 8 Haziran 1919.
- “Muallimler Cemiyeti”, *Vakit*, 13 Aralık 1919
- “Muallimler Cemiyeti”, *Vakit*, 18 Aralık 1919.
- “Muallimler Cemiyeti”, *Vakit*, 20 Aralık 1918.
- “Muallimler Cemiyeti”, *Vakit*, 23 Haziran 1919.
- “Muallimler Cemiyetinin Müracaatı”, *Vakit*, 23 Aralık 1919.
- “Muallimler Cemiyetinin Müracaatı”, *Vakit*, 8 Mart 1920.
- “Muallimler İctima’ında Vatan Meselesi”, *Vakit*, 22 Mayıs 1919.
- “Muallimler İçin 10 Bin Lira”, *Vakit*, 18 Nisan 1919.
- “Muallimler Konferansı Bugün”, *Vakit*, 2 Mayıs 1919.
- “Muallimler Maaşatı”, *Vakit*, 10 Mart 1920.
- “Muallimler Maaşatı”, *Vakit*, 8 Mart 1920.
- “Muallimler ve Maarif Memurlarının Esamisi”, *Vakit*, 23 Nisan 1920.
- “Muallimler ve Siyaset”, *Vakit*, 19 Haziran 1919.
- “Muallimlere Fazilet Mükafatı”, *Vakit*, 20 Ekim 1919.
- “Muallimlere Muzaheret”, *Vakit*, 24 Temmuz 1919.
- “Muallimlere Müjde”, *Vakit*, 11 Şubat 1920.

- “Muallimlere Yemeklik Yağ”, *Vakit*, 9 Şubat 1920.
- “Muallimlerin Ekmek Zamaimi”, *Vakit*, 13 Temmuz 1919.
- “Muallimlerin Grevi”, *Vakit*, 14 Mart 1920.
- “Muallimlerin Haziran Maaşı”, *Vakit*, 23 Temmuz 1919.
- “Muallimlerin Maaşatı”, *Vakit*, 1 Mart 1920.
- “Muallimlerin Maaşatı”, *Vakit*, 23 Şubat 1919.
- “Muallimlerin Maaşı”, *Vakit*, 14 Eylül 1919.
- “Muallimlerin Maaşları”, *Vakit*, 7 Mart 1920.
- “Muallimlerin Mayıs Maaşı”, *Vakit*, 17 Haziran 1919.
- “Muallimlerin Mütalaa Talebi”, *Vakit*, 26 Kasım 1919.
- “Muallimlerin Ocak Maaşı”, *Vakit*, 10 Mart 1920.
- “Muallimlerin Son Maaşı”, *Vakit*, 6 Nisan 1920.
- “Muallimlerin Şikâyeti”, *Vakit*, 20 Aralık 1919.
- “Muallimlerin Terk-i Hizmeti Hitam Buldu”, *Vakit*, 15 Mart 1920.
- “Muallimlerin Terk-i Hizmeti”, *Vakit*, 3 Mart 1920.
- “Muallimlerin Terk-i Hizmeti”, *Vakit*, 4 Mart 1920.
- “Muallimlerin Zamaimi”, *Vakit*, 9 Ocak 1920.
- “Muvakkat’ın Tatili”, *Evkaf*, 22 Ocak 1919.
- “Muvazene-i Hususiyeden Verilen Maaşlar”, *Vakit*, 24 Aralık 1919.
- “Muvazen-i Hususiye’den Maaş Alan Muallimler”, *Vakit*, 1 Şubat 1920
- “Müderreslik Unvanı Tevcihi”, *Vakit*, 30 Mart 1919.
- “Müderreslik ve Muallimlik Unvanı”, *Vakit*, 4 Nisan 1919.
- “Müessesat-ı Hayriye ve Vakıf Mektepler Arsaları”, *Vakit*, 11 Ocak 1920.
- “Mühendis Mekteb-i Âlisi”, *Vakit*, 12 Nisan 1920.
- “Mühendis Mekteb-i Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 13 Ekim 1919.
- “Mühendis Mektebi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 23 Haziran 1919.
- “Mühendis Mektebi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 8 Mart 1920.
- “Mühendis Mektebi Talebe Cemiyeti’nden”, *Vakit*, 13 Mayıs 1919.
- “Mühendis Mektebi Talebe Cemiyeti’nden”, *Vakit*, 15 Haziran 1919.
- “Mühendis Mektebi Talebesi”, *Vakit*, 11 Aralık 1918.
- “Mühendis Mektebi Talebesi”, *Vakit*, 19 Kasım 1918.
- “Mühendis Mektebi”, *Vakit*, 20 Nisan 1920.
- “Mühendis Mektebi”, *Vakit*, 23 Nisan 1920.
- “Mühendis Mektebi”, *Vakit*, 30 Kasım 1918.

- “Mühendis Mektebinin Başına Gelenler”, *Vakit*, 1 Aralık 1918.
- “Mühendisler Cemiyeti”, *Vakit*, 30 Nisan 1919.
- “Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 30 Kasım 1919.
- “Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 5 Şubat 1920.
- “Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi Talebe Cemiyeti’nden”, *Vakit*, 2 Şubat 1920.
- “Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi”, *Mütevakkat*, 27 Ocak 1919
- “Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi”, *Mütevakkat*, 30 Ocak 1919.
- “Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi”, *Vakit*, 15 Kasım 1919.
- “Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisinden”, *Muvakkat*, 7 Şubat 1919.
- “Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisinden”, *Mütevakkat*, 14 Şubat 1919.
- “Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisinden”, *Vakit*, 18 Aralık 1918.
- “Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisinden”, *Vakit*, 24 Aralık 1919.
- “Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisinden”, *Vakit*, 25 Ekim 1919.
- “Mülkiye Baytar Mektebi Talebesi”, *Vakit*, 20 Mart 1920.
- “Mülkiye Baytar Mektebinden”, *Vakit*, 3 Nisan 1919.
- “Mülkiye Mektebi – İstanbul Sultanisi”, *Vakit*, 18 Aralık 1919.
- “Mülkiye Mezunları Cemiyeti Riyaseti’nden”, *Vakit*, 6 Eylül 1919.
- “Mülkiye Mezunları Cemiyeti’nin Faaliyeti”, *Vakit*, 25 Ağustos 1919.
- “Mülkiye Mezunlarının Bayramlaşması”, *Vakit*, 10 Eylül 1919.
- “Mülkiye Muallimleri”, *Vakit*, 6 Ekim 1919.
- “Münhal Müderris Muavinlikleri”, *Vakit*, 13 Ağustos 1919.
- “Müsamereler”, *Vakit*, 19 Temmuz 1919.
- “Müşterek Tedrisat”, *Vakit*, 10 Eylül 1919.
- “Namık Kemal Numune Mektebi”, *Vakit*, 3 Nisan 1920.
- “Ne İstifa Var Ne Ta’dilat”, *Vakit*, 19 Temmuz 1919.
- “Nehariye Kalb Edilen Mektep Taksitleri”, *Vakit*, 21 Şubat 1919.
- “Nezaretler Hâlâ Uslanmıyor mu?”, *Vakit*, 22 Ekim 1919.
- “Nezaretlerde” *Vakit*, 12 Kasım 1918.
- “Nişantaşı Sultanisi Hikmet Muallimliği”, *Vakit*, 1 Aralık 1919.
- “Nişantaşı Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 16 Eylül 1919.
- “Nişantaşı’nda Yeni Bir Mektep”, *Vakit*, 4 Eylül 1919.
- “Numune Mektepleri”, *Vakit*, 8 Haziran 1919.
- “Nüfus İstatistiği”, *Vakit*, 27 Aralık 1918.
- “Orman Ameliyat Mektebi”, *Vakit*, 16 Temmuz 1919.

- “Orman Mekteb-i Âlisi”, *Vakit*, 20 Ağustos 1919.
- “Orman Mekteb-i Âlisi”, *Vakit*, 7 Ağustos 1919.
- “Orman Mektebi”, *Vakit*, 26 Eylül 1919.
- “Orman Mektebi”, *Vakit*, 29 Eylül 1919.
- “Orman Mektepleri Bu Hafta Açılacakmış”, *Vakit*, 24 Aralık 1919.
- “Osmanlı “Tayin”, *Vakit*, 1 Kasım 1918.
- “Ödemiş Muallimleri”, *Vakit*, 12 Mart 1920.
- “Padişahımızın Ulüvv-i Cenabı”, *Vakit*, 15 Kasım 1918.
- “Pahalılık Zamları”, *Vakit*, 10 Eylül 1919.
- “Pırasa Fidanı”, *Vakit*, 11 Eylül 1919.
- “Posta ve Telgraf Mektebi Mezunları”, *Vakit*, 22 Eylül 1919.
- “Rehber İttihad-ı Osmani Mektebi”, *Vakit*, 14 Eylül 1919.
- “Resmi ve Hususi Bilumum Mekatib İdaresine”, *Vakit*, 7 Kasım 1919.
- “Reşat Efendi Hakkında”, *Vakit*, 21 Eylül 1919.
- “Rıza Tevfik Bey’le Mülakat”, *Muvakkat*, 3 Ocak 1919.
- “Rıza Tevfik Bey’le Mülakat”, *Vakit*, 21 Aralık 1918.
- “Rıza Tevfik Bey’in Beyanatı”, *Vakit*, 14 Aralık 1918.
- “Robert Kolej’de Resmi Kabul”, *Muvakkat*, 20 Ocak 1919.
- “Robert Kolej’de”, *Vakit*, 23 Mart 1919.
- “Robert Kolej”, *Vakit*, 13 Haziran 1919.
- “Robert Kolej’de Bir Müsamere”, *Vakit*, 11 Mart 1920.
- “Ruhban Mektebi Meselesi”, *Muvakkat*, 4 Ocak 1919.
- “Rum Mekteplerinde Türkçe”, *Vakit*, 20 Şubat 1919.
- “Rum Ruhban Mektebi”, *Vakit*, 9 Kasım 1918.
- “Rütbelere, Nişanlar”, *Vakit*, 10 Eylül 1919.
- “Sadaret-i Azima’ya Bir Müracaat”, *Vakit*, 4 Ocak 1920.
- “Sadrazam Paşa’nın Sultaniyi Ziyareti”, *Vakit*, 24 Nisan 1919.
- “Saint Louis Manastırı”, *Vakit*, 14 Kasım 1918.
- “Sait Bey’in İstifası Kabul Edilmedi”, *Vakit*, 25 Eylül 1919.
- “Sait Bey’in İstifası”, *Vakit*, 24 Eylül 1919.
- “Salih Paşa Kabinesinin İstifası”, *Vakit*, 4 Nisan 1920.
- “Salih Zeki Bey”, *Vakit*, 24 Şubat 1919.
- “Samimi Vazifeler”, *Vakit*, 16 Aralık 1918.
- “Sanayi Mektebi ve Yeni Nizamname”, *Vakit*, 2 Ekim 1919.

- “Sanayi Mektebi”, *Vakit*, 24 Mart 1919.
- “Sanayi-i Nefise Mektebi”, *Vakit*, 29 Ekim 1919.
- “Sanayi ve Baytar Mektepleri”, *Vakit*, 20 Ekim 1919.
- “Sanayi ve Ziraiye Mektebi”, *Vakit*, 9 Ocak 1919.
- “Sanayi-i Nefise Encümeni”, *Vakit*, 7 Nisan 1920.
- “Sanayi-i Nefise Mektebi Açıldı”, *Vakit*, 21 Mart 1920.
- “Sanayi-i Nefise Mektebi”, *Vakit*, 14 Ocak 1919.
- “Sanayi-i Nefise Mektebinin Islahı”, *Vakit*, 17 Kasım 1919.
- “Sanayi-i Ziraiyye Mektebi”, *Vakit*, 16 Mayıs 1919.
- “Sarf Encümeni”, *Vakit*, 26 Mayıs 1919.
- “Selahattin Bey’in Cevabı”, *Vakit*, 26 Şubat 1919.
- “Selçuk Hatun Kız Sanayi Mektebi Müdireliğinden”, *Muvakkat*, 19 Ocak 1919.
- “Selçuk Hatun Mekteb-i Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 6 Eylül 1919.
- “Selim Sırrı Bey’in Hastalığı”, *Vakit*, 18 Mart 1919.
- “Selim Sırrı Bey”, *Vakit*, 23 Mayıs 1919.
- “Servet Bey’in İrtihali”, *Vakit*, 29 Aralık 1918.
- “Seydişehir Mektepleri”, *Vakit*, 23 Aralık 1919.
- “Sivas’taki Fransız Cizvit Mektebi”, *Vakit*, 27 Ağustos 1919.
- “Son Tebeddül-ü Vükela’nın Hakiki Sebebi”, *Muvakkat*, 17 Ocak 1919.
- “Staj Yapacaklar”, *Vakit*, 5 Mart 1919.
- “Suistimal İddiaları”, *Vakit*, 24 Aralık 1918.
- “Sultan Murad-ı Hamis Mektebi”, *Muvakkat*, 3 Şubat 1919.
- “Sultani İmtihanları Başlıyor”, *Vakit*, 12 Nisan 1920.
- “Sultani İmtihanları”, *Vakit*, 7 Nisan 1920.
- “Sultani Mektepleri Nizamnamesi”, *Vakit*, 5 Haziran 1919.
- “Sultani Mektepleri Ücretleri”, *Vakit*, 22 Ağustos 1919.
- “Sultani Mektepleri”, *Vakit*, 21 Eylül 1919.
- “Sultani Mektepleri”, *Vakit*, 28 Mayıs 1919.
- “Sultani Mektepleri”, *Vakit*, 28 Temmuz 1919.
- “Sultani Mektepleri”, *Vakit*, 7 Nisan 1919.
- “Sultani Mektepleri”, *Vakit*, 8 Temmuz 1919.
- “Sultani Mekteplerinde Ecnebi Lisanı”, *Vakit*, 22 Aralık 1919.
- “Sultani Muallimlerinin Maaşlarına Zam”, *Vakit*, 15 Aralık 1919.
- “Sultani Müdüriyetlerinde Tebeddülât”, *Vakit*, 25 Aralık 1919.

- “Sultani Talimatnamesi”, *Vakit*, 13 Şubat 1920.
- “Sultani Tayinleri”, *Vakit*, 4 Şubat 1920.
- “Sultani Teşkilatı”, *Vakit*, 12 Mayıs 1919.
- “Sultani Teşkilatı”, *Vakit*, 19 Temmuz 1919.
- “Sultaniler”, *Mütevakkat*, 1 Şubat 1919.
- “Sultaniler”, *Vakit*, 15 Mayıs 1919.
- “Sultaniler”, *Vakit*, 22 Ağustos 1919.
- “Sultanilerde Ecnebi Lisanı”, *Vakit*, 22 Eylül 1919.
- “Sultanilerin Islahı”, *Vakit*, 27 Mart 1919.
- “Sultanilerin Küşadı”, *Vakit*, 22 Ağustos 1919.
- “Sultanilerin Leyliliği”, *Vakit*, 3 Ekim 1919.
- “Suphi Bey’in Konferansı”, *Vakit*, 19 Haziran 1919.
- “Şefkat-i Hümayun”, *Vakit*, 19 Kasım 1918.
- “Şehabettin Süleyman Bey”, *Vakit*, 5 Nisan 1919.
- “Şehit Darülfünunlularımız İçin”, *Vakit*, 15 Mart 1920.
- “Şehit Olan Darülfünun Gençleri”, *Vakit*, 13 Mart 1920.
- “Şehremini Cemil Paşa’nın Beyanatı”, *Vakit*, 1 Haziran 1919.
- “Şehrimizde Yunan Darülfünunu”, *Mütevakkat*, 1 Şubat 1919.
- “Şehzadegân Mektebi’nin Tatili”, *Vakit*, 25 Aralık 1919.
- “Şems’il Mekatib Beşiktaş’ta”, *Vakit*, 7 Nisan 1919.
- “Şems’il Mekatib Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 18 Kasım 1919.
- “Şems’il Mekatib”, *Vakit*, 5 Ağustos 1919.
- “Şerh Metun Müderrisi”, *Vakit*, 27 Ağustos 1919.
- “Şeyhülislam Efendi’nin İzahatı”, *Vakit*, 5 Nisan 1919.
- “Şirket-i Hayriye ve Talebe”, *Vakit*, 24 Eylül 1919.
- “Şişli Lisan Mektebi’nde Gençlere İngilizce”, *Vakit*, 20 Ekim 1919.
- “Şükrü Bey”, *Vakit*, 9 Haziran 1919.
- “Tahliye Edilen Mebani”, *Vakit*, 15 Kasım 1918.
- “Tahliye Edilen Mektepler”, *Vakit*, 21 Kasım 1918.
- “Tahliye Olunan Mektepler”, *Vakit*, 14 Kasım 1918.
- “Tahriri İmtihanları”, *Vakit*, 15 Aralık 1918.
- “Talebe Maaşatı Tesviye Ediliyor”, *Vakit*, 3 Eylül 1919.
- “Talebe Nizamnamesi”, *Vakit*, 5 Aralık 1919.
- “Talebe Velileri ve Vekilleri Heyeti’nden”, *Muvakkat*, 2 Ocak 1919.

- “Talebe Velilerinin İctima’ı”, *Vakit*, 25 Şubat 1919.
- “Talebeden Toplanan Paralar”, *Vakit*, 19 Haziran 1919.
- “Talebe-i Hukuk Cemiyeti’nden”, *Vakit*, 14 Mart 1919.
- “Talebe-i Hukuk Cemiyeti’nden”, *Vakit*, 24 Mart 1919.
- “Talebe-i Hukuk Cemiyeti’nden”, *Vakit*, 31 Ekim 1919.
- “Talebe-i Hukuk Kongresi”, *Vakit*, 3 Kasım 1919.
- “Talebelere Hürmet Etmelidir”, *Vakit*, 17 Kasım 1919.
- “Talebenin Askerliği”, *Mütevakkat*, 27 Ocak 1919.
- “Talebenin Teftişi”, *Vakit*, 7 Nisan 1920.
- “Talebenin Teftişi”, *Vakit*, 9 Nisan 1920.
- “Talebenin Yemek Tatili”, *Vakit*, 10 Ekim 1919.
- “Talebeye Paso”, *Vakit*, 23 Ekim 1919.
- “Tashih”, *Vakit*, 18 Aralık 1918.
- “Taşra Muallimleri”, *Vakit*, 16 Aralık 1919.
- “Taşra Sanayi Mektepleri”, *Vakit*, 22 Şubat 1920.
- “Tatil”, *Vakit*, 13 Nisan 1920.
- “Tayin ve Azl”, *Vakit*, 11 Eylül 1919.
- “Tayin”, *Mütevakkat*, 30 Ocak 1919.
- “Tayin”, *Vakit*, 15 Haziran 1919.
- “Tayin”, *Vakit*, 2 Ekim 1919.
- “Tayin”, *Vakit*, 2 Kasım 1919.
- “Tayin”, *Vakit*, 25 Kasım 1918.
- “Tayin”, *Vakit*, 26 Mayıs 1919.
- “Tayin”, *Vakit*, 6 Nisan 1919.
- “Teali-i İslam Cemiyeti Merkez Umumiyesinden”, *Vakit*, 30 Kasım 1919.
- “Teali-i İslam Cemiyeti”, *Vakit*, 13 Ocak 1920.
- “Teali-i İslam Cemiyeti”, *Vakit*, 24 Aralık 1919.
- “Teali-i İslam Cemiyetinin Bir İzahı”, *Vakit*, 22 Şubat 1920.
- “Teali-i İslam Cemiyetinin Bir Layihası”, *Vakit*, 18 Şubat 1920.
- “Tedrisat-ı Aliyye Müdüriyeti”, *Vakit*, 13 Ocak 1920.
- “Tedrisat-ı Aliyye Müdüriyeti”, *Vakit*, 16 Ocak 1920.
- “Tedrisat-ı Aliyye Müdüriyeti”, *Vakit*, 25 Ocak 1920.
- “Tedrisat-ı Aliyye Müdürü”, *Vakit*, 24 Eylül 1919.
- “Tedrisat-ı İbtidaiye Azalığı”, *Vakit*, 17 Kasım 1919.

- “Tedrisat-ı İbtidaiye Islahı”, *Vakit*, 12 Nisan 1920.
- “Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu”, *Vakit*, 1 Mart 1920.
- “Tedrisat-ı İbtidaiye Müdür-i Umumisi”, *Vakit*, 29 Ağustos 1919.
- “Tedrisat-ı İbtidaiye Vergisi”, *Vakit*, 21 Nisan 1920.
- “Tedrisat-ı Sanaiye Kanunu”, *Vakit*, 9 Mart 1920.
- “Tedrisat-ı Sanaiyye Kanunu”, *Vakit*, 28 Ocak 1920.
- “Tedrisat-ı Taliye Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 13 Kasım 1919.
- “Tedrisat-ı Âliye Mümeyyizliği”, *Vakit*, 1 Haziran 1919.
- “Teftiş”, *Vakit*, 3 Nisan 1919.
- “Terhis Edilecek İhtiyat Zabitleri”, *Vakit*, 12 Kasım 1918.
- “Terhis Edilen Darülmuallimin Talebesi”, *Vakit*, 19 Kasım 1918.
- “Terhis Edilen İhtiyat Zabitleri”, *Vakit*, 9 Aralık 1918.
- “Terhis Edilen Münevver Gençler”, *Vakit*, 19 Kasım 1918.
- “Terhis Edilenlerin İadesi”, *Vakit*, 5 Aralık 1918.
- “Teşekkür”, *Vakit*, 30 Mayıs 1919.
- “Tetkikat-ı Lisaniye Encümeninin İhyası”, *Vakit*, 17 Kasım 1919.
- “Tevcihat”, *Mütevakkat*, 26 Ocak 1919.
- “Tevcihat”, *Vakit*, 14 Aralık 1919.
- “Tevcihat”, *Vakit*, 22 Kasım 1918.
- “Tevfik Paşa Kabinesinin İstifası- Yeni Kabinenin Teşekkülü”, *Vakit*, 14 Ocak 1919.
- “Tevhid-i Tedrisat Tasavvuru”, *Vakit*, 14 Mart 1920.
- “Tıbbiye Mezunları”, *Vakit*, 3 Nisan 1919.
- “Tıbbiye Mezunlarının Rütbesi Meselesi”, *Vakit*, 11 Eylül 1919.
- “Tıbbiye’nin 92. Senesi”, *Vakit*, 15 Mart 1919.
- “Tıbbiye’nin Bir Ziya’ı”, *Vakit*, 18 Nisan 1919.
- “Tıbbiye’nin Sene-i Devriyesi”, *Vakit*, 13 Mart 1919.
- “Tıbbiye-i Askeriye’ye Duhul Şeraiti”, *Vakit*, 30 Ekim 1919.
- “Tıbbiyelilerin Muhtırası”, *Vakit*, 19 Mart 1919.
- “Tıbbiyelilerin Rütbesi”, *Vakit*, 18 Temmuz 1919.
- “Tıbbiyelilerin Rütbesi”, *Vakit*, 19 Nisan 1919.
- “Tıp Fakültesi İmtihanları”, *Vakit*, 5 Haziran 1919.
- “Tıp Fakültesi Kimya Müderrisliği”, *Vakit*, 7 Kasım 1919.
- “Tıp Fakültesi Riyaseti’nden”, *Vakit*, 28 Mart 1920.
- “Tıp Fakültesi Riyaseti’nden”, *Vakit*, 29 Ekim 1919.

- “Tıp Fakültesi Riyaseti’nden”, *Vakit*, 31 Ekim 1919.
- “Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti Riyaseti’nden”, *Vakit*, 14 Mart 1919.
- “Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti’nden”, *Vakit*, 18 Aralık 1918.
- “Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti’nden”, *Vakit*, 26 Temmuz 1919.
- “Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti’nden”, *Vakit*, 30 Mayıs 1919.
- “Tıp Fakültesi’nde Bir Şehzademiz”, *Vakit*, 8 Ağustos 1919.
- “Tıp Fakültesi’nde”, *Vakit*, 25 Ağustos 1919.
- “Tıp Fakültesi’nin 92. Senesi”, *Vakit*, 8 Mart 1919.
- “Tıp Fakültesinde Fransızca Tedrisatı”, *Vakit*, 4 Nisan 1919.
- “Tıp Fakültesinde”, *Vakit*, 30 Temmuz 1919.
- “Tıp Fakültesi’nden”, *Vakit*, 19 Ağustos 1919.
- “Tıp Fakültesi’nden”, *Vakit*, 19 Haziran 1919.
- “Tıp Fakültesi’nden”, *Vakit*, 2 Eylül 1919.
- “Tıp Fakültesi’nden”, *Vakit*, 25 Ağustos 1919.
- “Tıp Fakültesi’nden”, *Vakit*, 5 Eylül 1919.
- “Tıp Fakültesi’nden”, *Vakit*, 8 Ağustos 1919.
- “Ticaret Mektebi Açılıyor”, *Muvakkat*, 5 Ocak 1919.
- “Ticaret Mekteb-i Âlisi Mezunin Cemiyeti’nden”, *Vakit*, 21 Ocak 1920.
- “Ticaret Mekteb-i Âlisi Mezunin Cemiyeti’nden”, *Vakit*, 22 Ocak 1920.
- “Ticaret Mekteb-i Âlisi Mezunin Cemiyeti’nden”, *Vakit*, 29 Ocak 1920.
- “Ticaret Mekteb-i Âlisi Talebe Cemiyeti’nden”, *Vakit*, 22 Mayıs 1919.
- “Ticaret Mekteb-i Âlisi”, *Vakit*, 16 Ağustos 1919.
- “Ticaret Mekteb-i Âlisinde Lisan Dersleri”, *Vakit*, 13 Şubat 1920.
- “Ticaret Mekteb-i Âlisinden”, *Vakit*, 2 Ekim 1919.
- “Ticaret Mektebi Mezunları”, *Vakit*, 12 Ekim 1919.
- “Ticaret Mektebi Mezunları”, *Vakit*, 18 Ekim 1919.
- “Ticaret Mektebi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 23 Mayıs 1919.
- “Ticaret Mektebi’nin Levhası”, *Vakit*, 4 Şubat 1920.
- “Ticaret Mektepleri”, *Vakit*, 26 Ocak 1920.
- “Ticaret Mekteplerinin Ticaret Nezareti’ne Rabtı”, *Vakit*, 28 Ocak 1920.
- “Ticaret ve Ziraat Nezareti’nden”, *Vakit*, 22 Temmuz 1919.
- “Ticaret ve Ziraat Nezareti’nden”, *Vakit*, 28 Eylül 1919.
- “Trabzon’da Tıbbiye Mektebi”, *Vakit*, 3 Kasım 1919.
- “Tramvaylar”, *Vakit*, 28 Şubat 1919.

- “Türk Kadını Dershanesi’nde”, *Vakit*, 5 Nisan 1919.
- “Türk Kadını Dershanesi”, *Vakit*, 8 Ocak 1919.
- “Türk Kadınlarına İntihap Hakkı Verilmeli Mi?”, *Vakit*, 20 Ekim 1919.
- “Türk Kadınlarına İntihap Hakkı Verilmeli Mi?”, *Vakit*, 27 Ekim 1919.
- “Türk Kadınlarına İntihap Hakkı Verilmeli Mi?”, *Vakit*, 31 Ekim 1919.
- “Türk Varlığı Mektebi”, *Muvakkat*, 4 Şubat 1919.
- “Üç Talebe İçin”, *Muvakkat*, 17 Ocak 1919.
- “Üsküdar Mekteb-i Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 9 Ocak 1919.
- “Üsküdar Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 16 Eylül 1919.
- “Vaktin Nazar Boncuğu”, *Vakit*, 25 Kasım 1918.
- “Vaz-ı Yed Edilen Mektepler”, *Muvakkat*, 7 Şubat 1919.
- “Vefa Sultanisi Müdüriyeti’nden”, *Vakit*, 18 Eylül 1919.
- “Veladet-i Padişahi”, *Vakit*, 21 Nisan 1919.
- “Vilayat-ı Müstahlese Mekatib-i İbtidaiye Muallimleri”, *Vakit*, 13 Ocak 1920
- “Vilayete Merbut Mektepler”, *Vakit*, 19 Temmuz 1919.
- “Yeni Heyet-i Vükela”, *Vakit*, 5 Mart 1919.
- “Yeni Kabine – Hükümetin Notası”, *Vakit*, 18 Mayıs 1919.
- “Yeni Kabine Beyannamesini Hazırlamaya Başladı”, *Vakit*, 4 Ekim 1919.
- “Yeni Kabine Nasıl Telakki Edildi”, *Vakit*, 15 Ocak 1919.
- “Yeni Kabine”, *Vakit*, 6 Nisan 1920.
- “Yeni Kabine”, *Vakit*, 7 Mart 1920.
- “Yeni Kabinenin Tarz-ı Teşekkülü ve Mesleği”, *Vakit*, 11 Kasım 1918.
- “Yeni Kabinenin Teşekkülü – Hattı Hümayun”, *Vakit*, 20 Mayıs 1919.
- “Yeni Mektep”, *Vakit*, 7 Ocak 1919.
- “Yeni Müderris ve Muavinler”, *Vakit*, 29 Eylül 1919.
- “Yeni Müderris ve Muavinler”, *Vakit*, 29 Eylül 1919.
- “Yeni Mühendislerimiz”, *Vakit*, 11 Nisan 1920.
- “Yeni Nazırlar Hakkında Bazı Malumat”, *Vakit*, 12 Kasım 1918.
- “Yine Talebeler”, *Muvakkat*, 20 Ocak 1919.
- “Zam Kanununun Tenzil Ettikleri”, *Vakit*, 18 Aralık 1919.
- “Zam Maaş Kanunu Çıktı”, *Vakit*, 14 Aralık 1919.
- “Zam Maaş Kanunu”, *Vakit*, 11 Aralık 1919.
- “Zam Maaş Kanunu”, *Vakit*, 13 Aralık 1919.
- “Zambako Paşa Mükafatı”, *Vakit*, 15 Kasım 1918.

“Zavallı Arkadaşlarım İçin Mercinin Nazar-ı Dikkatine”, *Vakit*, 7 Aralık 1918.

“Ziraat Mekteb-i Âlisi”, *Vakit*, 21 Ocak 1920.

“Ziraat Mektebi Mezunları Cemiyeti”, *Vakit*, 26 Eylül 1919.

“Ziraat Mektebi’ndeki Hastalık”, *Vakit*, 30 Aralık 1919.

“Ziraat Mektepleri”, *Vakit*, 22 Eylül 1919.

“Ziraat Müdüriyet-i Umumiyesi’nden”, *Vakit*, 7 Ağustos 1919.

“Ziraat Nazırı Halkalı Mektebi’nde”, *Vakit*, 8 Mayıs 1919.

“Ziraat Talebesi İsviçre’ye Gidecek”, *Vakit*, 8 Haziran 1919.

Kitaplar

AKYILDIZ, A. (2011). “Tanzimat Döneminde Kurulan Merkezi Eğitim Kurumları (1836-1856)”, C. Öztürk; İ. Fındıkçı (Ed). *Prof. Dr. Yakya Akyüz’e Armağan Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları, Eğitim ve Kültür Yazıları*. Pegem Akademi, Ankara, 167-183.

AKYÜZ, Y. (2012). *Türkiye’de Muallimlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1839-1950)*. Pegem Akademi, Ankara.

AKYÜZ, Y. (2020). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 – M.S. 2020*. Pegem Akademi, Ankara.

AYNÎ, M. A. (1927). *Darülfünun Tarihi*. Yeni Matbaa. İstanbul.

BİLİM, C. Y. (2002). *Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1348, Eskişehir.

CİHAN, A. (2007). *Osmanlı’da Eğitim*. 3F Yayınevi, İstanbul.

DEMİRKIRAN NURDOĞAN, A. M. (2020). “Modernleşme ve Tanzimat Dönemi Eğitim (1775-1876)”, M. Gündüz (Ed). *Kronolojik ve Tematik Türk Eğitim Tarihi. İdeal Kültür Yayıncılık*, İstanbul, 57-86.

DÖLEN, E. (2009). *Türkiye Üniversite Tarihi*. C.1, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

ERDEM, Y. T. (2013). *II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Kızların Eğitimi*. TTK. Ankara.

ERGİN, O. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*, C.1-4, Eser Matbaası, İstanbul.

GÜNDOĞDU, R; ADIGÜZEL, N. vd. (hızl.). (2015). *Kâmûs-ı Türkî*. İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.

GÜNDÜZ, M. (2020). “II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim”, M. Gündüz (Ed.), *Kronolojik ve Tematik Türk Eğitim Tarihi*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 87-115.

GÜVEN, İ. (2018). *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi, Ankara.

HALAÇOĞLU, Y. (2014). *XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*. TTK, Ankara.

- İNÜĞUR, M. N. (1982). *Basın ve Yayın Tarihi*. Çağlayan Kitabevi, İstanbul.
- KAFESCİOĞLU, R. (2010). *Yüksek Mühendis Mektebi'nden İstanbul Teknik Üniversitesi'ne Bir Dönüşümün Öyküsü ve Anılar*. Yem Yayın, İstanbul.
- KILINÇ, M. (2020). *Türkiye'de Mesleki Teknik Eğitim Tarihi (1886-1986)*, Pegem Akademi, Ankara.
- KOÇER, H. A. (1974). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- KODAMAN, B. (1999). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. TTK, Ankara.
- KOLOĞLU, O. (2020). *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. Pozitif Yayınevi, İstanbul.
- ÖZKAN, S. (2008). *Türk Eğitim Tarihi*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- SAKAOĞLU, N. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- SARIHAN, Z. (2019a). *Millî Mücadelede Maarif Ordusu*. Pegem Akademi, Ankara.
- SARIHAN, Z. (2019b). *1921 Maarif Kongresi*. Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- ŞAHİN, A. A. (2018). *Osmanlı Devleti'nde Rüşdiye Mektepleri*. TTK. Yayınları, Ankara.
- TEKELİ, İ; İLKİN, S. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*. TTK. Basımevi, Ankara.
- TORUK, İ. (2008). *Gutenberg'den Dijital Çağa Gazetecilik*, Literatürk Yayınevi, İstanbul.
- ÜNAL, U. (2008). *Meclis-i Kebîr-i Maarif (1869-1922)*. TTK. Ankara.
- ÜNAL, U; BİRBUDAK, T. S. (2013). *İstanbul Dârülmuallimini (1848-1924)*. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- YALMAN, A. E. (1997). *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz*. E. Ş. Erdinç (yay. hzl.) C. 1, Pera Turizm ve Ticaret, İstanbul.

Makaleler

- AKAGÜNDÜZ, U; NİZAMOĞLU, A. (2021). “Osmanlı Devleti'nde Ormancılık Eğitiminin Değişen Boyutları ve Orman Ameliyat Mektepleri”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 69: 1-24.
- AKGÜNDÜZ, H. (1992). “Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Osmanlı Medrese Sistemi- Klasik Dönem”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 80: 85-97.
- AKIN, R. (2013). “TBMM'nin İlk Bütçe Yasası: 1336 Muvazene-i Umumiye Kanunu”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 2002(2): 1-40.
- AKYILDIZ, A. (2003). “Maarif-i Umumiye Nezareti”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 27: 273-274.
- ALBAYRAK, S. (1993). “Dârül'l-Hikmeti'l-İslâmiyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 8: 506-507.

- ARI, A. (2002). “Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim”, *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2): 181-192.
- ARSLAN, A.; AKPINAR, A. (2005). “İnas Darülfünunu (1914-1921)”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 6(2): 225-234.
- BALTACIOĞLU, A.; BALTACIOĞLU, İ. (2010), “Türkiye’de Dış Hekimliği Eğitim ve Öğretimi (1908-1933)”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 11(2): 159-202.
- BASKICI, M. M. (2009). “Mekteb-i Mülkiye’den Siyasal Bilgiler Fakültesi’ne 150 Yılın Kronolojisi”, *Mülkiye Dergisi*, 38(265): 249-276.,
- BAYIR, A. E.; UYANIK, N. (2017). “19. yy. Osmanlı Devleti’nde Modernleşme Bağlamında Din Eğitimi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4(13): 491-506.
- BAYTAL, Y. (2000). “Tanzimat ve II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikaları”, *OTAM*, 11(11): 23-32.
- BEYDİLLİ, K (2003). “Mahmud II.” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 27: 352-357.
- BEYDİLLİ, K. (1989). “Ahmet Tevfik Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2: 139-140.
- BEYDİLLİ, K. (2020). “Mühendishane-i Bahri-i Hümayun”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 31: 513-514.
- ÇAĞIR, M; TÜRK, İ. C. (2017). “1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi*, 4 (11): 62-75.
- DEMİREL, F. (2012). “II. Meşrutiyet’ten Sonra Osmanlı’da Orta Öğretim: Sultânîler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 27(2): 339-358.
- DOĞAN, R. (1997). “Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (37):407-442.
- DÖLEN, E. (2015). “İstanbul’da Sivil Mühendislik Öğretimi”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C.9, 362-371.
- ERDEM, Y. T. (2011). “Osmanlı Eğitim Sisteminde Teftiş”, *OTAM*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, 26(2009) Ayrı Baskı, 55-91.
- EVSİLE, M. (2012). “Millî Mücadele Sırasında Cephe Gerisinde Günlük Hayat”, *History Studies*, 4(1): 215-234.
- GÜMÜŞ, Z. (2008). “Sarf ve İmlâ Encümeni’nin “Usûl-i İmlâ” İsimli Eseri ve İmlâ Meselelerimiz”, *Turkish Studies*, 3(6): 289-305.
- GÜNGÖRMEZ, B. (2002). “Kitle İletişim Araçları, Siyaset ve Propaganda”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3): 1-12.

- GÜZ, N. (2000). “Osmanlı Basını”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 1(3): 40-57.
- HIZLI, M. (1987). “Kuruluşundan Osmanlılara Kadar Medreseler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2): 273-281.
- İPŞİRLİ, M. (2003a). “Medrese”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 28: 327-333.
- İPŞİRLİ, M. (2003b). “Medresetü’l-Kudât”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 28: 343-344.
- KARATAŞ, S. (2003). “Osmanlı Eğitim Sisteminde Batılılaşma”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5: 231-242.
- KEKLİK, E. (2020). “Maarif Nazırı Emrullah Efendi ve Tuba Ağacı Nazariyesi: Eğitim Reformuna Nereden Başlamalı?”, *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2): 79-96.
- KOCABAŞOĞLU, U. (1985). “Amerikan Okulları”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2: 495-500.
- KOÇAK, C. (1985). “Tanzimat’tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2: 485-494.
- KÜÇÜK, C. (1993). “Damad Ferid Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 8: 436-439.
- KÜTÜKOĞLU, M. (1993). “Dârü’l-Hilâfeti’l-Aliyye Medresesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 8: 507-508.
- LEKESİZ, M. H. (2011). “İlk Dönem Osmanlı Medreselerinde İlmi Zihniyetin Oluşumu ve Ulemaya Bir Bakış”. C. Öztürk ve İ. Fındıkçı (Ed.), *Prof. Dr. Yahya Akyüz’e Armağan*. Pegem Akademi, Ankara, s. 925-929.
- OLGUN, K. (2002). “II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Bir Eğitim Kurumu Olarak Darülfünun (1908-1912)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 2: 185-204.
- ÖCAL, M. (2014). “Geçmişten Günümüze Vaizlik, Vaizler ve Vaazlar Hakkında Bazı Tespit ve Teklifler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 23(2): 125-162.
- ÖLMEZ, A. (2014). “II. Meşrutiyet Devrinde Osmanlı Medreselerinde Reform Çabaları ve Merkezileşme”, *Vakıflar Dergisi*, 41: 127-140.
- ÖZCAN, N. (2013). “Ziyâ Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 44: 479.
- SARI, N. (2004). “Mekteb-i Tıbbiye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 29: 2-5.
- SARIKAYA, M. (2017). “Ziraat Mektepleri”, *Kafdağı*, 2(1): 24-37.
- ŞAHİN, M.; TOKDEMİR, M. A. (2011). “II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(4): 851-876.
- ŞİŞMAN, A. (1996). “Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 13:323-326.

- TAŞTEKİN, O. (2019). “18. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Eğitim Kurumları”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 23(3):1143-1166.
- TEKİN, Y. (2022). “Modern Ulus Devletin İdeolojik Bir Aygıtı Olarak Eğitim ve 19. Yüzyıl Osmanlı Eğitim Sistemi”, *Cihannüma Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 1(1): 1-34.
- TOPRAK, Z. (2021). “Mülkiye Mektebi ve Türkiye’de Sosyal ve Beşerî Bilimlerin Gelişimi”, *Türkiye’nin Modernleşme Sürecinde Mekteb-i Mülkiye*. O. Çelik; C. U. Çiner ve A. Pekel (hızl.), A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 5-44.
- TUTSAK, S. (2003). “Millî Mücadele Yıllarında Ankara Hükümeti’nin İlmiye Medreselerini Canlandırma Çabası”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2): 11-30.
- UÇMAN, A. (2008), “Rıza Tevfik Bölükbaşı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 35: 68-70.
- UYANIK, E. (2009). “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Toplumsal Mühendislik Aracı Olarak Eğitim: İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Eğitim Politikaları (1908-1918)”, *Amme İdaresi Dergisi*, 42(2): 67-88.
- UYANIK, E. (2016). “İttihat ve Terakki Dönemi Eğitim Reformları (1908-1918)”, H. Boz (Ed). *Bayrak Kalpak Revolver İttihat ve Terakki Cemiyeti*, İhtimal Dergisi Yayınevi, Ankara, 283-303.
- UYANIK, E; KAYA, M. M. vd. (2021). “II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim Tartışmaları ve 1913 tarihli Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu’nun Uygulanması”, *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(3): 163-185.
- ÜREKLİ, F. (2002). “Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3: 382-406.
- ÜREKLİ, F. (2009). “Sanâyi-i Nefise Mektebi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 36: 93-97.
- YANARDAĞ, A. (2016). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Medreselerin Islahı Tartışmasından Eğitim Birliğine”, *TUHED*, 5(2): 515-548.
- YILDIZ, H. (2014). “Tanzimat’tan Günümüze Maarif Müfettişliği İlgili Düzenlemeler Bağlamında Etik İlkeler”, *İ.Ü. Türkiyat Mecmuası*, 24: 261-284.
- YILMAZ, H. (2016). “Osmanlı Son Döneminde Medreselerin Islahı ve Panislamizm Tartışmaları Bağlamında Bir Medrese: Kudüs Selahaddin-i Eyyubi Külliye-i İslamiyyesi ve Külliye Talimatnamesi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51: 79-113.
- ZENGİN, Z. S. (2016). “Osmanlılarda II. Meşrutiyet Döneminde Yeni Açılan Medreseler ve Din Görevlisi Yetiştirme Çabaları”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 36(2016): 33-61.

Tezler

- AGRAS, N. (2010). *II. Mahmud Dönemi Islahat Hareketleri ve II. Mahmud'un Eğitim Öğretim Faaliyetleri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- AKSOY, R. (2021). *Osmanlı Türkçesinde İmla Sorunları Çerçevesinde Usul-i İmla (1333-1335) Adlı Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- AKSOY, Y. (2017). *Osmanlı Devleti'nde Kız Muallim Okulları (Darülmuallimat) ve Kadının Meslek Hayatına Katılması (1870-1920)*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- ASLAN, C. (2014). *Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim Bilimleri Alanında Yurtdışına Talebe Gönderilmesi Olgusu (1923-1940)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- AYTEN, A. (2011). *Türkiye'de Basın ve Rejimi (Cumhuriyet Dönemi Basın İktidar İlişkisi ve Basın Rejimleri)*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzeltilmiş Doktora Tezi, İstanbul.
- BABAOĞLU, R. (2017). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mekteb-i Mülkiye*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- BASKIN, B. (2007). *2. Meşrutiyet'te Eğitim, Kadın ve İnas Darülfünunu (İlk Kadın Üniversitesi)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- CEYLAN, S. (2012). *Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Tedrisat-ı Taliye (1876-1920)*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- DAŞTAN, L. (2015). *İşgal Döneminde (1918-1923) İstanbul'da Eğitim Faaliyetleri*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- ERDOĞAN, A. (2016). *Hamidiye Ticaret Mektebi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- EREN, N. (1994). *Türk Milli Eğitimi'nde Yabancı Okullar*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- GÜNAY, Z. (2016). *Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Beşerî Sermayenin Islahı; İstanbul Sanayi Mektebi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- GÜRTUNCA, ŞENCAN, E. E. (2017), *Robert Kolej’de Öğrenim Gören Türk Talebeler Üzerine Prosopografik Bir Çalışma (1863-1971)*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- POLAT, H. (2013). *Mülkiye Baytar Mektebi (1894-1922)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- SEMİZ, A. (2008). *Türk Tedrisat-ı Taliye Sisteminde Galatasaray Lisesi (Mekteb-i Sultani): Yeri ve Tarihsel Gelişimi*, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- SİMİT, E. M. (2019). *Klasik Bir Eğitim Kurumu Olarak Enderun Mektebi ve Yenileşme Bağlamında Kapatılış Süreci*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ŞAHİN, A. A. (2015). *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kadar Eğitim Sistemi, Yönetimi ve Denetimi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ŞENDİL, A. F. (2014). *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Orman Fakültesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TÜRKAN, E.V. (2018), *Emrullah Efendi’nin Maarif Nazırlığı (1910-1912)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ULUSOY, A. (2007). *Kuruluşundan 17. Yüzyıla Kadar Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- YALÇINKAYA, A. (2019). *Vakit Gazetesinde Milli Mücadele (16 Mayıs 1919-20 Kasım 1922)*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Enstitüsü, Erzurum.

İnternet Kaynakları

- BENGİ, H. (2022). “Ali Kemal (1869-1922)”, *Atatürk Ansiklopedisi*.
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-kemal-1869-1922/?pdf=3869> (erişim tarihi: 04.02.2023).
- YAMAN, A. E. (2021). “İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele”, *Atatürk Ansiklopedisi*.
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/istanbul-hukumetleri-ve-milli-mucadele/> (erişim tarihi: 28.09.2022).

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	ELİF YILGIN
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Gölcük İmam Hatip Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Tarih Bölümü
Tezsiz Yüksek Lisans Diploması	
Dönem Proje Konusu	
Tezli Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tez Konusu	
Doktora Diploması	
Doktora Tez Konusu	
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	